

Αὐτ. Αθ. 9

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜ. ΒΕΡΟΙΑΣ

ΕΚ ΔΩΡΕΑΣ

ΙΑΤΡΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΤΣΟΥΓΓΕΛΗ

Εν Βεροίᾳ τῇ

25/12/19

1959

ΒΕΡΟΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΒΕΡΟΙΑΣ

+100

*Αριθ. είδ.

551 363

ΔΩΡΕΑ

Αντ. Τζουρτζής

GRVER-00133

1956

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΧΡΕΙΣΤΗΡΙΑ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΣΤΑΤΑΓΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Τ Π Ο

Κ. Μ. ΚΟΥΜΑ

Σχολάρχου τοῦ τῆς ΣΜΥΡΝΗΣ φιλολο-
γικοῦ Γυμνασίου, καὶ Διδασκάλου τῶν
Μαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς
Φιλοσοφίας

εἰς χρῆσιν τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν.

Τ Ο Μ Ο Σ Τ Ρ Ι Τ Ο Σ,

Περιέχων Μεταφυσικὴν καὶ Αἰσθηματικὴν.

Ἐγὼ μὲν οὐτ' οἶδα, οὔτε ποιῶμαι τῶν
ταούτων (δογμάτων) οὐδὲν ἔμὲν, ἀλλ'
εἰμι αὐτῶν ἄγνος· σὲ δὲ μαίνομαι, καὶ
ἐπάδω καὶ παρατίθην ἐκάστων τῶν
σοφῶν ἀπογείεσθαι. Πλατ. Θεαιτ.

EN BIENNHI THS ATETPIAS,

ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἰωάννου Σνειρέρου.

Α Ω Ι Θ'. Αρ. 616 363

Δημ. 1819 Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΑΝΤΟΝΗΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΤΩΙ

ΣΟΦΩΙ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΙΩΙ

ΒΙΛ. ΤΡ. ΚΡΥΓΓΙΩΙ,
ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΙ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΤΗΣ
ΔΕΙΨΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ,

ΤΙΜΩΝ ΤΗΝ ΑΡΕΤΗΝ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΝ,

ΑΝΕΘΗΚΕ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ ΤΟΜΟΝ ΤΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΕ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Ο

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Μεταφυσικὴ καὶ ἡ Αἰσθηματικὴ, τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς θεωρητικῆς Φιλοσοφίας, ἡ πρώτη γνωστὴ ἐκ πολλοῦ εἰς ἡμᾶς, ἡ δευτέρα τῶρα πρῶταν φαινομένη, περιέχονται εἰς τὸν τρίτον τοῦτον τόμον τοῦ τῆς Φιλοσοφίας Συντάγματος. Ἐὰν ἡ μὲν διαφέρῃ εἰς πολλὰ ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε γνωσθείσας εἰς τὴν Ἑλλάδα Μεταφυσικὰς, ἡ δὲ, μᾶς προβάλλῃ μάθημα νέον καὶ ἀσυνήθιστον· χρεωστοῦμεν καὶ τὴν διαφορὰν ταύτην καὶ τὰς νέας γνώσεις μας εἰς τῶν νεωτάτων σοφῶν τὸν ἀκάματον ζῆλον, μὲ τὸν ὅποιον τελειοποιοῦσιν ἀκαταπαύστως τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας. Τὰ τούτων ἔχνη περιπατοῦσιν οἱ τὴν παιδείαν εἰς τὸ γένος μεταφέροντες Ἕλληνες, καὶ εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ τὴν μεταφέρωσι κατ' ἄλλον τρόπον εἰ μὴ ὅποιαν τὴν παραλαμβάνουσιν.

Ὅστις ἐχάρισεν εἰν ἐμὲ τὴν ὕλην τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Αἰσθηματικῆς, καὶ τῶν εἰς τὸν τέταρτον καὶ τελευταῖον τόμον ἀκολουθοῦσων ἐπιστημῶν, Περὶ Δικαίου καὶ Ἠθικῆς, εἶναι ὁ τὴν σήμερον ὄνομαστός εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν Φιλόσοφος Κρύγιος, τὸν ὅποιον ἐπαίνεσα δικαίως εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος Συντάγματος (Ἐπισ. πρὸς Φ. Κ. Μαῦρον, σελ. λά). Μόνον τὸ θεωρητικὸν μέρος τοῦ Φιλοσοφικοῦ τοῦ συστήματος μου ἦτο ἕως τότε γνωστόν· ἐγνώρισα ἔπειτα δύο προσέτι τόμους τοῦ αὐτοῦ, τέταρτον καὶ πέμπτον, τὸν μὲν περιέχοντα

τὴν ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου, τὸν δὲ τὴν Ἠθικὴν. Καὶ ἐπειδὴ αἱ φιλοσοφικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Συντάγματός μου, περιεχόμεναι εἰς τὴν Κρητίδα τῆς Φιλοσοφίας, εἶναι εἰλημμέναι ἀπὸ τὴν Στοιχειώδη φιλοσοφίαν του (Ἐπιστ. πρὸς Φ. Κ. Μαύρον, σελ. λβ'). διὰ τοῦτο ἀπεφάσισα νὰ συμπληρώσω τὸ ὅλον κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ εὐκλεοῦς τούτου ἀνδρός, διὰ νὰ εἶναι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους σύμφωνον ὁπωσοῦν πρὸς ἑαυτὸ καὶ κατάλληλον· μετερρύθμισα λοιπὸν τὴν Μεταφυσικὴν καὶ Αἰσθηματικὴν, καὶ ἀπὴνθισα τὰ Περὶ Δικαίου καὶ τὴν Ἠθικὴν ἀπὸ τὰ ἀξιόλογα τούτου συγγράμματα. Ἡ εὐκρίνεια τῶν ἐνοιῶν, ἡ ἀκριβεστάτη λογικὴ συνέπεια καὶ ἀλληλουχία τῶν θεωρημάτων, ἡ μετὰ βαθείας κρίσεως πολυμάθεια, καὶ πρὸ πάντων τὸ φιλάρετον ἦθος λάμπουσι τόσον εἰς τὸν συγγραφέα τούτον, ὥστ' ἔκρινε ἀδίκον νὰ ζημιώσω τὴν εἰς τὰ ἡμέτερα Γυμνάσια φιλοσοφοῦσαν νεολαίαν τὸ φῶς τῶν τούτου γνώσεων, προβάλλων εἰς αὐτοὺς ἀνδρῶν ἄλλων γεννήματα ἢ ὅχι τόσον προσφυῆ, ἢ ἀφυστέρον ἀπ' ἐμὲ συναρμολογημένα. Ἀπλὴν μετάφρασιν τοῦ ὅλου συγγράμματος νὰ κάμω ἀντέβαινεν εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δώσω στοιχειωτικὸν βιβλίον εἰς τοὺς μαθητάς μου καὶ διὰ τὴν μεγάλην του ἔκτασιν (*), καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα αἷτια. Ἠναγκάσθη

(*) Τὸ Σύστημα τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Κρυγίου σύγκειται ἀπὸ τὰ ἐφεξῆς μέρη. α') Στοιχειώδη φιλοσοφίαν (Fundamentalphilosophie), ἐκδόθεισαν Züllichau und Freystadt, 1805, σελίδας περιέχουσαν 344. β') Δογικὴν, Königsberg, 1806, σελ. 740. γ') Μεταφυσικὴν, 1808, σελ. 463. δ') Αἰσθηματικὴν (Aisthetik), 1810, σελ. 511. ε') Περὶ Δικαίου (Dikalogie, oder Rechtslehre) 1817, σελ. 520. ς') Ἠθικὴν (Aretologie), 1818, σελ. 362. ζ') Ἠθικὴν Θεολογίαν, ἥτις ἐτυπώθη τὸ ἐνεστώδες ἔτος, ἀλλ' ἀκομὴ δὲν ἔφανε ἐνταῦθα. Τῶν εἰρημένων μερῶν ἔγινε τὸ παρελθὸν ἔτος μετατύπωσις εἰς Βιένναν, καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἤρχειεν ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τὴν Δογικὴν νὰ κάμῃ δευτέραν. τῶν αὐτῶν ἐκδόσω.

λοιπὸν νὰ ἀπανθίσω ἀπ' αὐτοῦ ὅσα ἔκρινα χρησιμώτερα, καὶ νὰ μεταποιήσω πολλὰ ἀναλόγως πρὸς τὴν χρείαν τῶν διδασκομένων τὴν Φιλοσοφίαν νέων μας, καὶ νὰ τὰ ἐκθέσω συντόμως μὲν, καθαρῶς δὲ καὶ σαφῶς, ὅσον ἐσυγχώρει ἡ τοιοῦτων ἀντικειμένων ὑψηλὴ θεωρία. Τὸ δὲ ὅλον σύστημα τοῦ Κρυγίου, εἴαν ποτὲ εὐτυχῶς νὰ τὸ μεταφράσω εἰς τὴν γλῶσσαν μας, θέλει εἶσθαι χρήσιμον εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην τῶν ἐραστῶν τῆς Φιλοσοφίας.

Ἐὰν εἰς τὸ παρὸν Σύνταγμα δὲν συμφωνοῦσι κατὰ πάντα αἱ εἰρημέναι πραγματεῖαι μὲ τὰς τοῦ Κρυγίου, ἀλλ' ἔχουσι πολλαχοῦ μὲν ἠλλοιωμένην τὴν ἔννοιαν, ἀλλοῦ δὲ ἀφηρημένα ἢ προστεθειμένα ἐκ μελέτης ἄλλων Γερμανῶν συγγραφέων, καὶ μάλιστα τοῦ Βουτερβεκίου εἰς τὴν Αἰσθηματικὴν πράγματα, τὰ ὅποια δὲν ἤθελε βέβαια μετακινήσειν ἐκεῖνος εἴαν συνέτειμεν αὐτὸς τὸ σύγγραμά των· ἡ μεταβολὴ αὕτη, ἂν ἔχῃ τι ἐπίμεμπτον, λογίζεται ἰδική μου, καὶ οἱ εἰδήμενες τῆς Γερμανικῆς γλώσσης ὁμογενεῖς παραβάλλοντες ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα, τὸν μὲν ἄνδρα θέλουσιν ἐπαινέσειν διὰ τὸ ἀριστούργημα του, δὲν θέλουσιν δὲ κατακρίνειν, νομίζω, οὐδ' ἐμὲ, διότι μετήλλαξα πολλὰ ἀναλόγως πρὸς τὴν παροῦσαν μας χρείαν. Διὰ τὴν περιληπτικὴν ἀπάνθισιν καὶ τὰς μεταβολὰς, ἔργα ἀληθῶς ἰδικά μου, ἐπέγραψα τὰς ἐπιστήμας ταύτας εἰς ὄνομά μου· ἀλλ' ὅμως δίκαιον κρίνω νὰ γνωρίσω εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μου τὸν γνήσιον πατέρα, τοῦ ὁποίου ὑιοθέτησα τὰ ἀγαθὰ ἔκγονα μὲ τὸν εἰς τὴν γλῶσσαν μας μεταστολισμὸν των, καὶ νὰ τοῦ ὁμολογήσω δημοσίως τὴν χάριν, ἐπειδὴ χωρὶς τῶν ἰδικῶν του συγγραμμάτων δὲν ἠδυνάμην νὰ κατορθώσω εἰς τόσου ὀλίγου χρόνου διάστημα ἔργον ὠφέλιμον εἰς τὸ γένος μου. Χαῖρε ἀγαθὲ Κρύγιε! ὅτι τὸ γένος, τοῦ ὁποίου τῶν προγόνων ἀγαπᾷς

καὶ τιμᾶς ἐκ καρδίας τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἔγραψας μὲ τὴν ἰ-
διάζουσαν εἰς ἐσὲ κρίσειν τὴν ἱστορίαν της (*), ὁδηγεῖς διὰ τῶν
πυγγραμμάτων σου, καὶ διὰ τῆς ἐκ στόματος διδασκαλίας πολ-
λῶν νέων Ἑλλήνων εἰς τὴν ἱερὰν Φιλοσοφίαν. Φιλοσοφίαν! τὴν
παντὸς κακοῦ ἀποδιωκτικὴν, καὶ πάσης εὐδαιμονίας πρῆξενον!

Πολλῶν νεοφανῶν εἰς ἡμᾶς ἰδεῶν ἠναγκάσθη νὰ πλά-
σω νέα ὀνόματα. Ἐξεύρων ὅμως πόσον εἶναι δύσκολον νὰ ὀ-
νομάσῃ τις ὀρθῶς νέα πράγματα, ποτὲ δὲν ἐμπορῶ νὰ στοχα-
σθῶ προσφυῇ κατὰ πάντα τὴν ὀνοματοθεσίαν μου· ἡ δὲ ἀμ-
φιβολία μου γίνεται φανερά καὶ ἐκ τούτου, ὅτι εἰς τοὺς ἐκδιδα-
μένους τούτους τόμους μετωνόμασα τινὰ ἄλλως ἀπ' ἐμὲ αὐτὸν
ὀνομασθέντα εἰς τοὺς προτέρους· καὶ ὅμως πάλιν δὲν εἶμαι
βέβαιος εἰς εἶναι ὀρθότεραι αἱ μετονομασίαι μου, ἀλλ' ἐπιθυ-
μῶ ἀπὸ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἔρευναν τῶν σοφῶν μου ὁμογενῶν
προσφύεστερα καὶ ἀρμοδιώτερα ὀνόματα. Εἶμαι ἀδιστακτικῶς βε-
βαιωμένος, ὅτι χρειαζόμεθα πολλὰ νέα ὀνόματα καὶ εἰς τὰς
φιλοσοφικὰς, καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας· αἱ δὲ δειλιῶντες
ἢ καὶ κατακρίνοντες τὴν κατὰ τοῦτο καινοτομίαν θέλουσι αἰ-
σθάνεσθαι ἐξ ἅπαντος τὴν χρείαν της, εἰς ἐπιχειρήσωσιν ἐπι-
στημῶν ἑκδοσὶν εἰς τὴν γλῶσσαιμας κατὰ τὰς νεωτάτας θεω-
ρίας· διότι πολλὰ παλαιὰ ὀνόματα, φαινόμενα ἀρμόδια εἰς
δήλωσιν νεωτέρων ἰδεῶν, ἢ ἔχουσιν ἄλλην ἰδίαν των σημασίαν,
ἢ εἶναι καθολικώτερα ἢ μερικώτερα παρὰ νὰ ἐφαρμοσθῶσιν εἰς
αὐτάς. Νὰ εἴπω εἰλικρινῶς περὶ τούτου τὴν γνώμην μου; νεο-
φανεῖς ἰδέαι ἐρμηνευόμεναι μὲ παλαιὰ ὀνόματα μὲ φαίνεται

(*) Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο τοῦ Κρυγιῶν φιλοπόνημα ἐπιγράφεται
Geschichte der Philosophie alter Zeit, vornehmlich unter Griechen
und Römern, von Krug, Leipzig, 1815. 8.

πράγμα ἀντιφατικόν. »Οὐ βάλλουσιν οὖν νέον εἰς ἀσκυρὸς παλαιούσα, ἔμπορεῖ νὰ εἴπη τις καὶ ἐδῶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ῥῆσιν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ πλασθῶσι νέα ὀνόματα κατὰ τοὺς γραμματικούς κανόνας πρὸς παράστασιν τῶν εἰς τὰς ἐπιστήμας νεοφανεστέρων πραγμάτων. Αἱ πρόοδοι τῆς παιδείας τοῦ γένους θέλουν μᾶς πλουτίσειν ἐξ ἅπαντος τὸ λεκτικὸν τῶν ἐπιστημῶν μέρος.

Αἰσθητικὴν εἶχα ὀνομάσειν ἀρχήτερα εἰς πολλὰ μέρη τὴν ἐπιστήμην, τὴν ὁποίαν στοχασμοὶ δεῦτεροι μὲ ἐκατάπεισαν νὰ μετονομάσω Αἰσθηματικὴν (ἴδε ἔμπροσθεν, σελ. 153). Ἐάντις εὕρη ἄλλο καταλληλότερον, ἢ πλάστη εὐτυχέστερον ὄνομα, θέλω τὸ δεχθῆν μετὰ χαρᾶς ἐπαινῶν τὸν ὀνοματοδότην.

Ὁ ἐφεξῆς τούτου τέταρτος καὶ τελευταῖος τόμος περιέχει τὰ μέρη τῆς πρακτικῆς Φιλοσοφίας, Περὶ Δικαίου, καὶ Ἠθικῆν, καὶ Ἠθικὴν Θεολογίαν. Τὴν πρώτην ταύτων ἐπιστήμην εἶχα ὀνομάσειν ἀρχήτερα Δικαιολογίαν, μεταφράζων τὸ Γερμανικὸν *Rechtslehre*, ἢ ἀντιγράφῳ ἑλληνιστὶ τὸ αὐτὸ, τὸ ὅποιον ἐμεταχειρίσθη ὁ Κρύγιος πρῶτον ὄνομα τῆς ἐπιστήμης ταύτης, *Diekäologie*, ἤγουν λόγον ἢ διδασκαλίαν τοῦ Δικαίου· ἀλλ' ἐπεὶ εἰς ἡμᾶς Δικαιολογία σημαίνει τὴν διὰ λόγου προσιτάτευσιν τοῦ δικαίου· διὰ τοῦτο ἐφρόντιζα πάντοτε νὰ εὕρῃ ἄλλο ὄνομα ἀρμοδιώτερον εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην καὶ ν' ἀφήσω, τὸ ὅποιον ἐξ ἀνάγκης ἐμεταχειρίσθην, νὰ ἔχῃ τὴν ἰδίαν του σημασίαν. Ἰδὼν δὲ, ὅτι πολλὰ τῶν παλαιῶν συγγράμματα διαλαμβάνοντα ὅπως οὖν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐπιγράφονται Περὶ δικαίου, καθὼς καὶ ὁ Πλάτων καὶ διὰλογον χωριστὸν ἐπιγράφει οὕτω, καὶ δεῦτερον τοῦτο ὄνομα δίδει εἰς τὰς Πολιτείας του, ἐπρόκρινα νὰ μεταχειρισθῶ τοῦτο, εἰς καὶ προσηγορικὸν καὶ πολλοχῶς δύσχρηστον εἰς τὴν σύνταξιν, παρὰ

νὰ κρατήσω τὸ πρῶτον, τοῦ ὁποίου εἶναι προπαιδευμένη ἀνέκα-
θεν καὶ φανερά εἰς ὅλους ἡ σημασία.

Μὲ συντομίαν μεγάλην ἐσχιδάσα τὴν Ἡθικὴν Θεολο-
γίαν, χωρὶς νὰ προσέξω πολὺ κατὰ τοῦτο εἰς τοὺς ποροὺς τῆς
Εὐρώπης, μ' ὅλον ὅτι εἶναι ἐκδεδομένα, καὶ ἐκδίδονται καθ'
ἡμέραν πολλὰ τῆς ἐπιστήμης ταύτης συγγράμματα. Καθυπέ-
στρωσα μόνον τὰς κυριωτέρας ἀρχάς, διὰ τῶν ὁποίων συλλογι-
ζόμενος ἠθικῶς ὁ ἄνθρωπος συνάγει ἀσφαλῶς καὶ ἀδιστακτικῶς
τὴν ὑπαρξίν τοῦ παναγάθου δημιουργοῦ του, καὶ τὰ πρὸς αὐ-
τὸν ἱερά του καθήκοντα, κρίνας τὴν εἰς τὰ ὑπερφυᾶ ταῦτα μα-
θήματα τελειοτέραν χειραγωγίαν τοῦ ἔργου τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Θεο-
λογίας, τῆς ὁποίας τὰς ὑπὲρ λόγου καὶ ἔννοιαν ἀρχάς εἶναι
χρέος μας ἐρωτάτον ν' ἀποδεχώμεθα ἀδιστακτότερα παρὰ τὰ
Γεωμετρικὰ ἀξιώματα. Αἱ μεταφυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ περὶ Θεοῦ
καὶ Θεῶν προσόντων θεωρίαι δὲν εἶναι μὲν ἀναγκαίαι πρὸς
σωτηρίαν, καθὼς ἡ ὁμολογία τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως, χρη-
σιμεύουσι δὲ εἰς τοὺς ἱεροὺς ἡμῶν διδασκάλους καὶ πρὸς ἀσφα-
λεστέραν στήριξιν τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ ὡς ἀμυντήρια ὄπλα
κατ' ἐχθρικῶν προσβολῶν, καθὼς μᾶς εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὴν
ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, καὶ ἀπὸ τὰ καθημερινὰ παραδείγματα.

Τελευταῖον ἐπρόσθεσα, ὡς ἐπίμετρον τοῦ ὅλου Συντάγ-
ματος, περίληψίν τινα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ἀπαν-
θίσας αὐτὴν ἀπὸ τὰ μεγάλα συγγράμματα τοῦ Ποιλιτίου καὶ
Ναιμεῦρου (Ἰδε Τόμ. Δ', σελ. 298). Καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ
παῖγμα τῆς παιδαγωγίας ἐγεννήθησαν εἰς τὴν πάλαιποτε εὐτυ-
χῇ χώρᾳ τῆς Ἑλλάδος. Καθὼς ὁμῶς φρόνιμος βλέπει τώρα,
ὅτι τὸ μὲν ὄνομα ἀκούεται μεταξύ μας μὲ πολλὰ συγκεχυ-
μένην καὶ ἀσαφῆ σημασίαν· τὸ δὲ πρᾶγμα μόλις ἤρχισε νὰ
γνωστοποιητῇ εἰς τοὺς γραμματισμένους μας. Ἐὰν βάσις τῶν

ἀνθρωπίνων γνώσεων καὶ θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν εἶναι ἡ παιδαγωγία, παντάπασι δὲν πρέπει νὰ ξενιζώμεθα, διότι εἰ-
 μεθα καὶ κατὰ τὰ δύο ἐπιπόλαιοι. Νέοι τῆς Ἑλλάδος! ὅσοι
 μὲ ἀξιέπαινον ζῆλον παιδεύεσθε εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Εὐ-
 ρώπης, διὰ νὰ στολίσητε μὲ τὰ καλὰ τῆς παιδείας τὴν πτω-
 χὴν πατρίδα μας· ἡ πατρίς αὕτη σᾶς παρακαλεῖ μὲ θαυρυ-
 σταλὰκτα ὅμματα καὶ σᾶς ἐξορκίζει εἰς τὴν ἀπὸ σᾶς προσμε-
 νομένην εὐτυχίαν της· μὴ ἀμελήσητε πρὸς Θεοῦ εἰς τὸ ἐξῆς
 σιμὰ τῶν ἄλλων παιδευμάτων σας τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστή-
 μην, τὴν ἀρχὴν καὶ πηγὴν καὶ ρίζαν ἀπάσης εὐδαιμονίας.

Ἡδυνάμην νὰ δώσω μορφὴν καὶ τάξιν καλῆτέραν εἰς τὸ
 ὅλον Σύνταγμα, εἰάν τὸ ἐπεξεργαζόμενῃ ἀκόμη μὲ ἐπανειλημ-
 μένας ἐπιθεωρίας καὶ διορθώσεις, ἀναβάλλων εἰς καιρὸν ἄλλον
 τὴν ἐκδοσὶν του· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχον θέλει ὠφελήσῃν καὶ
 τοὺς μαθητὰς τοῦ τῆς Σμύρνης Γυμνασίου, διὰ τοὺς ὁποίους
 ἐξεδόθη, καὶ πολλοὺς ἄλλους, ὅσοι θέλουν καὶ ἔχουν χρεῖαν
 νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν μελέτην του. Θέλει φανῇ δὲ πολὺ
 χρησιμώτερον, εἰάν δώσῃ νύξιν εἰς ἄλλους πλείοτέραν παρ' ἐ-
 μὲ σχολὴν ἔχοντας νὰ συντάξωσι διὰ τὸ γένος μας ἀκριβέστερα
 καὶ τελειότερα Φιλοσοφίας μαθήματα.

Ἐγραψα ἐν Βιέννῃ, 1819, κατὰ μῆνα Αὐγούστου.

Κ. Μ. Κούμας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

Μ Ε Τ Α Φ Υ Σ Ι Κ Η .

Προδιόκησις. Τί εἶναι Μεταφυσική	Σελ. 1
Περὶ τῶν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους μεταφυσικῶν δοξῶν, ὅσαι ἐφάνησαν μεταξύ τῶν ἐπισημοτέρων Φιλοσόφων τῆς Γερμανίας	3

Μεταφυσικῆς Μέρος Πρῶτον. Καθαρὰ Μετα-
φυσική, ἢ Ὀντολογία.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ Γνώσεως ἐν γένει	10
ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν νόμων τῆς κατωτέρας γνωστικῆς δυνάμεως, ἡγουν τῆς Αἰσθήσεως, ὅπου καὶ περὶ Τό- που καὶ Χρόνου	13
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τῶν νόμων τῆς ἀνωτέρας γνωστικῆς δυνάμεως, ἡγουν τοῦ Νοῦς	24
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τῶν πρώτων ἢ ἀρχικῶν τοῦ Νοῦς Κα- τηγοριῶν	27
ΚΕΦ. Ε'. Ἀριθμός. Ἐπίτασις. Χρονικὴ σχέσις. Μηδέν.	34
ΚΕΦ. ς'. Περὶ Μεγέθους ἀπολύτου καὶ σχετικοῦ, ἐκ- τεταμένου καὶ ἐπιτεταμένου, συνεχοῦς καὶ διακεκρι- μένου, ἐκμετρήσεως, καὶ περὶ σώματος μαθηματικοῦ καὶ φυσικοῦ.	37
ΚΕΦ. ζ'. Περὶ Οὐσίας καὶ συμβεβηκότος, αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, σκοπιμέτητος, καὶ περὶ δυνάμεων.	44
ΚΕΦ. η'. Περὶ δυνατόν, εἶναι, γενέσεως, φθορᾶς	

καταστάσεως, μεταβολῆς, ἀναγκαίου, ἐνδεχομένου, καὶ τῆς τοῦ ἡγουμένου πρὸς τὸ ἐπόμενον σχέσεως.	50
ΚΕΦ. Θ'. Ἀρχαὶ τῶν Γνώσεων	53
ΚΕΦ. Ι'. Περὶ τῶν νόμων τῆς ὑπερτάτης γνωστικῆς δυνάμεως, ἡγουν τοῦ Λόγου	64

Μεταφυσικῆς Μέρους Δεύτερον. Ἐφηρμοσμένη Μεταφυσική.

Ἐφηρμοσμένης Μεταφυσικῆς Τμήμα Πρῶτον Περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ μεταφυσικῆς σωματολογίας	69
ΚΕΦ. Β'. Περὶ ὕλης	70
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ κινήσεως	74
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τοῦ ποιητικοῦ τῆς κινήσεως, ἢ περὶ δυνάμεων ἀποστικῆς καὶ ἐφελκυστικῆς, καὶ τοῦ ἀδια- χωρήτου τῆς ὕλης, καὶ περὶ βαρύτητος	80
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ μεταδόσεως τῆς κινήσεως, καὶ μάξης τῆς ὕλης, καὶ ἀδρανείας, καὶ προσδιορισμοῦ τῆς φαι- νομένης κινήσεως	91
ΚΕΦ. ς'. Περὶ πλαστικῆς δυνάμεως, καὶ ζωῆς, καὶ θρέψεως, καὶ ἀναπλάσεως, καὶ γεννήσεως	98
ΚΕΦ. Ζ'. Διαίρεσις τῶν ὀργανικῶν σιμμάτων, καὶ περὶ ἀνθρώπου	105
ΚΕΦ. Η'. Τελεολογία, ἢ περὶ σκοπιμότητος τῶν ὄν- των	109
ΚΕΦ. Θ'. Ἐπιστάσεις τινες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύ- σεως εἶναι προπταγμένος νὰ φιλοσοφῇ	113

Ἐφηρμοσμένης Μεταφυσικῆς Τμήμα Δεύτε- τερον. Μεταφυσικὴ Ψυχολογία.

ΚΕΦ. Α'. Τί εἶναι ἡ Μεταφυσικὴ τῆς ὑπὲρ αἰσθητιν φύσεως	117
--	-----

ΚΕΦ. Β'. Περὶ ψυχῆς	Σελ. 119
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ ἀρχῆς ψυχῶν, καὶ τῆς πρὸς τὸ σῶμα κοινωνίας καὶ τῆς καθέδρας αὐτῶν	122

Ε'φηρμοσμένης Μεταφυσικῆς Τμῆμα Τρίτον.
Μεταφυσικὴ Κοσμολογία.

ΚΕΦ. Α'. Τί εἶναι μεταφυσικὴ Κοσμολογία, καὶ τίνα ζητοῦνται εἰς αὐτήν	127
ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν τεσσάρων κοσμολογικῶν προβλη- μάτων.	131
ΚΕΦ. Γ'. Ἐὰν εἶναι πολλοὶ κόσμοι, καὶ ὁ παρὼν εἶ- ναι ὁ κάλλιστος, καὶ περὶ θαυμάτων	137

Ε'φηρμοσμένης Μεταφυσικῆς Τμῆμα Τέταρ-
τον. Μεταφυσικὴ Θεολογία.

ΚΕΦ. Α'. Τί εἶναι Μεταφυσικὴ Θεολογία, καὶ τίνα ζητοῦνται εἰς αὐτήν	140
ΚΕΦ. Β'. Περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ	142
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ ιδιοτήτων Θεοῦ	145
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ θεῶν ἔργων	148

ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ.

Προδιοίξεις. Τί εἶναι Αἰσθηματικὴ	153
---	-----

Αἰσθηματικῆς Μέρος Πρῶτον. Καθαρὰ
Αἰσθηματικὴ.

ΚΕΦ. Α'. Περὶ αἰσθηματικῶν ἰδεῶν	157
ΚΕΦ. Β'. Περὶ Κάλλους	160
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τῆς τοῦ καλοῦ ἀρμονίας	174
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ ὕψους	180
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ ιδιοτήτων τῶν πραγμάτων, μετεχου- σῶν ἀπὸ τοῦ κάλλους	189
ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ ιδιοτήτων τῶν πραγμάτων, μετεχου- σῶν ἀπὸ τοῦ ὕψους	194
ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ ιδιοτήτων τῶν πραγμάτων, ὅσαι τρέ-	

	Σελ.
πον τινα ὑπεναντιοῦνται εἰς τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλόν	204
ΚΕΦ. Η'. Περὶ Αἰσθηματικῆς κρίσεως	218
Αἰσθηματικῆς Μέρους Δεύτερον. Ἐφηρμοσμένη	
Αἰσθηματικὴ ἢ Καλλιτεχνία.	
ΚΕΦ. Δ'. Τί ἐστὶ τέχνη, καὶ διαίρεσις τῶν τεχνῶν	
εἰς καλὰς καὶ βαναύσους	229
ΚΕΦ. Β'. Περὶ παραστατικῆς δυνάμεως, καὶ ἕξεως,	
καὶ τοῦ λεγομένου Δαιμονίου τῆς τέχνης	239
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ χαρακτῆρος καὶ	
τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ	245
ΚΕΦ. Δ'. Λογικὴ ὁλομέλεια, ἢ σύστημα τῶν καλῶν	
τεχνῶν	256
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τῶν τονικῶν καλῶν τεχνῶν	260
Μουσικὴ	262
Ποιητικὴ	264
ᾠδικὴ ἢ Ψαλτικὴ	267
Ἀπαγγελία	268
Εὐγλωττία	271
Ῥητορικὴ	274
ΚΕΦ. ς'. Περὶ τῶν πλαστικῶν τεχνῶν	277
Γλυφικὴ	αὐτ.
Γραφικὴ	280
Παραδεισποιοῦσα	282
Ἀρχιτεκτονικὴ	284
Καλλιγραφία	286
Νομισματοκοπία	288
ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ τῶν μιμητικῶν τεχνῶν	292
Μιμικὴ	αὐτ.
Ὀρχηστικὴ	295
Δραματικὴ ἢ Ὑποκριτικὴ	298
Παλαιστικὴ	302
Ἱππικὴ	303
Ἱππικὸς ἀγών	305

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΔΙΟΙΚΗΣΙΣ.

Τί είναι Μεταφυσική.

Α'.

Μεταφυσική είναι ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων, κατὰ τοὺς ὁποίους γινώσκει ὁ ἄνθρωπος ἀντικείμενα, ἀσχολουμένη ὅχι εἰς τὰ ἐκ τῶν ὑσέρων γινωσκόμενα, ἀλλ' ὅσα εἰς τὰς γνώσεις μας εἶναι ἐκ τῶν προτέρων προσδιωρισμένα.

Σημείωσις. Τὸ ὄνομα Μεταφυσική, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι οὐδ' ἀκριβῶς ἑλληνικόν, ἀλλ' ἔργον τῶν Σχολαστικῶν τοῦ παρακμάσαντος ἑλληνισμοῦ, ἐπλάσθη ἀπὸ τὰ Ἀριστοτελικά συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ἐπιγράφονται Τὰ μετὰ τὰ φυσικά. Ἡ μετὰ λοιπὸν ἐλήφθη εἰς τὸ νὰ σημάνη τοπικὴν τάξιν, καὶ ἔχει τίποτε περισσότερον.

Β'. Τὸ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὰς γνώσεις μας προσδιωρισμένον δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε, εἰ μὴ οἱ ἀρχικοὶ καὶ διαβατικοὶ νόμοι τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἥγουν οἱ κανόνες, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ ἄνθρωπος φέρεται ἐξ ἰδίας του φύσεως εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ δωδόμενα ἀντικείμενα. Τὸ κύριον λοιπὸν ἔργον τῆς Μεταφυσικῆς εἶναι νὰ εὕρῃ τοὺς ἀρχικοὺς τούτους νόμους καὶ κανόνας, οἵτινες εἶναι τὰ ἀπαραίτητα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων γινώσκει ὁ ἄνθρωπος ὅποιονδήποτε γνωστὸν ἀντικείμενον.

Γ'. Διαφέρει δὲ ἡ Μεταφυσικὴ ἀπὸ τὴν Λογικὴν· ὅτι ἡ μὲν Λογικὴ ἐξετάζει μόνον τοὺς κανόνας τοῦ διανοεῖσθαι χωρὶς νὰ παρατηρῇ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι τῆς δια-

νοίας ἡ ὕλη· ἡ δὲ Μεταφυσικὴ ἐνασχολεῖται εἰς τοὺς κανόνας τοῦ γινώσκειν τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ, διὰ τῶν ὁποίων προσδιορίζεται τῶν διανοημάτων ἡ ὕλη. Διὰ τοῦτο ἡ μὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ Θεωρητικὴ κατ' εἶδος Φιλοσοφία· ἡ δὲ Μεταφυσικὴ Θεωρητικὴ καθ' ὕλην Φιλοσοφία.

Δ'. Εἶναι λοιπὸν ἡ μὲν Λογικὴ παρομοία μὲ Συμβολικὸν λογισμὸν, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν παριστάνονται προσδιωρισμένα πράγματα· ἡ δὲ Μεταφυσικὴ μὲ Πραγματικὸν λογισμὸν, ὅς τις λογαριάζει προσδιωρισμένα ἀντικείμενα· ἢ, νὰ μεταχειρισθῶ ἄλλο παράδειγμα, ἐκείνη πρὸς ταύτην ἔχει λόγον, τὸν ὁποῖον ἔχει ἡ Γραμματικὴ πρὸς τὸ Λεξικόν· ἐκ τῶν ἀποίων, ἡ μὲν διδάσκει τοὺς τύπους καὶ τὸ εἶδος τῆς γλώσσης, τὸ δὲ μᾶς δίδει τὴν ὕλην τῆς. Διὰ τῆς Γραμματικῆς καὶ ἐκ τοῦ Λεξικοῦ δυνάμεθα πᾶσαν ὑπόθεσιν νὰ γράψωμεν ἢ νὰ ἐκφράσωμεν εἰς πᾶσαν μίαν γλῶσσαν· καὶ διὰ τῆς Λογικῆς ἐκ τῆς Μεταφυσικῆς δυνάμεθα νὰ ἐκθέσωμεν πᾶσαν μίαν ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην· Σόλοικος καὶ βάρβαρος γίνεται ὁ λόγος δι' ἑλλειψιν Γραμματικῆς καὶ Λεξικοῦ· ἐσφαλμένη καὶ ἄτακτος γίνεται πᾶσα ἐπιστήμη χωρὶς συλλογιστικῶν κανόνων, καὶ χωρὶς τῶν τῆς Μεταφυσικῆς ἀρχῶν· καὶ ἡ Μαθηματικὴ αὐτὴ, καὶ ἡ Φυσικὴ χρειάζονται τὴν ἐκ τῆς Μεταφυσικῆς ἀσάλευτον στερέωσιν.

Ε'. Μ' ὅλον ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη εἶναι καθ' ὕλην Θεωρητικὴ φιλοσοφία (Γ'), μ' ὅλον τοῦτο, ἐπειδὴ, ὡς θελομεν ἐφεξῆς ἰδεῖν, πᾶσα γνῶσις σύγκειται ἐξ ὕλης, ἥτις εἶναι τὸ γνωστὸν ἀντικείμενον, καὶ ἐξ εἶδους, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑποκείμενον· τὴν μὲν ὕλην παραιτεῖται εἰς ἄλλας ἐπιστήμας νὰ ἐξετάσῃ τὰς ιδιότητάς τῆς, αὐτὴ δὲ ἀναλαμβάνει εἰς τὴν ἔρευνάν τῆς ἀφηρημένως τὸ εἶδος, ἢ τὴν μορφήν τῆς

γνώσεως. Ὁδηγεῖται δὲ εἰς τὴν τούτου ἐξέτασιν ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῶν ἀρχικῶν καὶ διαβατικῶν κανόνων τοῦ γνωσκειν.

Σημειώσεις. Διαίρεσιν ὁ Κάντιος (Kritik der reinen Vernunft. S. 869 Ἐκδ. 3.) τὴν ἐπιστήμην ταύτην εἰς Μεταφυσικὴν καὶ Φύσεως, καὶ Μεταφυσικὴν τῶν ἰσθῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ἡθικὴ ἐρευνᾷ ἡ πρακτικὴ Φιλοσοφία (Κρητ. ΠΚΖ'), φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν δύναται νὰ γένη ὕψως εἰς τὸ ἀνὰ χεῖρας σύνταγμα τῆς Φιλοσοφίας.

5. Ἡ Μεταφυσικὴ δύναται νὰ ἐκδέσῃ τὰς ἀρχάς της, ἢ καθ' ἑαυτὰς καὶ ἀπροσδιόριστως, ἢ γουν ἀποβλεπούσας εἰς ἀντικείμενα ἐν γένει· ἢ σχετικῶς, ἢ γουν ἀναφερομένας εἰς μερικά καὶ προσδιωρισμένα ἀντικείμενα· καὶ κατ' ἐκείνους μὲν τὸν τρόπον ὀνομάζεται καθ' ἀρὰ Μεταφυσικὴ καὶ Ὀντολογία· κατὰ δὲ τοῦτον, ἐφηρμοσμένη. Τῆς ἐφηρμοσμένης τμήματα εἶναι δύο· τὸ Περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως, καὶ τὸ Περὶ τῆς ὑπὲρ αἰσθησιν· ταύτης δὲ μέρη τρία, Κοσμολογία, Ψυχολογία, Θεολογία. Συντάσσοντες δὲ ταῦτα μετ' ἀλλήλων, λέγομεν πέντε μέρη τῆς Μεταφυσικῆς· ἢ γουν Ὀντολογίαν, Περὶ τῆς αἰσθητῆς Φύσεως, Ψυχολογίαν, Κοσμολογίαν, Μεταφυσικὴν Θεολογίαν. Ταύτην τὴν διαίρεσιν θέλομεν φυλάξειν σὺν Θεῷ εἰς τὴν ἀνὰ χεῖρας πραγματείαν.

Περὶ τῶν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους Μεταφυσικῶν δοξῶν, ὅσαι ἐφάνησαν μεταξὺ τῶν ἐπισημοτέρων Φιλοσόφων τῆς Γερμανίας.

Οἱ Παλαιοὶ δὲν ἐπραγματεύθησαν τὴν Μεταφυσικὴν ὡς ἰδιαίτεραν φιλοσοφικὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ μόνον τὴν Φυσικὴν, ἀναμιγμένην μὲ τῆς Μεταφυσικῆς τὰς θεωρίας· τὴν δὲ Φυσικὴν ἐξελάβαν ἢ ὡς ἐν ἀπὸ τὰ τρία μέρη τῆς Φιλοσοφίας.

λέγω Λογικὴν, Φυσικὴν, Ἡθικὴν· ἢ διαιροῦντες τὴν Φιλοσοφίαν εἰς πρακτικὴν καὶ θεωρητικὴν ὑποδιήρουν τὴν θεωρητικὴν εἰς Λογικὴν καὶ Φυσικὴν· οὕτω μαρτυρεῖ ὁ Λαέρτιος (Βιβλ. Ε'. 28.) περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους »Βούλεται δὲ (ὁ Ἀριστοτέλης) διπλοῦν εἶναι τὸν κατὰ Φιλοσοφίαν λόγον· τὸν μὲν, πρακτικόν· τὸν δὲ, θεωρητικόν· καὶ τοῦ πρακτικοῦ τὸν τε Ἡθικὸν καὶ Πολιτικόν· τοῦ δὲ θεωρητικοῦ, τὸν τε Φυσικόν καὶ Λογικόν«. Εἶχαν λοιπὸν οἱ Παλαιοὶ μόνον Φυσικὴν, καὶ ὄχι Μεταφυσικὴν, μ' ὅλον ὅτι δὲν ἔγνόουν τὰς μεταφυσικὰς θεωρίας.

Εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐχώρισαν ἀπὸ τῆς Φιλοσοφίας τὴν Φυσικὴν, καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰσήγαγον τὴν Μεταφυσικὴν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπροσδιώριζαν ἀκριβῶς τὴν ἐπιστήμην ταύτην, καὶ τὴν ἐπραγεύσαντο χωρὶς τὴν ἀπαιτούμενην κρίσιν, ἔφθασε νὰ κατασταθῇ πηγὴ ἀκαταπαύστων δορύβων καὶ λογομαχιῶν μεταξύ τῶν Δογματικῶν καὶ Σκεπτικῶν· οὐδ' ἤξευρε κανεὶς εὐκρινῶς Τί εἶναι κυρίως ἡ ἐπιστήμη αὕτη· οἱ μὲν τὴν ὥριζαν Ἐπιστήμην τῶν γενικωτάτων λογικῶν ἀληθειῶν· οἱ δὲ, Ἐπιστήμην τῶν γενικωτάτων νόμων τῆς φύσεως· οἱ δὲ, Ἐπιστήμην τῶν πρώτων καὶ γενικωτάτων ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν κτλ. Διὰ νὰ δώσωμεν μικρὰν ἰδέαν τῶν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους μεταβολῶν τῆς, ἀρχίζομεν ἀπὸ τοῦ Οὐλόφριου, ὅστις πρῶτος ὠμίλησε καὶ ἔγραψε καθαρώτερα περὶ αὐτῆς.

Ὁ Οὐλόφριος, ὅς τις πρῶτος ἔδωκεν εἰς τό μέρος τοῦτο τῆς Φιλοσοφίας ἐπιστημονικὴν μορφήν, τὴν ἐδιαιρέσεν εἰς τέσσαρα μέρη, Ὀντολογίαν, Κοσμολογίαν, Ψυχολογίαν, Θεολογίαν· ἤρχισεν ἀπὸ γενικωτάτας ὑλικᾶς ἀρχᾶς, καὶ δὲ αὐτῶν ἐπροσπάθει ν' ἀποδείξῃ τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ Κόσμου, καὶ

τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὑπερφυσικῶν τοῦ ἰδιοτήτων. Ταύτην τὴν μέθοδον ἠκολούθησαν ἐφεξῆς ὅλοι σχεδὸν οἱ Μεταφυσικογράφοι τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Κάντιος, ἰδὼν ἀναμεμιγμένα τὰ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου μὲ τὰ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου θεωρούμενα, ἐπεχείρησε πρῶτος νὰ τὰ διακρίνῃ ἀπ' ἀλλήλων, καὶ συνέγραψε τὴν περίφημον *Κριτικὴν τοῦ καθαροῦ Λόγου* (*Kritik der reinen Vernunft*, Riga. 1781.). Ἐκρινεν εἰς αὐτὸ τὸ σύγγραμμα, ὅτι τὰ πράγματα γνωρίζομεν μόνον κατὰ τὰς προσβολὰς, τὰς ὁποίας μᾶς ἐνδιεγείρουν. Εἶπεν ἐκ τῶν προτέρων, ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα εἰς πάντα ἄνθρωπον· ἔδειξε τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, ὅτι εἶναι τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή τῶν αἰσθημάτων. Εἰς τὴν πείραν καὶ εἰς τὸ μερικὸν ἐμφανίζονται εὐκρινῶς τὸ ἐκ τῶν προτέρων καὶ τὸ καθόλου (βλέπε *Ἱστορ. Φιλοσ. Τενεμάνου, μετάφρ. Κούμα, Σελ. 261 — 271.*). καὶ οὕτως ἦναιξε νέον ὁρόμον εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν νὰ ἐξετάσῃσι βαρύτερα τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν μόνον δύναται νὰ στηριχθῶσιν ἀκλόνητα θεμέλια μεταφυσικῶν θεωριῶν· αὐτὸς δὲ παραστήσας τὸ ὑποκείμενον (τὸν θεωρὸν ἄνθρωπον) χωριστὰ ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον (τὰ θεωρούμενα πράγματα), ἀφῆκε τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πραγμάτων σχέσιν νὰ ἐρευνησῶσιν ἄλλοι. Ὅτι δὲ δὲν ὑπῆρξεν προστάτης τῆς ἐννοηματικῆς θόξης, ἀλλ' ἀπέδωκεν εἰς τὰ ἀντικείμενα τὸ πραγματικόν, γίνεται φανερόν ἀπὸ τὸ σύγγραμμά του ἐπιγραφόμενον *Προλεγόμενα εἰς πᾶσαν μέλλουσαν Μεταφυσικὴν* (*Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik*, Riga 1783.), ὅπου ἀποδέχεται πολλαχοῦ (Σελ. 104, 169, 139, 165) τὸ πραγματικόν, τὸ ὅποιον ὑπόκειται βάσις εἰς τὰ φαινόμενα.

Τὴν Κριτικὴν Φιλοσοφίαν προσπαθῶν νὰ καταστήσῃ ἐ-

ναργῇ ἐπιστήμῃ ὁ Φίχτερος (Fichte), ἐγέννησε τὴν ἐννοηματικὴν δόξαν (Idealismus). Κατ' αὐτὸν τὸ ἀντικείμενον ἐμπεριέχεται εἰς τὸ ὑποκείμενον, καὶ γεννᾶται ἐξ αὐτοῦ δι' ἐνέργειας τινος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπὸ τοῦ Ἐγὼ τίθεται τὸ Οὐκ-εγὼ (Βλ. Ἱστορ. Φιλοσ. Γεν. Σελ. 274.).

Ὁ Σχέλλιγγος ἐδοκίμασε νὰ κατασκευάσῃ ἐννοηματικῶς τὴν γνῶσιν καὶ κατ' ὕλην καὶ κατ' εἶδος. Τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον ταυτίζονται ἀπολύτως εἰς τὴν νοητικὴν ἐπιπλοπτεῖαν· μετὰ τὴν τὴν δόξαν τῆς ἀπολύτου ταυτότητος τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου ἐπροσπάθησεν ὁ Σχέλλιγγος νὰ εὕρῃ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀπολύτου.

Τὸ ὑποκείμενον χωρὶς τοῦ ἀντικειμένου, καὶ τοῦτο χωρὶς ἐκείνου εἶναι μὴδὲν, εἶπεν ὁ τῆς Γοτίγγης Φιλόσοφος Βουτερβέκιος.

Ἡ ἀπόλυτος ταυτότης δὲ εἶναι οὔτε ἀντικείμενον, οὔτε ὑποκείμενον, οὔτε ἡ ταυτότης τῶν δύο, ἀλλ' ἡ ἐπαναληψὶς τῆς διανοίας ἐφαρμοζομένη εἰς τὴν ὕλην, ὅτι τὸ ἐν καθ' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ, δύναται νὰ ἐπαναληφθῇ ἀπειράκις. Α, καθ' Α, ἐν Α, ταυτότης· δόξα αὕτη ἄλλη τοῦ Βαρδελίου, ἥτις ὠνομάσθη Realismus Rationalis.

Ἡσχέσις τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἐμπορεῖ νὰ γείνη ἀντιληπτὴ εἰς τὸ ὑποκείμενον, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ ἐξηγηθῇ ἐντελῶς, ἐδόξασαν ὁ Πλάτωνος καὶ ὁ Σχούλτσος.

Ὁ Ἰακῶβις, ἀνὴρ ἐπίσημος καὶ θρησκευτικὸς, ὁμόσας πόλεμον κατὰ τῆς θεωρίας, ἐδόξασεν ὅτι ὁ αἰσθητὸς οὗτος κόσμος μᾶς ἀναγγέλλει διὰ τῶν αἰσθητηρίων Θεὸν, Πρόνοϊαν, Ἐλευθερίαν, Ἀθανασίαν, Χρηστοφθειαν, καὶ ὅλα τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν.

Βιλέλμος Τραυγόττιος Κρύγιος, τοῦ ὁποίου τὴν δόξαν

ἠκολούθησα εἰς τὸ παρὸν σύνταγμα, ἐπιτεμὼν τὸ ἐκτεταμένον τοῦ σύστημα τῆς Φιλοσοφίας, ὑποθέτει πραγματικὴν ἀρχὴν τῆς Φιλοσοφίας τὸ Ἐγὼ ἀρχὴν τῶν γνώσεών μας εἰδικὴν λαμβάνει τὸ Ἐγὼ εἰμὶ ἐνεργὸς, ἀποδεικνυομένην ἀπὸ τὴν καθενὸς συνείδησιν· αὕτη δὲ εἶναι ἀρχικὴ καὶ διαβατικὴ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι· οὔτε τὸ ἐννόημα εἶναι πρὸ τοῦ πράγματος, οὔτε τὸ πᾶν πρὸ τοῦ ἐννοήματος· ἀλλ' εἶναι σύνθεσις τῶν δύο ἀρχικῇ, καὶ παραλαμβάνεται ὡς ἀνερμήνευτος καὶ ἀνεξήγητος, ἐπειδὴ οὐδὲ χρειάζεται ἐξήγησιν, ὡς μαρτυρουμένη ἀδιστακτικῶς ἀπὸ τὴν συνείδησιν.

Καὶ αὗται μὲν εἶναι αἱ κυριώτεραι δοῖαι τῷ Νεωτέρων Φιλοσόφων, αἵ τινες εἶναι βάσεις τῶν Μεταφυσικῶν πραγματειῶν· Ἀλλ' ὡς ἀρχαὶ καὶ βάσεις ἐκρίθησαν ὑπὸ πολλῶν νὰ προτάσσωνται ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν εἰς χωριστὴν πραγματείαν, τὴν ὁποίαν οἱ μὲν Γερμανοὶ ὀνομάζουσι *De meliōrē Philo-sophiān* (Fundamentalphilosophie), ἡμεῖς δὲ ὠνομάσαμεν Κρηπίδα Φιλοσοφίας· τὴν ἐξεωρήσαμεν δὲ, κατὰ τὸν Κρύγιον, καὶ ὡς πρωτότυπον Φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας παρ-άγωγοι εἶναι ὅλαι αἱ ἄλλαι Φιλοσοφικαὶ ἐπιστῆμαι, ὡς ἀπ' ἐκείνην λαμβάνουσαι τὰς ἀρχάς.

Εἰς τὴν Μεταφυσικὴν ἐζητήθη καὶ ζητεῖται πάντοτε ἡ λύσις τοῦ πολυθρυλλήτου προβλήματος, ἂν εἶναι γνώσεις ἐκ τῶν προτέρων, ἢ γινώσκουσι ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ-πηγάζουσαι, ἢ εἶναι ὅλαι ἐκ τῶν ὑστέρων, ἢ γινώσκουσι ἐξ-ῶθεν ἐρ-χόμεναι εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου δὲν δύναται νὰ γείνη, ἂν δὲν προσδιορισθῇ πρῶτον Τί εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, καὶ Τί εἶναι γινώσκουσι. Πᾶν ὅτι εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀναγκαῖον εἰς τὰς γνώσεις του, ἢ-γινώσκουσι τὸ ὅποιον πᾶς ἄνθρωπος εἰς πάντα χρόνον καὶ πάντα

τόπον εύρίσκει εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἐκεῖνο εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, τὸ ὁποῖον θελεῖ νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ ἔχει ἐξ ἑαυτοῦ καὶ δὲν τὸ λαμβάνει ἐξωθεν. Γνωσῖς δὲ; ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἐφεξῆς, εἶναι ἀντίληψις τῶν πραγμάτων γινομένη διὰ τῶν εἰς τοῦτο ἐπιτηδεύων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου· γίνεται λοιπὸν φανερόν, ὅτι πᾶσα γνώσις δὲν εἶναι οὔτε μόνον ἐξωτερικόν τι, οὔτε μόνον ἐσωτερικόν, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο ἐντάμα, καὶ τρόπον τινα γινόμενον ὑπὸ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου· καὶ τὸ μὲν πρᾶγμα δίδει τὴν ὕλην τῆς γνώσεως· τὸ δὲ γινώσκον ὑποκείμενον, τὸ εἶδος αὐτῆς καὶ τὴν μορφήν. Τὸ εἶδος τῶν γνώσεων εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ἀμετάβλητον, ἐπειδὴ εἶναι μία καὶ ἀμετάβλητος ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου· ἡ δὲ ὕλη εἶναι ἐνδεχόμενη καὶ μετατρέπτῃ· διὰ τοῦτο ἐκεῖνο μὲν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων· αὕτη δὲ, ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ὅταν λοιπὸν γίνεται λόγος περὶ γνώσεως ὁποιασδήποτε, πρέπει μὲ τὴν εἰρημένην διάκρισιν καὶ διαφορὰν, τὴν μὲν ὕλην αὐτῆς νὰ ὁμολογῶμεν ἐμπειρικὴν καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων· τὸ δὲ εἶδος, καθαρὸν καὶ ἐκ τῶν προτέρων· ἀδιακρίτως δὲ καὶ ἀδιαφόρως ἀποδοκιμάζει ὁ λόγος ὡς ψευδὲς καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο· διότι εἰ μὲν ἦτο πᾶσα γνώσις ἐκ τῶν προτέρων, ἤθελεν εἶσθαι περιττὴ ἡ εἰς πάντα ἀνθρώπου ἀναγκαιοτάτη πείρα· εἰδ' ἦτο πάλιν πᾶσα ἐκ τῶν ὑστέρων, πείρα ταχτικὴ καὶ κανονικὴ δὲν ἐγίνετο χωρὶς τὸ ἐσωτερικόν μας, τὸ ὁποῖον τὴν διατάσσει καὶ τὴν κανονίζει.

Καθὼς ὅπου θεωρεῖται ὕλη καὶ εἶδος εἶναι τὰ δύο ἀναποσπάστως ἠνωμένα, οὕτω καὶ εἰς τὰς γνώσεις τὸ ἓν δὲν ἀπαντᾷ χωριστὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο ὡς πρὸς τὸ τῆς γνώσεως ὑποκείμενον, λέγω τὸν ἀνθρώπον. Ἡ Μεταφυσικὴ ὁμῶς παραβλέπουσα δι' ἀφαιρέσεως τὴν ὕλην, ἐξετάζει μόνον τὸ εἶδος

τῶν γνώσεων, ἀνευρίσκουσα τοὺς γνωστικούς νόμους καὶ κανόνας, αἵ τινες ἀποτελοῦσι τὸ εἶδος τῆς γνώσεως. Ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ ὀρισθῇ καταλλήλως ἡ Μεταφυσικὴ Ἐπιστήμη τοῦ εἶδους τῶν γνώσεων· ὁ λόγος οὗτος θέλει γενῆν φανερώτερος, ἀπὸ τὰς ἐφεξῆς θεωρίας τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας.

Μεταφυσικαὶ πραγματεῖαι εἰς τὸ γένος μας εἶναι, ὅσον ἐξεύρω, ἐκδοθέναι αἱ ἐφεξῆς· α'. Γενουηναίου Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς ἐξελληνισθέντα ἐκ τῆς Λατινίδος φωνῆς ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, Βιέννη τῆς Αὐστρίας, 1806, εἰς 8^ν. β'. Μεταφυσικὴ Γραβεζάνδου (περιχομένη εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Φιλοσοφίας), ἐξελληνισθεῖσα ἐκ τῆς Λατινίδος φωνῆς ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, Μόσχ, 1805, εἰς μέγα 8^ν. γ'. Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, εἰς τρεῖς τόμους εἰς μέγα 8^ν. ὁ α' περιέχει τὴν Ὀντολογίαν· ὁ β', τὴν Κοσμολογίαν· ὁ γ', τὴν Ψυχολογίαν. Ἐνετίσι, 1805. δ'. Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς διηρημένα εἰς μέρη τέσσαρα, δηλαδὴ Ψυχολογίαν, Ὀντολογίαν, Κοσμολογίαν, καὶ Θεολογίαν, ὑπὸ Σααυῖου, μεταφρασθέντα εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον παρὰ Γρηγορίου Ἱεροδιακόνου Κωνσταντῶ τοῦ Μηλιώτου· ἡ Μεταφυσικὴ αὕτη εἶναι τρίτος τόμος τῶν εἰς τέσσαρας ἐκδοθέντων Στοιχείων τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Σααυῖου, τὰ ὅποια ἐμεταφράσθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου, Ἐνετίσι, 1804.

Μ Ε Τ Α Φ Υ Σ Ι Κ Η Σ.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο Ν.

Καθαρὰ Μεταφυσική, ἢ Ὀντολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ Γνώσεως ἐν γένει.

Ζ'.

Η' Ὀντολογία εἶναι φιλοσοφικὴ θεωρία τῶν γνωστικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων. Θέλομεν δὲ ἐξετάσειν εἰς μὲν τὸ παρὸν Κεφάλαιον ἐν γένει πᾶσαν γνῶσιν· εἰς δὲ τὰ ἐφεξῆς, κατ' ἰδίαν τὰς γνώσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν Αἴσθησιν, καὶ τὰς γνώσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς πᾶσαν μίαν ἀπὸ τὰς κρείττονας δυνάμεις.

Η'. Ἡ Ὀντολογία στηρίζεται εἰς τὴν πρότασιν, Γινώσκω, ἥτις ὡς ἔργον τῆς καθενὸς συνειδήσεως εἶναι ἀμέσως βεβαία. Ταύτην προτάττομεν ὡς πρώτην ὑλικὴν ἀρχὴν τῆς Μεταφυσικῆς διὰ νὰ ἀνερευνήσωμεν βαθύτερα τὴν σημασίαν της.

Θ'. Γινώσκω θέλει νὰ εἴπῃ προσέχω τὴν ἀντιληπτικὴν μου δύναμιν εἰς πρᾶγμα δεδομένον, τὸ ὅποion ὀνομάζω ἀντικείμενον γνώσεως. Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο συνάπτω ὡς πρᾶγμα μὲ τὸ εἰς τὴν γνωστικὴν μου δύναμιν ἐννόημα. Εἰς

πᾶσαν λοιπὸν γνῶσιν, ἐὰν εἶναι τῷ ὄντι γνῶσις, προϋποθέτω πάντοτε τὸ πραγματικὸν τοῦ γνωσκομένου.

Γ'. Ἡ δὲ βεβαιότης ταύτης τῆς υποθέσεως δὲν ἀποδεικνύεται διὰ γενικωτέρας ἀρχῆς, ἀλλὰ περιέχεται εἰς τὴν ἀρχικὴν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι σύνθεσιν, ἥτις εἶναι τὸ ἀπόλυτον ὄριον τοῦ φιλοσοφεῖν, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀνεξήγητος καὶ ἀκατανόητος (Κρ. ΜΒ').

ΙΑ'. Διὰ ταύτην τὴν σύνθεσιν ἡ πρότασις Γινώσκω (Η.) εἶναι ἐπίσης βεβαία μὲ τὴν Ὑπάρχει πρᾶγμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχοῦν αἱ ἐννοιαίμου, καὶ τὸ ὁποῖον γινώσκω διὰ τῶν ἐννοιῶν μου τούτων. Εἶναι λοιπὸν ἡ ἐννοια τοῦ πραγματικοῦ (τοῦ εἶναι ἐν γένει) ἡ ὡς βάσις ὑποκειμένη ἀρχικὴ ἐννοια πάσης γνῶσεως· καὶ εἶναι ἀποδεκτὴ εἰς πάντα, ὅστις ἔχει τὸν νοῦν ὑγιαίνοντα· Κυρίως λοιπὸν ἡ πρότασις Γινώσκω περιέχεται εἰς τὰς, Ὑπάρχω, καὶ Ὑπάρχουσιν ἄλλα πρᾶγματα ἐκτὸς ἐμοῦ, τῶν ὁποίων προεδι-δάχθημεν ἤδη τὴν βεβαιότητα (Κρ. ΜΔ').

Σημείωσις. Βάντις ἀγχιᾶ νὰ μὴ δεχθῇ ὡς βεβαίαν ταύτην τὴν πρότασιν, κἀνὲς βεβαία εἰς τὸν κόσμον δὲν θελεῖ δυνηθῇ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ δι' ἀποδείξεως νὰ τὴν πιστεύσῃ. Πρέπει ὁμως νὰ ἐνδυμηθῇ ὁ Πυρρῶνικὸς οὗτος, ὅτι θελεῖ εἰσάγει ἀσύμφωνος αἰτὸς θεωρῶν πρὸς ἐαυτὸν πράττοντα· καὶ ὅτι μετὰ χαρᾶς θελεῖ ἀποδέχεσθαι εἰς τὰς πράξεις του, ὅσα ἀρνείται εἰς τὴν θεωρίαν του. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ λοιπὸν ταύτην τὴν ἀσύμφωνίαν, πρέπει νὰ ζῇ ἀληθῶς, καθὼς διηγουνται ἀπειθῶς περὶ τοῦ Πυρρῶνος· «Ἀκλόουτος δὲ πῦν καὶ τῷ βίῳ, μηδὲν ἐκτρεπόμενος μηδὲ φυλαττόμενος· ἅπαντα ὑψιστόμενος, ἀμάξας, εἰ τύχοι, καὶ κρημνοὺς, καὶ κύνας καὶ ὅσα τοιαῦτα· σῶζεσθαι μέντοι, φασίν, ὑπὸ τῶν γνωρίμων παρακολουθούτων» (Διογ. Λαέρ. Θ'. 61).

ΙΒ'. Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον γίνεται γνωστὸν εἰς τὸ ὑποκείμενον διὰ τῶν εἰς αὐτὸ ἀντιστοιχοῦσων ἐννοιῶν (Ἄνωτ.)· διὰ τοῦτο πᾶσα γνῶσις πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς κοινὸν γινώ-

μενον ὑπὸ δύο ποιητῶν, ἀμοιβαίαν πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων σχέσιν, ἥγουν τοῦ ὑποκειμένου τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀντικειμένου· ὥστ' εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἡ ἀποτελεσθῆ γνώσις, ἐὰν ἐλλείψῃ τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο.

ΓΓ'. Εἰς τὸ γινόμενον τοῦτο, τὸ μὲν ὑποκείμενον δίδει τὸ εἶδος τῆς γνώσεως· τὸ δὲ ἀντικείμενον, τὴν ὕλην· διὰ δὲ τῆς ἀνωτέρω εἰρημένης σχέσεως, ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸ ἀντικείμενον προσλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον τοῦ προσλαμβάνειν, καὶ πάλιν ἀποδίδεται εἰς τὸ ἀντικείμενον· ἐπομένως γίνονται εἰς τὸ ὑποκείμενον προσδιορισμοὶ τινὲς, ἥγουν ἔννοιαι, διὰ τῶν ὁποίων μαυθάνει τοὺς εἰς τὸ ἀντικείμενον προσανήκοντας προσδιορισμοὺς, καὶ δύναται νὰ τοὺς κατηγορήσῃ κατ' αὐτοῦ. Τὸ δὲ πραγματικόν, τὸ ὅποιον ὑποστρόνεται ὡς βάσις ὅλων τούτων τῶν προσδιορισμῶν, εἶναι ἡ πρώτη Κατηγορία, ἐνῷ οὗτοι εἶναι δευτερεύουσαι.

Σημείωσις. Ἡ κατηγορία ἐκλαμβάνεται καὶ εἶδός, καθὼς καὶ εἰς τὴν Λογικὴν, ἥγουν ἡ σημαίνουσα χαρακτηρὰς τῶας καὶ γνωρίσματα λεγόμενα κατὰ τῶν ἐννοιῶν, καὶ περιεχόμενα εἰς αὐτὰς κατὰ βάθος (Λογ. ΟΣ'). ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Μεταφυσικὴ ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἔρευναν τῶν κατηγοριῶν τῶν γνωσκομένων, καὶ ὅχι τῶν ἀπλῶς νοουμένων πραγμάτων· διὰ τοῦτο ἡ κατηγορία εἰς ταύτην τὴν ἐπιστήμην σημαίνει ἐννοίας, αἵ τῶας ἀποδίδονται ὡς γνωρίσματα εἰς τὰ γνωστέμενα ἀντικείμενα. Ἀλλ' ἀπ' ὅλα ταῦτα τὰ γνωρίσματα πρέπει νὰ προττάτωμεν τὸ πραγματικόν τοῦ ἀντικειμένου ὡς πρώτην κατηγορίαν· καὶ εἰς πᾶν γνώσεως ἀντικείμενον πρέπει πρὸ πάσης ἄλλης κατηγορίας τρέποντα νὰ λεγώμεν· Σὺ εἶσαι πρᾶγμα. Τὴν δὲ μεταξύ ἀντικειμένου καὶ ὑποκειμένου σχέσιν, ἐπάνω τῆς ὁποίας στηρίζεται τὸ δυνατόν ἀπάσης γνώσεως, καὶ ἡ ὅποια εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος ἀπ' ὅλας τὰς ἐμπειρικὰς τῶν πραγμάτων σχέσεις, καὶ προσδιορισμένη ἀρχικῶς καὶ ἐκ τῶν προτέρων, δύναται τις νὰ ἐνομήσῃ Προδιατεταγμένην ἁρμονίαν, μεταφέρων εἰς ἐπώσου ἄλλην σημασίαν τὴν Λεϊβνιτικὴν ταύτην ἔκφρασιν,

ΙΔ'. Ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων ἐκπηγάξει ἡ πρότασις, Πᾶν ὅ,τι γινώσκεται ἀπὸ τὴν ψυχὴν εἰς ὁποιονδήποτε πρᾶγμα κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῆς τοῦ γινώσκειν τρόπον, ἀποδίδεται εἰς αὐτὸ ἀναγκαίως, καὶ κατηγορεῖται κατ' αὐτοῦ. Αὕτη ἡ πρότασις εἶναι ἡ πρώτη κατ' εἶδος ἀρχὴ τῆς Μεταφυσικῆς, ἡ ὁ πρῶτος τοῦ γινώσκειν νόμος, ὅστις μετὰ τῆς προεκτεθείσης ὑλικῆς ἀρχῆς (Η'.) συναπαρτίζει τὸ σύστημα ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων.

ΙΕ'. Περὶ πραγματικοῦ ἀντικειμένου, ἐνῶ παριστάνεται εἰς τὴν γνῶσιν μας, λέγομεν ὅτι φαίνεται· φαίνεται, φέρ' εἰπεῖν κομήτης, ἥλιος, σελήνη, βοῦς κτλ. Ἐμπορεῖ λοιπὸν τὸ τῆς γνώσεως ἀντικείμενον νὰ ὀνομασθῇ καὶ Φαινόμενον. Σημαίνεται δὲ διὰ τούτου ὅχι φάσμα ἀνύπαρκτον, ἀλλὰ πρᾶγμα, τὸ ὅποιον φανερόνεται εἰς τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν.

Σημείωσις. Καὶ γενικῶς μὲν περὶ γνώσεως εἶναι ταῦτα ἱκανά. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γνωστικὴ μας δύναμις ἐμπορεῖ, νὰ θεωρηθῇ ὡς κατωτέρα, ἢ γουν αἰσθητικὴ θεωρητικὴ, καὶ ἀνωτέρα, ἢ γουν Νοῦς, καὶ ὑπεράττη, ἢ γουν Λόγος θεωρητικὸς (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΝΣ. Κρ. Φιλ. ΝΔ'). διὰ τοῦτο ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν τὰς τρεῖς ταύτας γνωστικὰς δυνάμεις πᾶσαν μίαν χωριστὰ εἰς τὰ ἐφεξῆς κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῶν νόμων τῆς κατωτέρας γνωστικῆς δυνάμεως, ἢ γουν τῆς Αἰσθήσεως, ὅπου καὶ περὶ Τόπου καὶ Χρόνου.

ΙΣ'.

Ε' ξεύρομεν ὅτι δι' ἐξωτερικῶν προσβολῶν λαμβάνει ἡ ψυ-

χήμας ἐννοίας ἀντικειμένων (Ἐμ. Ψυχ. ΟΘ καὶ ἐφεξῆς. Κρ. Μς'). Αἱ ἐννοιαὶ αὗται, αἵ τινες λέγονται καὶ ἀντιλήψεις καὶ ἐποπτεῖαι, ὡς ἐκ τοῦ ὑποκειμένου θεωρούμεναι κυρίως ὀνομάζονται αἰσθήματα. Αἰσθησεις δὲ εἶναι, ἡ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, διὰ τῆς ὁποίας ἀποκτᾷ ἐννοίας ἀπὸ ἐξωτερικὰς προσβολάς· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἐννοιαὶ αὗται στρέφονται ἢ εἰς ἐξωτερικὸν ἢ εἰς ἐσωτερικὸν αἰσθητόν· διὰ τοῦτο ἡ αἰσθησις εἶναι ἢ ἐξωτερικὴ ἢ ἐσωτερικὴ (Ἐμπ. Ψυχ. ΠΑ. Σημ. Κρ. ΝΕ').

ΙΖ'. Διὰ τὰ συμβῆ εἰς ἡμᾶς αἰσθημα ἀπὸ τὰ ἐκτὸς, ἀπαιτεῖται νὰ δοθῇ τι ἐξωτερικόν, καὶ τοῦτο νὰ τὸ προσλάβῃ ἡ ψυχὴ διὰ τινος τῶν αἰσθητηρίων· ὁ δὲ τρόπος, κατὰ τὸν ὅποιον γίνεται τοῦτο, εἶναι προσδιωρισμένος ἐκ τῶν ἀρχικῶν νόμων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκτελοῦνται τὰ ἔργα τῆς ψυχῆς κατὰ πᾶν εἶδος ἐνεργείας τῆς· καὶ ὁ μὲν τρόπος οὗτος ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ τὸ εἶδος τοῦ αἰσθήματος· τὸ δὲ ἐξωθεν προσβάλλον, ἡ ὕλη.

ΙΗ'. Εἰς πᾶν αἰσθημα εἶδος καὶ ὕλη τόσον εἶναι σφικτὰ συνδεδεμένα, ὥστ' ἀμοιβαίως διαβαίνοντα δι' ἀλλήλων ἀποτελοῦσιν ἓν ὅλον· οὐδὲ δύνανται ὡ ἀποχωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, εἰμὴ δι' ἀφαιρέσεως (Λογ. ΜΔ').· εἶναι δὲ ἀναγκασία ἡ ἀφαιρέσις αὕτη εὐθὺς ἀποῦ θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν φύσιν τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων· διότι καθὼς δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν Πῶς ἐνεργεῖ τὸ ὥρολόγιον, εἰάν δὲν περιεργασθῶμεν τὸ ἐσωτερικόν του εἶδος, χωρίζοντες το ἀπὸ τὴν ὕλην, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἐφήρμοσεν ὁ τεχνίτης· οὕτως οὐδὲ Πῶς ἐνεργεῖ ἡ ψυχὴ τὰς γνώσεις τῆς ἐμποροῦμεν νὰ καταλάβωμεν, εἰάν δὲν διακρίνωμεν τὸ εἶδος ἀπὸ τὴν ὕλην τῶν γνώσεων· ἀλλ' ἡ διακρίσις αὕτη δὲν εἶναι τοῦ τυχόντος· εἶναι ἔργον φιλοσο-

φικῆς ἀφαιρέσεως, ὡς εἶπαμεν. Τὸ δὲ ἐκ τῶν προτέρων εὐρίσκεται εἰς τὸ εἶδος, ἐὰν τὸ θεωρήσωμεν διαβατικῶς· διότι ἐμπειρικῶς εἶδος καὶ ὕλη εἶναι ἀχώριστα· διαβατικῶς ὅμως χωρίζοντες τὸ εἶδος, τὸ εὐρίσκομεν ὅτι προηγείται τῆς ὕλης τοῦ αἰσθήματος, ἐπειδὴ πᾶν αἶσθημα πρέπει νὰ γίνῃ σύμφωνον μὲ αὐτό.

ΙΘ'. Ἐξεύρομεν ἐκ συνειδήσεως, ὅτι τὰ μὲν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως προσλαμβάνόμενα, ἐννοοῦμεν πάντοτε ἐν τόπῳ· τὰ δὲ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς, ἐν χρόνῳ· ἡγοῦν ἰδεαζόμεθα τὰ μὲν τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως ὡς πολυμερῆ τινὰ, τῶν ὁποίων τὰ μέρη κεῖνται πλησίον ἀλλήλων· τὰ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ὡς πολυμερῆ, τῶν ὁποίων τὰ μέρη φαίνονται τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο· ἀλλ' ἐὰν καὶ τὰ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως ἀντικείμενα παρατηρήσωμεν ἢ ὡς φυλάττοντα τὴν αὐτὴν κατάστασιν, ἢ ὡς μεταβάλλοντα ταύτην· τότε τὰ ἰδεαζόμεθα καὶ ὡς ἐν τόπῳ καὶ ὡς ἐν χρόνῳ εὐρισκόμενα.

Κ'. Ἐννοοῦμεν δὲ καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον· ἐκείνον μὲν ὡς ἔντι συνεχές, ἀπέραντον, πολυμερές, πλησίον ἀλλήλων ἔχον τὰ ὁμοειδῆ μέρη του· τοῦτον δὲ, ὡς ἔντι συνεχές, ἀπέραντον, πολυμερές, τοῦ ὁποίου τὰ ὁμοειδῆ μέρη ἀκολουθοῦσι τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν συνεχῆ μέρη τοῦ τόπου, σχετικῶς θεωρούμενα, εὐρίσκονται, ὅτι προεκτείνονται πανταχόσε, ἡγοῦν ἄνω, κάτω, ἔμπροσθεν, ὀπίσθεν, δεξιὰ, ἀριστερὰ κτλ., τὰ δὲ τοῦ χρόνου εὐρίσκονται μόνον εἰς ἀκολουθίαν. οἷον χθές, σήμερον, αὔριον, ἀρχήτερα, ὕστερα κτλ.

ΚΑ'. Τόπος καὶ χρόνος δὲν εἶναι οὔτε αὐθυπάρκτα πράγματα ἐκτὸς ἡμῶν κείμενα, οὔτε κατηγορίαι αὐθυπάρκτων πραγμάτων· ἀλλ' οὔτε φιλαὶ σχέσεων ἔννοιαί, οὔτε κενὰ φά-

σματα· ἀλλ' εἶναι τι ἀρχικὸν εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν ἐνεδρυμένον ἀναγκαίως εἰς ἀντίληψιν τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων.

ΚΒ'. Διότι α'. ἔὰν ᾦσαν τόπος καὶ χρόνος αὐτὴν ὑπάρκτα πράγματα ἐκτὸς ἡμῶν κείμενα, ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀναγγέλλουσι τὴν ὑπαρξίν των δι' ἐνεργείας τινος ἢ πάθους, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα πράγματα, τὰ ὅποια λέγονται ὅτι ὑπάρχουσι καθὼς φαίνεται εἰς αὐτὰ ἐνεργεία τις ἢ πάθος· ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἐμπορεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι τόπος καὶ χρόνος ἐπιδέχονται τι ἐκ τούτων· μόνον δὲ τὰ ἐν αὐτοῖς πράγματα εἶναι τούτων ἐπιδεκτικά· ἄρα τόπος καὶ χρόνος εἶναι οὐσιωδῶς διάφορα παρὰ τὰ ἐν αὐτοῖς πράγματα.

ΚΓ'. β'. Ἐὰν ᾦσαν κατηγορίαι πραγμάτων, ἔπρεπε, ὅταν κατ' ἐπίνοιαν ἀφαιρῶμεν τὰ πράγματα ἀπὸ τοῦ εἶναι, νὰ συναφανίζωνται καὶ τόπος καὶ χρόνος· ἀλλ' ἐμπορεῖς ὅλα τὰ πράγματα μ' ὅλας των τὰς κατηγορίας ν' ἀφανίσῃς κατ' ἀφαιρέσειν, χωρὶς νὰ πάθουν τίποτε αἱ ἔννοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, αἵτινες μένουσιν ὑπόλοιποι· δὲν εἶναι ἄρα κατηγορίαι πραγμάτων ὁ τόπος καὶ χρόνος, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης εἶναι τι οὐσιωδῶς τούτων διάφορον.

ΚΔ'. γ'. Ἐὰν ᾦσαν τόπος καὶ χρόνος ψιλὰι σχέσεων ἔννοιαι, ἔπρεπε νὰ μὴ νοῶνται χωρὶς τῶν πραγμάτων, πρὸς τὰ ὅποια ἔχουσι τὴν σχέσιν (Λογικ. II)· ἀλλὰ καὶ τῶν πραγμάτων ἀφαιρουμένων, αἱ τόπου καὶ χρόνου ἔννοιαι μένουσιν (ἀνωτ.)· ἄρα κτλ.

Σημείωσις. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων, ἐρωτῶ. Ποῖαι εἶναι αἱ τόπου καὶ χρόνου πρὸς τὰ πράγματα σχέσεις; τοπικαὶ καὶ χρονικαὶ! ἐμπορεῖ τις νὰ εἴπῃ, οἷον πλησίαις, ἀπόστασις κτλ. νεώτερον, παλαιότερον κτλ. ἀλλ' αἱ σχέσεις αὗται παλιν προαπαιτοῦσι τόπον καὶ χρόνον διὰ νὰ νοηθῶσι· διότι ἀναγκαίως χρειαζόμεθα τὸν καὶ χρόνον διὰ νὰ βαλῶμεν τὰ πράγματα ἐντόπῳ καὶ χρόνῳ, καὶ ἔπειτα νὰ νοήσωμεν τὰς τούτων πρὸς

ἄλλα τοπικὰ καὶ χρονικὰ σχέσεις· τοῦ Σωκράτους, φε' εἶπεῖν, ἡ τοπικὴ καὶ χρονικὴ σχέσις, ὅτι ἦτο Ἀθηναῖος καὶ ἔζη περὶ τὴν ὤΔ. Ὀλυμ. προαπατεῖ τὴν τόπον διὰ νὰ βαλῇ εἰς αὐτὸν ἡ πέλις τῶν Ἀθηνῶν, καὶ εἰς αὐτὰς ὁ Σωκράτης, καὶ τὴν χρόνον διὰ νὰ βαλῇ εἰς αὐτὸν αἱ Ὀλυμπιάδες, καὶ εἰς μίαν τῶν Ὀλυμπιάδων ἡ ζωὴ τοῦ Σωκράτους, καὶ οὕτω νὰ γείνη καταληπτὴ ἡ τοῦτου πρὸς τὰς Ἀθήνας τοπικὴ, καὶ ἡ πρὸς τὴν ὤΔ. Ὀλυμ. χρονικὴ σχέσις. Δὲν εἶναι ἄρα σχετικαὶ ἔννοιαι ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος.

ΚΕ'. δ'. Ἐὰν δὲ ἦσαν κενὰ φάσματα, ἢ ἐπίπλαστοι ἔννοιαι τῆς φαντασίας, ἔπρεπε νὰ μὴ βασιλεύσιν εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἀνθρώπων μὲ τοσαύτην καὶ τοιαύτην καθολικότητα καὶ αναγκαιότητα, ὥστε κἄνεις δὲν δύναται ν' ἀφανίσῃ τὰς ἐννοίας ταύτας ἀπὸ τὴν συνειδησίην του· ἀλλὰ μάλιστα πᾶς ἄνθρωπος ἀναγκάζεται, ὅ,τι ἂν ἐννοῇ, νὰ τὸ περικλείῃ εἰς μέρος τι τοῦ τόπου, ἢ τοῦ χρόνου, ἢ καὶ τῶν δύο.

Κς'. Εἶναι λοιπὸν χρόνος καὶ τόπος ἐνυπάρχοντι εἰς τὴν ψυχὴν ἀναγκαῖον εἰς παράστασιν τῶν ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ἐννοιῶν· διότι, ἐπειδὴ εἰς τὴν ψυχὴν τίποτ' ἄλλο δὲν ἐνυπάρχει δι' ἀντίληψιν τῶν αἰσθητῶν, εἰ μὴ μόνον τὸ εἶδος (ΠΓ'). διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἐννοίας εἴτε τῆς ἐσωτερικῆς εἴτε τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως, πρέπει νὰ παρασταθῇ καὶ τὸ εἶδος αὐτὸ εἰς τρόπον, ὥστε οὐτ' ἐξωτερικὸν οὐτ' ἐσωτερικὸν νὰ γίνεσθαι ἐπαίσθητόν χωρὶς νὰ περικλείεσθαι εἰς τόπον ἢ χρόνον, ἢ ἐνταύτῃ καὶ τῶν δύο. Νόμος λοιπὸν ἀρχικὸς τῆς αἰσθήσεως εἶναι πᾶν προσφερόμενον εἰς τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἢ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως νὰ τὸ ἐννοῇ ὡς πολλαπλοῦν τι, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ἢ κεῖνται πλησίον ἀλλήλων, ἢ τὸ ἐν ἀκολουθεῖ μετὰ τὸ ἄλλο. Διὰ δὲ τοῦ νόμου τούτου ἰδεάζεται ἡ ψυχὴ τὸ ἐν καὶ πολυμερὲς κατὰ φοράς παντοίας, καὶ τὸ ἐν καὶ πολυμερὲς κατὰ μίαν φοράν καὶ ἀκολουθίαν, ἐκ τῶν ὁποίων

τὸ μὲν ὀνομάζεται Τόπος, τὸ δὲ Χρόνος, καὶ εἰς αὐτὰ περικλείει ὅλα τὰ μερικὰ καὶ ἀποχωρισμένα καὶ περιωρισμένα, ὧσιν τὰ μέρη ἢ εἶναι πλησίον ἀλλήλων, ἢ ἀκολουθοῦν τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο. Χρόνος λοιπὸν καὶ τόπος εἶναι ἔννοιαί, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ, (ἥγουν τὸ γινώσκον ὑποκείμενον) διατυπώνει τὸ διὰ τὰς αἰσθήσεις ἀναγκαῖον εἶδος, καὶ τὸ ἀποδίδει εἰς τὰ γινωσκόμενα ἀντικείμενα· ἥγουν, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον εἰς ἐμὲ διὰ τὰ δύνησθαι νὰ αἰσθανθῶ τι τῶν ἐκτὸς ἢ τῶν ἐντός μου, τὸ ἀποδίδω εἰς αὐτὰ τὰ αἰσθητὰ πράγματα ὡς ἀναγκαιῶς ἀπαιτούμενον εἰς τὸ νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπ' ἐμοῦ ἀνεξάρτητος ἄλλως ὑπαρξίς του. Διὰ τοῦτο λέγομεν. Τὰ πράγματα εἶναι ἐν τόπῳ, ἐπειδὴ τὰ ἐποπτεύομεν ἐν τόπῳ, ἥγουν ὡς ἔχοντα μέρη πλησίον ἀλλήλων κείμενα· καί, Τὰ πράγματα εἶναι ἐν χρόνῳ, ἐπειδὴ τὰ ἐποπτεύομεν ἐν χρόνῳ, ἥγουν ὡς ἀκολουθοῦντα τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο.

Σημείωσις. Διὰ τί δὲ τὰ μὲν τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ἀντικείμενα περικλείομεν μόνον εἰς τὸν χρόνον, τὰ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ εἰς τὴν τόπον καὶ εἰς τὴν χρόνον, ὁ τοῦτου λόγος εἶναι ἀναντιρρήτως, ὅτι τὰ μὲν συμβαίνοντα εἰς ἡμᾶς αὐτοῖς διὸν ἔχομεν χρεῖαν νὰ τὰ δεσώμεν εἰς τόπον ἄλλον, διότι ὁ τόπος τῶν ἡμεῶν ἡμεῖς αὐτοί· τὰ περικλείομεν δὲ ἐν χρόνῳ, ἐπειδὴ συνασθάνομεθα τὰς μεταβολὰς τῆς καταστάσεώς μας συμβαινούσας μίαν μετὰ τὴν ἄλλην· τὰ δὲ ἐξωτερικὰ περικλείομεν ἐν τόπῳ ὡς παριστανόμενα μὲ μέρη πλησίον ἀλλήλων κείμενα· περικλείομεν δὲ καὶ ἐν χρόνῳ παραβάλλοντές τα μὲ τὰς μεταβολὰς τῆς καταστάσεώς μας, αἵτινες γίνονται μία μετὰ τὴν ἄλλην.

ΚΖ'. Ἐπειδὴ αἱ ἔννοιαί τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ἐκφράζουσι τὸ ἀρχικὸν τῆς ψυχῆς εἶδος τῶν ἐποπτεῶν· διὰ τοῦτο· α'. εἶναι ἔννοιαί καθαραί, ἥγουν ἔννοιαί ἐκ τῶν προτέρων· β'. αἰσθητικαὶ ἔννοιαί ἢ ἐποπτεῖαι· γ'. ἔννοιαί καθολικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι. Καὶ αἱ γνώσεις δὲ, ὅσαι ἐπιστηρίζονται εἰς τὰς καθαρὰς τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἐννοίας, καθὼς αἱ Μαθηματικαὶ (Κρ. ΠΓ'), εἰ-

ναι ἀποδεικτικῶς ἐκ τῶν προτέρων βέβαιαι, καὶ ἐφαρμοζονται ἀσφαλῶς εἰς πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον.

Σημείωσις. Αἱ ἔννοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ὀνομάζονται καθαρὰ καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἔχι ὡς ἔμφυτοι, ἀλλ' ὡς στρεφόμεναι περὶ τι ἀρχικῶς ἢ ἐκ τῶν προτέρων προσδωρισμένων. Μ' ὅλον ὅτι τότε πρῶτον λαμβάνομεν τὰς ἐννοίας τούτων, ὅταν δοθέντα ἀντικείμενα ὑποπέσωσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας· ὥστε, ὁ μὴ αἰσθάνεισθαι ἐν τόπῳ καὶ ἐν χρόνῳ, τόπου καὶ χρόνου δὲν δύναται νὰ ἔχη ἔννοιαν· μ' ὅλον τοῦτο πότε δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῶσιν αὐταὶ ἐμπειρικαὶ ἔννοιαι· διότι πᾶσα ἐμπειρικὴ ἔννοια προαπατεῖ πράγματα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἡ γοῦν προαπατεῖ τόπον καὶ χρόνον· οὐδὲ ὑπάρχουσιν ἐμπειρικαὶ ἔννοιαι (ζῶον, φέρον, εἶπεῖν, οἶκος, ἀστερισμοί, ἄνθρωπος, γέννησις, αὐξήσις, ἀρρώστια, θάνατος κτλ.), πρὸ τῶν ὁποίων δὲν ἀπαντῶνται ἀναγκαιῶς αἱ τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἔννοιαι.

ΚΗ'. Εἶναι δὲ αἰσθητικαὶ ἔννοιαι αἱ τοῦ τόπου καὶ χρόνου, ἐπεὶδὴ παριστάνονται ἀμέσως εἰς τὴν ψυχὴν. Ἐὰν ᾗσαν ἰδέαι, ἡθελαν εἰσθαι ἔμμεσοι ἔννοιαι ἐξ ἄλλων ἐννοιῶν γεννῶμεναι διὰ παραλήψεως πολλῶν χαρακτήρων (**Εμπ. Ψυχ. ΡΝΗ'.** **Κρ. ΝΖ'.** **Λογ. ΝΒ', ΝΓ'.**), καὶ πάλιν ἡ μὲν ἰδέα περιέχει ὑφ' ἑαυτὴν πολλὰς μερικωτέρας ἐννοίας, κατὰ τῶν ὁποίων κατηγορεῖται ὡς χαρακτήρ ἢ γνώρισμα (**Λογ. ΕΖ'.** **κ. ε. ξ.**)· χρόνος δὲ καὶ τόπος παριστάνονται ἀπλᾶ καὶ μονήρη, περιεκτικὰ πάντων τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια οὔτε γνωρίσματα ἐκείνων, οὔτε μερικώτεραι ἔννοιαι εἶναι. Ἀνήκουσι λοιπὸν ὅχι εἰς τὸν νοῦν ὡς αἱ ἰδέαι, ἀλλ' εἰς τὴν αἴσθησιν ὡς θεμελιώδεις καὶ προκαταρκτικαὶ ἐποπτεῖαι, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καμμία ἄλλη ἐποπτεία.

Σημείωσις. Διὰ τοῦτο λοιπὸν χρόνος καὶ τόπος δὲν ἐπιδέχονται ὀρισμέν· διότι μόνον αἱ ἰδέαι ὀρίζονται· τοιαῦτα δὲ ἔννοιαι μονήρεις καὶ αἰσθητικαὶ καὶ ἀπλᾶ διὰ μόνης ὑπογραφῆς ἀποδίδονται (**Λογ. ΡΓ'.**)

ΚΘ'. Πᾶν ὅ,τι ἔχει ἀρχικῶς ἡ ψυχὴ, εἶναι καθολικὸν καὶ ἀναγκαστικόν, καὶ ἐπομένως ἐκ τῶν προτέρων· διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἔννοιαι τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ἔχουσιν

δύναμιν καθολικὴν καὶ ἀπαραίτητον· διὰ τοῦτο εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ προσλάβωμεν αἰσθητόν τι χωρὶς νὰ τὸ θέσωμεν εἰς τόπον καὶ χρόνον· καὶ πάντοτε ὁσάκις γίνεται λόγος περὶ τινος φαινομένου, ζητοῦμεν Ποῦ; καὶ Πότε; Καὶ αἱ ἐπιστήμαι λοιπὸν, ὅσαι θεμελιούνται ἐπάνω τούτων τῶν ἐννοιῶν, οἷον αἱ Μαθηματικαί, εἶναι, ὡς εἶπαμεν (ΚΖ'), καθαραὶ καὶ ἐκ τῶν προτέρων· διότι αἱ ἐννοιαί τῶν μεγεθῶν (ἀριθμῶν ὁπλοῦν, καὶ σχημάτων, καὶ κινήσεων) κατασκευάζονται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ.

Σημείωσις. Εὐλογώτατα λοιπὸν βεβαίειν ὁ Κάντιος (Kritik der reinen Vern.), ὅτι ὁ Μαθηματικὸς δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ τὰς προτάσεις του ἐκ τῶν προτέρων, εἰάν δὲν θεωρήσῃ καθαρῶς τόπον καὶ χρόνον· ἡτέρ., εἰάν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀναγκάζεται διὰ τοῦ ἀρχικοῦ εἶδους τῆς ἐποπτείας τῆς νὰ ἀναφέρῃ πᾶν μερικὸν μέγεθος εἰς τὴν ἀρχέτυπον ἐκείνην ἔννοιαν, οὐδ' εἰς τὰ σχηματογραφούμενα καὶ ἐπομένως ἐκ τῶν ὑπετέρων γνωσκόμενα μεγέθη ἡδύνατο νὰ κάμῃ βεβαίαν καὶ ἀσφαλὴ ἀπόδειξιν· ὅτι, εἰρ' εἰπεῖν «τὸ ἀπὸ τῆς ὑπετερούσης τετραγώνου ἴσον ἐστὶ τῷ ἀπὸ τῶν περιεχουσῶν τὴν ὁρθὴν γωνίαν τετραγώνῳ» δὲν ἡδύνατο νὰ τὸ ἀποδείξῃ καθαρῶς καὶ ἀσφαλῶς, εἰάν δὲν ἀνέφερε τὸ σχῆμα εἰς τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν τοῦ τόπου· ὡσαύτως ὁρθὴ εἶναι τοῦ Καντίου ἡ γνώμη, ὅτι αἱ ἐννοιαί τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου εἶναι διαβατικά καὶ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· ἀποδιδόμενα δὲ εἰς τὰ ἀντικείμενα γίνονται ἐμπειρικά, καὶ πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς πραγματικά.

Λ'. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ πραγματικὸν (τὸ εἶναι ἐν γένει), αἰσθητῶς παριστανόμενον, δύναται νὰ φανῇ καὶ ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ τόπου (πραγματικὸν ἐν τόπῳ, ἡγουν ἔχον μέρη πλησίον ἀλλήλων κείμενα), καὶ ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ χρόνου (πρᾶγμα ἐν χρόνῳ, ἡγουν ἔχον τὸ εἶναι κατὰ διαδοχὴν), καὶ τὸ ἐν τόπῳ πραγματικὸν φαίνεται ἐνταυτῷ καὶ πραγματικὸν ἐν χρόνῳ· διὰ τοῦτο ἡ πρώτη ἐκείνη κατηγορία (ΙΓ') τῆς γνωστικῆς ἐν γένει δυνάμεως διαιρεῖται ἐξ ἀνάγκης εἰς τρεῖς μερικωτέρας αἰσθητικὰς κατηγορίας· ἡγουν ἀναγκαζόμεθα νὰ ἀποδώσωμεν τρεῖς ἄλλας κατηγορίας εἰς τὰ γνωσκόμενα ἀντικείμενα, εἰς

τὰ ὁποῖα ἀποδιδομεν τὴν κατηγορίαν τοῦ πραγματικοῦ· εἶναι δὲ αὗται· Τοπικὴ καὶ χρονικὴ, καὶ ἡ ἐκ τόπου καὶ χρόνου σύνθετος, ἀναφερόμεναι πρὸς ἀλλήλας ὡς Θέσις καὶ Ἀντίθεσις καὶ Σύνθεσις. Ἐκ δὲ τούτων προέρχονται αἱ κατηγορίαι τῆς ἐκτάσεως, τῆς τοποθεσίας, τῆς διαρκείας, τῆς κινήσεως κτλ., αἵτινες θέλουν ἐξετασθῇν ἐφεξῆς.

ΛΑ'. Ὁ τόπος ἔχει (νοεῖται ἔχων) τρεῖς διαστάσεις, μῆκος, πλάτος, ὕψος ἢ βάθος, τὰ ὁποῖα συνάμα λαμβανόμενα λέγονται τὸ τριχῇ διαστατὸν ἢ τὸ Πάχος τοῦ ἐν τόπῳ εὐρισκομένου πράγματος· ὁ δὲ χρόνος μόνον μίαν ἔχει διάστασιν, ἥτις ἀναλόγως τῆς τοῦ τόπου πρώτης διαστάσεως ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ μῆκος. Κατὰ δὲ ταύτην τὴν ἀναλογίαν δύναται νὰ νοηθῇ ὁ χρόνος ὡς ἀπέραντος εὐθεῖα γραμμῇ, εἰς τὴν ὁποίαν διακρίνονται τὸ παρελθόν, καὶ τὸ ἐνεστώδες, καὶ μέλλον ὡς μέρη ἀδιορίστου μεγέθους.

Σημειώσεις. Εἰς τὸν χρόνον δὲν δύναμεθα νὰ διακρίνωμεν ἄλλην διάστασιν, ἐπεὶ δὲ τίποτ' ἄλλο δὲν νοοῦμεν εἰς αὐτόν, εἰμὴ διαδοχὴν ἀκατάπαυστον· αὕτη δὲ εὐκολώτατα εἰκονίζεται μὲ γραμμὴν ἀπέραντον γραφομένην ὑπὸ κινουμένου σημείου· φανταζόμενοι δὲ ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο μέρος μὲν τῆς γραμμῆς ἔγραψε, μέρος δὲ θέλει γράψαι, ἀποκτῶμεν τὰς ἐνοσίας τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ὡς μέρη τῆς χρονικῆς γραμμῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μὲν αὐξάνει, τὸ δὲ ἐλαττοῦται αὐδιακόπως, καὶ τὸ μὲν ὀνομάζεται πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον, ἐπεκτενόμενα ἀπροσδιοριστῶς κατὰ φοράς ἀντιθέτους· τὸ δὲ ἐνεστώδες κυρίως δὲν εἶναι μέρος τῆς γραμμῆς ταύτης, ἀλλὰ τὸ τὴν γραμμὴν καταγράφον σημεῖον. θεωρούμενον ὡς ὄριον, ἢ περας μὲν τοῦ παρελθόντος, ἀρχὴ δὲ τοῦ μέλλοντος, ὀνομάζεται δὲ Νῦν, καὶ εἶναι μὲν κατ' ἐαυτὸ ἀκαρὲς, στιγμὴ μία· ἐκτείνεται δὲ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἄλλοτε μὲν πρὸς τὸ παρελθόν, ἥγουν Νῦν ἢ λθόν· ἄλλοτε δὲ πρὸς τὸ μέλλον· Νῦν ἐλεύσεται ὁ προσδοκώμενος.

ΛΒ'. Τόπος καὶ χρόνος ὀνομάζονται μὲν ἀπόλυτοι, ὅταν θεωρῶνται αὐτοὶ κατ' ἐαυτοὺς, ὡς ἐνιχθα, συνεχῆ, ἀπέραντα μεγέθη (Κ'). Σχετικαὶ δὲ, ὅταν κατ' ἀφαι-

ρουν τὰ τέμνωμεν εἰς μέρη, τὰ ὅποια ἔχουσι σχέσιν τινα πρὸς ἄλληλα.

ΛΓ'. Τόπος καὶ χρόνος ὀνομάζονται μὲν πλήρεις, εἰς ἀπαντῶνται ἐν αὐτοῖς παρατηρητὰ ἀντικείμενα. Κενοὶ δὲ, εἰς τοὺς ἐννοῶμεν κατ' ἐπίνοιαν χωρὶς τούτων· ἀλλ' εἰς ὑπάρχουσιν ἀληθῶς τόπος καὶ χρόνος διάκενοι πραγμάτων, εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον θέλει ἐπιλυθῆν ἐφεξῆς.

ΛΔ'. Ὅτι μὲν εἶναι ἐν τόπῳ, εἶναι Ποῦ· ὅτι δὲ ἐν χρόνῳ, Ποτέ· μέρος τοῦ τόπου, τὸ ὁποῖον ἐπέχει τι πρᾶγμα, λέγεται τόπος τοῦ πράγματος· χρόνου δέ τι μέρος, τὸ ὁποῖον ἐπέχει τὸ πρᾶγμα, λέγεται διάρκεια τοῦ πράγματος.

ΛΕ'. Γενικῶς ἐκτεταμένον ὀνομάζεται τὸ ἢ Ποῦ ἢ ποτέ εὐρισκόμενον· ἢ ἔκτασις λοιπὸν εἶναι ἡ τοπικὴ ἢ χρονικὴ. Κυρίως δὲ ἔκτασις μὲν ὀνομάζεται ἡ τοπικὴ· τὴν δὲ κατὰ χρόνον δυνάμεθα ἴσως νὰ ὀνομάσωμεν προαγωγὴν ἢ προμήκυνσιν.

ΛΣ'. Πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον μεταβάλλει τὸν τόπον του (ΛΔ'), κινεῖται· ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν γίνεται κατ' ἄλλον τρόπον εἰμὴ κατὰ διαδοχὴν· διὰ τοῦτο ἡ κατηγορία τῆς κινήσεως στρέφεται καὶ εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν χρόνον· πᾶσα λοιπὸν κίνησις ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς προμήκυνσιν ἢ ἔκτασις· (ἀνωτ').

Σημειώσεις. Ὡς μεταβολὴ τόπου ἐμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ ἡ κίνησις, καὶ ὅταν τὸ ὅλον κινητὸν δὲν μεταβάλλῃ τοῦ τόπου του (καθὼς ἡ περὶ τὸν ἄξονα στρεφόμενη σφαῖρα)· διότι τότε μεταβάλλουσι τόπον τὰ μέρη τοῦ κινουμένου.

ΛΖ'. Πράγματα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ εἶναι ἢ ἀφεστῶτα ἀπ' ἀλλήλων, ἢ περιωρισμένα ὑπ' ἀλλήλων, ἢ γοῦν συνεχῇ· ἢ δὲ ἀπόστασις τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ πραγμάτων καταμε-

τρέιται ἢ ὑπὸ τοῦ μεταξύ τόπου (τοπικοῦ διαστήματος), ἢ ὑπὸ τοῦ μεταξύ χρόνου (χρονικοῦ διαστήματος)* καὶ ἡ μὲν μεγάλη ἀπόστασις ὀνομάζεται πόρρω ἢ μακράν· ἡ δὲ μικρά, πλησίον ἢ σιμά.

Σημείωσις. Διάστημα χρονικὸν μεταξύ δύο μεγάλων χρονικῶν πραγμάτων κείμενον ὀνομάζεται Περίοδος· τὰ δὲ μεγάλα ἐν χρόνῳ πράγματα ὀνομάζονται Ἐποχὰι, αἵ τινες ἐμπίπτουσαι εἰς τὴν χρονικὴν γραμμὴν ἀναδεικνύουσιν ἐπίσημον ἐκεῖνο τὸ μέρος· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἡ γέννησις τοῦ Σωτῆρος εἶναι ἐποχή· ἡ πρώτη οἰκουμένηκὴ σύνοδος εἶναι ἐποχή· τὸ δὲ μεταξύ τῶν δύο τούτων ἐποχῶν χρονικὸν διάστημα εἶναι Περίοδος.

ΔΗ. Κατὰ τόπον μὲν παραβαλλόμενα τὰ πράγματα λέγονται ὅτι ἔχουν θέσιν τινα· κατὰ δὲ χρόνου εἶναι ἢ ἄμα ἐὰν ὑπάρχωσι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἢ κατὰ διαδοχὴν ἐὰν ὑπάρχωσιν εἰς διαφόρους χρόνους· καὶ τὸ μὲν κατὰ τὸν προηγούμενον χρόνον λέγεται πρότερον, τὸ δὲ κατὰ τὸν ἀκολουθοῦντα, ὕστερον.

ΛΘ'. Ἐχομεν λοιπὸν παραγομένους ἀπὸ τῶν τριῶν κατηγοριῶν (Δ') κατηγορίας δευτερευούσας ἢ αἰσθητικὰς ἄλλας τὰς ἐφεξῆς. Πρῶτον, καίτθαι, ἄμα, πρότερον, ὕστερον, κίνησιν. Αἱ τρεῖς πρῶται συμπίπτουσι μετὰς τὰς τρεῖς Ἀριστοτελικὰς (Λογ. ΠΓ', ΠΔ', ΠΕ'). αἱ δὲ τέσσαρες ἄλλαι, μετὰ τὰς περὶ αὐτῶν εἶπεν ὁ αὐτὸς Ἀριστοτέλης (Κατηγορ. Περὶ προτέρου, περὶ τοῦ ἄμα, περὶ κινήσεως). Περὶ ὅλων δὲ τούτων τῶν αἰσθητικῶν κατηγοριῶν κρατεῖ τὸ αὐτὸ, τὸ ὅποιον κρατεῖ καὶ περὶ τῶν ἐννοιῶν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἡγοῦν ἀποδίδονται μόνον εἰς αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ἢ φαινόμενα. Δὲν ἐπιδέχονται δὲ καμμία σύγχυσις αἱ ἐννοιαὶ αὗται, ὥς ὑπέλαβεν ὁ Οὐόλφιος (Ψυχ. Οὐόλ. §. 54.), ἀλλ' εἶναι ἐναργέσταται καὶ καθαρῶταται, ὥς ἀπλᾶ καὶ αὐτόπιστοι (Λογικ. ΛΘ', Σημ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῶν νόμων τῆς ἀνωτέρας γνωστικῆς δυνάμεως, ἡγουν τοῦ Νοός.

Μ'.

Ἰθαμεν εἰς τὴν Λογικὴν Τί εἶναι τὸ διανοεῖσθαι (Λογ. Θ'), τὸ ἐθεωρήσαμεν ὁμῶς ἀναλυτικῶς καὶ κατ' εἶδος (Λογ. Γ'). Ἀλλ' ἡ Μεταφυσικὴ πρέπει νὰ τὸ ἐξετάσῃ συνθετικῶς, ἡγουν ὡς διανοεῖσθαι περὶ πραγματικῶν ἀντικειμένων (Γ'). Ἐξετάζει λοιπὸν τὸν Νοὺν ὡς γνωστικὴν δυνάμιν ἀνωτέραν τῆς ἐποπτικῆς ἢ ἀντιληπτικῆς, ἡγουν τῆς αἰσθήσεως, καὶ τὰς ἰδέας ἀνερευνᾷ ὡς ἐμμέσους ἐννοίας γεννωμένας ἀπὸ τῶν ἀμέσων ἐποπτειῶν καὶ ἀντιλήψεων, καὶ ἐφαρμοζομένας ἤδη εἰς αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα πράγματα.

ΜΑ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Μεταφυσικὴ ἐξετάζει μόνον τὸ ἀρχικὸν εἶδος τῶν γνώσεων (Ε') διὰ τοῦτο ἐξετάζουσα τὸν νοῦν θέλει ἐρευνήσῃ μόνον Πῶς νοοῦνται πραγματικὰ ἀντικείμενα, ἡγουν Τί πράττει ἡ ψυχὴ ἐννοοῦσα πράγματα δι' ἰδεῶν συμφώνως μὲ τοὺς ἀρχετύπους αὐτῆς νόμους. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συνθετικῆς νοήσεως ὀνομάζεται καὶ εἶδος τοῦ Νοός, καὶ εἶδος τῶν ἰδεῶν· ἡ δὲ εἰς τὸν νοῦν διδαγμένη ὕλη εἶναι αὐτὰ τὰ αἰσθήματα, τῶν ὁποίων τὸ εἶδος ἐξετάσαμεν ἤδη εἰς τὸ πρὸ τούτου κεφάλαιον.

ΜΒ'. Εἰς τὴν ψυχὴν προσφέρονται ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων πολλὰ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ κείμενα πράγματα, παντοδαπὰ κατ' ἑκάστην καὶ τοπικὴν καὶ χρονικὴν. Πρέπει λοιπὸν ὁ νοῦς,

α'. Νὰ διαπεράσῃ τὸ παντοδαπὸν τῶν πραγμάτων τούτων, καὶ νὰ ἀφαιρίσῃ ἀπ' αὐτῶν χαρακτηρηστικὰς, καὶ νὰ τοὺς διακρίνῃ ἀπ' ἀλλήλων.

β'. Νὰ προσέξῃ εἰς τοὺς συνεχομένους καὶ συνδεομένους χαρακτηρηστικὰς, διὰ νὰ τοὺς ἐνώσῃ καὶ νὰ κάμῃ ἐξ αὐτῶν μονάδα τινα ὑψηλοτέρας ἐννοίας, τὴν ὁποίαν νὰ καταλαμβάνῃ κατὰ συνειδήσιν· ἡ μονὰς αὕτη εἶναι ἡ ἰδέα (Λογ. ΝΓ').

γ'. Τὰς οὕτω γεννωμένους ἰδέας νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, διὰ νὰ τὰ προσδιορίσῃ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ νὰ τὰ περιλάβῃ εἰς ὁρίαν τινα, ὥστε νὰ τὰ διακρίνῃ ἀπ' ἀλλήλων ὡς προσδιορισμένα ἀντικείμενα. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν τούτων πράξεων ἀποτελεῖται τὸ συνθετικῶς διανοεῖσθαι, ἥγουν τὸ διὰ τοῦ νοὸς γινώσκειν (Θ').

ΜΓ'. Ἐὰν μὲν ἀντικείμενον νοῆται διὰ τῆς ἰδέας του, ἥγουν προσδιορίζεται ἡ τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴν ἰδέαν του σχέσις· ἡ νόησις ὀνομάζεται Συνθετικὴ κρίσις· ἐὰν δὲ ἐξετάζεται ἡ παρούσης ἰδέας πρὸς ἕνα τινα χαρακτηρηστικὰς της σχέσις· ἡ νόησις λέγεται Ἀναλυτικὴ κρίσις· καὶ εἰς μὲν ἐκείνην ὑπόκειται βάσις ἡ εἰς τὸ ἀντικείμενον στρεφόμενη νόησις· εἰς δὲ ταύτην, ἡ εἰς μόνον τὸ ὑποκείμενον.

Σημείωσις. Αὕτη εἶναι ἡ συνθετικὴ πρὸς ἀναλυτικὴν κρίσιν ἀληθινή διαφορά. Ἐὰν, φέρ' εἰπεῖν, βλέποντες ἀντικείμενόν τι κρίνωμεν· Τοῦτο τὸ πρᾶγμα εἶναι ζῶον, ἡ κρίσις μας εἶναι συνθετικὴ, ἐπεὶ συνάπτει τὴν ἰδέαν τοῦ ζώου εἰς τὸ πρᾶγμα· εἰ δὲ κρίνομεν περαιτέρω· Τὸ ζῶον εἶναι ὀργανικόν, ἡ κρίσις μας εἶναι ἀναλυτικὴ, ἐπεὶ προϋποθέτει, ὅτι εὗρήκαμεν τὸν χαρακτηρηστικὸν ὀργανικὸν εἰς παρατηρηθέντα ζῶα, καὶ λαβόντες ἀπ' αὐτῶν τὸν ἔδισαμεν εἰς τὴν τοῦ ζώου ἰδέαν, εἰς τὴν ὁποίαν δυνάμεθα πάλιν νὰ τὸν εἴρωμεν, χωρὶς νὰ τὴν ἐφαρμόσωμεν τώρα εἰς ἀντικείμενον· ὡσαύτως, ἐὰν λέγωμεν, αὕτη ἡ γραμμὴ (ἡ ἐπὶ τῆς τραπέζης βλεπομένη) εἶναι κύκλος, κρίνομεν συνθετικῶς· ἀναλυτικῶς δὲ, ἐὰν εἴπωμεν· Ὁ κύκλος εἶναι καμπύλη· τὴν κρίσιν ταύτην δὲν ἐκάμναμεν βέβαια, ἐὰν δὲν ἐπρο-

λαμβάνομεν τὴν ἀπὸ τὰ κυλικά ἀντικείμενα καμπυλότητα εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ κύκλου. Καὶ εἰς μὲν τὴν συνθετικὴν κρίσιν υποκείμενος ὅρος εἶναι αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον, κατηγορούμενος δὲ, ἡ ἰδέα· εἰς δὲ τὴν ἀναλυτικὴν, ὑπόκειται μὲν ἰδέα, κατηγορεῖται δὲ χαρακτήρ τῆς ἰδέας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔμπορεῖ ἡ ἰδέα νὰ μὴ εἶναι προσδιορισμένη μὲ ὅλους τοὺς δυνατοὺς χαρακτήρας τῆς, τοὺς προσλαμβάνει δὲ κατ' ἑλέγον· εἰς παντὸς χαρακτήρος τῆς πρόσληψιν, ἐμφιλοχωρεῖ εἰς ἀνάγκης κρίσις συνθετικῇ εἰς ταύτην εἶναι μὲν ὁ υποκείμενος ὅρος ἰδέα, εἶναι δὲ καὶ ὁ κατηγορούμενος χαρακτήρ, ἀλλὰ χαρακτήρ ὅχι πρόσληψις, ἀλλὰ τώρα προσλαμβανόμενος· ἐάν, φέρ' εἰπὼν, εἰς τὸ ζῶον ὡς ὄργανον προσλάβω τώρα τὴν χαρακτήρα τῆς προαιρετικῆς κινήσεως, διότι τώρα εἰς ὑποθέσεως τὴν ἐπαρτήρησα κατὰ πρῶτον, καὶ εἶπω, τὸ ζῶον ὁργανικόν ἐν ἔχει προαιρετικὴν κίνησιν· ἡ κρίσις αὕτη δὲ ἐμεῖ εἶναι συνθετικῇ, ἐπειδὴ συνάπτω εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ζῶου χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον εἵρισκω εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδέας· ἀλλὰ δι' ἄλλον ἄνθρωπον, ὅς τις ἔκαμεν ἀρχήτερα τὴν σύνθεσιν ταύτην, ἡ κρίσις εἶναι ἀναλυτικῇ.

ΜΔ'. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα νόησις εἶναι κρίσις (ἡ συνθετικὴ ἢ ἀναλυτικῇ), καθότι δι' αὐτῆς κατηγορεῖται ἡ ἰδέα κατὰ τοῦ ἀντικειμένου, ἡ χαρακτήρ κατὰ τῆς ἰδέας· διὰ τοῦτο τὰ ἔργα τοῦ νοῦς, ὅταν νοῇ, εἶναι ἀκριβῶς τὰ αὐτὰ μὲ τὰ ἔργα τοῦ νοῦς, ὅταν κρίνῃ. Τὰ ἀρχικά λοιπὸν εἶδη τοῦ νοῦς ἢ τῶν ιδεῶν (ΜΑ'.) ταυτίζονται ἀκριβέστατα μὲ τὰ ἀρχικά τῶν κρίσεων εἶδη. Διὰ νὰ εὐρώμεν λοιπὸν ἐκεῖνα, πρέπει νὰ ὀδηγηθῶμεν ὑπὸ τούτων διὰ τῆς Λογικῆς.

Σημείωσις. Ἡ Λογικὴ δεκνύει πῶς δεδομένη ἰδέαι ἔμπορουν ἐν γένει νὰ νοηθῶσιν εἰς τὰς κρίσεις· τὴν δὲ γέννησιν τῶν ιδεῶν, ὡς ἀποτελουμένην ἀπὸ τὴν συνθετικὴν νόησιν, παρατείνεται εἰς τὰς ἐρεῖνας τῆς Μεταφυσικῆς, ἥτις δεκνύει πῶς ἐκ τῶν ἀντικειμένων πραγμάτων σχηματίζονται αἱ ἰδέαι· ἀλλ' ἡ Λογικὴ ἐνασχολεῖται πρὸ τῆς Μεταφυσικῆς εἰς τὰς ἰδέας, ἐπειδὴ δι' αὐτῶν εὐρίσκει τὰ ἀρχικά τῶν κρίσεων εἶδη.

ΜΕ'. Ἐὰν τὰ ἀρχικά εἶδη τῆς νοήσεως φαντασθῶμεν κατ' ἀφαίρεσιν, ἥγουν χωρισμένα ἀπὸ τὴν ὕλην, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι συνδεόμενα, καί, νὰ εἶπω οὕτω, συγχωνευμένα, δὲν

Θέλομεν νοήσεν τίποτε πλέον, εἰμὴ ἀντικείμενα ἐν γένει, ἢ γούνη καθολικὰς ἐννοίας πραγμάτων, τὰ ὅποια ἐγνωρίσαμεν καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον· καὶ ἐπομένως ιδέας, διὰ τῶν ὁποίων δὲν ἐννοοῦμεν αὐτὰ τὰ ἐγνωσμένα πράγματα, ἀλλὰ χαρακτηῖρας τινὰς αὐτῶν ἢ κατηγορίας. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν κατ' ἄλλον τρόπον τὰ τῆς γνώσεως ἀντικείμενα, εἰμὴ καθὼς ἀπαιτεῖ ἡ ἀρχικὴ ἡμῶν διασκευὴ καὶ διατάξεις, καὶ τὰ ἀρχικὰ εἶδη τῆς νοήσεως εἶναι συμπεριελημμένα εἰς τὸ ἀρχέτυπον Ἐγὼ (Κρ. ΝΑ'). ἐντεῦθεν συνάγεται, ὅτι α'. ὅλοι οἱ χαρακτηῖρες δι' αὐτὸ τοῦτο εἶναι προσδιωρισμένοι ἐκ τῶν προτέρων, ὅσοι δύνανται νὰ κατηγορηθῶσι κατὰ τινος ἐν γένει ἀντικειμένου, τὸ ὅποιον παριστάνεται ὡς νοητόν· β'. αἱ ιδέαι ἐκεῖναι εἶναι αὐτοὶ οἱ ἐκ τῶν προτέρων προσδιωρισμένοι χαρακτηῖρες· γ'. αἱ ιδέαι εἶναι καθαρὰι, καὶ καθολικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι ἐννοιαί. Διὰ τοῦτο δύνανται γὰρ ὀνομασθῶσιν αἱ ιδέαι αὗται τοῦ νοὸς κατηγορίαι, ἢ ἀρχικαὶ κατηγορίαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Δ'.

Περὶ τῶν πρώτων ἢ ἀρχικῶν τοῦ Νοὸς Κατηγοριῶν.

Μζ'.

Ἐπειδὴ ἡ διὰ τῶν ιδεῶν γνώσις τοῦ ἀντικειμένου εἶναι κρίσις (ΜΓ'). Πᾶσα δὲ κρίσις ἐρμηνεύεται διὰ προτάσεως (Λογ. ΡΚΘ'). διὰ τοῦτο ἐκ τῶν περὶ προτάσεως εἰς τὴν Λογικὴν

εἰρημένων (Λογ. ΔΛΕ'. κ. ε. ξ.) θέλομεν ὁδηγηθῆν εἰς εὐ-
ρεσιν τῶν ἀρχικῶν τοῦ νοῦς κατηγοριῶν. Καθὼς λοιπὸν εἰς
τὴν Λογικὴν καὶ αἱ ἰδέαι καὶ αἱ κρίσεις ἐξητάσθησαν κατὰ
Ποσότητα, Ποιότητα, Σχέσιν, καὶ Τρόπον· οὕτω
καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ τὰ τέσσαρα ταῦτα τὰ
διὰ τῶν ἰδεῶν προσδιοριζόμενα καὶ κρινόμενα γνώσεως ἀντι-
κειμένα, διὰ νὰ εὐρώμεν τὰς τοῦ νοῦς κατηγορίας, αἱ ὅποιαι
ἐκπαγάζουσιν ἀπὸ τὸ ἀρχέτυπον γνωστικὸν τῆς ψυχῆς εἶδος.

ΜΖ'. Εἰς τῶν προτάσεων τὴν ποσότητα, διὰ τῆς ὁ-
ποίας ἐκρίναμεν ἀτομικῶς καὶ μερικῶς καὶ καθόλου
(Λογ. ΡΜ'.) ἀντιστιχοῦσι τρεῖς κατηγορίαι ἀποβλέπουσαι
τὸ πρὸς τῶν τῆς γνώσεως ἀντικειμένων· ἓν, πολλὰ,
πάντα· διότι, ἢ εἶναι ἀτομικὸν τὸ ἀντικείμενον, ἄτομον ἢ
πρόσωπον, κατὰ τοῦ ὁποίου κατηγοροῦμεν τι, ἢ σημαίνει πολ-
λὰ, ἢ τὰ πάντα· οἷον· ὁ Σωκράτης εἶναι σοφός. Τίς ἀνθρώ-
πος εἶναι σοφός. Πᾶς ἀνθρώπος εἶναι λογικός· ἡ τρίτη ἰδέα
σύγκειται ἐκ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας· διότι πᾶς ἀνθρώ-
πος σημαίνει ὅλον τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων θεωρούμενον ὡς
ἓν· αἱ δὲ τρεῖς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας ὡς θέσεις, ἀντίθε-
σεις, σύνθεσεις· ἡ δὲ σύνθεσις αὕτη εἶναι ἴδιον τοῦ νοῦς
ἔργον, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ πολλὰ νοοῦνται ὡς ἓν, ἢ τὸ πλῆ-
θος ὡς μανὰς· διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα τοῦ καθόλου πρέπει νὰ συγ-
καταριθμηθῇ μὲ τὰς ἀρχικὰς κατὰ ποσότητα ἰδέας.

ΜΗ'. Ἐκ δὲ τῶν προτάσεων τῆς ποιότητος, κατὰ τὴν
ὁποίαν ἐκρίναμεν καταφατικῶς καὶ ἀποφατικῶς κα-
περιωρισμένως (Λογ. ΡΜ'.) ἐκβαίνουσιν ἀντίστιχοι τρεῖς
ἄλλαι κατηγορίαι ἀποβλέπουσαι τὸ ποῖόν τῶν τῆς γνώσεως
ἀντικειμένων· θέσεις, ἄρσεις, ἐκ θέσεως καὶ ἄρσεως
θέσεις, ἢ περιορισμός· διότι ἢ καταφάσκομέν τι κατὰ

τοῦ ἀντικειμένου, ἢ ἀποφάσκομέντι ἀπ' αὐτοῦ· ἢ καταφάσκο-
μέντι κατ' αὐτοῦ διὰ θέσεως καὶ ἄρσεως· ἡ τρίτη ἰδέα γεν-
νᾶται ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν δύο πρώτων· γεννᾶται δὲ ὅχι
κατὰ σύνθεσιν ἀπλήν· διότι ἀπλή σύνθεσις τῆς ἀποφάσεως
καὶ καταφάσεως γεννᾷ μηδέν· ἀλλ' ὡς θέσις περιοριζομένη
ὑπὸ τῆς ἄρσεως· εἶναι λοιπὸν καὶ αὕτη ἴδιον τοῦ νοὸς ἔρ-
γον, διὰ τοῦ ὁποίου νοεῖται θέσις καὶ ἄρσις ὡς θέσις, καὶ
πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῇ μὲ τὰς ἀρχικὰς κατὰ ποιότητα
ἰδέας.

ΜΘ'. Εἰς τῶν προτάσεων τὴν σχέσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν
ἐκρίναμεν κατηγορικῶς καὶ ὑποθετικῶς καὶ δια-
ζευκτικῶς, ἀντιστιχοῦσι τρεῖς ἄλλαι κατηγορίαι ἀποβλέ-
πουσαι τὴν σχέσιν τῶν γινωσκομένων πραγμάτων. Οὐσία,
αἰτία, ἀλληλενέργεια· διότι ὅταν κατηγορῇται τι κα-
τά τινος πράγματος· τοῦτο μὲν νοεῖται ὡς ἀνθυπόστατον, ἢ-
γουν οὐσία· ἐκεῖνο δὲ, ὡς κατηγορήμα ἴδιον ἢ συμβεβηκός·
θεωρεῖται λοιπὸν σχέσις οὐσίας πρὸς κατηγορήμα· καὶ πάλιν,
ὅταν ὑποτιθεμένου τινος ἔπεται ἄλλο· οἷον, Εἰ ἔστιν ἡ-
λιος, ἔστιν ἡμέρα· τὸ μὲν πρῶτον ἐκλαμβάνεται ὡς αἰτία,
τὸ δὲ δεύτερον ὡς ἀποτέλεσμα· καὶ θεωρεῖται ἡ μεταξὺ αἰ-
τίας καὶ ἀποτελέσματος σχέσις· τελευταῖον, ὅταν λέγωμεν,
τὰ μέρη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶναι ἢ στερῶν ἢ ὑγρὰ,
θεωροῦμεν τὴν κατὰ σχέσιν ἀλληλενέργειαν τῶν μερῶν τούτων,
τὰ ὅποια συνάμα λαμβανόμενα ἀποτελοῦσι τὸ ἔλον ἀνθρώπι-
νον σῶμα· ἡ δὲ ἀλληλενέργεια αὕτη εἶναι σύνθεσις τῆς οὐ-
σίας καὶ τῆς αἰτίας, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν νοῦν· διότι ἡ
οὐσία, καθὼς αἰτία θεωρουμένη, δὲν περιέχει καὶ τὴν τῆς ἀλλη-
λενεργείας.

Ν'. Τελευταῖον εἰς τῶν προτάσεων τὸν τρόπον, κατὰ

τὸν ὁποῖον ἐκρίναμεν ἐνδεχομένως καὶ διαβεβαιω-
 τικῶς καὶ ἀναγκαίως (Λογ. ΡΜ.), ἀπαιτοῦσιν ἄλ-
 λαι τρεῖς κατηγορίαι ἀποβλέπουσαι τὸν τρόπον τῶν τῆς γνώ-
 σεως ἀντικειμένων· τὸ δυνατόν, τὸ ὑπάρχον, τὸ ἀ-
 ναγκαῖον· διότι εἰς μὲν τῆς πρώτης τὸ ἀντικείμενον ἐν-
 νοοῦμεν, ὅτι δύναται νὰ γνωσθῇ· εἰς δὲ τὸ τῆς δευτέρας,
 ὅτι γινώσκεται· εἰς δὲ τῆς τρίτης, ὅτι γινώσκεται οὕτω καὶ
 ὅχι ἄλλως. Τούτων τῶν τριῶν κατηγοριῶν ἐμποροῦν νὰ ἐν-
 νοηθῶσιν ἀντίθετοι ἄλλαι τρεῖς· τὸ ἀδύνατον, τὸ μὴ
 ὑπάρχον, τὸ κατὰ συμβεβηκός· ἀλλὰ νὰ νοηθῶσιν
 ἅμα εἶναι ἀδύνατον, ἐπειδὴ αὗται ἀναιροῦσι τὸ ὑπὸ τῶν τριῶν
 πρώτων προσδιοριζόμενον· ἐννοοῦνται λοιπὸν τὸ μὲν ἀδύνατον,
 ὅταν ἐλλείπῃ τὸ δυνατόν· τὸ δὲ μὴ ὑπάρχον, ὅταν δὲν εἶναι
 τὸ ὑπάρχον· τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός, ὅταν αἴρεται τὸ ἀναγ-
 καῖον. Ἡ δὲ ἰδέα τοῦ ἀναγκαίου εἶναι πάλιν σύνθεσις τοῦ
 δυνατοῦ καὶ ὑπάρχοντος, ἐπειδὴ ὁ νοῦς ἐννοεῖ τὸ ὑπάρχον
 οἷε εἶναι δυνατόν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ ὅχι κατ' ἄλλον.
 Αἱ τρεῖς αὗται κατηγορίαι ἐπιλέγονται εἰς τὰ ἀντικείμενα ὡς
 πρὸς ἡμᾶς τοὺς ζητοῦντας τὴν τούτων γνώσιν, ἥτις δύναται
 νὰ γείνη εἰς ἡμᾶς κατὰ διαφόρους τρόπους· διὰ τοῦτο λέγον-
 ται κατὰ τρόπον ἰδέαι.

Σημείωσις. Πρέπει δὲ τὴν κατηγορίαν τοῦ ὑπάρχοντος νὰ μὴ
 συγχέωμεν μῦτε μὲ τὴν Δίωσιν ἢ κατάφασιν (ΜΗ'). μῦτε μὲ τὸ πραγ-
 ματικὸν (Π'). διότι ἡ κατάφασις καὶ ἡ ἀπόφασις στρέφονται καὶ εἰς τὸ
 ἐνδεχόμενον καὶ εἰς τὸ ὑπάρχον καὶ εἰς τὸ ἀναγκαῖον· περὶ δὲ τοῦ
 πραγματικοῦ λέγομεν, ὅτι τὸ ὑπάρχον δὲν εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ πραγματι-
 κοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ σχέσις τις πρὸς τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν, διὰ
 τῆς ὁποίας σχέσεως γίνεται γνωστὸν τὸ ἀντικείμενον ὡσαύτως τὸ πραγ-
 ματικὸν δὲν ἐννοοῦμεν μόνον ὡς ὑπάρχον, ἀλλὰ καὶ ὡς δυνατόν καὶ ὡς
 ἀναγκαῖον, κατὰ τὴν ὅποιαν ἤθελε τηρεῖν σχέσιν πρὸς τὴν γνωστικὴν
 ἡμῶν δύναμιν. Κατάφασις λοιπὸν καὶ ὑπάρχον καὶ πραγματικὸν εἶναι
 ἀπ' ἀλλήλων διάφορα.

ΝΑ'. Ἐὰν δὲ τὰς ἤδη εὐρημένους κατηγορίας συμπεριλάβωμεν μὲ τὰς προευρεθείσας (Π', Λ'), θέλομεν ἔχειν τὴν ἐφεξῆς συστηματικὴν ὅλων τῶν κατηγοριῶν ἑκδοσιν.

Α'.

Πρώτη κατηγορία.

Πραγματικόν.

Εἶναι.

Β'.

Κατηγορίαι τῆς Αἰσθήσεως.

α

Τόπος.

Εἶναι ἐν τόπῳ.

β

Χρόνος.

Εἶναι ἐν χρόνῳ.

γ.

Τόπος ἅμα καὶ χρόνος.

Εἶναι ἐν τόπῳ καὶ ἐν χρόνῳ.

Γ'.

Κατηγορίαι τοῦ Νοός.

α'.

Ποσότητος.

1. Ἐν.

Ἐν εἶναι.

2. Πολλά.

Πολλὰ εἶναι.

3. Πάντα.

Πάντα εἶναι.

γ.

Σχετικάί.

7. Οὐσία.

Οὐσίαν εἶναι.

β.

Ποιότητος.

4. Θέσις.

Τεθειμένον εἶναι.

5. Ἄραις.

μὴ τεθειμένον εἶναι.

6. Περιορισμός.

Περιορισμένον εἶναι.

δ.

Τροπολογικάί.

10. Ἐνδεχόμενον.

Ἐνδεχόμενον εἶναι.

8. Αιτία.

Αιτίαν εἶναι.

9. Ἀλληλενέργεια.

Ἀλληλενερχοῦντα εἶναι.

11. Ὑπάρχον.

Ὑπάρχον εἶναι.

12. Ἀναγκάιον.

Ἀναγκάιον εἶναι.

Σημείωσις. Αἱ τοῦ νοῦς κατηγορίαι τίπτε ἄλλο δὲν εἶναι ἐμὴ προσδιορισμοὶ τοῦ ὑποκειμένου κατὰ τὸ διασητικόν του εἶδος, ἀποδοθέντες εἰς αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα πράγματα· ὅταν ὁπλοῦν κρινόμεν κατ' ἐποικονόμειν τὰς τρέπον, τοῦτο κυρίως εἶναι τι συμβαίνειν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, προσδιορισμὸς τῆς ψυχῆς, ἢ ὅπως ἄλλως ὀνομάσῃς τὴν νοερὰν ταύτην κατάστασιν· ἀλλ' ὅμως κρίνομεν περὶ ἀντικειμένου, καὶ δὲν δύναμεθα κατ' ἄλλον τρόπον νὰ κρίνωμεν περὶ αὐτοῦ, εἴμῃ καὶ ὡς ἀπαιτεῖ τὸ ἀρχικὸν τοῦ νοῦς μας εἶδος. Ἀναγκαζόμεθα λοιπὸν ἐν φύσει νὰ νοῶμεν τὸ ἀντικείμενον οὕτω προσδιορισμένον, καὶ ὡς κρίνομεν περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἄλλως ἢ οὐ δύναται νὰ εἶναι κυρία καμία ἐκ τοῦ ἀντικειμένου κρίσις. Διὰ τοῦτο ὁ νοῦς (ἡ κρείττων τῆς ψυχῆς δύναμις) μεταβιβάζει τὰς κρίσεις καὶ κρίσεις του (τοὺς ἀρχικοὺς ἐκ αὐτοῦ προσδιορισμοὺς), καὶ τὰς ἀποδίδει εἰς τὰ τῶν νοήσεων καὶ κρίσεων του ἀντικείμενα ὡς ἰδίους αὐτῶν προσδιορισμοὺς, καὶ ἐπομένως ὡς ἰδέας, διὰ τῶν ὁποίων ὡς χαρακτηριστῶν δύναται τὰ ἀντικείμενα νὰ νοηθῶσι καθολικῶς καὶ ἀναγκάως· ἀπαράλλακτα καὶ ὡς καὶ ἡ αἰσθησις (ἡ χεῖρων τῆς ψυχῆς δύναμις) μεταβιβάζει τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποία εἶναι ἰδικὰ τῆς αἰσθητικῆς (Ἐμπ. Ψυχ. ΤΙΑ', β.) εἰς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα. Ἡ μετὰ βίβας ὅμως αὕτη ποτὲ δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἀπᾶν (διότι ἡ ἀπᾶν εἶναι ψεῦδος φάσμα, συμβαίνειν ἐκ τυχαίων περιστάσεων καὶ δι' ἐπιλογισμῶν ἀφανισμένων), ἀλλ' ἔχομεν ἐκ τῆς ἐνδοτέρας ἡμῶν φύσεως τὸ δακτύλιον νὰ πιστεύωμεν ἀδιστακτικῶς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν κατὰ τοὺς γνωστικὸς ἡμῶν νόμους γνωστικῶν ἀντικειμένων, ἥγουν ὅτι τοῦτο εἶναι ἐδῶ ἢ ἐκεῖ· τὸ ζῶον εἶναι ὀργανικόν, αἰσθητικόν κτλ. ὁ φῶς καὶ ἡ κλοπὴ εἶναι ἀσυγχώρητα κτλ., καὶ ὡς πιστεύωμεν ἀδιστακτικῶς ὅτι τὰ δις δύο κάμουν τέσσαρα.

NB. Αἱ τοῦ νοῦς κατηγορίαι θεωρούμεναι μὲν αὐτὰ κατ' ἑαυτὰς, ἥγουν χωριστὰ ἀπὸ τὰς τῆς αἰσθητικῆς, ὀνομάζονται καθαρὰί· ἐνοούμεναι δὲ μ' αὐτὰς, αἰσθητικαὶ ἢ ἐσχηματισμέναι. Τοιαῦται δὲ γινόμεναι ἐφαρμόζονται εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποία γινώσκονται τῇ οὐτῇ ὑπὸ τῆς αἰσθητικῆς καὶ τοῦ νοῦς κοινῶς ἐνερ, οὐντων.

Σημείωσις. Ἐπειδὴ αἱ καθαρὰί κατηγορίαι ἐμφαίνουσι μόνον καθολικοὺς τῶν πραγμάτων κατ' εἶδος προσδιορισμοὺς, ἥγουν τὴν ἰδίαν ἐν γένει ἀντικειμένου τὰς Πῶς δύναται νὰ νοηθῇ κατὰ τοὺς ἀρχικοὺς τρόπους τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νοῦς· διὰ τοῦτο ἐξ ἀπαντος δὲν μᾶς δεῖν οὐσι Πῶς νὰ γνωρίζωμεν ἀντικείμενον τι διακρίνοντες το ἀπ' ἄλλα δι' ἐννοίας διωρισμένης· διότι Πῶς ἐμπορεῖ πράγμα τι, θεωρούμενον ὡς οὐσία ἢ αἰτία κτλ. νὰ διακριθῇ ἀπ' ἄλλα πράγματα, τὰ ὁποία καὶ αὐτὰ ἐμποροῦν ἐπίσης νὰ θεωρηθῶσι ὡς τοιαῦτα· Διὰ τὰ γενητὰ δυνατόν τοῦτο, πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὴν ψυχὴν πολυμερές τι μερικόν, τὸ ὁποῖον προσλαμβάνομεν ὑπὸ τοῦ νοῦς κατὰ τοὺς τρόπους τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐνεργειῶν, ἀποτελεῖ τὴν ὕλην τῆς ἰδέας ἐκείνης, διὰ τῆς ὁποίας γνωσκονται ὑπάρχοντα πράγματα· σφαῖρα, φέρ' εἰπεῖν, μεταλλήν ἢ ἐλεφαντίνην κινουμένην, ὡς οὐσία ἐκληροδοῦσα, καὶ αἰτία κινήσεως εἰς ἄλλην σφαῖραν κινουμένην. Τοῦτο δὲ τὸ πολυμερές καὶ ἀτομικόν δίδεται εἰς τὴν ψυχὴν ὡς ἰλη γνώσεως ἀπὸ ἀντικείμενα, τὰ ὁποία δύναται νὰ κάμουν ἀλλοιωθῶσι εἰς αὐτὴν, καὶ ἐπομένως διὰ τῆς αἰσθητικῆς, εἴτε τῆς ἐξωτερικῆς εἴτε τῆς ἐσωτερικῆς, ἥγουν ἐκ τῶν ὑστέρων. Αἱ τοῦ νοῦς λοιπὸν κατηγορίαι ἔχουσι πραγματικὴν σημασίαν μόνον ὅταν ἐφαρμόζονται εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα· ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῶσι ἀμέσως εἰς αὐτὰ· διότι αἱ μὲν ὡς καθαρῶς νοερὰί ἐκφράζουσιν ἰδέαν καθολικοῦ πράγματος· τὰ δὲ εἶναι αἰσθητὰ, καὶ ἐμπειρικὰ, καὶ μερικὰ. Πρέπει λοιπὸν πρῶτον νὰ γενώσων αἰσθηταί, ἥγουν νὰ περικλεισθῶσι εἰς τὰς καθαρὰς αἰσθητικὰς ἐννοίας, αἱ ἐποῖαι καὶ αὐταὶ περιέχουν μοναδικὰ καὶ πολλὰ (ἐκ τῶς ἀλλήλων, ἢ τὸ ἐν μετὰ ἄλλο), τὰ ὁποία ἐδόθησαν εἰς τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν προτέρων, καὶ εἶναι τὸ εἶδος πάντων τῶν μερικῶν πολλῶν καὶ παντοδαπῶν, τὰ ὁποία ἐμποροῦν νὰ δοθῶσι εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ οὕτω νὰ ἀποτελέσωσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐννοιαν. Τοιαῦται λοιπὸν κατηγορίαι συνδέονται ἐκ τοῦ νοεροῦ καὶ αἰσθητικοῦ εἶδους εἶναι μεσῖται μεταξὺ νοῦς, καὶ ἀντικειμένου· ἢ, νὰ μεταχειρισθῶ τὸ προσφιλέστατον εἰς τοὺς νεωτέρους παράδειγμα, εἶναι μεταξὺ δύο πόλων ὁ ἄξων, περὶ τὸν ὁποῖον στρέφεται ἡ σφαῖρα τῶν γνώσεών μας. Ἐνοούμεναι λοιπὸν οὕτως αἱ τοῦ νοῦς κατηγορίαι μὲ τὰς κατηγορίας τοῦ πέπου καὶ τοῦ χρόνου ὀνομάζονται σχηματισμέναι, ἐπειδὴ γυναι τρέποντινα πρότερον οὐσαι, λαμβάνουσιν σχῆμα καὶ μορφήν καὶ ἔνδυμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἀριθμός. Ἐπίτασις. Χρονικὴ σχέσις. Μηδέν.

ΝΓ΄.

Ο΄ταν σχηματίζονται τοῦ νοὸς αἱ κατηγορίαι (NB΄.), προσδιορίζεται ἐκ τῶν προτέρων ἡ ὕλη τῆς γνώσεως κατὰ τὸ ἐποπτόν αὐτῆς εἶδος, καὶ μάλιστα ἐνῷ ἀναφέρεται ἡ ἰδέα εἰς τὸ καθολικὸν τῆς αἰσθήσεως εἶδος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐποπτεύομεν τὸ πολὺ ἐν χρόνῳ· οἱ δὲ προσδιορισμοὶ οὗτοι ἐκλαμβάνονται ὡς χαρακτηρὲς ἀντικειμένων γίνονται ἰδέαι τινές, αἱ τινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καθολικά τῶν πραγμάτων σχήματα· τὸν πρῶτον τούτων τόπον λαμβάνει ἡ ἰδέα τοῦ ἀριθμοῦ· ὅταν δηλονότι θέλωμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὸ κατὰ ποσότητα μέγεθος πράγματός τινος, μεταχειρίζομεθα πάντοτε τὸν ἀριθμὸν, ἥγουν ἀριθμοῦμεν· ἐξ πόδας, φέρ' εἰπεῖν, ὑψηλόν, δέκα πήχεις μακρόν, εἴκοσι λευγῶν δρόμος κτλ.

ΝΔ. Ποσότης θεωρουμένη ὡς πολλαπλοῦν, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη εἶναι διωρισμένα καὶ ἀκολουθοῦσι τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, δίδει τὴν ἰδέαν τοῦ ὅλου ἐν χρόνῳ, τὸ ὁποῖον εἶναι Ἀριθμός· διότι πᾶς ἀριθμὸς νοεῖται γινόμενος ἐκ τῆς τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ἐν κατὰ διαδοχὴν προσθέσεως, καὶ τελευταῖον εἰς τῆς συγκεφαλαιώσεως τῶν προστεθέντων εἰς ἓν ὅλον, Ἀριθμὸς λοιπὸν εἶναι πολὺ ἐν χρόνῳ γινόμενον, καὶ ἐν τι ὅλῳ θεωρούμενον· καὶ ἐπομένως εἶναι τὸ καθόλου, αἰσθητῶς παριστανόμενον (ΜΖ΄.).

ΝΕ΄. Τί εἶναι λοιπὸν ἐν γένει ὁ ἀριθμός; ἡ μονάς, κα-

ὅτι τοιαύτη, δὲν εἶναι ἀριθμὸς, ἐὰν καὶ εἶναι πάντων τῶν ἀριθμῶν τὸ στοιχεῖον· οὐδὲ τὸ πλῆθος, καθὼ τοιοῦτο, διὰ τὴν ἀοριστίαν του. Ἀριθμὸς εἶναι τὸ πολὺ ἢ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον γίνεται ἐκ προσθέσεως τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἓν, καὶ τὸ ὁποῖον προσδιωρισμένως θεωρεῖται ὡς ἓντι ὅλον· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ἀπὸ τὸ ἀπροσδιόριστον πλῆθος. Διὰ τοῦτο δύναται καὶ ὁ ἀριθμὸς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἓν συγκείμενον ἐκ πολλῶν μικροτέρων μονάδων, καὶ ἡ μονὰς ὡς ἀριθμὸς, τοῦ ὁποῖου μονάδες εἶναι κλάσματα, ἢ μέρη συναπαρτιστικά αὐτῆς ὡς ὅλου θεωρουμένης· οἱ δὲ χαρακτῆρες εἶναι τῶν ἀριθμῶν σύμβολα, καὶ, καθὼ τοιαῦτα, πρὸς τὸ δοκοῦν ὑποτιθέμενα· διὰ τοῦτο καὶ γράμματα παραλαμβάνονται (Α, Ε, Ι, Ρ, κτλ.), καὶ οἱ ἀραβικοὶ λεγόμενοι χαρακτῆρες (1, 5, 10, 100 κτλ.) εἰς δῆλωσιν τῶν ἀριθμῶν· τὰ δὲ γράμματα παραλαμβάνονται καὶ ὡς σύμβολα ἀδιορίστων καὶ καθολικῶν δυνάμεων, καθὼς ἐξεύρομεν ἀπὸ τὸν Συμβολικὸν Λογισμόν.

ΝΣ'. Ποιότης δὲ ὡς πολὺ θεωρούμενον, τὸ ὁποῖον γίνεται κατ' ὀλίγον, μᾶς δίδει τὴν ἰδέαν τοῦ ἐν χρόνῳ ἐκ θέσεως καὶ ἄρσεως περιορισμοῦ, ἢ τῆς ἐπιτάσεως, τῆς ὁποίας τὰ μέρη ὡς μονάδες τινες θεωρούμενα ὀνομάζονται μοῖραι, ἢ βαθμοί· διότι ἡ ἐπίτασις γίνεται ἐκ τῆς κατ' ὀλίγον προσθέσεως ἢ ἀφαιρέσεως τοῦ τιθεμένου· ἐνῷ δὲ τίθεται ἢ ἀποτίθεται τι, ἀποτίθεται ἢ τίθεται ἐν ταυτῷ τὸ τούτου ἀντίθετον, καθὼς εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς θερμότητος, τοῦ φωτὸς, τῆς ψυχρότητος, τῶν ἤχων, γίνεται φανερόν. Ἐπίτασις λοιπὸν εἶναι θέσις ἐν χρόνῳ γινομένη, καὶ διὰ τῆς ἄρσεως προσδιοριζομένη, καὶ ἐπομένως περιορισμὸς αἰσθητῶς παριστανόμενος (ΜΗ'). Μὲ ταύτην ἐνόνεται τὸ σχῆμα τῆς ποσότητος, ἐπει-
ὅτι οἱ βαθμοὶ τῆς ἐκδηλοῦνται δι' ἀριθμῶν.

Σημείωσις. Ἡ ποιότης χωρὶς τὸ σχῆμα τῶν ἀριθμῶν δυσκόλως κατανοεῖται· δανείζεται λοιπὸν ἀπὸ τῆν ποσότητα τὸ μέγεθος, τὸ ἐποῖον εἰς αὐτὴν ἐμπορεῖ νὰ ἐνομασθῇ μέγεθος κατὰ ποιότητα· ἐκ δὲ τῶν μεγεθῶν τοῦ κατὰ ποσότητα καὶ ποιότητα γεννᾶται ἡ Μαθηματικὴ. Τὰ μεγεθῆ λοιπὸν ταῦτα δύνανται διὰ τοῦτο νὰ ἐνομασθῶσι Μαθηματικὰ σχήματα.

ΝΖ. Σχέσις θεωρουμένη ὡς πολυμερές τι κατὰ διαδοχὴν μᾶς δίδει τὴν ιδέαν τῆς κατὰ χρόνον σχέσεως, ἣτις λέγεται ἡ χρονικὴ διάρκεια, ὅταν ἀποδίδεται εἰς οὐσίας ἀμεταλλοιώτους ἢ ὁποιονοῦν ἀμετάβλητον, ἢ χρονικὴ ἀπαλουθία, ὅταν ἀποδίδεται εἰς αἷτιον καὶ ἀποτέλεσμα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκεῖνο μὲν εἶναι πρότερον, τοῦτο δὲ ὕστερον· ἢ ἅμα εἶναι, ὅταν ἀποδίδεται εἰς ἀλληλενεργίας.

ΝΗ. Τρόπος θὲ θεωρούμενος ὡς πολυμερές κατὰ διαδοχὴν μᾶς δίδει τὴν ιδέαν τοῦ χρονικοῦ τρόπου, ἡγοῦν τῆς σχέσεως τῶν πραγμάτων πρὸς τὴν ἐν χρόνῳ γινώσκουσαν αὐτὰ δύναμιν· θεωρεῖται θὲ οὗτος ἢ ὡς εἶναι ἐν τινε χρόνῳ, ὅταν ἀποδίδεται ὅχι εἰς ἀπλῶς λογικῶς δυνατὰ, ἀλλ' εἰς πραγματικῶς δυνατὰ καὶ γνωστὰ· ἢ εἶναι ἐν διωρισμένῳ τινε χρόνῳ, ὅταν ἀποδίδεται εἰς ὑπάρχοντα· ἢ εἶναι ἐν παντὶ χρόνῳ, ὅταν ἀποδίδεται εἰς ἀναγκαῖα.

ΝΘ. Μετὰ τὰς κατηγορίας τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦς ἐρμηνεύονται ἀκριβέστερα καὶ αἱ διάφοροι σημασίαι, κατὰ τὰς ὁποίας ἐκλαμβάνονται οἱ ὅροι Τὶ ἢ ὄν ἢ πρᾶγμα, καὶ μὴ ὄν ἢ μὴ ὄν. Ἐάν δηλονότι οἱ δύο ὅροι Τὶ καὶ μὴ ὄν ἀναφερθῶσιν εἰς τὴν ὑψηλοτέραν ιδέαν ἀντικειμένου τινος, τὸ ὁποῖον δὲν ἐννοοῦμεν προσδιωρισμένως· ἐμπορεῖ αἷ) νὰ ἐνομασθῇ ὄν ἢ Τὶ ἢ πρᾶγμα πᾶν ὅ,τι νοεῖται μὲν, δὲν ἐποπτεύεται δὲ, καὶ ἐπομένως τὸ ἀπλῶς νοητὸν· τὸ δὲ ἐναντίον τούτου εἶναι πᾶν, ὅ,τι αὐτὸ εἰς ἑαυτὸ ἀντιφάσκον δὲν

δύναται νὰ νοηθῇ, καὶ εἶναι καθ' ἑαυτὸ μὴδὲν, ἥγουν μὴ ὄν διὰ τὸν νοῦν καὶ διὰ τὸν λόγον. β.) Τὸ ἐποπτευόμενον μὲν, μὴ ὄν δὲ πρᾶγμα, ἀλλὰ πλάσμα τῆς φαντασίας, οἷον Σφίγξ, Χίμαιρα, Τραγέλαφος. Τούτου δὲ τοῦ κατὰ φαντασίαν ὄντος ἀντίκειται ὡς μὴδὲν ἢ μὴ ὄν διὰ τὴν φαντασίαν τὸ κατὰ τὴν πρώτην σημασίαν ὄν, τὸ ὅποιον δὲν ἐμπορεῖ νὰ εἰκονισθῇ ὑπὸ τῆς φαντασίας· γ.) Ὅ,τι παρατηρεῖται μὲν διὰ τῆς αἰσθήσεως, λέγω τῆς ἐξωτερικῆς, δύναται δὲ μόνον νὰ θεωρηθῇ ὡς στέρσις πραγματικῆς ποιότητος, καὶ ἐπομένως πρᾶγμα στερητικόν, οἷον σκότος, σκιά κτλ. Τούτου δὲ ἐναντίον εἶναι τὸ ὄν τῆς δευτέρας σημασίας ὡς μὴδὲν διὰ τὴν ἐξωτερικὴν αἴσθησιν. δ.). Πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ θεωρηθῇ ὄν πραγματικόν καὶ ὑπαρκτικόν· τούτου δὲ ἐναντίον εἶναι ὡς μὴδὲν τὸ τῆς τρίτης σημασίας στερητικόν ὄν, τὸ ὅποιον πραγματικῶς εἶναι μὴδὲν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. ζ'.

Περὶ Μεγέθους ἀπολύτου καὶ σχετικοῦ, ἐκτεταμένου καὶ ἐπιτεταμένου, συνεχοῦς καὶ διακεκριμένου, ἐκμετρήσεως, καὶ περὶ σώματος μαθηματικοῦ καὶ φυσικοῦ.

Ε'.

Ἀπὸ τὰς καθαρὰς καὶ σχηματισμένους κατηγορίας τοῦ νοῦς ἐκπορίζονται πολλαὶ ἄλλαι ἰδέαι, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὰς μεταχειρίζομεθα ὡς κατηγορίας τῶν πραγμάτων, καὶ πρὸς δια-

φοράν τῶν προειρημένων (ΝΑ'), τὰς ὀνομάζομεν κατηγορήματα.

ΕΑ'. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέγεθος ἀπολύτως καὶ καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον μᾶς εἶδει τὴν ιδεάν τοῦ ἐκ πολλῶν συνθέτου ἐν γένει· διὰ τοῦτο καὶ τὸ πρᾶγμα, κατὰ τοῦ ὁποίου κατηγορεῖται μέγεθος, ὀνομάζεται μὲν καὶ αὐτὸ μέγεθος, κυρίως δὲ λέγεται μέγα ἢ ποσόν· τὰ δὲ πολλὰ, ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται τὸ μέγα, ὀνομάζονται μέρη· ὁμοῦ δὲ λαμβανόμενα, ὅλον. Μέρος δὲ ἀμέσως μὲν ἀναφερόμενον εἰς τὸ ὅλον, ὀνομάζεται Μέρος τοῦ ὅλου· ἀμέσως δὲ ἀναφερόμενον εἰς τὸ μέρος, καὶ ἐμμέσως εἰς τὸ ὅλον, μέρος μέρους.

ΕΒ'. Ἡ ἔννοια οὖν ἢ πλειοτέρων μεγεθῶν, παραβαλλομένων πρὸς ἄλληλα, εἶναι τὸ σχετικὸν μέγεθος. Σχετικὰ μεγέθη, εἰ μὲν εἶναι ταῦτα κατὰ τὸ πολυμερὲς, λέγονται ἴσα· εἰ δὲ διάφορα, ἄνισα· ἰσότης λοιπὸν εἶναι ταυτότης κατὰ ποσόν· ἀνισότης δὲ εἶναι ἢ κατὰ ποσὸν ἑτερότης· ἐκ δὲ τῶν ἀνίσων, τὸ μὲν ἔχον πλειότερα μέρη λέγεται μέγα σχετικῶς· τὸ δὲ τὰ ὀλιγώτερα, μικρόν.

Σημείωσις. Ἐκ τῆς ἀπολύτου καὶ σχετικῆς σημασίας τοῦ ποσοῦ πορίζονται εἰς τὰ γνωστὰ τῆς Μαθηματικῆς ἀξιώματα. Πᾶσα ποσὸν εἶναι ἴσον ἑαυτῷ. Τὸ ὅλον εἶναι ἴσον μὲ τὰ μέρη του ἅμα ληφθέντα, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐὰν τεθῇ τὸ ὅλον, τίθενται καὶ ὅλα τὰ μέρη του, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐὰν ἀρθῇ τὸ ὅλον, αἴρονται καὶ τὰ μέρη καὶ ἀντιστρόφως. Ἐὰν τεθῇ τὸ ὅλον, τίθεται καὶ καθ' ἑνὸς αὐτοῦ μέρος ἀλλ' ἔχει καὶ ἀντιστρόφως. Ἐὰν ἀρθῇ τὸ ὅλον, αἶρεται καὶ τὸ μέρος ἀλλ' ἔχει καὶ ἀντιστρόφως. Μέρος μέρους εἶναι καὶ τοῦ ὅλου μέρος. Δύο μεγέθη, μὲ τρίτον ἴσα, εἶναι καὶ ἀλλήλων ἴσα. Ἐκ οὗ ἀνίσων μεγεθῶν τὸ μικρότερον εἶναι ἴσον μὲ μέρος τι τοῦ μεγαλητέρου κτλ.

ΕΓ'. Μέγεθος ἐκτεταμένον ὀνομάζεται, τοῦ ὁποίου τὸ πολὺ παρίσταται ἐν τόπῳ· ἐπιτεταμένον δὲ, τοῦ ὁποίου ἢ αὐξήσις ἢ μείωσις ἢ μονή, νοεῖται ἐν χρόνῳ· καὶ ἐκεῖ μὲν τὸ ὅλον καταλαμβάνεται διὰ τῶν μερῶν· ἐδῶ δὲ, τὸ

μέρη διὰ τοῦ ὅλου· ἐκεῖνο λοιπὸν παρατηρεῖται κατὰ μικρόν· τοῦτο δὲ, διὰ μίᾱς· ἀλλὰ τὸ προηγμένον μέγεθος εἶναι ἀνάλογον τοῦ ἐκτεταμένου, ὅταν ὁ χρόνος εἰκονίζεται ὡς γραμμὴ ἐν τόπῳ (ΔΔ'), καὶ τοῦ ἐπιτεταμένου, ὅταν ἡ ἐπί-
τασις διαρκῇ τινα χρόνον· δύνανται λοιπὸν καὶ τὸ ἐκτεταμένον καὶ τὸ ἐπιτεταμένον μέγεθος νὰ νοηθῶσιν ὡς τι προηγμένον.

Σημείωσις. Φαίνεται κάποτε, ὅτι τὸ μὲν ἐκτεταμένον μέγεθος παρατηρεῖται διὰ μίᾱς· (πολλὰ μικρά, ἢ πολλὰ μακράν ἀπέχοντα μεγέθη)· τὸ δὲ ἐπιτεταμένον κατὰ μικρόν, (ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, τὸ ὅμμα μεταβαίῃ ἀπὸ φωτὸς εἰς σκοτεινὸν τόπον, ὅπου διὰ τὰ ὀλίγον φῶς παρατηρεῖ τὰ πράγματα μετὰ τινος χρόνου παρέλευσιν· ἢ ὅταν βαπτίσας ψυχρὰν τὴν χεῖρα σου εἰς θερμὸν ὕδωρ, μετὰ τινα λεπτὰ αἰσθάνεσαι ὅλην τὴν θερμότητα). Ἀλλὰ προέρχεται τοῦτο ἀπὸ ἐμπειρικῶς περι-
στάσεις, ἥγουν κατάστασιν τῶν αἰσθητηρίων, σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὰ ἀντικείμενα κτλ. (Λογικ. ΣΜΘ', α'). Τὸ ἐκτεταμένον, καθὼ τοιοῦτον, μόνον κατὰ μικρόν δύναται νὰ παρατηρηθῇ· τὸ δὲ ἐπιτεταμένον, καθὼ τοιοῦτον, διὰ μίᾱς.

ΕΔ'. Μέγεθος συνεχὲς ὀνομάζεται, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη νοοῦνται ὡς συνεχόμενα δι' ἀμέσου συνδέσεως· διακε-
κριμένον δὲ, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ἀποχωρίζονται, καὶ κα-
θὲν θεωρούμενον ἀποτελεῖ ὅλον τι συνεχές. Τὸ διακεκριμένον λοιπὸν μέγεθος ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς σωρεῖα συνεχῶν με-
γεθῶν, τὰ ὁποῖα συμπεριλαμβάνονται εἰς μίαν ἰδέαν, ὡς εἶ-
ναι τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης, μέτρον σίτου, τάγμα στρα-
τιωτῶν κτλ. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἔμφασις τοῦ διακεκριμένου ποσοῦ (ΝΕ').· διότι καθὲν ἐκ τῶν μερῶν του δύναται νὰ θεω-
ρηθῇ ὡς ὅλον ($6 = 5 + 1 = 4 + 2 = 3 + 3$ κτλ.). Τό-
πος δὲ καὶ χρόνος νοοῦνται ὡς συνεχῇ (Κ').

ΞΕ'. Μεγέθη μὲν ὁμοειδῆ ὀνομάζονται, ὅταν εἶναι τὰ αὐτὰ κατὰ ποιότητα· ἑτεροειδῆ δὲ, ὅταν ἕτερα. Τὸ ὁμοειδὲς λοιπὸν καὶ τὸ ἑτεροειδὲς ἀναφέρονται εἰς τὴν ποιό-
τητα τῶν πραγμάτων· ὅσον δὲ πλέον διαφέρει ἡ ποιότης, τό-

σου είναι ἑτεροειδέστερα τὰ πράγματα· ἔχει λοιπὸν τὸ ὁμοειδὲς καὶ τὸ ἑτεροειδὲς τοὺς βαθμοὺς του (ΝΖ'). καὶ τὰ μὲν ὁμοειδῆ εἶναι ὁμοία, ἀνόμοια δὲ τὰ ἑτεροειδῆ· διὰ τούτου καὶ τὰ μέρη τοῦ ὅλου ὀνομάζονται μὲν ὁμοειδῆ, εἴαν διαφέρωσιν ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τοῦ ὅλου μόνον κατὰ ποσότητα· ἑτεροειδῆ δὲ, εἴαν κατὰ ποιότητα· κ' ἐκεῖνα μὲν ὀνομάζονται ὁλοκληρωτικά, ταῦτα δὲ, συστατικά μέρη· ὁμοιότης λοιπὸν καὶ ἀνομοιότης λέγονται καὶ αὐτὰ κατὰ τῆς ποιότητος τῶν πραγμάτων. Μεγέθη ἴσα καὶ ὅμοια λέγονται ταῦτά κατ' ἐξοχὴν, μόνον κατ' ἀριθμὸν διακρινόμενα ἀπ' ἀλλήλων· ἐναντία τούτων εἶναι τὰ κατ' ἐξοχὴν ἑτερα.

ΕΖ'. Ὅταν μεγέθη, παραβαλλόμενα πρὸς ἄλληλα, προσδιορίζωνται ὑπ' ἀλλήλῳ, τότε λέγονται ὅτι μετροῦνται· ὀνομάζεται δηλαδὴ μετρεῖν τὸ νὰ προσδιορίζηταις μέγεθός τι δι' ἄλλου μεγέθους, τὸ ὅποιον ἐκλαμβάνει ὡς μονάδα· ἢ τὸ νὰ εὐρίσκη Ποσάκις τοῦτο περιέχεται εἰς ἐκεῖνο· τὸ δὲ ὡς μονὰς λαμβανόμενον μέγεθος ὀνομάζεται μέτρον, καὶ πρέπει νὰ εἶναι ὁμοειδὲς μὲ τὸ εἰς καταμέτρησιν προκείμενον μέγεθος, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον τὸ ἐν δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ διὰ τοῦ ἄλλου.

ΕΖ'. Κυρίως δὲ τὸ μετρεῖν εἶναι ἀριθμεῖν· διότι γίνεται μὲ τὴν ἐκ διαδοχῆς τελουμένην πρόσθεσιν τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἐν, καὶ ἐπομένως δι' ἀναγωγῆς τοῦ συνεχοῦς εἰς τὸ διακεκριμένον ποσόν, τοῦ ὁποίου ἔμφασις εἶναι ὁ ἀριθμὸς (ΕΔ'). Διὰ τοῦτο εἰς τὰ Μαθηματικά προηγείται ἡ Ἀριθμητικὴ, ἐπιστήμη οὕσα τοῦ διακεκριμένου μεγέθους, ἀπὸ τὴν Γεωμετρίαν, ἥτις ἀσχολεῖται εἰς τὸ συνεχές. Ἡ ἐκμέτρησις λοιπὸν τῶν ἐν τόπῳ πραγμάτων γίνεται πάντοτε ἐν χρόνῳ· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ

αὐτὸς ὁ χρόνος δύναται νὰ μετρηθῇ· διὰ τοῦτο λαμβάνεται τε μέρος αὐτοῦ ὡς μόνος (ἡ ὥρα, φέρ' εἰπεῖν), καὶ δὲ αὐτῆς μετρεῖται ἄλλο μέρος μεγαλύτερον (φέρ' εἰπεῖν ἡ ἡμέρα), ὁπότε ὁ χρόνος ἐννοεῖται ὡς γραμμὴ, ἥγουν ὡς πρᾶγμα κείμενον ἐν τόπῳ (ΔΑ').

Σημείωσις. Ὅτι δὲν ἐμπορεῖ νὰ μετρηθῇ οὐδὲ νὰ ἀριθμηθῇ, ὀνομάζεται ἀμέτρητον καὶ ἀναρίθμητον· καὶ τοῦτο, ἢ ἀπολύτως, εἰάν ἐννοῇται τι τοιοῦτον, ἐποῖον δὲν καθυποβάλλεται εἰς μέτρον καὶ ἀριθμὸν (καθὼς εἶναι ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος), ἢ σχετικῶς, εἰάν δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν τὸ μέτρον καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦ (καθὼς, φέρ' εἰπεῖν, τὰ ἀποστήματα τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, ἢ το πλῆθος τῶν ζώων). Ἢ' ἐκεῖνο μὲν πρέπει νὰ ὀνομάζωμεν ἀμέτρον καὶ ἀναρίθμουν· τοῦτο δὲ ἀμέτρητον καὶ ἀναρίθμητον. Λέγομεν δὲ ἀμέτρητον καὶ ἀναρίθμητον καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ περιληφθῇ ὅλον εἰς τὴν αἴσθησιν ἢ τὴν φαντασίαν, ἂν καὶ ἄλλως εἶναι μετρητὴν καὶ ἀριθμητὴν· ὅρος, φέρ' εἰπεῖν, ὑψηλόν, τὰ ἐξαιρέτως τοῦ οὐρανοῦ ἀστροὶ κτ. εἶναι δὲ αἰσθητικῶς τοιαῦτα, ἀλλ' ὅχι καὶ μαθηματικῶς καὶ λογικῶς.

Τὰ αὐτὰ λέγομεν καὶ περὶ τοῦ ἀπείρου. Ἀπείρον ἀπολύτως εἶναι τὸ δι' οὐδενὸς μέτρον ἢ ἀριθμοῦ προσδιοριζόμενον· ἐπειδὴ δὲ πᾶν μέτρον εἶναι μεγαλύτερον ἢ μικρότερον ἀπ' ἄλλο. Ἡλιακὴ, φέρ' εἰπεῖν, διάμετρος, γῆνη, λεύγη, ὄργια, πούς, δάκτυλος, κτλ. διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἀπείρον εἶναι τὸ παντὸς μεγέθους δεδομένου μείζον· καὶ ἀπειροστέον ἐξ ἐναντίας τὸ παντὸς δεδομένου ἔλασσον. Συχνάκις δὲ ἀπείρον μὲν ὀνομάζεται τὸ πολλὰ μέγα, ἀπειροστέον δὲ τὸ πολλὰ μικρόν, εἰάν καὶ ἀκριφέστερον θεωρούμενα ἐμποροῦν διὰ μέτρον καὶ ἀριθμοῦ νὰ προσδιορισθῶσι καὶ νὰ ἐπιδεχθῶσι περαιτέρω αὐξήσιν ἢ μείωσιν· ταῦτα δὲ λέγονται σχετικῶς ἢ καταχρηστικώτερον ἀπείρα. Πεπερασμένα δὲ μεγέθη λέγονται τὰ αὐξήσιν καὶ μείωσιν ἐπιδεχόμενα.

Εἴ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐπιτεταμένον μέγεθος ἐννοεῖται ὡς πολὺ τι, τὸ ὅποιον αὖξει ἢ μειοῦται ἢ μένει τὸ αὐτὸ ἐν τῷ χρόνῳ (ΕΓ'). διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὡς πραγματικὸν ποιότητός τινος, καὶ ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ Μέγεθος Ποιότη-

τος, ἡ ποσότης δυναμική· θεωρουμένη δὲ ὡς πεπε-
ρασμένη ἐπιδέχεται διαφόρους βαθμοὺς (ΝΣ'). καὶ ὁ βαθ-
μὸς δὲ εἶναι μέγεθος ἐπιτεταμένον περιέχων μέρη ὁμοιοῦ
(ΞΕ'), ἡγουν βαθμοὺς μικροτέρους. Τὸ πλῆθος μικροτέρων
βαθμῶν ἀποτελεῖ ἓνα μεγαλήτερον ἢ ὑψηλότερον· οἱ δὲ με-
ταξὺ μεγαλήτερου καὶ μικροτέρου ὀνομάζονται βαθμοὶ
μέσοι.

ΞΘ'. Πράγματι ὀνομάζεται περατωμένον ἡ πε-
ριωρισμένον, ἢ περιειλημμένον, ἐὰν ἐννοῖται ὡς
πεπερασμένον μέγεθος· διότι θέλει τεθῇ εἰς αὐτὸ τί μετ' ἄρ-
σεως (ΜΗ'). διὰ τοῦτο τὰ θετικὰ μέρη πράγματός τινος, ἄ-
ναφερόμενα πρὸς τὰ ἀρνητικὰ τοῦ αὐτοῦ, λέγονται τὰ ὅρια
τοῦ πράγματος. Ἐναντίον δὲ τοῦ περιωρισμένου εἶναι τὸ ἀ-
περιόριστον.

Ο'. Οὐ τινος τὰ μέρη πληθύνονται ἢ ὀλιγύνονται· τοῦτο
λέγεται ὅτι αὐξάνει, ἐπιτείνεται· ἢ μικρύνεται,
ὕφίεται. Πᾶν μέγεθος αὐξάνει μὲν ἢ κατ' ἑκτασιν, ἢ κατ'
ἐπίτασιν, ἢ κατὰ προαγωγὴν· μικρύνεται δὲ κατ' ἑκτασιν ἢ
κατ' ἐπίτασιν· διότι κατὰ προαγωγὴν, ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς
τὸν χρόνον, τὸ παρελθὸν δὲν δύναται νὰ μικρυνθῇ. Ἐμπορεῖ
λοιπὸν τοῦτο νὰ θεωρηθῇ, ὅποταν ἀφανίζεται, (ἡ ζωὴ, φέρῃ
εἰπεῖν, τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἡ φλόξ τῆς λαμπάδος) ὅχι ὡς μι-
κρυνόμενον, ἀλλ' ὡς παῦον ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι.

ΟΑ'. Ποσότης συνδεδεμένη μὲ ποιότητα, ἡ μέγεθος ἐκ-
τεταμένον ἔχον ἐνταυτῷ καὶ ἐπίτασιν, μᾶς θίγει τὴν ἰδέαν
πράγματος ἐκτεταμένου, ἡγουν πράγματος, τὸ ὁ-
ποῖον ἐπέχει τόπον καὶ χρόνον· τὰ ὅρια τῆς ἐκτάσεώς του ὀ-
νομάζονται σχῆμα τοῦ πράγματος.

ΟΒ'. Ἐκτεταμένον ἅπαν, τὸ ὅποσον ἐννοεῖται περιωρι-

σμένον καθ' ὅλας τὰς τρεῖς τοπικὰς διαστάσεις (ΛΑ'), ὀνομάζεται σῶμα· μαθηματικὸν μὲν, ὅταν ἔχῃ μόνον ἔκτασιν· φυσικὸν δὲ, ὅταν ἔχῃ καὶ ἔκτασιν καὶ ἐπίτασιν, ἡγουν ἐπέχῃ καὶ τόπον καὶ χρόνον (ἀνωτ.). καὶ σώματος μὲν τὰ πέρατα ὀνομάζονται ἐπιφανείαι· ἐπιφανείας δὲ, γραμμαί· γραμμῆς δὲ, σημεία. Ἡ ἐπιφάνεια λοιπὸν (κατὰ μαθηματικὴν ἔννοιαν) ἐκτείνεται μόνον κατὰ δύο διαστάσεις, μῆκος καὶ πλάτος· ἡ δὲ γραμμὴ, μόνον κατὰ μίαν, τὸ μῆκος. τὸ δὲ σημεῖον (κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν) εἶναι ἀνέκτατον, ἐπομένως δὲν εἶναι οὔτε τόπος οὔτε τόπου μέρος, ἀλλὰ πέρας δεδομένου τινὸς τόπου· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Νῦν, ὡς σημεῖον τῆς χρονικῆς γραμμῆς θεωρούμενον (ΛΑ'. Σημ.), δὲν εἶναι οὔτε χρόνος οὔτε χρόνου τι μέρος, ἀλλ' ὅριον δεδομένου χρόνου.

Σημείωσις. Εἰς τὸν συνεκτισμένον τοῦ λαλεῖν τρόπον ὀνομάζομεν νῦν μικρότατον τι χρόνου μέρος, καὶ σημεῖον, μικρότατον μέρος σώματος. Τὸν τρόπον τοῦτον ἐμποροῦμεν νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ εἰς τὰ Μαθηματικά, ὑποθέτοντες τὸ σημεῖον μέρος ἀπειροστὸν τοῦ τόπου, καὶ τὸ νῦν μέρος ἀπειροστὸν τοῦ χρόνου· διότι οὕτω θέλουσιν ἐννοεῖσθαι παντὲς δεδομένου τοπικοῦ ἢ χρονικοῦ μεγέθους μικρότερα (ΞΖ. Σημ.). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ μὲν γραμμὴ ἔχει ἀπειροστὸν πλάτος· ἡ δὲ ἐπιφάνεια ἀπειροστὸν βάθος, ἐνὶ μάλιστα σημείου μὲν εἶναι στοιχείου γραμμῆς· γραμμὴ δὲ, ἐπιφανείας· ἐπιφάνεια δὲ, σώματος, κατὰ τὰς μαθηματικὰς ὑποθέσεις (ὅρα Σειρ. Μαθ. καὶ Φυσ. πραγ. Τόμ. Β', Γεωμ. 11).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότος, αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, σκοπιμότητος, καὶ περὶ δυνάμεων.

ΟΓ'.

Η μὲν οὐσία ἐννοεῖται ὥστε μόνιμον καὶ ἀμετάτρεπτον· τὸ δὲ συμβεβηκὸς, ὡς μεταβαλλόμενον (ΜΘ'). Ἀμετάτρεπτον δὲ κυρίως σημαίνει τὸ ἐν παντὶ χρόνῳ εἶναι· μεταβλητὸν δὲ, τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἐν διαφόροις χρόνοις. Τὸ δὲ μεταβαλλόμενον ὀνομάζεται μὲν ἀκαριαῖον, ὅταν ἐπέχη τόπον ὀλίγον χρόνον, ὅσος φαίνεται ἀπειραστός, ἢ ἐν ἀκαρῆς τοῦ χρόνου· ὅταν δὲ ὑπάρχῃ πλειότερον χρόνον, λέγεται διαρκοῦν. Διάρκεια λοιπὸν εἶναι μέγεθος ὑπάρξεως ἐν χρόνῳ (ΛΔ').

ΟΔ'. Ἡ διάρκεια λοιπὸν εἶναι ἀπόλυτος καὶ σχετικὴ, καθὼς καὶ τὸ μέγεθος (ΞΑ', ΞΒ'). Ἐκεῖνη μὲν εἶναι μέγεθος ὑπάρξεως ἐν χρόνῳ ἀπλῶς· αὕτη δὲ, σχέσις δύω ἢ πλειοτέρων μεγεθῶν ὑπάρξεως ἐν χρόνῳ· καὶ τὸ μὲν ἔχον μεγαλητέραν διάρκειαν ὀνομάζεται διαρκέστερον, πολυχρονιώτερον· τὸ δὲ μικροτέραν, ὀλιγαρκέστερον· διάρκεια δὲ ἀπεριόριστος ὀνομάζεται αἰωνιότης· αἰδιότης δὲ, ἢ κατὰ τὸ τέλος ἀπεριόριστος.

ΟΕ'. Ἡ οὐσία ἐννοεῖται καὶ ὡς βάσις, ἢ θεμέλιον πολλῶν τινῶν προσόντων, τὰ ὅποια εἶναι χαρακτῆρες αὐτῆς ἢ

γνωρίσματα· Οἱ χαρακτῆρες οὗτοι, εἰ μὲν εἶναι ἀμετάτρεπτοι, λέγονται οὐσιώδεις· εἰ δὲ μεταβάλλονται, ἐποϋσιώδεις. Ἐκείνοι μὲν μετὰ τῆς οὐσίας συνάμα λαμβανόμενοι ἀποτελοῦσι τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ πράγματος· οὗτοι δὲ κυρίως εἶναι τὰ συμβεβηκότα (ΟΓ').

ΟΖ'. Τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ πράγματος σημαίνει τὸ ἄθροισμα ὅλων τῶν ἀμεταβλήτων προσόντων, χωρὶς τῶν ὁποιῶν δὲν ἤθελεν εἶσθαι, οὐδὲ μένειν τὸ πρᾶγμα ὅ,τι εἶναι· ὠνομάσθη δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦς Σχολαστικοῦς καὶ οὐσία· ὅθεν αἱ γνωσταὶ θέσεις. Αἱ οὐσίαι τῶν πραγμάτων εἶναι ἀμετάβλητοι, ἀκίνητοι, ἀκοινώνητοι κτλ. ὠνομάζεται δὲ καὶ φύσις· διὰ τοῦτο λέγομεν ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡγούν τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου.

ΟΖ'. Ἡ οὐσία τελευταῖον ἐμπορεῖ νὰ ἐννοηθῇ ἢ ὡς ἀπλή, ὅταν τὴν ἐννοῶμεν ὡς ἐντετι μὴ ἀναλυόμενον εἰς πολλὰς ἄλλας οὐσίας· ἢ ὡς σύνθετος, ὅταν τὴν ἐννοῶμεν συνισταμένην ἀπὸ πολλὰς ἄλλας οὐσίας. Ἐὰν δὲ ὑπάρχωσιν οὐσίαι ἀπλάι, θέλει ἐξετασθῇν ἄλλου.

ΟΗ'. Ἐὰν δύο πρᾶγματα εὐρίσκωνται εἰς τοιαύτην σχέσιν, ὥστε τὸ δεύτερον ὑπάρχει διὰ τὸ πρῶτον· τὸ μὲν πρῶτον ὠνομάζεται αἰτία· τὸ δὲ δεύτερον, ἀποτελεσμα· ἡ δὲ ἀπόδοσις τῆς αἰτίας ἀποτελέσματος τινὸς ὠνομάζεται εἰτιολογία· καὶ ἡ μὲν αἰτία λέγεται ὅτι παράγει ἢ γεννᾷ τὸ ἀποτελεσμα· τοῦτο δὲ, ὅτι γεννᾶται ἢ παράγεται, ἢ ἐξαρτᾶται ἀπ' ἐκείνου.

ΟΘ'. Αἰτία μὲν ἀποχρῶσα εἶναι ἡ γεννώσα ὅλον τὸ ἀποτέλεσμα· μὴ ἀποχρῶσα δὲ, ἡ ἔχουσα χρεῖαν καὶ ἄλλων εἰς παραγωγὴν τοῦ ὅλου ἀποτελέσματος· καὶ ἄμεσος μὲν, ὅταν αὐτὴ· ἑμμεσος δὲ, ὅταν δι' ἄλλων αἰτίων γεννᾷ

τὸ ἀποτελεσμα· αἱ δὲ ἄλλαι αὐται αἰτίαι ὀνομάζονται μέσαι· καὶ ὁμοῦ μ' ἐκείνην λαμβανόμεναι, συναίτιοι· εἶναι δὲ ἢ ὁμοσταγεῖς, εἰν ἀμέσως ὅλαι ἐνεργῶσιν· ἢ ὑπ' ἀλλήλοισι, εἰν ἐκ τῆς πρώτης μέχρι τοῦ ἀποτελέσματος μεταβιβάζεται ἀλληλοδιαδόχως ἢ ἐνέργεια.

Σημείωσις. Ἡ μὲν πρώτη καὶ ἔξοχος ἀπὸ πάς συναιτίους ὀνομάζεται πρωτεύουσα· αἱ δὲ ἄλλαι, δευτερεύουσαι αἰτίαι· καὶ πάλιν συναίτιοι μὲν ἐν γένει ὀνομάζονται, ἔσαι συμβουλοῦσι μὴ ἀποχρῆσαν αἰτίαν εἰς παραγωγὴν τοῦ ἀποτελέσματος· ὁργανικαὶ δὲ, εἰν παραλαμβάνονται ὡς ὅργανα. Πᾶσα λοιπὴν ὁργανικὴ αἰτία εἶναι καὶ συναίτιος, ὅχι ὅμως καὶ ἀντιστρόφως· ὑπόδεξ δύο τινας κρατοῦντας μοχλῶν, καὶ δι' αὐτοῦ κρατοῦντας τι βάρους· ὁ εἰς εἶναι συναίτιος τοῦ ἄλλου, ὁ δὲ μοχλὸς εἶναι καὶ συναίτιος αὐτῶν καὶ ὁργανικὴ αἰτία. Πρωτεύουσα δὲ αἰτία εἶναι ἢ ἡ κινουσα τὰς ἄλλας εἰς ἐνέργειαν· ἢ ἡ ἐνεργοῦσα τὸ πλείστον μέρος· δὲν συντρέχουσι δὲ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ ἐξ ἀνάγκης.

Π'. Αἰτία ἐξ ἀνάγκης μὲν ἐνεργοῦσα ὀνομάζεται βιασμένη· χωρὶς δὲ ἀνάγκης, ἀλλ' αὐτὴ ἐαυτὴν κινουσα εἰς ἐνέργειαν, Ἐλευθέρα· ὅταν δὲ ἡ ἀνάγκη δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ, ἀλλ' ἐσωτερικὴ, ἡ αἰτία ὀνομάζεται σχετικῶς ἐλευθέρα· καὶ ἡ μὲν βιασμένη αἰτία ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀποτελεσμα, ὅχι δὲ καὶ ἡ ἐλευθέρα· αὕτη πρέπει νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἐνέργειαν, ἥγουν νὰ εἶναι ἀληθῶς πρώτη αἰτία.

ΠΑ'. Ἐὰν τὸ ἐνεργοῦν ὄν εἶναι ἐντάμα καὶ νοῦν, καὶ κινῆται εἰς ἐνέργειαν ἐκ τοῦ προνοηθέντος ἀποτελέσματος· ἢ μὲν ἔννοια τοῦ ἀποτελέσματος ὀνομάζεται τελικὴ ἰδέα· τὸ δὲ νοηθὲν ἀποτελεσμα, ἐκ μὲν τοῦ ἀντικειμένου ὀνομάζεται τέλος ἢ σκοπὸς, ἐκ δὲ τοῦ ὑποκειμένου, βουλή. Τὸ τέλος γίνεται πρᾶγμα, ὅταν γεννηθῇ τῆς τελικῆς ἰδέας τὸ ἀντικείμενον. Ἐὰν λοιπὸν τὸ τέλος τοῦτο παρκακῆν εἰς ἐνέργειαν τὴν αἰτίαν, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται πρᾶγμα, ὀνομάζεται αὐτὸ αἰτία καὶ αἰτία τελικὴ· ἢ δὲ αἰτία, ἥτις πραγ-

ματοποιεῖ τὸν σκοπὸν, λέγεται ποιητικὴ αἰτία, ὅποια εἶναι ὅλαι αἰτίαι, ὅσαι δὲ εἶναι τελικαί. Τὸ δὲ ἐνεργεῖν κατὰ συνειδήσιν τοῦ ἀποτελέσματος, ὀνομάζεται ἰδίως πρᾶττειν.

Σημειώσεις Α'. Ἡ μὲν ποιητικὴ αἰτία προηγείται ἀπὸ τοῦ ἀποτελεσμα· ἡ δὲ τελικὴ ἔπεται εἰς αὐτό· ὅτι καὶ πόρρωθεν τὰ νοητὰ καὶ ὄντα νὰ πράξωσιν, ὀνομάζεται ἐξ ἀφορμῆς αἰτία· τὸ δὲ ἀμέσως εἰς πράξιν ὡθοῦν, κινητικὴ αἰτία, ἢ τὸ κινεῖν. ὅργανα ἢ μέσα λέγονται, δι' ὧν προσπαθεῖ τις νὰ ἐπιτύχῃ σκοπὸν τινά· ταῦτα δὲ ὀνομάζομεν σκόπιμα μετὰ τὴν εἰμένην ἀδείαν τῶν ἀναγκαστῶν μας. Σκοπιμότης ἄρα τῶν πραγμάτων εἶναι ἡ τοιαύτη αὐτῶν κατάστασις, διὰ τῆς ὁποίας γίνονται μέσα πρὸς τέλη ἢ σκοπούς τινας.

Σημειώσεις Β'. Ἡ Σκοπιμότης τῶν πραγμάτων εἶναι ἢ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἢ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· καὶ ἐκείνη μὲν εἶναι ἡ συμμετρία πράγματος, τὸ ὅποιον μᾶς ἐνδιεγείρει αἰσθηματὶ ἡδονῆς, καὶ λέγεται Αἰσθηματικὴ σκοπιμότης· ἡ σκοπιμότης, φέρ' εἰπεῖν, τεχνικῆς μουσικῆς, καλοῦ οἰκοδομήματος, εὐώδους καὶ ὡραίου ἀνδρός κτλ. αὕτη δὲ εἶναι ἡ τοῦ πράγματος ἀρμοδιότης πρὸς σκοπούς, τοὺς ὁποίους τοῦ ἀποδίδει ὁ νοῦς· καὶ λέγεται σκοπιμότης Λογικῆ· ἢ τοῦ ὀφθαλμοῦ, φέρ' εἰπεῖν, σκοπιμότης εἰς τὸ βλέπεin, ἢ τοῦ αὐτίου πρὸς τὸ ἀκούειν, ἢ τοῦ ὥρολογίου πρὸς τὸ δεκνῆεν τὰ μέρη τοῦ χρόνου. ἢ τοῦ οἴκου πρὸς κατοίκησιν ἀνδράπων κτλ. Πολλάκις δὲ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα διαφόρως θεωρούμενον εἶναι καὶ αἰσθηματικῶς καὶ λογικῶς σκόπιμον. Καὶ πάλιν ἡ σκοπιμότης εἶναι ἢ ὕλική ἢ εἰδική. Ἡ εἰδικὴ ἐμφιλοχωρεῖ εἰς πρᾶγμα, τοῦ ὅποιον τὸ εἶδος χρησιμεύει εἰς σκοπούς· ἡ σκοπιμότης, φέρ' εἰπεῖν, τῆς κυκλικῆς περιφερείας εἰς παντοίων προβλημάτων ἐπίλυσιν· ἢ τοῦ κώνου εἰς τὸ νὰ παρασταθῶσι καμπύλαι τιναὶ ἐκ τῶν τομῶν του κτλ. ἡ δὲ ὕλική εὐρίσκεται εἰς πρᾶγμα ἐπιτηδύειον εἰς σκοπούς, οἵτινες εἶναι ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεώς του, καθὼς εἶναι ἡ τῆς γλώσσης εἰς τὸ λαλεῖν σκοπιμότης, καὶ ἡ τοῦ στομάχου εἰς τὸ χωνεῖν τὰς τροφάς. Τελευταῖον ἡ σκοπιμότης ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ· ἐκείνη μὲν εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ πράγματος, καθὼς τὸ ὄργανικόν τῶν ζῶων καὶ τῶν φυτῶν· αὕτη δὲ, ὅταν τὸ πρᾶγμα ἀναφέρεται εἰς ἄλλα, καθὼς εἶναι ἡ τῶν λίθων πρὸς οἰκοδομὴν σκοπιμότης· καὶ αὕτη μὲν ὀνομάζεται σκοπιμότης κατ' ἐξοχήν· αὕτη δὲ, χρησιμότης ἢ λυσιτέλεια· ἡ περὶ τῶν σκοπίμων πραγ-

μάτων διδασκαλία ἐνομάζεται τελεολογία, καὶ εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν αἰτιολογίαν (ΟΗ').

ΠΒ'. Τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου πρᾶγμα γίνεται αἰτία ἀποτελέσματος, ἐνομάζεται ἐνέργεια· ἡ δὲ ἐσωτερικὴ ἀρχὴ τῆς ἐνεργείας, δύναμις, καὶ εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀμετατρέπτους προσδιορισμοὺς τοῦ πράγματος, ἐὰν μέλλῃ νὰ γείνη αἰτία (ΟΕ'). Ἀλλὰ τί εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἡ δύναμις, οὐδὲ νὰ ζητήσωμεν τολμῶμεν, ἐπειδὴ μόνον ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος φανερώνεται, καὶ ἀπ' αὐτοῦ καὶ παρονομάζεται (Κανυστική δύναμις, φέρ' εἰπεῖν, ἐλκυστικὴ δύναμις, φανταστικὴ δύναμις κτλ.).

ΠΓ'. Δυνάμεις δὲ ἀποδίδοντες εἰς τὰ πράγματα ἄλλο δὲν λέγομεν εἰμὴ ὅτι εἶναι ἱκανὰ νὰ κάμωσι κάποιαν ἐνέργειαν· διὰ δὲ τῶν ἀποτελεσμάτων φανερώνονται αἱ δυνάμεις, καὶ μετ' αὐτῶν ἀναφαίνεται καὶ τὸ πρᾶγμα ὡς ἀληθῶς ὑπάρχον. Ἡ δύναμις λοιπὸν τίθεται ὡς ποιότης τοῦ πράγματος στρεφομένη περὶ τὰς ἐνεργείας του καὶ πάντοτε ἀποδιδόμενη εἰς αὐτὸ, ἐφ' ὅσον μένει τὸ αὐτὸ, ἐὰν καὶ πάντοτε δὲν δείχνῃ τὰς ἐνεργείας του.

ΠΔ'. Ἐντεῦθεν ἀναπηγάξει ἡ τῶν δυνάμεων διαίρεσις εἰς νεκρὰς καὶ ζώσας· διότι, ἐπειδὴ πᾶσα δύναμις θεωρουμένη ὡς πεπερασμένη, ἦγουν ὡς μέγεθος ἐπιτεταμένον με ὅρια, θύναται νὰ εἶναι μεγαλητέρα ἢ μικροτέρα παρ' ἄλλην, τῆς ὁποίας ἡ ἐνέργεια νὰ εἶναι ἐναντία εἰς τὴν ἐνέργειαν ἐκείνης· διὰ τοῦτο ἡ μεγαλητέρα δύναμις ἐμπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς μικροτέρας· αὕτη δὲ, ἐφ' ὅσον μὲν ἐμποδίζεται ἡ ἐνέργειά της, λέγεται νεκρά· ἀπομακρυνθέντος δὲ τοῦ ἐμποδίου, ἀναζώνεται πάλιν· ἦτο καλὴν ἡγετον, νομίζω, ἐὰν αἱ δυνάμεις ἐδικαιροῦντο κατὰ τοῦτο εἰς καθευδούσας καὶ γρηγορούσας.

ΠΕ'. Δύναμις, ἥτις ὑπερνικῶσα ἐμπόδια τινα ἐκτελεῖ τὸ ἀποτέλεσμα, ἐνομάζεται ἰσχυρά· ὑπερνικῶσα δὲ τὴν ἀντίστασιν ἰσχυρᾶς δυνάμεως, κραταιά· ἰσχυρὸς λοιπὸν καὶ κράτος εἶναι δυνάμεως βαθμοί, διὰ τῶν ὁποίων ὑπερνικᾷ τὴν ἀντίστασιν ἄλλων δυνάμεων· ἀνισχυρία δὲ καὶ ἀσθενεία εἶναι τούτων τὰ ἐναντία· τὸ δὲ πανθενὲς ἀποδίδεται εἰς ἀπειρον δύναμιν, ἦγουν πρὸς τὴν ὁποίαν πᾶσα ἄλλη παραβαλλομένη εὐρίσκεται ἀπειροστὴ ἢ μηδέν.

ΠΣ'. Τελευταίον δὲ δύναμις πρώτη ἢ ἀρχικὴ ἐνομάζεται, ἥτις δὲν παράγεται ὡς ἀποτέλεσμα ἀπ' ἄλλην δύναμιν· ἀλλ' ἐνεργεῖ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀπολύτως· ἀπ' αὐτὴν δὲ ἐκβαίνουσιν αἱ λεγόμεναι παράγωγοι δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι, καθὼς ἀποτελέσματα, δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰ μὴ διαφοραὶ ἐμφανισμοὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως. Ἐμποροῦν δὲ καὶ αἱ δυνάμεις νὰ διαιρεθῶσι, καθὼς καὶ αἱ αἰτίαι (ΟΘ').

ΠΖ'. Ἐὰν οὐσία διὰ τῶν δυνάμεων τῆς προξενῇ συμβεβηκότα εἰς ἄλλην οὐσίαν, λέγεται ὅτι ἐπιδρά εἰς αὐτήν· ἡ ἐπίδρασις λοιπὸν εἶναι τῶν οὐσιῶν σχέσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεργοῦσιν εἰς ἀλλήλας. Εἶναι δὲ ἀπλῆ, εἰ μὲν Α ἐπενεργεῖ εἰς Β· εἰ δ' ἐνταυτῷ καὶ Β ἐπενεργεῖ εἰς Α, ἀμοιβαία· τότε ἡ ἐκ τοῦ Β ἐνομάζεται ἀντίδρασις. Ἀπαιτεῖται δὲ εἰς πᾶσαν μίαν καὶ δύναμις τις νὰ προξενήσῃ εἰς τὴν ἄλλην μεταβολὴν τινα, ἦγουν δραστηριότης, καὶ ἄλλη νὰ δεχθῇ τὴν μεταβολὴν, ἦγουν δεκτικότης τῆς ἐνεργείας, ἢ παθητικότης.

ΠΗ'. Εἰς τὴν θρᾶσιν καὶ ἀντιθρᾶσιν τῶν οὐσιῶν ἐμφιλοχωρεῖ πόλεμος τις καὶ ἀνταγωνισμός· διὰ δὲ τούτου ἐμβαίνουν εἰς πραγματικὴν ἢ δυναμικὴν κοινωνίαν, καὶ ἀποτελοῦν πραγματικὸν τι ἢ δυναμικὸν ὅλον, τὸ ὁποῖον εἶναι

διάφορον ἀπὸ τὸ κατ' ἐπίνοιαν ἢ λογικὸν ὅλον· τοιοῦτον λογικὸν ὅλον εἶναι πᾶν ἐπιστημονικὸν σύνταγμα, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ἐπιδρωσιν εἰς ἄλληλα λογικῶς, ἀλλ' ὄχι πραγματικῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Γ'.

Περὶ δυνατοῦ, εἶναι, γενέσεως, φθορᾶς, καταστάσεως, μεταβολῆς, ἀναγκαίου, ἐνδεχομένου, καὶ τῆς τοῦ ἡγουμένου πρὸς τὸ ἐπόμενον σχέσεως.

ΠΘ'.

Τὸ δυνατόν τῶν πραγμάτων (Ν', ΝΗ') εἶναι ἢ ἐσωτερικὸν καὶ ἀπόλυτον, ἐὰν εὑρίσκεται εἰς τὸ πρᾶγμα θεωρούμενον κατὰ μόνην τὴν ἰδέαν του· ἢ ἐξωτερικὸν καὶ σχετικόν, ἐὰν ἔρχεται εἰς τὸ πρᾶγμα ἀπ' ἄλλου· ὡσαύτως ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ ἀδύνατον.

Ψ. Τὸ εἶναι, ἐὰν δὲν σημαίνει τὸν τῆς Λογικῆς σύνδεσμον (Λογ. ΡΑΒ'), φανερώνει αὐτὸ τὸ πραγματικόν (ΠΓ'). **Γ'** πᾶρχειν δὲ, τὸ δι' ἐνεργείας ἀναγγέλλειν τὴν πραγματικότητα, καὶ ἐπομένως φανερώνει τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς τοῦ πράγματος. Τὸ νοητὸν ἄθροισμα τῶν ὑπαρχόντων ὀνομάζεται **Πᾶν ἀπόλυτον**· τὸ δὲ εἰς ἡμᾶς γνωστὸν ἄθροισμα τῶν ὑπαρχόντων, **Πᾶν σχετικόν**. Πολλάκις δὲ τὸ πᾶν σημαίνει τὸν κόσμον ὅλον.

ΦΑ'. Ὅ,τι μὲν ἀρχεται νὰ ὑπάρχη, γίνεται· ὅ,τι δὲ παύει, ἀπογίνεται ἢ ψθεύρεται· καὶ τὰ δύο, καὶ τὸ

γίνεσθαι καὶ τὸ φθείρεσθαι λέγονται ὅτι συμβαίνουσιν· καὶ ἡ μὲν ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται τι, λέγεται γένεσις· ἡ δὲ, διὰ τῆς ὁποίας ἀπογίνεται, φθορά· ἡ μὲν οὖν οὖν ἀρχὴν· ἡ δὲ, τὸ τέλος τοῦ πράγματος.

ΒΒ'. Γένεσις καὶ φθορὰ εἶναι ἄλλοτε μὲν ἀπόλυτα· ἄλλοτε δὲ σχετικὰ· τὸ πρῶτον λέγεται ἐπὶ τῶν οὐσιῶν· καὶ ὀνομάζεται ἡ μὲν γένεσις δημιουργία· ἡ δὲ φθορὰ, ἐξουδένωσις ἢ ἀφανισμός· καὶ ἡ μὲν δημιουργία εἶναι ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τὸ ὑπάρχειν τι παραγωγή· ἡ δὲ ἐξουδένωσις, ἡ τοῦ ὑπάρχοντος εἰς τὸ μηδὲν καταστροφή. Εἰς τὸ δεύτερον εἶναι μεταβολή τις τῶν προϋπαρχόντων οὐσιωδῶν μερῶν ἢ γένεσις· καὶ ἄλλη τῶν αὐτῶν ἐναντία μεταβολὴ ἢ φθορά.

ΒΓ'. Ἡ μὲν σχετικὴ γένεσις ὀνομάζεται καὶ γέννησις καὶ σχηματισμός, εἰς τὸν ὁποῖον διορίζεται μόνον ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸ εἶδος τῶν πραγμάτων· ἡ δὲ σχετικὴ φθορὰ, θάνατος ἢ διάλυσις (δὲν λέγω τὴν χημικὴν μόνον διάλυσιν, ἀλλ' ἐκλαμβάνω γενικώτερον τὴν σημασίαν τῆς λέξεως). Γένεσις λοιπὸν ἀντίκειται εἰς τὴν φθοράν, καὶ γέννησις εἰς τὸν θάνατον, καὶ σχηματισμός εἰς τὴν διάλυσιν, καὶ ἀρχὴ εἰς τὸ τέλος, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἐκληφθῶσι καὶ ἀπολύτως καὶ σχετικῶς.

ΒΔ'. Τὸ ἄθροισμα τῶν εἰς πρᾶγμα τι ὑπαρχόντων προσδιορισμῶν λέγεται κατάστασις τοῦ πράγματος· ἐὰν δὲ πρᾶγματος γίνωνται καὶ ἀπογίνωνται οἱ προσδιορισμοί, τὸ πρᾶγμα μεταβάλλει τὴν κατάστασίν του. Μεταβολὴ λοιπὸν εἶναι ἐκ διαδοχῆς ἀνάληψις διαφόρων προσδιορισμῶν τοῦ αὐτοῦ πράγματος· Πᾶν ὑποπίπτει εἰς αὐτὴν λέγεται μεταβλητὸν, τοῦ ὁποίου τὸ ἐναντίον εἶναι τὸ ἀμετάβλητον. Πᾶσα μεταβολὴ συμβαίνει ἐν χρόνῳ· τόπου δὲ μετα-

βολή εἶναι κίνησις· ἡ κίνησις λοιπὸν ἀποδίδεται καὶ εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν χρόνον (ΔΣ'). ὅ,τι δὲ θεωρεῖται ἐν τόπῳ ἢ ἐν χρόνῳ, εἶναι μεταβλητόν· διότι ἐμπορεῖ νὰ εἶναι εἰς διάφορα μέρη τόπου καὶ χρόνου.

ΧΕ'. Τὸ ἀναγκαῖον (Ν. ΝΗ') εἶναι ἢ ἐσωτερικόν καὶ ἀπόλυτον, εἰάν εἶναι ἐξ ἰδίας ἑαυτοῦ φύσεως τοιοῦτον· ἢ ἐξωτερικόν καὶ σχετικόν, εἰάν εἰς τὸ πρᾶγμα ἔρχεται ἄλλοθεν· ἡ πρώτη αἰτία πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἀναγκαία (Π').

ΧΖ'. Ἐναντίον τοῦ ἀναγκαίου εἶναι τὸ ἐνδεχόμενον, ἥγουν τὸ ὅποιον δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ. Ἐάν λοιπὸν εἶναι τι ἀναγκαῖον δι' ἄλλο, ἢ δύνατο καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον καὶ νὰ μὴ εἶναι· διότι, ὅταν ἀρθῇ ἡ αἰτία, αἴρεται καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Τὰ δι' ἄλλου λοιπὸν ἀναγκαῖον, καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἐνδεχόμενον, ἥγουν εἰάν ἐννοηθῇ ἐκτὸς τῆς ἀναγκαίας αἰτίας.

ΧΖ'. Ἡ γούμενον μὲν ὀνομάζεται ἐν γένει πᾶν πρᾶγμα, εἴτε λογικῶς εἴτε πραγματικῶς θεωρούμενον, τὸ ὅποιον προσυναντᾶται ἀπ' ἄλλο καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον· ἐπόμενον δὲ, τὸ ἀκολουθοῦν εἰς τὸ ἡγούμενον καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον· πλήθος δὲ πραγμάτων, τὰ ὅποια εἶναι ἀλληλένδετα ὡς ἡγούμενα καὶ ἐπόμενα, ὀνομάζεται σειρά· καθ' ἐν δὲ ἀπὸ τὰ εἰς αὐτὴν λέγεται μέλος, ἢ, ὡς λέγουσιν οἱ Μαθηματικοί, ὅρος. Ἡ σειρά ὀνομάζεται μὲν πεπερασμένη, εἰάν ἔχῃ ἀρχὴν καὶ τέλος· ἀπολύτως δὲ ἀπειρος, εἰάν οὐτ' ἀρχὴν ἔχῃ οὔτε τέλος· σχετικῶς δὲ, ἡ ἀρχομένη μὲν, μὴ τελευτῶσα δὲ, ἢ ἡ τελευτῶσα μὲν, μὴ ἀρχομένη δὲ.

ΧΗ'. Ἐχομεν λοιπὸν τρία σειρῶν εἶδη.

Α'. Πεπερασμένη, τῆς ὁποίας εἶναι καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος καὶ τύπος ὁ ἐφεξῆς.

Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ.

Β'. Ἀπολύτως ἄπειρος, ἥτις οὐτ' ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος, καὶ παριστάνεται ἀπὸ τὸν ἐφεξῆς τύπον.

. . . Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ. . . .

Γ'. Σχετικῶς πεπερασμένη καὶ ἄπειρος, ἥτις ἔχει μὲν ἀρχὴν, τέλος δὲ δὲν ἔχει· καὶ τύπος της εἶναι ὁ ἐφεξῆς.

Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ. . . .

Δ'. Σχετικῶς ἄπειρος καὶ πεπερασμένη, ἡ ἀρχὴν μὲν μὴ ἔχουσα, τελευτῶσα δὲ, καὶ παριστανομένη ἀπὸ τὸν τύπον.

. . . Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ.

Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν ὁ μὲν πρῶτος ὅρος εἶναι μόνον ἡγούμενος, ὁ δὲ ἔσχατος μόνον ἐπόμενος, ὅλοι δὲ οἱ μεταξὺ εἶναι καθ'εἷς ἐν ταυτῷ καὶ ἡγούμενος καὶ ἐπόμενος· εἰς δὲ τὴν δευτέραν πᾶς ὅρος εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ ἡγούμενος καὶ ἐπόμενος· εἰς δὲ τὴν τρίτην εἶναι μὲν ὁ πρῶτος μόνον ἡγούμενος, πάντες δὲ δὲν εὐρίσκεται μόνον ἐπόμενος· εἰς τὴν τετάρτην τὸ ἐναντίον, πρῶτος μὲν μόνον ἡγούμενος δὲν εἶναι, ἔσχατος δὲ μόνον ἐπόμενος εἶναι. Εἰ μὲν φαντασθῶμεν μόνους τοὺς ἐπομένους ὅρους ὁποιοσδήποτε σειρᾶς, ἡ σειρά λέγεται Π ρ ὁ ο ὁ ς· εἰ δὲ μόνους τοὺς ἡγούμενους, π α λ ι ν ὁ ρ ο μ ῆ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἀρχαὶ τῶν Γνώσεων.

ΨΘ'.

Ε'· περὶ δὲ ὁ νοῦς κρίνει τὰ ἀντικείμενα κατὰ τὰς ἑαυτοῦ ιδέας (καθαρὰς καὶ σχηματισμένας, πρωτευούσας καὶ δευτερευού-

σας), ἤγουν προσδιορίζει τὴν τῶν ἑαυτοῦ ἰδεῶν πρὸς τὰ διὰ τῆς ἐποπτείας καὶ αἰσθητικῶς διδόμενα σχέσιν, διὰ τῆς ὁποίας αὐτὰς ταύτας τὰς ἰδέας ἐκ τοῦ ὑποκειμένου οὕτως ἀποδιδοῖ εἰς τὰ ἀντικείμενα· καὶ τότε γινώσκει εἰς ἑαυτὸν τὸ παρατηρηθὲν ὡς ὑπάρχον γνώσεως ἀντικείμενον (MB', MG'). διὰ τοῦτο χρειάζεται εἰς ταύτην του τὴν πράξιν νὰ διευ-
 θύνεται κατὰ νόμους τινὰς ἢ κανόνας, οἵτινες ἐρμηνευόμενοι διὰ λόγου γίνονται θέσεις τινὲς καὶ θεμέλιοι καὶ ἀρχαὶ τῶν γνώσεων· Αὗται αἱ θέσεις εἶναι ἀρχικαὶ κρίσεις, καὶ ὑπόκεινται βάσεις ὅλων τῶν ἐμπειρικῶν, ἤγουν κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων περὶ τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων ὑποκαταβαλλόμεναι εἰς ὅλας τὰς ἐκ τῶν ὑστέρων περὶ τῶν αὐτῶν κρίσεις μας. Εἰς ταύτας ἐπομένως ἐπιστηρίζεται καὶ τῆς πείρας τὸ κανονικόν· καὶ διὰ τοῦτο ἔχουν καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου καθολικὸν καὶ ἀναγκαῖον τὸ κύρος· διότι ἄλλως δὲν ἤθελεν εἶσθαι δυνατὴ ἡ πείρα. Διὰ τοῦτο ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐρμηνεία ἢ ἔκφρασις τοῦ πρωτίστου ἐκείνου νόμου (ID'), ἀναφερομένου εἰς τὰ γνώσεως ἀντικείμενα.

P'. Διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν κρίνει μόνον ἐμπειρικῶς καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἡ τράπεζα, φέρ' εἰπεῖν, αὐτῇναι ξυλίνη, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι δίπους· ἀλλὰ κρίνει περὶ ἐμπειρικῶν πραγμάτων καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἤγουν πρὶν αὐτὰ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν ἀντίληψίν μας, μὲ καθολικὴν καὶ ἀκριβεστάτην ἀναγκαιότητα. Πᾶν συμβαίνει, φέρ' εἰπεῖν, ἔχει τὴν αἰτίαν του· καὶ ὅτι διὰ τοῦτο καί τις τῶρα συμβᾶσα μεταβολὴ ἔχει τὴν αἰτίαν της, εἰς ὅσον καὶ δὲν τὴν ἐξεύρωμεν ἀκόμη· καὶ ὅτι κλῆνὲν πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον δὲν ἐξουθενούται κτλ. Τοιαῦτα κρίσεις παραβαλλόμεναι μὲ τὰς ἐμπειρικὰς (Πᾶς ἄν-

ἄνθρωπος, φέρ' εἰπεῖν, ἔχει δέκα δακτύλους. Πᾶς πλανήτης εἶναι σκιερὸς κτλ.) δεικνύουσι προφανῶς ὅτι ἔχουν βαθυτέρον καὶ ἀσφαλέστερον θεμέλιον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν παρ' ἐκείνας.

ΡΑ'. Σκοποῦσι δὲ αἱ ἀρχικαὶ αὗται κρίσεις τὸ κανονικὸν τῶν τῆς πείρας ἀντικειμένων, τὰ ὅποια μ' ὅλην τὴν εἰδικὴν καὶ ἀτομικὴν διαφορὰν τῶν πρέπει νὰ καθυποβάλλωνται εἰς καθολικοὺς τινὰς καὶ ἀναγκαίους κανόνας· ὁῖοι, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εὐρίσκει εἰς τὰ ἐμπειρικὰ πράγματα καθολικόν τι καὶ ἀναγκαῖον. Π. χ. "Ὅτι δὲν ἔχουν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν εἰς αὐτὰ εἶναι συμβεβηκὸς, γινόμενον ἅμα καὶ ἀπογινόμενον· ἢ, ὅτι εἰς τὴν οὐσίαν δὲν γίνονται ὑπότινος οὐσίας αἱ ἀλλοιώσεις· ἠθέλαμεν ἐξ ἅπαντος ἀπατάσθαι εἰς τὰ μερικὰ ἀντικείμενα· οὐδ' ἠθέλαμεν ἔχειν γινώσκειν τινὰ αὐτῶν ἀληθινὴν, οὐδ' ἐμπειρίαν ἠθέλεν εἶσθαι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ.

Σημείωσις. "Ὅτι δὲ τὰς ἀρχικὰς καὶ διαβατικὰς ταύτας κρίσεις μαρτυροῦμεν ἀληθῶς ἐνῷ τὰς ἐφαρμοζομένους εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, τοῦτο καμμίαν βλάβην δὲν προσενηεῖ εἰς τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ τὸ ἐκ τῶν προτέρων εἶναι· ὁῖοι ἅμα ἀποῦ δοθῶσι ἐμπειρικαὶ κρίσεις, ὁ νοῦς ἐξ αὐτοῦ ἔχων τὸν καθολικὸν τύπον τῆς κρίσεως τὸν ἐφαρμόζει καθῶς εἰς ταύτην, καὶ εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην ἐμπειρικὴν κρίσιν. Πρέπει ὅμως τὰς ἐκ τῶν προτέρων ταύτας κρίσεις νὰ μὴ ἐκδεχόμεθα ὡς ἐμφύτους, ἤγουν μὲ τὰς ὁποίας συνεγενήθη ὁ ἄνθρωπος· ὁῖοι, ἐπίσης δὲν ὑπάρχουν ἐμφυτοὶ κρίσεις, καθῶς οὐδὲ ἔννοια (ΚΖ', Σημ. ΜΕ'). Ἐντεῦθεν δὲ γινέται αὐτοῦτο, ὅτι ὁ παχυλὸς τρόπος τοῦ μόνου ἐκ τῶν αἰσθητικῶν φιλοσοφεῖν ἐξελεγχεται ὡς ἄλογος καὶ εἰς ἀντίφασιν περιπίπτων· "Ἐχουν οὕτως ἀξίωμα τὸ πολυβόητον «Οὐδὲν ἐν τῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει»· παρομοιάζουν τὸν νοῦν μὲ ἀράκην ἄγραφον, καὶ διὰ τῶν αἰσθητικῶν γραφόμενον ὑπὸ τῶν ἔξωθεν προσπιπόντων· ἀλλ' οὔτω παύει πᾶσα ἐμπειρία· ὁῖοι ἐὰν δὲν ἐξεύρωμεν ἀναγκαίως τινα προσέντα εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν ἀντικείμενα, δὲν ἐμποροῦμεν νὰ τ' ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὰ μὲ καθολικότητα ἐνῷ τὰ ἀντιλαμβανόμεθα ὁ ὕλικός οὗτος τοῦ φιλοσοφεῖν τρόπος, ἐὰν ἔμελλε νὰ εἶναι πρὸς αὐτῶν καὶ σύμφωνος, ἔπρεπε νὰ μὴ ἐκφράζῃ γενικῶς ἐκεῖνη τὴν ἀρχὴν τῶν.

ἐπρεπε νὰ λέγῃ «Οὐδ' ἐν ἐν τῷ ἐμῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ ἐμῇ αἰσθήσει.» Διότι Πῶς ἄλλως δύναται νὰ κρίνῃ περὶ παντὸς νοῦ. ἐνῷ δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὴν αἰσθησίν του τὸ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἄθροισμα, οὐδ' ἐκατάλαβε Πῶς διανοεῖται καθεὶς ἐκ πάντων τούτων; Ἐκ μόνου τοῦ ζητήματος, Πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ πείρα; ἐξυψόγεται ἡ ψυχὴ ὑπὲρ τὴν πείραν, διὰ νὰ μᾶλλον ἀρχικάτω τῶν γνώσεων στοιχεῖα, τὰ ἑποία δὲν δύναται νὰ εὕρῃ εἰς τὴν πείραν. εἴαν καὶ τὰ καταλαμβάνωμεν κατὰ συνειδήσιν ἐν τῇ πείρᾳ καὶ μετὰ τῆς πείρας· Ἡ δέ-σις λοιπὸν τῶν φιλοσόφων τούτων, διὰ νὰ εἶναι κατὰ πάντα ἐρῶν, πρέ-πει νὰ ἐρμηνευθῇ οὕτως· «Ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ νῷ, γένηται κατὰ συνειδήσιν καταληπτὸν διὰ τῆς αἰσθήσεως.» Ἐχομεν λοι- πὸν ἀρχὰς γενικὰς τῶν ἀνθρώπων γνώσεων τὰς ἐφεξῆς.

ΡΒ'. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, κατὰ πο- σότητα θεωρούμενον, ἔχει τι μέγεθος ἐκτετα- μένον· διότι τὸ ἀντιλαμβάνόμεθα ἐν τόπῳ ἢ ἐν χρόνῳ, ἢ καὶ εἰς τὰ δύο· ὁ δὲ τόπος ἔχει ἔκτασιν, καὶ ὁ χρόνος δὲ, ἥτις εἰς αὐτὸν λέγεται προαγωγή (ΑΕ').

ΡΓ'. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, κατὰ ποιότητα θεωρούμενον, ἔχει τι μέγεθος ἐπι- τεταμένον· διότι ἡ ποιότης τῶν πραγμάτων γίνεται ἐπαι- σθητὴ διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς προσβολῆς των, ἥτις δύναται νὰ εἶναι εὐσθενεστέρα ἢ ἀσθενεστέρα, ἡγουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτεταμένη· εἴαν λοιπὸν δὲν ἔχῃ παντάπασιν ἐπίτασιν ἡ ποιότης, δὲν προσβάλλει εἰς ἡμᾶς παντάπασιν, καὶ μένει ἐπο- μένως ἀνεπαίσθητος καὶ ἄγνωστος.

ΡΔ'. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, σχετι- κῶς θεωρούμενον, ἐξ ἀνάγκης εἶναι συνδεδε- μένον μὲ ἄλλο, ἢ ὡς οὐσία καὶ συμβεβηκὸς, ἢ ὡς αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, ἢ ὡς ἀμοιβαίως ἐνεργοῦν καὶ πάσχον.

ΡΕ'. Διότι, ἐπειδὴ ἡ σχέσις τῶν ἀντικειμένων ἀναφε- ρομένη εἰς τὸν χρόνον ἐκλαμβάνεται ἢ ὡς διάρκεια, ἢ διαδοχῇ,

ἢ ἅμα εἶναι (ΝΖ'). διὰ τοῦτο τὰ μέρη τῆς εἰρημένης ἀρχῆς εἶναι τρία τὰ ἐφεξῆς.

α'. Σχέσις οὐσίας πρὸς συμβεβηκόσ. Τὰ ἀντικείμενα δηλονότι εἶναι οὕτω κατὰ τὴν χρονικὴν διάρκειαν συνδεδεμένα, ὥστε εἰς αὐτὰ εἶναι τι ἀμετάτρεπτον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνυπάρχουσιν ἄλλατινα μεταβαλλόμενα· ἐκεῖνο μὲν λέγεται οὐσία· ταῦτα δὲ, συμβεβηκότα.

β'. Σχέσις αἰτίας πρὸς ἀποτελέσμα. Κατὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ χρόνου εἶναι οὕτω συνδεδεμένα τὰ ἀντικείμενα, ὥστ' ὅταν τι γίνεται, ἀναγκαίως ὑπάρχει τι προγεγονὸς, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔλαβεν ἐκεῖνο τὴν γένεσιν· τὸ πρῶτον λέγεται αἰτία· τὸ δεύτερον, ἀποτελεσμα· ἀλλὰ τί ἀπὸ τὰ παρατηρούμενα πράγματα ἔγεινεν αἰτία, πρέπει νὰ τὸ μανθάνωμεν ἀπ' ἄλλους τῆς πείρας λόγους· ἡ γενικὴ ἀρχὴ μόνον ἀφορμὴν μᾶς δίδει νὰ ἐξετάζωμεν τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἰς τὴν σειρὰν τῶν φαινομένων· Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι τὰ ἀποτελέσματα εἶναι συμβεβηκότα, τὰ ὅποια τρέπονται διαφόρως ἀπὸ τὰς αἰτίας.

γ'. Σχέσις κοινωνίας, ἢ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως. Τὰ ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα συνδέονται οὕτω κατὰ τὸ ἅμα εἶναι, ὥστ' ἐνεργοῦντα καὶ ἀντεπενεργοῦντα προσδιορίζονται ὑπ' ἀλλήλων· ἀλλὰ τίποτε περαιτέρω δὲν ἐξηγεῖ ἡ ἀρχὴ, εἰμὴ μόνον ἀφορμὴν μᾶς δίδει γενικῶς νὰ ἐξετάσωμεν Ποία τις ἐπίδρασις καὶ ἀντίδρασις συμβαίνει εἰς ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ ἅμα ὄντα.

Ρζ'. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, τροπικῶς θεωρούμενον, συνδέεται μὲ τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν ἢ ὡς δυνατόν, ἢ ὡς ὑπάρχον, ἢ ὡς ἀναγκαῖον.

PZ. Ἐπειδὴ τροπικῶς θεωρούμενα τὰ ἀντικείμενα νοοῦνται ἢ ὡς ἐν χρόνῳ ὁπαιωθήποτε, ἤγουν κατὰ τὸ δυνατόν, ἢ ὡς ἔντινι διωρισμένῳ χρόνῳ κατὰ τὸ ὑπάρχον, ἢ εἰς πάντα χρόνον κατὰ τὸ ἀναγκαῖον (N'). Διὰ τοῦτο καὶ αὕτη ἡ γνωστικὴ ἀρχὴ ἀναλύεται εἰς τρεῖς τὰς ἐφεξῆς.

α'. Κατὰ τὸ δυνατόν. Πᾶν ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὰς ἐδικὰς ἀρχὰς τῆς πείρας, εἶναι δυνατόν, ἤγουν πρέπει νὰ εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐποπτείας, καὶ σύμφωνον μὲ τοὺς γνωστικούς τοῦ νοὸς νόμους· κατ' ἄλλον τρόπον εἶναι ἀδύνατον.

β'. Κατὰ τὸ ὑπάρχον. Πᾶν ὅ,τι εἶναι σύμφωνον μὲ τὰς ὑλικὰς ἀρχὰς τῆς πείρας, ὑπάρχει, ἤγουν πᾶν πραγματικὸν προσβάλλον τὴν αἴσθησιν εἶναι ἐν ἐκ τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων· ἐὰν δὲ καμμία προσβολὴ δὲν προξενεῖται ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν ψυχὴν μας, δὲν ὑπάρχει δι' ἡμᾶς τὸ πρᾶγμα ἐν διωρισμένῳ τινι χρόνῳ.

γ'. Κατὰ τὸ ἀναγκαῖον. Πᾶν ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὸ ὑπάρχον κατὰ τὰς γενικὰς τῆς πείρας ἀρχὰς, εἶναι ἀναγκαῖον· αὕτη δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἀναγκαιότης, ὅταν κρίνεται ἀπὸ τὸν εἰς τὴν αἴσθησιν ἐπιστατοῦντα νοῦν, δὲν εἶναι ἐσωτερικὴ καὶ ἀπόλυτος, ἀλλ' ἐξωτερικὴ καὶ κατὰ σχέσιν (ΨΕ.) διότι πᾶν ὅ,τι γινώσκεται ἐν χρόνῳ ὡς ἀναγκαῖον, προϋποθέτει ἄλλο τι ἐν αὐτῷ ὡς αἰτίαν του. Τοῦτο δὲ τὸ ἀναγκαῖον, τὸ ὅποιον γινώσκομεν, δὲν εἶναι ὑπάρχον ἐν παντὶ χρόνῳ, ἀλλ' ἐν παντὶ χρόνῳ, ὅταν ὑποτεθῶσιν αἱ αἰτίαι του. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐμπειριῶν μας πᾶν γινόμενον καὶ ὑπάρχον εἶναι αἰτίας ἀποτελεσμα (ΠΕ', β'). διὰ τοῦτο πᾶν ὑπάρχον εἶναι καὶ ἐξωτερικῶς ἢ κατὰ σχέσιν ἀναγκαῖον, ἐὰν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν πάντοτε τὴν πηγὴν τῆς ἀναγκαιότητός του· καὶ ἐπειδὴ τὸ δυνατόν κρινόμενον

κοινῶς ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦς ἢ ὑπῆρξεν, ἢ μέλλει νὰ ὑπάρξῃ ποτὲ, διὰ τοῦτο ὡς ὑπάρχον εἶναι σχετικῶς ἀναγκαῖον εἰς ἕνα τινα, ὅς τις ὡς γινώσκον ὑποκείμενον τὸ ἀντελήφθῃ, ἢ μέλλει νὰ τὸ ἀντεληφθῇ. Τὸ ἐμπειρικῶς λοιπὸν δυνατόν δὲν πλατύνεται πλέον παρὰ τὸ ὑπάρχον, οὐδὲ τοῦτο πλέον παρὰ τὸ σχετικῶς ἀναγκαῖον· μόνον τὸ λογικῶς δυνατόν ἐκτείνεται πλέον παρὰ τὸ ὑπάρχον καὶ τὸ σχετικῶς ἀναγκαῖον. Τὸ δὲ ἀπολύτως ἀναγκαῖον δὲν δύνανται νὰ καταλάβωσιν αἱ γνωστικαὶ ἡμῶν δυνάμεις.

PH'. Αὗται αἱ ἀρχικαὶ κρίσεις ἢ θέσεις τοῦ νοῦς (PB'—PZ') εἶναι διαβατικοὶ νόμοι τῆς φύσεως, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κρέμαται τὸ δυνατόν ὅλων τῶν τῆς ἐμπειρίας φυσικῶν νόμων. Τὸ δὲ συστηματικὸν αὐτῶν ἄθροισμα ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ διαβατικὴ φυσιολογία, ἥτις εἶναι καθαρὰ Μεταφυσική.

Σημείωσις. Φύσις σημαίνει πολλῶν ἄλλων σημασιῶν, τὰς ὁποίας τῆς ἔδωκαν οἱ φιλοσοφοῦντες, σημαίνει καὶ κανονικὸν τινα πραγμάτων ἄθροισμα. Γνωστὴ δὲ φύσις εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν γνωσκομένων κοινῶς ἀπὸ τε τὴν αἰσθησιν καὶ τὸν νοῦν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐκτεθεῖσαι ἀρχαί, διὰ τῶν ὁποίων γινώσκεται ἡ φύσις, ἐκπηγάζουσιν ἐκ τῶν ἀρχικῶν ἐνεργειῶν τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦς· διὰ τοῦτο ὀνομάζονται δικαίως διαβατικοὶ νόμοι τῆς φύσεως, ὁδηγοῦντες ἀσφαλῶς εἰς πᾶσαν φυσιολογικὴν ἔρευναν· διότι πᾶς τις φυσιολόγος (καὶ εἴαν δὲν καταλαμβάνῃ εὐκρινῶς τὰς ἀρχὰς ταύτας) διευθύνει τὰ ἔργα του κατὰ ταύτας· τοιοῦτον τι πράττει ὁ Χημικὸς, ὅταν προσπαθῇ νὰ εὕρῃ, φέρ' εἰπεῖν, διὰ χημικῆς ἀναλύσεως τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων, καὶ προϋποθέτει, ὅτι ἡ μὲν ὕλη (ἡ οὐσία) μένει πάντοτε, μεταβάλλεται δὲ τὸ εἶδος (τὰ ἐποσινώδη)· ἢ ὅταν ἀνιχνεύω τὰς αἰτίας μεταβολῶν τῶν προϋποθέτει ὅτι πᾶσα μεταβολὴ ἔχει ἀναγκαιῶς τὴν αἰτίαν τῆς εἰς τὴν φύσιν· διὰ τοῦτο προϋποθέτομεν εἰς τὴν φύσιν κανονικόν τινα δρόμον ἐν γένει, ἢ τάξιν, καὶ ὅσα φαίνονται ὅτι παρεκτρέπονται ἀπ' αὐτῆς, τὰ ἀναφέροντες εἰς ὑψηλοτέρων τάξεων, καὶ ἀκόμη ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς, κανονικότητα καὶ τάξιν. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἐμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν δικαίως, ὅσον παράδοξος καὶ ἂν προσπίσῃ ὁ λόγος, ὅτι ὁ ἡμέτερος νοῦς διδίδι νόμους εἰς

τὴν φύσιν, ἐπειδὴ οἱ διαβατικοὶ κανόνες τῆς φύσεως, χωρὶς τῶν ὁποίων κανόνα ἐμπειρικὸν αὐτῆς κανόνα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν, ἔχουσι τὴν ἐρχήν των εἰς μόνον τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν.

ΡΘ΄. Αἱ μεταφυσικαὶ θῆσεις. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστι κενὸν, οὐδὲ διακοπὴ, οὐδὲ αὐτόματον, οὐδὲ εἰμαρμένον, εἶναι πορίσματα τῶν διαβατικῶν νόμων τῆς φύσεως. Ἡσῶμον ὃ ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα τὸν αἰσθητόν.

ΡΙ΄. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστι κενὸν σημαίνει, ὅτι εἰς τὰ ἐμπειρικῶς γνωσκόμενα ἀντικείμενα δὲν εἶναι ἑλλείψεις πραγμάτων οὐτ' ἀπὸ μέρους τι τοῦ τόπου, οὐτ' ἀπὸ μέρους τοῦ χρόνου, ἢ γουν δὲν ἐμπορεῖ νὰ εὑρεθῇ κενὸς οὔτε τόπος οὔτε χρόνος (ΔΓ'). διότι κενὸς τόπος καὶ κενὸς χρόνος εἶναι ἀπόλυτος ἄρσις τοῦ πραγματικοῦ, ἢ γουν ἀνυπαρξία, ἐπειδὴ εἶναι εἶδη τῶν αἰσθημάτων συμπεφυκότα μὲ τὴν ὕλην αὐτῶν (ΙΗ'). Ἐὰν λοιπὸν ἑλλείψῃ ἡ ὕλη, ἢ τὸ πραγματικόν, ἑλλείπουν καὶ τὰ εἶδη, ἢ γουν ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος. Τὸ Γουερικὸν λοιπὸν κενὸν καὶ τὸ Τορικελλικὸν εἶναι φαινόμενα ἢ σχετικὰ κενά.

ΡΙΑ΄. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστι διακοπὴ σημαίνει, ὅτι πᾶσα μεταβολὴ γίνεται κατὰ συνέχειαν. ἢ γουν ὅτι μεταξὺ δύο ἀντιθέτων καταστάσεων τοῦ αὐτοῦ πράγματος μεσολαβεῖ τρίτη, ἥτις δὲν εἶναι οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη. διότι πᾶσα μεταβολὴ συμβαίνει ἐν χρόνῳ. ὁ δὲ χρόνος νοεῖται συνεχῆς (Κ'). Ἐὰν λοιπὸν ὑποτεθῇ, ὅτι πρᾶγμα τι μεταβαίνει ἐκ τῆς καταστάσεως Α ἐπὶ τὴν ἀντίθετον κατάστασιν Β ἐν χρόνῳ τινι δεδωμένῳ, ἐξ ἅπαντος μεταξὺ τῶν στιγμῶν ἢ ἀκάρων, τὰ ὅποια εἶναι μὲν πέρατα χρόνου, δὲν εἶναι δὲ χρόνος, δεῖ μεσολαβῆσαι μέρος χρόνου, ἢ μεταξὺ χρόνος. εἰς τὸν μεταξὺ λοιπὸν τοῦτον χρόνου θέλουν συμβῆναι καὶ εἰς τὸ πρᾶγμα μεταξὺ καταστάσεις ἢ προσδιορισμοί, διὰ τῶν ὁποίων γίνε-

ται μεταβάσεις ἀπὸ τὴν Α εἰς τὴν Β μετὰ τὴν αὐτὴν συνέχειαν, μετὰ τὴν ὁποίαν διαρρέει καὶ ὁ χρόνος· εἶναι δὲ πολλάκις ἀνεπαίσθητοι εἰς ἡμᾶς αἱ μεταξύ αὐτῶν καταστάσεις. Τὸ φῶς λοιπὸν τῆς ἡμέρας μεταβαίνει εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτός, καὶ ταῦτα εἰς ἐκεῖνο κατὰ συνέχειαν· ἡ θερμότης τοῦ θέρους μεταβαίνει εἰς τὸ ψύχος τοῦ χειμῶνος κατὰ συνέχειαν, καὶ ἀντιστρόφως κτλ. Τὴν συνέχειαν ταύτην τῆς φύσεως Εἰρμόν Φυσικὸν ὀνομάζει ὁ ἡμέτερος Εὐγένιος (Μεφυσ. §. χκά.). Τὴν δὲ διακοπὴν τοῦ εἰρμοῦ αἰνεώτεροι ὀνομάζουσιν ἅλμα (Saltus).

PIB', Λόγος δὲ τοῦ εἰρμοῦ τούτου εἶναι, ὅτι πᾶν μεταβαλλόμενον εἶναι πράγματος ποιότης, καὶ ἐπομένως ἐπιτεταμένον μέγεθος (PIΓ'), τὸ ὁποῖον ἔχει διαφόρους βαθμοὺς, καὶ μεταξύ δύο τινῶν δεδομένων βαθμῶν ἐνυπάρχει πλῆθος μέσων βαθμῶν (ΞΗ'). Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα μεταβολὴ συμβαίνει ἐκ τινος αἰτίας· διὰ τοῦτο καὶ αἱ αἰτίαι ἐνεργοῦσιν ἀδιακόπως, ἐπειδὴ ἡ ἐνέργειά των εἶναι καὶ αὐτὴ μεταβολή τις αὐτῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐκτελεῖται μεταβολὴ ἄλλη· ἡγοῦν πᾶσα αἰτία συνέχεται μετὰ τὸ ἀποτελέσματός, ἐάν τι ἀπέχων ἀπ' ἀλλήλων, διὰ τῶν μεταξύ αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων.

PIΓ'. Ἐτεῦθεν ἔπονται αἱ γνωσταὶ τῆς Μεταφυσικῆς θέσεις »Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἴσον μετὰ τὴν αἰτίαν του«· διότι εἰ μὲν εἶναι μεγαλητέρα ἡ αἰτία, γίνεται διακοπὴ τοῦ φυσικοῦ εἰρμοῦ, ἐπειδὴ μέρος τῆς ἐνεργείας τῆς αἰτίας μένει ἄπρακτον· εἰ δ' εἶναι μικροτέρα, μέρος τοῦ ἀποτελέσματος θέλει εἶσθαι ἀνάτιον, τὸ ὁποῖον οὐκ εἶναι δυνατόν. (PE', β'). Ἐκ τοῦ μηδενὸς γίνεται μηδέν, καὶ οὐδὲν οὔχεται εἰς τὸ μηδέν· ἡγοῦν εἰς τὸν αἰσθητὸν τοῦτον καὶ φυσικὸν κόσμον, κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους,

ἀπόλυτος γένεσις καὶ ἀπόλυτος φθορὰ δὲ συμβαίνουσι (ΨΓ'). διότι ἔπρεπε νὰ διακοπῇ ὁ εἰρμός τῆς φύσεως· γίνονται λοιπὸν καὶ ἀπογίνονται τὰ συμβεβηκότα κατὰ σχετικὴν γένεσιν καὶ φθοράν.

ΠΙΔ'. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ οὐσιώδες μέρος τῶν ἐμπειρικῶν πραγμάτων μένει ἀκατανάλωτον, ἦγουν οὐτ' αὖξεται, οὐτ' ἐλαττοῦται, ἐπειδὴ ἡ μὲν αὖξις προϋποθέτει γένεσιν ἀπόλυτον, ἡ δὲ μείωσις, φθοράν ἀπόλυτον· ὅταν λοιπὸν παρατηρῶμεν εἰς τὴν φύσιν νύξημένατινα ἢ ἡλαττωμένα, τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλο, εἰ μὴ μεταβολὴ τοῦ οὐσιώδους ἢ τῆς ὕλης κατ' εἶδος γινομένη ἐκ διαφόρων μίξεων καὶ κράσεων.

ΠΙΕ'. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστιν αὐτόματον· σημαίνει, ὅτι πᾶν γινόμενον ἔχει τὴν αἰτίαν του, καὶ ἀναίτιον δὲν εἶναι κἀνὲν (ΠΕ', β'). Τὸ αὐτὸ δὲ ἐκφράζεται καὶ ἄλλως. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστιν εἰμαρμένη, οὐδὲ τύχη· διότι πᾶσα μεταβολὴ γίνεται ἐξ αἰτίας τινος φυσικῆς, ἐὰν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς· εἰμαρμένη δὲ καὶ τύχη εἶναι, ὡς τὰ ὑπέλαβαν, ἀνάγκη τις ἀνεξήγητος ἀπὸ αἰτίας καὶ ἀκατάληπτος· πᾶν δὲ γινόμενον ἔχει τὴν αἰτίαν του (ΠΕ', β').

Σημείωσις. Τὰ θαύματα διακόπτουσι τὴν συνέχειαν τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ φύσιν δὲν καθυποβάλλονται εἰς ἀνθρωπίνης ἐξετάσεως καὶ ἐρεῖνας.

ΠΙς. Δύω πράγματα ἀπολύτως τ' αὐτὰ δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον· διότι, καὶ ἐὰν εἶναι ἴσα ἀκριβῶς κατὰ τὸ ποσόν, καὶ ὅμοια ἀκριβῶς κατὰ τὸ ποιόν, θέλουσι εἶσθαι ἕτερα κατὰ τόπον καὶ χρόνον.

ΠΙΖ'. Δύω πράγματα ἔχοντα τὰς αὐτὰς ποιότητας λέγονται σύμφωνα, ἦγουν κινούμενον καὶ κινούμενον, λευ-

κόν καὶ λευκόν· τὰς δ' ἐναντίας, διαφωνα, ἤγουν ἡρε-
μοῦν καὶ κινούμενον, λευκὸν καὶ μαῦρον.

PIH'. Ἐξωτερικὸν μὲν τῶν πραγμάτων μέρος λέ-
γονται τὰ συμβεβηκότα· ἐσωτερικὸν δὲ ἡ οὐσία, ἥτις πρέ-
πει νὰ εἶναι ὄν ἀπλοῦν ἀπολύτως (OZ'), καὶ ἐν ἡμονίᾳς, ἐπει-
δὴ αἱ συνθέσεις, καὶ οἱ προσδιορισμοὶ τοῦ συνθέτου εἶναι ἐξωτε-
ρικαὶ σχέσεις, διὰ τῆς ἄρσεως τῶν ὁποίων, ἐὰν ἔλειπε τὸ ἐ-
σωτερικὸν ἐκεῖνο, ἤθελε συνεκλείψειν πᾶσα οὐσία.

Σημειώσεις. Ἐκ ταύτης τῆς θεωρίας ἐξήγαγεν ὁ Λεϊβνίτιος
τὸ πολυθρόλλητον τῆς μοναδολογίας σύστημα, εἰς τὸ ὅποιον ὑπέθεσε
τέσσαρα μονάδων εἶδη· α'. τὴν μόνην μονάδα, καὶ ὑπερτάτην καὶ ἄπει-
ρον, τὸν Θεόν. β'. πεπερασμένην καὶ λογικὴν, τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυ-
χὴν· γ'. πεπερασμένην καὶ ἄλογον, ἀλλ' αἰσθητικὴν· δ' πεπερασμένην
καὶ ἄλογον καὶ ἀναίσθητον, τὸ τῆς ὕλης ὑποκείμενον, τοῦ ὁποίου ἡ
φανομένη σύνθεσις προέρχεται ἀπὸ τὴν συγκεχυμένην ἀντίληψιν τῶν
αἰσθησέων μας. Καὶ τοῦτο μὲν εἶναι μὲ συντομίαν τὸ Λεϊβνιτιακὸν τῆς
μοναδολογίας σύστημα· σημειούμεν δὲ, ὅτι ἡ ἀπλότης τοῦ ὑποκειμένου
τῆς ὕλης εἶναι μόνον νοητή· διότι μὲ τὰς αἰσθήσεις ἀντιλαμβανόμεθα
μένον τὸ ἐξωτερικόν, ἤγουν ἔκτασιν, μέρη ἔχουσαν ἐκτὸς ἀλλήλων κεί-
μενα· ἡ ἀποτελέσματα τῶν δυνάμεων τῆς ὕλης, λέγω ἐφέλικται, καὶ
ἀπώθησιν, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ εἶναι ἐξωτερικαὶ σχέσεις· τὸ δὲ κρυπτό-
μενον καὶ σκεπαζόμενον μέρος, τὸ ὅποιον ἐμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν
ἐσωτερικὸν ὡς πρὸς τὰ σκεπάζοντα καὶ κρύπτοντα αὐτὸ μέρη, ὅταν τὸ
ἀνακαλύψωμεν παρατηροῦμεν καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν ἔκτασιν, καὶ ὅχι τι-
ποτε πλείότερον.

PIO'. Ἡ ὕλη ὡς προσδιοριζόμενον προηγεῖται ἀπὸ τὸ
εἶδος ὡς προσδιορίζον· μ' ὅλον ὅτι, ὡς πρὸς τὴν γνωστικὴν
μας δύναμιν, τὸ εἶδος ἀπαντᾷ πρῶτον, ἐπειδὴ ἀνείδεος ὕλη
μόνον κατ' ἐπίνοιαν ἐννοεῖται βεβιασμένως καὶ ἀπονενοθευ-
μένως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Περὶ τῶν νόμων τῆς ὑπερτάτης γνωστικῆς
δυνάμεως, ἡγουν τοῦ Λόγου.

ΡΚ'.

Ο' Λόγος θεωρεῖται εἰς τὴν Λογικὴν ὡς συλλογιστικὴ δύ-
ναμις (Λογικ. ΙΓ'). Ἐπειδὴ δὲ ὁ συλλογισμὸς εἶναι τῆς ψυ-
χῆς ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας παράγει κρίσιν ἀπὸ κρίσεως
(Λογικ. ΡΥΑ')· καὶ ἐπειδὴ αἱ παντὸς συλλογισμοῦ προτά-
σεις εἶναι αἱ ἀρχαί, ἐκ τῶν ὁποίων παράγεται τὸ συμπέρασ-
μα· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ δικαίως νὰ ὀρισθῇ ὁ Λόγος, ὡς γνω-
στικὴ δύναμις θεωρούμενος, Δύναμις τοῦ γινώσκειν
ἐξ ἀρχῶν· διότι ἐνέργεια τοῦ Λόγου εἶναι ἀπὸ τῶν προ-
κειμένων τὴν ἀποδοχὴν νὰ ἐκφέρῃ ὡς γνωστόν τι τοῦ συμπε-
ράσματος τὴν κρίσιν.

ΡΚΑ'. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα ἀρχὴ εἶναι ἡγούμενον, ἀπὸ τοῦ
ὁποίου προσδιορίζεται τι ὡς ἐπόμενον· ὁπότεν κρίσεις τις ἀ-
ποδοθῇ ὡς ἐπομένῃ, ἔργον τοῦ Λόγου εἶναι νὰ εὕρῃ Τίς εἶναι
τῆς κρίσεως ταύτης τὸ ἡγούμενον ἢ τὸ αἷτιον· ἐμπορεῖ λοι-
πὸν ὁ Λόγος νὰ θεωρηθῇ ὡς δύναμις ἀνιχνευτικὴ
τῶν ἡγούμενων ἐπομένου τινος, ἢ τῶν αἰτίων τοῦ
αἰτιατοῦ.

ΡΚΒ'. Ἄλλ' ὁ Λόγος εἰς ὅλα ταῦτα τὰ ἔργα του δὲν
δύναται ν' ἀναπαυθῇ πρὶν δυνηθῇ νὰ εὕρῃ τὸ πρῶτον καὶ
ἔσχατον αἷτιον, ἢ τὸ μόνον ἡγούμενον πάντων τῶν ἐ-
πομένων (ΥΗ'). Τοῦτο δὲ δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἀπό-

λυτον, ἐπειδὴ πρέπει νὰ νηθῇ ἐντελῶς αὐτὸ κατ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτό· ὁ Λόγος λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ καὶ δι' ἡμᾶς ζητοῦσα τὸ ἀπόλυτον.

ΡΚΓ'. Ἐὰν εἰς τὸν Λόγον προσφέρωνται γνώσεις ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦς, ἡγουν ἰδέαι καὶ κρίσεις, αἱ ὅποια στρέφονται εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα· ἔργον τοῦ Λόγου εἶναι νὰ ὑπαγάγῃ τὰς δεδομένας ἰδέας καὶ κρίσεις ὑποκάτω ὑψηλοτέρων καὶ καθολικωτέρων, καὶ νὰ τὰς ἀναγάγῃ εἰς τὸ ὅσον δυνατόν μικρότατον πλήθος· καὶ οὕτως εἰς τὰς δεδομένας γνώσεις νὰ περιποιήσῃ τὴν ὑπερτάτην Λογικὴν μονάδα εἰς πλήρες γνώσεων σύστημα. Τότε ἡ ἰδέα τοῦ ἀπολύτου εἶναι ψιλὸς κανὼν τῆς ἐπιστάμης ὡς συστηματικοῦ τινος ὅλου θεωρουμένης, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ διοργανίσῃ δεδομένας γνώσεις, ἡγουν νὰ θῶσιν εἰς αὐτὰς λογικὴν μορφήν δι' ἐντελοῦς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως ὅλων τῶν μερῶν, ἀναφερομένων εἰς τὸ ὅλον. Εἰς δὲ ταύτην τὴν ὑπουργίαν ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὁ Λόγος ὡς ἐμπειρικῶς πλαστικὴ τις δύναμις, ἀκολουθοῦσα τὴν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἐφεξῆς θέσιν. Εἰς πᾶν προσδιορισμένον νὰ εὐρῇς τὸ προσδιορίζον, ἕως αὐτοῦ, εἰ δυνατόν, νὰ εὐρῇς τὸ ὅλον ἄθροισμα τῶν προσδιοριζόντων· ἡγουν, παντὸς ἀτόμου νὰ εὐρῇς τὸ εἶδος, καὶ παντὸς εἴδους, τὸ γένος, ἕως αὐτοῦ νὰ εὐρῇς τὸ γενικώτατον γένος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου νὰ δύνασαι νὰ βλέπῃς μὲ τὸν νοῦν τὸ ὅλον. Μὲ τοῦτον τὸν κανόνα κατασκευάζει ὁ Λόγος τὴν ὀνομασθεῖσαν λογικὴν ὀλομέλειαν (Λογ. ΡΙΕ').

ΡΚΔ'. Ἀλλ' ὁ Λόγος δὲν ἀναπαύεται ἕως ἐδῶ· ζητεῖ δὲ καὶ τὸ ἀπόλυτον αὐτὸ νὰ καταλάβῃ, εἰ δυνατόν, ἐνῷ προὔποθέτει, ὅτι θεθέντος τοῦ ὅπως οὖν ἐπομένου διδεται καὶ τὸ ἡγούμενον, καὶ κατασκευάζει νόμον γνώσεως τοῦ ἀντικει-

μένου τὸν ἐφεξῆς. Ἐὰν δοθῇ τὸ προσδιωρισμένον, ἢ τὸ ἐπόμενον, δίδεται καὶ ὅλη ἡ σειρά τῶν προσδιοριζόντων, ἢ τῶν ἡγουμένων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὁλοκληρία αὐτῇ δὲν κατανοεῖται, ἐὰν δὲν συμπεριληφθῇ καὶ ἡ ιδέα τοῦ ἀπροσδιόριστου ἢ τοῦ ἀπολύτου· διὰ τοῦτο ὁ νόμος ἐκεῖνος μεταβάλλεται εἰς τὸν ἐφεξῆς. Ἐὰν δοθῇ τὸ προσδιωρισμένον, δίδεται καὶ τὸ ἀπροσδιόριστον. Τὸ ἀπόλυτον λοιπὸν θεωρεῖται τότε ὡς ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἐδόθη εἰς τὸν Λόγον νὰ τὸ εὕρῃ. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν πείραν δὲν δύναται νὰ συναντηθῇ, διότι πᾶν ἐμπειρικὸν εἶναι προσδιωρισμένον καὶ αἰτιατὸν (ΠΙΕ'), πρέπει ὁ Λόγος νὰ ζητῇ τὸ ἀπόλυτον δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ. Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Λόγος ἀναφαίνεται πηγὴ ἐννοιῶν, ἀπὸ πάσαν ὕλην καθαρευουσῶν· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καθαρὸς Λόγος κατὰ θεωρητικὴν σημασίαν.

ΠΚΕ'. Στρέφεται δὲ ἡ ἔννοια τοῦ ἀπολύτου.

α'. Εἰς τὸ νοῦν αὐτὸ, ὡς ἀπόλυτον νοήσεως ὑποκείμενον. Ἐντεῦθεν δὲ ἐκπηγάζει ἡ ιδέα. Ἀπόλυτος μονὰς ὄντος νοητικοῦ, καὶ ἐπομένως ἡ ἔννοια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἥτις ἀπλὴ οὐσα ἐμπορεῖ νὰ ἐνεργῇ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὸ σῶμα, ὡς καθαρὸν πνεῦμα. Διὰ τοῦτο ἡ ιδέα αὕτη ὀνομάζεται **Ψυχολογικὴ**.

β'. Εἰς τὸ νοούμενον ὡς ἀπόλυτον νοήσεως ἀντικείμενον. Ἐντεῦθεν δὲ ἐκπηγάζει ἡ ιδέα. Ἀπόλυτος μονὰς πάντων τῶν προσδιωρισμένων καὶ αἰτιατῶν φαινομένων, καὶ ἐπομένως ἡ ἔννοια τὸν κόσμου, ὅς τις εἶναι ἀπόλυτον ἄθροισμα πάντων τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὑπαρχόντων, μ' ὅλον ὅτι δὲν εἶναι τὰ πάντα ἀντιληπτά. Διὰ τοῦτο ἡ ιδέα αὕτη ὀνομάζεται **Κοσμολογικὴ**.

γ'. Εἰς τι ὑπεράνω τοῦ νοοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου ὑπερ-
υψούμενον ὄν, τὸ ὁποῖον εἶναι μὲν ἀπόλυτον ὑποκείμενον νοή-
σεως, εἶναι δὲ καὶ ἀπόλυτος ἀρχὴ καὶ αἰτία πάντων τῶν τῆς
νοήσεως ἀντικειμένων. Ἐντεῦθεν ἐκπηγάζει ἡ ἰδέα. Ἀπό-
λυτος μὲν ὡς τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ αἰτίας
παντὸς πραγματικοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀν-
τικειμένου, καὶ ἐπομένως ἡ ἔννοια **ΘΕΟΥ** τοῦ μύστικου
καὶ πρωτίστου αἰτίου πάντων τῶν ὄντων. Διὰ τοῦτο ἡ ἰδέα
αὕτη ὀνομάζεται **Θεολογική**.

Σημείωσις. Αὗται εἶναι αἱ τρεῖς κυριώταται ἰδέαι τοῦ καθα-
ροῦ Λόγου. καὶ Ταῦτα εἶναι μὲ συντομίαν ὅσα ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον εἶναι
περιλάβωμεν εἰς τὴν καθάραν Μεταφυσικὴν ἢ Ὀντολογίαν.

Μ Ε Τ Α Φ Υ Σ Ι Κ Η Σ.

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Ν.

Ἐφηρμοσμένη Μεταφυσική.

ΡΚΣ.

Η ἐφηρμοσμένη Μεταφυσική ἐξετάζει τὰς προεκτεθειμένας ιδέας καὶ ἀρχὰς ἀναφέρουσα αὐτὰς εἰς ὠρισμένα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δίδονται εἰς τὴν ψυχὴν καθ' ὅποιονδήποτε γνῶσεως τρόπον (Σ'). Τὸ δὲ ἄθροισμα ὅλων τούτων τῶν γνωστῶν ἀντικειμένων ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ γενικώτερον Φύσις. Διὰ τοῦτο ἡ ἐφηρμοσμένη Μεταφυσική ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ Μεταφυσικὴ φυσιολογία καθολικώτερον, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν Διαβατικὴν φυσιολογίαν (ΡΗ'), ἥτις εἶναι καθαρὰ Μεταφυσική, καὶ βάσις τῆς ἐνταῦθα ἐκτεθειμένης.

ΡΚΖ'. Ἡ φύσις καθολικώτερον ἐκλαμβανομένη εἶναι ἡ αἰσθητὴ, ἢ ὑπὲρ αἰσθησιν· ἡ μὲν εἶναι ἄθροισμα τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ γνωσκομένων· ἡ δὲ, τῶν ἀπολύτων καὶ ἀπροσδιορίστων· διὰ τοῦτο ἡ ἐφηρμοσμένη Μεταφυσική ἐμπορεῖ νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς τμήματα δύο, εἰς τὸ Περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως, καὶ εἰς τὸ Περὶ τῆς ὑπὲρ αἰσθησιν.

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Μεταφυσικῆς σωματολογίας.

ΡΚΗ΄.

Εἰς τὴν αἰσθητὴν φύσιν ἀνήκουσι τὰ ἀντικείμενα, ὅσα παρατηροῦνται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· καὶ ἐπομένως πᾶν ὑλικὸν καὶ σωματικόν, ἐντάμα καὶ αἰ ἐπ' αὐτῶν προσγινόμεναι μεταβολαὶ καὶ ἀλλοιώσεις. Ἡ Μεταφυσικὴ λοιπὸν τῆς αἰσθητῆς φύσεως εἶναι Μεταφυσικὴ σωματολογία.

ΡΚΘ΄. Ἡ Μεταφυσικὴ σωματολογία, ὡς εἰδικώτερον Μεταφυσικὴ φυσιολογία, διακρίνεται ἀπὸ τὴν κοινὴν, καθ' ὅτι αὕτη μὲν ἐξετάζει τοὺς νόμους τῆς σωματικῆς φύσεως διὰ παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων, ἡγοῦν ἐκ τῶν ὑστέρων· ἐκείνη δὲ, διὰ τῶν καθαρῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν τῆς γνωστικῆς δυνάμεως, ἡγοῦν ἐκ τῶν προτέρων. **Μ'** ὅλον ὅτι λοιπὸν στρέφεται εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, τὸ κάμνει μ' ὅλον τοῦτο κατ' ἀρχὰς διαβατικὰς, τῶν ὁποίων τὴν δύναμιν πρέπει νὰ ἀποδεχθῇ ὁ φιλοσοφῶν Λόγος ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς πείρας. Διὰ τοῦτο αὕτη μὲν ὀνομάζεται καὶ λογικὴ φυσιολογία· ἡ δὲ κοινὴ, πειραματικὴ ἢ ἐμπει-

ρικὴ· εἰς ταύτην δὲ προτάσσεται συχνάκις ἐκείνη ὡς εἰσαγωγικὴ ἢ προπαιδευτικὴ, ἐπιγραφομένη Γενικὴ ἢ φυσικὴ. Κλῶνες δὲ τῆς ἐμπειρικῆς Φυσικῆς εἶναι ἡ Σημεία, καὶ ἡ Φυσικὴ Ἱστορία, καὶ ἡ Φυσικὴ Περιγραφή.

ΡΑ'. Ἐπειδὴ ἡ Μεταφυσικὴ φυσιολογία θεωρεῖ τὴν ὕλην ὡς ἐμπειρικὸν γνώσεως ἀντικείμενον· ἡ δὲ ὕλη εἶναι ἡ ἀπλαστος καὶ ὀργάνων ἄμειρος, ἡ διωργανισμένη, καὶ ἐκ τούτου γινομένητι σκόπιμον· διὰ τοῦτο εἰς τὸ τμήμα τοῦτο, θέλομεν θεωρήσειν ὅχι μόνον περὶ ὕλης ἀπλῶς, καὶ τῶν γενικωτάτων αὐτῆς προσόντων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διωργανισμένης ὕλης, καὶ περὶ τῶν διαφόρων αὐτῆς σκοπῶν, ἥγουν ὅσα ἐξετάζονται ἐν γένει εἰς τὴν λεγομένην Τελεολογίαν (ΠΑ'. Σημ. Β').

Σημείωσις. Ἡ Μεταφυσικὴ φυσιολογία εἶναι κυρίως φιλοσοφία περὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως· αὐτὴ ἐκείνη, ἥτις μὲ ἀρχάς καὶ θεωρίας ἄλλας ἀπὸ πολλοῦς τῆς Γερμανίας φιλοσόφους εἰσήχθη προσφάτως ὀνομαζομένη φυσικὴ φιλοσοφία (Naturphilosophie) ἀλλ' εἶναι τὸ μάθημα ὅχι πάντῃ πρόσφατόν τι καὶ νεοφανές· διότι καὶ Θαλῆς καὶ Πυθαγόρας εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐφιλοσόφησαν κατὰ τοῦτο· καὶ μὰ Δία ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι Φυσικοὶ φιλόσοφοι καὶ ἔχνη πολλὰ, ὅχι παντάπασιν ἀμυδρά, σώζονται σποράδην εἰς τὰ λείψανα τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Π ε ρ ῖ ὕ λ η ς.

ΡΑΑ'.

Ἡ μεταφυσικὴ περὶ ὕλης θεωρία στηρίζεται εἰς τὴν γενικὴν εἰδέαν τῆς ὕλης. Ἡ ὕλη εἶναι τι ἀντιληπτὸν τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθη-

σεως ἢ πρᾶγμα ὑπάρχον ἐν τόπῳ, καὶ ἐπομένως ἐμπειρικὸν γνῶσεως ἀντικείμενον, εἰς τὸ ὅποιον ἐφαρμόζονται αἱ μεταφυσικαὶ ἰδέαι καὶ ἀρχαί (ΡΔ'). Ἀγνοοῦμεν δὲ τὴν ἐσωτερικὴν τούτου κατάστασιν. Τὴν παρατηροῦμεν τῶρα ὅχι ἀνείδεον, πανταχοῦ ὁμοσιδῶς ἐξηπλωμένην, καὶ καθ' ἓνα τρόπον ἐνεργούσαν· ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἄτομα καὶ ἐνιαῖα τινα πρᾶγματα, σώματα ἀπειραχῶς ποικιλλόμενα κατὰ μέγεθος, εἶδος, ἐνέργειαν, καὶ μετ' ἀλλήλων συνεχόμενα, τὰ μὲν εὐσθενέστερον, τὰ δὲ ἀσθενέστερον. Δὲν ἔπεται ὁμῶς ἐντεῦθεν, ὅτι πάντοτε ἦσαν τοιαῦτα. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐμπορεῖ νὰ νοηθῇ πρώτητις ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας κατὰ μικρὸν ἀνεπτύχθη τεταγμένον τι καὶ συνεχὲς ὅλον ὑλικῶν πραγμάτων μὲ διωρισμένα εἶδη, ἢ Φύσεις, ἔχουσα ἀρχικὰς τινὰς δυνάμεις, διὰ τῶν ὁποίων τὰ μέρη τῆς ὕλης ἐπενήργουν εἰς ἀλλήλα, καὶ οὕτως ἠναγκάσθησαν τὰ μὲν νὰ συναφθῶσι μετ' ἀλλήλων, τὰ δὲ νὰ ἀποχωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων. Πρέπει δὲ τὴν πρώτην ταύτην ὕλην νὰ μὴ ἐκλάβωμεν ὡς ἀπολύτως τι ἀνείδεον, ἢ ὡς χάος.

Σημείωσις. Ἐπειδὴ εἰς τὴν πείραν καὶ σώματα εἰδοποιημένα διαλύονται εἰς ἄπλαστον ὕλην, καὶ ἐξ ἀπλάστου ὕλης εἰδοποιούνται σώματα· ἐκ τούτου ἔλαβαν ἀφορμὴν οἱ φιλόσοφοι νὰ νοτήσωσιν ἀρχαίαν τῶα τῆς ὕλης κατάστασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν οὔτε τὸ ὅλον, οὔτε μέρος ἐποσοῦν εἶχε μορφήν καὶ εἶδος· καὶ τὴν οὕτως ἔχουσαν ὕλην ἀνέμασαν Χάος. Τοῦτο τὸ χάος, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ παλαιὰ Φιλοσοφία καὶ ἡ συγγενὴς τῆς Μυθολογίας ἡξέυραν νὰ δηγῶνται πολλὰ, καὶ τὸ ὁποῖον (ἀφ' οὗ ἀπὸ ζήλου ἄλογον ἐξωρίσθη ὡς ἐθνικὴ ἰδέα ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς Φιλοσοφίας) ἐπανῆλθεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰς τὴν ἀρχαίαν του δέξαν, ἔπριπε νὰ εἶναι ἀπολύτως μὲν ἀνείδεον, παντὲς δὲ εἶδους ἐπιδικτικόν. Ἀλλ' ἡμεῖς τὸ μὲν, τόσον ἀπέχομεν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκλάβωμεν ἐναντίον τῶν θεοπαραδόντων δογμάτων μας, ὅσον καὶ τὸν θεῖον Μωϋσῆν ἄλλο δὲν νομίζομεν νὰ ἐκλαμβῶν μὲ τὴν ἀβυσσον, εἰ μὴ τὸ χάος τοῦτο· καὶ τοῦς ἱεροῦς μελωδοῦς μας ἀκούομεν ψάλλοντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν τοῦ ἀρχεγένου χάους διὰ τοῦ φωτὸς διάτμηξιν· πρεσβευόντες μάλιστα, ὅτι τὸ χάος τοῦτο ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός, φι-

λοσοφούμεν εἰπερίστατα. Τὸ δὲ τοῦτου ἀνείδον νὰ ἀποδεχθῶμεν διὰ δυνάμειν διὰ τοῦς ἐποίους ἐρέξῃς ἐπιφέρουεν λέγουσιν.

ΡΑΒ'. Ἀνείδους ὕλη μόνον κατὰ βεβιατμένην ἐπινοεῖται ἀφαίρεσιν (Λογικ. ΜΔ'. α'). ἄλλ' ἐὰν ἐμέλλε τὸ χάος νὰ εἶναι ἀληθινὸν στοιχεῖον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἐξ ἀνάγκης ἤθελεν εἶσθαι ὅπως αὐτὸν εἰδοποιημένον· διότι τὸ ἀνείδον χάος ἢ στερρὸν ὑποτίθεται κατὰ τινος, ἢ ρευστὸν κατ' ἄλλους· καὶ αἱ οὖν ὑποθέσεις φέρουσιν ἀντίφασιν.

Α'. Ἐὰν τὸ χάος ὑποτεθῇ στερρὸν μὲν, ἀνείδον δὲ, πρέπει πᾶσα ὕλη νὰ νοηθῇ διαλελυμένη εἰς πρῶτα τινα στοιχεῖα, σμικρότατα καὶ ἀμέριστα· θέλομεν λοιπὸν ἀποδεχθῆν τὰς ἀτόμους τοῦ Λευκίππου καὶ Δημοκρίτου ἀρχὰς ἢ οὐσίας· ἄλλ' ἐπειδὴ αὗται εἶχαν ἀναγκαίως εἶδος, ἥσαν δηλονότι στρογγύλαι, γωνιώδεις, κυβικαὶ κτλ.· τὸ ἄρα ἀνείδον τῆς ὕλης ἀναιρεῖται ἀπὸ τὰ μέρη της, ἂν ὅχι ἀπὸ τὸ ὅλον· ἀλλὰ τὴν τῶν ἀτόμων δοξαν θέλομεν ἐξετάσειν ἔπειτα.

Σημείωσις. Ἀτόμους (ἀρχὰς, ἢ οὐσίας) ὠνόμαζαν συνήθως οἱ παλαιοὶ τὰ πρῶτα σωματικὰ στοιχεῖα· οὕτω Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει περὶ Δημοκρίτου· «Ἀρχὰς (δοκεῖ τῷ Δημ.) εἶναι τῶν ὅλων ἀτόμους καὶ κενόν» Βιβ. Θ', κεφ. Ζ', 44. «Ἄτομα δὲ τὰ μερικὰ ἀντιειμέναι· οὕτως ὁ Πορφύριος (Εἰσαγ. κεφ. Β', 9) λέγει «Τῶν κατηγορουμένων τὰ μὲν κατ' ἐνὸς λέγεται μόνον, ὡς τὰ ἄτομα· τὰ δὲ κατὰ πλείονων, ὡς τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη.

β'. Ἄλλ' ἐπειδὴ διὰ πολλοὺς τῆς πειραματικῆς Φυσικῆς κῆς λόγους φαίνεται πιθανώτατον, ὅτι ἡ Γῆ ὕγρὰ τὸ κατ' ἀρχὰς οὖσα κατεστάθη ξηρὰ διὰ κατακρημνίσεων καὶ ἄλλων χημικῶν πράξεων (α), καὶ ὅτι τὸ στρογγύλον τῶν οὐρανίων σωμάτων φανερόναι καὶ ταῦτα, ὅτι ἦσαν ποτὲ ρευστὰ καὶ ὕγρὰ (β).

(α) Blumenbach's Naturgeschichte §. 224 — 226. "Εκδ. Ζ'.

(β) Mayer's Naturlehre, §. 95. "Εκδ. Β'.

ἐκ τούτων τῶν λόγων πολλοὶ τῶν Φιλοσόφων ὑπέλαβαν τὸ χάος ὕλην λεπτομερεστάτην καὶ ῥαωδεστάτην· ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην τὴν ὑπόθεσιν δὲν ἡμπόρει νὰ ἦτο ἀνείδεον· διότι ἢ ὅλον ἦτο μεγαλωτάτη σφαῖρα, ἢ τὰ μέρη του ἦσαν μικρὰ σφαιρίδια, ὅμοια τῶν σφαιροειδῶν ῥανίδων, τὰς ὁποίας βλέπομεν ὅτι σχηματίζουν τὰ περικυκλοῦντα ἡμᾶς ὑγρά· ἀλλ' ἐμπορεῖς νὰ εἴπῃς. Καὶ διὰ τί νὰ ὑποθέσω τὴν ὕλην ἢ στερεὴν ἢ ὑγράν; κἀνὲν ἐκ τούτων δὲν τὴν ὑποθέτω· ἀλλ' ἐγὼ ἐρωτῶ. Τί κέρδος ἔχει ὁ νοῦς σου ἀπὸ ὑπόθεσιν πράγματος ἀκατανοήτου; Ἐπειτα, καὶ εἰάν ὑποθέσῃς τοῦτο τὸ αὐδέτερον, καθὼς ὕλη πρέπει νὰ νοηθῇ ἐν τόπῳ (ΡΛΑ'), καὶ καθὼς ταύτη ἀναγκαίως ἔχει τὸ τριχῇ διαστατὸν, ἦγουν σχῆμα καὶ ἐπομένως εἶδος.

ΡΛΓ. Ἀλλὰ Πῶς καὶ Πότε ἔλαβε τὴν ὑπαρξιν ἡ πρώτη ὕλη; οὔτε νὰ προβληθῇ πρέπει ἐδῶ, οὔτε νὰ ἐπιλυθῇ δύναται τὸ πρόβλημα τοῦτο. Θέτομεν μόνον τὴν ὕλην ἀναγκαίως ὑπάρχουσαν, ὅποταν καὶ ὅπως ἂν ὑπῆρξε. Μάλιστα δὲ ἐπίσης μᾶς μένει ἀκατάληπτον, εἴτε εἴπωμεν, ὅτι ἡ πρώτη ὕλη ὑπάρχει αἰδίας, εἴτε ὅτι αὐτὴ παρήγαγεν ἑαυτήν, εἴτε (τὸ ὅποιον πιστεύομεν ἀδιστακτικῶς ἐκ τῶν θεωπνεύστων γραφῶν) ὅτι παρήχθη ὑπὸ τοῦ αἰωνίου ὄντος πρὸ τοσοῦτων ἐνιαυτῶν.

ΡΛΔ'. Εἰς τὴν ὕλην ἐνυπάρχουσι δυνάμεις τινες πάντοτε ἐνεργοί· ἀλλὰ πρὶν ἐξετάσωμεν ταύτας, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ θεωρήσωμεν τὰ, διὰ τῶν ὁποίων μᾶς ἀναγγέλλεται ἡ ὕλη ὡς πρᾶγμα τι ὑπάρχον ἐν τόπῳ. Ἀντιλαμβάνομεθα τὴν ὕλην δι' ἐνεργείας τινὸς αὐτῆς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μας αἴσθησιν (Ις', ΙΘ'). Τοῦτο δὲ συμβαίνει ἐξ ἀνάγκης διὰ μεταβολῆς τινος ἐν τόπῳ γενομένης, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ὕλη φαίνεται κινητὸν (ΥΔ'). Ἡ ἰδέα λοιπὸν τῆς κινήσεως εἶναι ἡ ἀρχικὴ

ιδέα τῆς Μεταφυσικῆς θεωρίας τῆς ὕλης· καὶ αὕτη κυρίως
δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ μεταφυσικὴ θεωρία τῆς κινήσεως, ἥγουν
σύνταγμα ιδεῶν καὶ προτάσεων ἐκ τῶν προτέρων, αἱ ὁποῖαι
ἀναφέρονται εἰς τὴν ὕλην ὡς κινητόν τι θεωρουμένην.

Σημείωσις. Ἡ κίνησις ἐνταυθα πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἀφηρη-
μένως καὶ ἐλευθέρως ἀπὸ πάσαν ἐμπειρικὴν τῆς ὕλης ιδιότητα (ἥγουν
στερρότητα, ἐλαστικότητα, ῥευστότητα κτλ., διὰ τῶν ὁποίων τρο-
πολογεῖται καὶ μεταβάλλεται ἡ καθαρότης τῆς κινήσεως), καὶ ἀπὸ πά-
σαν μαθηματικὴν κατασκευὴν καὶ ἀποδείξω γενομένων διὰ σχημάτων
γεωμετρικῶν, ἢ ἀριθμητικῶν συμβόλων· ἐξ ἐναντίας δὲ πρέπει ἐκ τῆς
ἐξετάσεως ταύτης νὰ καθυποβληθῶσι τοιαῦτα περὶ κινήσεως θεωρίαι
ἐποῖαι νὰ χρησιμεύωσι καὶ εἰς τὸν ἐμπειρικὸν καὶ εἰς τὸν μαθηματικὸν
φυσικολογόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περί κινήσεως.

ΡΛΕ'.

Τὴν ὀνομάζομεν τὸ ἐν τόπῳ κινητόν (ΡΛΔ'). Ταύτην
δὲ ἐπινοοῦμεν ἐλευθέραν καὶ ἀπὸ πάσαν ἐσωτερικὴν ιδιότητα,
καὶ ἀπὸ πάντα ἐξωτερικὸν ὄγκον, καὶ ὡς σημεῖον, τὸ ὁποῖον
κινούμενον γεννᾷ γραμμὴν. Θεωροῦμεν λοιπὸν μόνον τὴν κί-
νησιν τῆς ὕλης, ἐξετάζοντες τὴν φοράν αὐτῆς καὶ τὴν τα-
χύτητα.

Σημείωσις. Τὸ δὲ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ τὸ θεωρήσωμεν
ελάχιστον καὶ ἀπειροστὸν μέρος τοῦ τόπου (ΟΒ', Σημ.). διότι ἥδελεν
εἶσθαι ἀντίρρasis, ἂν τὸ ἐν τόπῳ κινητόν δὲν εἴναι μέρος τέπου, ἀλλὰ
μέμον γραμμῆς πέρας ἢ ὅρων.

ΡΛς. Ἐνῷ τὸ κινητόν μεταβάλλει τόπον, κινεῖται·
ἐνῷ δὲ τὸν διατηρεῖ, ἡρεμεῖ· ἡ μὲν λοιπὸν κίνησις εἶναι με-

ταβολή τόπου· ἡ δὲ ἡρεμία, μονὴ ἐπὶ τὸν αὐτὸν τόπον. Εἰ δὲ τὸ κινητὸν δὲν ἐκληφθῇ ὡς σημεῖον (ΡΛΕ'), ἀλλ' ὡς σῶμα (ΟΒ'), ἦγουν ὡς ἄθροισμα πολλῶν ὁμοῦ κινητῶν, ἐμπορεῖ ἡ κατὰ τόπον μεταβολὴ νὰ εἶναι ἡ τοῦ ὅλου ἢ τῶν μερῶν (ΛΖ'). εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν φαίνεται μὲν τὸ σῶμα ὅτι δὲν μεταβάλλει τόπον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν μεταβάλλουν ἐκ διαδοχῆς τὰ μέρη του, τὸν μεταβάλλει ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ ὅλον αὐτὸ, ἐνῷ λαμβάνει ἄλλην καὶ ἄλλην σχέσιν πρὸς τὰ μέρη τοῦ τόπου. Ἐμποροῦμεν λοιπὸν νὰ εἰπώμεν ἀκριβέστερα, ὅτι ἡ μὲν κίνησις εἶναι μεταβολὴ τῆς τοπικῆς σχέσεως τῶν μερῶν τοῦ κινουμένου· ἡ δὲ ἡρεμία, μονὴ κατὰ τὴν αὐτὴν τοπικὴν σχέσιν.

ΡΛΖ'. Πᾶσα κίνησις συμβαίνει ἐν τόπῳ, καὶ ἐν χρόνῳ δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι εἶναι τόπου μεταβολὴ (ΛΖ'). Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον νὰ γείνη κίνησις, ἐὰν δὲν δοθῶσι τόπος καὶ χρόνος. Διὰ τοῦτο τὸ κινούμενον πρέπει νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς μέρος τινα τοῦ τόπου, ἦγουν πρέπει νὰ ἔχῃ διωρισμένην φ ο ρ ᾶ ν. Πρέπει δὲ καὶ ὁ τόπος, τὸν ὁποῖον περιπατεῖ τὸ κινούμενον, νὰ ἔχῃ σχέσιν εἰς τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον περιπατεῖται ὁ τόπος οὗτος, ἦγουν εἰς πᾶσαν κίνησιν πρέπει τὸ κινητὸν νὰ ἔχῃ τ α χύ τ η τ α τ ι ν ᾶ. Πρέπει λοιπὸν εἰς πᾶσαν κίνησιν νὰ ἐπιθεωρηθῶσι φορὰ καὶ ταχύτης, τὰ ὁποῖα ἐμποροῦν καὶ τὰ δύο ἢ νὰ μείνωσι καθ' ὅλην τὴν κίνησιν ἢ νὰ μεταβληθῶσι.

Σημείωσις. Φορὰ καὶ ταχύτης προϋποτίθενται συνήθως δεδομένα εἰς πᾶσαν κίνησιν ἐμπειρικῶς ἢ μαθηματικῶς θεωρουμένην· ἀλλ' ἡ Φιλοσοφία δεικνύει μόνον ὅτι καὶ διὰ τὶ εἶναι ἀναγκαῖα πάσης κινήσεως προσόντα φορὰ καὶ ταχύτης. Ἐδῶ εὐρίσκομεν καὶ τὸν λόγον τοῦ γνωστοῦ μαθηματικοῦ εἰς τὰ περὶ κινήσεως τύπου,

$$T = \frac{\Delta}{X}$$

Ὅς τις τίποτ' ἄλλο δὲν σημαίνα, εἰμὶ ὅτι πρὸς εὐρεσιν τῆς ταχύτητος κινουμένων σωμάτων πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τίνα λόγον ἔχει τὸ διάστημα ἢ ὁ χρόνος πρὸς τὸν χρόνον.

ΡΑΗ'. Ἡρεμία εἶναι σώματος μονή κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον εἰς χρόνου τινος διάστημα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀμερὲς νῦν δὲν εἶναι χρόνου μέρος (ΟΒ'), διὰ τοῦτο τὸ κινητὸν κινεῖται συνεχῶς καὶ ἀδιακόπως, εἴαν εἰς πᾶν σημεῖον τῆς πορᾶς μένῃ κατ' ἓν μόνον ἀκαρές· ἀλλ' εἴαν μείνῃ πλέον παρὰ ἓν ἀκαρές, ἡ κίνησις παύει, ἦγουν τὸ πρὶν κινούμενον ἡρεμεῖ. Πᾶσα λοιπὸν κίνησις, κατὰ τοιαύτην, εἶναι συνεχὴς καὶ ἀδιακόπος· κίνησις δὲ διακεκομμένη ἄλλο τίποτε δὲν εἶναι, εἰ μὴ συνεχὴς τοῦ αὐτοῦ μεταβολῆ ἀπὸ κινήσεως εἰς ἡρεμίαν, καὶ ἀπὸ ἡρεμίας εἰς κίνησιν.

Σημείωσις. Τὸ συνεχὲς τῆς κινήσεως παρέπεται ἀναγκαίως ἀπὸ τὸ συνεχὲς τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ὅπου γίνεταί ἡ κίνησις (κ. ΡΑΖ'). διότι εἴαν σῶμα, πρότερον εἰς τὸ Α κείμενον εὐρεθῇ ἔπειτα εἰς τὸ Β, πρέπει· ἐξ ἀνάγκης μεταξὺ τῶν δύο τούτων τοπικῶν σημείων, καὶ τῶν δύο χρονικῶν στιγμῶν νὰ παρενπάρχωσι καὶ μέσος τις τόπος καὶ μέσος τις χρόνος, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐκινήθη τὸ σῶμα· πρέπει λοιπὸν τὸ κινητὸν κατὰ πᾶν χρονικὸν σημεῖον ἢ νῦν νὰ εὐρίσκεται εἰς ἄλλο τοπικὸν τῆς πορᾶς σημεῖον, ἦγουν νὰ κινῆται πάντοτε καὶ συνεχῶς· ἀλλ' εἴαν διακοπῇ ἡ κίνησις, πρέπει τὸ πρὶν κινητὸν νὰ ἐκληρωθῇ εἰς τὸ μεταξὺ ὡς ἡρεμον· ἡ δὲ διακοπὴ αὕτη συμβαίνει ἢ κατὰ τινα διαλείμματα, κατὰ τὴν κίνησιν ὁ ὠροδείκτης· ἢ, ὅταν ἡ κίνησις κατὰ μικρὸν ἐλαττωθῇ, ἕως οὗ γίνεταί = 0, καὶ πάλιν κατὰ μικρὸν αὐξάνει, κατὰ τὴν συμβαίνει εἰς τὰ ἀναρρίπτμενα καὶ πάλιν καταπίπτοντα σώματα· διότι κατὰ τὸ τελευταῖον σημεῖον, ὅπου παύει μὲν ἡ ἀνδοξ, ἀρχεται δὲ ἡ κάθοδος, πρέπει τὸ σῶμα νὰ μείνῃ ἀκίνητον πλέον παρὰ μίαν χρονικὴν στιγμὴν, ἐπειδὴ ἐκ τῆς κατὰ μικρὸν ἐλαττώσεως τῆς κινήσεως τὸ κινητὸν πρέπει τελευταῖον νὰ καταστήσῃ εἰς τοιαύτην ταχύτητα, ἥτις εἶναι μικροτέρα πάσης δεδομένης, καὶ διὰ τῆς ὁποίας δὲν δύναται πλέον νὰ μεταβάλλῃ τὸν τόπον του, ἕως οὗ νὰ ἀποκτήσῃ εἰς τὰ ἐναντία μεγαλότεραν τινα ταχύτητα, ἦγουν πρέπει νὰ ἡρεμήσῃ, πλέον παρὰ ἓν ἀκαρές. Ἀλλ' εἴαντι σῶμα φέρεται μὲ τὸ αὐτὸ τάχος εἰς τὰ ἔμπροσθεν καὶ εἰς τὰ ὀπισθεν, κατὰ τὴν γραμμὴν Α ————— Β ἀπὸ τοῦ Α εἰς τὸ Β, καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ Β εἰς τὸ Α· τότε δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐκληρωθῇ ἰσῶς εἰς οὐδέτερον ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα, ἀλλ' ὡς κατὰ συνέχειαν

κινούμενον, ἥγουν εἰς μίαν προχώρησιν καὶ μίαν ἐπιστροφὴν ἐμπορεῖ να ἐκληφθῇ ὡς διατρέξαν συνεχῶς δις τὸ αὐτὸ διάστημα, ἥγουν τῆν γραμμὴν ΑΓ, ἥτις εἶναι τῆς ΑΒ διπλῇ, Α ————— Β ————— Γ, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

ΡΛΘ'. Ἐπειδὴ ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον συναυτᾶται ἡ ὕλη ὡς κινητὴν, ἐμπορεῖ νὰ κινηθῇ ἢ ἀπόλυτος ἢ σχετικὸς (ΑΒ'). διὰ τοῦτο ἢτε κίνησις καὶ ἡ ἡρεμία θεωροῦνται ἢ ἀπόλυτοι ἢ σχετικοί, ἀναφερόμεναι δηλαδὴ εἰς τὸν ἀπὸλυτον ἢ τὸν σχετικὸν τόπον· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀπόλυτος τόπος, καθὼ τοιοῦτος, δὲν εἶναι τῆς πείρας ἀντικείμενον· διὰ τοῦτο οὔτε κίνησις οὔτε ἡρεμία ἐμποροῦν νὰ γίνωσιν ἀντιληπτά ὡς ἀπόλυτα· ἀλλὰ πᾶσα κίνησις καὶ ἡρεμία πᾶσα, αἱ ὁποῖαι μᾶς εἶναι διὰ πείρας γνωσταί, εἶναι σχετικοί. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν κίνησιν σώματος, κινουμένου ἐπάνω εἰς ἡρεμον σχετικὸν τόπον κατὰ τὴν αὐτὴν πάντοτε φοράν, δυνάμεθα νὰ ἀντικαταστήσωμεν τὴν κίνησιν αὐτοῦ τοῦ σχετικοῦ τόπου κατὰ φοράν ἀντίθετον μὲ ταχύτητα ἴσιν, ἐνῷ ἡρεμεῖ τὸ σῶμα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν πλατύτερα τὸ ρηθὲν διὰ τῆς ἐφεξῆς σημειώσεως.

Σημείωσις. Ὁ ἀπόλυτος τόπος εἶναι ἀπέραντος καὶ συνεχὴς, τὸν ὅποιον ὡς ἀρχικὴν εἶδος ἐξωτερικῆς ἀπάσης αἰσθησεως ἐννοούμεν διὰ καθαρᾶς ἐννοίας, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· δὲν εἶναι λοιπὸν οὔτε ὕλικός, οὔτε κινητός. Πᾶν μέρος του εἶναι τόπος ἀπόλυτος, καὶ ἐπομένως ἀμετάβλητος καὶ ἀκίνητος. Μεταβολὴ τοῦ ἀπολύτου τόπου, ἢ κίνησις εἰς ἀπόλυτον τόπον, καὶ ἐπομένως ἀπόλυτος κίνησις εἶναι πρᾶγμα ἀπαρτηρήρητον καὶ ἀγνωστον· ὡσαύτως καὶ ἀπόλυτος ἡρεμία, ἢ μονὴ εἰς ἀπόλυτον τόπον. Ἐὰν λοιπὸν βλέπωμεν σῶμα ἡρεμοῦν ἢ κινούμενον, δὲν τὰ ἀναφερόμεν εἰς τὸν ἀπόλυτον τόπον· διότι ἐπρεπε νὰ θεωρήσωμεν καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα, ἥγουν ἐξηρημενον πάσης σχέσεως πρὸς ἄλλα σώματα ἐν τόπῳ κείμενα καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, διὰ νὰ κρίνωμεν, ἐὰν μένῃ εἰς τὸν ἀπόλυτον τόπον, ἢ τὸν μεταβάλλῃ· ἡ δὲ κρίσις αὕτη εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον· πᾶσα λοιπὸν κίνησις καὶ ἡρεμία πᾶσα ἀναφέρονται εἰς τὸν σχετικὸν τόπον, καὶ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦντος εἶναι καὶ αὐτὰ σχετικά. Εἶναι δηλονότι ὁ σχετικὸς τόπος, ὅπου παρατηροῦμεν τὰ κινούμενα σώματα. Εἶναι ὁ διὰ ὕλικῶν καὶ κινητῶν εἰς αὐτὴν εὐρί-

σκομένον, καὶ ἀπ' ἄλληλα χωριζομένων σωμάτων αἰσθητὸς γινόμενος
 τέπος καὶ περιοριστὸς, τοῦ ὁποίου τὰ ὅρια πλατύνει πάντοτε ἡ φαν-
 τασία μας διὰ τὸ ἀπείρακτον τοῦ ἀσχετικῶς ἐννοουμένου ἀπολύτου τόπου,
 τοῦ ὅτοιον εἶναι καὶ αὐτὸς μέρος. Ὁ σχετικὸς λοιπὸν τέπος ἐμπορεῖ
 καὶ αὐτὸς νὰ θεωρηθῇ, ἢ μπειρικὸς καὶ ὑλικὸς καὶ κίνητος.
 Ἐὰν λοιπὸν βλέπωμεν σῶμα κινούμενον, κυρίως ἄλλο τιποτε δὲν βλέπο-
 μεν, εἰ μὴ ὅτι μεταβάλλει τὴν ἐξωτερικὴν του σχέσιν πρὸς ἄλλα πράγ-
 ματα κείμενα εἰς σχετικὸν τόπον· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, καραβίου ἀποπλέον-
 τος ἀπὸ τὸν λιμένα βλέπομεν τὴν μεταβολὴν τῆς πρὸς τὸν αἰγιαλόν,
 πρὸς τοὺς παρακειμένους οἴκους, τὰ παριτάμενα καραβία κτλ. το-
 πικῆς σχέσεώς του. Διὰ ταῦτα δὲ δυνάμεθα καὶ νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι κί-
 νεῖται μὲν ὁ σχετικὸς τέπος κατ' ἀντίθετον φορὰν, ἡρεμοῖσι δὲ τὰ ἐν
 αὐτῷ σώματα, ἐνῷ ὁ τέπος, ὡς ἀπόλυτος, θεωρούμενος εἶναι πάντη
 ἀκίνητος· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, βλέποντες σῶμα κινούμενον ἐπάνω τραπέ-
 ζης, ἐμποροῦμεν νὰ ἐκλάβωμεν ὅτι ἡρεμεῖ μὲν τὸ σῶμα, κινεῖται δὲ
 ἡ τραπέζα κατὰ φορὰν ἀντίθετον· ἢ, ὅταν βλέπωμεν σῶμα νὰ κινῆται
 εἰς οἶκημα ἀπ' ἐνὸς τοίχου εἰς ἄλλον, ἐμποροῦμεν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι
 τὸ μὲν σῶμα ἡρεμεῖ, ὅλον δὲ τὸ οἶκημα κινεῖται κατὰ φορὰν ἀντίθε-
 τον· ἢ κίνησις, ἥγουν ἡ μεταβαλλομένη τοῦ σώματος πρὸς τὴν ἐπι-
 φάνειαν τῆς τραπέζης ἢ πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ οἰκήματος σχέσις, φαί-
 νεται καὶ κατὰ τὰς δύο ὑποθέσεις ἡ αὐτή. Πᾶς λοιπὸν ἐπαισθητὸς
 σώματος τέπος εἶναι σχετικὸς τέπος, καὶ πᾶς τοιοῦτος τέπος ἐμπορεῖ
 νὰ ἐκληρωθῇ ὡς περιεχόμενος εἰς ἄλλου μεγαλῆτερον· καὶ οἱ δύο δὲ ὡς
 πρὸς τὴν κίνησιν ἐμποροῦν νὰ ἀναφερθῶσιν εἰς ἀλλήλους οὕτως, ὥστε
 ἢ ὁ μεγαλῆτερος νὰ κινῆται ἡρεμοῦντος τοῦ μικροτέρου· ἢ οὖτος, ἡρε-
 μούντος ἐκείνου.

PM'. Ἡ κίνησις ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς πάντοτε δια-
 τηροῦσα ἢ ὡς πάντοτε μεταβάλλουσα τὴν φορὰν· καὶ ἡ μὲν
 πρώτη ὀνομάζεται εὐθύγραμμος· ἡ δὲ δευτέρα, καμ-
 πυλὸς γράμμος.

PMA'. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἡ διατηροῦσα
 πάντοτε τὴν αὐτὴν ταχύτητα, ὥστε τὸ κινούμενον εἰς ἴσους
 χρόνους νὰ διατρέχῃ ἴσα διαστήματα, ἢ ὡς μεταβάλλουσα
 αὐτήν, ὥστε τὸ κινούμενον εἰς ἴσους χρόνους νὰ διατρέχῃ ἄν-
 ἴσα διαστήματα· ἐκείνη μὲν λέγεται κίνησις ὁμαλή· αὕτη
 δὲ, ἀνώμαλος. Εἰς τὴν ἀνώμαλον κίνησιν ἐμπορεῖ ἡ τα-

χύτης νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς αὐξοῦσα ἢ ὡς μειουμένη· εἰ μὲν τὸ πρῶτον, ἡ κίνησις λέγεται *ταχυνομένη*· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, *βραδυνομένη*. Ἐὰν δὲ ἦτε *ταχυνομένη* καὶ ἡ *βραδυνομένη* κίνησις ὑποτάσσονται εἰς σταθερόν τινα κανόνα, καθὼς εἰς τὴν ἀνοδὸν καὶ κάθοδον τῶν σωμάτων, ὀνομάζεται ὁμαλῶς *ταχυνομένη*, ἢ ὁμαλῶς *βραδυνομένη*· οὕτω, φέρῃ εἰπεῖν, εἰς μὲν τὴν κάθοδον τῶν σωμάτων ἡ ταχύτης αὖξει κατὰ τοὺς περιττοὺς ἀριθμοὺς 1, 3, 5, 7, 9, 11 κτ· εἰς δὲ τὴν ἀνοδὸν ἐλαττοῦται κατὰ τοὺς αὐτοὺς.

PMB. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ θεωρηθῇ εἰς τὴν κίνησιν καὶ ὅτι ἡ κινεῖται τὸ κινητὸν περὶ τὸν ἑαυτοῦ ἄξονα, ἢ ἐκτὸς τοῦ ἄξονος· τὸ πρῶτον λέγεται ὅτι *περιστρέφεται*· τὸ δεύτερον, ὅτι *προχωρεῖ*· ἀλλ' εἰς τὸν δεύτερον τῆς κινήσεως τρόπον ἔμπορεῖ τὸ κινητὸν νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς πάντοτε ἐπιλαμβάνον μεγαλήτερον τόπον, ἢ ὡς περιοριζόμενον ἐν δεσμένῳ τόπῳ· εἰς τὸ πρῶτον ἡ κίνησις εἶναι *μηκυνομένη*· εἰς τὸ δεύτερον, *ἐπανακάμπτουσα*· εἰς τοῦτο πάλιν τὸ δεύτερον ἡ ἐπανακάμπτει ἡ κίνησις *κυκλικῶς*, ἢ κατ' ἀναλικυήσεις ἢ θονήσεις.

PMΓ. Ἐμπορεῖ τελευταῖον ἡ κίνησις νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς μία, ἢ ὡς ἄθροισμα πλειοτέρων, αἱ ὁποῖαι φαίνονται μία· κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ὀνομάζεται *ἀπλῇ*· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον, *σύνθετος*· καὶ ἡ μὲν ἀπλῇ ἔχει πάντοτε τὴν αὐτὴν φοράν, καὶ ἐπομένως εἶναι *εὐθύγραμμος*· ἡ δὲ σύνθετος ἔμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἢ τὴν αὐτὴν φοράν, ὡς ἡ *διαγώνιος* ἡ *γραφομένη* ὑπὸ δύο γωνίαν περιεχουσῶν καὶ ὁμαλῶς κινουμένων· ἢ *διαφόρους*, ὡς ἡ ὑπὸ δύο μεταβαλλουσῶν πάντοτε τὴν ταχύτητα, ὡς γίνεται κατὰδῆλον εἰς τὰ Μηχανικά· ἐπομένως δύναται ἢ σύνθετος νὰ εἶναι ἢ *εὐθύγραμμος* ἢ *καμπολύγραμμος*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τοῦ ποιητικοῦ τῆς κινήσεως, ἢ περὶ Δυνάμεων ἀπωστικῆς καὶ ἐφελκυστικῆς, καὶ τοῦ ἀδιαχωρήτου τῆς ὕλης, καὶ περὶ βαρύτητος.

ΡΜΔ'.

Επειδὴ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον πᾶσα μεταβολὴ ἔχει τὴν αἰτίαν, ἐκ τῆς ὁποίας παράγεται (ΡΔ', ΡΕ', β'), πρέπει ἐξ ἀπαντος νὰ ὑπάρχῃ καὶ τῆς κινήσεως αἰτία· ὀνομάζεται αὕτη γενικώτερον κινητικὴ δύναμις (ΠΒ'), ἥτις εἶναι ἡ καθόλου ἀρχή, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ὕλη γίνεταί τὸ ἐν τόπῳ κινητὸν.

ΡΜΕ'. Διὰ κινήσεως ἐμπορεῖ μέρος τῆς ὕλης ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπ' ἄλλο. Εἰ μὲν λοιπὸν ἡ κινητικὴ δύναμις θεωρητῇ αἰτία ὀποστάσεως τῆς ὕλης ἀπ' ἄλλην, ὀνομάζεται ἀπωστικὴ· εἰ δὲ, πλησιάσεως τῆς ὕλης εἰς ἄλλην, ἐλκυστικὴ· καὶ διὰ μὲν ἐκείνης ἐμπορεῖ ἡ ὕλη νὰ ἐκτείνεται εἰς τὸν τόπον· διὰ δὲ ταύτης, νὰ συστέλλεται καὶ νὰ συνέχεται· διὰ τοῦτο ἡ μὲν πρώτη ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἐκτατικὴ· ἡ δὲ δευτέρα, συσταλτικὴ καὶ συνεκτικὴ· ὀνομάζομεν λοιπὸν ἐνταῦθα ἀδιαφόρως τὴν μὲν ἀπωστικὴν καὶ ἐκτατικὴν, τὴν δὲ ἐφελκυστικὴν καὶ συσταλτικὴν καὶ συνεκτικὴν.

ΡΜς'. Ἡ ὕλη, ὡς ἐν τόπῳ κινητὸν, οὐκ ἐπέχει μόνον τὸν τόπον, ἀλλὰ καὶ τὸν γεμίζει, ἥγουν ὅπου εὐρίσκεται αὐτὴ, ἐκεῖ δὲν ἀφίνει ἄλλην ὕλην νὰ ἐμβῇ· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο τὸ ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης. Τόπος δὲ, εἰς τὸν ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι δὲν εὐρίσκεται ὕλη ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κενὸν

(ΔΓ'), μ' ὅλον ὅτι δὲν ὑπάρχει τι τοιοῦτον εἰς τὸν κόσμον (ΡΘ', ΡΙ').

Σημείωσις. Ἐπέχειν ἢ ἐπιλαμβάνειν τόπον, καὶ γερμίζειν τόπον δὲν εἶναι τὸ αὐτό. Μαθηματικὸν σῶμα, σφαῖρα, φέρον εἶπεν, ἢ κύβος, καθὼς κατασκευάζονται εἰς τὴν Στερεωμετρίαν, ἐπέχει μὲν τόπον, ἐπειδὴ ἐννοεῖται ἐκτεταμένον κατὰ τὰς τρεῖς τοῦ τόπου διαστάσεις· ἀλλὰ δὲν γεμίζει τὸν τόπον, ἐπειδὴ ἐντὸς τοῦ τόπου τῆς μαθηματικῆς σφαίρας ἢ τοῦ μαθηματικοῦ κύβου ἐμπορεῖ νὰ ἐντεθῇ καὶ ἄλλο τοιοῦτον σῶμα, ἐνῶ καὶ τὰ δύο δὲν εἰναιτι πραγματικὸν ἐν τόπῳ. Φυσικὸν δέ τι σῶμα, φέρον εἶπεν, ξυλινὴ σφαῖρα ἢ κύβος, δὲν ἐπιλαμβάνει μόνον, ἀλλὰ καὶ γεμίζει τόπον, ἐπειδὴ εἰς τὸν τόπον φυσικῆς σφαίρας ἢ φυσικοῦ κύβου δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐμβῇ ἄλλο, ὥστε τὰ δύο νὰ ἐπέχωσιν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον· καὶ τοῦτο εἶναι τῆς ὕλης τὸ ἀδιαχώρητον· ἀλλὰ πόθεν προέρχεται ἡ ιδιότης αὕτη;

PMZ'. Τὸ ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης δὲν ἐρμηνεύεται κατ' ἄλλον τρόπον, εἰμὴ ἐξ ἀντιστάσεως, τὴν ὁποίαν μέρος τῆς ὕλης ὡς κινητὸν ἐν τόπῳ ἐπενεργεῖ εἰς πᾶν μέρος ἄλλο αὐτῆς ὡς κινητὸν ἐν τόπῳ καὶ ἐκεῖνο, ὅταν τὸ ἐν προσπαθῇ νὰ ἐμβῇ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, τὸν ὁποῖον ἐπρόλαβε νὰ πιάσῃ τὸ ἄλλο· διότι χωρὶς ταύτης τῆς ἀντιστάσεως δὲν κατανοεῖται Διὰ τί πᾶν μέρος τῆς ὕλης δὲν ἐμβαίνει εἰς τὸν τόπον ἄλλου, ὥστε καὶ τὰ δύο νὰ ἐπέχωσιν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον· ἀλλὰ Πόθεν αὕτη ἡ ἀντίστασις;

PMH'. Ἐπειδὴ τὴν ἀντίστασιν ταύτην δὲν ἐννοοῦμεν ὡς ἄλλο τι, εἰμὴ ὡς κίνησιν ἐναντίαν τῆς κινήσεως, μετὰ τὴν ὁποίαν ὕλη τις προσπαθεῖ νὰ ἐμβῇ εἰς μέρος τοῦ τόπου προεπιληφθέν ἤδη ἀπὸ ὕλης ἄλλης· καὶ ἐπειδὴ ἡ μία ὕλη διὰ τῆς κινήσεως ταύτης ἀποδιώκει τὴν ἄλλην, καὶ δὲν τὴν ἀφίνει νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον· διὰ τοῦτο πρέπει εἰς τὴν ὕλην, καθὼς γεμίζουσιν τόπον, ν' ἀποδιώσωμεν ἀπ' αὐτὴν τινὰ δύναμιν (PME').

PMΘ'. Ἡ ἀπωστικὴ δύναμις ὑπάρχει εἰς τὴν ὕλην

ἀρχικὴ ἢ οὐσιώδης, καὶ ἐπομένως καὶ γενεακή, ὥστε χωρὶς αὐτῆς ἡ ὕλη δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ δι' ἡμᾶς τοὺς ταύτην ἐποπτεύοντας καὶ νοούντας (PZ', β'). διότι, ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅτι εἰς τὴν ὕλην δὲν ὑπάρχει ἀπωστικὴ δύναμις, ἡδύνατο μέρος τι τῆς ὕλης νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν τόπον ἄλλου, καὶ νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ· ἐπειδὴ δὲ ὅλα τὰ σώματα ὡς μέρη τῆς ὕλης εἶναι κινητὰ, ἡδύνατο ὅλα κατὰ μικρὸν νὰ συμπερικλεισθῶσιν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ οὕτως, ὥστε ν' ἀποτελῶσιν ἐν σῶμα· ἀλλ' ἐπειδὴ, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν, καὶ τὰ μέρη τούτου τοῦ σώματος δὲν ἔχουσιν ἀπωστικὴν δύναμιν, ἡδύνατο, κατὰ τὴν κίνησιν, νὰ συναχθῶσιν οὕτως, ὥστε νὰ γίνωσιν ἐν μέρος· ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ οὕτω συναχθεῖσα ὕλη ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἔκτασιν, ἔπρεπε πάλιν ἡ συναγωγὴ καὶ ἡ συνεισχώρησις νὰ προάγεται, ἕως οὗ ἡ ὕλη νὰ χάσῃ πᾶσαν ἔκτασιν, καὶ νὰ συμπέσῃ εἰς ἐν μόνον σημεῖον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ σημεῖον δὲν εἶναι μέρος τόπου (OB'), ἡ ὕλη οὐτ' ἀντιληπτὴ οὔτε νοητὴ ἤθελεν εἶσθαι, ἐὰν δὲν εἶχεν ἀπωστικὴν δύναμιν. Ἀναγκαῖα λοιπὸν καὶ οὐσιώδης εἶναι εἰς πᾶσαν ὕλην ἡ ἀπωστικὴ δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας γεμίζει τὸν τόπον της καὶ εἶναι ἀδιαχώρητος.

PN'. Ἡ ἀπωστικὴ τῆς ὕλης δύναμις πρέπει νὰ ἔχῃ διωρισμένον τινα βαθμὸν, τοῦ ὁποίου ἐμπορεῖ νὰ γείνη μικρότερα καὶ μεγαλύτερα ἐπ' ἄπειρον (PI').

Σημείωσις. Πᾶσα δύναμις ἐμπειρικῶς ἀντικειμένη, ἐπιτεταμένην μέγεθος οὖσα, πρέπει νὰ ἔχῃ βαθμὸν τινα ἐνεργείας· ἄρα καὶ ἡ ἐκταταὶ τῆς ὕλης δύναμις· ἡδύνατο λοιπὸν ὁ ἀπολύτως ὑπατος βαθμὸς τῆς ἐνεργείας νὰ ἐμφλοχωρῇ, ὅταν ἡ ἐκτατικὴ δύναμις ἐκρεῖτο μετὰ τοσούτην μεγάλῃ ταχύτητι, ὥστε εἰς πεπερασμένον καὶ βραχύτατον χρόνον νὰ διατρέχῃ ἡ ὕλη τόπον ἀπέραντον· τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον· διότι εἰς κἀνὲν πεπερασμένον χρόνον εἴτε μέγαν εἴτε μικρὸν δὲν ἐμπορεῖ νὰ διατρέχῃ τῆς ἀπέραντος. Ὁ δὲ ἀπολύτως κατώτατος τῆς ἐνε-

γίγαστος βαθμὸς εἰ δυνατόν νὰ ἐμφωχωρῇ, εἰ μὴ ἡ ἐκτατικὴ δύναμις ἐκείνη μετὰ τὸν μέγαν βραδύτητα, ὥστε εἰς πεπερασμένον, ὅσον αὐτὸν ὑποθέσῃς μέγαν, χρόνον νὰ μὴ διατρέχῃ ἡ ὕλη οὐδὲ βραχύτατον τόπον μέρος· τὸ ὁποῖον καὶ τοῦτο ἐπίσης εἶναι ἀδύνατον· διότι ἔπρεπε νὰ παύσῃ πᾶσα κίνησις, οὐδὲ νὰ λογίζεται κινουμένη ἡ ἀπωστικὴ δύναμις. Πρέπει λοιπὸν ἡ ἐνέργεια τῆς ἐκτατικῆς δυνάμεως νὰ εἴναι βαθμοῦ τινος οὔτε ὑπάτου οὔτε κατωτάτου ἀπολύτως, ἀλλὰ κειμένου κατὰ διαφόρους παραλλαγὰς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁρίων.

ΡΝΑ'. Ἐπειδὴ ὑπὲρ πᾶσαν δεδομένην ἐκτατικὴν δύναμιν ἐμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη τις μεγαλητέρα· αὕτη δὲ δύναται νὰ εἴναι ἐκείνης κατὰ κίνησιν ἀντίθετος, διὰ τῆς ὁποίας νὰ συμπιέζεται καὶ νὰ συστέλλεται ἐκείνη εἰς διάστημα στενωτέρον· διὰ τοῦτο κατὰ πάσης τόπου τινα πληρούσης ὕλης ἐμπορεῖ νὰ δοθῇ συσταλτικὴ τις δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας ἐκείνη νὰ συναχθῇ εἰς στενωτέρον τόπον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκτατικὴ τῆς ὕλης δύναμις ἐμφωλεύει εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ὕλης, καὶ ἐνεργεῖ ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ἐξ αὐτῆς πληρουμένου τόπου κατὰ παντοίας φορὰς· ἀναγκαιῶς γίνεται ἰσχυρωτέρα, ὅταν ἡ ὕλη συστέλλεται εἰς στενωτέρον τόπον. Διὰ τοῦτο τὴν ὕλην δὲν δύναται νὰ διαχωρήσῃ ὕλη ἄλλη διὰ μόνης κινήσεως· διότι, ἔπειδὴ ἡ ἐκτατικὴ δύναμις, ὡς οὐσιώδης, δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀφανισθῇ, καὶ ἐπομένως οὐδ' ἡ ἔκτασις τῆς ὕλης νὰ παύσῃ ὁλοκληρῶς· διὰ τοῦτο βλέπομεν φανερώς, ὅτι ἡ ὕλη δι' ὅποιον ἀσθόηποτε συνθλιπτικῆς δυνάμεως τίποτ' ἄλλο δὲν ἐμπορεῖ νὰ πάθῃ, εἰ μὴ νὰ περικλεισθῇ εἰς μικρότατον τόπον· ἀλλὰ τότε ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐπιταθῇ κατ' ὑπερβολὴν ἡ ἐκτατικὴ δύναμις καὶ νὰ ὑπερικήσῃ τὴν συσταλτικὴν. Εἶναι λοιπὸν ἡ ὕλη ἀδιαχώρητος διὰ τὴν οὐσιώδη καὶ ἀρχικὴν αὐτῆς ἐκτατικὴν δύναμιν.

Σημείωσις. Τὸ ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς ἀπέλυτον, ἢ ὡς σχετικόν. Τὸ μὲν πρῶτον προϋποθέτει, ὅτι ἡ ὕλη αὕτη κατ' ἑαυτὴν εἶναι ἀδιαχώρητος, καὶ δὲν ἐπιδέχεται καμμίαν

σύνθετον, εἰ μὴ ὅσον μόνον συγχωροῦσαν οἱ πόροι τῆς· εἰς δὲ τὸ δευτέρου θεωροῦμεν αἰτίαν τὴν ἀντίστασιν. Τὸ ἀπολύτως ἀδιαχώρητον εἶναι βέβαιον κρυφτωτέρα ἰδιότης ἢ ποιότης ἀδύνατος, ἥγουν τῆς ὅποιας δὲν ἐμπορεῖ ὁ ἀποδοῦναι περαιτέρω λόγος· καὶ οὕτως, ὡς ζητηθῇ διὰ τί τὸ σῶμα δὲν διαχωρεῖ διὰ σώματος, δελεῖ γενέσθαι λόγος, διότι ἡ ὕλη εἶναι ἀπολύτως ἀδιαχώρητος, ταῦτόν εἶπεν, διότι σῶμα δὲν διαχωρεῖ διὰ σώματος. Ἀλλὰ τὸ σχετικὸν ἐπιστηρίζεται εἰς φυσικὸν λόγον, ἥγουν εἰς δύναμιν ταύτην, διὰ τῆς ὅποιας ἡ ὕλη ἐκτεταμένη γεμίζει τὸν τόπον τῆς· ἀλλ' εἰάν καὶ ἡ δύναμις αὕτη ὡς πρώτη καὶ οὐσώδης δὲν ἐξηγείται ἀπ' ἄλλου, καὶ ἐπομένως καὶ αὕτη εἶναι ἀδύνατος ποιότης, μᾶς δίδει ὅμως ἰδίαν ἐνεργούσης αἰτίας, καὶ τῶν νόμων τῆς, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐμπορεῖ νὰ ἐξετασθῇ ἡ ἀντίστασις εἰς τὸν πλήρη τόπον ὡς πρὸς τὸν βραδυνόν, καὶ ἐνέργεια τῆς αἰτίας ἐκείνης· καὶ ἐπομένως τὸ σχετικῶς ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης ἐμπορεῖ νὰ γένη φυσιολογικὸν μᾶθημα. Κατὰ τὴν διάκρισιν ταύτην τοῦ ἀδιαχώρητου ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἡ ὕλη ἀδιαχώρητος ἢ μαθηματικῶς ἢ δυναμικῶς· διότι εἰ μὲν ἦτο ἀπολύτως ἀδιαχώρητος ἡ ὕλη, ἔπρεπε κατὰ τὰ μαθηματικὰ σώματα νὰ γεμίζῃ ἀπολύτως τὸν τόπον· εἰ δ' εἶναι σχετικῶς, τὸν γεμίζει διὰ τῆς δυνάμεώς τῆς.

Σημείωσις Β'. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ σῶμα διὰ σώματος μηχανικῶς μὲν δὲν διαχωρεῖ, διαχωρεῖ δὲ δυναμικῶς· ἥγουν ἑτερείδεις ὕλαι ἀναμετρύνονται οὕτως, ὥστε εἰς καθέναν τοῦ ὅλου μέρος εὐρίσκονται μέρη καὶ τῆς μᾶς καὶ τῆς ἄλλης ὕλης, καὶ πανταχοῦ ἀνάλογως· καθέναν μέρος τῆς μᾶς περιέχει μέρος τῆς ἄλλης οὕτως, ὥστε δὲν συνθῇσονται ἐκτὸς ἀλλήλων, ἀλλ' ἐνοῦνται δι' ἀλλήλων καὶ συνεχονται εἰς τὸν αὐτὸν τόπον· ἡ ἔνωσις αὕτη ὀνομάζεται Χημικὴ σύνθεσις· τὸ δὲ ἐκ δύο, εἴρ' εἶπεν, σωμάτων σύνθετον σῶμα εἶναι οὐδέτερον, ἥγουν οὔτε μὲ τὸ ἓν, οὔτε μὲ τὸ ἄλλο ταυτίζεται.

PNB'. Ὡς, ὅτι εἶναι καὶ ἑαυτὴν κινητὴ, ὀνομάζεται ὕλη καὶ οὐσία· εἰάν δὲ μέρος αὐτῆς κινηθῇ οὕτως, ὥστε παύει νὰ εἶναι μέρος τῆς, τὸ μέρος ἐκεῖνο χωρίζεται ἢ τέμνεται· ἡ δὲ τμηθεὶς τῆς ὕλης ὀνομάζεται Φυσικὴ διαίρεσις, ὅτις ἐμπορεῖ νὰ γείνη εἰς μέρη καὶ μερῶν μέρη, τὰ ὅποια καὶ ἐκεῖνα εἶναι ὕλιν καὶ οὐσίαν· διότι ἡ ἐκτατικὴ δύναμις προσιδιάζει εἰς ὅλα τὰ τῆς ὕλης μέρη, τὰ ὅποια ἐπεχέουν τόπον τινα (PMΘ'), καὶ πᾶν μέρος τόπου γεμάτου

μὲ ὕλην εἶναι κινητὸν, καὶ ἐπομένως διαιρετὸν εἰς μέρη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μαθηματικὴ τοῦ τόπου διαιρέσεις χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον· ἄρα καὶ ἡ φυσικὴ διαιρέσις τῆς τὸν τόπον πληρούσης ὕλης δύναται νὰ προβαίνει ἐπ' ἄπειρον, ἐὰν καὶ δὲν ἀποδείχεται, ὅτι μέρος τι ὕλικῆς οὐσίας συγκροτεῖται ἐκ μερῶν ἀπειραρίθμων.

PNT'. Διότι, ἐὰν εἴπῃς, ὅτι ὕλη τις, φέρει πρὸς αὐτὴν συνίσταται ἐξ ἀπειραρίθμων μερῶν, περιπίπτεις εἰς ἀντίφασιν· ἐπειδὴ πρᾶγμα πεπερασμένον μὲ ἄπειρα μέρη θελεῖ νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ αὐτὸ εἶναι καὶ πεπερασμένον καὶ ἄπειρον. Λέγοντες λοιπὸν, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἐπ' ἄπειρον διαιρετὴ ἐννοοῦμεν ὅτι ποτὲ δὲν δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ τέλος τῆς διαιρέσεως· ἡ δὲ διαιρέσις αὕτη εἶναι κατ' ἐπίνοιαν· διότι πραγματικῶς παρατηροῦμεν μέρη πεπερασμένα, τὰ ὅποια δύναται πάντοτε νὰ πληθυνθῶσι. Συμπεραίνεται δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι μόρια ἀμέριστα ἢ ἀπλᾶ τῆς ὕλης μέρη δὲν ἐμποροῦμεν νὰ συναντήσωμεν ποῦποτε· καὶ ὅτι οὔτε ἀντίληψις, οὔτε συλλογισμὸς ἐκ τῶν ἀντιληπτῶν δύναται νὰ μᾶς δικαιώσῃ νὰ ἀποδεχθῶμεν ἀτόμους οὐσίας ἢ μονάδας ὡς στοιχεῖα τῶν σωμάτων.

Σημειώσεις. Ἐὰν εἴπῃς, ὅτι τὰ μέρη εἶναι ἀπειροστά, καὶ ἐξ ἀπειρῶν ἀπειροστών συνίσταται τὸ πεπερασμένον· οἶον $\frac{1}{\infty} \times \infty = \frac{\infty}{\infty} = 1$ · ἀλλὰ τοιαῦτα ἀπειροστά διὰ τὴν αἴσθησιν εἶναι μὴδὲν, καὶ ἐπομένως ἄγνωστα, καθὼς σώματα (PE').

PND'. Ἐπειδὴ διὰ τῆς ἀπωστικῆς ἢ ἐκτατικῆς δυνάμεως τὰ μέρη τῆς ὕλης ἐκδιώκονται ἀπ' ἀλλήλων· καὶ ἡ δύναμις αὕτη οὐτ' ἀπὸ τὸν τόπον δύναται νὰ περιορισθῇ, οὔτε αὕτη ἐαυτὴν νὰ περιορίσῃ· διὰ τοῦτο, ἐὰν δὲν ὑποτεθῇ ἐναντία τις δύναμις, ἡ ὕλη δὲν ἤθελε μείνειν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς,

ἀλλ' ἤθελεν ἀραιωθῆν καὶ διασκεδασθῆν εἰς τὸ ἄπειρον· δύναμις λοιπὸν κινητικὴ ἐναντία τῆς ἀπωστικῆς κάμνει τὰ μέρη τῆς ὕλης νὰ πλησιάζωσιν εἰς ἄλληλα· αὕτη δὲ ἡ δύναμις ὀνομάζεται ἐλκυστικὴ (PME'). Καὶ αἱ δύο δυνάμεις εἶναι ἀρχικαὶ καὶ οὐσιώδεις εἰς τὴν ὕλην, ἐπειδὴ οὔτε διὰ μόνης τῆς ἐλκυστικῆς, οὔτε διὰ μόνης τῆς ἀπωστικῆς, οὔτε καὶ χωρὶς τῶν δύο ἐμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ὕλη, πληροῦσα τὸν τόπον, ἥγουν ἐποπτή καὶ νοητή.

PNE'. Ἡ ἀπωστικὴ δύναμις τῆς ὕλης δὲν δύναται νὰ περιορίσῃ ἐαυτήν, ἐπειδὴ ἴδιον αὐτῆς εἶναι νὰ ἐκτείνῃ καὶ ὅχι νὰ περιορίξῃ τὴν ὕλην· ἡ ἀπωστικὴ δύναμις ἄλλης ὕλης A δὲν δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν ἀπωστικὴν δύναμιν ὕλης τῆς B· διότι οὕτω προῦποτίθεται ἡ πρώτη ὡς ὑπάρχουσα, τῆς ὁποίας τὴν ὑπαρξὴν ζητοῦμεν νὰ μάθωμεν. Διὰ τίνων μέσων γίνεται· ἀναγκαῖον λοιπὸν εἶναι νὰ τεθῇ ἄλλη κινητικὴ δύναμις προκαταρκτικῶς εἰς τὰ σώματα ἐνυπάρχουσα, τῆς ὁποίας ἡ κίνησις ἀντίκειται εἰς τὴν φορὰν τῆς ἀπωστικῆς.

PNZ'. Ἐὰν ἦτο μόνη ἡ ἐλκυστικὴ ἢ συνεκτικὴ δύναμις εἰς τὴν ὕλην, ἀνάγκη ἦτο νὰ πλησιάζωσιν εἰς ἄλληλα τὰ μέρη της τόσον, ὥς οὐ νὰ συμπέσωσι καθ' ἓν σημεῖον· καὶ καθὼς διὰ μόνης τῆς ἀπωστικῆς διασκεδάζετο ἡ ὕλη (PNΔ'), οὕτω διὰ μόνης τῆς συνεκτικῆς ἔχανε πᾶσαν ἑκτασιν, καὶ ἐπομένως ἐξηφανίζετο. Αἱ δύο λοιπὸν δυνάμεις ἀρχικῶς καὶ ἀναγκαίως ἐνούμεναι καὶ συνδεόμεναι ὡς δύο τινες παράγοντες δίδουσι τὸ γινόμενον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μᾶς φαίνεται ἐν τόπῳ, καὶ τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ὕλην πληρόνουςαν τὸν τόπον· καθυποβαλλομένη δὲ ἡ μὲν ἀπωστικὴ δύναμις ὡς θεσεις, ἡ δ' ἐλκυστικὴ ὡς ἀντίθεσεις· ἡ δ' ἐξ αὐτῶν παραγομένη ὕλη ὡς σύνθεσις. Σῶμα λοιπὸν φυσικὸν ἡ ὕλη δὲν εἶναι ἄλλο,

εἰ μὴ τὸ γινόμενον ὑπὸ τῶν δυνάμεων τούτων· ἐπειδὴ, ἐὰν ἐλλείψωσιν αὐται, τὸ σῶμα ἀφανίζεται.

Σημείωσις. Τὴν μὲν ἀπωστικὴν τῆς ὕλης δύναμιν θεωροῦμεν, ἐπειδὴ μᾶς ὑπαντᾷ πρώτη εἰς τὴν αἰσθησιν· καὶ διὰ τοῦτο πρώτη ταύτην ἀπὸ τὰς ἀρχικὰς δυνάμεις ἐθεωρήσαμεν· τὴν δὲ συνεκτικὴν ἀντιθετοῦμεν, ἐπειδὴ συμπεραίνομεν διὰ συλλογισμοῦ, ὅτι πρέπει καὶ αὕτη νὰ προσδιᾶξῃ εἰς πᾶν σῶμα· ὡς πρὸς τὴν αἰσθησιν λοιπὸν ἢ μὲν ἀπωστικὴ δύναμις εἶναι ὁ πραγματικὴς τῆς ὕλης πόλος· ἢ δὲ συνεκτικὴ, ὁ πόλος αὐτῆς ὁ νοητός· ἢ δὲ τούτων ἑνώσις εἶναι ὁ ἄξων, περὶ τοῦ ὁποῖου στρέφεται τοῦ σώματος ἡ ἔννοια· διὰ τοῦτο παντός σώματος ἐμποροῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα, χωρὶς τὴν ὄρασιν, μὲ μόνον τὴν ἀφήν, εἰς τὴν ὁποῖαν προσβάλλει ἐκ πάντων τῶν σημείων του ἡ ἀπωστικὴ δύναμις. Διὰ δὲ τῆς συνεκτικῆς, ὡς νοητοῦ μέρους, δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν τὸ σῶμα οὔτε πόσον εἶναι μέγα οὔτε πῶσον εἶναι τὸ σχῆμα του. Γινεῖ δὲ εἶναι οἱ νόμοι τῶν δύο τούτων δυνάμεων, ἔταν ἐνεργοῦν μεταξύ δύο μεγάλων σωμάτων, Ἡλείου καὶ Γῆς, Γῆς καὶ Σελήνης κτ., ἢ μὲν ὡς ἐπικεντρός, ἢ δὲ ὡς ἀπόκεντρος δυνάμεις, πρέπει νὰ τὸ ἐξηγήσῃ ἡ φυσικὴ Ἀστρονομία.

PNZ'. Ἡ ἀμοιβαία δύω σωμάτων ἐνέργεια γινομένη μὲν κατὰ τὰ κοινὰ αὐτῶν πέρατα διὰ τὸ ἀδιαχώρητον, ὀνομάζεται φυσικὴ συνάφεια· γινομένη δὲ ἐκτὸς τῆς συναφείας, ἐνέργεια ἐκ τῶν πόρρω, ἢ μακρόθεν· ἢ μὲν λοιπὸν ἀπωστικὴ δύναμις ἀνθισταμένη εἰς ἄλλο σῶμα σπεύδον νὰ ἐμβῇ εἰς τὸ ἰδικόντης ἐνεργεῖ διὰ μόνης τῆς συναφείας· ἢ δὲ ἐλκυστικὴ ἐνεργεῖ καὶ μακρόθεν, ἐπειδὴ εἶναι αἰτία νὰ πλησιάζωσιν αἱ ὕλαι εἰς ἀλλήλας. Εἰ μὲν λοιπὸν σῶμα ἐνεργῇ ἀπωστικῶς εἰς ἄλλο σῶμα ἀφαστῶς, τὸ κάμνει ἐμμέσως, ἡγουν διὰ τῶν μεταξύ κειμένων σωμάτων· εἰ δὲ ἐλκυστικῶς, ἐνεργεῖ ἀμέσως, ἡγουν χωρὶς μεσίτευσιν τῶν μεταξύ κειμένων σωμάτων· καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον, εἴτε γεμάτος ὑποτεθῇ εἴτε κενὸς ὁ μεταξύ τόπος· διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ μακρόθεν ἐνέργεια δύναται νὰ γείνη καὶ διὰ κενοῦ τόπου, ἐὰν δοθῇ τοιοῦτος.

PNH. Ἡ ἀπωστικὴ τῆς ὕλης δύναμις ἐνεργεῖ μόνον ἐξ ἐπιπολῆς, ἥγουν εἶναι τοιαύτη, διὰ τῆς ὁποίας τὰ σώματα ἐνεργοῦσιν εἰς ἄλληλα ἀμέσως μόνον κατὰ τὰ κοινὰ τῆς συναφείας ὅρια, τὰ ὁποῖα εἶναι αἱ ἐπιφάνειαι των (**OB.**). διότι, ἐπειδὴ τὰ συναπτόμενα μέρη τῆς ὕλης περιορίζουσιν ἀμοιβαίως τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας των· διὰ τοῦτο καμμία ὕλη δὲν ἐμπορεῖ νὰ κινήσῃ διὰ τῆς ἀπωστικῆς δυνάμεως ἄλλην ὕλην ἀπέχουσαν, ἐὰν πρῶτον δὲν κινήσῃ τὰ μεταξὺ κείμενα.

PNΘ. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ ἐλκυστικὴ τῆς ὕλης δύναμις εἶναι διαχωρητικὴ, ἥγουν διὰ τὴν ὁποίας σώματα καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς συναφείας ἐμποροῦν νὰ ἐνεργήσωσιν ἀμέσως εἰς ἄλληλα· διότι δύναμις ἐνεργοῦσα μακρόθεν, καὶ διὰ τοῦ κενοῦ, ἐὰν ὑπετίθεται, τόπου (**PNZ.**), δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐμποδισθῇ κατὰ τὴν ἐνέργειάν της ἀπὸ τὴν μεταξὺ τὸν τόπον πληροῦσαν ὕλην. Διὰ τοῦτο ἡ ἀρχικὴ τῆς ὕλης ἐλκυστικὴ δύναμις ἐξαπλόνεται ἀπὸ παντὸς αὐτῆς μέρους πανταχόσε, ἀπεράντως εἰς ὅλον τοῦ κόσμου τὸν τόπον· καὶ μὲν ὅλον ὅτι ἡ ἐλκυστικὴ δύναμις ποσοῦ τιнос ὕλης, καθὼς καὶ ἡ ἀπωστικὴ, πρέπει νὰ ἔχῃ βαθμὸν τινα ὀρισμένον, τοῦ ὁποίου ἐμποροῦν νὰ δοθῶσιν ἄλλοι μεγαλύτεροι καὶ μικρότεροι ἐπ' ἄπειρον· μὲν ὅλον τοῦτο ἡ ἰσχὺς τῆς ἐφελκύνσεως, ὅσαν ἂν μειωθῇ προεκτεινομένη, δὲν ἐμπορεῖ νὰ παύσῃ ποῦποτε, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχῃ βαθμὸν τινα, ἐὰν καὶ κατὰ πολλὰ μικρόν.

PE. Ἐκ τῶν εἰρημένων πορίζονται τὰ ἐφεξῆς.

α'. Ποσόντι ὕλης, ἥγουν σώμα, τὸ ὁποῖον γαμίζει τὸν τόπον κατὰ τινα βαθμὸν, δὲν δύναται νὰ συσταθῇ ἄλλως, εἰ μὴ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ἀρχικῶν δυνάμεων τῆς ὠθούσης καὶ τῆς ἐλκυούσης· διότι διὰ μὲν μόνης τῆς πρώτης διεσκαδάζοντο τὰ μέρη τῆς ὕλης εἰς τὸ ἄπειρον· διὰ δὲ μόνης τῆς

δευτέρας συνέπιπταν καθ' ἐν σημείον (ΡΝΖ'). Τὰς δυνάμεις ταύτας ἐμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν καὶ πληρωτικὰς, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν ὑπάρχουσα πληροὶ τόπον ἡ ὕλη.

β'. Ἐπειδὴ ἐνυπάρχουσιν εἰς πᾶν μέρος τῆς ὕλης αἱ πληρωτικαὶ δυνάμεις· ἀναγκαίως πληθυνομένης ἡ ἐλαττομένης τῆς μάζης, ἦγουν τοῦ ποσοῦ τῆς ὕλης, ἐπιτείνονται ἡ ἐλαττοῦνται ἦγουν ὑφίενται καὶ αὐταί.

γ'. Ποσοῦ τινος ὕλης, ὅσον μακρῆτερα ἐξαπλώνονται αἱ πληρωτικαὶ δυνάμεις, τόσον περισσότερον ὑφίενται· διότι ἐνῷ ἐξαπλώνονται εἰς μεγαλῆτερον τόπον, πρέπει κατὰ πᾶν σημείον τοῦ μεγαλῆτερου τόπου νὰ συναντῶνται μικρότεροι δυνάμεις βαθμοὶ παρὰ κατὰ πᾶν σημείον τοῦ μικροτέρου τόπου.

δ'. Ἐὰν τὸ αὐτὸ τῆς ὕλης ποσὸν, τὸ ὁποῖον ἀρχήτερα ἐγείμize μικρότερον τόπον, γεμίξη μεγαλῆτερον, μεγεθύνεται μὲν ὁ ὄγκος του, ἐλαττώνεται δὲ ἡ πυκνότης του· ἐὰν ὁ ἐξ ἐναντίας κατ' ὀλίγον ἐπιλαμβάνη τόπον μικρότερον, μικρύνεται μὲν ὁ ὄγκος, αὐξεται δὲ ἡ πυκνότης του· ὄγκος λοιπὸν εἶναι ἡ ἔκτασις τῆς τοῦ τόπου πληρώσεως. Πυκνότης δὲ, ἡ ἐπίτασις. Καὶ τὰ δύο δύναται νὰ παραλλαχθῶσι χωρὶς νὰ παύσῃ ἡ συνέχεια τῆς τοῦ τόπου πληρώσεως διὰ μετὰ ξυ̅ κενῶν διαστημάτων.

Σημείωσις Α'. Δύο δέξας παρέλαβαν οἱ Φιλόσοφοι πρὸς ἐξηγήσιν τῆς διαφορῆς πυκνότητος τῶν σωμάτων. Οἱ μὲν ὑπέθεσαν τὰ πάντα συνιστώτα ἐκ κενῶν διαστημάτων καὶ ἐξ ατόμων· καὶ εἰ μὲν εἶναι ὀλίγοι αἱ αἰμοὶ εἰς τὸ σῶμα, καὶ πολὺ τὸ κενόν, τὸ σῶμα εἶναι ἀραιόν· εἰ δ' εἶναι πολλαὶ μὲν αἱ αἰμοὶ, ὀλίγον δὲ τὸ κενόν, τὸ σῶμα εἶναι πυκνόν· ὀνομάζεται δὲ ἡ δέξα αὕτη ἀτομολογία. Ἄλλοι δὲ οὔτε κενὸν οὔτε ατόμους ἀποδέχονται, ἀλλ' αἰτίαν τῆς εἰδικῆς κατὰ πυκνότητα καὶ ἀραιότητα τῶν σωμάτων διαφορᾶς θέλουσι τῆς πληρωτικῆς δυνάμεις· σῶμα πυκνότερον ἢ ἀραιότερον λέγουσιν οὗτοι τοῖς εἰς δεξιότερων ἢ ἀριστερότερων τῶν πληρωτικῶν δυνάμεων γεμίξον μικρότερον ἢ μεγαλῆτερον τόπον· ἢ, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ αὐτό, εἰς τὸ αὐτὸ τῆς ὕλης

ποσὸν ἔχη μεγαλύτερον ἢ μικρότερον ὄγκον, χωρὶς νὰ παρεμπέπτωσι μεταξύ κενὰ διαστήματα. Ἡ δόξα αὕτη ὀνομάζεται *δυναμεολογία*, καὶ ἐπικρατεῖ τὴν σήμερον εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν.

Σημείωσις Β'. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀτομολογίαν ἄνυ λέγου βεβαιώνεται ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ νοηθῇ ἡ εἰδικὴ διαφορὰ τῆς πυκνότητος τῶν σωμάτων χωρὶς ἀτόμων καὶ κενῶν καὶ ἐπειδὴ καὶ τὸ κενὸν καὶ αἱ ἀτομοὶ ὑποτίθενται χωρὶς νὰ τὰ βεβαιώσῃ ἡ πείρα οὐδὲ ὁ λόγος· διὰ ταῦτα ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ προτιμήσωμεν τὴν δόξαν τῶν δυναμεολόγων, μὴ ὅλον ὅτι καὶ αὕτη δὲν εἶναι ἐλευθέρα ἀπὸ δυσκολίας εἰς ἑρμηνείαν τῶν μερικῶν φαινόμενων.

ΡΞΑ'. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν δυναμεολογικὴν δόξαν τὸ ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης εἶναι ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρχικῆς ὠθήσεως· διὰ τοῦτο αὕτη ὀνομάζεται καὶ ἀρχικὴ ἐλαστικότης, ὡς ἐλαύνουσα ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἀποδιώκουσα πᾶν τὸ προσπαθεῖν νὰ καταλάβῃ τὸν τόπον τῆς· ἡ δὲ ἐνέργεια τῆς διαχωρητικῆς ἐλκύσεως ὀνομάζεται βάρυνσις. Τὸ δὲ νὰ προσπαθῇ μέρος τι τῆς ὕλης νὰ κινηθῇ κατὰ τὴν φοράν τῆς μεγαλύτερας βαρύνσεως ὀνομάζεται βαρύτης τῆς ὕλης. Πᾶν λοιπὸν σῶμα εἶναι ἀρχικῶς ἐλαστικὸν καὶ βαρὺ. Ἐλαστικότης λοιπὸν καὶ βαρύτης εἶναι αἱ μόναι τῆς ὕλης ιδιότητες, αἱ ὁποῖαι γίνονται καταληπταὶ ἐκ τῶν προτέρων.

Σημείωσις Α'. Ἀρχικὴν ἐλαστικότητα ὀνομάσαμεν τὸ ἀδιαχώρητον τῆς ὕλης πρὸς διαφοράν τῆς μερικῆς καὶ ἰδιαίτης ἐλαστικότητος, ὥτις ἐνυπάρχει εἰς σώματά τινα. Κατὰ ταύτην τὸ σῶμα, ἀφ' οὗ δὲ ἄλλης κινητικῆς δυνάμεως μεταβάλλει τὸ σχῆμα ἢ μέγεθος, ἐπανέρχεται πάλιν εἰς τὸ πρότερον· ἡ δυνάμις αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν πληρωτικῶν δυνάμεων καὶ πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ εἰς τὴν πειραματικὴν φυσικὴν. Ἄλλη δέ τις ιδιότης, μὲ τὴν ὁποίαν προάγονται πανταχόσε τὰ σκετινῶδη λεγόμενα ῥευστὰ, οἷον πῦρ, φῶς κτ. δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζεται ἐλαστικότης· ἀλλὰ διὰ πλειότεραν εὐκρίνειαν καλὸν εἶναι μὲ φαίνεται, ἡ μὲν πρώτη νὰ ὀνομάζεται τῆς ὕλης τὸ ὁδιαχώρητον· ἡ δὲ δευτέρα, ἐλαστικότης· ἐκτασιμότης δὲ ἡ τρίτη.

Σημείωσις Β'. Τὸ νὰ θέλωμεν νὰ ἐξηγώμεν τὴν βαρύτητα δι' ἄλλης βαρυντικῆς δυνάμεως διαφόρου παρὰ τὴν ἐλκυστικὴν, ἢ διὰ τῆς

γενικῆς ἄλλης ὕλης. ἥτις ἔμποικε τὴν βαρύτητα, θελεῖ νὰ εἶπῃ νὰ παρατιῶμεν τὴν φανεράν καὶ εἰς πᾶν σῶμα γενικῶς κατηγορουμένην ἐλκυστικὴν δύναμιν, καὶ νὰ ὑποθέτωμεν ἄδηλα καὶ κρύφια. Τὰ δὲ ἀβαρὲς σωμάτων τινῶν δὲν ἔμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς καθολικῆς ἀπάσης ὕλης βαρύτητος. διότι βάρος καὶ βαρύτης εἶναι δύο διάφορα πράγματα. Ὅ,τι εἶναι ἀβαρὲς, ἦγουν δὲν κάμνει θλάψιν εἰς τὴν χεῖρα μου, ἢ εἰς τὴν πλάστιγγα, ἢ εἰς ἄλλο ὅποιονδήποτε βαρομέτρον. τοῦτο δὲν ἔπεται ἐκ τούτου νὰ μὴ ἔχῃ καὶ βαρύτητα, ἦγουν νὰ μὴ ἐλκύεται ἀπ' ἄλλα σώματα. Πρὸς τούτοις τὸ ἀβαρὲς σωμάτων τινῶν, φωτὸς, φέρον εἶπεν, πυρὸς, ἠλεκτρικῆς ὕλης κτλ. εἶναι πολλὰ ἀμφιβόλων. καί, εἰν ταῦτα δὲν φέρονται εἰς τὴν Γῆν, φέρονται ἐξ ἅπαντες εἰς τῆς Γῆς τὸ κέντρον, ἦγουν τὸν ἥλιον, ὡς σώματα ἀνήκοντα πλέον εἰς τὸ ὅλον ἡλιακὸν σύστημα παρά εἰς τὴν Γῆν.

Σημειώσεις Γ'. Ἄλλας δὲ τινὰς τῶν σωμάτων ιδιότητας, οἷον ρευστότητα, στερεότητα, θραυστότητα κτλ. ἀφύρουν νὰ ἐξετάσῃ ἡ πειραματικὴ Φυσικὴ. Δὲν κατηγοροῦμεν νεώτερους τινὰς τῆς φυσικῆς φιλοσόφους, οἵτινες καὶ ταύτας ἐντροσπάθησαν νὰ ἐρμηνεύσωσιν ἐκ τῶν προτέρων. ἀλλ' ὁμολογοῦμεν εἰλικρινῶς ὅτι δὲν μᾶς ἀναπαύουσιν αἱ ἐρμηνείαι τινῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ μεταδόσεως τῆς κινήσεως, καὶ μάξης τῆς ὕλης, καὶ ἀδρανείας, καὶ προσδιορισμοῦ τῆς φαινομένης κινήσεως.

ΡΕΒ'.

Θεωρουμένη ἡ ὕλη μόνον ὡς γεμίζουσα τόπον ἔμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ καὶ ὡς ἡρεμοῦσα. Ἀλλ' ἔμπορεῖ ἡ αὐτὴ νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς κινουῦσα καὶ ὡς κινούμενη, ὥστε, ἐνῶ κινεῖται, νὰ ἀναγκάζῃ ἄλλην ἢ νὰ προπορεύεται ἔμπροσθέν της, ἢ ν'

ἀκολουθῇ κατόπιν τῆς. Τὸ κινητὸν ὁμῶς δὲν ἤθελε μεταδίδειν εἰς ἄλλο κίνησιν, ἐὰν ἀρχικῶς δὲν εἶχε κινητικὴν τινὰ δύναμιν· πᾶσα ἄρα κινήσεως μετάδοσις προϋποθέτει ἀρχικὴν τινὰ κινητικὴν δύναμιν. Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι κινητὸν ἔχον καὶ κινητικὴν δύναμιν.

ΠΕΓ. Ποσότης τῆς ὕλης εἶναι τὸ πλῆθος τοῦ ἐν τόπῳ τινι περιεχομένου κινητοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ὕλική του οὐσία (PNB'). ὀνομάζεται δὲ Μάζα, ἐὰν ὅλα τὰ μέρη τῆς κινητᾶ ὄντα φανερόνουν ἐν αὐτῷ καὶ κινητικὴν δύναμιν. Μάζα δὲ διωρισμένου εἶδους ὀνομάζεται σῶμα κατὰ μηχανικὴν σημασίαν. Εἰς πᾶν λοιπὸν κινητὸν καὶ τὴν κίνησιν αὐτοῦ μεταδίδον σῶμα ἡ ποσότης τῆς κινήσεως δὲν ἐκτιμᾶται κατὰ τὴν ταχύτητα μόνον, καθὼς εἰς ἓν σημεῖον (PAE'), ἀλλ' ἐν αὐτῷ καὶ κατὰ τὴν ποσότητα τῆς μάζης. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος δύο κινητῶν σωμάτων ὡς πρὸς τὴν ποσότητα τῆς κινήσεώς των εἶναι σύνθετος ἐκ τοῦ ὁρθοῦ λόγου τῶν μαζῶν καὶ τοῦ ὁρθοῦ λόγου τῶν ταχυτήτων, ἥγουν εἶναι $\Pi : \pi :: MT : \mu t$. Καὶ εἰς τὴν μηχανικὴν ἐνέργειαν σώματός τινος τὸ αὐτὸ γίνεται εἴτε τῆς ταχύτητος τῆς αὐτῆς μενούσης διπλασιασθῇ ἡ μάζα, εἴτε τῆς μάζης τῆς αὐτῆς μενούσης διπλασιασθῇ ἡ ταχύτης.

ΠΕΔ. Ἡ μάζα τοῦ σώματος παραβαλλομένη με' ἄλλην ἐμπορεῖ νὰ εἶναι εἰδικῶς διάφορος· καὶ διὰ τοῦτο ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ εἰμὴ διὰ τῆς ποσότητος τῆς κινήσεως εἰς δεδομένην ταχύτητα· διότι, ἐπειδὴ ἡ ὕλη εἶναι ἐπ' ἀπειραν διαιρετὴ (PNB'), διὰ τοῦτο ἡ ποσότης αὐτῆς, ἥγουν ἡ μάζα δὲν ἐμπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τοῦ πλῆθους τῶν μερῶν τῆς· ἡδύνατο δὲ νὰ προσδιορισθῇ δι' ἐκμετρήσεως εἰς ἐντελῶς ὁμοειδεῖς ὕλας, παραβαλλομένης μεγαλητέρας πρὸς μικροτέραν ὡς

μονάδα παραλαμβανομένην· διότι τῶν τοιούτων οἱ ὄγκοι ἐξ ἀνάγκης εἶναι μὲ τὴν μάζαν ἀνάλογοι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντελῶς ὁμοειδεῖς ὕλαι δὲν δύνανται νὰ ὑποτεθῶσιν ἀσφαλῶς· διὰ τοῦτο ἡ ἐκτίμησις τῆς μάζης γίνεται ἱκανῶς μὲ τὴν διαφορὰν τῆς κινήσεως· διότι ἡ διαφορὰ αὕτη, εἰς εἶναι ἴσαι αἱ ταχύτητες, προέρχεται μόνον ἀπὸ τὴν διάφορον τῆς ὕλης ποσότητα (ΡΕΓ').

Σημείωσις. Νὰ ἐκτιμηθῇ μάζα σώματος δὲν ἔμπορεῖ οὔτε δι' ἀριθμοῦ οὔτε διὰ μέτρου· διότι, διὰ νὰ γένη τὸ πρῶτον, πρέπει νὰ προϋποθέσωμεν, ὅτι πᾶν σῶμα συνίσταται ἐξ ἀπλῶν τῶν μορίων· καὶ ὅταν εἴρωμεν εἰς καθεὶν ἐκ τῶν σωμάτων Α, Β, ὅτι ἐνυπάρχουσι 10000, φέρο' εἰπεῖν, τοιαῦτα μόρια, τότε δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ἔχουν ἴσας τὰς μάζας. Διὰ νὰ γένη δὲ τὸ δεῦτερον πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι ὅλα τὰ σώματα εἶναι ἀκριβῶς ὁμοειδῆ, καὶ ἐπομένως ἡ μάζα τῶν ἀναλογεῖ μὲ τὸν ὄγκον· ὥστε, εἰς τῶν σωμάτων Α, Β καθενὸς τὸ μέγεθος εἶναι δέκα κυβικῶν ποδῶν, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἶναι ἴσαι ἀκριβῶς αἱ μάζαι των· ἀλλ' ἡ πείρα μᾶς διδάσκει τὸ ἐτεροειδὲς τῆς ὕλης, καὶ μᾶς ἐξελέγχει, ἄχρηστον τὴν ἐκτίμησιν ταύτην. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ποσότης τῆς κινήσεως σώματος τῶος προσδιορίζεται διὰ τῆς μάζης καὶ τῆς ταχύτητος· διὰ τοῦτο δοδεσκαῶν τῶν ταχυτήτων δύο ἐτεροειδῶν σωμάτων ἔμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν, ἐκ τῆς ποσότητος τῆς κινήσεως, τὸ ἴσον ἢ τὸ ἄνισον τῶν μαζῶν. Ἐὰν δηλονότι εἶναι ἡ ταχύτης ἴση καὶ ἡ ποσότης τῆς κινήσεως ἴση, ἴσαι εἶναι καὶ αἱ μάζαι, καὶ εἰς ἄλλως εἶναι ἄνισοι τῶν σωμάτων οἱ ὄγκοι. Ἐὰν, φέρο' εἰπεῖν Α καὶ Β, τμήμα μολύβδου καὶ δέμα πάμβακος, βαλθῶσι καθεὶν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πλαστιγγας τῆς ζυγαρίας, καὶ σταθῶσιν ἰσορροῖα, δεκαῶς κρίνωμεν ὅτι εἶναι ἴσα κατὰ τὰς μάζας· διότι καὶ τὰ δύο κινεῖνται μὲ ἴσιν δυνάμει πρὸς τὴν Γῆν, καὶ διὰ τοῦτο ἰσορροποῦσιν· ἡ δὲ ταχύτης εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ τῶν δύο, ἐπειδὴ καὶ τὰ δύο ἀπέχουν ἐπίσης ἀπὸ τὸ τῆς Γῆς κέντρον· ἀλλ' εἰς ἡ ποσότης τῆς κινήσεως τοῦ Α εἶναι μεγαλυτέρα παρὰ τὴν τοῦ Β, ἔπρεπεν ἐκεῖνο μὲν νὰ κατέλθῃ, τοῦτο δὲ νὰ ἀνέλθῃ, καὶ καὶ ἐπομένως ἐκεῖνο νὰ ἔχῃ πλειοτέραν παρὰ τοῦτο μάζαν· ἡ ζυγαρὶς λοιπὸν τῶν σωμάτων τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ ἐκτίμησις τῶν μαζῶν διὰ τοῦ ποσού τῆς κινήσεως.

ΡΕΕ'. Ἐπειδὴ ἡ οὐσία εἰς πᾶσαν μεταβολὴν τῶν συμβηκόντων μένει ἀμετάτρεπτος (ΡΕ', α')· ἡ δὲ ὕλη μετὰ

τῶν ἐκτὸς ἀλλήλων κειμένων μερῶν τῆς εἶναι οὐσία (PNB)· διὰ τοῦτο ἡ ποσότης τῆς ὕλης, ὅσαι μεταβολαὶ ἂν γένωσιν εἰς τὴν σωματικὴν φύσιν, μένει πάντοτε ἡ αὐτή. Ταυτίζεται δὲ ἡ θέσις αὕτη μὲ τὴν προειρημένην (PIΔ'), ὅτι τὸ οὐσιώδες μέρος τῶν ἐμπειρικῶν πραγμάτων μένει ἀκατανάλωτον.

PEΣ'. Ἐπειδὴ πᾶσα μεταβολὴ ἔχει τὴν αἰτίαν τῆς (PE', β')· ἡ δὲ ὕλη, καθὼς τοιαύτη, μόνον διὰ κινήσεως ἐμπορεῖ νὰ μεταβληθῇ· διὰ τοῦτο πᾶσα μεταβολὴ τῆς αἰσθητῆς φύσεως ἀναγκασίως ἔχει ἐξωτερικὴν αἰτίαν· γίνεται λοιπὸν φανερόν, ὅτι πᾶν σῶμα διατηρεῖ τὴν κατάστασίν του (ἡρεμίαν, ἢ κίνησιν κατὰ τὴν αὐτὴν φορὰν καὶ ταχύτητα), εἰ μὴ δὲν βιασθῇ ἀπ' ἐξωτερικὴν αἰτίαν νὰ τὴν μεταβάλῃ· ὀνομαζεται δὲ τοῦτο τῆς ὕλης Ἀδράνεια.

PEZ'. Αἱ ἐκ τῆς ἀπωστικῆς καὶ ἐλκυστικῆς δυνάμεως γινόμεναι εἰς τὴν ὕλην μεταβολαὶ δὲν ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἐσωτερικῆς αἰτίας ἀποτελέσματα· διότι, ἐπειδὴ κανὲν μέρος τῆς ὕλης οὐτ' ἀπωθεῖ οὔτε ἑλκεῖ ἑαυτὸ, ἀλλὰ πάντοτε ἄλλο· διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἄλλο τοῦτο γίνεται αὐτὸ ἐξωτερικὴ αἰτία· καὶ ὁ νόμος τῆς ἀδρανείας διασώζεται.

PEH'. Καὶ εἰς τὸ βλέπωμεν κινούμενα σώματα ὅτι μεταβαίνουν εἰς ἡρεμίαν καθ' ἑαυτὰ, ὁ νόμος τῆς ἀδρανείας πάλιν δὲν ἀναιρεῖται· διότι εἶναι ἐξωτερικὴ αἰτία ἡ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος ἀντίστασις, ἥτις καταπαύει κατὰ μικρὸν τὴν κίνησιν.

PEΘ'. Μηδ' ὅτι ζῶντα σώματα μεταβάλλουσι προαιρετικῶς τὴν κατάστασίν των ἐπιφέρει τινα βλάβην κατὰ τῆς ἀδρανείας τῆς ὕλης· διότι ταῦτα ἔχουσι τὴν ζωὴν, ἥτις δὲν εἶναι γενικὸν τῆς ὕλης κατηγορημα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐκλάβωμεν τὴν ἀδράνειαν ὡς θετικόν τι καὶ ὑπαρκτικόν τῆς ὕλης σπού-

δασμα εἰς τὸ νὰ διατηρήσῃ τὴν κατάστασίν της, ἀλλ' ἀποφαικόντι καὶ λειπτικόν, ἥγουν καθαρὰν ἀδυναμίαν τοῦ νὰ μεταβῇ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην κατάστασιν.

ΡΟ'. Ἐπειδὴ τὰ ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα ὡς πρὸς τὸ ἅμα εἶναι συνδεδεμένοι μετ' ἀλλήλων δι' ἀμοιβαίας ἐνεργείας (ΡΕ', γ'). ἀναγκαιῶς καὶ εἰς τὴν τῆς κινήσεως μετὰδοσιν ἐμφιλοχωρεῖ ἀμοιβαία ἐνέργεια, ἥγουν ὀρᾶσις καὶ ἀντίδρασις· ἐκ δὲ τούτων εἶναι φανερόν, ὅτι πᾶν σῶμα, ὅσον ἂν εἶναι μέγα, ἐμπορεῖ νὰ γείνῃ κινητὸν καὶ ἀπὸ τὸ μικρότατον σῶμα· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο ὁ νόμος τῆς συνεπιδράσεως, ἢ τῆς συγκρούσεως. Πόσον δὲ κινεῖται τὸ μέγα ὑπὸ τοῦ μικροῦ, καὶ ἐὰν ἡ κίνησίς του γίνεται ἐπαισθητὴ, παραπέμπομεν νὰ τὸ ἐξετάσῃ ἡ φυσικωτέρα Μαθηματικὴ.

ΡΟΑ'. Ἐπειδὴ ἡ κίνησις εἶναι ἀπροσδιόριστον φαινόμενον, ἐμποροῦμεν νὰ ἐξετάσωμεν ἀκόμη εἰς τὸ Κεφάλαιον τοῦτο Τί εἶναι τὸ κινητὸν, ἥγουν νὰ προσδιορίσωμεν τὸ φαινόμενον τῆς κινήσεως· διότι ἐπειδὴ εἰς πᾶσαν κίνησιν μόνον μεταβολὴν τοπικῆς σχέσεως δύω ἢ πλειοτέρων πραγμάτων ἀντιλαμβανόμεθα, εἶναι ἀμφίβολον ἂν ἡ μεταβολὴ εἶναι πάντων, ἢ ἂν συμβαίνει μόνον εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Διὰ δὲ τοῦ προσδιορισμοῦ τούτου μεταβάλλεται ἡ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου κρίσις (Α, ἢ Β, ἢ καὶ τὰ δύω μὲ φαίνονται ὅτι κινοῦνται) εἰς τὴν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου (Α, ἢ Β, ἢ καὶ τὰ δύω κινοῦνται).

ΡΟΒ'. Ἐὰν βλέπῃς κίνησιν σώματος φερομένου κατ' εὐθείαν, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον τὸ πρᾶγμα (ἥγουν χωρὶς νὰ προσέξῃς εἰς ἄλλα ἐμπειρικὰ διδόμενα) εἶναι ἀδιάφορον, εἴτε ἐκλάβῃς αὐτὸ τὸ σῶμα ὡς κινούμενον, καὶ ἤρεμον τὸν σχετικὸν τόπον, ἢ τὸ μὲν σῶμα ἤρεμον, κινούμενον δὲ τὸν σχετικὸν τόπον ἐπ' ἄλλου μεγαλητέρου τόπου κατὰ φοράν ἀντίθε-

τον καὶ ταχύτητα ἴσιν (ΡΛΘ'). Ἡ εὐθύγραμμος λοιπὸν κίνησις ὡς πρὸς τὸν σχετικὸν τόπον εἶναι ἐνδεχόμενον κατηγορούμενον τοῦ φαινομένου, ὅτι κινεῖται, σώματος· καὶ ἡ κρίσις εἶναι ἐκ τοῦ ὑποκειμένου διεξευγμένη, ἥγουν τοιαύτη, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμπορεῖ νὰ κατηγορηθῇ κατὰ τοῦ σώματος ἡ κίνησις ἢ ἡρεμία (Λογικ. ΡΜΘ'). Εἰς ἀπόλυτον δὲ τόπον κίνησις δὲν γίνεται οὐδὲ εἶναι δυνατὴ νὰ ὑπάρξῃ οὔτε εὐθύγραμμος, οὔτε καμπυλόγραμμος (ΡΛΘ'. Σημ.).

ΡΟΓ'. Ἐὰν δ' ἐξ ἐναντίας βλέπῃς κίνησιν σώματος φερόμενου κατὰ γραμμὴν καμπύλην, δὲν εἶναι ἀδιάφορον νὰ ἐκλάβῃς κινήτων ἢ τὸ σῶμα ἢ τὸν τόπον· διότι, ἐπειδὴ εἰς τοιαύτην κίνησιν μεταβάλλεται πάντοτε ἡ φορὰ (ΡΜ')· τὸ δὲ σῶμα διὰ τὴν ἀδράνειαν διατηρεῖ πάντοτε τὴν αὐτὴν φορὰν (ΡΕΖ')· ἐξ ἁπάντος τὸ ἀναγκάζει δυνάμεις τις κινητικὴ νὰ ἀλλάσῃ εἰς πᾶν τῆς καμπύλης σημεῖον ἄλλην καὶ ἄλλην φορὰν. Εἶναι λοιπὸν ἡ τοιαύτη κίνησις ἀληθινὴ τοῦ πράγματος, καὶ ἡ περὶ ταύτης γινομένη κρίσις κατηγορικὴ καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου.

Σημείωσις. Ὁ θεωρὸς πρέπει ἐνταῦθα νὰ ὑποτεθῇ ἔκτος τοῦ κινουμένου σώματος, καὶ ὁ τόπος του νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν τῆς κινήσεως γραμμὴν· τότε ἡ κίνησις δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς ἄλλον σχετικὸν τόπον. Ἐὰν, φέρ' εἰπεῖν, ἔμπροσθέν σου περιστρέφεται σφαῖρα περὶ τοῦ ἄξονά της, ἀρκεῖ νὰ σημειώσῃς δύο ἀντίθετα τῆς ἐπιφανείας της σημεῖα Α, Β, διὰ νὰ ἀντιληφθῇς ἐξ αὐτῶν τὴν κίνησιν της, ἐνῷ τώρα μὲν βλέπεις πρὸς δεξιάν σου τὸ Α, φέρ' εἰπεῖν, καὶ τὸ Β εἰς τὴν ἀριστεράν σου, ἔπειτα δὲ πρὸς ἀριστεράν μὲν τὸ Α, πρὸς δεξιάν δὲ τὸ Β, μέσον δέ τι σημεῖον Η μόνον ἀκίνητον· ὡσαύτως σφαῖραν περιφερόμενην περὶ σὲ αὐτὸν ἀντιλαμβάνεσαι χωρὶς νὰ ἀποδώσῃς τὴν κίνησιν εἰς ἐμπειρικόν τινα τόπον. Μ' ὅλον τοῦτο νὰ αἰ κινήσεις αὗται δὲν εἶναι ἀπέλυτοι, ἀλλ' ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν τοῦ θεωροῦ τόπον. Ἐξ ἐναντίας δὲ, εἰάν ὁ θεωρὸς στέκῃ ἐπάνω τοῦ κινουμένου σώματος, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀντιληφθῇ τὴν κίνησιν χωρὶς νὰ στοχασθῇ ἄλλον ἐμπειρικὸν ἢ σχετικὸν πειρατικὸν τόπον· τότε ὅμως ἦνέλε τοῦ φανῆ· ὁ τόπος οὗτος,

μή ὅλα τὰ ἐκ αὐτοῦ ὡς κινούμενος κατὰ φοράν ἐναντίαν περὶ τὴν σφαίραν, καὶ ἐχρημάζετο ἄλλα δεδομένα διὰ τὴν συμπέρασιν, ὅτι ἡ σφαῖρα καὶ αὐτὴς εἶναι τὰ κινούμενα πράγματα.

ΡΟΔ'. Ἐὰν βλέπῃς σώματος κίνησιν, διὰ τῆς ὁποίας κινεῖται ἄλλο σῶμα, ἢ γουν κινήσεως μετάδοσιν, πρέπει κατὰ τὸν νόμον τῆς συνεπιδράσεως (**ΡΟ'**) νὰ ὑπάρχῃ ἀληθῶς ἡ κίνησις καὶ τῶν ὁῶ ὁμαῦ ὡς δράσεις καὶ ἀντιδράσεις· ἐπειδὴ λοιπὸν αὕτη ἡ καὶ ἐκ τῶν ὁῶ μερῶν προερχομένη κίνησις ἐκβαίνει ἀπὸ τὴν ἰδέαν κινήτου, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς κινήσεώς του κινεῖ ἄλλο σῶμα· διὰ τοῦτο ἡ κίνησις αὕτη εἶναι ἀναγκαῖον καὶ πραγματικὸν κατηγορούμενον τῶν σωμάτων, καὶ ἡ κρίσις εἰς τὴν περίστασιν ταύτην εἶναι συμπλεκτική· ἢ γουν καὶ τὸ **A** καὶ τὸ **B** κινούνται (**Λογ. ΡΝΣ'**).

Σημειώσεις. Εἰς ἕλας ταύτας τὰς ὑποθέσεις ἡ κίνησις εἶναι σχετική· διότι κίνησις ἀπόλυτος ἤθελεν εἶναι· ἐὰν ἐκνεῖτο τι εἰς ἀπόλυτον τόπον, ἢ γουν ἐὰν δὲν εἶχε καμμίαν ἀναφορὰν εἰς πρᾶγμα εὐρισκόμενον ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἢ ῥεμον ἢ καπτόν, καὶ ἐπομένως οὐδὲ τόπος ἤθελεν ὑπάρχειν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ στέκῃ ὁ θεωρὸς. Ὁ ἀπόλυτος τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπυροεῖται τελευτῶσα πᾶσα κίνησις, εἶναι φιλή καὶ διάκενος ἔννοια, ἢ γουν ἡ ὑπόθεσις ἀρχικῶς κενῷ τόπῳ, τὸν ὁποῖον γεμίζει ἡ ὕλη διὰ τῶν πληρωτικῶν αὐτῆς δυνάμεων. Ἐὰν ὅμως ἐκλάβωμεν τὸν ὕλικόν κόσμον ὡς πεπερασμένον τι καίμενον ἐν διαστήματι, ἀρχικῶς προϋπάρχοντι κενῷ καὶ ἀπεράντῳ, θέλωμεν ἐννοήσῃ κενόν τι ἐγκέσμιον, καὶ κενὸν ἄλλο ὑπερκέσμιον· τὸ πρῶτον θέλωμεν φαντασθῇν ἐνδεκπαρμένον μεταξὺ τῶν μικρῶν σωμάτων, καὶ μετὰ τῶν μεγάλων, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται οὐράνια. Καὶ τοιοῦτη ἦτο ἀληθῶς ἡ δόξα τῶν ἀτομολόγων. Ἀλλὰ κινῶν, ἐκ τούτων οὔτε δι' ἀντιλήψεως οὔτε διὰ συλλογισμοῦ ἀπεδεικνύεται ὑπάρχον. Τὸ μεταξὺ τῶν μικρῶν σωμάτων κενὸν δὲν ὑπάρχει, διότι γεμίζουσι τὸν τόπον συνεχῶς αἱ πληρωτικαὶ δυνάμεις (**ΡΜΣ'**). Τὸ μεταξὺ τῶν οὐρανίων σωμάτων κενὸν εἰσέχεται ἀπὸ τοὺς πρὸ ἡμῶν διὰ νὰ γίνεται ἀπαρεμπόδιως ἡ κινήσις των· ἀλλὰ καὶ ἂν εἶναι λεπτομερεστάτη τις ὕλη γεμίζουσα ταῦτα τὰ χωρία, καμμίαν ἀντίστασιν δὲν δύναται νὰ κάμῃ εἰς τοῖς μεγάλους καὶ ἀντιτίπους ἐκείτους ὄγκους. Κενὸν λοιπὸν οὔτε εἰς τὴν φύσιν ὑπάρχει, οὔτε εἰς τὸν Λόγον, ὅς τις δὲν δέχεται τέποτε χωρὶς αἰτίαν· καὶ

οὕτως ἀπαλλάττεται ἀπὸ τὴν φρίκην τοῦ κενοῦ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ λόγος. Περὶ δὲ τοῦ ὑπερκοσμοῦ κενὸν θελομέν εἶπειν τὰ δέοντα εἰς τὴν Κοσμολογίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. ζ΄.

Περὶ πλαστικῆς δυνάμεως, καὶ ζωῆς, καὶ
θρέψεως, καὶ ἀναπλάσεως, καὶ γεννήσεως.

ΡΟΕ΄.

Α΄ πὸ τὴν πρώτην ὕλην (ΡΛΑ΄) ἀνεπτύχθησαν καὶ τὰ μεγάλα σφαιροειδῆ σώματα, τὰ ὅπερ βλέπομεν εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς ἀκτινοβόλα σημεῖα, ἢ ὡς φεγγοβόλους δίσκους, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν εἶναι αὐτόφωτα, τὰ δὲ ἑτερόφωτα (μὲ τὰ ὅπερ συγκатаριθμεῖται καὶ ἡ ἡμετέρα Γῆ μετὰ τοῦ δορυφόρου της, ἥγουν τῆς Σελήνης)· καὶ τὰ μικρὰ, ὅσα εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς Γῆς μας ἢ ἐπάνω της. Ὅλα δὲ ταῦτα τὰ φυσικὰ πράγματα συνάμα λαμβανόμενα μετὰ τῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ταῦτα περικυκλούντων ῥευστῶν, συναποτελοῦσι φυσικόν τι ὅλον, τὸ ὅποιον διατηρεῖται κατ’ ὅλην του τὴν συνάρτησιν καὶ ἀλληλουχίαν.

ΡΝς΄. Πῶς ἀνεπτύχθη τὸ ὅλον τοῦτο ἀπὸ τὴν πρώτην ὕλην, καὶ Πῶς παρήχθη ἡ πρώτη ὕλη, ἀνθρώπινος νοὺς νὰ ἐρμηνεύσῃ εἶναι ἀδύνατον· ὅσα προβάλλουσιν οἱ φιλοσοφοῦντες περὶ τούτου, καταγγέλλουσι τρανώτατα τὴν βαδυστάτην ἄγνοιαν καὶ ἀμάθειαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντὶ λοιπὸν νὰ οὐκ ἐρυώμεθα μεταφυσικὰ ἐνύπνια, κάλλιον εἶναι νὰ ἐρευνώμεν ὅσα δυνάμεθα νὰ μάθωμεν.

ΠΡΩΤΗ. Ἐπειδὴ πᾶν φυσικὸν πρᾶγμα ἔχει ἰδίόν τι εἶδος, διὰ τοῦτο αἰὶν ὁρίζεται ἀπὸ τὰ ἄλλα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀναγκαζόμενα νὰ ἀποδεχθῶμεν εἰς τὴν φύσιν ἀρχὴν τινὴν πρῶτον, καὶ στοιχεῖον τι ἐνεργόν, ἀπὸ τοῦ ὁποῖον ἐκπηγάξει ἀρχικῶς ἡ εἰδοποίησις αὕτη καὶ μόρφωσις τῶν φυσικῶν πραγμάτων. Ταύτην τὴν ἀρχὴν, ἥτις περαιτέρω μᾶς μένει ἀνεξήγητος καὶ ἀκατάληπτος, ἐμποροῦμεν εὐλόγως νὰ ὀνομάσωμεν **Καθόλου πλαστικὴν δύναμιν** τῆς φύσεως.

ΡΟΗ'. Ἡ πλαστικὴ αὕτη δύναμις ἐμφαίνεται κατὰ πρῶτον ἐνεργὸς εἰς ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς πλάσεως, ἥτις μᾶς παριστάνεται ὡς ψιλὴ ἐπισυναγωγὴ καὶ συνοχὴ ὕλης με διωρισμένον σχῆμα, καὶ τὴν ὁποίαν με ὄνομα γενικὸν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν **Κρυστάλλωσιν**. Φαίνεται δεύτερον πάντη διαφόρως ἐνεργοῦσα ἐνῶ παράγει τοιαῦτα σώματα, τῶν ὁποίων τὰ μέρη ἔχοντα ἀμοιβαίαν σχέσιν πρὸς ἄλληλα συμπληροῦσιν ἐν ὅλῳ, καὶ μετουσιόνοντα εἰς ἑαυτὰ ὕλικάς τινας οὐσίας διατηροῦσι πάντοτε τὸ ὁποῖον ἔλαβαν ἐξ ἀρχῆς εἶδος· ἡ πλαστικὴ δύναμις εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον ὀνομάζεται **ὀργανικὴ δύναμις**, καὶ πρέπει νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς **πλαστικὴν ὀρμὴν**, ἐπειδὴ πάντοτε εἶναι ἐνεργὸς, καὶ δι' αὐτῆς ὅλα τὰ φυσικὰ πρᾶγματα προσπαθοῦν νὰ προσλάβωσιν εἶδος τι, ἢ νὰ διατηρήσωσι τὸ προσληφθέν.

Σημείωσις. Πλαστικὴν δύναμιν ἔχει πᾶσα ὕλη, ἐπειδὴ πλάττεται ἐξ ἑαυτῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· ἀλλὰ ποτὲ, καθὼς ψιλὴ ὕλη, δὲν παράγει ὀργανικῶν τι, τὸ ὁποῖον, ὡς θελομεν ἰδεῖν, εἶναι πάντοτε ζῶσα οὐσία. Τὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς δυνάμεως εἶναι ζωῆς ἀμοῖρα, καθὼς καὶ αὐτὴ ἡ ὕλη. Τὰ σχήματα τούτων εἶναι μὲν παντοδαπά· γίνεται ὅμως ὁ σχηματισμὸς τῶν καταληπτῶν ἀπὸ τῶν χημικῶν καὶ μηχανικῶν τῶν τῆς ὕλης μερῶν εἰς ἄλληλα ἐνέργειαν· ἀλλ' ὁ σχηματισμὸς, τὸν ὁποῖον ἔχουσι τὰ παντοδαπώτατα καὶ ἀπειραχῶς παραλλασσόντα σχήματα τῶν ὀργανικῶν ὄντων, δὲν καταλαμβάνεται ἀπὸ τὰς ἐνεργείας ἐκείνας· διότι καὶ ὅσα ἐξυρμῶν διὰ πειραμάτων ἀπὸ τὰς χημικῆς καὶ

μηχανικῆς ἐνεργείας δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὴν ὀργανικὴν διαμόρφωσιν· καὶ ἡ ἰδιότης τῆς μορφῆς ἐνὸς ἐκάστου ὀργανικοῦ ὄντος μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἀποδεχθῶμεν ὑψηλότερον τι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον καθυποτάσσει εἰς ἑαυτὸ καὶ μεταβάλλει παντοῶς τὰς μηχανικὰς καὶ χημικὰς ἐνεργείας τῆς ὕλης, καὶ τὴν μὴ ὀργανικὴν μεταμορφώνει εἰς τὴν διωργανισμένην. Τοῦτο τὸ στοιχεῖον ἐνομάζομεν Πλαστικὴν ὀρμὴν, ἥτις ὡς θέλομεν ἐρεῖξῃς ἰδεῖν, εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν πλαστικὴν δύναμιν.

ΡΟΘ'. Τὴν Πλαστικὴν δύναμιν διακρίνομεν ἀπὸ τὴν πλαστικὴν ὀρμὴν· διότι τὴν τοῦ φυτοῦ ἀπὸ τοῦ σπόρου προαγωγὴν καὶ αὔξησιν, καὶ τὴν τοῦ νεοσσοῦ ἀπὸ τὸ αὐγὸν γέννησιν νομίζομεν πλεονεξίαν παρὰ ἀπλὴν κατακρήμνισιν καὶ κρυστάλλωσιν· ἀλλ' ὑποτάσσεται εἰς τὴν ὀρμὴν ἡ πλάσις κατὰ τινὰς ὑποθέσεις, καὶ τὴν ὑπηρετεῖ προθυμότερα· ὅταν δὲ ἀρθῶσιν αἱ ὑποθέσεις, πάυει μὲν ἡ ὀρμὴ, ἐνεργεῖ δὲ μόνον ἡ πλάσις· καὶ ὁ ὀργανικὸς τοῦ σώματος σχηματισμὸς διαφθεύρεται.

Σημείωσις. Ἡ αὐτὴ δὲ πλαστικὴ ὀρμὴ δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν διαφθορεῖσαν ὀργανικὴν οὐσίαν εἰς νέαν ὀργάνωσιν, καθὼς βλέπωμεν κατ' ἡμέραν, ὅτι τὰ διαφθευρόμενα φυτὰ καὶ ζῶα χρησιμεύουν εἰς τροφὴν ἄλλων ὁμοίων των φυτῶν καὶ ζῶων, τὰ ὁποῖα γίνονται ἢ εἶναι γενημένα. Φθορὰ λοιπὸν καὶ γένεσις εἶναι συνδεδεμένα εἰς τὴν φύσιν, ἥτις φαίνεται ὁμοίᾳ ζῶον, τὸ ὁποῖον κατατρώγει καὶ πάλιν ἀναγεννᾷ αὐτὸ ἑαυτὸ.

ΡΗ'. Ἐὰν λοιπὸν εἶναι διαφορὰ πλαστικῆς δυνάμεως πρὸς πλαστικὴν ὀρμὴν (**ΡΟΘ'**), καθὼς μᾶς φαίνεται, καὶ καθὼς μᾶς πληροφοροῦσιν αἱ γνωστικαί μας δυνάμεις· πρέπει ἐξ ἅπαντος νὰ κάμωμεν διαφορὰν καὶ μεταξύ ὀργανικῶν καὶ μὴ ὀργανικῶν τῆς φύσεως πραγμάτων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ δύο ταῦτα δὲν ἔχουσιν ὑπαρξίν χωριστὴν, ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητον, συνέχονται δὲ μετ' ἀλλήλων ἀδιαζεύκτως, καὶ οὕτως ἀποτελοῦσιν ὅλον τι συντηρούμενον καὶ κρατούμενον εἰς τὸν σχηματισμὸν του· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ ἐν γένει καὶ ἡ φύσις ἢ ὁ κόσμος νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀργανικὸν τι ὅλον (**ΡΟΕ'**).

Σημειώσεις. Ὅλα λοιπὸν τὰ μερικὰ ἄτομα τῆς φύσεως (εἴτε μεγάλα σώματα τοῦ κόσμου εἴπῃς, εἴτε μικρὰ) εἶναι μέρη ἐνὸς ὅλου. Δια τοῦτο ἡ πλαστικὴ καὶ ὀργανικὴ δύναμις δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς μερικὸ ἄτομα μόνον, ἀλλὰ νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς δι' ὅλης διαύκουσα τῆς φύσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὀργανικὴ αὕτη δύναμις φανεροῦν ἐξαίρετον ἐνέργειαν εἰς ὅντα τινα ὁμοίᾳ μας (τὰ ζῶα δηλαδὴ καὶ τὰ φυτὰ), καὶ εἰς αἰτὰ τὴν βλέπομεν ἐντελέστερα καὶ καθαρώτερα· διὰ τοῦτο ταῦτα ὡς τελειότερα μέρη τοῦ ὀργανικοῦ ὅλου ὀνομάζομεν κατ' ἐξοχὴν ὀργανικά ἔργα τῆς φύσεως. Ὁ ἀτομικὸς λοιπὸν ὀργανισμὸς εἶναι μικρὸς κόσμος, καὶ εἰκὼν τοῦ μεγάλου. (PΠ)

ΡΠΔ'. Εἰς ὅλα τὰ ὀργανικὰ τῆς φύσεως ἔργα εὐρίσκεται ἀρχή τις κατ' ἑαυτὴν κινητὴ, ἢ κινητὸν τι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἀδιακόπου ἁρμονίας πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα διατηρεῖται εἰς διαφόρους βαθμοὺς· ὀνομάζομεν δὲ τοῦτο Ζωήν· Ζωὴ λοιπὸν εἶναι γινόμενον ὑπὸ τοῦ εἰς πᾶν ὀργανικὸν ὄν ἐνυπάρχοντος κινητοῦ, καὶ τοῦ κατ' ὁποῖονδῆποτε τρόπον ἐνεργοῦντος κινητικοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ δυνάμει κινητὸν γίνεται ἀληθινὴ κίνησις. Ζωτικὴ λοιπὸν ἐνέργεια εἶναι ὀργανικὴ ἐνέργεια, καὶ ζωτικὴ δύναμις ὀργανικὴ δύναμις· διότι ἐν ὅσῳ μὲν ἐνεργεῖ ἡ ὀργανικὴ δύναμις, τὸ σῶμα φαίνεται ζῶν· εὐθὺς δὲ ἀποῦ χαθῇ αὕτη ἀπὸ βίαν μηχανικῶν ἢ χημικῶν δυνάμεων, τὸ σῶμα ἀποθνήσκει.

Σημειώσεις. Ἐάν δυνάμει ζωτικὴν ἐκλάβῃς τι διάφορον ἀπὸ τὴν ὀργανικὴν, ἡ ἐνωσιά σου θέλει εἰσθαι ἐξ ἅπαντος ἐπιπλαστες καὶ ἀνυπαρτος· διότι, ἐπειδὴ εἰς μένον τὰ ὀργανικὰ ὄντα βλέπομεν τὴν ζωὴν, δὲν ἔχομεν λόγον, ἔξω ἀπὸ τὴν ὀργανικὴν, νὰ ἀποδεχθῶμεν καὶ δυνάμει ἄλλην ζωτικὴν. Ἐν ὅσῳ τὸ σῶμα διὰ τοῦ ὀργανισμοῦ εἶναι κινητὸν, ἡ δὲ κινητότητις του γίνεται ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ κίνησις διὰ τῶν μηχανηρῶν, ἔμπορεῖ πάντοτε ἡ ὀργανικὴ δύναμις νὰ ὀνομάζεται εὐλόγως καὶ ζωτικὴ· ἡ ζωὴ λοιπὸν οὔτε χωρὶς τοῦ ἐσωτερικοῦ κινητοῦ, οὔτε χωρὶς τὰ ἐξωτερικὰ κινητικὰ δύναται νὰ ὑπάρξῃ· δέχεται δὲ τὸ ζῶν τὰ κινητικὰ διὰ τῆς ὀργανώσεώς του, ὥστε ἀπο τὴν τοῦ κινητοῦ πρὸς τὰ κινητικὰ λόγον ἀποτελεῖται παντοδύναμη ἢ ισχυρὴ τοῦ ζῶντος, καὶ προξενεῖται καὶ ἡ εὐξεία ἢ καχεξία του. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημενων πορίζονται οἱ ἐρίξεις οὗτοι ὁρίσμοι.

Τῆ γίαια μὲν εἶναι ἡ κατάστασις ἡ προερχομένη ἐκ τῆς κατ' ἀναλογίαν ἀπαιτουμένης ἰσχύος τῶν δύο τούτων ποιητῶν κινήτου, καὶ κινήτου, ὥστε νὰ διεγείρεται ἡ εἰς τὴν φυσικὴν εὐερίαν ἀπαιτουμένη ἰσχὺς τῆς κινήσεως.

Ἀρρώστια δὲ εἶναι ἡ κατάστασις ἡ προερχομένη ἐκ τῆς διασφαιρουμένης ἰσορροπίας τῶν δύο ποιητῶν, ὥστε νὰ μὴ διεγείρεται ἡ εἰς τὴν φυσικὴν εὐερίαν ἀπαιτουμένη ἰσχὺς τῆς κινήσεως. Γίνεται δὲ ἡ ἀρρώστια καὶ ὅταν ἐλλείπῃ ἡ ἀπαιτουμένη κίνησις, ὅποτε ὀνομάζεται ἀσθενεία, καὶ νόσος ἀσθενική, ὡς λέγουσι οἱ ἱατροί, καὶ ὅταν πλεονάσῃ πέρα τοῦ ὀρίτου (ἐπότε ὀνομάζεται μὲ διάφορα τῶν νεωτέρων ἐνέματα, μ' ἄλλοι ὅτι ὅλα κακοσχηματισμένα, ἦγον ὑπερθενεία, ὑπερθενική νόσος, καὶ, τὸ χειρότερον, σθενεία). Καὶ αἱ δύο αὗται καταστάσεις εἶναι ἐκκλίσεις ἀπὸ τὴν κανονικὴν μέσσην τῆς κινήσεως, ἥτις εἶναι ἡ τελεία ὁμιλὴ κατάστασις. Ὅταν δὲ εἶναι μεγάλαί αἱ παρεκτροπαὶ αὗται, γίνονται πολλὰ ἐπικινδυνὰ καὶ ἐπικινδύναι· καὶ αἱ δύο ἐμποροῦν νὰ φέρουν τὸν θάνατον, ἦγον τὴν κατάστασιν ἐκείνην, κατὰ τὴν ἀποίαν ἡ μὲν ὀργανικὴ τοῦ σώματος κίνησις παύει ἐξ ὀλικλήρου· ἐπενεργοῦν δὲ εἰς αὐτὸ μόνον αἱ μηχανικαὶ καὶ χημικαὶ τῆς φύσεως δυνάμεις· ἀπαράλλακτα, καθὼς μουσικοῦ ὄργανου χορδὴ παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἤχῃ, ἢ ὅταν εἶναι παντάπασι χαλαρά καὶ ὑφεμένη, ἢ ὅταν ἐκτραγῇ δι' ὑπερβολὴν τάσεως.

ΠΙΒ. Γενικῶς ἐνεργοῦσα ἡ πλαστικὴ ὁρμὴ εἰς ὅλα τὰ ὀργανικὰ ὄντα, φυλάττει ἰδιαιτέρους τινὰς σταθεροὺς κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους μορφώνει εἶδη πάντοτε τὰ αὐτὰ κατὰ διαφόρους σχετικὰς τελειότητας ἕως αὐτοῦ τοῦ τελειοτάτου, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Παρεκτροπαὶ δὲ τῆς πλαστικῆς ὁρμῆς σπινυώταται συμβαίνουσιν ἀποτελοῦσι τὰ τέρατα κατὰ τέσσαρας τρόπους· α'. ἐκ τῆς παρὰ φύσιν κατασκευῆς, ὅπου ἡ πλαστικὴ ὁρμὴ μεταβάλλει τὴν φυσικὴν κατασκευὴν· β'. ἐκ παρὰ φύσιν θέσεως τῶν μερῶν· γ'. ἐξ ἐνδείας· δ'. ἐκ πλεονασμοῦ τῶν μερῶν. Σαλευέται ἡ πλαστικὴ ὁρμὴ δὲ καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἐκ διαφόρου εἶδους γεννωμένων, ὅποια εἶναι οἱ ἡμίονοι καὶ πολλὰ φυτά.

ΠΙΓ'. Ἡ αὐτὴ ὀργανικὴ δύναμις, ὡς ἐκ τριῶν αὐτῆς

διαφόρων αποτελεσμάτων, σημαίνεται με τρία ὀνόματα· διότι ἢ διατηρεῖ τὰ άτομα καὶ ὀνομάζεται *θρεπτικὴ* ἢ *θρέψις*· ἢ ἀναγεννᾷ μέρη τινα ἀφανισθέντα, καὶ ὀνομάζεται *ἀναπλαστικὴ* ἢ *ἀνάπλασις*· ἢ διατηρεῖ τὰ εἶδη διὰ παραγωγῆς νέων ατόμων, καὶ ὀνομάζεται *γεννητικὴ* δύναμις, ἢ *γέννησις*· καὶ εἰς μὲν τὴν *θρέψιν* καὶ *ἀνάπλασιν* τὸ ὀργανικὸν σῶμα ὀργανίζεται αὐτὸ κατ' ἑαυτό· ἡ δὲ *γέννησις* δὲν γίνεται ἄλλως, εἰ μὴ διὰ συνάψεως δύο ἐτερογενῶν (*ἄρρενος καὶ θήλειος*), ὁμασιδῶν δὲ ὄντων πρὸς ἀλλήλα. Εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῶν φυτῶν τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ ἐμφωλεύουσιν εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον· θέλομεν ἐξηγήσειν σαφέστερα τὸ ῥηθὲν εἰς τὸν ἐφεξῆς παράγραφον.

ΡΠΔ'. Ἡ δύναμις, ἥτις παρήγαγεν ὀργανικόν τι ὄν, ἐνεργεῖ πάντοτε ἕως οὗ *μηχανικὴ* ἢ *χημικὴ* δύναμις νὰ διαλύσῃ τὸν ὀργανισμόν· ἀλλ' ἐνεργεῖ κατὰ τρεῖς διαφόρους τρόπους.

α'. Πᾶν ὀργανικὸν σῶμα προσλαμβάνει ἔξωθεν ὕλην τινα, τὴν ἐξομοιοῦν πρὸς ἑαυτὸ, καὶ τὴν μετουσιώνει ἐσωτερικῶς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναπτύσσει ἐντελῶς τὴν ὀργανικὴν του μορφήν, καὶ, ὅσον δύναται, τὴν διατηρεῖ· διὰ ταύτης τῆς ἐνεργείας τρέφεται καὶ αὖξεται, ἐφ' ὅσον εἶναι τὸ σῶμα δεκτικὸν αὐξήσεως· καὶ ἡ δύναμις ὀνομάζεται *θρεπτικὴ*, ἢ *θρέψις* ἀπλῶς.

β'. Δι' αὐτῆς ἀναπληρῶναι τὸ ὀργανικὸν σῶμα μέρη τινα διαφθειρόμενα· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ δύναμις ὀνομάζεται *ἀναπλαστικὴ* ἢ *ἀνάπλασις*· ἡ ἐνέργειά της εἶναι ἀτελεστέρα μὲν εἰς τὰ τελειότερα· τελειότερα δὲ εἰς τὰ ἀτελέστερα ὀργανικὰ ὄντα· διότι ἀνθρώπου μὲν ὄνυχες μόνον καὶ τρίχες ἀναπλάττονται· πολλῶν δὲ ἀπὸ τὰ τοῦ ψυχροῦ αἵματος λεγόμενα

ζῶα καὶ πόδες καὶ ὄμματα· καὶ εἰς τινὰ μὲν γίνεται ἡ ἀνάπλασις κατὰ ὁρισμένους καιροὺς, καθὼς εἶναι ἡ τακτικὴ ἀλλαγὴ δερμάτων, πτερῶν κτλ. εἰς ἄλλα δὲ, ὡς ἔτυχεν. Ἡ ἀνάπλασις αὕτη τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι, εἰ μὴ αὐξησις ἰδιαιτέρα, καὶ φυσικὴ τῆς θρέψεως συνέπεια· ἡ δὲ θρέψις εἶναι τοῦ ατόμου συντήρησις, καὶ καθημερινὴ τοῦ αὐτοῦ ἐξ ἑαυτοῦ ἀναγέννησις, ἀφ' οὗ ἅπαξ ἐγεννήθη.

γ'. Ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη ἐνεργεῖ καὶ οὕτως, ὥστε τὸ ὁργανικὸν ὂν ἡ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως γεννᾷ, ἥγουν παράγει τι ὅμοιον ἑαυτοῦ· καὶ οὕτω διατηρεῖ τὸ εἶδος του. Γέννησις λοιπὸν εἶναι ἀνάπλασις εἰδική, καὶ ὄχι ἀτομικὴ, ἐπεὶ δὲ αὐτῆς ἀναπλάττεται τὸ εἶδος, τὸ ὁποῖον ἐκινδύνευσε νὰ χαθῇ διὰ τῶν εἰς τὰ ἅτομα συμβαινόντων θανάτων. Ἐκ δὲ τούτων εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ γέννησις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πλαστικῆς ὁρμῆς, καὶ ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς κατὰ μικρὸν γινομένη ἀνάπτυξις καὶ διάπλασις ὁργανικῆς τινος γεννητικῆς ὕλης, τῆς ὁποίας εἶναι ἀποτέσματα τὰ ὁργανικὰ ὄντα ὡς γεννώμενα, ἀλλ' ὄχι ὡς προϋπάρχοντα.

Σημείωσις. Ἡ δόξα αὕτη ὀνομάζονται ἐπιγενεσία, καὶ εἶναι ἐναντία δόξης ἄλλης, ἥτις ὀνομάζεται προϋπαρξίς· οἱ τῆς δευτέρας δόξης προστάται Ζήλυσον, ὅτι ὅλα τὰ καθ' ἡμέραν γεννώμενα ἐγεννήθησαν ἅπαξ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου ὡς τέλειοι βλαστοὶ ἢ ζωάρια, καὶ ἐναπεταμιεύθησαν εἰς τὰ σπέρματα τῶν πρωτοπλάστων ὁργανικῶν σωμάτων, ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου· ἡ δὲ βλεπομένη γέννησις εἶναι αἰτία τις κινῶσα καὶ ἐκβάλλουσα εἰς φῶς τοὺς ἐναποκεκρυμμένους βλαστοὺς· ἀλλ' ἢ εἰς ὅλους φανερὰ ἀνάπλασις (PΠΔ', β), καὶ ἡ γέννησις τῶν τεράτων ἀνατρέπει ἐντελῶς τὴν προϋπαρξιν, καὶ στερεώνει ἀσάλευτως τὴν ἐπιγενεσίαν.

PΠΕ'. Ἡ γέννησις φαίνεται διπλῇ· ἢ ἀπὸ ὁργανικὰ ὄντα, ἢ ἀπὸ μὴ ὁργανικὰ· ἡ δευτέρα βεβαιονεταί ἀπὸ τὰ ἐμβρυατικὰ λεγόμενα ζωῦφια· καὶ διὰ τί ἄλλως ἢ εἰς ἑλπὴν τὴν φύσιν ἐπιπολάζοντα καὶ ἐπικρατοῦσα πλαστικὴ ὁρμὴ

νὰ μὴ παράγῃ καὶ ἐκ μὴ ὀργανικῶν ὀργανικά· ἡ δὲ πρώτη, ἡ εἰς ὅλους μας γνωστὴ, ὑποδιαιρεῖται εἰς ὁμοειδῆ καὶ ἑτεροειδῆ· ἡ μὲν πρώτη σημαίνει τὴν ὀργανικοῦ ὄντος δι' ὁμοειδοῦς ὀργανικοῦ γεννήσιν· ἡ δὲ δευτέρα, τὴν δι' ἑτεροειδοῦς· οἱ ἡμίονοι καὶ διάφορα ἄλλα ζῶα καὶ φυτὰ γίνονται σαφέστατα παραδείγματα τῆς ἑτεροειδοῦς γεννήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Διαίρεσις τῶν ὀργανικῶν σωμάτων, καὶ περὶ Ἀνθρώπου.

ΡΠς'.

Ε'πειδὴ τὰ ἔργα τῆς φύσεως εἶναι παντοδαπώτατα· ὁ Λόγος ἡμῶν ἀναγκαζόμενος νὰ εὕρῃ τὸ ἀπόλυτον, θεωρεῖ ταῦτα πάντα ὡς ὅλον τι· καὶ παραβάλλων τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιότητας καὶ ἀνομοιότητας, προσπαθεῖ νὰ διατάξῃ τὸ ὅλον εἰς μέρη, καὶ νὰ κάμῃ πλήρητινα αὐτῶν ὁλομέλειαν (ΡΚΓ'). Τοιαύτη διάταξις εἶναι πάντοτε τεχνητὴ, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπιστηρίζεται εἰς φυσικοὺς λόγους· καὶ μ' ὅλον τῆς τοῦ μένει πάντοτε ἀτελεῖς, μὴ δυναμένη νὰ ἐφαρμοσθῇ ἀκριβῶς εἰς τὴν φύσιν.

Σημείωσις. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Φυσικῆς ἱστορίας καὶ περιγραφῆς ἀπὸ τῶν Ἀριστοτέλην ἀρξάμενοι ἔκαμαν διαφόρους μεθόδους εἰς τὸ νὰ διατάξωσι καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ὄνκτα κατὰ συστήματα τινα, τὰ ὅποια εἶναι ἢ φυσικὰ ἢ τεχνητὰ· ἀλλὰ τὴν λεπτομερῆ αὐτῶν ἐξέτασιν ἀφίνομεν νὰ τὴν κάμνωσιν οἱ εἰρημίνοι συγγραφεῖς τῶν φυσικῶν ἱστοριῶν καὶ φυσικῶν περιγραφῶν.

ΡΠΖ'. Ἐπειδὴ πᾶν σῶμα εἶναι ἢ ὀργανικὸν ἢ μὴ

(ΡΟΗ', ΡΠ'). Ἐκ τούτου προέρχονται δύο γένη καθολικὰ τῶν σωμάτων, ἢ ὡς συνηθίζουσι νὰ λέγωσι, δύο βασιλείαι τῆς φύσεως· καὶ ἐπειδὴ πάλιν ὑπὸ τὸ ὀργανικὸν ὑπάρχονται δύο καθολικὰ εἶδη, διότι τὰ μὲν ἐξ αὐτῶν κινεῦνται προαιρετικῶς, τὰ δὲ, δι' ἔλλειψιν τῆς προαιρετικῆς κινήσεως φαίνονται, ὡς ἄψυχα ὄντα· καὶ ἐκεῖνα μὲν λέγονται ζῶα, ταῦτα δὲ, φυτά· διὰ τοῦτο συντάσσοντες τὰ μέλη τῆς ὑποδιαίρεσεως δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν τρία καθολικὰ γένη σωμάτων, ἢ τρία βασιλείαι τῆς φύσεως.

Σημείωσις Α'. Ἡ μεταξὺ ζώου καὶ φυτοῦ διαφορὰ, μ' ὅλον ὅτι εἶναι προφανεστάτη, δυσκολώτατα ὅμως δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ. Καὶ τὰ δύο ταῦτα γένη τρέφονται, γενῶσι, ζῶσι· ἀλλ' ἢ ζωῇ των φανερόνεται τόπον διαφορῶς, ὥστε τινεὶ ἀπέφησαν ἀπὸ τὰ φυτὰ πᾶν ἔχονος ζωῆς ἀποδιδόντες τὴν μένον εἰς τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων οὐσώδης χαρακτὴρ εἶναι νὰ κινῶνται τὴν προαιρετικὴν καὶ ἐθελούσιον κίνησιν· καὶ ἐν διαίρεσιν τὰ ὀργανικὰ ὄντα εἰς ἔμψυχα (τὰ ζῶα), καὶ ἄψυχα (τὰ φυτά)· ἀλλ' ὅμως ὁ χαρακτὴρ οὗτος οὐκ εἶναι στερεός· διότι εἶναι πολλὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα οὐκ δύναται νὰ ἀφῇσιν τὸν ὑπὸ τῆς φύσεως εἰς αὐτὰ ποσοταχίζοντα τρόπον, καὶ κινεῖται προαιρετικῶς μόνον τὰ μέρη των· πολλὰ δὲ πάλιν φυτὰ οὐκ εἶναι στερεῶς κατὰ γῆς ῥιζώμενα, ἀλλὰ μεταβάλλουσι τὸν τόπον των, εἰς καὶ χωρὶς τῶς ἔχονος προαιρέσεως. Ἄλλαι δὲ πάλιν ἐδεώρησαν τὴν τῶν ζώων πρὸς τὰ φυτὰ διαφορὰν εἰς τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον τρέφονται· ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ κυρία διαφορὰ στεκεῖ εἰς τοῦτο, ὅτι εἰς τὰ ζῶα ἐνῶ τρέφονται παρατηροῦνται κινήσεις, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὰ φυτά.

Σημείωσις Β'. Περὶ δὲ τῆς συνήθους ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην ἀρχαίμενης διαίρεσεως τῶν σωμάτων εἰς τρία γένη, ἢ τρία βασιλείαι, λεγόμεν ὅτι εἶναι ἐρξότερον νὰ δεχθῶμεν μόνον δύο, τὸ ὀργανικὸν καὶ τὸ μὴ ὀργανικόν, ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι ἀρίστως ἀντιθέτα μέλη τῆς διαίρεσεως. Πρέπει πάλιν ὅμως καθὲν νὰ ὑποδιαίρεσωμεν εἰς δύο· ἢ γὰρ τὸ μὲν μὴ ὀργανικὸν εἰς τὰ ῥωδῆ καὶ εἰς τὰ στερεὰ σώματα· τὸ δὲ ὀργανικὸν εἰς τὰ φυτὰ καὶ εἰς τὰ ζῶα. Διότι δὲν βλέπομεν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τὰ φυσιογραφικὰ συστήματα δὲν πρέπει νὰ περιγραφθῶσι καὶ νὰ χαρακτηρισθῶσι τὰ εἶδη τῶν ῥωδῶν σωμάτων, καθὼς καὶ τὰ τῶν στερεῶν, ἐνῶ μάλιστα ταῦτα χωρὶς ἐκείνων δὲν ἐμποροῦν ποτε νὰ χαρακτηρισθῶσιν ἀνελλιπῶς· καὶ εἰς τὴν ὀνομαζομένην ἀντικατά-

γίαν συγκατασφραγίζονται καὶ ῥοώθη τὰ σώματα, ὁ ὑδράργυρος, περ' εἰ-
πεῖν, καὶ τὸ πετραίλαιον, διὰ τί νὰ μὴ συναρριζμηθῇ καὶ τὸ ὕδωρ;
διὰ τί ὄχι καὶ ὁ ἀήρ, καὶ τὰ διάφορα τῶν ἀέρων εἶδη; διὰ τί ὄχι καὶ
ἡ ἡλεκτρικὴ ὕλη, καὶ ἡ μαγνητικὴ κτλ; Πρέπει λοιπόν, μὲ φαίνεται,
καὶ ταῦτα συναρριζοῦμενα μετ' ἐκείνων διὰ τὴν συστατικὴν τῆς ῥευ-
στέτης διαφοράν, νὰ ὑποδιασπῶσιν εἰς οὐκ εἶδη μὴ ὀργανικῶν σω-
μάτων, εἰς τὰ ῥοώθη καὶ εἰς τὰ στερεά.

ΡΙΠΗ. Τὸ τελειότατον ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα εἶναι εὐλόγως ὁ
Ἀνθρώπος, ἐπειδὴ τοῦτον, ἐὰν καὶ τίποτ' ἄλλο δὲν διέφερεν
ἀπὸ τὰ ἄλλα, μόνον ὁ Λόγος τὸν ἐκυψύνει πολὺ ὑπεράνω
πάντων τῶν ὑπὸ μόνης ζωώδους ὁρμῆς δοικουμένων. Διὰ τού-
του εἶναι ἐπιδεικτικὸς νὰ σημαίνῃ διωρισμένως καὶ εὐκρινῶς
τὰς ἐννοίας καὶ νὰ τὰς μεταδίδῃ εἰς ἄλλους, μεταχειριζόμε-
νος δηλονότι τὸν προφορικὸν λόγον, ὅς τις εἶναι πολὺ τι πλεον
παρὰ τὴν φωνὴν τῶν ἄλλων ζώων. Διὰ τούτου ἐνόηται μὲ
τοὺς ὁμοειδεῖς τοῦ ἀνθρώπου εἰς μίαν μεγάλην κοινωνίαν καὶ
συντροφίαν. Διὰ τούτου γίνεται νομοδότης καὶ διοικητὴς τῆς
ἰδίας ἑαυτοῦ θελήσεως. Διὰ τούτου ὑπερβαίνει τὰ σωματικὰ
ὅρια καὶ προσπαθεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἄπειρον, τελειοποιῶν τὰς
γνωστικὰς καὶ προαιρετικὰς δυνάμεις του. Διὰ τούτου εὕρισκει
τὴν ἀρχὴν του, ὅτι κατάγεται ἀπὸ ὑψηλότερον καὶ ὑπέρτερον
ἑαυτοῦ ΟΝ· καταλαμβάνει καὶ τὸ δικαίωμα, τὸ ὅποιον ἔχει,
νὰ καθυποτάξῃ εἰς τοὺς σκοποὺς του τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸν
ἄλογα ὄντα, ἥγουν νὰ γείνη κύριος τῆς Γῆς. Καὶ αἰμὰ τού-
του ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἡ φύσις ὀργανισμὸν συμφωνότατον μὲ τοῦ
ὄρθου λόγου τοὺς σκοποὺς.

Σημείωσις. Διὰ ταύτην τὴν ὑπὲρ τὰ ἄλλα ζῶα ὑπεροχὴν τοῦ
ἀνθρώπου ὁ τοῦ τῆς Βιέννης πανεπιστημίου διδάσκαλος τῆς Φυσικῆς
Ἱστορίας Σχέρερς (Scherer) διαιρεῖ, ἐνῶ ἀπὸ σκόματος ἐμπνεύει
τὰ μαθήματα, εἰς τέσσαρα γένη πάντα τῆς Γῆς τὰ σώματα· εἰς τὸ
γένος τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ γένος τῶν ζώων, εἰς τὸ γένος τῶν φυτῶν,
εἰς τὸ γένος τῶν ἐρυκτῶν, μὲ τὰ ὅποια συμπεριλαμβάνει καὶ πᾶν ῥο-
ώδες σῶμα· διότι εἶναι, λέγει, ἀνάγκαστον νὰ συγκατατάττωμεν τὸ

Σκοτάτον ζῶον τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰ ὄλογα κτήνη. Καὶ ἔχει δίκαιον ἑ σφοδρὸς οὐτὸς ἀνὴρ, κατὰ τὴν κρίσιν μου.

ΡΠΘ'. Σωματικοὶ δὲ χαρακτηῖρες τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἀπὸ τ' ἄλλα ζῶα, εἶναι κατὰ τὸν Βλυμμβάχον· τὸ ὀρθὸν βᾶδισμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ φυσικὴ του κατασκευὴ τὸν ἔκαμιν ἐπιτήδειον· ἡ ἐλευθέρα χρῆσις δύω εὐαισθητοτάτων χειρῶν· ἡ ὀρθὴ θέσις τῶν κάτω τμητικῶν ὀδόντων, καὶ ἡ προέχουσα σιαγών. Ἰσως χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καὶ ἡ ἔμμονος πρὸς γέννησιν ὁρμὴ, ἥτις εἰς τὰ ἄλλα ζῶα φαίνεται κατὰ περιόδους. Τὸ δὲ θῆλυ τῶν ἀνθρώπων γένος διακρίνεται ἀπὸ τὰ ἄλλα θήλα διὰ τὰ καταμήνια, ἥγουν τὴν κατὰ μῆνα γινομένην ἐκροὴν ποσούτινας αἱματος, καὶ κατὰ τὸν παρθενικὸν ὕμενα, ἐκ τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖται ἡ ἀθωότης τῶν ἀγάμων.

ΡΠΨ. Ὑπέλαβαν μὲν τινες ἐκ φύσεως ἄσπλον τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ἔχει γρόνθον, μὲ τὸν ὁποῖον κρημνίζει κατὰ γῆς τὸν πολέμιόν του, καὶ ὄνυχας, μὲ τοὺς ὁποῖους σπαράσσει, καὶ ὀδόντας, μὲ τοὺς ὁποῖους δάκνει· τὰ δεύτερα μεταχειρίζεται συχνότερα τὰ θῆλυ. Εἶναι δὲ ἀληθές, ὅτι ὁ νεογέννητος ἄνθρωπος εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ἀνίκανος· νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ φυλάξῃ τὸν ἑαυτόν του· διότι κἀνὲν ἀπὸ τᾶλλα ζῶα δὲν μένει πλειότερον χρόνον εἰς κατάστασιν ἔχουσαν βοηθείας χρεῖαν. Κατὰ δὲ τὴν τροφήν, καὶ τὸν τόπον τῆς κατοικίας εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἀπεριόριστος, ἐπειδὴ τρέφεται ἀπ' ὅλα τὰ γένη τῶν σωματῶν, καὶ κατοικεῖ εἰς ὅλας τὰς ζώνας καὶ εἰς ὅλα τῆς Γῆς τὰ κλίματα.

ΡΨΑ'. Ἐὰν ρίψωμεν ἀκόμη βλέμμα ἐν εἰς τὴν ὀργανικὴν φύσιν, θέλομεν ἰδεῖν ὅτι ζωὴ εἶναι ὁ καθολικὸς αὐτῆς χαρακτηρ· ἀλλ' ἡ ζωὴ αὕτη εἶναι διάφορος εἰς τὰ φυτὰ παρὰ εἰς τὰ ζῶα· καὶ πάλιν διάφορος εἰς τὰ ὄλογα ζῶα παρὰ εἰς

τὸν ἄνθρωπον· διότι τῶν μὲν φυτῶν ἡ ζωὴ εἶναι χωρὶς προαι-
ρετικῆς κινήσεως καὶ χωρὶς συνειδήσεως· τῶν δὲ κτηνῶν, μετὰ
προαιρετικῆς κινήσεως, καὶ ἀλόγου τινὸς συνειδήσεως, μᾶλλον
δὲ συναισθήσεως· τῶν δὲ ἀνθρώπων καὶ μετὰ προαιρετικῆς
κινήσεως καὶ μετὰ λογικῆς συνειδήσεως· διότι συνειδήσεις εἶναι
εἰδήσεις τοῦ εἶναι (Κρηπ. ΚΓ'). ἡ δὲ εἰδήσις εἶναι διὰ μόνου
τοῦ Λόγου κατορθωτὴ, ἐπειδὴ ὁ λόγος μόνον δύναται νὰ εὕρῃ
τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν διαφορῶν ἐννοιῶν καὶ
γνώσεων (Λογ. Α'). Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν μόνον γινώσκει, ὅτι
ὑπάρχει αὐτός, καὶ ὅτι παρεκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ
ἄλλα ὄντα. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν μόνον ἐξεύρει Τὶ κάμνει πρὸς
ἑαυτὸν, καὶ Τὶ πρὸς τοὺς ἄλλους. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ζῇ
ζωὴν μετὰ συνειδήσεως ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἐκτὸς κόσμου, ἥτις εἶ-
ναι ζωὴ κατ' ἐξοχὴν· ὡς πρὸς ταύτην αἱ ἄλλαι τῶν ἄλλων
ὄντων ζωαὶ εἶναι μηδέν. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἡμέρας μας
ἔφθασε νὰ εἴπῃ ὁ Φίχτερος. (In seinen Vorlesungen
über das Wesen des Gelehrten.) Μόνον ὁ ἄν-
θρωπος ζῇ, ἡ δὲ ἄλλη φύσις εἶναι νεκρά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Τελεολογία, ἡ περὶ σκοπιμότητος τῶν ὄντων.

ΡԻԿ'.

Εἰς τὰ ὀργανικὰ σώματα παρατηροῦμεν κατ' ἐξοχὴν σκο-
ποὺς καὶ τέλη, καὶ πρέπει νὰ τὰ κρίνωμεν ὡς ἀπὸ τὴν φύσιν
αὐτὴν γινόμενα ἀκόπια. Εἰς ταῦτα φαίνεται σκοπιμότης καὶ

ἐκ τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ εἰδικὴ καὶ ὕλική, καὶ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ (ΠΑ'. Σημ. Α', Β').

Σημείωσις. Τὰ ὀργανικὰ σῶματα μᾶς διακρίνουν αἰσθητά εἰσορσώτης διὰ τὴν χάριν καὶ καλλονῶν των· ἐμποροῦν νὰ γινῶσι χρήσιμα εἰς διαφόρους σκοποὺς καὶ διὰ τὸ εἶδος καὶ διὰ τὴν ὕλην των· παρ-
εατος τούτων εἶναι καὶ αὐτὰ κατ' ἐαυτὰ σκόπημα· διότι τὰ μέρη των προσαρμόζονται πρὸς ἄλληλα, ὥς μέρη ἐνὸς αὐτοῦ συμπληρουμένου καὶ συντηρουμένου καὶ ἀδιακόπως εἰδοποιουμένου ὅλου. Πᾶν λοιπὸν μέρος εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ, ἀναφερόμενον πρὸς τὸ ὅλον· ἀναφερόμενον δὲ, συν-
απτεται μετ' αὐτοῦ εἰς ἓν οὕτως, ὥστε ἐνεργεῖ πρὸς τ' ἄλλα καὶ πᾶ-
σχει ἀμειψίαις, καὶ εἶναι καὶ αὐτὰ ἐνταυτῷ καὶ ἀποτελεσμα· Πᾶν λοι-
πὸν μέρος ὑπάρχει καὶ διὰ τὰ ἄλλα καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων· καὶ γίνεταί
ἔργων καὶ ἐνεργείας καὶ παθῶν, ἢ μέρος καὶ ἐνεργοῦν καὶ ἐνεργούμε-
νον. Οὕτω, φέρε' εἰπεῖν, τὰ φύλλα τοῦ δένδρου, κατ' ἓνα μὲν λόγον εἶ-
ναι μέλη παθητικά, ἐπειδὴ ἐγεννήθησαν ὑπὸ τῶν ἄλλων μελῶν, λεγω-
ρίξης, κορμοῦ κτλ. ἀλλ' εἶναι καὶ κατὰ λόγον ἄλλον μελὴ ἐνεργητικά,
ἐπειδὴ δι' ἀπαρ' ῥοφήσεως καὶ διαπνοῆς συμβάλλουσι πολὺ πρὸς διατή-
ρησιν τοῦ ὅλου· καὶ τὸ φυτὸν ξηραίνεται, καὶ ἐπομένως τὰλλα μέλη
του χάνονται, ἐὰν συνεχῶς ἀποκόπτης τὰ φύλλα του εὐθὺς ἀπὸ φυ-
τρῶν. Διαφέρει δὲ ὀργανικὸν τῆς φύσεως ἀπὸ ὀργανικὸν τῆς τέχνης
ἔργον. Καὶ τοῦτο, οἷον τὸ ὠρολόγιον, εἶναι μὲν κατὰ σύνθετον εἰς ὀρ-
γανικὸν, ὀργανικὸν σῶμα· εἰς τὸ ὁπεῖον τὰ μέρη (τροχοὶ καὶ ἄλλοις καὶ
ελατήριον) προσαρμόζονται καὶ ἀποτελοῦν ἓν ὅλον· ἀλλὰ δὲν εἶναι ζῶν
ὠρολόγιον, ἥγουν ὀργανικὸν καὶ ὀργανιζόμενον, εἰς ἓνα λόγον δὲν εἶναι
ὀργανικὸν τῆς φύσεως ἔργον, ἀλλὰ τέχνης κατασκευάσμα. Τὸ δὲ ὀрга-
νικὸν σῶμα, τελεολογικῶς θεωρούμενον, εἶναι ἔργον τῆς φύσεως, καὶ
ἐνταυτῷ σκοπὸς τῆς φύσεως, ἥγουν ἔργον, εἰς τὸ ἐποῖον τὰ πάντα εἶ-
ναι σκοποὶ καὶ μέσα· διότι ἡ φύσις τὸ ἐγέννησεν οὕτως, καὶ τὸ διατάξει
κατ' ὅλα τὰ μέρη του οὕτως, ὥστε ἐμπορεῖ νὰ διατηρήσῃ καὶ τὴν ὕ-
παρξιν καὶ τὸ εἶδος του· ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς ὑπάρξεώς του στιγμῆς
ἕως τῆς φθίσεως του παράγει αὐτὸ ἐαυτὸ διὰ τῆς ἀκαταπαύστως ἐνερ-
γοῦσας πλαστικῆς ὁρμῆς καὶ δυνάμεως.

ΡΥΓ'. Ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξὶς ὀργανικῶν σωμάτων, τὰ ὁ-
ποῖα εἶναι καὶ ἔργα καὶ σκοποὶ τῆς φύσεως, μᾶς ὁδηγεῖ ἀναγ-
καίως εἰς τὴν ἐν τῇ φύσει σκοπιμότητα· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ
συγχωρηθῇ εἰς τὸν Λόγον νὰ ἀναφέρῃ τὴν ἰδέαν ταύτην εἰς
ὅλην ὁμοῦ τὴν φύσιν, ἥτις εἶναι ὀργανικὸν τι ὅλον (ΡΠ'),

καὶ νὰ τὴν κρίνῃ, ὅτι εἶναι σκόπιμον τι, εἰς τὴν ὁποίαν τέποτε
δὲν εἶναι εἰς μάτην· ἀλλὰ Τίνες εἶναι οἱ σκοποὶ αὐτῆς, ὁμο-
λογοῦμεν εὐκρινῶς, ὅτι δὲν ἐξεύρομεν ἀκριβῶς· προσπαθοῦ-
μεν ὅμως μὲ τὴν ὁδηγίαν τῆς φιλοσοφίας νὰ τοὺς εὕρωμεν,
εἴαν δυνηθῶμεν.

Σημείωσις. Πρέπει μὲν νὰ ἀποδεχθῶμεν ὡς ἀληθεστάτην
τὴν πρότασιν· Πάντα εἰς τὴν φύσιν εἶναι σκόπιμα, καὶ
κάθευ δὲν ἔγεινεν εἰς μάτην· ἀλλ' εἴαν δὲν γνωρίζωμεν τὸν ἔ-
σχατον τούτων σκόπον, πρέπει νὰ προσμενῶμεν ἕως νὰ εὕρῃ τὴν ἀλή-
θειαν ἢ νὰ λύσῃ τὴν ἀμφιβολίαν ἢ φιλοσοφία. Εἶναι βέβαια ἀνωτάτη
ἀρχή, καὶ ἔσχατον τέλος, ὅπου φέροντα πάντα τὰ εἰς τὴν φύσιν γεν-
νώμενα· ἀλλ' οὔτε ἡ χημικὴ οὔτε ἡ μαθηματικὴ δύναται νὰ τὴν εὗ-
ρωσιν, ἀλλὰ μόνη ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία.

Ρ4Δ'. Κρίναντες γενικῶς τὴν φύσιν ὡς συμπληρώμα
σκοπίμων ὄντων, θελομεν εὐρεῖν εἰς αὐτὴν σύστημα, κατὰ τὸ
ὅποιον τῆς φύσεως τὰ ἔργα εἶναι διατεταγμένως οὕτως, ὥστε
τὰ μὲν ἐπέχουσιν ὑψηλότερον βαθμὸν, τὰ δὲ κατώτερον.

Ρ4Ε'. Εἰς μὲν τὰ ὀργανικὰ ἔργα τῆς φύσεως ἐνυπάρ-
χει ἐσωτερικὴ σκοπιμότης· εἰς δὲ τὰ μὴ ὀργανικὰ μόνον ἐξω-
τερικὴ (Ρ4Β'). Διότι ἐπειδὴ ταῦτα γίνονται καταληπτὰ ἐκ
μόνων μηχανικῶς ἐνεργουσῶν αἰτιῶν, καὶ τὰ μέρη των δὲν εἶ-
ναι μέλη ἐνὸς ἑαυτοῦ συμπληροῦντος καὶ συντηροῦντος καὶ ἐλ-
δοποιούντος ὅλου (ΡΟΗ'). διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεω-
ρηθῶσι τὰ μέρη ταῦτα ὡς μέσα καὶ σκοποὶ πρὸς τὸ ὅλον, ἀλ-
λὰ τὸ ὅλον πρέπει νὰ ἀναφερθῇ ὡς σκοπὸς καὶ μέσον πρὸς
ἄλλοτι σκόπιμον καὶ αὐτό. Τὰ μὴ ὀργανικὰ λοιπὸν ἔργα τῆς
φύσεως ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μόνον μέσα πρὸς ὑπαρξιν
τῶν ὀργανικῶν· ἢ, νὰ εἰπῶ ἄλλως, τὰ ζῶνς ἁμοῖρα ὑπάρ-
χουσιν εἰς τὴν φύσιν μόνον διὰ τὰ ζῶντα.

Ρ4Ζ'. Καὶ πάλιν εἰς τὰ ὀργανικὰ τῆς φύσεως ἔργα
πρέπει νὰ ἐπικρατῇ ὑπαλληλία τις κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν

τελειότητα· ὥστε τὰ μὲν φυτὰ νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μέσα διὰ τὰ ζῶα· τὰ δὲ ἄλογα ζῶα μετ' ἐκείνων ὡς μέσα διὰ τὰ λογικὰ, ἤγουν διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἄριστα εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Α') »οἰκτερόν τ' αὖτε φυτὰ τῶν ζῶων ἔνσκεν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα ζῶα τῶν ἀνθρώπων χάριν·« διότι ταῦτα μόνον εἶναι ὄντα ἐπὶ τῆς Γῆς, τὰ ὅποια ὄχι μόνον ἔχουσι τελειότατον ὀργανισμόν, ἀλλ' ἐμποροῦν καὶ νὰ συλλάβωσιν ἰδέαν τῆς σκοπιμότητος, καὶ νὰ βάλλωσιν εἰς ἑαυτὰ ἰδίους σκοποὺς, βαλ-
λευόμενοι περὶ παντοίων πραγμάτων. Τὸ ἄλογον λοιπὸν ὑ-
πάρχει εἰς τὴν φύσιν μόνον διὰ τὸ Λογικὸν ὄν.

Σημείωσις. Ἀναμφιβόλως οἱ μὲν ἄνθρωποι ὑπηρετοῦσι τρόπον πρὸς πολλὰ ἄλλα ζῶα· τὰ δὲ ζῶα χρησιμεύουσιν εἰς βλάστησιν τῶν φυτῶν· ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται, ὅτι εἰς τὴν σειράν τῶν σκοπῶν δὲν ἔχουν ἀνώτερον μὲν ἀπὸ τὰ φυτὰ τόπον τὰ ζῶα· ἀνώτερον δὲ τῶν ἀ-
λόγων ζῶων ὁ ἄνθρωπος· ἡ εἰρημένη περίστασις δεικνύει μόνον τὴν τῆς φύσεως εἰς ἕλα τὰ μέρη τῆς σκοπιμότητος· ἐπεὶ ὅμως ἡ φύσις αὐτὴ ἐπέτρεψε τὸν ἄνθρωπον μὲ ὅλας τὰς δεξιότητας, διὰ τῶν ὁποίων ἐμπορεῖ νὰ καθυποτάξῃ ὅλην τὴν ἄλλην φύσιν εἰς τὴν θέλησίν του· εἶναι βέ-
βαια οὗτος ὁ εἰς τὴν σειράν τῶν σκοπῶν ἀνώτερος ἀπὸ ἕλα τὰ ἄλλα ὄντα. Πρασίτε δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι τὸν ἄνθρωπον ὑπερβαίνουν τὰ τῶν ζῶων εἰς σωματικὰ τὰ προτερήματα, οἶον ἰσχύϊν, εὐαισθησίαν, τάχους κτλ. ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τῶν ζῶων τούτων ἀτελείτερος· διότι εἰς τὴν ἀποὺ παρατηρήσωμεν τὸν ὅλον τοῦ ἀνθρώπου ὀργανισμόν, καταλαμβάνομεν φανερά τὴν ὑπεροχὴν του καὶ κατὰ τοῦτο (ΡΙΠΗ'). Τελευταῖον δὲ, ἐνῷ τὰ ἄλλα ζῶα ἀπολαύου-
σιν ἐκ φυσικῆς ὁρμῆς τῶν σκοπῶν τῶν, ὁ ἄνθρωπος τὸν καταλαμβάνει εὐκρινῶς καὶ κατὰ συνειδήσιν· μεταβάλλει παντοίως τὰ μέσα διὰ νὰ τὸν ἐπιτύχῃ. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν πρέπει εἰς τὸ σύστημα τῶν φυσικῶν σκοπῶν νὰ κριθῇ ὁ ἑσχατος τῆς φύσεως σκοπὸς ἐντὸς τῆς ἡφαιρας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἔβαλεν ἡ φύσις νὰ ζῇ τὴν αἰσθητὴν καὶ τὴν αἰσθητὴν ζωὴν.

ΡΥΖ'. Ἐσχατος τῆς φύσεως σκοπὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἐν γνωρίζῃ τὴν σειράν τῶν σκοπῶν ὅλων, καὶ πράττει ὅλα τὰ ἔργα του κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο ἡ φύ-

σις τὸν ἐκατασκεύασε καὶ τὸν διέταξεν οὕτως, ὥστε νὰ σχημα-
τίζεται κατὰ μικρὸν, καὶ νὰ ἀναπτύσσεται, ἕως οὗ νὰ γείνη,
ὅσον εἶναι δυνατόν, φυσικῶς τέλειος. Ἡ φύσις λοιπὸν ζητεῖ
νὰ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ τελειοποιήσῃ, ὅσον εἶναι δυνατόν, τὸν
ἄνθρωπον. Παιδεία λοιπὸν καὶ φιλοσοφία εἶναι ὁ μόνος τοῦ
ἀνθρώπου προσδιορισμὸς ἡγουν ὁ σκοπὸς, πρὸς τὸν ὁποῖον
τὸν ὁδηγεῖ αὐτὴ ἡ φύσις.

Σημειώσεις. Τέτατα λοιπὸν ἀλλόκοτα εἶναι οἱ καταρροηταὶ
τῆς παιδείας· πολέμοι τῆς φύσεως αὐτῆς, καὶ ἐπομένως ἐχθροὶ τοῦ
τῆς φύσεως δημιουργήσαντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἐπιστάσιναι τινὲς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως
εἶναι προσταγμένος νὰ φιλοσοφῇ.

ΡῬΗ'.

Ἐρευνῶντες δὲ ἰδιαίτερα τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύ-
σιν, καὶ τὴν πρὸς τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ σχέσιν, διὰ νὰ καταλάβω-
μεν, εἰ δυνατόν, τὸν φυσικὸν του προσδιορισμόν, ἄξιον εἶναι νὰ
περιεργασθῶμεν τὰ ἑφεξῆς.

α'. Εἰς τὸν ἄνθρωπον οὐδὲν ἔδωκεν ἡ φύσις οὐδεποσῶς
ἔμφυτον ὁρμὴν, ἡγουν φυσικὴν θεξιότιτα εἰς τὸ νὰ ἐπιτηδεύ-
ται τι ἀδιδάχτως. Διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται φυσικῶς ὁ ἄνθρωπος
νὰ ζητήσῃ εἰς τὸν ἑαυτοῦ του ὑψηλότερόν τι, τὸ ὁποῖον νὰ τοῦ
χρησιμεύσῃ ὑπὲρ πᾶσαν ἔμφυτον ὁρμὴν, ἡγουν φυσικῶς ἀναγ-
κάζεται νὰ καλλιεργηθῇ.

β'. Ὀλίγην ὑπεράσπιν ἐδωκεν ἡ φύσις εἰς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν προσβολῶν. Τὰ φυσικά του ὅπλα εἶναι κατ' ὑπερβολὴν ἀνίκανα, ἐὰν δὲν μάθῃ νὰ τὰ μεταχειρίζεται ἐπιτηδεύσῃ καὶ νὰ τὰ ἐνὸνῃ μὲ τὰ τεχνητά. Οὐδὲ τὰ φυσικά του σκεπάσματα δύναται νὰ τὸν διαφυλάττωσιν ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαίρας τὰς ἐπηρεάς. Καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν ἀναγκάζεται ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως νὰ τελειοποιήσῃ τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ γείνῃ ἐπιστήμων πολλῶν, τὰ ὅποια τοῦ εἶναι ἀναγκαῖατα πρὸς ὑπεράσπισίν του.

γ'. Ἐκ φύσεως πολλὰ βραδέως αὐξάνει ὁ ἄνθρωπος καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὰς ἀναγκαίους του γνώσεις· ἡ παιδικὴ ἡλικία του εἶναι μεγαλητέρα παρὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν πάντων τῶν ζώων. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἔχει χρεῖαν νὰ τὸν προνοῶσιν ἄλλοι, νὰ τὸν διδάσκωσι. Πῶς ἔχει νὰ διατηρηθῇ, καὶ Πῶς νὰ προνοήσῃ καὶ αὐτὸς δι' ἄλλους. Τοῦτο κάμνει τὸν ἄνθρωπον συμπαθητικόν, φιλόανθρωπον, ἀγαπῶντα τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἀπαραίτητος ἡ παιδεία.

δ'. Ἀφ' οὗ ὁ ἄνθρωπος κατὰ μικρὸν ὠριμάσῃ, καὶ κατασταθῇ ἄξιος νὰ πράγῃ διὰ γεννήσεως τὸ εἶδος του, ἀναγκάζεται ἀπὸ τὴν ἔμμενον εἰς τοῦτο ὁρμὴν (PHE.) νὰ συναφθῇ στενώτερα μετὰ τῶν ὁμοειδῶν του, ἥγουν νὰ συζευχθῇ μὲ γυναῖκα, καὶ νὰ θρέψῃ τέκνα χρειάζόμενα τὴν βοήθειάν του· ἀλλ' εἰς τοῦτο εἶναι χρεῖα νὰ γυμνασθῇ καὶ νὰ καλλιεργηθῇ, ὥστε νὰ μὴ ἀποτύχῃ τῆς φύσεως τὸν σκοπόν.

ε'. Ἐπειδὴ ἡ φύσις ἔκαμε τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ ζῇ μὲν εἰς ὅλας τὰς ζώνας καὶ εἰς ὅλα τῆς Γῆς τὰ κλίματα· νὰ τρέφεται δὲ ἀπ' ὅλα τὰ γένη τῶν τῆς φύσεως σωματίων· διὰ τοῦτο εὐκόλυνε τὴν εἰς ὅλον τὸ πρῶτον τῆς γῆς ἐξάπλωσιν.

του, καὶ τοῦ ἐχορήγησεν ἄπειρον πλῆθος μέσων πρὸς καλλιέργησίν του.

Σ'. Φαίνεται τελευτᾶν ἡ φύσις, ὅτι διὰ τῆς ὀρθῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος θέσεως διεύθυνε τὸν ὀφθαλμὸν του πρὸς τι ὑψηλότερον, διὰ νὰ ἐξυψωθῇ ἀπὸ τὰ χαμερπῆ, καὶ νὰ πετάσῃ διὰ τῆς παιδείας εἰς εὐγενεστέρας καὶ ὑψηλότερας τινὰς φύσεις. Ψευδὲς λοιπὸν εἶναι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀνάξιον νὰ στοχαζώμεθα, ὅτι τὸ φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου στέκει εἰς τὸ νὰ μένῃ ἀπαιδευτος καὶ βάρβαρος. γνώμη, τὴν ὁποίαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπροστάτευσεν ὁ παραδοξολόγος Ρ'ουσσώς· ἀνάγκη εἶναι μάλιστα νὰ προχωρῇ πάντοτε εἰς τὰ ἔμπροσθεν διὰ νὰ φθάσῃ τὸ τέλος τῆς παιδείας του. Ἐφρόντισε δὲ ἡ φύσις νὰ τὸν ἀναγκάσῃ καὶ πρὸς τὴν τελειώσιν του· ὁπότε ἡ ἡμιοσφία καὶ ἡ ἡμিপαιδευσία ἐπιφέρουν εἰς τὸν ἀνθρώπου πολλὰ κακά· καὶ διὰ νὰ τὰ ἀποφύγῃ, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ χωρῇ πρόθυμος εἰς τὸ τέλος, ὅπου εἶναι τῶν κακῶν ἀπάντων ἡ ἀπουσία.

ΡΥΘ'. Ὅτι δὲ ἡ ἐνδεχομένη εὐτυχία ἢ εὐδαιμονία εἶναι ὁ φυσικὸς τοῦ ἀνθρώπου προσδιορισμὸς, λέγεται λόγος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀντιφέρεται ἡ πείρα· διότι Τί δὲν κάμνει ἡ φύσις διὰ νὰ ταραξῇ καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν εὐτυχίαν μας! Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ταραχῶν τῆς τούτων μᾶς ἀναγκάζει νὰ πειδευθώμεν, ἐνῷ μᾶς προστάζει τρόποντινα νὰ βιάσωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς δυνάμεις, καὶ νὰ ἐπινσήσωμεν μέσα, διὰ τῶν ὁποίων νὰ ἀποφύγωμεν, ἢ καὶ νὰ καταπραῦνωμεν τὰς καταδρομάς τῆς. Ἀλλ' ἐμπορεῖ τις νὰ εἴπῃ. Ἡ φύσις μᾶς ἐχάρισε τὴν ῥοπήν εἰς τὸ νὰ γείνωμεν εὐτυχεῖς, καὶ τὴν ἀναπαύει διὰ παντοδαπῶν τρυφῶν καὶ ἀπολαύσεων. Δὲν ἀρνοῦμαι ταύτην τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ἐκ ταύτης τίποτ' ἄλλο δὲν συμπεραίνεται, εἰ μὴ ὅτι καὶ

ἡ ῥοπή αὕτη εἶναι μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ φύσις μᾶς ὁδηγεῖ εἰς ἡμῶν αὐτῶν τὴν καλλιέργησιν καὶ παιδεύσιν· διότι χωρὶς τούτων ὁ ἄνθρωπος οὔτε τὰ εἰς τὴν φύσιν εὐρισκόμενα μέσα τῆς εὐτυχίας του νὰ εὕρῃ δύναται, οὔτε τὰ ἐμπόδια ταύτης νὰ ἀποφύγῃ· ἡ προμήθευσις καὶ ἡ σκευασία τροφῆς, ἱματισμοῦ, οἴκων, φαρμάκων κτ. ἡ τῆς ζωῆς του ὑπεράσπίσις ἀπὸ θηρίων, πυρκαϊῶν, πλημμύρας ὑδάτων, καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα ζητοῦσιν ἀπαραιτήτως ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον παιδείαν. Ἐκ φύσεως λοιπὸν εἶναι προσαγμένος ὁ ἄνθρωπος νὰ καλλιεργῇται καὶ νὰ μορφώνεται διὰ τῆς φιλοσοφίας.

Σ'. Ἀλλὰ τίς ἄραγε εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς παιδείσεως τοῦ ἀνθρώπου; ἤγουν τί πρέπει νὰ κάμῃ ὁ πεπαιδευμένος καὶ καλλιεργημένος ἄνθρωπος διὰ νὰ ἐπιτύχῃ σκοπόν τινα ὑψηλότερον; Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐπιλύεται εἰς τὴν φυσικὴν τελεολογίαν, ἀλλ' ἐναποταμιεύεται εἰς τὴν Ἠθικὴν, διὰ νὰ κάμῃ ἐκείνη τὴν ἀρμοδίαν του ἐπίλυσιν.

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Μεταφυσική Ψυχολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τι εἶναι ἡ Μεταφυσικὴ τῆς ὑπὲρ αἰσθησιν
φύσεως.

ΣΑ'.

Η μεταφυσικὴ τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων ἔρευνα, ἀσχολουμένη εἰς μόνον τὴν αἰσθητὴν φύσιν, δὲν δύναται νὰ ἀναπαύσῃ τὸν θεωροῦντα Λόγον, ἐπειδὴ ἐντὸς ταύτης εὐρίσκει τὰ πάντα σχετικὰ καὶ περιορισμένα. Διὰ τοῦτο ὑψόνεται μὲ τὰς ιδέας του εἰς φύσιν ὑπερεκκρίπτουσαν τῆς αἰσθήσεως, ὅπου ζητεῖ νὰ εὕρῃ τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀπροσδιόριστον. Ἀφ' οὗ λοιπὸν θεωρήσῃ τὰ αἰσθητὰ πράγματα, καὶ ἐφαρμόσῃ εἰς αὐτὰ τὰς μεταφυσικὰς καὶ ἀρχικὰς ιδέας, προσπαθεῖ νὰ καθυποστρώσῃ Μεταφυσικὴν ἄλλην τῆς ὑπὲρ αἰσθησιν φύσεως, μέρος οὖσαν εὐλόγως τῆς ἐφηρμωσμένης Μεταφυσικῆς (PKZ').

ΣΒ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶν ὑπὲρ αἰσθησιν εἶναι μὲ μόνον τὸν νοῦν καταληπτὸν, καὶ τοῦτο ἀμυδρῶς καὶ σκιωδῶς· διὰ

τοῦτο ὁ θεωρητικὸς Λόγος πρέπει νὰ βαδίσῃ εἰς τὴν τούτων ἔρευναν κριτικῶς, ἤγουν νὰ ἐκτιμήσῃ καὶ νὰ βασανίσῃ ἀκριβῶς τὰ μεταφυσικὰ δογματα καὶ συστήματα, εἰς τὰ ὅποια ὀδηγεῖται, ὅταν ἐπιχειρῇ νὰ ἐξετάσῃ γνώσεως ἀντικείμενα, τὰ ὅποια ὑπερβαίνουν τὰς γνωστικὰς του δυνάμεις.

Σημείωσις. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀνθρώπινος Λόγος ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐρρησάφηκε περὶ τῶν ὑπὲρ αἴσθησιν ὄντων, ἤγουν περὶ Θεοῦ, περὶ ἀρχῆς κόσμου, περὶ μελλούσης ζωῆς, περὶ ὅλων ὁσίων· ἐκ τούτου ἐγεννήθησαν ἀναρρέμτητα μεταφυσικὰ συστήματα καὶ δόγματα, τὰ ὅποια χρέος ἔχει νὰ ἐρευνήσῃ ὁ Μεταφυσικός· ἀλλ' εἰς ὅλα ταῦτα θέλομεν ἰδεῖν πλεον τὴν ἀσθενειάν μας παρά βεβαίαν ἀληθείαν, ἐπεὶ δὲ ὁ ἀνθρώπος, ὡς πεπερασμένον ὄν ἀπατήθη πολλάκις εἰς τὰς θεωρίας του, καὶ ἐδόμισε γεωμετρικῶς ἀποδεχόμενα, ὅσα ὑπέθεσεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεστον ὀνειρενομένη ἢ φαντασία του.

ΣΓ'. Ἐπειδὴ τρεῖς εἶναι αἱ κυριώτεραι ἰδέαι τοῦ καθαρῶς θεωρητικοῦ Λόγου (ΡΚΕ'). α'. ἡ ἰδέα τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς, ἥτις εἶναι ἀπόλυτον ὑποκείμενον, ἢ ἀπλή οὐσία· β'. ἡ ἰδέα τοῦ σύμπαντος κόσμου, ὅς τις εἶναι ἀπόλυτον ἀντικείμενον, ἢ τὸ σύμπαν ἄθροισμα τῶν ἐν τόπῳ μὲν καὶ χρόνῳ ὑπαρχόντων, κατὰ δὲ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ὁλοκληρίαν μὴ φαινομένων· γ'. ἡ ἰδέα τοῦ ΘΕΟΥ, ὅς τις εἶναι ἀπόλυτος ἀρχὴ παντὸς ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἤγουν πρωτίστος καὶ ὑπατος τῶν ὄντων δημιουργός· διὰ τοῦτο καὶ ἡ Μεταφυσικὴ τῶν ὑπὲρ αἴσθησιν πραγμάτων διακρίνεται εἰς τρία μέρη, τὰ ὅποια ἐνομάζονται Ψυχολογία, Κοσμολογία, Θεολογία· καὶ εἶναι μέρη τῆς ἐφαρμοσμένης Μεταφυσικῆς, δεύτερου καὶ τρίτου καὶ τέταρτου. Θέλομεν διαλάβειν περὶ πάντων τούτων ἐφεξῆς, ὅσον ἐνδέχεται συντόμως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Π ε ρ ῖ Ψ υ χ ῆ ς.

ΣΔ΄.

Περὶ ψυχῆς ἐξητάσαμεν εἰς τὴν ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν, ὅσα ἀποτελέσματα καὶ ἐνεργείας τῆς γνωρίζομεν μὲ τὴν πείραν· ἀλλ' ἐδῶ θεωροῦμεν περὶ αὐτῆς, ὅσα μόνον μὲ τὸ φῶς τοῦ Λόγου δυνάμεθα νὰ μάθωμεν· διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν ἡ Ψυχολογία ὀνομάζεται Ἑμπειρικὴ· ἐνταῦθα δὲ, Μεταψυσικὴ ἢ Λογικὴ.

ΣΕ΄. Ἡ πρότασις Νοῶ εἶναι κυρίως ἡ βάσις τῆς Λογικῆς Ψυχολογίας· αὕτη ἐκφράζει ἔργον τῆς ἰδίας ἡμῶν συνειδήσεως, καὶ εἶναι διὰ τοῦτο ἀμέσως βεβαία· ὑπεστρώθη δὲ καὶ βάσις τῆς Λογικῆς (Λογ. Η΄), ἥτις εἶναι ἐπιστήμη τῶν κανόνων τοῦ διανοεῖσθαι· ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη καθ' ἑαυτὴν δὲν ἐρμηνεύει τίποτε περὶ τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου. Διὰ τοῦτο πρέπει ἄλλοθεν νὰ ἐρευνηθῇ τὸ πρᾶγμα.

Σς΄. Ὅλα, ὅσα ζητοῦνται περὶ ψυχῆς λογικῶς ἢ μεταψυσικῶς, περικλείονται εἰς τὰς ἐφεξῆς κυριωτέρας προτάσεις. Τὸ Ἐγὼ, τὸ ὁποῖον νοεῖ, καὶ ὀνομάζεται Ψυχὴ, εἶναι οὐσία ἄλλη παρὰ τὸ σῶμα, ἀπλῆ, πάντοτε κατ' ἄριθμὸν ἢ αὐτὴν, μία, συνδεδεμένη μὲ ὀργανικὸν σῶμα, διὰ τοῦ ὁποίου κοινωνεῖ μὲ τὰ ἄλλα ἐν τόπῳ εὐρισκόμενα πρᾶγματα. Ἐντεῦθεν δὲ συμπεραίνεται, ὅτι εἶναι ἀσώματος καὶ ἄϋλος· ἐκ τούτων, ὅτι εἶναι ἀφθαρτος· ἐκ δὲ τούτου, ὅτι εἶναι ἀθάνατος.

ΣΖ. Ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία, καθὼς γίνεται φανερόν ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Πᾶσα ἀλλοιώσις γίνεται ἀναγκαίως ἐπὶ τινος διαμένοντος· καὶ πᾶν συμβεβηκὸς ἀπαιτεῖ βάσιν καὶ θεμέλιον, ἐπάνω τοῦ ὁποίου συμβαίνει (ΟΕ'). Ἀλλ' εἰς τὸ νοῦν Ἐγὼ συμβαίνουνσι πολλαὶ καὶ παντοῖαι ἀλλοιώσεις, ὅσον κρίσεις, συλλογισμοί, σκέψεις, ἐπιθυμίαι κτλ. πρέπει ἄρα νὰ ὑπόκηται εἰς αὐτὰς τί διαμένον· ἐξηγεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ συνειδήσις, ὅτι ὁ νοῦν σήμερον ἐγὼ ἤμην καὶ ὁ χθὲς, καὶ ὁ πέρυσιν, καὶ ὁ πρὸ ἐνιαυτῶν τυχὸν πολλῶν πράξας τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἔργον. Ἡ συνειδήσις λοιπὸν εἰς τὸ Ἐγὼ ἀναγγέλλει τῆς ψυχῆς τὴν οὐσίαν.

ΣΗ. Ἡ οὐσία αὕτη, ἣτις λέγεται Ἐγὼ, δὲν εἶναι τὸ σῶμα· διότι τὸ σῶμα εἶναι ἴδιον ἐμοῦ, ἤγουν εἶναι κτῆμα τοῦ Ἐγὼ· εἶναι λοιπὸν ἄλλο παρὰ τὸ σῶμα, ἤγουν ἀσώματος οὐσία. Εἶναι δὲ καθ' ἑαυτὴν ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς, οἷτινες οὐδὲ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν σωμάτων οὐσίαν δὲν ἐξεύρομεν. Καθὼς δὲ δὲν διατάζομεν, ὅτι ὑπόκειται τις οὐσία εἰς τὸ σῶμα, μὴ ὅλον ὅτι δὲν τὴν ἐξεύρομεν, οὕτως εἴμεθα βέβαιοι ἀδιστακτως, ὅτι καὶ τῆς ψυχῆς τὰ φαινόμενα ἀποδίδονται εἰς οὐσίαν ἀσώματον ἀγνωσμένην ἐπίσης, καθὼς καὶ ἡ τοῦ σώματος.

ΣΘ. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία ἀσώματος (ΣΗ'), ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι εἶναι ἀπόλυτος μονάς, οὐδ' εἶναι μέρος τοῦ αἰσθητοῦ ἡμῶν σκηνούς· εἶναι λοιπὸν ἀνεπαίσθητόν τι, τοῦ ὁποίου τὴν ἰδέαν μόνος ὁ Λόγος δύναται νὰ μᾶς διδάξῃ (ΡΚΕ').

ΣΙ. Ἡ ψυχὴ μένει πάντοτε ἡ αὐτή· τοῦτο γίνεται φανερόν ἀπὸ τὴν συνειδήσίν μας· διότι μὴ ὅλον ὅτι μᾶς ἀναγγέλλει πολλὰς αὐτῆς μεταβολάς· μὴ ὅλον τοῦτο μᾶς παριστάνει πάντοτε ἀναλλοίωτον τὸ Ἐγὼ.

ΣΙΑ'. Ἡ ψυχὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι μία· ἡ φύσις τῆς συνειδήσεως, ἥτις εἶναι μία, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν δὲν φαίνεται τι πολλαπλοῦν, μᾶς κάμνει νὰ κρίνωμεν εὐκόλως, ὅτι μία μόνη ψυχὴ κατοικεῖ εἰς καθένα ἄνθρωπον.

ΣΙΒ'. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἄφθαρτος· διότι ἡ φθορὰ γίνεται εἰς τὰ σύνθετα σώματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναχωροῦσι μέρη τινα, καὶ κάμνουν τὸ ὅλον ἄχρηστον εἰς τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἔγεινεν· ἀλλ' ὅπου δὲν εἶναι ὕλη ποῖαν ποτὲ χωρὶν ἐμπορεῖ νὰ ἔχη ἡ φθορά;

ΣΙΓ'. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος. Τὰ ζωικὰ σώματα ἀποθνήσκουσιν, ὅταν παύσῃ μὲν ἡ ζωτικὴ αὐτῶν δύναμις, ἀρχίσῃ δὲ νὰ ἐπενεργῇ εἰς αὐτὰ ἡ ἐξωτερικὴ προσβολὴ τῶν μηχανικῶν καὶ χημικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι τὰ διαλύουσιν· ἀλλ' ἡ ψυχὴ αὐλὸς οὐσα καὶ ἀμερῆς πῶς δύναται νὰ διαλυθῇ, καὶ εἰς τίνα ἐμελλε νὰ διαλυθῇ; Ἐπεταὶ λοιπὸν τῆς ψυχῆς ἡ ἀθανασία ἀμέσως ἀπὸ τὴν αὐλίαν της. Εἰς τὴν Ἡθικὴν ἐναποταμιεύονται καὶ ἄλλοι λόγοι, διὰ τῶν ὁποίων κρατύνεται ἰσχυρώτερα, καὶ μένει ἀδιστάκτως ἀποθεδεδειγμένον τῆς ψυχῆς τὸ ἀθάνατον.

ΣΙΔ'. Τὰς ἀπλᾶς καὶ νοητικὰς καὶ προαιρετικὰς οὐσίας ὀνομάζομεν καὶ πνεύματα· γίνεται λοιπὸν φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἶναι Πνεῦμα.

ΣΙΕ'. Ἀλλὰ πῶς ἡ ψυχὴ γινώσκει ἑαυτήν; πῶς δεδωμένους ἐννοίας παρὰβάλλει, καὶ ἡ συνάπτει ταύτας διὰ κατὰ φύσιν, ἢ ἀποχωρίζει δι' ἀποφάσεως; τὰ ζητήματα ταῦτα μένουν πάντοτε ἀνεξήγητα ἀπὸ τὸν ἀσθενῆ καὶ πεπερασμένον ἄνθρωπον.

ΣΙΖ'. Ἡ ψυχὴ εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸ ὀργανικὸν τοῦ ἀνθρώπου σῶμα· διὰ τὸν σύνδεσμον τοῦτον γίνεται

φανερὰ ἢ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὸ σῶμα σχέσις· φαίνονται αὐταὶ δραστηριώτεραι ἢ ἀδρανέστεραι μὲ τὴν αὐξῆσιν ἢ μείωσιν τῆς ἡλικίας· ὑγεία καὶ ἀρρώστια μεταβάλλουν τὰ φαινόμενά των· κρᾶσις, κλίμα, διαίτα ἔχουν πολλὴν ῥοπὴν εἰς αὐτάς.

ΣΙΖ'. Ὁ τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα σύνδεσμος εἶναι ἀκατανόητος· διότι ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς καταληπτικῆς ἡμῶν δυνάμεως. Πῶς τὰ δύο ταῦτα ἐτερογενῆ ὄντα συνήφθησαν, καὶ ἀπέτέλεσαν μίαν ὑπόστασιν, τὸν ἄνθρωπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ἀρχῆς ψυχῶν, καὶ τῆς πρὸς τὸ σῶμα κοινωνίας, καὶ τῆς καθέδρας αὐτῶν.

ΣΙΗ'.

Εἰς τὴν Μεταφυσικὴν Ψυχολογίαν ἐξετάζονται προσέτι τὰ ἐφεξῆς ζητήματα· α'. περὶ ἀρχῆς τῶν ψυχῶν· β'. περὶ κοινωνίας τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα· γ'. περὶ καθέδρας αὐτῆς. Ὅλα ταῦτα τὰ ἀκατάληπτα ζητήματα θέλομεν ἐμπερικλείσειν εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο τῆς Μεταφυσικῆς Ψυχολογίας κεφάλαιον μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης συντομίας.

ΣΙΘ'. Τὸ περὶ ἀρχῆς τῶν ψυχῶν ζήτημα περιέχει κυρίως τὴν ἐφεξῆς ἔννοιαν· ἄραγε τὸ νοοῦν ὑποκείμενον, πρὶν ἐνωθῆναι μὲ τὸ σῶμα, ὑπῆρχε πρότερον καὶ ἐννοεῖ, ἢ καθὼς νοεῖ τώρα ἢ κατ' ἄλλον τινα τρόπον, ἢ δὲν ὑπῆρχε παντάπασι;

ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιλυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο, γίνεται φανερόν· διότι οὔτε μὲ τὴν φαντασίαν ἐμποροῦμεν νὰ εἰκονίσωμεν ἄλλοιαν τινὰ τῆς ψυχῆς μας ὑπαρξίν, οὔτε μὲ τὸν λόγον δυνάμεθα νὰ ἀποφασίσωμεν τι περὶ τούτου.

Σημείωσις. Πολλοὶ φιλοσοφικαὶ γνώμαι ἐπροσπάθησαν διαφόρως νὰ λύσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο· αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ ἑφεξῆς. Ἡ τῶν δημοκρατικῶν, οἵτινες ἐδόξασαν ὅτι ἡ ψυχὴ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ ἐνοικίζεται εἰς τὸ ἐγκυμονοῦμενον. Ἡ τῶν Μεταδοτικῶν, οἵτινες ὑπελάμβαναν, ὅτι ἡ ψυχὴ εἰς τὴν γέννησιν μεταδίδεται ἀπὸ τοὺς γονεῖς εἰς τὰ τέκνα, καθὼς ἀπ' ἀναμμένης λαμπάδας ἀνάπτεται λαμπὰς ἄλλη. Ἡ τῶν προὑπαρξίν δοξαζόντων, ἥγουν ὅτι αἱ ψυχαὶ εἶναι προδημιουργημέναι, καὶ κατὰ τὴν σύλληψιν τῶν ἐμβρύων ἐνοικίζονται εἰς τὰ σώματά των Θεοῖς. Διότι οἱ ἀπὸ τὴν εἰρημένην ἢ δόξαν τῶν Μετεμψυχωτῶν· διότι οὗτοι ἐδόξαζαν ὅτι μόνον τὴν προὑπαρξίν τῶν ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτῶν ἀρ' ἐνὸς ὅργανου εἰς ἄλλο σῶμα μεταγχεῖσθαι, τὸν ὅποιον ὠνεμαζαν μετεμψυχώσιν. Ἐνόμιζαν δὲ, ὅτι γίνεται καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς κτήνη, καὶ ἀπὸ κτηνῶν εἰς κτήνη, καὶ ἀπ' ἀνθρώπων εἰς ἄλλους ἀνθρώπους, ἕως οὗ νὰ πληρώσῃ τῆς ποσῆς διὰ τὰ ἀμαρτήματα, τὰ ὅποια ἔπραξαν ὅταν ἐκατοίκουν εἰς τὸν αἰθέριον κόσμον, καὶ τότε νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ πάλιν. Εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα ἀνάγεται καὶ, Ἐὰν αἱ ψυχαὶ πρὶν ἐνωθῶσι μὲ τὰ σώματα, καὶ ἐκ τῆς ἐκείνου κράσεως ποιηθῶσι διαφορῶς, ἥσαν ὁμοιοὶ ἢ ἀνόμοιοι. Καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα οὐδὲ νῦν προβάλλεται ἔμπροσθεν εἰς τὸν ἀνθρώπον, οὔτε λύσιν τιὰ ἐπιδέχεται.

ΣΚ'. Τὸ περὶ κοινωνίας ψυχῆς καὶ σώματος ζήτημα περιέχει κυρίως τὴν ἑφεξῆς ἔννοιαν. Κατὰ τίναν τρόπον διατηρεῖται μετὰ ψυχῆς καὶ σώματος τοιαύτη ἁρμονία, ὥστε αἱ μὲν ἀλλοιώσεις τοῦ σώματος εὐθὺς γίνονται γνωσταὶ εἰς τὴν ψυχὴν· αἱ δὲ θελήσεις καὶ προσταγαὶ τῆς ψυχῆς μεταδίδονται εὐθὺς εἰς τὸ σῶμα; Εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐπενόησαν τὰς ἑφεξῆς τρεῖς ὑποθέσεις.

α') Ὁ Θεὸς λαμβάνει ἀφορμὴν ἀπὸ τὰς ἀλλοιώσεις τὰς εἰς ἓν ἀπὸ τὰ δύο μέρη συμβαινούσας, καὶ παράγει εἰς τὸ ἄλλο ἀλλοιώσεις ἀντιστήχους καὶ συμφώνους ἐκείνων· ἡ δόξα

αὕτη ὀνομάζεται ἡ κατ' ἐπιστάσιαν ἢ ἡ τῶν ἐξ ἀφορμῆς αἰτίων, καὶ ἀποδίδεται εἰς εὐρέτην τὸν Μαλεμβράγγχιον.

β.) Ὁ Θεὸς ἐκατασκεύασεν ἀρχικῶς καὶ ἐμφύτως εἰς τὰ δύο μέρη δύο ἀρμονικὰς σειρὰς ἀλλοιωσέων, ὥστε μεταβολὴ τῆς μιᾶς σειρᾶς συμφωνεῖ ἀκριβέστατα μὲ μεταβολὴν τῆς ἄλλης, ἐὰν καὶ αἱ σειραὶ αὗται ἀναπτύσσωνται ἀσχέτως ἀπ' ἰδίου αὐτῶν νόμους καὶ κανόνας· καθὼς δύο ὥρολόγια κατασκευασμένα μὲ τοιαύτην τελειότητα καὶ ἀκρίβειαν ἀπὸ τὸν τεχνίτην, ὥστε ὅταν ἡχῇ τὸ ἐν συγχρόνως ἡχῇ καὶ τὸ ἄλλο, χωρὶς νὰ προσδιορίζεται τὸ ἐν ὑπὸ τοῦ ἄλλου· ἡ δοξα αὕτη λέγεται προδιατεταγμένα ἀρμονία, τὴν ὁποίαν ἐπινόησεν ὁ Γερμανὸς Λεϊβνίτιος.

γ.) Καὶ τὰ δύο μέρη ἐπενεργοῦσιν εἰς ἄλληλα, ὥστε τὸ ἐν ἀμέσως μεταδίδει εἰς τὸ ἄλλο τὰς μεταβολὰς του. Ἡ τρίτη αὕτη ὑπόθεσις ὀνομάζεται Φυσικὴ ἐπίρροια, εὐρημένη ἀπὸ τοὺς Περιπατητικοὺς, καὶ κρατουμένη ἀπὸ πολλοὺς νεωτέρους. Ὁλομεν ἐξετάσειν εὐθὺς πᾶσαν μίαν.

ΣΚΑ'. Αἱ δύο πρῶται ὑπὸθέσεις σηκώνουσιν ἐκ μέσου πᾶσαν πραγματικὴν κοινωνίαν μεταξύ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ αὐτ' αὐτῆς παραλαμβάνουσι μεσότην τὸν Θεόν, ὅς τις ἢ πάντοτε λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ κινή τὸ ἐν συμφώνως μὲ τὸ ἄλλο μέρος, ἢ μίαν φοράν προδιέταξε τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἀρμονίαν καὶ οὕτως ἐξηγοῦσι τὸ ἀκατάληπτου διὰ τοῦ ἀκαταλήπτου. Εἰς δὲ τὴν τρίτην ὑπόθεσιν τίθεται μὲν πραγματικὴ μεταξύ ψυχῆς καὶ σώματος κοινωνία, ἀλλ' ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὅποιον γίνεται, μένει ἀνερμηνεύτος· οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ φυσικὴ ἐπίρροια μεταξύ σωματικοῦ καὶ ἀσωμάτου. Καθ' ὅλας ὁμῶς τὰς εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν γενομένας πείρας ἡ φυσικὴ

αὕτη ἐπὶ ῥόια πρέπει νὰ προτιμηθῇ ἀπὸ τὰς ἄλλας δύο ὑποθέσεις· ἀλλ' ἐν ταυτῷ νὰ ὁμολογηθῇ ἡ ἄγνοια τοῦ Πῶς.

ΣΚΒ'. Διὰ νὰ ἐξηγήσωσι τινὲς τὴν τρίτην ὑπόθεσιν, ἔπλασαν λεπτομερεστάτην καὶ ἀόρατόν τινα ὕλην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμφωλεύουσα ἡ αὔλος ψυχὴ ἐνεργεῖ δι' αὐτῆς εἰς τὸ σῶμα, ὡσαύτως καὶ τοῦτο εἰς ἐκείνην· ἀλλ' ἐκτὸς ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ἐπίπλαστος, καὶ ἀναπόδεικτος ἡ λεπτομερεστάτη ὕλη, οὐδ' ἡ φυσικὴ ἐπὶ ῥόια κερδαίνει τίποτε ἐκ ταύτης πρὸς ἐξήγησίν της· διότι ἡ ὕλη, ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῇ λεπτή, εἶναι πάντοτε ὕλη· καὶ ἡ ψυχὴ νὰ ἔχῃ κοινωνίαν μὲ ὕλην λεπτοτέραν δὲν διαφέρει παντάπασι ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχῃ κοινωνίαν μὲ παχυτέραν.

ΣΚΓ'. Συγγενὲς μὲ τὸ περὶ κοινωνίας εἶναι καὶ τὸ περὶ τῆς καθέδρας τῆς ψυχῆς ζήτημα, τὸ ὅποιον Μεταφυσικῶς ἐξεταζόμενον δὲν περιέχει καμμίαν ἔννοιαν· διότι ἡ καθέδρα σημαίνει τόπον· ὁ δὲ τόπος ἀπαιτεῖται διὰ τὰ αἰσθητὰ, ὡς περι-απεδείξμεν (Κζ'). τὸ δὲ αὔλον εἶναι ἐκτὸς τῆς κατὰ τὸ Ποῦ κατηγορίας. Ἀλλ' ἐὰν ἐκλάβωμεν τὸ ζήτημα φυσιο-λογικῶς, καὶ καθέδραν τῆς ψυχῆς ἐκλάβωμεν τὰ ὄργανα τῆς αἰσθήσεως, καθέδρα τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ ἐγκέφαλος.

ΣΚΔ'. Ἀλλὰ μετὰ θάνατον Ποῦ ὑπάγει ἡ ψυχὴ; ἔχει ἄραγε τελείαν τὴν συνειδήσιν μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀναχώρησιν; ἢ πίπτει εἰς εἶδος ὕπνου τινος; ἄραγε γινώσκει τὰ ἐνταῦθα γινόμενα; γνωρίζει ψυχὰς ἄλλας οἰκείων καὶ συγγενῶν καὶ φίλων πορευομένας κατόπιν της, ἢ προπορευθείσας εἰς τοὺς αὐτοὺς ἴσως τῆς διατριβῆς τόπους; Τὰ τοιαῦτα εἰδέν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ ἡ Φιλοσοφία, ὡς ὑπερβαίνοντα τινὲς ὅρους τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων.

Σημείωσις. Τὶ δὲ ἐμποροῦμεν εἰπεῖν περὶ ἄλλων πνευμάτων.

των ἀναλόγων μετὴν ἀνθρώπινον ψυχὴν, ἀλλὰ χωρὶς σώμα ὑπαρχόντων καὶ ἐνεργούντων, λέγω Ἀγγέλων ἢ Δαιμόνων; Ἡ ἀγία ἡμῶν Ἐκκλησία, ἡ σεβασμιωτάτη διδάσκαλος τῶν ἀ ἐφ' ὧς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, μᾶς διδάσκει τὴν τούτων ὑπαρξιν, καὶ πειδόμεθα εἰς αὐτῆς τὰ ἱερὰ λόγια, τῶν ἐποίων τὴν δύναμιν ἀποδεχόμεθα καὶ ὑπὲρ αὐτὰ τῆς Μαθηματικῆς τὰ ἀξιώματα· ἀλλὰ πρέπει νὰ μὴ ἐκπειράζωμεν αὐρίον τὸν Θεὸν ἡμῶν θέλοντες νὰ γωμέμεθα χωρὶς ἀνάγκης αὐτόπται τῶν ὑπὲρ αἰσθησίων τούτων ὄντων· οὐδὲ νὰ πιστεύωμεν εὐκόλως φαντασιώοντας καὶ ἀπατεώνας, οἵτινες πλάττουσιν ὅτι διὸν ἐξεύρω διὰ ποίαν χάριν των, ἢ διὰ ποίαν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν, ἴδαν ἐφ' ὧς αὐτοφανῶς, πνεύματα, ἢ γούν ἀγγέλους ἢ δαίμονας.

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ.

Μεταφυσική Κοσμολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τι εἶναι μεταφυσικὴ Κοσμολογία, καὶ
Τίνα ζητοῦνται εἰς αὐτήν.

ΣΚΕ'.

Η μεταφυσικὴ Κοσμολογία διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴν, ἥτις εἶναι μέρος τῆς ἐμπειρικῆς Φυσικῆς, καθότι δὲν θεωρεῖ τὸν κόσμον ὡς τῆς πείρας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως ἀντικείμενον, ἥγουν κόσμον αἰσθητὸν ὡς ἐκείνη, ἀλλ' ὡς ἀντικείμενον τοῦ Λόγου, ἥγουν κόσμον νοητὸν. Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἐκλαμβάνομεν κ' ἐδῶ κόσμον νοητὸν τὸ συμπλήρωμα τῶν αὐτῶν ὄντων, ἀλλὰ τὸ ἀπόλυτον ἄθροισμα τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὑπαρχόντων. Ἐὰν δηλονότι καὶ φαίνονται τὰ πράγματα ταῦτα μερικῶς, ἡ μεταφυσικὴ κοσμολογία τὰ συμπεριλαμβάνει ὅλα ὁμοῦ, καὶ οὕτως ἐξετάζει τὰ εἰς τὴν ὁλοκληρίαν αὐτῶν ἐπιθεωρούμενα. Κατ' αὐτὸ δὲ τοῦτο διακρίνεται ἡ κοσμολογία αὕτη καὶ ἀπὸ τὴν περὶ τῆς αἰσθητικῆς φύ-

σεως φιλοσοφίαν, ἥτις εἶναι μεταφυσικὴ τῆς αἰσθητῆς φύσεως (ΡΑ'. Σημ.)

ΕΚΣ'. Ἐνῶ λοιπὸν ὁ Λόγος θεωρεῖ οὕτω τὸν κόσμον, μεταβάλλει τὴν κοσμολογικὴν ιδέαν (ΡΚΕ') εἰς ἀντικείμενον, τοῦ ὁποίου προσπαθεῖ ν' ἀποκτήσῃ τὴν γνῶσιν καὶ ζητεῖ τὸ ἀπόλυτον εἰς τὰς διαφόρους σειρὰς τῶν κοσμικῶν φαινομένων, εἰς τὰ ὅποια ἐμφιλοχωρεῖ κἀποια ἡγουμένων καὶ ἐπομένων ὑπαλληλία, καὶ ἐκλαμβάνει τὸ ὅλον ἄθροισμα τούτων τῶν σειρῶν ὡς δεδομένον νὰ τὸ γνωρίσῃ· ἀλλ' οὕτω περιπίπτει εἰς διαμάχην τινα μετὰ τὸν ἑαυτὸν του· διότι τὸ νὰ ζητῇ τὸ ἀπόλυτον εἰς τὰ σχετικὰ, καὶ πλῆθος πολὺ φαινομένων ν' ἀποδίδῃ εἰς ὅλον τι ἀφανές, καὶ τοῦτο νὰ τὸ ἀνακρίνῃ κατὰ κανόνας ἐφαρμοζομένους μόνον εἰς φαινόμενα πράγματα· τοῦτο λέγω εἶναι ἀντίφασις, τῆς ὁποίας ἡ λύσις μᾶς φέρει εἰς ἄλλας ἀντιφάσεις, ὡς θέλομεν ἰδεῖν. Πρέπει λοιπὸν ὁ Λόγος διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐνεργείας νὰ γνωρίσῃ τοὺς περιορισμούς, εἰς τοὺς ὁποίους τὸν καθυποβάλλει ἡ αἰσθησις· καὶ οὕτω νὰ ἀνατρέψῃ τὴν φαινομένην ἀντίφασιν τόσον κἄν, ὅσον νὰ μὴ πλανᾶται εἰς ἀπατηλὰς, ἢ τουλάχιστον ἀναποδείκτους γνῶμας.

ΣΚΖ'. Ὑπάρχουσι τέσσαρες κοσμολογικαὶ σειραὶ, εἰς τὰς ὁποίας ἐμπορεῖ νὰ ζητήσῃ ὁλοκληρίαν ὁ θεωρῶν Λόγος, ἐξετάζων τὸν ἀπόλυτον κόσμον ὡς εἰς γνῶσιν δεδομένον κατὰ τὰς τέσσαρας ἀρχὰς τῶν τοῦ νοῦς κατηγοριῶν (ΜΣ')· καὶ ἐκ μὲν τῆς Ποσότητος θεωρεῖ τὴν σύνθεσιν ὅλων τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ φαινομένων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦσιν ἐν ὅλῳ. Ἐκ δὲ τῆς Ποιότητος τὴν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ φαινομένην ὕλην, καθὼς ἀποτελεῖ δικαιοῦν τι ὅλον. Ἐκ δὲ τῆς σχέσεως, τὴν γένεσιν τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ φαινομένων, τὰ ὅποια εἶναι ἀποτελέσματα αἰτιῶν. Ἐκ δὲ τοῦ τρόπου, τὴν ὑπαρξιν τῶν κοσμικῶν φαινο-

μένων ἐν γένει, εἴαν εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ἐνδεχομένη. Καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐκπηγάζουσιν αἱ τέσσαρες κοσμολογικαὶ σειραί· ἡ πρώτη τῆς συνθέσεως τῶν μερικῶν εἰς ἓν ὅλον· ἡ δὲ δευτέρα τῆς διαιρέσεως τοῦ ὅλου εἰς μέρη· ἡ δὲ τρίτη τῆς παραγωγῆς τῶν φαινομένων ἀπὸ τὰς αἰτίας τινων· ἡ δὲ τελευταία γενικῶς τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐν τῷ κόσμῳ φαινομένων.

ΣΚΗ'. Ἐνῷ λοιπὸν ἡ καθόλου κοσμολογικὴ ἰδέα τοῦ ἀπολύτου ὅλου τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ φαινομένων πραγμάτων ἀναφέρεται εἰς ταύτας τὰς τέσσαρας σειράς· ἐκπηγάζουσιν ἐντεῦθεν τέσσαρες μερικώτεραι κοσμολογικαὶ ἰδέαι ἐκφραζόμεναι διὰ τῶν ἐφεξῆς. Ἀπόλυτος τελειότης τῆς πάντων τῶν φαινομένων εἰς ἓν ὅλον συνθέσεως. Ἀπόλυτος τελειότης διαιρέσεως ὅλου δεδομένου ἐκ τῆς πείρας. Ἀπόλυτος τελειότης τῆς τῶν φαινομένων ἀπ' ἀλλήλων παραγωγῆς. Ἀπόλυτος τελειότης τῆς τῶν φαινομένων ὑπάρξεως.

ΣΚΘ'. Αἱ ἰδέαι αὗται, εὐθὺς ἀπὸ δὲ αὐτῶν προσδιορισθῇ ὁ κόσμος ὡς γνώσεως ἀντικείμενον, μεταβάλλονται κατ' ἐαυτὰς εἰς τέσσαρα ζητήματα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν κοσμολογικὰ προβλήματα, ἥγουν.

α'. Ἐχει ἄραγε ὁ κόσμος ἀρχὴν ἐν χρόνῳ, καὶ πέρατα ἐν τόπῳ, ἢ εἶναι καὶ κατὰ τὰ δύο ἀπέραντος;

β'. Ἄραγε αἱ ὕλικαὶ οὐσαὶ συνίστανται ἀπὸ πληθὸς ἀπλῶν μερῶν πεπερασμένων, ἢ εἶναι σύνθετοι ἐκ μερῶν ἀπειραρίθμων, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος εἶναι καὶ αὐτὸ σύνθετος;

γ'. Ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον καὶ αἰτίαι ἀπόλυτοι καὶ ἐλευθεροί, ἢ εἶναι πᾶσαι σχετικαὶ καὶ ἠναγκασμέναι;

δ'. Εἶναι εἰς τὸν κόσμον ὑπαρξίς τις ἀναγκαῖα, ἢ πᾶσα εἶναι ἐνδεχομένη;

Σημειώσας. Πᾶσα σειρά ἡγουμένων καὶ ἐπομένων εἶναι ἢ πρό-
 οδος, ἢ ἀνοδος καὶ παλινδρομή (ΨΗ'). Ἡ παλινδρομή ἀναπαύει τὸν Λέ-
 γον πλεον παρὰ ἢ πρόοδος, ἐπεὶδὴ ὁ Λόγος ζητεῖ πάντες δεδομένον τὸ
 προηγουμένον, ἐκ τοῦ ὁποῦ εἶναι δυνατόν ἐκεῖνο, καὶ ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ
 ἐπόμενα. Πᾶσα δὲ σειρά ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ πεπερασμένη ἢ ἄπειρος· καὶ
 εἰς μὲν τὴν πεπερασμένην θεωρεῖ τὸν πρῶτον ὅρον ἀπολύτου μένου· εἰς
 δὲ τὴν ἄπειρον, ὅλην τὴν σειράν. Ἐὰν λοιπὸν ἐφαρμόσωμεν ταῦτα εἰς
 τὰς κοσμελογικὰς σειρὰς, θελομεν εἶδεν α') ὅτι πάντα χρόνον αναφέρο-
 μεν εἰς τὴν σειράν τῶν προπορευθέντων χρόνων, τὸν παρόντα, φέρει-
 πειν, χρόνον εἰς τοὺς προηγηθέντας, ἐπεὶδὴ ἔπρεπε οὗτοι νὰ διαβῶσι
 πρὶν εἰλθεῖν ὁ παρὼν· καὶ ζητοῦμεν, εἰς τὴν σειράν τῶν παρελθόν-
 των χρόνων εἶναι τις ὅρος πρῶτος, ἥγουν αὐτὸν εἶναι ἀρχὴν τοῦ κόσμου, καὶ
 ἐπομένως ἂν ἡ σειρά εἶναι πεπερασμένη ἢ ἄπειρος. Ὡσαύτως ἐμποροῦν
 νὰ θεωρηθῶσι τὰ σώματα ὡς σειρά τέκων· π, χ. τῆς πόλεως ταύτης
 ἡγουμένος ὅρος εἶναι ἡ Γῆ· τῆς Γῆς, τὸ ἡλιακὸν σύστημα· τούτου,
 ἄλλα συστήματα· Ζητεῖται λοιπὸν εἰς τὴν σειράν τῶν τέκων εἶναι
 τις ὅρος πρῶτος, ἥγουν ἀρχή τις τοῦ κόσμου τοπικῇ, καὶ ἐπομένως, εἰ-
 ἂν ὁ κόσμος εἶναι κατὰ τόπον πεπερασμένος ἢ ἄπειρος· β') ὡς πρὸς τὴν
 διαίρεσιν δεδομένου ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὅλου ἐμφιλοχωρεῖ ὡσαύτως σειρά
 ἡγουμένων καὶ ἐπομένων· διότι τὸ ὅλον εἰς τὴν διαίρεσιν θεωρεῖται
 πρᾶγμα ἐπόμενον, τοῦ ὁποῦ ἡγουμένα εἶναι τὰ μέρη· καὶ πᾶν μέρος
 φαίνεται πάλιν ἐπόμενον, τοῦ ὁποῦ τὰ ἡγούμενα εὐρίσκονται διὰ τῆς
 διαίρεσεως. Ζητεῖται λοιπὸν, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ εὐρισθῶσιν ὅροι πρῶτοι
 ἥγουν μέρη ἀπλᾶ, καὶ ἐπομένως εἰς τὴν σειρά τῆς διαίρεσεως εἶναι πε-
 περασμένη ἢ ἄπειρος· γ') ὡς πρὸς τὴν γέννησιν τῶν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ
 φαινομένων, αἰτίαι καὶ ἀποτελέσματα συγκροτοῦσιν ἀπαραιτήτως σειράν,
 ἥτις πρὸς τὰς αἰτίας ἀναφερομένη εἶναι παλινδρομή. Ζητεῖται λοιπὸν, ἂν
 ὑπάρχῃ εἰς τὸν κόσμον αἰτία πρώτη καὶ ἐλευθέρα καὶ ἀκαταναγκαστος,
 καὶ ἐπομένως ἂν καὶ αὕτη ἡ σειρά εἶναι πεπερασμένη ἢ ἄπειρος· δ') ὡς
 πρὸς τὴν ὑπαρξιν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ φαινομένων, ἐμποροῦν εἶναι νὰ ἀναχ-
 θῶσιν εἰς μίαν σειράν συμβεβηκότων, ἥγουν δυναμέων νὰ εἶναι καὶ νὰ
 μὴ εἶναι, ἢ νὰ εἶναι κατ' ἄλλον τρόπον. Ζητεῖται λοιπὸν, ἂν εἰς τὴν σει-
 ράν ταύτην εἶναι ὅρος τις ἀναγκαῖος, ἥγουν ἀπέλυτον τι καὶ ἀναγκάσιον,
 ἢ ὄχι, καὶ ἐπομένως ἂν ἡ σειρά εἶναι πεπερασμένη ἢ ἄπειρος. Εἰς ὅλα
 δὲ ταῦτα τὰ ζητήματα δύο λύσεις εἶναι δυνατόι, ὡς γίνεται κατ' ἐ-
 σπεύς σαφές. Θέλομεν ἐξετάσαι εἰς τὸ ἐφεξῆς Καφάλαιον Τί δυναμέα
 περὶ τούτων νὰ ὑπολάβωμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῶν τεσσάρων κοσμολογικῶν προβλη-
μάτων.

ΣΑ'.

Εἰς τὸ πρῶτον κοσμολογικὸν πρόβλημα (ΣΚΘ', α'), ὁ Λόγος καταντᾷ εἰς ἀμηχανίαν καὶ διαμάχην πρὸς ἑαυτὸν, καὶ ὑποθέσῃ τὸν κόσμον πεπερασμένον καὶ κατὰ τόπον καὶ κατὰ χρόνον, καὶ ἀπέραντον καὶ εἰς τὰ δύο.

ΣΛΑ'. "Ὅτι ὁ κόσμος εἶναι καὶ κατὰ τόπον καὶ κατὰ χρόνον πεπερασμένος φαίνεται, ὅτι ἐξηγεῖται ἐκ τῶν ἐφεξῆς. "Αναρχος κόσμος ὑποθέτει σειρὰν παρελθουσῶν ἀπείρων καταστάσεων τῶν πραγμάτων· ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτης σειρᾶς τὸ ἄπειρον ὑφίσταται εἰς τὸ νὰ μὴ συμπληρόνεται ποτὲ διὰ τῶν ἐκ διαδοχῆς γινομένων συνθέσεων· ἄρα ὁ ἀναρχος κόσμος δὲν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ὅλον τι πλήρες· ἐναντίον τῆς ὑποθέσεως· διότι τὸν θεωροῦμεν ὡς ὅλον. Πάλιν κόσμος ἀπέραντος κατὰ τόπον θέλει νὰ εἴπῃ ὅλον συγκροτούμενον ἐξ ἀπειραριθμίων συνάμα ὑπαρχόντων πραγμάτων· ἀλλὰ ταῦτα νὰ θεωρήσῃ ὁ Λόγος χρειάζεται ἀπείρον χρόνον· περιπίπτει πάλιν ἄρα εἰς τὴν αὐτὴν ἀντίφασιν.

ΣΛΒ'. "Ὅτι δὲ ὁ κόσμος εἶναι ἀπέραντος καὶ χρονικῶς καὶ τοπικῶς φαίνεται, ὅτι ἐξηγεῖται διὰ τῶν ἐφεξῆς. Ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου ὑποθέτει χρόνον κενόν· καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐμποροῦμεν νὰ δείξωμεν ὅτι ἡ ἀρχὴ ἔπρεπε νὰ γείνη κατὰ τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς χρονικῆς γραμμῆς καὶ ὅχι κατ'

ἐκεῖνο· καὶ πάλιν, ἂν ὑποτεθῶσι τοπικὰ τοῦ κόσμου πέρατα, ἔπρεπεν ἐπέκεινα τῶν περάτων νὰ εἶναι τόπος κενός, ἥγουν μὴ ὄν· ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀδύνατον τὸ ὄν νὰ συνάπτεται μὲ τὸ μὴ ὄν, ἥγουν ὁ τὰ πάντα περιέχων κόσμος νὰ περιέχεται εἰς τὸ μηδέν· διότι ὁ τόπος καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενος εἶναι μηδέν· καὶ ὡς κενὸς θεωρούμενος δὲν περιέχει τι ὄν· ὁ ἄρα τόπος εἶναι μὴ ὄν, καθὼ ἀπλοῦν εἶδος αἰσθήσεως, καὶ ὄν, καθὼ περιχτικός τοῦ κόσμου· ἥγουν καὶ ὄν καὶ μὴ ὄν· τὸ ὅποτον εἶναι ἀντίφασις προδηλοτάτη.

ΣΔΓ'. Ἡ ἀντίφασις αὕτη γεννᾶται, διότι θεωροῦντες τὸν κόσμον ἀπόλυτον, ζητοῦμεν περὶ αὐτοῦ ἂν εἶναι πεπερασμένος ἢ ἄπειρος· ἀλλ' ἐπειδὴ τότε ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, ἀλλὰ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, ἥγουν ἀσχέτως πρὸς τὴν ἀντίληψίν μας· διὰ τοῦτο δὲν ἐμποροῦν νὰ κατηγορηθῶσι κατ' αὐτοῦ οὔτε τὰ ἄπειρον, οὔτε τὸ πεπερασμένον· διότι κατὰ πραγμάτων, τὰ ὅποια δὲν περιλαμβάνουν αἱ αἰσθήσεις μας, δὲν ἀληθεύει οὔτε τὸ Ναί, οὔτε τὸ Οὐ, χρονικῶς ἢ τοπικῶς κατηγορούμενα, ἐπειδὴ χρόνος καὶ τόπος εἶναι ἐποπτικοὶ τρόποι τῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας ὑπόκειπτόντων. Λέγομεν λοιπὸν ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν χρονικὴν καὶ τοπικὰ πέρατα, διὰ νὰ μὴ καταστήσωμεν εἰς τὴν πρώτῃ ἀντίφασιν (ΣΔ'). ἀπαρνούμεθα δὲ τὸ ἄχρονον καὶ τοπικῶς ἀπέραντον, ἐπειδὴ ὁ κόσμος οὔτε εἰς κενὸν τόπον, οὔτε εἰς κενὸν χρόνον μένει, διότι ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος δὲν εἶναι πράγματα, ἀλλὰ τρόποι τῆς ἰδίας ἡμῶν φύσεως εἰς τὸ νὰ ἀντιλαμβάνώμεθα τὰ αἰσθητά.

Σημειώσεις. Πόσον ὑπερέχει τὰς ἀσθενεῖς ταύτας τοῦ ἀνθρώπου θεωρίας ἡ ἱερὰ ἀποκάλυψις! Ἀληθῶς τὰ Λόγια κυρίου Λόγια ἀγὰ, καὶ πάσης πολυπλόκου θεωρίας ἀππληγμένα. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν ἧῤ» καὶ ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ περιελεύσονται.

ται. » Μένουμεν λοιπόν κατὰ τοῦτη τὸ πρόβλημα « ἐν οἷς ἐμάθομεν καὶ ἐδιδάχθημεν, εἰδότες παρὰ τίνος ἐμάθομεν » καὶ ἀφίνομεν τὰς λαβύρας. Ὡς δὲ θεωρίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος νὰ γοητεύωσι φανταστικῶς ἀνθρώπων σεσαλευμένους νόας. Καὶ τὰ ἀνωτέρω δὲ (ΣΔ', ΣΔΓ') ἐψάψαμεν ἀσφαιδῶς διὰ νὰ δεῖξωμεν. Πόσον ἀσθενὴς εἶναι ὁ ἀνθρώπινος Λόγος· εἰς τὰ ὑπὲρ Λόγον. Ἐξετάζομεν ἥδη τὸ δεῦτερον κοσμολογικὸν πρόβλημα.

ΣΔΔ'. Εἰς τὸ δεῦτερον κοσμολογικὸν πρόβλημα (ΣΚΘ', β'), ἐμπορεῖ νὰ ὑποτεθῇ παντὸς σώματος ἢ πεπερασμένον πληθὸς ἀπλῶν μερῶν, ἧγουν πρώτων καὶ ἀδιαιρέτων, ἢ ἄπειρον.

ΣΔΕ'. Ὅτι μὲν πᾶν σῶμα σύγκειται ἀπὸ πεπερασμένου πληθὸς ἀπλῶν μερῶν, φαίνεται ὅτι ἐξηγεῖται διὰ τῶν ἐφεξῆς. Ἡ σύνθεσις εἶναι ἐνδεχόμενον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ παύσῃ εἰς τὸν νοῦν μας· ἐὰν λοιπὸν δὲν ἦτο ἀπλοῦν τι, ἔπρεπεν, εὐθὺς ἀπὸ παύσῃ ἢ σύνθεσις, νὰ μὴ μείνητι σωματικόν, τὸ ὁποῖον ἐνούμενον μὲ ὁμοιά του σωματικὰ νὰ ἀποτελῇ τὰ σύνθετα, ἧγουν ἔπρεπε νὰ ἐκλείψωσιν ὅλα τὰ σύνθετα· ἀλλ' εἶναι σύνθετα σώματα· ἄρα εἶναι ἀντίφασις δεχόμενοι σύνθετα νὰ μὴ δεχώμεθα καὶ ἀπλᾶ.

ΣΔΖ'. Ὅτι δὲ τὰ σώματα σύγκεινται ἀπ' ἄπειρον πληθὸς μερῶν, ἐκ τῶν ὁποίων κλινὲν δὲν εἶναι ἀπλοῦν, φαίνεται ὅτι δικαιολογεῖται ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Πᾶν σῶμα ἐπέχει τόπον· ἄρα τὰ μέρη του εἶναι, ὅσα καὶ τὰ τοῦ τόπου· τὰ δὲ μέρη τοῦ τόπου δὲν εἶναι ἀπλᾶ, ἀλλ' εἶναι τόποι μικρότεροι, τῶν ὁποίων τὰ μέρη εὐρίσκονται ἐκτὸς ἀλλήλων· ὑποθέτοντες ἄρα μέρη ἀπλᾶ ἐν τόπῳ, ὑποθέτομεν τὰ αὐτὰ καὶ ἀπλᾶ καὶ σύνθετα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀντίφασις.

ΣΔΖ'. Ταύτην τὴν ἀντίφασιν διὰ νὰ ἀποφύγωμεν ἄλλο δὲν εἶναι ἀσφαλέστερον, εἰ μὴ νὰ μὴ ἐκφέρωμεν περὶ τούτου οὔτε τὸ ναί, οὔτε τὸ οὐ. Πᾶν σῶμα παρατηροῦμεν ὡς ὅλον, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ὡς ἀτόμους οὐσίας δὲν δυνάμεθα νὰ ἀν-

τεληφθῶμεν οὔτε διὰ τῶν αἰσθήσεων, οὔτε διὰ τῆς φαντασίας, οὔτε διὰ τοῦ νοός· ἀλλὰ διὰ πασῶν τῶν ἀντιληπτικῶν μας δυνάμεων τὰς ἐννοοῦμεν ὡς ὅλα, τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι περαιτέρω μέρη· καὶ λοιπὸν ἡ διαίρεσις οὕτω προχωρεῖ ἐπ' ἄπειρον· δὲν δυνάμεθα ὅμως καὶ νὰ εἰπώμεν, ὅτι πᾶν σῶμα σύγκειται ἐξ ἀπειραρίθμων μερῶν διὰ τοῦτο, διότι ἐκ τῆς διαιρέσεως συνεχιζομένης ἐκβαίνουσι πάντοτε ἄλλα καὶ ἄλλα μέρη. Τὸ πεπερασμένον δὲν δύναται ποτὲ νὰ συμπληρόνεται φυσικῶς ἐξ ἀπείρων. Ἀλλὰ Ποῦ μέλλουν νὰ σταθῶν τὰ ὅρια τῆς διαιρέσεως; Τίνες εἶναι αἱ πρῶται τῶν σωμάτων ἀρχαί; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἀνεπίλυτον εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ τὰς ἀτόμους ὑποδέσθῃ τις ἀρχάς, καὶ τὰς πληρωτικὰς δυνάμεις συμφώνως μὲ τοὺς καδ' ἡμᾶς φυσιολογοῦντας (ΡΕ', Σημ. Α', Β').

ΣΔΗ'. Τὸ τρίτον κοσμολογικὸν πρόβλημα (ΣΚΘ', γ.) ἐπιδέχεται καὶ αὐτὸ δύο λύσεις, ὅτι εἶναι ἐλευθέρα τις αἰτία, καὶ ὅτι εἶναι πᾶσαι αἱ αἰτίαι σχετικαὶ καὶ ἡναγκασμέναι. Ἀς ἴδωμεν τὰ παρεπόμενα ἐκ πάσης μιᾶς ἐπιλύσεως.

ΣΔΘ'. Ὅτι μὲν παρεκτὸς τῶν φυσικῶν αἰτιῶν τοῦ κόσμου ὑπάρχει καὶ αἰτία ἐλευθέρα, συλλογιζόμεθα οὕτως. Εἰς τὴν σειρὰν τῶν αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων ἀναγκαίως πρέπει νὰ εἶναι ἀποχωρῶσα τις αἰτία· ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον δὲν ἤθελεν ἀποτελεσθῆναι, καὶ ἐπομένως δὲν ἤθελεν εἶσθαι τι συμβεβηκὸς εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ' αἱ γνωσταί μας αἰτίαι, φυσικῶς θεωρούμεναι, δὲν εἶναι ἀποχωρῶσαι, ἐπειδὴ παράγεται πᾶσα μία ἀπ' ἄλλην περαιτέρω αἰτίαν· πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπάρχῃ καί τις ἀποχωρῶσα· αὕτη δὲ εἶναι ἐξ ἀνάγκης ἐλευθέρα· διότι εἶναι ἀντίφασις νὰ εἰπώμεν τὴν αὐτὴν ἀποχωρῶσαν καὶ ἡναγκασμένην· ἄρα κτλ.

ΣΜ. Ἀλλὰ τὸ ἐναντίον τούτου φαίνεται ὅτι ἐξηγεῖται διὰ τῶν ἐφεξῆς. Πᾶσα πράξις ἔχει ἀρχήν. Πᾶσα δὲ ἀρχὴ περικλείεται εἰς χρονικόν τι σημεῖον. Λοιπὸν ὑποτίθεται σημεῖον χρόνου ἄλλο, ὅτε τὸ ἐνεργῆσαν ὑποκείμενον δὲν ἔπραττε τίποτε. Ἐὰν λοιπὸν ἀπὸ τῆν ἀπραξίαν μετεφέρῃται εἰς τὴν πράξιν ὑπὸ μηδενὸς χωρὶς αἰτίας· παύει ἄρα ὁ εἰρμός τῆς φύσεως (ΡΙΑ'). εἰ δ' ὑπὸ αἰτίας, δὲν εἶναι ἐλευθέρᾳ· εἶναι λοιπὸν ἀντίφασις πράξιν τινα νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς φαινόμενον, καὶ νὰ μὴ ὑποθέσωμεν ἄλλην, ἐκ τῆς ὁποίας ἔπεται ἀναγκαιώς.

ΣΜΑ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὸν κόσμῳ ὑπάρχουσι καὶ ὑποκείμενα, τὰ ὅποια ἔχουν διπλοῦν χαρακτῆρα· τὸν μὲν φυσικόν, διὰ τοῦ ὁποίου συνάπτονται μὲ τὰ αἰσθητά· τὸν δὲ ἡθικόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνάγονται εἰς ὑψηλοτέραν τινα, μόνον νοητὴν, τῶν πραγμάτων διάταξιν· ἐμποροῦν καὶ αἱ δύο θεωρίαι διαφόρως ἐκλαμβάνομεναι νὰ εἶναι βέβαιαι. Ὅλα μὲν τὰ ἐνεργοῦντα ὑποκείμενα, καθὼ ἐπανήκουσιν εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, πρέπει νὰ εἶναι προσδιορισμένα διὰ προηγουμένων αἰτιῶν· τὰ δὲ μὴ ἀνήκοντα εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, οὐκ εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὸν κανόνα τοῦτον· ἀλλὰ προσδιορίζουσι τοὺς νόμους τῶν πράξεων τῶν ἐξ αὐτεξουσίας αὐτῶν θελήσεως. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸν ἐμφωλεύοντα εἰς αὐτὸν Λόγον εἶναι ἐλεύθερος. Ὁ Θεὸς, ὁ πρῶτος καὶ ἀκατανόητος Νοῦς, εἶναι ἐλεύθερος, καὶ παρήγαγεν ἐν χρόνῳ κατὰ τὰς ἀνερμηνεύτους αὐτοῦ βουλὰς τὸν ὁρῶμενον τοῦτον κόσμον, τὸν διαπρύσιον κήρυκα τῆς παντοδυναμίας σοφίας του· καὶ οὕτως ἐπιλύεται ἡ δυσκολία τοῦ τρίτου κοσμολογικοῦ προβλήματος.

ΣΜΒ'. Τὸ τέταρτον κοσμολογικὸν πρόβλημα (ΣΚΘ', δ.) δέχεται καὶ τοῦτο δύω λύσεις, ἐκ τῶν ὁποίων θέλομεν ἰδεῖν πάσῃ μὲς τὰς συνεπειὰς καὶ ἀκολουθίας.

ΣΜΓ'. Ὅτι μὲν εἶναι ἀπόλυτόν τι εἰς τὸν κόσμον, ἀποδεικνύεται διὰ τῶν ἐφεξῆς. Πάν ἐνδεχόμενον καὶ μεταβλητὸν ἔχει ἐκκρεμῇ, καὶ ἐπομένως ἀτελῇ τὴν ὑπαρξίν του· διότι ταύτης ἀπαιτεῖται αἰτία ὑπαρξίς ἄλλη· εἰς λοιπὸν καὶ αὐτὴ ὑποτεθῇ ἐκκρεμῇ ἀπ' ἄλλης, καὶ ἐκείνη ἀπὸ τετάρτης, καὶ ἐφεξῆς ὡσαύτως, τελεία ὑπαρξίς θελεῖ εἶσθαι ἀδύνατος· ἀλλὰ τὸ ὑπάρχον ἀπαιτεῖ τελείαν τινα τῆς ὑπάρξεώς του αἰτίαν· διότι ἄλλως θὲν ἡδύνατο νὰ ὑπάρχη. Ἦθελεν εἶσθαι λοιπὸν ἀντίφασις νὰ ἀποδεχώμεθα ἐνδεχόμενα εἰς τὸν κόσμον, καὶ νὰ ἀρνούμεθα τὸ ἀπόλυτον.

ΣΜΔ'. Ὅτι δὲ εἰς τὸν κόσμον θὲν ὑπάρχει θόλυτον, φαίνεται ὅτι ἐρμηνεύεται ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Τὸ ἀπόλυτον θὲν δύναται νὰ εἶναι μέρος τοῦ κόσμου, ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν ὅλα εἶναι προδιωρισμένα διὰ τὸν νόμον τῆς αἰτιολογίας. Ἐκτὸς δὲ τοῦ κόσμου θεωρηθὲν ὡς αἰτία αὐτοῦ ἀπαιτεῖ χρόνον, ἥγουν νὰ ὑπάρχη πρὸ τῆς τοῦ κόσμου ὑπάρξεως· ὁ δὲ χρόνος εἶναι εἶδος τῆς αἰσθήσεως· τὸ ἀπόλυτον λοιπὸν εἶναι αἰσθητὸν. Ἦγουν τὸ ἀπόλυτον θὲν εἶναι ἀπόλυτον.

ΣΜΕ'. Ἡ ἀντίφασις αὕτη γεννᾶται, διότι χωρὶς τινὸς διαφορᾶς ἐκλαμβάνονται ὡς γνώσεως ἀντικείμενα καὶ τὸ ἐνδεχόμενον καὶ σχετικόν, καὶ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ ἀπόλυτον· ἀλλ' ἡ τελεία ἀρχὴ καὶ αἰτία πάσης ἐνδεχομένης ὑπάρξεως πρέπει ἀναγκαίως νὰ μὴ ὑποπίπτῃ εἰς τὴν πείραν· καὶ ἐπομένως θὲν δύναται νὰ γνωσθῇ οὔτε κατὰ τὴν ὑπαρξίν του, οὔτε κατὰ τὸν τρόπον τοῦ εἶναι. Εἶναι λοιπὸν καθαρῶς νοητὸν, καὶ ἀπὸ τὰ ἐμπειρικὰ πράγματα κἂν ἐν θὲν ἐμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς εἰκὼν αὐτοῦ καὶ ἀφομοίωμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Εἴαν εἶναι πολλοὶ κόσμοι, καὶ ὁ παρὼν εἶναι ὁ κάλλιστος, καὶ περὶ θαυμάτων.

ΣΜΣ'.

Εἴαν θεωρήσωμεν τὸν κόσμον ὡς γνωστὸν καὶ ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, λέγομεν περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶναι σύστημα φαινομένων, εἰς τὰ ὅποια δὲν καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον καμμιᾶς σειρᾶς τελειότης, ἐπειδὴ, ἐνῷ τὸν παρατηροῦμεν, εἴμεθα ἐμπερικλεισμένοι εἰς τόπον καὶ χρόνον. Τὸ ἀπόλυτον λοιπὸν καὶ τέλειον εἶναι ψιλὴ ἰδέα ἀγνωστούτινος ὄντος, τὸ ὁποῖον ὁ θεωρῶν Λόγος ἀγωνίζεται νὰ τὸ καταλάβῃ, καὶ ποτὲ δὲν θέλει τὸ ἐπιτύχειν.

ΣΜΖ'. Θεωροῦντες οὕτω τὸν κόσμον, θέλομεν ἐξετάσειν ἐνταῦθα δύο ἄλλα ἀκόμη κοσμολογικὰ ζητήματα· α'. Ἄν εἶναι πολλοὶ κόσμοι. β'. Ἄν οὗτος εἶναι ὁ κάλλιστος.

ΣΜΗ'. Τὸ πρῶτον ζήτημα περιέχει τὴν ἐφεξῆς ἔννοιαν. Ἀραγε παρεκτὸς τῆς ἡμετέρας Γῆς (ἥτις ὀνομάζεται καὶ κόσμος, ὡς ὅταν λέγομεν Περιεπάτησεν ὁ θεῖνα πολὺν κόσμον) ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ὅμοια σώματα; Καὶ ἐκτὸς τοῦ συστήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται ἡ Γῆμας (τὸ ἡλιακὸν λέγω σύστημα), ἢ ἐκείνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται ὁ ἥλιος, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ὅμοια συστήματα; ὅτι οἱ Πλανῆται εἶναι ὅμοιοι τῆς Γῆς μας, ἀποδεικνύει ἱκανῶς ἡ Ἀστρονομία· πιθανὸν δὲ εἶναι καὶ τὸ νὰ ὑπάρχωσι καὶ ἄλλα ἡλιακὰ συστήματα.

ΣΜΘ'. Τὸ ζήτημα τοῦτο δύναται νὰ ἔχη καὶ ἄλλην ἔννοιαν. Ἀραγε εἰς τὸν ἀπέραντον τόπον, τὸν ὅποιον φανταζόμεθα, ὑπάρχουσι πολλὰ οὐρανίων σωμάτων συστήματα, ἀσύναπτα καὶ ἀκοινωνήτα μετ' ἀλλήλων, καὶ ἐκ τούτων καθ' ἓν μὲν νὰ εἶναι ὅλον τι μονῆρες, πάντα δὲ νὰ διαχωρίζωνται ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοῦ κενοῦ; Ἐπειδὴ δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο ὑποθέτει τοῦ κόσμου τούτου ὅρια τὸ κενόν· τὸ δὲ ἐξελέγχεται ἀνύπαρκτον· διὰ τοῦτο ἀπαντῶντες ἀποφάσκομεν τὴν ὑπαρξίν τοιούτων ἀκοινωνήτων συστημάτων. Ἀποδεχόμεθα μάλιστα, ὅτι ὅλα τὰ οὐράνια σώματα καὶ ὅλα τὰ συστήματα συνέχονται ἀκριβῶς πρὸς ἀλλήλα, καὶ ἀποτελοῦσιν ἓν ὅλον, τὸ ὅποιον δὲν κατ'υποβάλλεται εἰς τὴν πείραν.

ΣΝ'. Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον ζήτημα (ΣΜΖ'.) λέγομεν, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος εἶναι ὁ κάλλιστος καὶ ὁ μόνος, ἐπειδὴ δὲν θυνάμεθα νὰ τὸν παράβάλωμεν μετ' ἄλλον τινὰ καλῆτερόν του· ἀλλ' εἴναι θέλησι νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι παρεκτὸς τούτου τοῦ κόσμου, καθὼς εἶναι δημιουργημένος καὶ διατεταγμένος, ὑπῆρχαν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ δυνατοὶ νὰ παραχθῶσι, ἐδιάλεξεν ὅμως ὁ Θεὸς τοῦτον ὡς τὸν κάλλιστον· ἤθελεν εἰπεῖν οὗτος λόγον, τὸν ὅποιον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδείξῃ, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα εὐρίσκεται ἐπέκεινα τῆς σφαίρας τῶν γνωστικῶν μας θυνάμεων. Εἰδὲ τις ἐπιχειρεῖ νὰ βεβαιώσῃ τὴν γνώμην ταύτην ἀπολογοῦμενος ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ διὰ τὰ παντοδαπὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ κακὰ, ὅσα ἐπικρατοῦσιν εἰς τοῦτον τὸν κόσμον· οὗτος ἤθελεν ἐπιχειρήσειν πρᾶγμα, τὸ ὅποιον οὔτε ὁ Θεὸς, οὔτε ὁ γνήσιος καὶ πιστὸς τοῦ Θεοῦ λατρευτὴς χρειάζεται.

ΣΝΑ'. Ὁ κόσμος, καθὰ ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων ἁθροίσμα, ὀνομάζεται καὶ φύσις· ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς ταῦτα τὰ ἀντικείμενα, ὀνομάζεται ὑπὲρ φύσιν· ὅτι συμβαίνει

κατὰ τοὺς κανόνει τῆς φύσεως, φυσικὸν φαινόμενον· ἡ συνέχεια τοιούτων φαινομένων, εἰρμὸς ἢ ὁρόμος τῆς φύσεως· τὸ ὁμαλὸν τῆς συνεχείας, τάξις τῆς φύσεως. Τὸ παρεκτρεπόμενον ἀπὸ τὴν τάξιν, ἄτακτον ἢ καινόν· εἴαν δέ τι φαίνεται ἐναντίον τῶν νόμων τῆς φύσεως, παρὰ φύσιν ἢ κατὰ τῆς φύσεως· εἰ δὲ γίνεται ἀπ' αἰτίαν ἐκτὸς τῆς φύσεως κειμένην, ὑπὲρ φύσιν. Τὸ ὑπὲρ φύσιν ὀνομάζεται θαῦμα κυρίως· διότι καταχρηστικώτερον ὀνομάζεται θαῦμα πᾶν σπάνιον καὶ ἀσυνήθιστον πρᾶγμα. Ἡ ἄρνησις τῶν κυρίως θαυμάτων ἀναιρεῖ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀναγκαίου ὄντος ἥγουν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, ὅς τις μόνος δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὰ θαύματα, καὶ οὐδεὶς ἄλλος· χρειάζεται ὅμως μεγίστη προσοχὴ εἰς τὸ νὰ μὴ παραδεχώμεθα ψευδῇ διηγήματα ἀντὶ θαυμάτων. Πρὸς δὲ τοῦτο ἀπαιτεῖται πρῶτον τελεία ἱστορικὴ ἀπόδειξις, ὅτι ἔγινε κατ' ὅλας τὰς μερικὰς καὶ λεπτομερεῖς περιστάσεις· καὶ δευτέρου φιλοσοφικὴ ἀπόδειξις, ὅτι τὸ γεγονός δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ ὑπ' οὐδεμιᾶς τῶν φυσικῶν δυνάμεων κατὰ τοὺς φυσικοὺς κανόνας. Εἶναι λοιπὸν συμβουλὴ τοῦ Λόγου, ὅταν προσπαθῇ νὰ μάθῃ φαινόμενα, νὰ τὰ ἐξηγῇ ὅλα φυσικῶς· νὰ ἀποδέχεται δὲ καὶ εἴτι φυσικῶς μὴ ἐρμηνευόμενον ἀναφέρεται εἰς ὑπερφυσικὴν αἰτίαν.

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Μεταφυσική Θεολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τι εἶναι Μεταφυσική Θεολογία, καὶ τίνα
ζητοῦνται εἰς αὐτήν.

ΣΝΒ'.

Η Μεταφυσική Θεολογία εἶναι ἐπιστήμη ἐξετάζουσα μὲ
θεωρητικὰς ἀρχὰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰς ιδιότητας,
καὶ τὰ ἔργα του. Εἶναι δὲ διάφορος καὶ παρὰ τὴν θετικὴν
θεολογίαν, ἥτις διδάσκει τὰ περὶ Θεοῦ ἐξ ἀποκαλύψεως,
καὶ ἀπὸ τὴν ἡθικὴν θεολογίαν, ἥτις ἀνερευνᾷ τὰ
αὐτὰ μὲ πρακτικὰς τῆς ἡθικῆς ἐπιστήμης ἀρχάς.

ΣΝΓ'. Ἀφ' οὗ φθάσῃ μίαν φορὰν ὁ θεωρητικὸς λόγος
διὰ τῶν κοσμολογικῶν ἐξετάσεων του εἰς τὴν ιδέαν τοῦ ἀ-
προσδιορίστου καὶ ἀπολύτως ἀναγκαίου (ΣΜΕ'). πολλὰ
προσφυῶς καὶ καταλλήλως συνάπτει μὲ αὐτὴν καὶ τὴν ιδέαν
τῆς ἐξόχου τελειότητος, ἐπειδὴ εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ συν-
άψῃ τὸ ἀπόλυτον μὲ τὴν ἑλλειψιν καὶ ἀτέλειαν. Ἐντεῦθεν

ἐκπηγάξει ἡ ἰδέα τῆς ἀπολύτως ἀναγκίας καὶ ἐξόχου τελειότητος.

ΣΝΔ'. Τὸ ταύτης τῆς ἰδέας ἀντικείμενον, ὡς παντέλειον, εἶναι Λογικὸν καὶ Ἐλεύθερον, καὶ ἡ ἀρχὴ παντὸς προσδιορισμένου, ἡγουν τὸ δημιουργῆσαν τὸν κόσμον. Γεννᾶται λοιπὸν οὕτως εἰς τὸν νοῦν μας ἡ ἔννοια τοῦ πρώτου ὄντος, τοῦ ἐξόχου ὄντος, τοῦ ὑπερτελεστάτου ὄντος, τὸ ὅποιον ὀνομάζομεν **ΘΕΟΝ**.

ΣΝΕ'. Περί Θεοῦ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος ἐξετάζει ὁ θεωρητικὸς Λόγος τρίατινα, τὰ ὅποια ὀνομάζονται **Μεταφυσικὰ Θεολογίας ζητήματα**.

α' Περί υπάρξεως Θεοῦ.

β' Περί ιδιοτήτων Θεοῦ.

γ' Περί ἔργων Θεοῦ.

Ταῦτα θέλομεν ἐξετάσειν καθὲν εἰς τὰ ἐφεξῆς κεφάλαια.

Σημείωσις. Τέταρτόν τι ἄλλο ζήτημα. Πῶς πρέπει νὰ τιμῶμεν τὸν Θεόν; δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα· διότι κυρίως σημαίνει: Τί χρεωστῇ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν Θεόν. Τοῦτο δὲ διδάσκεται ἀπὸ τῆς ἡθικῆς Θεολογίας, καὶ ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τὴν πίστει.

ΣΝΖ'. Πρὸς δὲ τὰ τρία ταῦτα ζητήματα ἀπαντῶσι δύο δόξαι τῆς Μεταφυσικῆς Θεολογίας· αἱ μὲν θέλουσιν, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ὑπὲρ φύσιν ὄν, τοῦ ὁποίου ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ τινα ἰδέαν, ἢ συλλαμβάνει πολλὰ ἀμυδρὰν, δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος μὲ καμμίαν φυσικὴν μέθοδον νὰ φθάσῃ εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὰς ιδιότητας καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πρέπει αὐτὸς ὁ Θεὸς νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ ὅλα ταῦτα· ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν καὶ γνωρίζομεν τῷ ὄντι ὅλα ταῦτα κατὰ φυσικὸν τρόπον, ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸν ὀρθὸν Λόγον. Ἄλλ' ἐρωτῶμεν τοὺς πρώτους, Πῶς γνωρίζομεν τὰ περὶ Θεοῦ λεγόμενα; εἰάν

εἴπωσιν, ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς διδίδει τὴν δύναμιν τοῦ νὰ τὰ γνωρίζωμεν, λέγομεν καὶ ὅτι ὁ Θεὸς μᾶς ἔκαμε φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ γνωρίζωμεν τὰ περὶ Θεοῦ· καὶ λοιπὸν θεολογοῦμεν φυσικῶς, ὅσον ἐγχωρεῖ εἰς τὴν ἀσθενείαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ.

ΣΗΖ'.

Εἰς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως ἐμεταχειρίσθησαν οἱ φιλοσοφοῦντες τέσσαρας τοὺς ἐφεξῆς τρόπους· α' Ὀντολογικὸν, ἀποδεικνύοντες ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ὑπάρχει Θεός. β' Κοσμολογικὸν, κατὰ τὸν ὅποιον ἐκ τοῦ ἐνδοχομένου τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀποδεικνύουσι τὸ ἀναγκασθῆναι τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως. γ' Τελεολογικὸν, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκ τῆς σκοπιμότητος τῶν μερῶν τοῦ κόσμου βεβαιόνεται τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπαρξίς. δ' Ἱστορικὸν, κατὰ τὸν ὅποιον μαρτυρεῖται τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπαρξίς ἐκ τῆς κοινῆς συμφωνίας ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι ἔζησαν εἰς πάντα χρόνον, καὶ πάντα τόπον, καὶ ἐτίμησαν τὸ ὑπέρτατον Ὄν.

ΣΗΗ'. Ὀντολογικῶς ἐρευνῶν τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ οἱ φιλοσοφῶν συλλογίζεται οὕτως. Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ὄντος ὑπερτάτου καὶ τελειοτάτου, δὲν περιέχει καμμίαν ἀντίφασιν· ἄρα ὁ Λόγος τίποτε δὲν σφάλλει ἀποδεχόμενος τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν.

ΣΝΘ'. Κοσμολογικῶς δὲ θεωροῦντες περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ συλλογιζόμεθα οὕτως. Ἡ ὑπαρξίς τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων εἶναι ἐνδεχομένη, καὶ μεταβλητή· διότι ἡ πείρα μᾶς δείχνει ἀκατάπαυστον μεταβολὴν προσδιορισμῶν, πάντοτε ἐπικρατοῦσαν γέννησιν καὶ φθορὰν εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Ἐὰν λοιπὸν ὑπάρχωσιν ἐνδεχόμενα, πρέπει νὰ ὑπάρχη καί τε ἀπολύτως ἀναγκαῖον Ὅν· διότι δὲν ἐμποροῦν νὰ εἶναι πάντα τὰ ὑπάρχοντα ἐνδεχόμενα, ἀλλ' ἀνάγκη εἶναι νὰ ὑπάρχη καί τε, τὸ ὅποιον νὰ περιέχῃ τὸν ἀποχρῶντα λόγον καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὑπάρξεως. Ἀπολύτως δὲ ἀναγκαῖον Ὅν πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ ὅλας τὰς ἐξόχους τελειότητας, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον δὲν κατανοεῖται Πῶς τοῦτο περιέχει τὸν ἀποχρῶντα λόγον καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πάντων τῶν ἄλλων ὑπάρξεως· Ὑπάρχει λοιπὸν ἀναγκαῖον καὶ ὕψιστον Ὅν, τὸ ὅποιον ὀνομάζομεν **ΘΕΟΝ**.

ΣΞ'. Τελεολογικῶς δὲ ἀνερευνῶντες τὰ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ συλλογιζόμεθα οὕτως. Ὁ κόσμος πανταχοῦ ἀναγγέλλει θαυμάσιον τινα σκοπιμότητα, ἥ γουν τοιαύτην τῶν πραγμάτων διαταγὴν καὶ συνάφειαν, διὰ τῆς ὁποίας ὅλα ἀναφέρονται πρὸς ἀλλήλα ὡς μέσα καὶ σκοποί. Ἡ σκοπιμότης αὕτη κατ' ἑαυτὴν δὲν κατανοεῖται, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ Πῶς ἡ φύσις κατὰ τυφλὴν τινα ἀνάγκην ἐνεργεῖ τόσον παντοδαπῶς καὶ ποικίλως, καὶ τὰ ἐνώνει εἰς τόσον πολὺ διαφόρους σκοπούς. Πρέπει λοιπὸν ὅλα ταῦτα νὰ ἔχωσι λογικὴν τινα ἀρχὴν, ἥτις ἐλευθέρως τὰ παρήγαγε καὶ τὰ διέταξεν οὕτως. Πολλαὶ τοιαῦται ἀρχαὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχωσι· μάλιστα δὲ ἡ ἐνόητος, καὶ ἡ τελεία ἀλληλουχία πάντων, ὅσα γινώσκομεν, μᾶς ἀναγγέλλει ὅτι ὑπάρχει μία καὶ μόνη ἀρχή· αὕτη δὲ πρέπει νὰ εἶναι Ὅν ἀπολύτως ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ ὁ

κόσμος είναι ἐνδεχόμενος. Ἀπολύτως δὲ ἀναγκαῖον ὅν πρέπει νὰ εἶναι παντὲλειον καὶ ὑπερτέλειον· ὑπάρχει ἄρα ἀναγκαίως τελειότατόν τι "Ὀν, δημιουργὸν τοῦ παντός, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ΘΕΟΣ.

ΣΞΑ'. Ἱστορικῶς δὲ τελευταῖαν ἀποδεικνύεται οὕτως. Εὐρίσκονται ἀναντιρρήτα σημεῖα εἰς τὰς ἱστορίας, ὅτι ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων μεταξὺ πάντων τῶν ἔθνων τῆς Γῆς προσκυνεῖται καὶ ἐπροσκυνήθη πάντοτε ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός. Ναοί, βωμοί, ἱερεῖς, τὰ πάντα διωρισμένα εἰς τοῦ Θεοῦ τὴν λατρείαν· ἀλλ' ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ ὑποθέτει πληροφορίαν τῆς ὑπάρξεώς του. Πρέπει λοιπὸν ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ ἀνθρωπίνου νοός νὰ εἶναι τῶσον φυσικὴ καὶ ἀναγκαία, ὥστ' εἶναι ἄλογον ἢ κτηνῶδες τὸ νὰ μὴ ἀποδέχεται τις Θεόν. Ἐάν λοιπὸν καὶ εἶναι παντοδαπὰ καὶ τὰ ὀνόματα καὶ οἱ τύποι, μὲ τὰ ὅποια προσκυνεῖται ἀνέκαθεν τὸ ὕψιστον "Ὀν· ἢ ὑπαρξέι του ὅμως οὐτ' ἀμφιβάλλεται, οὐτ' ἀθετεῖται ἀπὸ καὶνὲν τῆς Γῆς ἔθνος. Ἀποδεικνύεται ἄρα καὶ οὕτως, ὅτι ὑπάρχει ΘΕΟΣ.

Σημείωσις. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀναρῇ μὲ τὸ ὅτι ὑπῆρξαν πολλὰ παλαιὰ καὶ νεώτερα ἔθνη, τὰ ὅποια δὲν ἐπροσκύνησαν, οὔτε προσκυνοῦν ἐν ὕψιστον ὄν, ἀλλὰ πολλὰ, τὰ ὅποια δὲν ἀξιοῦν τὸ ὄνομα τῆς Θεότητος· διότι πρὸς τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν, ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη, εἰάν καὶ ἀπεδέχθησαν πολλὰ ὑψηλότερα τοῦ ἀνθρώπου ὄντα καὶ τὰ ἐπροσκύνησαν ὡς Θεούς, ἀλλ' ὅμως ἐξ αὐτῶν "Εν ἐνέμιζαν ὕψιστον καὶ ὕπατον πάντων· καὶ ὅτι ἀπαιτεῖται ὑψηλότερὸς τις βαθμὸς καλλιέργειας καὶ παιδείας, διὰ νὰ καταλάβῃ ὁ ἀσυνεπὴς ἄνθρωπος καθαρώς ὅπως οὐ καὶ εἰλικρινῶς τὴν ἀληθειάν τοῦ μένου Θεοῦ ἰδεῖν· ἀλλ' ἡ ἀπόδειξις αὕτη πρέπει νὰ ἐκτεθῇ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον εἰς τὴν ἡδυνήν Θεολογίαν.

ΣΞΒ'. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων καταφαίνεται ἐναργέστατα ἡ ἀνοία τῶν ἀφρόνων, ὅσοι εἶπαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν Οὐκ ἔστι Θεός. Μεγίστη ἀπορία εἶναι Πῶς κατήντη-

σαν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο. Ἰδέα, ἥτις δὲν περιέχει ἀντί-
φασιν (ΣΝΗ'), μηδ' εἶναι ἐπίπλαστος, ἀλλ' ἀναγκαία, ὡς
ἐκ τοῦ Λόγου ἡμῶν ἐκπηγάζουσα (ΣΝΘ'), καὶ ἥτις συμφω-
νεῖ καὶ συνᾶδει ἀκριβέστατα μὲ τὴν σκοπιμότητα τοῦ κόσμου
(ΣΞ'), καὶ ὁμολογεῖται ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν εἰς πάντα
τόπον καὶ εἰς πάντα χρόνον (ΣΞΑ'), εἶναι δυνατόν νὰ ἀπο-
δειχθῇ ἀνύπαρκτος ἀπὸ τοὺς κενόφρονas τούτους; Πολλὰ
πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἄνθρωποι τοιοῦτοι δὲν ὑπάρχουσιν εἰς
τὸν κόσμον· ἢ ἂν ἡ κακοήθεια τοὺς κάμνῃ νὰ πράττωσιν ἀν-
τίθεα, ἢ καρδιάτων ὁμῶs ἀναγκαίως τοὺς ταλανίζει ἐσωτε-
ρικῶs, ὅτι ἀφετοῦσι κτηνωδῶs τοῦ ὑπερτάτου ὄντος τὰ σω-
τηριώδη προστάγματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ἰδιοτήτων Θεοῦ.

ΣΞΓ'.

Ἰδιότητες Θεοῦ ὀνομάζονται αἱ ἰδέαι, αἵτινες ἀναφέ-
ρονται εἰς αὐτὸν, καὶ ἐρμηνεύουσιν ὅπως οὖν τὸν τρόπον τῆs
ὑπάρξεώς του.

ΣΞΔ'. Διὰ νὰ εὐρώμεν τὰς τοῦ Θεοῦ ιδιότητας μὴs ἔ-
δειξαν οἱ Σχολαστικοὶ Θεολόγοι τρεῖs μεθόδους, αἱ ὅσαι
ὀνομάζονται. ὁδὸs αἰτιολογίας· ὁδὸs ἄρσεως· ὁ-
δὸs ἐξοχῆs. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην συλλογίζονται
ὅτι ὁ Θεὸs ὡs δημιουργὸs τοῦ κόσμου ἔχει ἑλὰs τὰς τελειό-

τητας, τὰς ὁποίας μετέδωκεν εἰς τὰ κτίσματά του, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸ τελειότερον ἀπ' ὅλα τὰ κτίσματα. »Δὲ ὁ ἕκαστον τοιοῦτον, ἐκεῖνο μᾶλλον τοιοῦτον«. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ ἔχη τὰ ἐλλείμματα τῶν περιορισμένων δημιουργημάτων του. Κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς ἔρχον ὄν ἀναγκαίως ἔχει ὅλας τὰς τελειότητας κατ' ἐξοχήν.

ΣΕΕ. Διαιροῦνται δὲ αἱ τοῦ Θεοῦ ιδιότητες· α'. εἰς πρωτευούσας καὶ εἰς δευτερευούσας· κ' ἐκεῖναι μὲν εἶναι αἱ ἀναφερθεῖσαι ἀνωτέρω (ΣΝΓ, ΣΝΔ'), αὗται δὲ, αἱ ἐξ ἐκείνων ἐκπηγάζουσαι· β'. εἰς φυσικὰς καὶ εἰς ἠθικὰς· αἱ δευτέραι προσανήκουσιν εἰς τὸν Θεόν, καθὼ Πανάγιον καὶ Πανάγαθον ὄν, καὶ πρέπει νὰ ἐρμηνευθῶσιν εἰς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως Θεολογίαν· αἱ δὲ πρῶται, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ὑπὲρ φύσιν, κἀλλίον εἶναι νὰ ὀνομάζωνται ὑπερφυσικαί· γ'. εἰς ἐμμόνους καὶ εἰς μεταβατικὰς· κ' ἐκεῖναι μὲν σημαίνουν τὰς ἐσωτερικὰς τοῦ Θεοῦ ιδιότητας, τὰς ὁποίας ἀνθρώπινος νοῦς δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπεράνῃ· αὗται δὲ, ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὸν κόσμον.

ΣΕΣ. Μ' ὅλον ὅτι εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν εἶναι ἀκατάληπτος καὶ ὁ Θεὸς καὶ αἱ θεῖαι τοῦ ιδιότητες· ἐκθέτομεν μ' ὅλον τοῦτο ἐδῶ μὲ συντομίαν ὅσας πορίζονται οἱ Σχολαστικοὶ Θεολόγοι ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς τελειότητός του.

α'. Τὸ Ἐνισταῖον, κατὰ τὸ ὁποῖον φύσει ὁ Θεὸς εἶναι Εἷς

β'. Τὸ ἀπλοῦν, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς εἶναι ἄυλος καὶ καθαρὸς, καὶ ἐκτὸς πάσης συνθέσεως· ἐπειδὴ ἡ σύνθεσις εἶναι περιορισμένον τι· ἀπὸ δὲ τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ εἶναι μακρὰν ἅπας περιορισμός.

γ'. Τὸ ἀνατίον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς εἶναι δι

ἑαυτοῦ ὅτι· εἶναι· καὶ εἶναι ἀπόλυτος ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν αἰτιῶν.

δ. Τὸ αὐταρκες, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Θεὸς εἰς τὰ ἔργα του δὲν ἔχει χρειάν συνεργίας τινός.

ε. Ἡ Παντοδυναμία, κατὰ τὴν ὁποίαν δύναται τὰ πάντα.

ς. Ἡ Πανσοφία, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἀπεριόριστος ἡ γνῶσις του. Ὁθεν εἶναι φανερόν, ὅτι γνῶσις τοιαύτη ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἄμεσος θεωρία παντός γνωστοῦ πράγματος. Πρόγνωσιν δὲ τῶν μελλόντων λέγοντες ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀναφέροντες εἰς ἡμᾶς τοὺς πεπερασμένους ἀνθρώπους· ἐπειδὴ μέλλοντα καὶ παρελθόντα εἰς τὸν Θεὸν δὲν εἶναι, ἀλλὰ πάντα παρόντα.

ζ. Τὸ πανταχοῦ παρεῖναι, κατὰ τὸ ὅποιον τὸ εἶναι καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐπὶ Θεοῦ δὲν περιορίζονται ἀπὸ κανένα τόπον.

η. Ἡ Ἀδιωγιότης, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν περικλείεται εἰς χρόνον. Κατανοεῖται δὲ τὸ πρᾶγμα κατ' ἑαυτὸ, ὅτι ἐπειδὴ τόπος καὶ χρόνος εἶναι εἶδη καὶ τύποι τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας τῶν αἰσθητῶν, δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὸν Θεόν.

θ. Τὸ ἄτρεπτον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Θεὸς δὲν ὑπέκειται εἰς καμμίαν προσδιορισμῶν μεταβολήν.

ι. Τὸ ἄπειρον καὶ ἀμέτρητον, κατὰ τὸ ὅποιον δὲν προσδιορίζεται οὔτε δι' ἀριθμῶν, οὔτε διὰ μέτρων. Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι ὅλαι αὗται αἱ ιδιότητες ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τὴν ιδέαν τοῦ τελείου· καὶ ὅτι οἱ ἐνταῦθα γενόμενοι ὁρίσμοι εἶναι ὑπογραφικοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ Θεῶν ἔργων.

ΣΕΖ'.

Θεοῦ ἔργα ὀνομάζονται, ὧν εἶναι ἀρχηγὸς αὐτὸς ὁ Θεός. Εἰς ταῦτα θεωρεῖται ἡ ἄπειρος δύναμις καὶ σοφία καὶ ἀγαθότης. Ἔργα λοιπὸν Θεοῦ εἶναι τὰ πεπερασμένα ὄντα, τὰ ὅποια ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρὸς τὸν Θεόν, καθὸ παρήχθησαν, καὶ καθὸ διαρκοῦσι, καὶ καθὸ διοικοῦνται. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχονται αἱ τρεῖς ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ, αἱ ὅποια λέγονται δημιουργία, συντήρησις, καὶ κυβερνήσεις τοῦ κόσμου.

Σημειώσεις. Ἐμπορεῖ δηλονότι ὁ κόσμος νὰ ἀναφερθῇ πρὸς τὸν Θεὸν α'. ὡς κτίσμα πρὸς τὸν ἀκτιστὸν κτίστην. β'. ὡς φθαρτὸν πρὸς τὸν ἀφθαρτὸν. γ'. ὡς μεταβλητὸν πρὸς τὸν ἀμετάβλητον. Ὁ κτίστης λοιπὸν Θεὸς ἔκτισε τὸν κόσμον, καὶ τὸν συντηρεῖ διὰ νὰ μὴ φθαρῇ, καὶ τὸν κυβερνᾷ διὰ νὰ μὴ μεταβληθῇ.

ΣΕΗ'. Ἡ κτίσις τοῦ κόσμου εἶναι τοῦ Θεοῦ ἡ ἐνέργεια, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔφερεν εἰς τὸ εἶναι τὸν κόσμον. Αὕτη δὲ, ἐπειδὴ δὲν θεωρεῖται μόνον κατ' εἶδος, ἀλλὰ καὶ καθ' ὕλην, ὀνομάζεται δημιουργία, ἥγουν παραγωγὴ ἐκ τοῦ μηδενὸς (ΨΒ'). Κατὰ δὲ τοῦτο ἡ παραγωγὴ τῆς ὕλης διακρίνεται ἀπὸ τὴν αὐτῆς εἰς ἐν ὅλον διαμόρφωσιν ὡς πρώτη δημιουργία καὶ δευτέρα, χωρὶς ὅμως νὰ μεσολαβήσῃ διαδοχὴ μετὰ τῶν δύο ἔργων. Μένει δὲ ἀκατάληπτος ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον παρήχθη τὸ πεπερασμένον ἀπὸ τὸ ἄπειρον.

ΣΕΘ'. Ἡ συντήρησις εἶναι τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας ὁ κόσμος λαμβάνει ἀπ' αὐτοῦ τὴν διάρκειάν του. Διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ προαγομένη ἢ συνεχιζομένη δημιουργία, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς διὰ τῆς κτίσεως καὶ συντηρήσεως εἶναι ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς πεπερασμένης ὑπάρξεως. Κατὰ δὲ τοῦτο ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, ὅχι δηλονότι μόνον τὰ πλασθέντα εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἤδη παρόντα, καὶ τὰ ἐσόμενα ὀνομάζονται θεῖα δημιουργήματα.

ΣΟ'. Ἡ δὲ κυβέρνησις εἶναι τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, κατὰ τὴν ὁποίαν διοικοῦνται ἀπὸ τὸν Θεὸν αἱ μεταβολαὶ τοῦ κόσμου. Ὅλα λοιπὸν τὰ τοῦ κόσμου φαινόμενα ἀναφέρονται εἰς πρώτην ἀρχὴν τὸν Θεόν, ἐὰν καὶ παντὸς μερικοῦ φαινομένου πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν σειρὰν τῶν αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων μία τις ἰδιαιτέρα καὶ μερικωτέρα ἀρχή. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοῦ, θεωρουμένη ὡς κηδεμονία αὐτοῦ περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν δημιουργημάτων του, μᾶς δίδει τὴν ιδέαν τῆς Θείας προνοίας· ὅτι δὲ ἡ θεῖα πρόνοια εἶναι μὲν μερικὴ προνοῦσα τὰ κατὰ μέρος, εἶναι δὲ καθολικὴ στρεφομένη περὶ τὰ καθόλου, εἶναι ἄτοπος καὶ ἄλογος ἢ διαίρεσις· διότι τὰ μερικὰ καὶ τὰ καθόλου εἶναι τρόποι νοήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πεπερασμένου πνεύματος καὶ εἰς τὸν ἀπειροτέλειον νοῦν εἶναι ἀνοίκεται.

ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΗΜΕΡΑ ΜΗΘΥΣΙΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΔΙΟΙΚΗΣΙΣ.

Τι εἶναι Αἰσθηματική.

Α'.

Αἰσθηματικὴ ἢ εἶναι ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐνεργείας, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνει τὸ ἀρεστὸν ἢ οὐσάρεστον εἰς τὰ καλὰ καὶ ὑψηλὰ, ἢ τὰ ἐκ τούτων σύνθετα, ἢ τέλος τὰ τούτων ἀντίθετα. Τὴν ὀνομάζομεν δὲ οὕτως, ἐπειδὴ τὰ μὲν πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων κρίνει, πρέπει νὰ ἐποπτευθῶσιν ἢ νὰ γείνωσιν αἰσθητὰ εἴτε διὰ τῆς ἐξωτερικῆς εἴτε διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως· αὕτη δὲ κρίνει τὰ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐκ τούτων συμβαίνοντα αἰσθήματα.

Σημείωσις. Τὴν Αἰσθηματικὴν ἐνομάζουσιν οἱ νεώτεροι Αἰσθητικὴν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦτο δύναται θεωρητικώτερον νὰ σημαίῃ ἐπιστήμην τῶν αἰσθητῶν, ἤγουν τὴν ἐρμηνεύουσιν. Πῶς γίνονται αἰσθητὰ τὰ ἐκτὸς, καὶ νὰ συμπέσῃ μὲ τὸ μέρος τῆς ἐμπειρικῆς Ψυχολογίας (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΟΘ'. κ. ε. ξ.) καὶ τῆς Μεταφυσικῆς (ΙΣ'. κτλ.), ὅπου ἐκτίθενται οἱ κανόνες ταύτης τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας λέγεται ἐπιθετικῶς, οἶον, Αἰσθητικὴ οὐσία κτλ. διὰ τοῦτο ζητοῦμεν τὴν ἀδεια νὰ ὀνομάσωμεν τὴν προκειμένην ἐπιστήμην Αἰσθηματικὴν καὶ πρὸς διάκρισιν ἐκείνης, καὶ διότι ἐξετάζει τὰ αἰσθητά, ἤγουν τὰς ἐκ τῶν αἰσθητῶν προξενουμένας διαθέσεις. Πρῶτος δὲ Ἀλεξάνδρος Γοττλῆβος Βαῦμεγάρτενος (Alexander Gottlieb Baumgarten) ἔδωκε κατὰ τὸ 1750 ἔτος ἰδίαν τοιαύτης ἐπιστήμης, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ψυχὴν γεννωμένη διδὲι γενικὰς ἀρχὰς εἰς κρίσιν τοῦ εἰς τὰ φαινόμενα καὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης ἀρέσκοντος. Ἐκτοτε δὲ τὴν ἐμόρφωσαν εἰς τὸ τελειότερον, καὶ κατ' ἐκάστην τὴν τελειοποιῶσιν ἀκριβέστερα οἱ νεώτεροι τῆς Γερμανίας φιλόσοφοι. Περίφημοι δὲ συγγραφεῖς ταύτης τῆς ἐπιστήμης κρίνονται τὴν σήμερον εἰς τὴν Γερμανίαν, Ἰωάννης Παῦλος Ρίχ-

τερος (Jean Paul Richter). Βουτερέβιος, Πολίτης, καὶ ὁ Κρύγιος, τοῦ ἐποίου εἶναι σχεδὸν ὅλη ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ἐποίας ἐμορφώθη τὸ παρὸν συγγραμμάτων.

Β'. Ἡ αἴσθησις τοῦ ἀρέσκοντος ὀνομάζεται ἀπὸ μὲν τοὺς Γάλλους *goût*, ἀπὸ δὲ τοὺς Γερμανοὺς *Geschmack*. Σημαίνουνσι δὲ καὶ τὰ δύο γεῦσιν ἢ γεῦμα κατὰ λέξιν· ἀλλὰ καὶ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Γερμανοὶ φανερώνουσι διὰ τῆς λέξεως τὴν ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ἀποτελουμένην εἰς τὰ αἰσθήματα διάκρισιν τοῦ ἀρεστοῦ ἢ δυσἀρεστοῦ. Ἐὰν ἡ σημασία αὕτη ἠδύνατο ὡς ἀποδοθῇ εἰς τὴν λέξιν γεῦμα, ἠθέλαμεν ὀνομάσειν προσφυῶς τὴν ἐπιστήμην ταύτην Γευσματολογία, καθὼς παρενέβαλε τὴν λέξιν ταύτην εἰς τὴν Αἰσθητικὴν τοῦ ὁ Κρύγιος· ἀλλ' ἡμεῖς τὴν ὀνομάζομεν αἴσθησιν, χωρὶς νὰ φοβηθῶμεν μὴ συμπίσῃ μὲ τὴν αἴσθησιν τὴν κοινὴν καὶ ἐξωτερικὴν, λέγω τὴν ἀνεκλαμβανομένην τὰ ἐκτὸς, καὶ ἀρεστὰ εἶναι, καὶ δυσἀρεστὰ· διότι εἰς τὴν γλῶσσαν μας ἄνθρωπος μὲ αἴσθησιν δὲν σημαίνει, ὅτι ἔχει τὴν κοινὴν εἰς ὅλους αἴσθησιν, ἥτις προϋποτίθεται εἰς καθένα, ἀλλ' ὅτι κρίνει ὁρθῶς τὰ εἰς τὴν αἴσθησιν ὑποπόπιτοντα ἀρεστὰ ἢ δυσἀρεστὰ, καὶ πάλιν ἀναίσθητον λέγομεν ὅχι τὸν στερημένον τὰς πέντε αἰσθήσεις, ἀλλὰ τὸν μὴ αἰσθανόμενον ἐσωτερικῶς τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλόν, καὶ προσεῖτι ἡδичώτερον, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀτιμίαν.

Γ'. Ἡ Αἰσθηματικὴ ἐμπορεῖ νὰ ὀρισθῇ καὶ θεωρία τῶν καλῶν τεχνῶν· ὀνομάζονται δὲ καλὰί τέχναι, ὅσαι ἀσχολοῦνται εἰς ἔργα ἀρέσκοντα τὰς αἰσθήσεις, καθὼς θέλει ἐκτεθῆν ἐφεξῆς· ἐκλαμβάνεται δὲ οὕτω μερικώτερον· διότι ὅχι μόνον τεχνητὰ, ἀλλὰ καὶ φυσικὰ ἔργα ἔχουσιν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν· καὶ πρέπει νὰ θεωρῇ ἡ ἐπιστήμη αὕτη ὅχι μόνον τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως τὰ εὐάρεστα. Θεω-

ρία θάως τῶν καλῶν ἐπιστημῶν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ· διότι τῆς ἐπιστήμης ἔργον εἶναι ἡ εὕρεσις τῆς ἀληθείας, καὶ ὅχι τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ ὑψηλοῦ. Καὶ αὕτη δὲ ἡ Αἰσθηματικὴ δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ οὔτε καλὴ τέχνη, ἐπειδὴ τέχνη δὲν εἶναι, οὔτε καλὴ ἐπιστήμη, ἐπειδὴ ἀνερευνᾷ τὴν εἰς τὰ ἀρέσκοντα ἀλήθειαν, χωρὶς νὰ σκοπῇ τὸν εὐαρέστησιν, καὶ ἐπειδὴ καμμία ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ καλή.

Δ. Τοιαύτη οὖσα ἡ Αἰσθηματικὴ (Α', Γ'), δὲν ἐμπορεῖ νὰ γεννήσῃ οὔτε τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀρέσκοντος, οὔτε τὴν εὐφυΐαν τοῦ τεχνίτου· ἀλλ' ἡ φύσις πρέπει νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ δύο ταῦτα· αὐτὸς δὲ νὰ τὰ ἀναπτύξῃ διὰ συχνοῦ ἐπιλογισμοῦ καὶ μελέτης καὶ περιεργείας τῶν ὅσα ἔχουσι φύσις καὶ τέχναι καλὰ καὶ ὑψηλά· ἡ δὲ Αἰσθηματικὴ εἶναι μέσον συντελεστικὸν καὶ βοηθητικὸν εἰς τὴν τούτων ἀνάπτυξιν· ἢ, νὰ εἴπω ὀρθότερα, ἡ ἐπιστήμη αὕτη δὲν εἶναι διὰ τὸν τεχνίτην, ἀλλὰ διὰ τὸν φιλόσοφον, ὅς-τι θέλει νὰ ἀποδώσῃ τοῦ ἀρέσκοντος λόγον, τὸν ὁποῖον εὕρισκε εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν.

Ε'. Ἐκ δὲ τούτων συμπεραίνεται Πῶς πρέπει νὰ διδάσκεται καὶ νὰ γράφεται ἡ ἐπιστήμη αὕτη. Ἐὰν μέλλῃ νὰ εἶναι φιλοσοφικὴ ἐξέτασις τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρεστοῦ, πρέπει ἐξ ἅπαντος νὰ γράφεται καὶ νὰ διδάσκεται καθὼς καὶ πᾶσα ἄλλη φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη. Ὁ ταύτης συγγραφεὺς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ τὸ ποιητικὸν δαιμόνιον· διότι εἰς τὸ νὰ θεωρήσῃ τις φιλοσοφικῶς περί τινος πράγματος ἀπαιτεῖται μὲν κἄποια τοῦ πνεύματος μετρία ὀξύτης, ὅχι δὲ καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου ἀναφλέγεται ὁ ποιητής, ἢ ἄλλος τεχνίτης, ὅταν γεννᾷ τὰ ἔργα του· ἄλλα εἶναι τὰ κατ' αἴσθησιν ἀρεστά· ποίημα, φέρ' εἰπεῖν, ᾄσμα, ζωγραφία κτλ. καὶ ἄλλο τὸ φιλοσοφικόν

περί Αἰσθηματικῆς σύγγραμμ. Τοιαῦτα συγγράμματα ἐμπο-
ροῦν μὲν νὰ εἶναι στολισμένα μὲ γλαφυρὰν λέξιν, μὲ ἁρμονι-
κὴν σύνταξιν, μὲ τροπὰς καὶ μεταφορὰς καὶ σχήματα· ἄλλὰ,
καθὸ τοιαῦτα, μᾶλλον βλάπτονται ἐκ τῶν στολισμῶν τούτων
παρὰ ὠφελοῦνται.

Σ'. Ἡ Αἰσθηματικὴ πρέπει πρῶτον μὲν νὰ ἐξετάσῃ τὰς
διαβατικὰς ἀρχὰς τοῦ κατ' αἰσθησιν ἀρεστοῦ κατ' ἑαυτὰς καὶ
μονήρεις, καὶ τὰς ἐκ τούτου ποριζομένας αἰσθηματικὰς κρίσεις.
Δεύτερον δὲ, ἐπειδὴ ἀπαντῶνται εἰς τὴν πείραν διάφορα μέ-
σα, ἐκ τῶν ὁποίων διεγείρεται εἰς τὸν ἄνθρωπον εὐαρέστησις,
ἤχοι, φέρ' εἰπεῖν, κινήματα, χρώματα κτλ., πρέπει νὰ ἐξε-
τάσῃ καὶ τὰ ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια δύναται νὰ μᾶς
προξενήσωσι τὴν εὐαρέστησιν. Κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον ἡ
Αἰσθηματικὴ ὀνομάζεται κατὰ ἀφ' ἑαυτὴν· κατὰ δὲ τὸν δεύτερον,
ἐφηρημολογία· αὕτη δὲ χρεωστεῖ νὰ μᾶς διδάξῃ περὶ τῶν
καλῶν τεχνῶν συστηματικῶς καὶ συντόμως, ἀφίνουσα τὴν ἐ-
διαιτέραν πάσης μιᾶς ἐξακρίβωσιν εἰς τὴν χωριστὴν πραγ-
ματείαν της. Ὡς γενικῶς λοιπὸν τὰς τέχνας ἀνερευνῶσα ἐμ-
πορεῖ νὰ ὀνομασθῇ φιλοσοφία ἢ θεωρία τῶν καλῶν
τεχνῶν. Εἰς τὰ δύο ταῦτα μέρη διαιροῦμεν σὺν θεῷ τὴν
προκειμένην πραγματείαν.

ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Καθαρὰ Αἰσθηματική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Α'.

Περὶ Αἰσθηματικῶν ἰδεῶν.

Ζ'.

Η' καθαρὰ Αἰσθηματικὴ ἐξετάζει τὰς διαβατικὰς ἀρχὰς τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρέσκοντος, καὶ τῶν ἐκ τούτου ποριζομένων αἰσθηματικῶν κρίσεων, ἀνερευνῶσα τῶν πραγμάτων τὰς ιδιότητας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς καθενὸς συνειδήσεως ἐνεργοῦσιν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, καὶ ζητοῦσα τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον κάμνουν τοιαύτην προσβολὴν εἰς τὴν ψυχὴν. Τὰς ἐννοίας τῶν ιδιοτήτων τούτων ὀνομάζομεν αἰσθηματικὰς ἰδέας, ἐπειδὴ ὁ Λόγος, ὅς τις εἶναι τῶν ἰδεῶν ἢ δύναμις (Κρητ. ΕΑ'), ἐνεργεῖ κατ' ἰδιαίτερον τινα τρόπον εἰς τὴν τούτων ἀντίληψιν, καθὼς θέλει φανῆν ἐφεξῆς. Τὰς δὲ ἐπὶ τῶν ἰδεῶν τούτων στηριζομένας κρίσεις ὀνομάζομεν ἱπομένως αἰσθηματικὰς κρίσεις, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν εἰπεῖν τὰ δέοντα εἰς χωριστὸν Κεφάλαιον.

Σημειώσεις. Αἰσθηματικαὶ ἰδέαι ὀνομάζονται, καὶ ὅσας γεννᾷ ἡ φαντασία προσπαθοῦσα νὰ παρήξῃ κατ' αὐτὰς αἰσθηματικῶς τι ἀρέ-

σκον· ἐπειδὴ ὁμοῦ αὐταὶ ἀναφερόμεναι εἰς εἰκῶς ἐφαρμόζονται εἰς ἀρετὰ ἀντικείμενα· διὰ τοῦτο δικαίως αἱ μὲν πρῶται ἐνομαζονται πρωτότυποι αἰσθηματικαὶ ἰδέαι· αἱ δὲ δεύτεραι, παράγωγοι.

Η'. Ἐξεύρομεν ἐκ πείρας ὅτι πράγματά τινα μᾶς ἀρέσκουσιν· ἡ δὲ εὐαρέστησις αὕτη μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν καθενὸς συνειδήσιν· καὶ ὁ δὲ εἶναι ἄνθρωπος, ὅστις δὲν τὴν δοκιμάζει εἰς τὸν ἑαυτόν του· διότι, ἐὰν καὶ δὲν ἀρέσκη ὅλους τὸ αὐτὸ, διὰ τὰς τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς ἐμπειρίας διαφόρους περιστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξήρτηται μέγα τῆς εὐαρεστήσεως μέρος· καὶ διότι ἅποτε ἐλλείπουν παντάπασιν τὰ εἰς ἀντίληψιν τῆς εὐαρεστήσεως ἀπαιτούμενα, καθὼς συμβαίνει εἰς τοὺς τυφλοὺς καὶ κωφοὺς, ἢ μωροὺς, ἢ εἰς τοὺς ὀλοτελῶς ὠμοὺς καὶ παχυλοὺς τὰς αἰσθήσεις ἀνθρώπους, οἵτινες τέρπονται εἰς μόνον ὅσα ὕλικά ἀντικείμενα κινουσι σφοδρῶς τὰς αἰσθήσεις των· μὴ ὅλον τοῦτο πᾶς ἄρτιος καὶ ὑγιὲς ἄνθρωπος, ἔχων ὁπωσούν γυμνασμένας τὰς ψυχικάς του δυνάμεις ἀρέσκειται εἰς πράγματά τινα, χωρὶς γὰρ κινηθῆ σφοδρῶς ὑπ' αὐτῶν. Μορφαὶ καὶ εἰκόνες καὶ ἤχοι καὶ κινήματα διεγείρουν τὴν προσοχήν του, ἐπειδὴ κυριεύεται ἡ ψυχὴ του ἀπὸ ἡδονῆν τινα ὑψηλοτέραν παρὰ τὰς παχυλὰς καὶ σαρκικὰς ἡδονάς.

Θ'. Ὅτι εἶναι φυσικὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ αἰσθηματικὴ εὐαρέστησις, τὸ βλέπομεν εἰς τὰ παιδιὰ, τὰ ὅποια ἀγαπῶσι κατ' ὑπερβολὴν τὰ παιγνίδια· τὸ βλέπομεν καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ πεπαιδευμένους καὶ ἀπαιδεύτους, ὅτι εἶναι φιλοθεάμονες· ὁ ἀπαιδεύτος λαὸς συνωδεῖται εἰς τὰ θεάματα, κἂν ἥθελαν εἰσεῖν θριομαχίαι, κἂν παλαίσματα ἀλεκτόρων, ἢ ἄλλο εὐτελέστερον παρὰ ταῦτα θέαμα· ὅλοι ἀγαπῶσι τὰ ἄσματα· ὅλοι εὐφραίνονται ἀπὸ τῶν εὐμορμα πράγματα, καθεὶς ἀναλόγως μὲν τὴν τοῦ πνεύματός του ἄσκησιν. Εἰς πάντα

λοιπὸν ἄνθρωπον ἐνυπάρχει δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας αἰσθάνεται τὴν ἀπὸ τὰ ἐκτὸς εὐαρέστησιν.

Γ'. Ἡ δὲ εὐαρέστησις αὕτη ἄλλως μὲν ἐνεργεῖ, ὅταν ἐκβαίῃ ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ πράγματος, καὶ ἄλλως, ὅταν ἀπὸ τὴν ποσότητα· ἐὰν, φέρ' εἰπεῖν, παρασταθῇ ἐμπροσθέν σου πεδιάς μὲ ἄνθη καὶ πρασιάς σκεπασμένη, καὶ διακεκομμένη ἀπὸ ἐλικοειδῶς ῥέοντα καθαρωτάτου ὕδατος ρεῖθρα, καὶ διατρεχομένη ἀπὸ βόσκοντα προβάτων κοπάδια, θέλεις αἰσθάνθῃν ὅτι διετέθης κατ' ἄλλον τρόπον, παρὰ ἐὰν εὐρεθῇς εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους, τοῦ ὁποίου αἱ κορυφαὶ φαίνονται, ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς τὸν οὐρανόν· ἐκεῖ μὲν θέλεις ἐκφωνήσῃν· ὦ τέ καλόν! ἐδῶ δὲ, Τί ὑψηλόν! ἐὰν θυνηθῇς νὰ ὀμιλήσῃς καὶ δὲν διαλυθῇ ἡ αἰσθησίς σου εἰς ἄφωνόν τινα ἔκστασιν· ἡ ἰδιότης τοῦ πρώτου ὀνομάζεται κάλλος, καὶ τὸ πρᾶγμα καλόν· ἡ δὲ τοῦ δευτέρου, ὕψος, καὶ αὐτὸ ὑψηλόν.

ΙΑ'. Πρῶται λοιπὸν αἰσθηματικαὶ ἰδέαι εἶναι ἡ τοῦ κάλλους καὶ ἡ τοῦ ὕψους· δεύτεραι δὲ, ἔσαι ἢ κατὰ βαθμοὺς διαφόρους παριστάνουσι τὸ κάλλος καὶ τὸ ὕψος, ἢ εἶναι σύνθετοι καὶ ἀνάμικτοι ὅπως οὖν ἐκ τῶν δύο, ἢ εἶναι αἱ τούτων ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι, καθὼς ἡ τοῦ αἰσχροῦ καὶ καὶ ταπεινοῦ· Περί μιᾶς ἐκάστης θέλομεν ὀμιλήσῃν τὰ θέοντα εἰς τὰ ἐφεξῆς Κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ Κάλλους.

ΙΒ'.

Τὸ καλὸν ἀρέσκει· ἀλλὰ καὶ τὸ ἡδύ, καὶ τὸ ὠφέλιμον, καὶ τὸ ἀληθινόν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀρέσκουσιν. Ἐὰν λοιπὸν τὸ καλὸν εἶναι διάφορον παρὰ τὰ ἄλλα εἶδη τῶν εὐαρέστων πραγμάτων· ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησις νὰ εἶναι διάφορος παρὰ τὴν ἐκ τῶν ἄλλων. Πρὸ πάντων λοιπὸν χρεῖα εἶναι νὰ εὕρωμεν ταύτην τὴν διαφοράν.

ΙΓ'. Χαρακτῆρα τοῦ καλοῦ θέτομεν κατὰ τὸ παρὸν τὸ νὰ ἀρέσκη τὰς αἰσθήσεις διὰ τῆς ποιότητός του (Ι')· εἰκὼν, ἥτις ἀρέσκει τὴν ὄρασιν, εἶναι καλή· ἤχος, ὅς τις ἀρέσκει τὴν ἀκοήν, εἶναι καλός· ὁδὸν ἀρέσκουσα τὴν ὄσφρησιν εἶναι καλή. Τούτου τεθέντος, θέλομεν λάβειν εὐκρινεστέραν ἔννοιαν τοῦ καλοῦ ἐξετάζοντες ἐφεξῆς τὰ ἄλλα ἀρεστά.

ΙΔ'. Ἡ δὲ εἶναι ὅτι ἀναπαύει τὰς ὁρμὰς καὶ κλίσσει τοῦ ἀνθρώπου· ἀνάγονται δὲ αὗται εἰς τρεῖς μοίρας· εἰς τὴν ὁρμὴν καὶ κλίσιν νὰ συντηρῇ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτόν του· εἰς τὴν τῆς προαγωγῆς τοῦ ἰδίου εἶδους· εἰς τὴν τῆς κοινωνίας. Διὰ τῆς πρώτης προσπαθεῖ νὰ συντηρήσῃ ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν τρεφόμενος μὲ ἐξωτερικὰ θρεπτικὰ μέσα, καὶ φυλαττόμενος ἀπὸ τὰς τοῦ καιροῦ ἐπηρείας· διὰ τῆς δευτέρας συνάπτεται μὲ τὸ θῆλυ πρὸς γέννησιν ὁμοειδῶν του ὄντων· διὰ τῆς τρίτης ζητεῖ νὰ πλατύνῃ τὴν σφαῖραν τῶν γνώσεών του συναναστρεφόμενος μὲ

ταὺς ὁμοίους του· ἡ ἀνάπαυσις τούτων τῶν ὁρμῶν εἶναι ἡ δονή· τὸ δὲ ἐναντίον, λύπη ἢ ἄλγος· τὸ ἀναπαῦν ταύτας εἶναι ἡδὺ καὶ ἀγαπητόν· τὸ δὲ ἐναντίον, ἀηδὲς καὶ μισητόν. Ὅταν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἐννοήσῃ ἀντικείμενόν τι ἀνάλογον εἰς ἀνάπαυσιν τῆς ὁρμῆς, τότε διεγείρεται εἰς αὐτὸν ἐπιθυμία πρὸς ἀπόλαυσίν του· ἡ δὲ ἐπιθυμία ἀποτελεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἡδέος εὐαρέστησιν. Διαφέρει λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἡδὺ ἡ καλλονή, καθότι ἡ εὐαρέστησίς της εἶναι ἐλευθέρα ἀπὸ ἐπιθυμίας.

ΙΕ'. Ὡφελίμου εἶναι ὅ,τι γίνεται μέσον ἀπολαύσεως τοῦ ἡδέος· διαφέρει δὲ ἀπὸ τοῦ ἡδὺ· διότι τοῦτο μὲν παρατηρεῖ ἡ τυφλὴ τοῦ ἀνθρώπου ὁρμή· ἐκεῖνο δὲ γνωρίζει ὁ ὀρθὸς λόγος· πολλὰ δὲ πράγματα, αὐτὰ κατ' ἑαυτὰ ἀπὸ ὄντα, γίνονται μέσα ἀπολαύσεως ἡδέων. Τὸ ἐναντίον τοῦ ὠφελίμου λέγεται βλαβερόν. Τοιαῦτα δὲ εἶναι φάρμακα, ἀργύριον, ἐξουσία, δόξα κτλ. ὀνομάζονται δὲ καὶ σχετικῶς ἀγαθὰ καὶ κακὰ, ἐπειδὴ κατ' ἑαυτὰ δὲν εἶναι τοιαῦτα. Πρέπει λοιπὸν νὰ κρίνῃ ὁ Λόγος τὸ ὠφελίμου ἢ βλαβερόν ἀπὸ τὸν σκοπόν.

Σημείωσις. Ἐκ πείρας ἐξεύρομεν ὅτι τὸ αὐτὸ πράγμα εἰς ἓνα μὲν εἶναι ἡδὺ, εἰς ἄλλον δὲ ἀπὸς· καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ὁ μὲν νομίζει ὠφελίμου, ἄλλος δὲ βλαβερόν. Συμπεραίνεται ἐκ τούτου, ὅτι εἶναι πολλὰ ἀβέβαιαι ἡ περὶ ἡδέος καὶ ὠφελίμου κρίσις, καὶ πρέπει κατὰ τὰ ὑποκείμενα καὶ τοὺς σκοπούς των νὰ εἶναι εἰς διαφόρους πολλὰ διάφοροι. Σημειοῦμεν δὲ προσέτι, ὅτι καὶ τὸ καλὸν ἐμπορεῖ νὰ γεῖται καὶ ἡδὺ καὶ ὠφελίμου· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, καλὴ εἰκὼν ἐμπορεῖ νὰ φαῖται ἡδὺ εἰς ἀκρίστατον θεατὴν· καὶ κάλλος προσώπου ὑπῆρξε σιωπῶσα σύστασις τοῦ ἔχοντος πρὸς τοὺς θεατὰς· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι συμβεβηκός τι εἰς τὸ κάλλος· αὐτὸ δὲ κατ' ἑαυτὸ προσφέρεται εἰς τοὺς γνησίους φίλους του ἐλευθέρων ἀπὸ πάσης ἐπιθυμίας. Πρέπει λοιπὸν ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ, κατὰ τοιαύτου, εὐαρέστησις νὰ εἶναι διάφορος παρὰ τὴν ἐκ τοῦ ἡδέος καὶ ὠφελίμου, ἐπειδὴ εὑρίσκεται εἰς τὴν ψυχὴν μας χωρὶς τινος ἀναμνήσεως καὶ σχέσεως πρὸς τὰς τῶν αἰσθησέων ἐπιθυμίας.

Ις'. Ἀληθινὸν μὲν εἶναι πᾶν ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν μας καὶ γνώσεων· ἀγαθὸν δὲ, ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὸ σύστημα τῶν σπουδῶν μας καὶ πράξεων. Ἀναφέρομεν δηλονότι πᾶσαν μὲν γνώσιν μας μερικὴν εἰς τὴν ιδέαν τοῦ συστήματος ὅλων τῶν γνώσεων· πᾶσαν δὲ πράξιν μερικὴν, εἰς τὴν ιδέαν τοῦ συστήματος ὅλων τῶν πράξεων· καὶ ἐκλαμβάνομεν ἐκεῖνο μόνον ἀληθινόν καὶ ἀγαθόν, τὸ ὑποῖον εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι ἐφαρμόζεται εἰς τὸ ὅλον σύστημα· καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀποδεκτὸν εἰς πάντα λογικὸν καὶ ἀγαθοπροαίρετον ἄνθρωπον (Λογικ. Β'). Ἡ ἐκ τοῦ ἀληθοῦς λοιπὸν καὶ ἀγαθοῦ εὐαρέστησις εἶναι ἡ πληροφορία, ὅτι θεωρητικῶς ἢ πρακτικῶς ἀξεταζόμενον ἐκλαμβάνεται κοινῶς ἀφ' ὅλους τοιοῦτον· ἐνῶ ἐξ ἐναντίας ἢ ἐκ τοῦ καλοῦ συμβαίνει καὶ ἀσχέτως ἀπὸ τὴν πληροφορίαν ταύτην.

Σημείωσις. Τὸ καλὸν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἐν ταύτῳ καὶ ἀληθινόν καὶ ἀγαθόν· καλόν, φέρ' εἰπεῖν, ποίημα, ἡ καλὴ συνομιλία ἐμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀληθινὴ καὶ ἀγαθὴ· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀναγκαῖοι οἱ χαρακτῆρες οὗτοι, ἐπειδὴ τὸ καλὸν ἐμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ καὶ χωρὶς τούτων. Τίς, φέρ' εἰπεῖν, ἀναγινώσκων τὸν Ὅμηρον ζητεῖ αὐτὰ λεγόμενα ὑπῆρξαν ἀληθῶς; Ἄς ὑποδείσωμεν, ὅτι οὐτ' Ἀχιλλεὺς· οὐτ' Ὀδυσσεύς, οὔτε πόλεμος Τρωϊκός, ἀλλ' οὐδὲ Τρῳάς ὑπῆρξε ποτὲ πραγματικῶς· ἄραγε διὰ τοῦτο ἦδελεν εἶσθαι ἡ ποίησις τοῦ Ὁμήρου ὀλιγώτερον καλὴ; Ἡμεῖς δὲν πιστεύει τῶρα, ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ Θεοί, οὐδ' ὅτι εἶναι ἀγαθὰ τὰ εἰς αὐτοὺς ἀποδιδόμενα πάντα. Ἀλλ' ἔμως ὁ Ζεὺς τοῦ Ὁμήρου καὶ ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἥρα καὶ ἡ Ἀφροδίτη μ' ὅλα τὰ κακοῦ πάθους ἀρέσκουσι τὸν ἀναγινώσκοντα. Ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ λοιπὸν εὐαρέστησις εἶναι οὕτωδὲς διάφορος ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἀγαθοῦ, καθότι αὕτη μὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν πληροφορίαν τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς τῶν ἀξίας· ἐκεῖνη δὲ, ἀπὸ αὐτῶ μόνον τὸ καλὸν τοῦ πράγματος εἶδος.

ΙΖ'. Πᾶν εὐαρεστήσεως ἀντικείμενον συνεπιφέρει κέρδος τι εἰς τὸν ἀρεσκόμενον· καὶ πᾶσα λοιπὸν εὐαρέστησις εἶναι ἐπικερδής· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησις εἶναι οὕτωδὲς διάφορος καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἡδέος, καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ

τοῦ ὠφελίμου καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ἀγαθοῦ (ΙΔ', ΙΕ'. ΙΣ').· πρέπει ἄρα καὶ τὸ κέρδος τῆς νᾶ εἶναι διάφορον ἀπὸ τὰ κέρδη τῶν ἄλλων εὐαρέστων.

ΙΗ'. Κέρδος ἢ διάφορον ἐν γένει εἶναι ἢ πρὸς ἡμᾶς σχέσις ἀντικειμένου τινὸς, τὸ ὅποιον διεγείρει εἰς τὴν ψυχὴν μας κλίσειν εἰς τὸ νὰ μετέξῃ ἀπ' αὐτοῦ καθ' ὅποιονδῆποτε τρόπον· τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ὠφέλιμον μᾶς εἶναι ἐπικερδῆ, ἐὰν ἔχωμεν ὁρμὰς καὶ κλίσεις, ἐκ τῶν ὁποίων γεννῶνται ἐπιθυμίαι ζητοῦσαι τὴν ἀνάπαυσίν των, καὶ ἐκ μὲν τοῦ ἡδέος ἀμέσως, ἐκ δὲ τοῦ ὠφελίμου ἐμμέσως ἀναπανόμεναι· τὸ κέρδος τοῦτο εἶναι σωματικόν, τὸ ὅποιον ἐμφιλοχωρεῖ καὶ εἰς τοὺς ὤμους καὶ κακοήθεις ἀνθρώπους, αἵτινες ἀκολουθοῦσι τὰς ὁρμὰς καὶ κλίσεις των. Τὸ δὲ ἀληθινὸν καὶ ἀγαθὸν μᾶς εἶναι ἐπικερδῆ, ἐὰν ἔχωμεν νοῦν καὶ Λόγον, διὰ τοῦ ὁποίου κρίνομεν τὰ καθολικὴν ἔχοντα δύναμιν ἢ θεωρητικῶς ἢ πρακτικῶς. Τὸ κέρδος τοῦτο εἶναι νοητὸν ἢ λογικόν, καὶ τὸ γνωρίζουν μόνον οἱ πεπαιδευμένοι καὶ ἀγαθοί.

ΙΘ'. Καθὼς δὲ ὁ ἀπαιδευτος ἄνθρωπος, ἐὰν δὲν εἶναι παντάπασι διεφθαρμένος, τιμᾷ τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ δὲν ἀγαπᾷ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ κακὸν κατ' ἄλλον τρόπον, εἰ μὴ ὡς μέσα τοῦ ἡδέος καὶ τοῦ ὠφελίμου· οὕτω καὶ ὁ πεπαιδευμένος καὶ χρηστούτης ἀναγκάζεται νὰ στέργῃ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ὠφέλιμον, ἂν ὅχι καθ' ἑαυτὰ, ἀλλ' ὡς μέσα καὶ τῆς σωματικῆς του συντηρήσεως.

Κ'. Ἐπειδὴ ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ, καθὸ τοιούτου, εὐαρέστησις δὲν γεννᾶται οὔτε ἐξ ἐπιθυμιῶν (ΙΕ'. Σημ.), οὔτε ἐκ τῆς πληροφορίας τῆς θεωρητικῆς ἢ πρακτικῆς ἀξίας του (ΙΣ').· διὰ τοῦτο εἰς τὸ καλόν, καθὸ τοιούτον, δὲν ἐνυπάρχει οὔτε

σωματικόν, οὔτε νοπτόν κέρδος (ΙΗ.). Τὸ κέρδος λοιπὸν τοῦ καλοῦ πρέπει νὰ εἶναι τι τρίτον.

ΚΑ'. Εἰς ὅλα τὰ ἀρεστὰ πράγματα διακρίνεται ὕλη καὶ εἶδος· διὰ τοῦτο καὶ ἡ εὐαρέστησις καὶ τὸ κέρδος διαιροῦνται εἰς ὕλικά καὶ εἰδικά. Τὰ κέρδη τοῦ ἡδέος εἶναι ὕλικά· διότι ἐκ τοῦ ἡδέος φαγητοῦ, φέρ' εἰπεῖν, καὶ τοῦ εὐώδους ἄνθους ἡ ὕλη κινεῖ καὶ τέρπει τὰ αἰσθητηριάμας· καὶ τὰ κέρδη τοῦ ὠφελίμου· διότι χρυσοῦ τμήμα εἶναι ὠφέλιμον καὶ μᾶς εἶναι ἐπικερδὲς διὰ τὴν ὕλην του· καὶ τὰ κέρδη τοῦ ἀληθινοῦ· διότι εἰς ἐπιστημονικὸν θεώρημα, ἢ περιγραφὴν, ἢ διήγησιν ἡ ψυχὴ μας λαμβάνει κέρδος ἀπὸ τὰ ἐκδηλούμενα πράγματα, ἡγοῦν ἀπὸ τὴν ὕλην· καὶ τὰ κέρδη τοῦ ἀγαθοῦ· διότι μᾶς εἶναι ἐπικερδὴ αὐτὰ τὰ πραττόμενα ἔργα, ἡγοῦν ἡ ὕλη.

ΚΒ'. Τὰ δὲ κέρδη τοῦ καλοῦ εἶναι μόνον εἰδικά· διότι μᾶς εἶναι ἐπικερδὲς τὸ καλὸν εἶδος τοῦ πράγματος ἄσχετον ἀπὸ τὴν ὕλην. Ἀλλ' ἐμπορεῖ τὸ εἰδικὸν τοῦτο κέρδος νὰ συμπίσῃ καὶ μὲ καθ' ἑνὸς ἀπὸ τὰ ὕλικά· οὕτως εἶναι ὁπωρικόν τι ἡδὺ καὶ καλόν· καὶ χρυσοῦ τμήμα ὠφέλιμον καὶ καλῶς ἐπεξεργασμένον· καὶ θεώρημα ἐπιστημονικὸν ἀληθινόν καὶ γλαφυρῶς ἐκφρασμένον· καὶ ἀγαθὴ πράξις ἐνεργουμένη μετὰ χάριτος· ὅλα ταῦτα ἔχουν καὶ ὕλικόν καὶ εἰδικόν κέρδος· καὶ ἀπ' ὅλα ἐμπορεῖ νὰ ἐλλείψῃ τὸ πρῶτον χωρὶς νὰ ἐλλείψῃ τὸ δεύτερον· οἶον, ὁπώρα, ἢ ἄνθος τεχνικόν· καλόν τι σκεῦος, φαινόμενον χρυσοῦν καὶ ὃν κίβδηλον· διήγησις γλαφυρὰ ψεύδῃ συνυφαίνουσα· κακία ἐνδεδυμένη τὸν καλὸν πέπλον τῆς ἀρετῆς. Καὶ πάλιν ἄλλα ἐμποροῦν νὰ φανοῦν μὲ τὸ ὕλικόν κέρδος, γυμνα παντάπασι καὶ στερημένα τὸ εἰδικόν.

ΚΓ'. Τὸ ὕλικόν ἐμπορεῖ νὰ διακριθῇ ἀπὸ τὸ εἰδικόν κέρδος καὶ οὕτως· ἐκεῖνο μὲν προηγείται τῆς εὐαρέστησεως

ὡς ἡγούμενον μέρος αἰτιολογικῆς προτάσεως· τοῦτο δὲ, ἐπι-
ται· ἡγουν, ἐπειδὴ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ ἀληθινόν
καὶ τὸ ἀγαθόν εἶναι ἐπικερδῆ, τὰ μὲν εἰς τὰς αἰσθήσεις, τὰ
δὲ εἰς τὸν νοῦν· διὰ τοῦτο ἀρέσκουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον· καί,
ἐπειδὴ τὸ καλὸν ἀρέσκει, διὰ τοῦτο εἶναι ἐπικερδές· φανερόν
δὲ εἶναι, ὅτι πᾶν μὲν καλὸν εἶναι ἐπικερδές, πᾶν δὲ ἐπικερ-
δὲς εἶναι καὶ καλόν· καὶ τὸ μὲν καλὸν γεννᾷ τὸ κέρδος·
τὰ δὲ ἄλλα ἀρετὰ γεννῶνται ὑπὸ τοῦ κέρδους.

ΚΔ'. Ἐντεῦθεν παρίσταται ὁ ἐφεξῆς προσηγητικός ὁρι-
σμός. Καλὸν εἶναι πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει διὰ μόνον τὸ εἶδος του·
ἢ, Κάλλος εἶναι ἡ πράγματός τινος ιδιότης, διὰ τῆς ὁποίας
προξενεῖ εἰς τὸν παρατηρητὴν τερπνὸν αἴσθημα ἐκ μόνης
τῆς μορφῆς του· λέγω δὲ προσηγητικός, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ
ἀκόμη δὲν ἐξηγεῖται ἱκανῶς ἡ τοῦ κάλλους ιδέα, ἀλλὰ δεί-
χνεται μόνον ἡ οὐδὸς, διὰ τῆς ὁποίας θελομεν φθάσιν εἰς τὸν
ἀκριβέστερον ὁρισμόν·

ΚΕ'. Ἐὰν τὸ καλὸν ἀρέσκη διὰ μόνου τοῦ εἶδους (ΚΔ'),
πρέπει νὰ εὐρίσκηται εἰς αὐτὸ κᾶποια σκοπιμότης διὰ τὸν πα-
ρατηροῦντα· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον, ὅταν ἀντιλαμ-
βανώμεθά τι καλόν, νὰ ἐννοῶμεν προσδιωρισμένον σκοπὸν,
διὰ τὸν ὁποῖον ἔγενε καλόν καὶ μᾶς ἀρέσκει· διὰ τοῦτο ἡ
ἐκ τοῦ εἶδους φαινομένη σκοπιμότης, ἥτις ἀρέσκει ἐκ τοῦ κα-
λοῦ, εἶναι γενικὴ καὶ ἀπροσδιόριστος. Ἐὰν δὲ πράγματός τινος
τὸ εἶδος ἐμορφώθῃ ἀναγκαίως δι' ἕνα τινα φανερόν καὶ προσ-
διωρισμένον σκοπὸν· τὸ κάλλος του εἶναι κατὰ συμβεβηκὸς,
καὶ τὸ πρᾶγμα θεωρεῖται ὅχι ὡς κατ' ἑαυτὸ καλόν, ἀλλ' ὡς
καλλυνθὲν διὰ τοῦτον καὶ μόνον τὸν σκοπὸν· τότε τοῦ κάλ-
λους ἡ εὐαρέστησις ἐκβαίνει ἀπὸ τὴν ἐννοίαν σκοποῦ τινος
προσδιωρισμένου. Τοῦ κάλλους λοιπὸν τὸ μὲν εἶναι ἐλ ἐύ-

Θερὸν καὶ οὐσιώδες· τὸ δὲ προσδιωρισμένον καὶ ἐπουσιώδες· καὶ τοῦ καλοῦ τὸ μὲν εἶναι ἀπόλυτον· τὸ δὲ, σχετικόν.

Σημείωσις. Ὅτι φαίνεται σκοποῦν, δὲν δύναται νὰ εἶναι καλόν, οὐδὲ νὰ ἀρέσκη. Τερατιώδες σώμα ζώου, ἢ κεκλιμένον οἰκοδόμημα καὶ κινούμενον νὰ πείσῃ, μ' ὅλον ὅτι ἡ τοῦ ἀνθρώπου περιέργεια ζητεῖ νὰ τὰ γνωρίσῃ, ὡς πληθύνοντα τὰς γνώσεις του· ἀλλὰ δὲν διεγείρουν τὴν εὐαρέστησίν του, ἐπειδὴ δὲν φαίνεται σκοπὸς εἰς αὐτά· ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι νὰ ἔχῃ τὸ κάλλος τὴν ἐπιφάνειαν καὶ τῆς σκοπιμότητος. Τὸ καλὸν ὥς ἀρέσκει καὶ χωρὶς νὰ ζητήσωμεν τὸν σκοποῦν, διὰ τὸν οὐ ποῖον ἐμορφώσῃ οὕτω, καὶ ὅχι ἄλλως. Παιδιάδες, ἀνδρῶν, ὀφθαλμοὶ, ζῶα ἐμποροῦν νὰ εἶναι καλὰ καὶ νὰ ἀρέσκωσι, χωρὶς νὰ ἐννοῶμεν διωρισμένον τῶα σκοποῦν τῆς διαμορφώσεώς των, καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν ἐμορφώσθησαν, καὶ ἀπὸ τὴν τέχνην· διότι ἀρέσκουσι καὶ χωρὶς τὴν ἐννοίαν ταύτην. Τίς ἐρωτᾷ, ὅταν τοῦ ἀρέσκη ποίημα ἢ ὕμνος ἢ δράμα, νὰ μάθῃ τὸν σκοποῦν, διὰ τὸν ὁποῖον τὰ διεμόρφωσαν οὕτως οἱ τεχνῖται, εἰὰ καὶ παρατηρῇ γενικῶς εἰς αὐτὰ σκοπιμότητα; Τοιαῦτα πράγματα, αἰσθηματικῶς θεωρούμενα, εἶναι καλὰ· ἑαυτὰ καλὰ, καὶ ἔχουσιν ἀπόλυτον τὴν ἀξίαν· τὸ κάλλος των εἶναι ἐλευθέρον ἀπὸ ξένους εἰς τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν σκοπούς· εἶναι αὐτὸνυπερκότον καὶ οὐσιώδες. Ἀλλ' ἐμπορεῖ νὰ εἰρεθῇ κάλλος εἰς πρᾶγμα, τοῦ ὁποῖου τὸ εἶδος εἶναι προσδιωρισμένον ἐκ σκοποῦ τῶος φανεροῦ καὶ ὁμολογούμενου· οἶκος, φέρ' εἰπεῖν, ἐπιπλόν, νόμισμα, καὶ τοιαῦτα ἄλλα ἔχουσιν ὁμολογούμενον σκοποῦν, διὰ τὸν ὁποῖον μορφώνονται οὕτως· ἀλλὰ καλλίνονται διὰ τῆς τέχνης, ὥστε νὰ ἀρέσκωσι. Τοιαῦτα καλὰ, αἰσθηματικῶς θεωρούμενα, δὲν εἶναι οὐσιώδη, ἀλλ' ἔγεναν διὰ σκοποῦν ἄλλον, διὰ τὸν ὁποῖον ἔλαβαν καὶ τὸ εἶδος τοῦτο· τὸ κάλλος των εἶναι ἐπουσιώδες, καὶ ἡ ἀξία των σχετικὴ· διότι θεωροῦμεν πρῶτον τὸν σκοποῦν των μερικῶς καὶ ὅχι καθόλου, ὅταν κρίνωμεν τὸ κάλλος των.

Κς'. Πᾶν ὅτι ἀρέσκει διὰ τὸ εἶδος του, πρέπει νὰ εἶναι ἐποπτικόν ἢ αἰσθητικόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αἰσθησις εἶναι ἢ ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ· πᾶν ἄρα καλὸν πρέπει νὰ εἶναι αἰσθητικόν ἢ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἢ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως.

Κζ'. Ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως εἰς μόνον τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀκουστὰ ἀποδίδεται κυρίως τὸ κάλλος· διότι διὰ μὲν τῆς ὁράσεως παριστάνονται τὰ καλὰ εἶδη τῶν

πραγμάτων· εἰς δὲ τὴν ἀκοὴν ἡ ἔνωσις καὶ σύνθεσις τῶν τόνων κάμνει τὸ ἀκουστὸν νὰ λάβῃ μορφήν καὶ εἶδος καὶ νὰ γείνῃ ἀντικείμενον αἰσθηματικῆς εὐαρεσθήσεως· διὰ δὲ τῆς γεύσεως καὶ ἀφῆς καὶ ὀσφρήσεως τὰ παρατηρούμενα ἀρέσκει μόνον διὰ τὴν ὕλικὴν αὐτῶν προσβολήν· ὅ,τι δὲ ἐνεργεῖ μὲ τὴν ὕλην, δὲν ἀνήκει εἰς τῶν καλῶν τὴν μοῖραν· καὶ ὕλικῶς μὲν ἐνεργοῦν καὶ ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή, ἐπειδὴ ἐκ μὲν τοῦ ὁρατοῦ ἐκβαίνουσι διάφορα φωτὸς μέρη καὶ προσβάλλουν εἰς τὸν ὀφθαλμόν, ἐκ δὲ τοῦ ἀκουστοῦ ἐκπέμπεται κυματισμὸς αἰέρος καὶ προσβάλλει εἰς τὴν ἀκοήν (Εμπ. Ψυχ. ΠΔ', ΠΕ').· ἀλλ' ὅμως παριστάνουσιν εἰς τὴν ψυχὴν τὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ εἶδους ἔννοιαν.

ΚΗ'. Τὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ἀντικείμενα ἢ εἶναι ἔννοιαι, ὅποια εἶναι τὰ ἔργα τῆς φαντασίας· ἢ διαδέσεις τινές, αἷον ἀγάπη, μῖσος, φόβος, θελήσεις διάφοροι· ὅλα δὲ ταῦτα ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησιν μέρος μὲν ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, μέρος δὲ ἀπὸ ἰδίων τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν· ἀλλὰ διὰ νὰ διεγείρῃσι τὴν τοῦ καλοῦ εὐαρέστησιν, πρέπει νὰ συντεθῶσι καὶ νὰ ἐκτεθῶσιν αὐτῶς, ὥστε τὸ εἶδος τῆς συνθέσεως καὶ τῆς ἐκθέσεως νὰ προξενῇ εὐφρόσυνον αἶσθημα· καὶ ἡ μὲν συνθεσις εἶναι πάλιν ἐσωτερικὴ· ἡ δὲ ἐκθεσις, ἐξωτερικὴ, ἐπειδὴ γίνεται δι' ὁρατῶν τινῶν ἢ ἀκουστῶν σημείων, ἤγουν σχημάτων, κινήματων, ἐνάρθρων καὶ ἀνάρθρων φωνῶν· προσπίπτοντα δὲ ταῦτα εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αἰσθησιν διεγείρουσι πάλιν τὴν ἐσωτερικὴν, καὶ γίνονται πηγαὶ νέων εὐαρεσθήσεων. Τοιαῦτα εἶναι ποιήματα, ᾄσματα, χοροὶ, λόγοι κτλ.

ΚΘ'. Τὸ καλὸν λοιπὸν εἶναι ἡ ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικόν· καὶ τοῦτο μὲν ἀποδίδεται εἰς ἀντικείμενα τῆς ἐξωτερικῆς αἰ-

αἰσθήσεως, ἢ καὶ ἑαυτὸ, ἢ θεωρούμενον ὡς σημεῖον τῆς ἐσωτερικῆς· ἐκεῖνο δὲ, εἰς ἀντικείμενα τῆς ἐσωτερικῆς (ΚΖ, ΚΖ'). καὶ τὰ δύο εἶναι καλὰ, ἐὰν διεγείρωσιν εἰδικὴν εὐαρέστησιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηροῦντος.

Σημείωσις. Σημειόνομεν δὲ ἐνταῦθα, ὅτι τὰ καλὰ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως ἀντικείμενα, διὰ τοῦτο κυρίως δύναται νὰ ἐνεργήσωσιν εὐαρέστησιν, διότι διεγείρουσιν ἐν ταυτῷ καὶ ἐσωτερικόν τι εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηροῦντος· ἀνδρῶς, φέρ' εἰπεῖν, ἢ εἰκόν, ἢ συμφωνία μουσικῇ, ἢ ὄρχησις, ἢ κῆπος δὲν προξενεῖν χωριστὴν τινα εὐαρέστησιν, χωρὶς νὰ ἀναγγέλλωσιν εἰς τὴν ψυχὴν κῆποιον ὑψηλότεραν ἔννοιαν. Τὸ ἐσωτερικὸν λοιπὸν κάλλος εἶναι κυρίως βάσις τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐὰν καὶ ποῦτο διέβη τὴν ἐγγυτάτην καὶ ἄμεσον ἀφορμὴν εἰς μὲρῶσιν τῆς αἰσθήσεως, ἐνῶ τὴν κῆμαι δεκτικὴν τῶν ὑψηλότερων, καὶ τὴν ἀνοίγει τρόπον τινα εἰς ὑποδοχὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ κάλλους. Ὅσοι δὲ, στερημένοι τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησίν, κρούουσιν ἐξωτερικῶς μόνον τὰ καλὰ, τὰ ἀγαπῶσιν ἔτι ὡς καλὰ, ἀλλ' ὡς πῦρά, διὰ τῶν ἐποίων προσπαθοῦν νὰ γαργαλίσωσι τὰ αἰσθητήριά των. Καὶ τὸ μὲν ἐξωτερικὸν καλὸν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ σωματικόν, ἐπειδὴ στρέφεται εἰς τὰς ἰσχυράς καὶ ἀκουστάς τῶν σωμάτων ιδιότητας· τὸ δὲ ἐσωτερικόν, καὶ ψυχικόν, ἐπειδὴ καταλαμβάνεται διὰ τῆς ἐσωτερικῆς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας· ὀνομάζεται δὲ καὶ ἡ ψυχὴ καλὴ, ἐὰν γεννᾷ τὰ καλὰ ἢ τὰ κρῖναι ὀρθῶς. Ψυχικὸν δὲ καλὸν ὠνόμασαν τινὲς καὶ τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ἡμεῖς ἐδείξαμεν τὴν οὐσιώδη αὐτοῦ πρὸς τὸ καλὸν διαφορὰν (ΙΣ').

Δ'. Ἡ Αἰσθηματικὴ εὐαρέστησις καὶ τὸ κέρδος τὸ ἐκ τοῦ καλοῦ συγγενεῖται ἀπ' ἐνὸς μέρους μὲ τὰ αἰσθητά· ἀπ' ἄλλου δὲ μὲ τὰ νοητά, καὶ κεῖται μετὰ τῶν δύο ὡς σύνδεσμος ἢ συναπτικὸν μέρος· διότι ἐὰν μὲν κρίνονται καλὰ τὰ ἐξωτερικῶς ἢ ἐσωτερικῶς αἰσθητά, ἢ εὐαρέστησις συγγενεῖται μὲ τὰ αἰσθητά· ἐπειδὴ δὲ τοιαῦτα ἀντικείμενα κρίνονται καλὰ διὰ μόνον τὸ εἶδος των (ΚΗ'), καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ἢ ψυχικὸν κάλλος εἶναι βάσις τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ σωματικοῦ· οὐὰ τοῦτο ἢ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησις καὶ τὸ κέρδος ἐκφυβόνονται ὑπὲρ τὰ αἰσθητά, καὶ πλησιάζουσιν εἰς τὰ

νοητὰ, ἡγουν τὰ προσερχόμενα ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀγαθότητα (ΙΒ', ΚΑ').

ΛΑ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀγαθότης εἶναι ἰδέαι τοῦ Λόγου, διὰ τὰ γενεωσιν αἰσθῆται, ἀνάγκη εἶναι τὰ ἐνδύσῃσι σωματικόν τι κάλυμμα. Τὸ κάλλος λοιπὸν, ἡ τελειοτάτη μορφή ἀφ' ὅσας δύναται τὰ προσλάβῃ καὶ τὰ φανῇ τὸ νοητὸν, μᾶς εἰκονίζει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀγαθότητα, πράγματα ἀπόλυτα καὶ ἰδανικά, τὰ ὅποια, καθὸ τοιαῦτα, δὲν δύνανται τὰ φανῶσιν· εἰς τὸ καλὸν ἐμφαίνεται σωματωμένον τρόπον τινα τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθινόν. Διὰ τοῦτο αἰσθανόμεθα, ὅτι ἐλκνόμεθα ἰσχυρῶς ἀπὸ τὸ καλὸν, καὶ κλίνομεν εἰς τὸ τὰ θεωρῶμεν τὸ κάλλος τοῦ ἀνθρώπου, ὡς σημεῖον εἰλικρινείας καὶ ἀθωότητος καὶ ἀληθείας καὶ σοφίας· καὶ τὰ ἀγαπῶμεν τὸν καλὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, ὅσοι δὲν ἐπλάσθησαν καλοὶ ἀπὸ τὴν φύσιν· διὰ τοῦτο ἡ τέχνη, ὅταν θέλῃ τὰ παραστήσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀγαθότητα, καταφεύγει εἰς τὴν καλλονὴν καὶ τὴν μεταχειρίζεται τύπον καὶ εἰκόνα καὶ μόρφωμα ἐκείνων· αὕτη ἡ συγγένεια τοῦ καλοῦ πρὸς τε τὰ αἰσθητὰ καὶ πρὸς τὰ νοητὰ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν παλαιὰν ἡμῶν γλῶσσαν τὰ ὀνομάζει καλὰ ποτὲ μὲν τὰ ἠδέα καὶ ὠφέλιμα, ποτὲ δὲ τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ συνθέσθαι λέξιν τὴν καλὸν καὶ ἀγαθὸν, καὶ τὰ τάττει ἐκ παραλήλου τὰ καλὰ καὶ ἀγαθὰ· ἀλλ' ἔργον τοῦ φιλοσοφοῦντος εἶναι τὰ διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν.

ΛΒ'. Ἐπειδὴ ἡ τοῦ καλοῦ αἴσθησις, συγγενεύουσα πρὸς τὰ νοητὰ (ΛΑ'), ὑψώνει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὅπου τὰ πάντα εἶναι περιορισμένα, εἰς τὸν νοητὸν, τὸν ὅπου θεωρεῖ ὁ Λόγος ὡς ἄπειρον ἄθροισμα τῶν ὄντων, εἰς τὰ ὅποια ἀποδίδονται αἱ ἰδέαι του· διὰ τοῦτο τὸ καλὸν ἐμπορεῖ τὰ ἐξηγηθῆναι ὅτι εἶναι τὸ διὰ τῆς

μορφῆς του διεγείρον τὸν θεατὴν· νὰ ὑποθεωρῇ ἀμυδρῶς τὸ ἄπειρον εἰς τὸ πεπερασμένον, καὶ ἐκ τούτου προξενούν εἰς αὐτὸν εὐαρέστησιν· καὶ τὸ κάλλος, ὅτι εἶναι πράγματος ἰδιότης, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεμφαίνεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηροῦντος εἰκασία τοῦ ἀπείρου εἰς τὸ πεπερασμένον· καὶ διὰ τοῦτο ἐνδιεγείρει εὐφρόσυνον αἴσθημα (ΚΔ').

ΛΓ'. Ἡ ψυχὴ μεταβαίνει οὕτως εἰς ἰδανικὴν τινα κατάστασιν· ἡ δὲ μετάβασις αὕτη ὀνομάζεται ἀγαλλίασις· διότι τὸ καλόν, ὅταν μᾶς ἐξιστᾷ ἀπὸ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὅπου εἶναι τὰ πάντα ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ περὶωρισμένα καὶ μᾶς ἐμβάλλει εἰς τοῦ νοητοῦ τὴν εἰκασίαν, μᾶς προξενεῖ χαρὰν ἀσύγκριτον μὲ πᾶσαν ἄλλην· ἡ δὲ ἀγαλλίασις αὕτη συνήθως εἶναι σιωπηλὴ καὶ ἄφωνος, ἐπειδὴ ὅτι αἰσθανόμεθα καὶ νοοῦμεν παρατηροῦντες τὸ κάλλος, εἶναι ἀνέκφραστον· μόνον δὲ μὲ διακεκομμένας καὶ συγκεχυμένας τινὰς ἐκφωνήσεις ἀναπαύεται ἡ ψυχὴ μας· εὐρίσκεται λοιπὸν εἰς τὸ καλὸν ἀπόρρητόν τι καὶ μυστηριώδες· καὶ ἀφ' ὅ,τι παρατηροῦμεν συμπεραίνομεν τι ὑψηλότερον· καὶ εἰς τοῦτο περιέχεται ἡ τοῦ ἀπείρου εἰς τὸ πεπερασμένον ὑπείκασία καὶ ὑποθεωρία.

ΛΔ'. Τὸ καλὸν ἔχει τοιαύτην σχέσιν πρὸς τὰς ψυχικὰς ἡμῶν δυνάμεις, ὥστε παρατηρούμενον ἀπασχολεῖ καὶ τὴν φαντασίαν καὶ τὸ νοῦν μὲ εὐκολον τινα καὶ τακτικὸν τρόπον· ἡ δὲ ἀσχολία αὕτη εἶναι ἐλευθέρα μὲν, σύμφωνος δὲ πρὸς τὸν νοῦν παιδιὰ τῆς φαντασίας· διότι νοῦς καὶ φαντασία ἐνεργοῦσιν ἐντάμα καὶ συμφώνως καὶ ὅταν μαυθάνωμεν τῆς ἐπιστήμας, ἢ ὁποιοῦνδήποτε ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον· ἀλλ' ἡ ἁρμονία καὶ συμφωνία αὕτη εἶναι προσταγμένη ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπόκειται καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ φαντασία νὰ ἐξετάζωσι τὰ προκείμενα· εἰς δὲ τὴν ἀντίληψιν

καλοῦ τινος ἀντικείμενου, ἔνθεν μὲν ἀναπαύεται ὁ νοῦς κατα-
νοῶν σκοπιμὸν τι εἶδος (ΚΕ'), ἔνθεν δὲ ἐλευθερόνεται ἡ φαν-
τασία (διὰ τῆς ἰδανικῆς τῆς ψυχῆς καταστάσεως, καὶ διὰ τῆς
εἰκασίας τοῦ ἀπείρου εἰς τὸ πεπερασμένον) ἀπὸ τὴν ἀνάγκην,
ἥτις τὴν ἐδέσμευεν εἰς μόνην τὴν γνῶσιν τοῦ προκειμένου· ὥ-
στε νομίζει τὸ καλὸν γέννημα τῆς ἰδίας τῆς ἐνεργείας· ἡγουν
πρᾶγμα πλασθὲν ὑπ' αὐτῆς δι' αὐτὴν ταύτην, διὰ τὴν τῆς δώστη
ἐλεύθερον ὁδὸν νὰ διατρέξῃ εἰς τὸ ἄπειρον· παίζει λοιπὸν
ἡ φαντασία πρὸς τὸν νοῦν ἐλευθέρως καὶ συμφώνως μὲ
αὐτόν.

ΛΕ'. Ἀρέσκει δὲ τὸ καλὸν τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ ἐνδιεγείρει
τὴν συνειδήσιν τῆς ἐλευθέρως καὶ ἁρμονικῆς ἐνεργείας τῶν
δυνάμεων νοῦς καὶ φαντασίας, καὶ οὕτως ἐπιτείνει τὴν αἴσθη-
σιν τῆς ζωῆς· διότι ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ὅτι ζῇ, ἐφ' ᾧ
αἰσθάνεται ὅτι ἐνεργεῖ· ὅταν διακοπῇ τὸ δεύτερον, (καθὼς
συμβαίνει εἰς βαθὺν ὕπνον, ἢ λειποθυμίαν, ἢ ἀσφυξίαν)
διακόπτεται καὶ τὸ πρῶτον· γνωρίζομεν δὲ ὅτι ἐνεργοῦμεν,
ὅταν ἀσχολώμεθα, ἡγουν βάλλωμεν εἰς κίνησιν ἐξωτερικὴν
ἢ ἐσωτερικὴν τὰς δυνάμεις μας· ἐνεργοῦντες δὲ, μανθάνομεν
καὶ ὅτι ἔχομεν δυνάμεις. Πᾶσα δὲ ἀσχολία εἶναι ἢ παιδιὰ,
εἴαν συμβαίῃ ἐλευθέρως καὶ εὐκόλως· ἢ κόπος, ἂν γίνεται μὲ
ἀνάγκην καὶ δυσκολίαν· καὶ ὁ μὲν κόπος συνοδεύεται μὲ ἀθυ-
μίαν, ἥτις πικραίνει τὴν αἴσθησιν τῆς ζωῆς· ἢ δὲ παιδιὰ μὲ
εὐθυμίαν, ἥτις γλυκύνει καὶ ἐπιτείνει τὴν ἀξίαν τῆς ζωῆς.
Ἀντίλαμβανόμενοι λοιπὸν καλὸν τι ἀντικείμενον ἀπασχολοῦ-
μεν τὴν ψυχὴν μας εἰς παιδιάν, ἥτις ζιώνει τὸ πνεῦμα, καὶ
ἐπιτείνει γλυκύτατα τὴν ζωὴν, καὶ μᾶς κάρνει νὰ προσικάζω-
μεν ζωὴν τινα ὑψηλοτέραν παρὰ τὴν αἰσθητήν. Ταῦτα μὲν
συμβαίνουν εἰς καθένα ἐκ πείρας· ἀλλὰ δὲν δύναται καθεὶς

νὰ τὰ ἀναπτύξῃ, πλὴν ὅς τις ἔμαθε νὰ συλλογίζεται ὀρθῶς, καὶ νὰ παρατηρῇ τὰς διαφύρους αὐτοῦ καταστάσεις.

ΔΣ'. Ἐκ δὲ πάντων τούτων συνάγεται ὁ ἐφεξῆς τέλειος ὀρισμός. Καλὸν εἶναι ὅ,τι διὰ τοῦ εἶδους ἀπασχολεῖ τὴν φαντασίαν καὶ τὸν νοῦν τοῦ θεωροῦ μὲ τρόπον εὐκόλουν καὶ ἁρμονικὸν καὶ εὐάρεστον· ἢ, Κάλλος εἶναι ἡ πράγματος ιδιότης, κατὰ τὴν ὁποίαν βάλλει διὰ τοῦ εἶδους τὴν φαντασίαν εἰς ἐλευθέραν καὶ πρὸς τὸν νοῦν σύμφωνον παιδίαν, καὶ οὕτως ἐπιτείνει τὴν αἴσθησιν τῆς ζωῆς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηροῦντος (ΔΕ').

ΔΖ'. Τὸ μέγιστον τοῦ κάλλους, ἀφ' ὅσα ἐμπορεῖ νὰ στόχασθῇ ὁ Λόγος, γίνεται ἐποπτόν, ἐὰν μὲν ἡ φαντασία πλάσῃ εἰκόνα μερικουτίνος πράγματος σύμφωνον μὲ τὴν ἰδέαν ἐκείνην, καὶ ὀνομαζομένην ἰδανικόν ἢ κάλλος· ἡ δὲ πρακτατικὴ δύναμις προσαρμόσῃ τὴν εἰκόνα ταύτην εἰς ὁποιανδήποτε ἐξωτερικὴν ὕλην. Διὰ τοῦτο ἡ ἰδανικὴ καλλονὴ πρέπει νὰ εὑρίσκεται εἰς ἀντικείμενον διωρισμένου εἶδους· ἡ φαντασία λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ πλάσῃ ἰδανικὰ μόνον τοιούτων πραγμάτων, τῶν ὁποίων ἡ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα παντοδαπότης ἐμπορεῖ νὰ ἀναχθῇ εἰς ἓν γενικὸν εἶδος ὡς εἰς ἐποπτείας κανόνα· ἀπ' ὅλα δὲ τὰ εἶδη καὶ τὰς μορφάς τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων ἐμφανίζεται εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἡ ἀνθρώπου μορφή ἢ ἐπιτηδευσιακὴ εἰς σχηματισμὸν καὶ παράστασιν τοῦ ἰδανικοῦ κάλλους· καὶ ὅ,τι μὲν πλάττει ἡ φαντασία ὀνομάζεται ἀρχέτυπον· ὅ,τι δὲ κατασκευάζει ἡ παράστασις, ἔκτυπον· ἀλλὰ καὶ ὁ σχηματισμὸς καὶ ἡ παράστασις εἶναι πράγματα τεχνικά· διότι εἰς τὴν φύσιν ἰδανικὸν δὲν εὑρίσκεται.

ΔΗ'. Δὲν ἔμπορεῖ λοιπὸν νὰ γείνη ἀρχέτυπον καλοῦ οἴκου, καλῆς ποσειδίας, καλοῦ φυτοῦ, καλοῦ ζώου· διότι τὸ ἀρχέτυπον πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται εἰς ὅλα τὰ περιστατόμενα καλὰ· ἀλλ' ἀρχέτυπον καλοῦ αἵκου ἔμπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς θεάτρον, ἢ ναὸν, ἢ γέφυραν; καὶ τοποθεσία Πῶς ποτε πρέπει νὰ παρασταθῇ διὰ νὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὸ ἰδανικόν; ποῖον σχῆμα πρέπει νὰ ἔχωσιν αἱ βουνοί, αἱ κοιλάδες, αἱ ποταμοί, τὰ δένδρα διὰ νὰ εἶναι συνῶδὰ καὶ ὁμόφωνα μὲ τὸ ἰδανικόν; Ζῶον καλοῦ ἰδανικόν, ἐπειδὴ καὶ ἔχει μορφὴν καὶ τοῦτο διωρισμένην, ἔμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς παράστασιν ὁμοειδῶν ζώων· μὴ ὅλον τοῦτο ἡ μορφὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅς τις εἶναι τὸ σκοπιμώτατον ὄν, ἔμπορεῖ ἐξαιρέτως νὰ χρησιμεύσῃ εἰς σχηματισμὸν καὶ παράστασιν τοῦ ἰδανικοῦ κάλλους.

Σημειώσεις. Τὰ ἀρχέτυπα τῶν παλαιῶν τῆς Ἑλλάδος τεχνιτῶν εἶναι ἰδανικὰ ἀνθρωπίνων εἰδῶν καλλή· καὶ διὰ τοῦτο διτηρήθησαν ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα σοφὰ ἔθνη ὡς μνημεῖα καὶ παραδείγματα τῆς τοῦ καλοῦ αἰσθησεως· εἶναι ὅμως ἔκτυπα τῶν ὀρχεῖσιν τῆς καλλονῆς (ΛΖ). Τὰ ἔκτυπα ταῦτα ἐγένοντο πάντοτε διάφορα κατὰ τὸ γένος καὶ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν χαρακτῆρα· ὁ Ἀπέλλων καὶ ἡ Ἀφροδίτη τῶν παλαιῶν ἀγαλαματοποιῶν ἔμπορουν νὰ ὀνομασθῶσιν ἀρχέτυπα καλλονῆς, εἰς αὐτὰ πλησιάζουσιν, ἔσθιν εἶναι δυνατόν, εἰς τὴν τελειότητα τοῦ ἀρχέτυπου. Διαιρεῖται λοιπὸν ἡ ἰδανικὴ καλλονὴ εἰς ἀνδρὸς καὶ γυναικός, καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν εἰς νεοὺ καὶ πρεσβύτου, ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή, ὁ νέος καὶ ὁ γέρων, ἡ οἰκοδόσπουα καὶ ἡ παρθένος δὲν ἔμπορουν νὰ παρασταθῶσιν ἰδανικῶς καλοὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἐδῶ εὐρίσκεται πολλὴ παντοδραπεία· καὶ εἶναι δυνατόν νὰ πλησιάζῃ τὸ ἐν ἰδανικόν εἰς τὸ ἄλλο, ὥστε τὸ ἀνδρεῖον κάλλος ἢ τὸ γυναικειον νὰ μετέχῃ ὅπως οὖν ἀπὸ τῶν γυναικειῶν ἢ ἀνδρείων· ἡ δὲ ἀσπαισθητός αὕτη σύγκρασις καὶ ἀνάμειξις εὐρίσκεται θανμασίως, εἰς παραρληθῶσι τὰ εἶδη τοῦ Διὸς, τοῦ Ἀπολλωνος, τοῦ Ἄρεως, τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Βάχου, πρὸς τὰ εἶδη τῆς Ἥρας, τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀρτέμιδος, τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Ἥβης κτλ. διὰ τὴν τῶν παλαιῶν ἡ τέχνη ἐβουλεύετο καὶ τρόπων τινα πηγαζέτο ἀπὸ τῆς τότε ἐπικρατοῦσας μυθολογίας νὰ σχηματίσῃ τὸ ἰδανικόν κάλλος, ἐπειδὴ ἡ σωματικὴ λατρεία ἀπῆλθε καὶ σωματικῇν παράστασιν τῶν νομιζομένων θεῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐπαύσεν ἡ μυθολογία, δύνανται παλιν

ὁ Ἄγος καὶ ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου νὰ πλάσῃσι νέα ἰδανικά· διότι ἡ μὲν ἰδανικὴ καλλονὴ εἶναι ἀπόλυτος καὶ ἄπειρος, ἡ δὲ ἐμπειρικὴ ὡς πεπερασμένη ποτὲ δὲν δύναται νὰ τὴν ρῆσῃ. Διὰ τοῦτο εἶναι καὶ μάταιον νὰ ζητῶμεν τὸ ἰδανικὸν εἰς τὴν φύσιν· διότι εἴαν καὶ ἡ εἰς τὴν φύσιν ἐπικρατοῦσα πλαστικὴ δύναμις (Μεταφ. ΡΟΗ) γενῇ καλῶς σχηματισμένα κἄποτε σώματα· ἀλλὰ τὸ φυσικὸν καὶ μερικὸν καλὸν ποτὲ δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὁμοιάσῃ τὴν ἰδανικὴν ἐκείνην καλλονήν, τὴν ἐποίαν προσπαθεῖ νὰ καλλιστουργήσῃ ἢ εἰς τοῦτο ἀπαύστως ἀσχολουμένη τέχνη. Διὰ αὐτὸ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ τέχνη δανείζεται τὸ ἰδανικὸν κάλλος ἀπὸ τὴν φύσιν, ἢ τὸ συνδέτεται κατὰ ψιλὴν τῆς φύσεως μίμησιν· μόνον τὸ εἶδος γενικῶς δανείζεται ἡ τέχνη ἀπὸ τὴν φύσιν· αὐτὸ δὲ τὸ ἰδανικὸν σχηματίζει ἡ φαντασία τοῦ τεχνίτου ἐλευθερῶς, χωρὶς νὰ συνδέτῃ ἐλευκῶς τοὺς μερικοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἀπὸ μερικῆ τῆς φύσεως ἔργα. Ἐντεῦθεν ἐμποροῦμεν νὰ διαρίσωμεν εὐκλῶς τὴν τοῦ ἰδανικοῦ κάλλους πρὸς τὸ φυσικὸν διαφοράν· δεῖτε τοῦτο μὲν φαίνεται εἰς μερικὰ τῆς φύσεως ἔργα μὲ τοὺς ἐμπειρικοὺς τῶν περιορισμοὺς· ἐκεῖνα δὲ ἀγνοῖζεται ἡ τέχνη νὰ εὕρῃ ὡς ἀπόλυτον, τὸ ἐποιοῦν δὲν ἐμπρεῖ νὰ ρῆσῃ μὲ κἄν ἓν ἀπὸ τὰ μερικὰ τῆς γενήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς τοῦ καλοῦ ἁρμονίας.

ΛΘ'.

Ε'πειδὴ τὸ κάλλος βάλλει τὰς ψυχικὰς τοῦ παρατηρητοῦ δυνάμεις εἰς ἁρμονικὴν τινὰ ἐνέργειαν (ΛΖ)· ἐξ ἅπαντος πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ εἶναι ἁρμονικόν τι, ἢ νὰ τοῦ ἀποδίδῃ ὁ νοῦς μας κἄποιαν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἁρμονίαν. Εἶναι δὲ αὐτὴν, ἃν τὰ μέρη ἔχωσι πρὸς τὸ ὅλον ὠρισμένον τινὰ λόγον· καὶ ὅπου ταῦτα ἐμφιλοχωρεῖ, ἡ ἁρμονία ὀνομάζεται κυρίως συμμετρία. Ἐκ τούτου δὲ γίνεται φανερόν, Διατί εἰς τὰς ζωγραφικὰς καὶ πλαστικὰς τέχνας καὶ εἰς τὴν τεκτονικὴν αἱ ἰχ-

νογραφίαι καὶ αἱ ἀναλογίαι, τὰς ὁποίας ἀνεβίβασεν εἰς τὸν ὑψηλότετον βαθμὸν ἢ ὀξεῖα αἴσθησις τῶν Ἑλλήνων, εἶναι κανόνες τοῦ καλοῦ καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους, καὶ θέλουν εἰσθαι, ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται αἴσθησις τοῦ καλοῦ εἰς τὸν κόσμον.

Μ'. Τὰ καλὰ εἶδη, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἀρμονίας των προ-
ξενούσιν ἐσωτερικὴν ἀρμονίαν εἰς τὰς ψυχικὰς δυνάμεις τοῦ
θεωροῦ, διαιρεῖ ὁ Βουτερβέκιος εἰς δύο· εἶναι δηλονότι ἐξ
αὐτῶν τὰ μὲν καθαρώς πνευματικὰ καὶ νοερά· τὰ δὲ αἰσθητὰ
ἐντάμα καὶ νοερά.

ΜΑ'. Αἰσθητῶς καὶ νοερῶς ἐνταυτῷ ἀντιλαμβάνεται
ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀπτικὴν ἀρμονίαν. Ὅ,τι λυπεῖ τὴν ὄρασιν,
δὲν ἐμπορεῖ ποτὲ νὰ εὐαρεστήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν αἴσθησιν· ἀλ-
λὰ ποῖαν ἐνεργεῖαν κάμνουν οἱ φυσικοὶ νόμοι τῆς ὁράσεως εἰς
τὴν αἰσθηματικὴν διάθεσιν, λέγω εὐαρέστησιν καὶ δυσαρέστη-
σιν, μᾶς εἶναι ἄδηλον ὡς ἐτυποκρυπτόμενον εἰς τὰ ἐνδοτάτω
τοῦ ὀργανισμοῦ μας.

ΜΒ'. Τὸν ὀφθαλμὸν εὐφραίνουναι τὰ χρώματα· ἀλλ' ἢ
φυσικῶν ἐπίδρασις παραλλάσσει καὶ κατὰ τὴν ἀτομικὴν
ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ ὀργάνου, καὶ κατὰ τὰς ἀπειραρίθμους δια-
θέσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ κατὰ τὴν
ἡλικίαν. Ἡ χρωματικὴ ἀρμονία εὐρίσκεται εἰς τὰ χρωματισ-
μένα ἀντικείμενα, ἢ σαρκώματα, ὅπου τὰ μιγνύμενα χρώ-
ματα πρέπει νὰ φυλάττωσιν ἀναλογίαν τινὰ δυναμένην νὰ τέρ-
ψῃ τὸ ὄμμα. Καθὼς εἰς τὴν μουσικὴν ἀρμονίαν παραλλάσ-
σουσιν ὁμαλῶς καὶ κατ' ὀλίγον καὶ συνηχοῦσι σχεδὸν οἱ τό-
νοι, οὕτω συμπαρίστανται τὰ χρώματα μὲ παραλλαγὰς ἐν
ὅλῳ ἀποτελούσας εἰς τὰ χρωματισμένα ἀντικείμενα· ἀλλ' ἢ
ἀνάγωγος ἢ διεφθαρμένη αἴσθησις ὀρέγεται τὰ ὀξέως καὶ πολὺ
παραλλάσσοντα, καὶ τὰ προσβάλλοντα σφοδρότερον τὰς ὕψεις.

ΜΓ'. Πολλά χρώματα ἔχουσιν ἐπιρροὴν καὶ εἰς τὴν ἡθικὴν αἴσθησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν καὶ διάφορον εἰς διάφορα ἔσθῃ. Τὸ λευκὸν καὶ τὸ μαῦρον ἔχουν πανηγυρικόν τι καὶ σπουδαῖον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Εὐρώπης. Τὸ λευκὸν ἀπ' ὅλα σχεδὸν τὰ ἔσθῃ ἐκλαμβάνεται εἰρήνης σημεῖον· τὸ μαῦρον, πένθους καὶ λύπης· τὸ καθαρὸν χρῶμα τοῦ ἀνεφέλου οὐρανοῦ διασκεδάζει καὶ ἀπὸ τὴν καρδίαν μας τὰ νέφη τῶν λυπηρῶν ἐννοιῶν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐνεργοῦν τὰ χρώματα ἁρμονίαν τινὰ, τὴν ὁποίαν μόνον ἡ ἐσωτερικὴ αἴσθησις καὶ ὅχι ὁ ὀφθαλμὸς δύναται νὰ ἀντιληφθῇ.

ΜΔ'. Τὸ Σκιάφωτον, ἢ ἡ ἁρμονία τοῦ φωτὸς πρὸς τὴν σκιάν προξενεῖ μεγάλην εὐαρέστησιν εἰς τὸν παρατηρητὴν. Ὅσον μαγεύει τὴν καρδίαν, καὶ ὅπου τὰ φωτοσκοιούμενα ἀντικείμενα δὲν εἶναι κατ' ἑαυτὰ μεγάλης τιμῆς ἄξια, τὸ δεικνύουν θαυμάσια τινα ἀριστουργήματα ζωγράφων τῆς Ὀλλανδίας. Πῶς δὲ ἡ ὀπτικῶς μαγεύουσα ἁρμονία αὕτη ἐμπορεῖ νὰ φέρῃ τὸν παρατηρητὴν εἰς ἔκστασιν, τὸ ἀπέδειξε μάλιστα ἡ γραφὶς τοῦ Κορρέγιου.

ΜΕ'. Τίς εἶναι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν σχηματογραφίαι τινὲς εὐαρεστοῦσι τὸ ὄμμα, καὶ ἄλλαι τὸ λυποῦσι, δὲν δύναμθα νὰ καταλάβωμεν· ἡ ἀναλογία εὐθείας γραμμῆς πρὸς ἄλλην, ἢ πολλῶν πρὸς ἀλλήλας, ἢ καμπύλων γραμμῶν πρὸς εὐθείας ἢ πρὸς καμπύλας, ἀποτελεῖ εἰς πολλὰ σχήματα γεωμετρικὴν συμμετρίαν, καὶ ἁρμονίαν· ἐὰν ἦτο αὕτη αἰτία τῆς εὐαρεστικῆς, ἐπρέπε νὰ μᾶς εὐαρεστῇ ἡ θεία παντὸς γεωμετρικῶς κανονικοῦ καὶ ἁρμονικοῦ σχήματος, τὸ ὅποτον δὲν ἀληθεύει. Ἡ ἐκ τούτου λοιπὸν εὐαρέστησις προέρχεται ἀπὸ αἰτίας ἐν μέρει ἀγνώστους μας.

Μς'. Εἶναι βέβαιον, ὅτι εἰς τὴν θείαν τῶν σχηματογρα-

φιδῶν ἢ φαντασία μεταβάλλει τὸ γεωμετρικὸν εἰς αἰσθηματικὸν κέρδος· σπεύδουσι δὲ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις, ἐνῷ αἰσθάνονται τὸ καλόν, νὰ ἐξυψωθῶσιν εἰς τὸ ἄπειρον (ΔΒ'. ΛΓ'). Διὰ τοῦτο εὐθύγραμμα σχήματα δὲν δύνανται νὰ εὐαρεστήσωσι τὸν θεωρὸν, ἐπειδὴ ἡ εὐθεΐα, ἣτις σπεύδει εἰς τὸ ἄπειρον, θλάται ὡς ἀπὸ βίαντινα, ἐνῷ συνιστᾷ τὴν γωνίαν· καὶ πᾶν γωνιώδες, ὅχι μόνον δὲν εὐαρεστεῖ, ἀλλὰ καὶ λυπεῖ κατ' ὑπερβολὴν τὴν αἴσθησιν.

ΜΖ'. Ἐκ τῆς συμμετροῦ πολλῶν σχημάτων συνάφειως εἰς ἓν ὅλον, μάλιστα εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, γεννᾶται καλὸν τι εἶδος, εἰς τὸ ὅποιον αἱ εὐθεΐαι γραμμαὶ κάμνουσι θαυμασίαν ἐνέργειαν διὰ τῆς ἀναλογίας, ἀλλὰ καὶ ἐδῷ τὰ εὐθύγραμμα σχήματα, τὰ ὅποια εἶναι μέρη ἀνάλογα τοῦ συμμετροῦ ὅλου, πρέπει καὶ αὐτὰ καὶ τὸ ὅλον νὰ παριστάνωσι τρόπον τινὰ γραμμὰς καμπύλας. Ἐκ δὲ τῶν καμπύλων γραμμῶν μόνον ὁ κύκλος καὶ ἡ ἔλλειψις χρησιμεύουν ὡς βάσεις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς συμμετρίας· οὗτω δὲ ἐκ τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων, τὸ τέλειον τετράγωνον, τὸ ὅποιον διὰ τῆς ἰσότητος τῶν πλευρῶν του παριστάνει τὸν ἴσας τὰς διαμέτρους ἔχοντα κύκλον· καὶ τὸ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον, τὸ ὅποιον εἰκονίζει τὴν ἔλλειψιν, παραλαμβάνονται εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ αὐτὰ ὡς καλὰ καὶ εὐάρεστα. Τὸ ὀρθογώνιον ὁμῶς προτιμᾶται ἀπὸ τὸ τετράγωνον, ἐπειδὴ ἔχει πανταδοπότητα ἀναλογιῶν, ἐλλείπουσαν ἀπ' ἐκείνο· καὶ τοῦτο πάλιν, ἂν ἀπομακρυνθῇ πολλὰ ἀπὸ τὸ τετράγωνον, ἦγουν κατασκευασθῇ πολλὰ μακρὸν καὶ στενόν, ἐπειδὴ φαίνεται ὅτι μεταβάλλεται εἰς ἀπλὴν εὐθεΐαν, χάνει πᾶσαν τοῦ τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν.

ΜΗ'. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν τρόπον διακρίνεται εἰς τὰς σχηματογραφίας ἢ αἰσθήσεις τοῦ καλοῦ μὲ γεωμετρικοὺς κανόνας,

τῶν ὁποίων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἐξηγήθησαν οἱ λόγοι. Ἀς φαντασθῶμεν ὅμως τὸ ἐναντίον, ἥγουν ἄς παραλάβωμεν ἄλλο εὐθύγραμμον σχῆμα, π.χ. τὸ τρίγωνον, τὸ ἀπλούστατον ἀπὸ τὰ εὐθύγραμμα κανονικά· καὶ ἄς ἐπινοήσωμεν τρίγωνον οἰκοδόμημα μὲ τριγώνους θύρας, καὶ τρίγωνα παραθύρια· διατὶ ἡ τεκτονικὴ, οὐδ' εἰς τὴν νηπιότητάτης, δὲν ἀπεπλανήθη εἰς τοιαύτην ἀηδεστάτην ἀναισθησίαν; ἐπειδὴ μόνον παράφορος φαντασία ἐμπορεῖ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸ τρίγωνον τοῦ καλοῦ τὴν ἰδέαν.

ΜΟ'. Ἀλλὰ τίς ἀπὸ τὰς ἀπειραρίθμους ἔλκεῖς, καὶ τί ἀπὸ τὰ ἀπειράριθμα ὀρθογώνια εἶναι τοῦ καλοῦ ὁ κανὼν; Τὸ μῆκος τοῦ σχήματος πρέπει μέχρι τινὸς νὰ εἶναι μεγαλύτερον τοῦ πλάτους, εἴαν μέλλῃ νὰ γεννηθῇ τὸ εἰς πάντα ὀφθαλμὸν τερπνὸν μῆκος, εἴτε ἀποδοθῇ εἰς στήλην, εἴτε εἰς τὸ ἀκμαῖον ἀνάστημα νεανίου ἢ νεάνιδος· εἰ δ' ἀναλόγως ὑπερβῇ τὸ μῆκος παρὰ πολὺ ὑπὲρ τὸ πλάτος, θέλει μετατραπῇ ὁ σχηματισμὸς εἰς ῥάβδον, ἥτις ἐμπορεῖ νὰ ἐκκληφθῇ ὡς παχεῖα γραμμὴ εὐθεῖα, καὶ νὰ χάσῃ τὴν εὐαρέστησιν. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα εὐθεῖαι ἐπικλινόμεναι ἀτάκτως ἐντὸς καμπυλογράμμων σχημάτων ἀποτελοῦσι τὴν ἀηδὴ μορφὴν τῆς ἀράχνης· ἀλλὰ τίς εἶναι τῆς ἀηδίας ταύτης ὁ λόγος; βέβαιον εἶναι, ὅτι καὶ αἱ καμπύλαι τότε προξενοῦν εὐαρέστησιν, ὅτε περιέχεται εἰς αὐτὰς κάποιον ὀρθὸν καὶ ἐπίμκης· τότε ἡ φαντασία προβάλλει ἔμπροσθέντης νὰ ἐπιλύσῃ τὸ μέγα πρόβλημα, ὅχι νὰ εὕρῃ τὸν τετραγωνισμὸν τοῦ κύκλου, ἀλλὰ νὰ συνάψῃ εἰς εὐάρεστον αἴσθημα τὴν ἄπαυστον διαμάχην τοῦ ὀρθοῦ πρὸς τὸ καμπύλον· οἱ καλοὶ οὗτοι σχηματισμοὶ δὲν περιλαμβάνονται εἰς κανόνας, μὲ ὅλον ὅτι ὅλοι θεμελιούνται εἰς τὸ ὁμοειδὲς καὶ κυματῶδες. Θαυμάσιος καὶ ἀνυ-

πέρβατος κρίνεται κατὰ τὴν γραμμικὴν καλλονὴν ἢ τέχνη τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, ὡς παρατηρεῖ μὲ ἐκπληξίν του ὁ Βουτερβέκιος.

Ν'. Αἱ ἐκ παλαιοτάτων χρόνων ἐφευρεθεῖσαι στῆλαι εἶναι τόσον αἰσθηματικῶς καλαὶ καὶ εὐάρεστοι, ὥστε εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ νεώτεροι ἀρχιτέκτονες νὰ ἐπινοήσωσι τελειότερας. Τελειότητα δὲν ἐπιδέχονται ἄλλην· ὅς τις τὴν ζητεῖ, διαφθεῖρει τὸ τέλειον τῆς ὑπαρχούσης καλλονῆς· ἀλλὰ πόθεν ἐκπηγάξει ἡ καλλονή των αὐτῆ; τίποτ' ἄλλο δὲν δυνάμεθα νὰ αἰτιολογήσωμεν πλεόν, εἰμὴ ὅτι ἀνάγεται τὸ σχῆμα των εἰς τὸ τετράγωνον, καὶ εἰς τὸ ὀρθογώνιον, καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τούτων παριστανόμενα καμπύλα, λέγω τὸν κύκλον καὶ τὴν ἑλλειψιν, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται τὸ τῶν σχηματογραφιῶν κάλλος (ΜΖ'). Ποτὲ δὲν εὐηρέστησαν ὀφθαλμὸν θεατοῦ πλάγιοι σχηματισμοί.

ΝΑ'. Ἡ Ἀρμονία λέγεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ διὰ τῆς ἀκοῆς γινόμενα ἀντιληπτά κάλλη (ΚΖ'), ἢ εἰς τὴν Μουσικὴν· καὶ πολλὰ εὐλόγως· ἐπειδὴ εἰς αὐτὴν προσαρμόζονται καὶ προσοικειόνονται θαυμασίως οἱ τόνοι, εἰς τὸ νὰ προσενῶσι τέρψιν εἰς τὸν ἀκούοντα· ἀλλ' ἡ θεωρία τῆς ἀρμονίας ταύτης δὲν εἶναι ἔργον τῆς Αἰσθηματικῆς· εἶναι μέρος τῆς Μουσικῆς τεχνῆς, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ μελετήσωσιν, ὅσοι θέλουν νὰ καταλαμβάνωσι τοὺς λόγους ταύτης τῆς ἀρμονίας. Εἰς τὸ ἐφηρμοσμένον μέρος ταύτης τῆς πραγματείας θέλομεν εἰπεῖν ὀλίγα τινα περὶ αὐτῆς.

ΝΒ'. Καθαρῶς νοερά, ἥγουν δι' οὐδεμιᾶς ἀπὸ τὰς γνωστὰς ἐνεργείας τοῦ ὀργανισμοῦ ἀποτελουμένη ἀρμονία, ἀνήκει εἰς τὴν καλλονὴν ἀνθρωπίνων στοχασμῶν καὶ φρονημάτων. Τὴν καλλονὴν ταύτην ἀντιλαμβάνεται μόνον ἡ ἐσωτερικὴ αἰ-

σθῆσις· οἱ στοχασμοὶ, ὅσους παριστάνονται μετὰ πιθανότητα, καὶ περιπλέκονται μετὰ ἀρμονίαν καὶ συνθήκην, ἢ ἀναγγέλλουσι τὸ ἀνεύθυνον καὶ ἀθῶον καὶ ἄκακον ἦθος, προξενούσιν ἀπερίγραπτόν τινα ἐσωτερικὴν εὐαρέστησιν· ἀλλὰ ποῖα τις πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρμονία των, καὶ ποῖον τὸ εἶδος των διὰ νὰ φανῶσιν εὐάρεστοι, ὅθεν δύναται νὰ περιγραφῇ ἐνταῦθα εἰς γενικοὺς κανόνας. Ἡ καθαρῶς νοερά ἀρμονία, διὰ νὰ προξενήσῃ καὶ εἰς ἄλλους εὐαρέστησιν, πρέπει νὰ ἐκτεθῇ δι' ὁρατῶν ἢ ἀκουστῶν σημείων, καὶ νὰ κατασταθῇ αἰσθητῶς ἅμα καὶ νοερῶς ἀρμονία, ὡς εἴπαμεν (ΚΗ').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Π ε ρ ῖ Ὑ ψ ο υ ς.

ΝΓ'.

Διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησιν ἢ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ, ὅτι αὕτη μὲν ἐκπηγάξει ἀπὸ τὴν ὕλην ἢ τὴν ποσότητα· ἐκείνη δὲ, ἀπὸ τὸ εἶδος ἢ τὴν ποιότητα (Γ', ΚΔ')· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ τὸ ὕψος νὰ εὐρεθῇ καὶ εἰς τὰ ἀμορφὰ φαινόμενα πράγματα, ὅποια εἶναι ὅρη εἰς ὅψιν μὴ περιλαμβανόμενα, κύματα θαλάσσης ἐπαλλήλως πίπτοντα κτλ. Τοῦ Ὑψηλοῦ λοιπὸν σκιαγραφικὸς ὁρισμὸς ἐμπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ ὅτι εἶναι πᾶν τὸ ἀρέσκον διὰ ποσότητα· καὶ τοῦ Ὑψους, ὅτι εἶναι τοῦ πράγματος ιδιότης, διὰ τῆς ὁποίας διεγείρεται ἐκ τοῦ μεγέθους εὐφροσύνη εἰς τὸν παρατηρητήν. Καὶ διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου μᾶς δίδεται ἀφορμὴ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν τελειοτέραν ἐξήγησιν τοῦ Ὑψους, καθὼς εἴπαμεν καὶ περὶ τοῦ κάλλους (ΚΔ').

ΝΔ'. Τὰ μέγεθῃ ἐμποροῦν νὰ προσδιορισθῶσι συγκρινόμενα μὲ ἄλλο μέγεθος (Μεταφ. ΕΣ'). διὰ τοῦτο, ἐὰν πράγματι, ἐνῷ τὸ παρατηροῦμεν, μᾶς φαίνεται ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον παρὰ ἄλλο, ἐξυφόνεται τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἰς τὴν φαντασίαν μας ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μέγα, καὶ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην τὸ ὀνομάζομεν ὑψηλόν.

ΝΕ'. Μέγεθος πεπερασμένον δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀσυγκρίτως μέγα, ὅσον ἂν ἤθελεν εἶσθαι μέγα· διότι πάντοτε ἐμπορεῖ καὶ νὰ νοηθῇ ἄλλο μεγαλύτερον, πρὸς τὸ ὁποῖον συγκρινόμενον νὰ φανῇ ἐκεῖνο μικρόν. Τὸ μέγιστον τῆς Γῆς ὅρος ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν Γῆν, καὶ ἡ Γῆ ὡς πρὸς τὸν ἥλιον, καὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος ὡς πρὸς ὅλον τὸ ἡλιακὸν σύστημα, φαίνονται πράγματα μικρά· μόνον τὸ ἄπειρον ἐμπορεῖ νὰ φανῇ ἀσυγκρίτως μέγα, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ γείνη καταληπτὸν (Μετὰφυσ. ΕΖ'. Σημ.). Μᾶς φαίνεται ὅμως καίποτε ὅτι παρατηροῦμεν τι ὅχι μόνον μέγα, ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως μέγα, ὥστε δὲν εὐρίσκαμεν μέτρον, διὰ τοῦ ὁποῖου νὰ τὸ ἐκτιμήσωμεν· ὑπερβαίνει λοιπὸν κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν πᾶσαν σύγκρισιν, καὶ μᾶς φαίνεται ἀπολύτως μέγα καὶ ὑψηλόν. (ΝΔ').

ΝΖ'. Τὸ ὑψηλὸν γίνεται ἀντιληπτὸν ἢ ἐξωτερικῶς ἢ μόνον ἐσωτερικῶς· εἰς ἐκεῖνο μὲν περιέχεται πᾶν σωματικὸν μέγεθος· καὶ ὀνομάζεται σωματικὸν ὑψηλόν· εἰς τοῦτο δὲ, πᾶν πνευματικὸν καὶ νοερὸν, καὶ ὀνομάζεται νοερὸν ὑψηλόν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέγεθος τῶν ἀντικειμένων εἶναι ἢ ἐκτεταμένον ἢ ἐπιτεταμένον (Μεταφ. ΕΓ')· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καθὲν χωριστὰ, ὡς πρὸς τὸ ὑψηλόν.

ΝΗ'. Ὅταν μέγεθος ἐκτεταμένον ὑπερέχει πᾶν ἄλλο, μᾶς φαίνεται ἀμέτρητον· ὅρος, φέρ' εἰπεῖν, μέγα, ὁ ἑναστρος Οὐρανός, ὁ Ὠκεανός κτλ. καὶ ἀμέτρητον μὲν δὲν εἶναι διὰ λο-

γικῆς ἢ μαθηματικῆς ἀριθμήσεως, ἥτις δὲν γνωρίζει καὶ ἐν μέγιστον ὡς προαγομένη ἐπ' ἄπειρον· εἶναι δὲ ἀμέτρητον αἰσθητῶς, ἐπειδὴ ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς αἰσθήσεως. Ὁ Λόγος, ὅστις ὡς πολλάκις εἶπαμεν ζητεῖ τὸ ἀπόλυτον, ἐκ τῆς ὕψεως τοιούτων ἀμετρήτων φαινομένων μεγεθῶν, διεγείρεται εἰς τὸ νὰ τὰ ἐκλάβῃ ὡς ἀπροσδιόριστα ὅλα, καὶ νὰ ἀναβιβάσῃ τὸ ὕψος των ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Δίδει λοιπὸν τὸ αἰσθητῶς ἀντικείμενον ἀφορμὴν εἰς τὸν παρατηρητὴν νὰ στοχασθῇ, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐξυψόνεται ὑπὲρ τὸν αἰσθητὸν κόσμον διὰ τοῦ Λόγου, ὅστις προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ, ἐὰν καὶ ἀμυδρῶς, τὸ ἀπόλυτον· ἡ συνειδήσις αὕτη εἶναι ἡνωμένη μὲ κάποιαν εὐθυμίαν· καὶ ἀποδίδει τὸ ὕψος καὶ εἰς τὸ ἀντικείμενον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπροξενήθη ἡ συνειδήσις αὕτη· ὁνομάζεται δὲ τοῦτο ὕψος κατ' ἑκτασιν, ἡ Μαθηματικόν.

ΝΗ'. Ἄλλ' ἐάν τι κατ' ἐπίτασιν ὑπερέχητι ἄλλο ἀσυκρίτως· χειμῶν, φέρ' εἰπεῖν, σφοδρὸς τῆς θαλάσσης, ῥαγδαῖος ὕετος, κρατὴρ Ἡφαίστειου ὄρους ἀναφλεγόμενος, σεισμός τῆς γῆς ἰσχυρὸς, ψύχος ὀριμύτατος κτλ. τὸ τοιοῦτον μᾶς φαίνεται μέγιστον κατὰ δυναμικὴν σημασίαν· αἱ δὲ δυνάμεις ἐκτιμῶνται ἢ μὲ φυσικὰ, ἢ ἐνταυτῷ καὶ μὲ ἡθικὰ μέτρα· διότι πρῶτον μέγιστον δυναμικῶς μᾶς φαίνεται ἄμαχον, καὶ ἐνταυτῷ φοβερὸν· ἀλλ' ἐνταυτῷ συναισθανόμεθα καὶ τὴν ἡθικὴν ἡμῶν δύναμιν, διὰ τὴν ὁποίαν κἄνεν ἰσχυρὸν καὶ κραταῖον δὲν δύναται νὰ βιάσῃ τὴν θέλησίν μας· πολὺ πρότερον ἐμπορεῖ νὰ μᾶς ἐξουθενώσῃ. Τὸ αἰσθητῶς λοιπὸν ἄμαχον δίδει εἰς τὸν παρατηρητὴν ἀφορμὴν νὰ καταλάβῃ, ὅτι ἐξυψόγεται ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς αἰσθήσεως ὡς πρὸς τὸ πρακτικὸν τῆς ζωῆς του μέρος, καὶ ἡ συνειδήσις αὕτη εἶναι ἡνωμένη μὲ κά-

ποῖαν χαρὰν, διὰ τὴν ὁποῖαν ὀνομάζομεν ὑψηλὸν τὸ, ἐκ τοῦ ὁποίου τὴν ἐλάβαμεν· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο ὕψος κατ' ἐπίτασιν ἢ δυναμικόν. Πολλάκις δὲ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τὸ ἐμπορεῖ νὰ εἶναι καὶ μαθηματικῶς καὶ δυναμικῶς ὑψηλόν· οἷον, ὠκεανὸς χειμαζόμενος, ἢ μέγα καὶ πυρίπνου, ἐνταυτῷ ὅρος· ἀλλ' αἱ περιστάσεις κάμνουν τὸν παρατηρητὴν νὰ προσέχῃ εἰς τὸ ἐν ἢ τὸ ἄλλο μόνον ὕψος.

Σημείωσις. Περί τῆς διαφορᾶς τοῦ σωματικοῦ πρὸς τὸ νοερὸν ὑψηλόν (Ν5) σημειόμενον τὰ ἐφεξῆς. α') Τὸ σωματικὸν ὑψηλόν, καθὼς καὶ τὸ σωματικὸν κάλλος συναντᾶται εἰς μένον τὰ ὁρατὰ καὶ ἀκουστὰ πράγματα (ΚΔ)· διότι καὶ τὰ ἀκουστὰ παριστάνονται εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ποτε ἀσυγκρίτως μεγάλα· οἷον, ἡ βροντὴ τοῦ κεραυνοῦ, ἡ ἐκπυρσοκρότησις τῶν κανονίων, ὁ βρασμὸς τῆς χειμαζομένης θαλάσσης κτλ. ἀλλ' ἀνήκουσεν εἰς τὰ κατ' ἐπίτασιν ὑψηλὰ, ἐπειδὴ φανερόνουναι ἰσχυραὶ αἰτίαι. Ἐξ ἐναντίας δὲ τὰ ὁφρατὰ καὶ τὰ γευστὰ καὶ τὰ ἀπτά δὲν ἐμποροῦν νὰ παρασταθῶσιν ἀσυγκρίτως μεγάλα οὔτε κατ' ἔκτασιν, οὔτε κατ' ἐπίτασιν, ἐπομένως δὲ οὐδὲ νὰ γεμίτωσιν τὴν ψυχὴν μὲ τὸ αἶσθημα ἢ πάθημα τοῦ ὕψους· β'). Τὸ νοερὸν ὑψηλὸν ἀποδίδεται εἰς τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν, ἔταν δὲ ἐξαικονίσεως προσπαθοῦμεν νὰ τὰ κάμνουν αἰσθητὰ, καὶ τὰ παριστῶμεν εἰς τὴν ψυχὴν ἀσυγκρίτως μεγάλα. Τοιούτου εἶναι ἡ αἰωνιότης παριστανομένη κατ' ἔκτασιν τόσον μεγάλη, ὥστ' εἶπεν ὁ Δαβὶδ περὶ αὐτῆς, ὅτι χίλια ἔτη παραβαλλόμενα πρὸς αὐτὴν εἶναι ὡς ἡμέρα ἢ ἔχθες· ὁ Κρύγιος ἀναφέρει εἰς τὴν Αἰσθηματικὴν του (§. 26. Anmerk. 3) τὸν ποιητὴν Ἀλλερν (Haller) λέγοντα, ὅτι οὐδ' ὁ νοῦς ὁ ὑπὲρ πάντα τὰ τάχιστα τάχιστος δύναται νὰ μετρήσῃ τὴν αἰωνιότητα· ἰδοὺ πῶς ὑψηλὰ παριστάνει αἰσθητῶς τὴν ὑπὲρ αἴσθησιν αἰωνιότητα εἰς τὸ εἰς αἴτην ποιήματός.

Die schnellen Schwingen der Gedanken,
Wogegen Zeit und Schall und Wind,
Und selbst des Lichtes Flügel langsam sind,
Ermüden über dir und finden keine Schranken.
"Ηγουν.

Τὰ τάχιστα πτερὰ τοῦ Νοῦ θαυμάσια μὲν τρέχουν,
Χρόνος, ἤχον καὶ ἀνεμον, εἰς τάχος ὑπερέχουν,
Καὶ τοῦ φωτ' ἑ τὰς πτέρυγας ἐλέγχουν ἀργόπορους·
Ἀλλ' ἐμπροσθεν σου ἀτονοῦν, οὐδὲ εὐρίσκουν ὄρους.

Πολλάκις δὲ τὸ νεορῶς ὑψηλὸν μᾶς φαίνεται κατ' ἐπίτασιν, ἔπει-
δὴ ἐκ μόνης τῆς ἐνεργείας του τοῦ γνωρίζομεν· οὕτω παριστάνει ὁ Ὀμη-
ρος τὸν Δία ὅτι καὶ τὸν Ὀλυμπον μὲ μόνου τοῦ νεύματου.

Ἦ, καὶ κινᾷσθαι ἐπ' ὄφρ' οὐσι νεύσε Κρονίων,

— — — μέγαν δ' ἐλείξευ Ὀλυμπον.

Πολὺ δὲ θεοπρεπέστερα καὶ ὑψηλότερα ἐξοικονίζει ὁ Διόπτης
Μωῦσῃς τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ παντοδυναμίαν εἰς τὴν δι' ἐνὸς λόγου
γένεσιν τοῦ φωτός. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενήσθτω φῶς, καὶ ἐγένετο
φῶς.» Νοερῶς ὑψηλὸν εἶναι καὶ τὸ ἡθικὸν φρόνημα, ὅταν ἐξοικονίζεται
ἐξωτερικῶς, ἢ ὡς ἡθικῶς ὁ γὰρ τὸν ἢ ὡς ἡθικῶς κακόν. Οὕτως ὁ Ὀμη-
ρος ἐξοικονίζει τὸν Ἀχιλλεῖα ὑπερασπιζόμενον τὰ δίκαια τῶν ἐμογενῶν
του μὲ λείοντα, τοῦ ἐποίου

— — — — — στένει ἄλκιμον ἦτορ,

Οὐρῇ δὲ πλευράς τε καὶ ἰσχία ἀμφοτέρωθεν

Μαστίεται, ἔδ' αὐτὸν ἐπατρύνει μαχέσασθαι (Ιλιάδ. Γ. 170.).

Οὕτως ἡ Μήδεια ἐκδικουμένη τὸν ἄνδρα της, καὶ δουλεύουσα εἰς
το πάθος της ὑπερνηκτὴ τὴν φιλοτεκνίαν, καὶ ἀπομαρτύνει τὸν θάνατον
τῶν γεννημάτων της μὲ τὰς ἰδίας ἐαυτῆς χεῖρας,

Καὶ μανθάνω μὲν οἷα ὄρν' ἐμὲ μὲλλον κακῆ.

Θυμὸς δὲ κοίσισων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.

Λέγει περὶ τῆς λυσσώδους της ἀποφάσεως ὁ Εὐριπίδης (Μῆδ.
107H). Φέρουσι δὲ οἱ νεώτεροι περὶ ὕψους συγγραφῆς τῆς αὐτῆς Μηδείας
τὴν εἰς τὸν τροφόν της ἀπόκρισιν, τὴν ὁποίαν βαλλεῖ εἰς τὸ στέμα
της ὁ Γάλλος ποιητὴς Κορνήλιος (Act. 1 Scen. 1.)

Votre pais vous hait, votre époux est sans foi,

Dans un si grand revers, que vous reste-t-il? M. moi

Ἦ γοῦν,

Μίσος ἔχεις τῆς πατρίδος, ἀπιστίαν τοῦ ἀνδρός,

Εἰς κατάστασιν τοιαύτην τίς σέ μὲν βροχίδες;

Μῆδ. Ἐγὼ! κτλ.

Ἡ τολμηρὰ αὐτῇ ἀπόκρισις φανερόν τι ὕψος φρονήματος, μ' ὅλον
ὅτι ἡ καρδιά της εἶναι ὁρεῖον μανίας καὶ κακοηθείας. Ἡ δὲ συνειδήσις
τοιαύτης ἀσυνγκρίτου δυνάμεως ἐξυψώνει πάντοτε τὴν ψυχὴν, ἥ τις εἰ-
φραίνεται ὅπως οὐκ ἐννοοῦσα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἐλευθερίας του
Διέλευσεως, ἀντιστάται εἰς πᾶσαν δύναμιν μ' ὅλον ὅτι ἡ ἐκ κακοηθείας
ἀντίστασις προξενεῖ δυσαρτέτησιν, Ἄλλα δὲ εἶδη τοῦ ὑψηλοῦ, τὸ ὑ-
ψηλόν, φέρ' εἶπεν, τῶν αἰσθημάτων, τῆς φαντασίας, τοῦ νοός, τῆς
καρδίας, τῶν πραγμάτων, τῶν διανοημάτων, τῶν ῥημάτων κτλ. ἢ δὲν
χρειαζονται καμμίαν ἐρμηνείαν, ἢ ἐπιστηρίζονται εἰς ψευδεῖς ἐννοίας τοῦ
ὑψηλοῦ, ἢ συγχέονται μὲ ἄλλας συγγενεῖς πρὸς τὸ ὑψηλὸν αἰσθημα-

τικῆς ιδιότητος· ἢ τελευταίου ἢ θεωρίαν εἶναι ἔργον μερικῶν τῶν τεχνῶν, καὶ ὅχι τῆς ἐν γένει Αἰσθηματικῆς ἐπιστήμης.

ΝΘ'. Ἀναβιβάζει λοιπὸν τὴν ψυχὴν εἰς τὸν νοητὸν κόσμον πλεόν τὸ ὕψος παρὰ τὸ κάλλος, ἐπειδὴ δὲν ἐνεργεῖ διὰ τοῦ εἶδους, ἀλλὰ διὰ τοῦ μεγέθους (Λ', ΝΖ'). διότι τὸ πεπερασμένον ἀντιληπτὸν πλατύνομεν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου ἕως τὸ ἄπειρον· καὶ δὲν ὑπαικάζομεν μόνον τὸ ἄπειρον διὰ τοῦ πεπερασμένου, καθὼς ἐκάμναμεν εἰς τὸ καλὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐποπτεύομεν, ὅσον δυνάμεθα. Ἰψηλὸν εἶναι λοιπὸν, τὸ ὅποσον διὰ τοῦ ἀσύγκριτου αὐτοῦ μεγέθους μᾶς κάμνει νὰ ἐποπτεύομεν τὸ ἄπειρον εἰς τὸ πεπερασμένον, καὶ διὰ τοῦτο ἀρέσκει τὸν παρατηρητὴν· καὶ ὕψος εἶναι ἐκείνη τοῦ πράγματος ἡ ιδιότης, διὰ τῆς ὁποίας μὲ τὸ ἀσύγκριτόν του μέγεθος ἐμφανίζει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηρητοῦ τὸ ἄπειρον εἰς τὸ πεπερασμένον, καὶ διὰ τοῦτο διεγείρει εἰς αὐτὸν αἰσθημα εὐφρόσυνον (ΑΒ', ΝΓ').

Ξ'. Ἡ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ εὐαρέστησις συνεπιφέρει καί ποίαν θυσαρέστησιν, οὐδ' εἶναι καθαρὰ καὶ ἄκρατος καθὼς ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ (ΑΕ'). διότι ἐδῶ ἡ ψυχὴ στενοχωρεῖται, ἐπειδὴ ἡ φαντασία δὲν χωρεῖ τὸ ἀσύγκριτον τοῦ ὑψηλοῦ μέγεθος· καὶ τοῦτο τῆς προξενεῖ λύπην· ἀλλ' ἐνῶ πάλιν ὁ Λόγος παραβάλλει τὸ ἀμέτρητον μὲ τὴν ιδέαν τοῦ ἀπολύτου, καὶ τὸ εὐρίσκει πλησιάζον εἰς τὸ ἄπειρον· ἡ σύγκρισις αὕτη εὐφραίνει τὸν παρατηρητὴν. Διὰ δὲ ταύτην τὴν μίξιν τῆς λύπης μὲ τὴν χαρὰν, ἡ ψυχὴ δὲν θεωρεῖ ἡσύχως τὸ ὑψηλόν, καθὼς τὸ καλόν, ἀλλὰ κυριεύεται ἀπὸ καί ποίαν ταραχὴν· διότι μεταβαίνει ἀπὸ καταστάσεως εἰς ἀντίθετον κατάστασιν οὕτως, ὥστε ἑκάστην ὥραν παρατηρεῖ τὰ δύο ταῦτα παθήματα· ἀλλὰ τὸ δεύτερον τὴν κυριεύει σφοδρότερα διὰ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πρώτου.

καὶ γίνεται λοιπὸν ἰσχυρωτέρα ἢ εὐφροσύνη ἐκ τοῦ ὕψους παρὰ ἐκ τοῦ κάλλους.

ΕΑ'. Ἡ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ εὐαρέστησις δὲν εἶναι ἑλευθέρα ἀπὸ πᾶν κέρδος (ΙΗ'). διότι ἐπειδὴ τὸ ὑψηλὸν μᾶς διεγείρει τὴν συνείδησιν τοῦ ἰδίου ἡμῶν αὐτῶν ὕψους, ἀναγκαιῶς μᾶς εἶναι ἐπικερδὲς ὡς θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς λογικὰ ὄντα, ἐνῷ μεγαλύνει τὴν ἐνέργειαν τοῦ Λόγου μας διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ μεγέθους τῶν πραγμάτων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἀσύγκριτον μέγεθος μᾶς εἶναι ἐπικερδὲς μόνον ὡς λογικὰ ὄντα, ἐνῷ γνωρίζομεν, ὅτι μόνον οἱ ἄνθρωποι τὸ ἀντιλαμβάνονται· τὸ κέρδος ἄρα τοῦτο εἶναι πνευματικὸν ἢ λογικόν, καὶ συγγενεῦει μὲ τὸ ἐκ τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἀγαθοῦ· ἀλλ' ὑποθέτει ψυχὴν μεγαλητέραν καὶ ἥθην χρηστότερα παρὰ τὸ καλόν· διότι μόνον μεγάλαι ψυχαὶ ἀρέσκονται εἰς τὰς ὑψηλὰς· ὅστις δὲ ἢ δὲν ἔχει καμμίαν ἐννοίαν τοῦ ὑψηλοῦ (φέρ' εἰπεῖν τοῦ Ὀλκεανοῦ) ἢ φοβεῖται ἀπ' αὐτὸ (ἀπὸ ἐπικρατοῦντα, φέρ' εἰπεῖν, ἀνεμοστροφίλου), ἀδύνατον εἶναι νὰ αἰσθανθῇ τὸ ὕψος τοῦ πράγματος, καὶ νὰ ἀρεσθῇ εἰς αὐτό. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι θεωροῦντες τὸ ὑψηλὸν πίπτουσιν εἰς τρομεράν τινα ἔκστασιν, ἥτις δὲν ὕψονει, ἀλλὰ κρημνίζει τὴν ψυχὴν των, καὶ παγώνει τὰ σῶματων, καὶ τρόπον τινὰ τὸ καρφώνει κατὰ γῆς ὡς στύλον.

ΕΒ'. Ἐκ δὲ τούτων συμπεραίνεται, ὅτι τὸ ὑψηλὸν ἔχει τοιαύτην πρὸς τὰς ψυχικὰς ἡμῶν δυνάμεις σχέσιν, ὥστε διὰ τοῦ ἀσυγκρίτου μεγέθους συστέλλει μὲν φαντασίαν καὶ νοῦν, ἐκτείνει δὲ καὶ μεγαλύνει τὸν Λόγον. Διὰ τοῦτο, ἐνῷ ἀντιλαμβάνόμεθα τὸ ὑψηλόν, ἐνθεν μὲν ἐμποδίζεται τρόπον τινα ἢ τῆς ζωῆς ἡμῶς αἰσθήσεις, ἐνθεν δὲ ἐπιτείνεται πλεόν, ἐπειδὴ ἐκ τῆς συστολῆς ταύτης μᾶς ἐνδιεγείρεται ἡ συνείδησις τοῦ ἰδίου ἡμῶν ὕψους ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς αἰσθήσεως· καὶ ἐκ

τούτου ἀρεσκόμεθα· Ἡ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ λοιπὸν εὐαρέσθησις δὲν εἶναι ἄλλο τίποτε, εἰμὴ ἡ δι' ἀντιλήψεως ἀσυγκρίτου μεγέθους πρῶτον μὲν ἐμπαδίζομένη, ἔπειτα δὲ ἰσχυρότερα ἐπιτεινομένη αἰσθήσεις τῆς ζωῆς· καὶ ἐπομένως εἶναι ἀνάμικτόν τι ἐκ λύτης καὶ χαρᾶς πάθημα (Ε').

ΕΓ'. Ἐὰν δὲ ἡ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ μεταβολὴ τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν καταστάσεως δὲν συμβαίνει πάντοτε, οὐδ' εἰς πάντας ἐπίσης, αἴτιον εἶναι, ὅτι καὶ τὰ ἀντικείμενα δὲν εἶναι ἐπίσης πάντα ὑψηλά· καὶ οἱ τούτων θεωροὶ δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν κρᾶσιν· τὸ ὅποσον πρέπει νὰ σημειωθῇ ἀκριβοῶς καὶ περὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦ κάλλους.

ΕΔ'. Ἐκ δὲ τούτων ἀπάντων συνάγεται ὁ ἐφεξῆς τέλειος ὁρισμός. Ὑψηλὸν εἶναι πᾶν ὅ,τι διὰ τοῦ εἰς μέτρον ἀπεριλήπτου μεγέθους του ἀναβιβάζει ὑψηλότατα τὰς ψυχικὰς τοῦ θεωροῦ δυνάμεις· ἢ, Ὑψος εἶναι ἐκείνη τῶν πραγμάτων ἡ ἰδιότης, διὰ τῆς ὁποίας ἐκ τοῦ μεγέθους μεγαλύνονται αἱ λογικαὶ τοῦ θεωροῦ δυνάμεις, καὶ ἐπιτείνεται ἡ τῆς ζωῆς αἰσθήσις εἰς τὴν ψυχὴν του (ΔΕ' ΝΓ', ΝΘ').

Σημείωσις. Οἱ παλαιοὶ συνέχεαν πολλάκις τὸ ὕψος τοῦ λέγου μετὰ τὸ ὕψος τῶν πραγμάτων, τὸ ὅποσον ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ καθ' ἑαυτὸ καὶ ἀσχετῶς ἐκεῖνου. Περὶ ὕψους λόγου χρεωστοῦσι νὰ πραγματευθῶνται ἡ Ποιητικὴ καὶ ἡ Ῥητορικὴ, αἵ τινες πρέπει νὰ θεμελιώσωσι τὰς θεωρίας των εἰς ὅσα διδάσκει περὶ ὕψους καθολικῶς ἡ καθαρὰ Αἰσθηματικὴ. Τοιαύτην σύγχυσιν ἔκαμε καὶ ὁ Λογγίνος εἰς τὸ περίφημον περὶ ὕψους σύγγραμμάτου, ὅπου (Κεφ. Α') λέγει ὅτι «ἀρότης καὶ ἐξοχὴ τις λόγων ἐστὶ τὸ ὕψος». Παρακατῶν δὲ ἐμίλει γενικώτερα, ὅτι «οὐκ εἰς πεισῶ τοὺς ἀκροαμένους, ἀλλ' εἰς ἔκστασιν ἄγει τὰ ὑπερφυά». Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι εἰς καὶ ἑλλιπῶς ἐξήγησε τοῦ ὕψους τὴν ἔννοιαν ὁ Λογγίνος, ἀλλ' ἐδείξε ὅτι εἶχεν ἀμυδρόν τινα εἰκασίαν τῆς τελειοτέρας. Ταύτην δὲ τὴν εἰκασίαν ἐκθέτει σαφέστατα εἰς τὸ Ζ' Κεφ. λέγων «Φύσεικως ὑπὸ τῆς τοῦ ὕψους ἐπαίρεται ἡμῶν ἡ ψυχὴ, καὶ γαυροῦν τι ἀνάστημα λαμβάνουσα πληροῦται χαρᾶς καὶ μεγαλαυχίας». Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι καὶ ὅ,τι λέγει εἰς τὸ ΔΕ' Κεφ. ὅτι δὲν θαυμάζομεν

καὶ μικρὰ καὶ διαυγῇ καὶ χρήσιμα· ρεῖθρα· ἀλλὰ τὸν Νεῖλον καὶ Ἰστρον καὶ Ῥῆνον· πολὺ δ' ἔτι μάλλον τὸν Ὀκεανόν· οὐδέγε τὸ ὑφ' ἡμῶν του-
τὶ φλόγον ἀνακαίεμενον, ἐπεὶ καθαρὸν σώζει τὸ φεγγος, ἐκπληττέμεθα
τῶν οὐρανίων μάλλον, καίτοι πολλάκις ἐπιτοκοπομενων.» Σημειώδης δὲ
εἶναι καὶ ἡ γνώμη του, ὅτι πηγαὶ τῆς ὑψηγορίας (Κερ. Η') εἶναι τὸ πε-
ρὶ τὰς νοήσεις ἀρρεπτόλεον, καὶ τὸ μεγαλοφύς (Κερ. Θ') καὶ γενναῖον.

ΕΕ'. Τὸ ὕψος ἐμπορεῖ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸ κάλλος μέχρι
τινῶν ὀρίων· οἷοτι οὔτε εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ κάλλους ἀντίκειται
νὰ ἔχῃ τι μεγάλην μορφήν, οὔτε εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ὕψους ἡ
καλὴ μορφή. Διὰ τοῦτο οἱ παλαιοὶ τεχνῖται συνέζευξαν εἰς
πολλάτων ἔργα τὸν τύπον τοῦ ὕψους μὲ τὸν τοῦ κάλλους.
Ἀγάλματα Θεῶν καὶ Ἡρώων ἐκατασκευάσαν ἐπίτηδες ὑπὲρ
τὸ σύνθησες ἀνάστημα τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ δείξουν τὴν ὑ-
ψηλὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν εἶχαν οἱ τότε περὶ τῶν παριστανο-
μένων. Ὁ Φειδίας, φέρ' εἰπεῖν, δὲν ἤθελε παραστήσειν τὸν
Πατέρα τῶν Θεῶν καὶ τῶν Ἀνδρῶν Δία, ἐὰν δὲν τοῦ ἔκαμνε
σῶμα ὑπερβαῖνον τὰ μέτρα τοῦ ἀνθρωπίνου ἀναστήματος. Καί
εἰς οἰκοδομήματα δὲ ἐμπορεῖ νὰ συναφθῇ τὸ καλὸν μὲ τὸ ὑψη-
λόν. Τοιοῦτοί εἶναι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς ἁγίας
Σοφίας, ὁ τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ, τοῦ ἁγίου Παύλου ἐν
Λουδινίῳ, καὶ ἄλλοι τινὲς καὶ καλοὶ καὶ μεγάλοι ναοὶ, οἵτι-
νες μᾶς παριστάνονται τρόπον τινα εἰκόνες τοῦ μεγάλου καὶ
ἀπεράντου οὐρανοῦ.

Ες'. Ἀλλ' ἡ τέχνη περιορίζει ἐξ ἀνάγκης τὴν τοῦ ὕψη-
λοῦ ἔκτασιν· οἷοτι, ἂν θελήσῃ νὰ ὑπερβῇ τὰ μέτρα, διὰ τῶν
ὁποίων ἐννοεῖ ὁ ἀνθρώπος τὸ καλόν, χάνονται οἱ κύριοι τοῦ
κάλλους χαρακτῆρες· καὶ τὸ ἔργον καταντᾷ νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα
τῶν τερατιωδῶν τῆς Αἰγύπτου πυραμίδων. Φαίνεται δὲ καὶ κατ'
ἑαυτὸ, ὅτι ἰδανικὸν ὕψος δὲν ἐμπορεῖ νὰ δοθῇ· διότι, ἐὰν δο-
θῇ, πρέπει νὰ εἶναι τῶν ὑψηλῶν τὸ ὑψιστον· καὶ ἐὰν τὸ ὑψηλόν

δὲν ἔμπορεῖ νὰ συλλάβῃ εἰς τὴν φαντασίαν του ὁ ἄνθρωπος, πῶς θέλει φαντασθῇ τὸ ὕψιστον; Ἐὰν ἡδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὸν ἀπόλυτον κόσμον (Μεταφ. ΣΚΕ'), ἡ ἐννοιά του ἤθελεν εἶσθαι δικαίως ἰδανικόν τι καὶ ὕψους καὶ κάλλους ἐντάμα· ἀλλ' ὁ Θεὸς μόνος δύναται νὰ θεωρῇ τὸ ἰδανικόν τοῦτο, ὁ πάνσοφος αὐτοῦ δημιουργὸς, καὶ παντοδύναμος κύριος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων, μετεχουσῶν
ἀπὸ τοῦ κάλλους.

ΕΖ'.

Ε' φεξῆς θέλομεν εἰπεῖν περὶ ἰδιοτήτων, αἵτινες συγγενεύουσιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μὲ τὸ κάλλος καὶ ὕψος· ἀλλ' εἰπεῖν δὴ εἶναι καὶ ἰδιότητες ἀντιθετοὶ ἐκείνων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὸ Κεφάλαιον τοῦτο λέγομεν περὶ τῶν μετεχουσῶν ἀπὸ τοῦ κάλλους· εἰς δὲ τὸ ἐφεξῆς περὶ τῶν μετεχουσῶν ἀπὸ τοῦ ὕψους· καὶ ἔπειτα περὶ τῶν εἰς ταῦτα ἀντιθέτων.

ΕΗ'. Εἰς τὸ καλὸν γειτνεύει πλησιέστατα τὸ εὐεῖ-
δές· ἢ, ὡς συνευρίζομεν νὰ λέγωμεν ὑποκοριστικῶς, τὸ κα-
λούστικον, τὸ ὁποῖον κυρίως σημαίνει κατώτερον τινα βαθ-
μὸν τοῦ καλοῦ· διότι τὸ κάλλος ἐμπειρικῶς ἐξεταζόμενον
φαίνεται πάντοτε μὲ ὁριάτινα, τὰ ὁποῖα τὸ ἀπομακρύνουσι
κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀπὸ τοῦ ἰδανικοῦ. Ἐμποροῦν λοι-

πὸν νὰ δοθῶσιν εἰς τὴν πείραν πολλοὶ κάλλους βαθμοί, οἱ ὅποιοι δὲν σημαίνονται μὲ λέξεις, ἀλλὰ μόνον κρίνονται, πολ-
λάκις δὲ προσδιορίζονται ἀτελῶς μὲ ἐπιρρήματικά μόρια· ὅσον,
πολλὰ καλὸν, ὀλίγον καλὸν, μετρίως καλὸν κτλ. Ὁ πρῶτος
λοιπὸν βαθμὸς μετὰ τὸ καλὸν εἶναι τὸ εὐεϊδές· ἀλλ' ἐὰν ὅ,τι
λέγει ὁ εἰς καλὸν, ἄλλος τὸ ὀνομάζει εὐεϊδές, καὶ ἐξ ἐναν-
τίας· τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς διαφόρου αἰσθήσεως, περὶ τῆς
ὁποίας θέλομεν ὁμιλήσειν ὑστερα.

ΕΘ'. Τερπνὸν ὀνομάζεται τὸ καλὸν, ὅταν διὰ τοῦ
ἡδέος κινήσῃ τὰ αἰσθητήρια, καὶ κατὰ τινὰ τρόπον διεγείρῃ
τὴν ἐπιθυμίαν. Τὸ καλὸν λοιπὸν ἐνούμενον μετὰ τοῦ ἡδέος
γίνεται τερπνόν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ καλὸν εἶναι οὐσιωδῶς διάφο-
ρον παρὰ τὸ ἡδὺ (ΙΔ'), διὰ τοῦτο δὲν ἔχει μὲν χρεῖαν τοῦ
τερπνοῦ διὰ τὴν ἀρέσῃ· διὰ δὲ τῆς προσθήκης αὐτοῦ δύναται
νὰ κάμῃ βαθύτερον εἰς τὴν ψυχὴν τύπον.

Ο'. Χάριεν εἶναι πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει εἰς τὴν ψυχὴν διὰ
ἀβρότητα τινος καὶ ἡλαρότητας τοῦ εἶδους· εἶναι λοιπὸν εἰ-
δὸς τοῦ τερπνοῦ (ΕΘ'), καὶ ἐπομένως συμβεβηκὸς τοῦ καλοῦ,
διὰ τοῦ ὁποίου κυριεύεται ἀγαπητῶς ἡ καρδιά. Παριστάνεται
δὲ μάλιστα διὰ συμμέτρου τινος κινήσεως.

Σημείωσις. Τὸ κάλλος, ὅταν ἡρέμα πληπτάξῃ εἰς τὴν ψυ-
χὴν, καὶ ὁμιλῇ πρὸς αὐτὴν ἀγαπητῶς, καὶ τὴν βάλλῃ εἰς κατὰστα-
σιν σηματομένην ὑπὸ εὐφροσύνης ἡλαρότητας, γίνεταί τὸ Χάριεν·
οὕτως ὀνομάζεται χαρίεις ὁ τέπος, ὅπου μετρίως ὑψωμένοι λόγοι σκε-
πάζονται μὲ τρυφερά πρασναῖδια, καὶ λεπτὰς δένδρων σκιὰς· ὡσαύτως
μελωδία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζονται δι' ἡλαρῶν τόνων λεπτὰ καὶ τρυ-
φερά αἰσθήματα, εἶναι χαρίεσσα· καὶ πρόσωπον ἀνδρώπου λέγεται χά-
ριεν, ὅταν παριστάνεται εἰς τὸν θεατὴν καλὸν ἐν ταῦτ' καὶ ἡλαρὸν καὶ
ἡμερον. Διὰ δὲ κινήματων, τὰ ὁποῖα εἶναι σύμμετρα μὲ τὸν χαρακτῆρα
τοῦτον, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι καὶ αὐτὰ χαρίεντα, (βλέμμα, φέρ' εἰπεῖν,
ἡλαρὸν, γέλιον τρυφερόν, βάδισμα σύμμετρον) ἐπιτείνεται τὸ χάριεν·
διότι εἰς τὴν ἀκίνησιν ἐνυποκρύπτεται στερόντι καὶ ἀκαμπτῷ. Τὸ

χάρειν μετὰ τῶν χαριέντων κοημάτων ἀποτελεῖ τῶν παλαιῶν τὴν χά-
 ρω, ἥτις ἦτο εἰς τὴν αἰσθησὶν ἐκείνων τόσον ἀγαπητὴ, ὥστ' ἐτίθετο ἐκ
 παραλλήλου μὲ τὸ 'Αφροδίτη· 'Αφροδίτη καὶ χάρις· καὶ χάρις ἐ-
 λαμβάνετο ἀντὶ 'Αφροδίτη· οἶον, «'Αρ' ῥ' τὴν Ήλεια κατὰ χάριν καὶ Θήλεια
 ἄρ' ῥ' ἐνὶ συνδυασθέντες» (Πλάτ., περὶ Νόμων)· καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ χάριεν
 ἐτίθετο τὸ ἐπαφρόδιτον. Διὰ τοῦτο αἱ Θεαὶ Χάριτες ἐσχηματίζοντο εἰς
 τρέπον, ὥστ' ἐφαίνοντο ὡς νὰ ἐκινεῖτο ἰλαρῶς καὶ εὐτακτῶς. Χαίρει
 δὲ ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν θεωρίαν τῶν χαρίτων· διὰ τοῦτο
 καὶ τὸν ὄψον ἀναμφιβόλως ἔχει τὴν ἀρχήν του ἀπὸ τοῦ χαίρει.
 Φαντάσθητι δὲ τὰς χάριτας ἀκάμπτους καὶ ἀκινήτους, ἢ βαρυντικῶς τα-
 ρασσομένας, καὶ Ήλεις καταλάβειν ὅτι ἐχάθη ἡ χάρις ἀπὸ τὰς χάρι-
 τας. Γίνεται δὲ φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ὑπάρχει καὶ κάλλος χω-
 ρὶς χάριν, καὶ χάρις χωρὶς κάλλος· διότι μόνον τὸ μαλακὸν καὶ ἰλαρὸν
 δὲν κάμνει τὰ πράγματα καλὰ, ἀλλὰ τὰ ἀναδεδυκέναι ἡδία εἰς τὰ αἰ-
 σθητήρια. Τὸ χάριεν λοιπὸν εἶναι μὲν κατ' ἑαυτὸ ἀρεστὸν, συναπτόμενον
 δὲ μετὰ τοῦ καλοῦ γίνεται εὐαρεστότερον.

ΟΑ'. Κομψὸν εἶναι τὸ καλὸν, ὅταν παριστάνεται μι-
 κρότερον παρὰ τὸ σύνθηδες. Ἡ κομψότης λοιπὸν ἀπαιτεῖ μικροτέ-
 ραν μορφήν, καὶ βαθμὸν καλλονῆς κατώτερον (ΞΗ'), προϋπο-
 θέτει ὅμως, ὅτι ὁμοίον καλὸν ὑπάρχει καὶ μεγαλύτερον, πρὸς
 τὸ ὁποῖον συγκρινόμενον ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ μικρότερον.
 Τοιαῦτα εἶναι ἄνθη, μικρὰ πτηνὰ, ὅποια εἶναι οἱ Κόλιβροι,
 παιδία καλὰ, καλοὶ νάνοι, μικραὶ εἰκόνες κτλ.

ΟΒ'. Ἐὰν τὸ καλὸν περιβαλλόμενον εἰς ἄλλο πρᾶγμα
 τὸ καλλυνή, αὐτὸ μὲν ὀνομάζεται κόσμος· τὸ δὲ ὑπ' αὐτοῦ
 καλλυνθὲν, κοσμημένον· πρᾶγμα δὲ καλὸν δὲν ἔχει
 κόσμου χρείαν· καὶ τὸ κάλλος του ὀνομάζεται ἀπλόουν,
 ὅταν εἶναι κόσμου ἐλεύθερον· ὅσον δὲ περισσύτερον πλησιάζει
 ἡ καλλονὴ εἰς τὸ ἰδανικόν, τόσον περισσύτερον ἀπαιτεῖ τὴν
 ἀπλότητα, καὶ ὁμοιάζει μὲ τὸ ὕψος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει καμ-
 μίαν κόσμου χρείαν. Καλλωπισμένον δὲ ὀνομάζεται τὸ
 μὲ πολλὴν περιέργειαν κοσμημένον. Καλλωπισμὸς λοι-
 πὸν εἶναι ὑπερβολὴ κοσμήσεως, καὶ φιλοκαλλωπιστὴς,
 ὅστις ἀγαπᾷ τὴν ὑπερβολὴν ταύτην.

ΟΓ'. Τὸ μὲν κοσμούμενον εἶναι οὐσιώδες, τὸ δὲ κοσμοῦν ἐπουσιώδες καὶ ἐνδεχόμενον· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τὸν ἄνθρωπον οὐσιώδες μέρος εἶναι τὸ σῶμα του· ἐπουσιώδες δὲ ὁ τοῦτο κοσμοῦν ἱματισμός, ἐὰν ἔχη τοῦ καλοῦ τὰς ιδιότητας. Ἐκ τούτων δὲ συνάγονται τὰ ἐφεξῆς.

α'. Πᾶς κόσμος εἶναι πάρεργον, καὶ εἰς αὐτὸν δὲν ὑπάρχει τοῦ καλοῦ ἡ οὐσία· καὶ ἡ τέχνη ταπεινύεται καὶ ἐξευτελίζεται, ὅταν ἐπιμελῇται μόνον τὸν κόσμον, καὶ μάλιστα τὸν καλλωπισμόν.

β'. Ὁ κόσμος πράγματος, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ καλὰ, δὲν συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἀναδείξῃ καλὸν τὸ ὅλον. Ἐὰν δὲ τύχῃ νὰ εἶναι αἰσχροῦν, κάμνει ἐπισεισθητέραν τὴν ἀσχημίαν του.

γ'. Τὸ καθ' ἑαυτὸ καλὸν εἶναι κόσμου ἀνευδεές.

δ'. Ἐὰν εἶναι χρεῖα νὰ κοσμηθῇ τὸ καλόν, πρέπει ὁ κόσμος νὰ μὴ σκεπάσῃ τὴν καλλονήν, ἀλλὰ νὰ τὴν διατηρῇ καὶ, εἰ δυνατόν, νὰ τὴν ἐπιτείνῃ.

ε'. Ὅταν τὸ πρᾶγμα εἶναι ἱκανῶς κοσμημένον διὰ τῆς ἰδίας του καλλονῆς, πρέπει νὰ ἀποβάλλεται ἅπας ἐπουσιώδης κόσμος· καὶ ἐπειδὴ τοιαύτη εἶναι ἡ ἰδανικὴ καλλονή· διὰ τοῦτο αὕτη εἶναι ἀνευδεὲς κόσμου, ὅστις τὴν φθείρει, ἐὰν ἐπιτεθῇ βιαίως.

ς'. Ἐκ δὲ τούτου γίνεται φανερόν Διὰ τὶ ζωγράφοι καὶ ἀγαλματοποιοὶ κατασκευάζουν γυμνὰ τὰ ἔργα των, ὅταν θέλουν νὰ τὰ ἀναδείξωσι πλησιάζοντα εἰς τὸ ἰδανικὸν κάλλος.

ζ'. Ὅπου ἐμφιλοχωρεῖ κόσμος, δὲν πρέπει μόνον νὰ εἶναι μέτριος, ἐπειδὴ ἡ ὑπερβολὴ εἶναι αὕτη καθ' ἑαυτὴν δυσάρεστος, ἀλλὰ νὰ εἶναι καὶ ἀνάλογος μὲ τὸ κοσμούμενον, π. χ. τοῦ ναοῦ ὁ κόσμος δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὸ θέατρον,

οὐδ' ὁ τῆς παρθένου εἰς ὑπανδρευμένην οἰκοδέσποιναν. Οὐδὲ πρέπει νὰ εἶναι ἄσκοπος καὶ ἀσήμαντος ὁ κόσμος, ἢ ἀπλῶς τεχνύδρια, τὰ ὅποια δὲν προξενοῦν καμμίαν ἀσχολίαν εἰς τὸ πνεῦμα.

ΟΔ. Κόσμος, ὅς τις στρέφεται εἰς μέρη ὅχι μὲν ἐπαισιώδη, ὅχι δὲ καὶ ἀνγκαῖα ὡς τὸ ὅλον· οἶον, δακτύλους, ὄνυχας, ὀδόντας, κόμην κτλ. εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ὀνομάζεται ἰδιαίτερα γλαφυρότης· τὸ δὲ κοσμημένον γλαφυρόν· τὴν μεταχειρίζονται δὲ οἱ τεχνῖται εἰς τὰ ἔργα των, γλύφοντες καὶ ἐπεξεργαζόμενοι ἐπιμελέστατα πᾶν μέρος τοῦ ὅλου. μεγάλοι ὁμως τεχνῖται μετρίως ἐπετηδεύθησαν καὶ ταύτην, ἀσχοληθέντες μόνον εἰς τὸ νὰ παραστήσωσι καλὸν τὸ ὅλον.

ΟΕ. Ὁ κόσμος δὲν δύναται νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ ὕψος, ἐπειδὴ τοῦτο μὲν εἶναι τῶν διὰ μέγεθος ἀσυγκρίτων, ἐκεῖνος δὲ τῶν μικρῶν καὶ περιωρισμένων πραγμάτων· καὶ ἡ ἐκ τοῦ ὕψους εὐαρέστησις τόσον γίνεται μεγαλητέρα, ὅσον εἶναι πλέον ἐλευθέρα ἀπὸ ἑτεροειδῆ αἰσθημάτων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος, ὅταν περιστάνῃ τὸ ὑψηλόν, πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν μεγίστην ἀπλότητα· Ἀριστα λοιπὸν ἔκαμει ὁ Λογγίνος (Περὶ Ὑψους. Κεφ. Θ'). ἐπαινέσας τὴν ἀπλουστάτην ἑρμηνείαν τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰς τὴν γένεσιν τοῦ φωτός. »Εἶπεν ὁ Θεός. Γενέστω φῶς, καὶ ἐγένετο.« ὡσάντως καὶ τὴν ἀπόκρισιν Ἀλεξάνδρου πρὸς Παρμενίωνα εἰπόντα »Εγὼ μὲν ἔλαβον ἅ ταῦτα εἰ Ἀλεξάνδρος ἤμην. Καγὼ, εἶπεν, εἰ Παρμενίων.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5.

Περὶ ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων, μετεχουσῶν
ἀπὸ τοῦ ὕψους.

ΟΣ.

Εἰς τὸ ὑψηλὸν γειτονεύει πλησιέστατα τὸ μέγα, τὸ ὅποσον κυρίως σημαίνει κατώτερόν τινα τοῦ ὑψηλοῦ βαθμόν· καὶ ἔχει λόγον πρὸς τὸ ὕψος, τὸν ὅποιον ἔχει τὸ εὐεῖδες πρὸς τὸ καλὸν (ΕΗ.). Τὸ μέγα δὲν ἀναβιβάζει μὲν τὴν ψυχὴν, ὅπου τὴν φέρει τὸ ὑψηλόν· ἀρέσκει ὁμῶς διὰ τὴν πρὸς τοῦτα συγγένειάν του.

ΟΖ. Ἐὰν τὸ μέγα ὑπερβαίνει τὸ μέγεθος τῶν ὁμοεσθῶν του πραγμάτων, ὀνομάζεται κολοσσιαιόν. Πλησιάζει λοιπὸν εἰς τὸ ὑψηλόν· καὶ δύναται, ἐὰν ἡ ὑπὲρ τὸ σύνηδες μέτρον ὑπεροχὴ καταντᾷ εἰς τὸ ἄμετρον, νὰ ἐξισωθῇ ἐντελῶς μὲ τὸ ὑψηλόν.

Σημείωσις. Τὸ κολοσσιαιὸν ἔλαβε τέτονον ἀπὸ τὸν τῆς Ῥόδου κολοσσόν τὸν τοῦ Ἥλιου ἱερὸν, τὸν ὅποιον Χάρης ὁ Λινδιος, μαθητὴς τοῦ Λυσίππου, ἐκατασκεύασε πηχῶν ἐβδόμηκοντα τὸ ὕψος, κατὰ τὸ ἐπίγραμμα·

Τὸν ἐν Ῥόδῳ κολοσσὸν ἐπτάκις δέκα

Χάρης ἐποίηε πηχέων ὁ Λινδιος.

Ἄλλοι δὲ τὸν μὲν τεχνητὴν ὠνόμασαν Λάχητα, τὸ δὲ ὕψος πηχῶν ὀγδοήκοντα. Κολοσσοὶ δὲ ἐκατασκευάσθησαν ἔπειτα πολλοὶ καὶ ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ Ῥωμαίων. Κολοσσιαιὸν δὲ γενικῶς ὠνόμασθη πᾶν τὸ ὑπερβαίνειν τὰ συνήδη τοῦ εἶδους τοῦ μέτρα· διότι ἐμπορεῖ, ὅταν δὲν ἀναφερθῇ εἰς τὸ εἶδος του, νὰ μὴ εἶναι κολοσσιαιόν. Ἐὰν δὲ ἀναβαίνει εἰς ἀμέτρητον μέγεθος, τότε ἐμπορεῖ νὰ φανῇ ὑψηλόν. Εἶναι δὲ κολοσσιαιὰ ἐκ φύσεως, καθὼς τὰ ὑψηλότερα ὄρη τῆς Γῆς· καὶ κολοσσιαιὰ ἐκ

τέχνης, καθὼς ἦτο ὁ τῆς Ῥόδου καλοσσοῦς καὶ πολλοὶ ἄλλοι, καὶ αἱ μέ-
γχι τῶν ἡμερῶν μας σωζόμεναι πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου. ἀλλὰ τὰ τῆς
τέχνης, ὅταν μάλιστα ζητῆται νὰ συναφθῇ εἰς αὐτὰ καὶ κῆποιον καλ-
λος, πρέπει νὰ γίνωνται πολὺ κατώτερα παρὰ τὰ τῆς φύσεως (ΟΕ').

ΟΗ'. Ἐὰν τὸ μέγεθος θεωρηθῇ ἡθικῶς, γίνεται τότε
τὸ Εὐγενὲς ἢ γενναῖον, τὸ ὁποῖον ἀναγγέλλει βαθμὸν
ἠθικῆς δυνάμεως ὑψηλότερον· καὶ διὰ τοῦτο διεγείρει ἰσχυ-
ρώτερα τὰς ἠθικὰς ἰδέας· εὐγενὲς, φέρ' εἰπεῖν, εἶναι ἡ συγχώ-
ρησις μεγάλων ἁμαρτημάτων· ἐθελούσιος θυσιᾶ περιουσίας
καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης καὶ
φιλανθρωπίας· ἡ εὐγένεια ἢ γενναιοτης δίδει εἰς τὸ ὑποκεί-
μενον, ὅπου εὐρίσκεται, ἀξίαν μεγάλην, καὶ ἀναγκάζει τὸν
παρατηρητὴν εἰς τὸ νὰ τὸ σέβεται. Τοιαύτη δὲ ἀξία ἐμπορεῖ
νὰ ἐνωθῇ καὶ μὲ χάριν· καὶ τότε τὸ ὑποκείμενον γίνεται καὶ
σεβάσιμον καὶ ἐράσιμον (Ο'. Σημ.). Ἐναντίον δὲ τοῦ εὐγε-
νοῦς εἶναι τὸ ἀγενὲς, τὸ ὁποῖον καταφρονοῦμεν ὅλοι ὡς ἡ-
θικῶς μικρὸν, καὶ χαμερπὲς καὶ πάσης ἀξίας ἐστερημένον.

ΟΘ'. Τὸ Πανηγυρικὸν, διὰ τοῦ ὁποῖου βάλλεται ἡ
ψυχὴ εἰς σεμνήν τινα καὶ τῆς θρησκευτικῆς ὁμοίαν κίνησιν,
καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς, τὸ ὁποῖον ἐκπέμπει πανταχόσε
τρόπον τινα δόξαν, καὶ γίνεται σύμβολον τοῦ κράτους, συγ-
γενεύουσιν ἐπίσης καὶ ταῦτα μὲ τὸ ὑψηλόν. Τοιοῦτον τι πά-
σχομεν, φέρ' εἰπεῖν, εἰς πανηγυρικόν τινα καὶ μεγαλοπρεπὲς
θρίαμβον, ὅπου ἐμφανίζεται τὸ μέγεθος τοῦ ἀνθρωπίνου κρά-
τους, μὲ τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ ὁ ἄνθρωπος πολλὰς
καὶ μεγάλας δυσκολίας. Τοιοῦτον τι μᾶς προξενεῖ ἡ ἀνατολὴ
καὶ ἡ δύσις τοῦ Ἡλίου, τὸ πανηγυρικώτατον καὶ μεγαλο-
πρεπέστατον θέαμα, ἀφ' ὅσα δύναται νὰ μᾶς προσφέρῃ εἰς τὰς
αἰσθήσεις ἡ φύσις. Εἰς αὐτὸ φαίνεται τὸ μέγεθος τοῦ κράτους
τῆς φύσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ τὴν φύσιν δημιουργήσαντος, ἐπειδὴ

διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν λαμπροτάτων του ἀκτίνων ἐξεικονίζεται ἢ τὰ πάντα περιέχουσα καὶ δεσπόζουσα κυριαρχία τῆς Θεότητος. Πανηγυρικὸν λοιπὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς ἀποδίδονται μάλιστα εἰς τοιαῦτα ὑποκείμενα, εἰς τὰ ὅποια τὸ μέγεθος τῆς ἰσχύος ἐμφανίζεται ὡς κυριότης ἢ μεγαλειότης, καὶ μᾶς ἐνδιεγείρει τιμὴν, ἥτις ἐμπορεῖ νὰ ὑψωθῇ μέχρι λατρείας τοῦ παντοδυνάμου ὄντος.

Η'. Παιδικὸν εἶναι κυρίως πᾶν ὅ,τι διεγείρει ψυχικὰς κινήσεις, μάλιστα δὲ τὰς εὐγενεστέρας καὶ ἰσχυρωτέρας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ κρατούμενα ὑπὸ τούτου πρόσωπα εἶναι ἠνωμένοι μετὰ τὴν συνειδήσιν τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἀξίας. Κατὰ δὲ τοῦτο καὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ τὰ συγγενῆ του εἶναι παιδικά· ἀλλ' ἐὰν τὸ παιδικὸν εἶναι προσποιημένον, γίνεται τὸ ψευδὲς πάθος, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται κακὸς ἄγκος.

Σημειώσεις. Τὸ παιδικὸν ἔλαβε τὸνομα ἀπὸ τοῦ πάθος. Τοῦτο δὲ γίνεται (καθὼς λέγει ὁ Λογγίνος, Περὶ "Τύπου, Κεφ. Κ').) ἐν αἰσθησὶ, ἐπεὶ φορὰ ψυχῆς καὶ συγκινήσις ἐστὶ. » Ἐὰν δὲ αἱ ἐσωτερικαὶ κινήσεις, τὰς ὁποίας προξενεῖ ἐξωτερικόντι, εἶναι πολλὰ ἀσθενεῖς, ἢ τοιαῦται, ὁποῖαι συστήλουσι τρόπον τῶα τὴν ψυχὴν (καθὼς εἶναι ὁ φόβος, ἡ ὀσμύνη κτλ.), αἱ τοιαῦται ἐκλείονται ἀπὸ τοῦ παιδικοῦ τὴν ἰδέαν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐμπορεῖ τὸ παιδικὸν νὰ ἐκληφθῇ καὶ καθολικώτερον καὶ μερικώτερον. Κατὰ μερικὴν σημασίαν, περὶ τῆς ὁποίας γινεται ἐδῶ ὁ λόγος, παιδικὸν εἶναι τὸ κοινὸν ἀφοδῶς τὴν ψυχὴν δι' αἰτίων εὐσθενεστέρων. Ἐπεὶ δὲ τὸ ὑψηλόν, καθὼς καὶ τὰ συγγενῆ του, λέγω τὸ μέγα (ΟΣ.), καὶ τὸ εὐγενὲς (ΟΗ.) καὶ τὸ πανηγυρικὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς (ΟΘ.) κοῦσιν οὕτω τὴν ψυχὴν· εἶναι ἄρα ὅλα ταῦτα συγγενῆ μετὰ τὸ παιδικόν. Προϋποθέτει ὁμῶς τὸ παιδικόν, ὅταν μέλλῃ νὰ παρασταθῇ ἐξωτερικῶς (διὰ φωνῆς, σχημάτων), ἐὰν τὸ παριστάνον μετέχῃ λόγου, νὰ κινήται καὶ αὐτοῦ ἡ ψυχὴ σφοδρότερα, ἐπεὶ ἄλλως δὲν θέλει δυναθῆναι νὰ διεγείρῃ πάθος. Διὰ τοῦτο πολλὰ σωφῶς εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης (Περὶ Ποιητ. Κεφ. ΙΗ. §. 3. ἐκδ. δυο Γερμ.) «πιδανώτατοι ἀπὸ τῆς αὐτῆς φύσεως οἱ ἐν τοῖς πάθεσι εἰσὶ, καὶ χιμαίνεσι ὁ χιμαζόμενος, καὶ χαλεπαίνει ὁ ὀργιζόμενος ἀλλανώτατα.» Ὅστις δὲ περιγράφῃ πάθος διὰ λόγου δὲν καταλαμ-

βάνει τὴν ἀληθινὴν τοῦ πάσχοντος ἀίσθησιν, τεχνιτεύεται τὴν προσστασίην του, καὶ προσπαθῶν δι' ὑπερβολῆς νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ ἔλλειπον, καὶ μετὰ παραστάσιν μᾶλλον γελοίου παρὰ παθητικοῦ. Κακίζουσιν ἐκ τῶν νεωτέρων Γάλλου τινὰ ἱεροκήρυκα παριστάνοντα τὴν τοῦ ἀπράταλου Πέτρου διὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ σωτῆρος μετάνοιάν του ὡς ἐφελῆς. «Τότε «αἱ φωναίτου ἐξερόρηνοντο ὡς βροναί, αἱ στεναγμοὶ του ἐγένοντο ἀνεμοστρόβιλοι καταδραβόντες καὶ αὐτὸν τὴν σάβηρον· τὰ δάκρυά του ἐσχημάτιζαν χεῖμαρ ῥόν, ὅς τις καταβαίνων ἀπὸ τὰ ὕψηλά ρουα καὶ παπντίζει τὰς γεγονουούσας χώρας» κτλ. Κιᾶν καταλαμβάνει ἐκ τούτων, ὅτι τὴν μετάνοιαν τοῦ Πέτρου, τὴν ὁποίαν τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον ἐσήμανε μὲ ἀπλουστάτην καλλοιήν διὰ τοῦ «Ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε πικρῶς» παντάπασιν διὲν ἐνόησεν ὡς ῥηθεὶς συγγραφεύς. Ἐκτὸ λοιπὸν τὸ ἀληθινὸν πάθος μᾶς θερμαίνει ἐσωτερικῶς· τὸ ψευδὲς (τὸ ὁποῖον ὁ Λογγίνος ὀνομάζει κακὸν ὄγκον, Περ' Ὑψ. Κεφ. Γ.) ἀποτελεῖ τὰ ἐναντία, ἔργον μᾶς ψυχραίνει. Τὸ ἀποτελεσμα τοῦτο ὀνομάζεται τὸ ψυχρὸν ἢ ἡ ψυχρότης. Καὶ ἐὰν οἱ παλαιὸι περὶ τοῦ κακοῦ ὄγκου ἔλεγον οὐδὲν ξηρότερον ὑδρωπικοῦ (τὸ ὁποῖον εἶπε καὶ ὁ Λογγ. εἰς τὸν τῶν ἀναφερθέντων τόπον), ἐμποροῦμεν νὰ προσθέσωμεν εἰς τοῦτο καὶ «οὐδὲν ψυχρότερον τῆς ἐπιτετηδευμένης ζέσεως.» Θεοδώρος τις ἐκ τῶν παλαιῶν ὠνόμαζε τὸ ψευδὲς πάθος παρὲν θυρσον, τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύει ὁ Λογγίνος, ὅτι εἶναι «πάθος ἀκαιρὸν καὶ κενόν, ἐνθα μὴ δεῖ πάθους, ἢ ἀμείρον ἐνθα μετρίου δεῖ.» Τότε ὁ λέγων σκεῖ ὡς ἐκβαλχυνόμενος τὴν θυρσον, ἀλλ' ἀκαιρῶς καὶ ἀμέτρως· καὶ ἀντὶ νὰ θερμαίνῃ, καταψύχει γελοιωδέστατα τοὺς ἀκούοντας· ὅτι δὲ ὀλίγοι εἶναι οἱ παριστάνοντες τὰ ἀληθινὰ πάθη, μᾶς τὸ ἐσήμανεν ὁ Πλάτων (εἰς τὸν Φαῖδρον) μὲ τὴν ἐκ τῆς αὐτῆς μεταφορᾶς παροιμίαν. «Ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί, Βάκχοι δέγε παῦροί.»

ΠΑ'. Πολλὰ πράγματα κινουῦσι τὴν ψυχὴν μετὰ λύπης καὶ χαρᾶς, καὶ τελευταῖον τὴν φέρουσιν εἰς ἡδέϊαν τινα κατάστασιν. Ταῦτα ὅς μᾶς συγχωρηθῇ νὰ ὀνομάσωμεν συμπαθητικὰ ἢ κατανυκτικὰ (Γαλλιστὶ Touchant). Ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς εἴπαμεν, εἶναι πολλὰ ταῦτα, καὶ δυσκόλως ἐμπορεῖ ν' ἀποδοθῇ ὁ ὅρισμός τοῦ κατανυκτικοῦ, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἔννοιάν του διὰ μακροτέρων.

ΠΒ'. Κατανύττεται ὁ ἄνθρωπος τὴν καρδίαν, ὅταν τὰ ἐκτὸς διεγείρῃσι τὴν συναίσθησίν του· ἢ δὲ συναίσθησις εἶναι

ἢ συλλυπεῖσθαι ἢ συνῆδεσθαι· κ' ἐκεῖνο μὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν ξένης λύπης· τοῦτο δὲ, ἀπὸ τὴν ξένης εὐφροσύνης. Εἰ μὲν ἡ λύπη εἶναι τόσον σφοδρά, ὥστε μᾶς πικραίνει καθ' ὑπερβολὴν, τὸ συλλυπεῖσθαι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν μᾶς κατανύττει. Φόβος, στενοχωρία, ἀμηχανία ταρασσουσι τότε τὴν ψυχὴν μας καὶ τὴν καταβασανίζουσι. Βλέποντες ὅμως ἢ ὅτι ὁ πάσχων ὑποφέρει σταθερῶς τὴν δυστυχίαν του, καὶ τὴν σμικρύνει καταπραΰνων τὴν λύπην του, ἢ ὅτι ἡμεῖς διὰ τῆς συνεργείας μας δυνάμεθα νὰ τοῦ τὴν καταπραΰνωμεν, αἰσθανόμεθα τότε κῆποιαν εὐφροσύνην συνωδευμένην μετ' τὴν λύπην μας· τότε τὰ πράγματα κατανύττουσι τὴν καρδίαν μας καὶ λέγονται κατανυκτικά. Τὸ κατανύττεσθαι λοιπὸν δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν χαρὰν, ὅτι ἡμεῖς αὐτοὶ ἔχομεν καλῶς, ἐμῶ ἄλλοι πάσχουσιν· ἀλλ' ἐκ τῆς διὰ τὰ ξένα κακὰ λύπης συνωδευμένης μετ' τὴν χαρὰν, ὅτι οἱ πάσχοντες δύνανται νὰ τὰ ὑποφέρωσιν, ἢ ἡμεῖς νὰ τοὺς τὰ ἀνακουφίσωμεν.

ΠΓ'. Μᾶς κατανύττει δὲ καὶ ἡ χαρὰ, ἀλλὰ μὲ τρόπον ἀντίστροφον. διότι μικρὰ χαρὰ, εἴτε ἡμεῖς τὴν αἰσθανόμεθα, εἴτε ἄλλοι, μᾶς εἶναι ἀδιάφορος· ἀλλ' ἐὰν ἡ ἡμεῖς αὐτοὶ ἢ ἄλλοι ἐλπίζοντες τινὰ εὐτυχίαν, καὶ ἐν ταυτῷ φοβούμενοι τὴν ἀπτυχίαν της, τὴν ἀπολαύσωμεν τελευταίον, κατανυττόμεθα τὴν καρδίαν· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ προξενήσῃ καὶ ἀπρασδόκητος εὐτυχία· τὸ ἔξαφνόν της προξενεῖ στενοχωρίαν καὶ φρίκην· διὰ τοῦτο τοιαῦται περιστάσεις ἐπιφέρουν ἀφωμίαν, ἀσφυξίαν, ἀφροσύνην, ἢ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ περάσῃ ἡ σφοδρότης αὕτη, καταπραΰνεται ἡ χαρὰ, καὶ ἡ ψυχὴ μεταβαίνει εἰς ἡδέαν τινα κατάστασιν. Τὰ δάκρυα, τὰ ὅποια συνοδεύουσι πολλάκις τὴν τοιαύτην κατάστασιν, ἐρμηνεύουσιν ἱκανῶς τὸ λεγόμενον· διότι ἀφ' οὗ θακρύνωμεν, αἰσθανόμεθα ὅτι ἐλευθερούμεθα ἀπὸ κῆποιαν στενοχωρίαν.

Σημείωσις. Τὰ δάκρυα σημαίνουσιν ἀνάμεικτον χαρὰς μὲ λύπην. Ὅστις μὲν δακρύει ἀπὸ χαρᾶν, αἰσθάνεται στενοχωρίαν καὶ κατάθλησιν ἀπὸ τῆς χαρᾶς. ὅστις δὲ δακρύει ἀπὸ λύπης, αἰσθάνεται ὅτι ἡ τοῦ τρόπου τινα προσδιωρισμένος διὰ κατὰστασιν καλητέραν, ἤτις ἡ θέλησις ἐμφανίζει τὴν καρδίαν του, καὶ ἐλαφρύνεται οὕτως ἀπὸ τῆς ἑλευσίνου διὰ τῶν δακρύων· διὰ τοῦτο αἱ γυναῖκες εἰσίσκουσι τὴν οὐρήν του εἰς τὰ δάκρυα καὶ αγαπῶσι διηγήματα λυπηρὰ, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀπολαύουσι τὴν ἡδονὴν ταύτην· ἄδακρυς δὲ πένος ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον εἶναι ὀξύτατος· κλαυθμυρισμοὶ δὲ χωρὶς δακρύων προέρχονται ἢ ἀπὸ πόνου ἢ ἀπὸ ὑποκρισῶν, ἢ πείσμα.

ΠΔ'. Ἐὰν εἶναι ὁρθὴ ἡ περὶ τοῦ κατανυκτικοῦ ἐκτεθεῖσα ἀνωτέρω (ΠΒ', ΠΓ'). θεωρία· πορίζεται ἐκ ταύτης σαφέστατα.

α'. Ὅτι τὸ ὑψηλὸν εἶναι καὶ κατανυκτικόν, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ μᾶς δὲν τὸ ἀντιλαμβάνεται μὲ ἥσυχον θεωρίαν, ἀλλὰ μὲ κατὰστασιν ἐκ λύπης καὶ χαρᾶς ἀνάμικτον, ἥτις κατανατᾷ εἰς τὴν χαρὰν (Ε').

β'. Τὸ κατανυκτικὸν δὲν εἶναι ἐξ ἀνάγκης καὶ ὑψηλόν· διότι τοῦτο εἶναι, ὅταν συνδέεται μὲ τὴν ἀντίληψιν ἀμέτρου μεγέθους· ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, βλέπωμεν τινα ἡρώϊκῶς ἀντιπολεμοῦντα μεγίστην δυστυχίαν.

γ'. Καὶ τὸ καλὸν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι κατανυκτικόν, ὅταν παριστάνεται μὲ τὴν περίστασιν τοῦ κατανυκτικοῦ, καθὼς, φέρ' εἰπεῖν, ἡ εἰς τὴν σκηνὴν παραπονουμένη Φαίδρα· ὅτε δὲ τοῦτο δὲν εἶναι οὐσιώδες, καθὼς εἰς τὸ ὑψηλόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς, γίνεται φανερόν αὐτόθεν.

ΠΕ'. Μὲ τὸ κατανυκτικὸν εἶναι συγγενὴ τὸ εὐαίσθητον καὶ τὸ αἰσθητικόν· κ' ἐκεῖνο μὲν λέγεται ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ὁξύτης οὕσα τῆς αἰσθήσεως, διὰ τῆς ὁποίας κινεῖται ἡ ψυχὴ σφοδρῶς ἀπὸ τῆς χαρᾶς ἢ τῆς λύπης τὰ ἀντικείμενα· τὸ δὲ αἰσθητικὸν λέγεται ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ εἶναι πράγματος χαροποῦ ἢ λυπηροῦ ιδιότης, διὰ τῆς ὁποίας

εὐδαιμονοῦνται εἰς τὴν ψυχὴν τοιαῦται κινήσεις· οὕτως ἐμπο-
ροῦμεν νὰ εἰπωμεν αἰσθητικὸν ποίημα, αἰσθητικὴ μουσικὴ
κτλ. Εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι γενικῶς δὲν εἶναι ἐπίμεμπτοι
ἱσχυραὶ αἰσθήσεις ἢ σφοδραὶ κινήσεις. Ἐμποροῦν μάλιστα,
ἐὰν εἶναι δίκαιαι, νὰ λογισθῶσι πολῦτιμοι στολισμοὶ ἀνθρώ-
που εὐεκτοῦντος, καὶ εὐφυῶς διεσκευασμένου. Ἀλλὰ τίνες
ἄραγε εἶναι αὗται; ὅσαι, νομίζω, δὲν χαυνόνουσιν, οὐδὲ
ταπεινόνουσι τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τὴν δυναμόνουσι καὶ τὴν ἐξυ-
ψόνουσιν. Εἰς μὲν τὰ ἔργα τῆς τέχνης δὲν πρέπει νὰ εἶναι
τὸ αἰσθητικὸν προσπεποιημένον, ἀλλ' ἐκπηγάζον ἀπὸ τῶν
πραγμάτων τὴν φύσιν· εἰς δὲ τὸν ἄνθρωπον δὲν πρέπει νὰ
εἶναι κατηναγκασμένον τὸ εὐαίσθητον· διότι ταῦτα ἐμποροῦν
νὰ ὀνομασθῶσι μὲ γενικὸν ὄνομα κακῶς αἰσθησίαι, ἥτις
πολλάκις συγχέεται μὲ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ εὐαίσθητον.

Σημειώσεις. Ἄραγε εἰς τῶν παλαιῶν τὰ ἔργα εὐρίσκεται τὸ
αἰσθητικόν; μόνον κακῶς αἰσθησίαι δὲν ἀπαντᾷται εἰς τὸν ἱσχυρὸν ἐκείνων
χαρακτήρα· τὸ δὲ γνήσιον αἰσθητικόν, μ' ἔλον ὅτι οἱ τεχνολογοῦντες
δὲν τὸ ἀνόμασαν ῥητῶς, λαμβάνουσιν ὡς αἰσθητικὰ, εἰς τὸν τοῦ Ἑκτορος,
ἀπὸ τὴν Ἀνδρομάχῃ ἀποχωρισμένην εἰβόμενον ὁ Ὅμηρος λαμπρότατον
τοῦ αἰσθητικοῦ χαρακτήρα (Ιλιάς, Ζ', 370—496). ἀλλ' ὅτι εἰς τῶν
νεωτέρων τὰ ἔργα ἐπικρατεῖ τὸ αἰσθητικὸν πλεονεκτήμα παρὰ εἰς τὰ τῶν πα-
λαιῶν, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μυθιστορικῆς ποιήσεως, ἥτις ἔχει ἀρχὴν
αἰσθητικὴν ἀπὸ πάθη ἔρωτος λυπηρὰ, βαρβαρικῶν καὶ διεισδαιμονικῶν
αἰτίων ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια ἐγεννῶντο μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους
τοῦ σταυροφορικοῦ τῶν Εὐρωπαίων πολέμου.

Πς'. Θαυμαστόν εἶναι ὅτι ἐκβαίνει ἀπὸ τὴν γνω-
στὴν τάξιν τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως, καὶ καθὼ νέον καὶ
ἱσχυρὸν μᾶς ἐκπλήττει· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ἀποβάλλῃ τὸν χαρακ-
τῆρα τοῦτον, ἐὰν συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον γίνεται σύν-
ηθες· μᾶς ἀρέσκει δὲ τὸ θαυμαστόν ἢ διὰ τὸ φεληγνόν τοῦ
νεωτερισμοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου αὐξάνει τὰς γνώσεις μας καὶ διε-
γείρει τὴν περιέργειάν μας, ἢ διὰ τὸ ἀσυνήθιστον ἐκτεταμένον

ἢ ἐπιτεταμένον μέγεθος του, ὁπότε φαίνεται συγγενὲς μὲ τὸ ὑψηλόν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὑψηλόν εἶναι θαυμαστόν, ἐν ὅσῳ τουλάχιστον μᾶς εἶναι νέον.

ΠΖ'. Τὸ θαυμαστόν, ὅταν φαίνεται ὅτι μᾶς ἐπαπειλεῖ κῆποιον κίνδυνον, λέγεται φοβερόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δεισιδαιμονία ζητεῖ τὰ θαυμαστά, διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἔμφοβοι οἱ δεισιδαίμονες νομίζοντες προδρόμους μεγάλων δυστυχιῶν τοὺς κομήτας, καὶ τὰ πλανώμενα φῶτα κτλ. Τὸ φοβερόν λοιπὸν αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ δὲν ἀρέσκει· ἐὰν δὲ φανῇ ἢ ὡς θαυμαστόν ἢ ὡς ὑψηλόν, ἐμπορεῖ νὰ συνοδευθῇ μὲ κῆποιαν ἐσωτερικὴν τοῦ παρατηρητοῦ εὐαρέστησιν· ἀλλὰ πρέπει οὔτε ὁ ἐκπληγάζων ἐκ τοῦ φοβεροῦ φόβος νὰ εἶναι πολλὰ μέγας, οὔτε τὸ ἐπαπειλούμενον κακὸν πλησιέστατον, ἐπειδὴ τότε χάνομεν τὰς ἀντιληπτικὰς ἡμῶν δυνάμεις, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν καταλαμβάνομεν οὔτε τὸ θαυμαστόν, οὔτε τὸ ὑψηλόν. Διὰ τοῦτο ἀπητήσαμεν μεγάλην ὁπωσοῦν τὴν ψυχὴν διὰ νὰ διεγερθῇ εἰς αὐτὴν ἡ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ εὐαρέστησις (ΞΑ').

ΠΗ'. Εἰ μὲν τὸ φοβερόν περιέχει κακὰ, ἐκ τῶν ὁποίων συμπάθειαν μόνον αἰσθανόμεθα, ὀνομάζεται φρικτόν, ἐπειδὴ φρίσσει τὸ σῶμα μας εἰς τῶν τοιοῦτων τὴν θεωρίαν· τοιοῦτον τι παριστάνουσιν ὁ μαστιγοφόρος Αἴας τοῦ Σοφοκλέους, ὁ Ὀρέστης τοῦ Εὐριπίδου· καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων τοῦ Σακισπέρου ὁ βασιλεὺς Λέαρὸς πλανώμενος μὲ μανίαν κατὰ τὸ μεσονύκτιον εἰς ἄγρια δάση, ἐνῶ διὰ κακοκαιρίαν ἐβρόντα ὁ οὐρανὸς κτλ. Εἰ δ' ἔλθῃ ἑξαφνα ὁ φόβος ἐκ κακοῦτινος παντάπασιν ἀπροσδοκήτως ἐκτραγέντος· τὸ τοιοῦτον εἶναι καὶ λέγεται Τρομερόν· τοιαῦτα εἶναι ἑξαφνος πυρκαϊά· ἐξ ἀποπληξίας θάνατος συγγενοῦς ἢ φίλου μας, ἀπροσδόκητος

ἔφθοδος λείοντος, ἢ ἄλλου ἀγρίου θηρίου, ὅταν ὁδοιπορῶμεν· τρικυμία ἐπικίνδυνος, ὅταν ταξειδεύωμεν κτλ. διότι ἐκ τούτων τρέμει τὸ σῶμα μας, ἐπειδὴ θλίβεται κατ' ὑπερβολὴν ἡ ζωτικὴ μας δύναμις.

ΠΘ'. Τερατῶδες εἶναι τὸ ἐκ θαυμαστοῦ καὶ φοβεροῦ οὕτως ἀναμεμιγμένον, ὥστε ὁ ἐξ αὐτοῦ φόβος ἐκβάλλει τρόπον τινα τὸν ἄνθρωπον ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἶναι δὲ τερατῶδη μεγέθη, τερατῶδεις δυνάμεις, τερατῶδεις κακίαι, ἀλλ' ὅχι καὶ τερατῶδεις ἀρεταί· διότι αἱ ἀρεταί εἶναι μόνον θαυμασταί· ὠνομάσθη δὲ οὕτως ἀπὸ τὰ παρὰ φύσιν γεννώμενα τέρατα, καὶ ἀπὸ τὰ πλάσματα τῆς μυθολογίας, λέγω Κύκλωπας καὶ Γίγαντας κτλ.

Ψ. Τραγικὸν εἶναι ὅ,τι προξενεῖ φόβον καὶ συμπάθειαν, καὶ θαυμασμὸν τῆς δυνάμεως, εἰς τὴν ὁποίαν παρατηρεῖται. Τὸνομα λοιπὸν δὲν περιλαμβάνει μόνον τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ δυστυχήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐναικοῦσαν ἰσχύν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐμπορεῖ νὰ τὰ ἀντιπολεμήσῃ. Διὰ τοῦτο τὸ τραγικὸν εἶναι συγγενὲς μὲ τὸ ὑψηλόν, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας του ταύτης προξενεῖ εὐαρέστησιν. Μετ' αὐτοῦ δὲ ἐμποροῦν νὰ ἐνωθῶσι κοινῶς ὅλα, ὅσα συγγενεύουσι μὲ τὸ ὑψηλόν (Ος' — ΠΘ')· συνάπτεται δὲ καὶ μὲ τὸ εὐαίσθητον καὶ αἰσθητικόν, ἐπειδὴ (ὅσον ἀνήκει εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης) ἐκβαίνει ἀπὸ εὐαίσθητον ψυχὴν, καὶ κινεῖ τὰς ψυχὰς (ΠΕ'), εἰ μόνον δὲν τὰς κάμνῃ ἀσθενεῖς καὶ κακαιοσῆτους.

Σημείωσις. Τὸ Τραγικὸν ἔλαβε τὸνομα ἀπὸ τὴν τραγωδίαν· ἡ δὲ, ἀπὸ τὸ δράγος καὶ ὠδή· ἥτο δηλονότι ποίημα, διὰ τὸ ὁποῖον ἔβραβευετο μὲ δράγον ὁ ἀγωνιζόμενος καὶ νικῶν πομπτής· ἀλλὰ τὸ τραγικὸν δὲν ἐμψάμεται μόνον εἰς τὴν τραγωδίαν, ἥτις εἶναι εἶδος δραματικοῦ ποιήματος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐποποιίαν, καὶ εἰς τὰς γραφάς, καὶ εἰς τὰς γλυφάς, καὶ εἰς ἄλλα τεχνικὰ ἔργα. Διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ ἐκλάβωμεν καθολικώτερον μὲν τὸ τραγικόν· μερικώτερον δὲ τὸ τρα-

γυφθικόν· καὶ τὰ δύο οὐδέματα εὐρίσκονται εἰς τοὺς παλαιούς, εἰάν καὶ ἔχῃ πάντοτε μὲ τὴν διάρκειαν ταύτην. Μ' ὅλον τοῦτο ἐσημείωσεν ὁ Ἀριστοτελής (περὶ ποιητ. Κεφ. Σ', 7, Τόμ. Β', ἐκδοσ. δύο Γερ.), ὅτι ἐκ τῆς ἐποποιίας ἐγεννήθη ἡ τραγωδία, καὶ ὅτι οἱ χαρακτήρες τῶν εἶναι πολλὰ σύμφωνοι. Εἶναι δὲ ἐπ' ἀληθείας ἡ Ὀμηρικὴ διήγησις τοῦ φθίνου τοῦ Ἑκτορος, ἡ ἔλξις τοῦ νεκροῦτο, καὶ ἡ αὐτοῖ ἀπόδοσις πρὸς τὸν δυστυχῆ Πρίαμον, τραγικώτατα· (Βλ. Ἰλιάδ. ὅλον τὸ Χ καὶ ὅλον τὸ Ω). Ὡς περὶ δὲ εἰς τὴν τραγωδίαν λαμβάνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ πρῶξις τέλος λυπηρῶν, ἡ περιεχέει λυπηρά τενα συμβάματα· διὰ τοῦτο τοῦ τραγικοῦ εἶναι μὲν χαρακτήρ ἀνταρκτικός τὸ λυπηρὸν, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ταυτίζεται μὲ αὐτὸ· διότι πλὴν ἐγγείρημα, τοῦ ὁποῖου ἐκφράζει δυστυχίς τὸ τέλος, καὶ πᾶσα θανάτῳδης ἀβήρωστίς ἐπρεπε νὰ εἶναι τραγικὰ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης, ὅν ἔχει τοῦ τραγικοῦ γενικῶς, ἀλλὰ τῆς τραγωδίας ἐν μέρει ἐποσημείωσεν νὰ ἐξηγήτη τὴν ἔννοιαν λέγων. (Ποιητ. Ζ', 2) ὅτι εἶναι « μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας, μέγεθος ἐ-
 « χούσης, ἡδυσμένη λόγῳ χωρὶς ἐκάτω τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις· ἡρώ-
 « των, καὶ οὐδὲ ἀπαγγελίας· δι' ἑλέου καὶ φόβου· περαίνουσα
 « τὴν τῶν τοιοούτων παθῆμάτων κατάρσιν· ἥγον (διὰ τὰ
 « παραφράσωμεν εἰς τὸ ἀπλούστερον τὸν στρυφνὸν καὶ δυσνήτον τοῦτον
 « τοῦ φιλοσόφου ὅρισμὸν) ἡ τραγωδία εἶναι μίμησις πράξεως σπουδαίας,
 « ἥγον ἀξιολογῶν, καὶ τελείας (ἐχούσης ἀρχὴν καὶ τέλος), μέγεθος ψυ-
 « χῆς περιστάσεως, γινομένη μὲ λόγον ἡδὺν καὶ τεχνικὸν, καὶ πρέποντα
 « εἰς καθέν ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη της· προσώπων, τὰ ὅποια δὲν διαγοῦν-
 « ται ἀπλῶς τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ πράττουσιν· προεγνῶσα φόρον καὶ
 « συμπαθεῖαν εἰς τὸν θεῶν, καὶ τελευταίον καθαιρούσα αὐτὴν ἀπὸ ταύ-
 « τα τὰ παθῆματα· φόρος καὶ ἔλεος, ἥγον συμπάθεια πρέπει νὰ διεγεί-
 « ρνῶνται ἀπὸ τὸ τραγικὸν ἐν γένει. Ταῦτα δὲ γεννῶνται ἢ ἀπὸ κακίας τῶν
 « ἀνθρώπων, ἢ ἀπὸ συμφορᾶς, αἱ ὅποιαι πολλάκις εἶναι τῶν κακίῶν ἀπο-
 « τελέσματα, ἢ ἀπὸ ἀκατάληπτου τινος τῶν πραγμάτων αἰτίας, τὴν ὁ-
 « ποίαν ὀνομάζει ο ὁ κόσμος Τύχην. Κακίαι ὅμως καὶ συμφοραί, καὶ δυσ-
 « τυχήματα αἰσθηματικῶς δὲν εὐαρεστοῦσιν αὐτὰ κατ' ἐαυτά· διὰ τοῦτο, εἰάν
 « καὶ πολλάκις ἀναποδῶνται διὰ τοῦτων τὸ μένος καὶ ἡ ἐπιχειρηματικὰ·
 « ἀλλ' ἡ ἀνάπαυσις αὐτὴ δὲ ἔχει τι κοινὸν μὲ τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρί-
 « στην· μένον δὲ διότι δεκνύουσι κατακοῦν εἰς τὸν ἀνθρώπον μέγεθος
 « τι, διὰ τοῦ ὅποιον ἀντιπαλαίει πρὸς αὐτὰ, ἐμποροῦν νὰ φανώσιν ἀρε-
 « στά· καὶ τοῦτο σημαίνει τὸ καθαιρεῖ τὰ παθῆματα εἰς τὸν
 « Ἀριστοτελικὸν ὅρισμόν· ἥγον ὑπερψφῶν τὸν θεατὴν ὑπερφῶ τῶν μό-
 « νον ζωῶν αἰσθημάτων εἰς τὴν ἀληθείαν καὶ ἀνθρωπίνην αἰσθησιν. Εἰς
 « τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ Ἀριστοτελικοῦ ὁρισμοῦ (οὐ ἐλέου καὶ φό-

βου κτ.) περιέχεται ὁ τραγικός τῆς τραγωδίας χαρακτήρ· τὰ δὲ ἄλλα εἶναι διαφοραὶ τῆς τραγωδίας πρὸς τὰ ἄλλα δράματα. Ὁ ἀγὼν λοιπὸν μεγάλης ψυχῆς παλεμούσης μὲ τὰ ἴδια αὐτῆς καὶ μὲ τὰ τῶν ἄλλων πάθῃ, καὶ μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀντίστανται εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγωνιζομένου, καὶ εὐτυχῇ ἔκρυσεν λαβὴ ἢ πράξις, καὶ δυστυχῇ, καὶ ὁ Θεωρὸς λυπηθῇ ἢ χαρῇ. εἶναι ἀληθῶς τραγικὸν θέαμα· διότι δὲν διεγείρει μόνον φόβον καὶ ἔλεον, ἀλλὰ καὶ θαυμασμὸν τῶν ἀνδρωπικῶν δυνάμεων. Συγγενεῖν λοιπὸν τὸ τραγικὸν μὲ τὸ κατ' ἐπίτασιν, ἢ δυναμικῶς ὑψηλόν. Διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ συναρθῇ καὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα, ὅσα μέχρι τοῦδε ἐπαραστήσαμεν συγγενῇ πρὸς τὸ ὑψηλόν, λέγω τὸ πανηγυρικόν, τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ θαυμαστόν, τὸ φοβερόν κτλ. εἴαν καὶ ὁ τρόπος τῆς ταύτων συνάψεως δὲν προσδιορίζεται διὰ καμίων, ἀλλ' ἀφήνεται εἰς τὴν εἰσφύτιαν καὶ αἰσθησιν τοῦ τεχνίτου. Εἶναι δὲ καὶ ἐκ φύσεως κατασκευαζόμενον (ΠΑ'). διὰ τοῦτο δὲν εἶναι χρεῖα νὰ τεχνάζεται ὁ τραγικός τὴν κατάνυξιν· διότι στερεῖ οὕτως ἀπὸ τοῦ ἔργου τὴν ἔννοιαν τοῦ ὕψους, καὶ τὴν αἰσθητικὴν μεταβάλλει εἰς κακαιοηθείαν (ΠΒ'). Ἀπ' ὅλους δὲ τοὺς τραγικοὺς ποιητὰς φημίζεται ὁ Ἀγγλος Σακσπῆρος, ὅστις ἐλευθερώτατα ἤνωσε μετὰ τοῦ τραγικοῦ τὸ θαυμαστόν καὶ φοβερόν, καὶ τὸ φρενιῶν καὶ τερατιώδες· καὶ ἐπαινέουσι μὲν τοῦτο τὸ προτέρημα τοῦ Σακσπῆρου τὰ ἀρκτῶα τῆς Εἰρώπης ἔθνη· θαυμάζουσι δὲ τὰ μεσημβρινὰ ὡς ἀγχοσίας σημείον τρανώτατον, δὲν εὐρίσκουσιν ὅμως εἰς αὐτὸ πολλὰ καλὰ αἰσθησιν. Εἰς δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἐθαυμάσθη, καὶ θαυμάζεται ὁ ἀμίμητος Σχίλλερ (Schiller).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων, ὅσαι πρό-
πον τινὰ ὑπεναντιοῦνται εἰς τὸ καλὸν καὶ
τὸ ὑψηλόν.

4Α'.

Τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἐναντία εἶναι τὸ αἰσχρὸν καὶ τὸ ταπεινόν. Ἀς ἐξετάσωμεν πρῶτον τὸ αἰσχρόν. Πᾶν τὸ μὴ

καλὸν δὲν ἔπεται νὰ εἶναι ἐξ ἀνάγκης καὶ αἰσχροῦ· τὸ μὴ καλὸν δὲν εὐαρεστεῖ, ἐπειδὴ εἶναι ἀδιάφορος εἰς τὸν θωρὸν ἢ μορφὴν του· τὸ δὲ αἰσχρὸν δυσαρεστεῖ, ἐπειδὴ ἡ μορφὴ του ἐνασχολεῖ τὴν ψυχὴν εἰς τρόπον, ὥστε νοῦς καὶ φαντασία παλαίουσι μὴ εὐρίσκοντες συμφωνίαν τῶν μερῶν καὶ ἀναλογίαν τοιαύτην, ὅποια δύναται νὰ γείνη εἰς ὅλον ἐντελές, ἐνῶ πάντα τὰ μέρη του ἔχουσιν ἐναντιότητά τινα πρὸς ὅ,τι ἔπρεπε νὰ εἶναι διὰ νὰ ἀπαρτιῇ τὸ ὅλον καλόν· ὅταν δέ τι ἢ τινα μόνον μέρη πάσχωσι αὐτὴν τὴν ἐναντιότητα, ἐλαττοῦται μὲν ἢ παύει παντάπασιν ἡ καλλονὴ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ δὲν μεταβάλλεται εἰς ἀληθινὴν ἀσχημίαν, ἐὰν δὲν κατατηγῶσιν ἐνταυτῷ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μέρη εἰς τὸ νὰ ἐκπέσωσιν ἀπὸ τὴν ἀπαιτουμένην ἀναλογίαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κάλλος ἔχει διαφόρους βαθμοὺς (ΕΗ'), ἔχει ὡσαύτως καὶ ἡ ἀσχημία. Ἐμποροῦν δὲ καὶ τῶν δύο νὰ νοηθῶσιν ἀπειράριθμοι βαθμοί, διὰ τῶν ὁποίων ἀπομακρύνονται ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· εἰς τὸ μέσον δὲ τῶν δύο ἔμπορεῖ νὰ τεθῇ τὸ οὐδέ-
 ρον, ἥγουν τὸ ὅποιον δὲν εἶναι οὔτε καλόν οὔτε αἰσχρὸν, καὶ τὸ ὅποιον ἐπομένως οὔτ' εὐαρεστεῖ οὔτε δυσαρεστεῖ.

ΨΒ'. Μάλιστα δὲ τῆς ἀσχημίας, ὡς ἀρχέτυπον αὐτῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν· διότι ἡ ἀναρμοστία τῶν μερῶν καὶ ἡ παραλογία χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον· ὅσον παλλὰ αἰσχρὸν καὶ ἂν ὑποτεθῇ τι, ἔμπορεῖ νὰ γείνη ἔτι αἰσχροτέρου μὲ τὴν αὔξησιν τῆς τῶν μερῶν του ἐναντιότητος· σῶμα, φέρ' εἰπεῖν, ἀνδρώπου ἀσχημον ἔμπορεῖ νὰ γείνη ἔτι ἀσχημότερου μὲ τὴν πρόσδεσιν ἢ ἀφαίρεσιν χαρατήρων τινῶν χωρὶς νὰ πάθῃ γενικὴν τινα τροπὴν ἢ ἀνθρωπίνην μορφή· ἀλλὰ τὸ ἔσχατον κάλλος, εἰς τὸ ὅποιον ὅλα τὰ μέρη ἔχουσι πρὸς ἀλλήλα ἐντελῇ ἀρμονίαν, καὶ μικρὰ προσθήκη ἢ ἀφαίρεσις δύναται

νά ταράξη, διαφθείρουσα την ἀναλογίαν. Καλλους μὲν λοιπὸν ἀρχέτυπον ἐμπορεῖ νά ὑποτεθῇ (ΛΖ)· αἰσχροτύπος δέ, οὐδαμῶς, ἐκτὸς ἐάν τις εἴπῃ καταχρηστικῶς αἰσχιστόν τι βδέλυγμα. Θεοσίτην τινα, τὸ ἰδανικὸν τῆς αἰσχροτύπου.

ΗΓ'. Οὐδὲ ταπεινὸν λέγεται τὸ μὴ ἔχον τοὺς τοῦ ὑψηλοῦ χαρακτῆρας· διότι δὲν εἶναι ἀνάγκη νά δυσαρεστῇ ἡ τούτων ἔλλειψις· ἢ ἔπρεπε νά μᾶς δυσαρεστῇ πλῆθος εὐαρέστων ἢ αὐτετέρων πραγμάτων· ἀλλὰ τὸ ταπεινὸν δυσαρεστεῖ. Πρέπει λοιπὸν νά ἔχῃ ἀνάρμοστόν τινα μικρότητα, διὰ νά εἶναι ταπεινόν· ἡ δὲ μικρότης ἐμπορεῖ νά γείνη ἀπὸ ἔλλειψιν ἢ ἐκτεταμένου ἢ ἐπιτεταμένου πολλοῦ μεγέθους. Τὸ πρῶτον δυσαρεστεῖ, ἐὰν ἡ μικρότης του φαίνεται ἄσκοπος καὶ ἀηδὴς· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τοὺς νάνους ἡ μικρότης των παριστάνει ἀηδὴ τινα ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν ἡλικίαν των, καὶ ἀκόμη ἀηδεστέραν, ἐὰν κεκυφὸς τὸ σῶμα των ἐνδιεγείρῃ καὶ τὸ αἰσθημα τῆς ἀσχημίας. Τὸ δεύτερον δυσαρεστεῖ, ἐὰν φαίνεται ἐσωτερικῶς ἀνίσχυρον. Τοιοῦτον τι βλέπομεν εἰς τὸν κόλακα, ψευδολόγον, κλέπτην, δολοφόνον, καὶ ἅπλως εἰς ὅλους ἐκείνους, τῶν ὁποίων τὰ φρονήματα ὀνομάζομεν ταπεινά καὶ χαμερπῆ καὶ μικρά καὶ ἀγενῆ, ἐπειδὴ τὰ ἔργα των ἐμφαίνουσιν ἐσωτερικὴν ἀδυναμίαν· διότι, ἐὰν οὗτοι εἶχαν μέγεθος ἢ δύναμιν ψυχῆς, δὲν κατέφευγαν εἰς τοιαῦτα μέσα, διὰ νά φανῶσι τινὲς εἰς τοὺς ἄλλους, ἢ καὶ διὰ νά τοὺς βλάβωσι. Εἶναι λοιπὸν οὗτοι ἀξιοκαταφρόνητοι, ἐνῶ τοῦ κακούργου, ὅς τις ἐκτελεῖ μὲ δύναμιν τοὺς σκοποὺς του, δὲν δυνάμεθα ν' ἀπαρηθῶμεν κάποιαν τιμὴν, μ' ὅλον ὅτι καταρῶμεθα τὰ ἔργα του.

ΗΔ'. Ἀρχέτυπον δὲ τῆς ταπεινότητος δὲν οἶδεταί, καθὼς οὐδὲ τῆς αἰσχροτύπου· διότι τὸ ταπεινόν, προαγομένως τῆς ἐλαττώσεως τοῦ κατ' ἔκτασιν ἢ κατ' ἐπίτασιν μεγέθους,

γίνεται πάντοτε ταπεινότερον· ἀλλ' ἀπόλυτος ἐλάττωσις ἦθελεν εἶσθαι τοιαύτη, τῆς ὁποίας τὸ ταπεινὸν ἀντικείμενον εἶναι = 0, καὶ ἐπομένως παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἀντιληπτὸν (Μεταφ. ΡΓ').

ΨΕ'. Μ' ὅλον ὅτι τὸ αἰσχρὸν καὶ τὸ ταπεινὸν δὲν δύ-
ναι εὐαρεστήσωσιν ἀμέσως ἢ καθ' ἑαυτὰ, καὶ μάλιστα
ἐὰν πίπτωσιν εἰς ἀηθίαν, ἐμποροῦν μ' ὅλου τοῦτο νὰ φανῶσι
μὲ τοιαύτας ιδιότητας, ὥστε νὰ διεγείρῳσιν ἐμμέσως εὐφροσύ-
νόν τι αἴσθημα, ἀνάλογον μὲ τοὺς τῆς Αἰσθηματικῆς καυό-
νας. Συμβαίνει δὲ μάλιστα τοῦτο, ὅταν τὸ πρᾶγμα φαίνεται
γελοῖον.

Σημείωσις. Ἡ ἀηθία εἶναι αἴσθημα τοιαύτης δυσαρεστῆσεως,
ὥστε τὸ σῶμα προσπαθεῖ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπ' αὐτὴν μὲ βίαν μεγίστην·
ἀηδὲς δὲ εἶναι τὸ διεγείρον τοιαύτην δυσαρεστίαν, ὥστε ἔρχεται αὐτὰ
εἰς τὸν ἀνθρώπον, καθὼς ἐκφραζόμεθα περὶ τούτου εἰς τὴν συνηθεῖαν·
δὲν εὐαρεστεῖ λοιπὸν τὸ ἀηδὲς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀηθία σωματικῶς μὲν
θεωρουμένη κρέμαται ἀπὸ διαφορὰν τινα τοῦ ὀργανισμοῦ, ὅς τις δὲν ταυ-
τίζεται εἰς ἔλους· πνευματικῶς δὲ, ἀπὸ τυχαίου τινα, κάποτε δὲ καθ'
ἔξιν γενόμετον σύνδεσμον ἢ συγκύρησιν ἐννοιῶν, καὶ ἐπομένως εἶναι τι
ἐλοκλήρως ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· ἀκολουθεῖ ἐκ τούτου, ὅτι ὅχι μόνον
βαθμοὺς διαφορῶν ἔχει ἡ ἀηθία, ἀλλὰ καὶ ὅτι διδεται πρᾶγμα κατὰ τι
μὲν ἀηδὲς, κατ' ἄλλο δὲ, ὅχι. Διὰ τοῦτο ὅχι μόνον ἄνθρωποι μερι-
κοί, ἀλλὰ καὶ ἐλοκλήρως λαοί, καὶ ἐποχαὶ διαφοροὶ κρίνουσι περὶ τοῦ
ἀηδοῦς διαφορώτατα πρὸς ἀλλήλους. Πολιτισμὸς, ἥθη, ἔθνη, διαίτα δύ-
ναι νὰ γεννήσωσι τὴν διαφορὰν ταύτην· ὥς, ἐνῶ εἰς τρώγι· ὡς ἡ-
δύτατον βρώμα τὸν βάτραχον, ἄλλος δὲ δύναται οὐδὲ νὰ φαντασθῇ
τὴν βρώσιν ταύτην χωρὶς φρικώδη βδελυγμὸν· ἐπομένως εἶναι ψευδὲς
τὸ συμπέρασμα, ἐάν ὅτι μᾶς φαίνεται τώρα ἀηδὲς, τὸ στοχασθῶμεν
τοιούτον καὶ εἰς ἄλλον ἢ ἄλλοθεν, ἢ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων μᾶς, εἰς
τῶν ὅποιον δὲν ἐξεύρομεν Ποίαι τιwes μεταβολαὶ θέλουσιν συμβῆναι εἰς τὴν
αἴσθησιν. Τούτων οὕτως ἔχοντων, ἐξεύρομεν βεβαίως, ὅτι τὸ αἰσχρὸν
καὶ τὸ ταπεινὸν, ἐὰν εἶναι ἀηθὴ, καὶ δυσαρεστοῦν καὶ τὰ ἀποφεύγο-
μεν· ἀλλ' ὅμως ἐμποροῦν νὰ παρασταθῶσιν οὕτως, ὥς νὰ μᾶς εὐ-
φρανῶσιν ἐμμέσως· ὁσὶς πολλάκις παρευρισκόμενα ταῦτα κάμνον τὸ κα-
λὸν καλῆτερον, καὶ τὸ ὑψηλὸν ὑψηλότερον· οὕτως ὁ Ὀμηρικὸς Θερσέ-

της, ὥς τις διὰ τῆς αἰσχροῦτος καὶ ταπεινότητος καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματός του εἶναι ἔλον τὸ ἐναντίον ἐνός τινος τῶν Ἑρώων, συμβάλλει πρὸς ὕψωσιν τῆς τούτων δοξῆς. Ἡ Ποιητικὴ καὶ ἡ Ῥητορικὴ ἔχουσαι μεγάλῃν ἀναλογίαν μὲ τὴν Ζωγραφικὴν καὶ Γλυφικὴν μεταχειρίζονται τὴν ἀντιπαράθεσιν ταύτην.

¶ 45. Γελοῖον ὀνομάζεται γενικῶς πᾶν τὸ κινοῦν γέλωτα ἢ γέλιον· κινεῖ δὲ πᾶν τὸ περιέχον ἀλογίαν τινα ἀβλαβὴ καὶ ἀζημίον· Ὁ γέλως καὶ τὸ γέλιον, τὸ ὅποιον εἶναι ἡμῖς τρόπον τινα γέλως, εἶναι ταραχὴ τις κινήσασα, κατὰ τὴν ὁποίαν κινεῖται ἢ μόνον τοῦ προσώπου αἱ μῦες (εἰς τὸ γέλιον), ἢ καὶ τὸ στήθος ἐντάμα καὶ ἡ κάτω κοιλία (εἰς τὸν ἄσβεστον γέλωτα). Τὴν φυσικὴν τούτου ἐξήγησιν ἀφίνοντες νὰ ἐξετάξῃ ἡ Φυσιολογία, ἐνδιατρίβομεν ὀλίγον εἰς τὸν αἰσθηματικὸν χαρακτῆρα του, ἐρμηνεύοντες τὸν ἄριστον τούτου ὅρισμόν τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ προσθέτοντες ἐν μόνον γνώρισμα παραβλεφθὲν ἀπ' αὐτόν. »Τὸ γελοῖον, λέγει, ἐστιν ἀμάρτημά τι καὶ αἰσχος ἀνώδυνον, οὐ φθαρτικόν· οἷον ἐὺθύς τὸ γελοῖον πρόσωπον αἰσχρόν τι καὶ διεστραμμένον ἄνευ ὀδύνης« (Ποιητ. ζ', 1, ἐκδ. οὗω Γεφ.). Ἡ δὲ τούτου ἔννοια θέλει φανῇν ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Τὸ ἀμάρτημα καὶ τὸ αἰσχος λέγονται εἰς ἑλληπὴ τινα καὶ ὀχληρά, καὶ τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν μὲ τοὺς γενικωτέρους μὲν, συνηθεπτέρους δὲ ὄρους ἄτοπον καὶ ἄλογον· διότι ἄτοπα καὶ ἄλογα εἶναι, ὅσα δὲν συναρτῶνται πρὸς ἄλληλα· ταιαῦτα εἶναι φρονήματα, λόγια, κινήματα, ἔργα κτλ. Σκοπὸν λοιπὸν εἶχεν ὁ Ἀριστοτέλης νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ γελοῖον εἶναι μὲν ἄτοπον, δὲν ἐπιφέρει δὲ πόνον οὐδὲ φθοράν· ἢ ἀνώδυνον, οὐ φθαρτικόν· Ἀποδίδει λοιπὸν εἰς τὸ γελοῖον οὗω χαρακτῆρας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν εἶναι γένος, ὁ δὲ, διαφορὰ (Λογικ. ΡΖ')· ὁ πρῶτος εἶναι τὸ ἄλογον καὶ ἄτοπον, περὶ τοῦ ὁποίου πρέπειν εἶναι νὰ θεωρήσωμεν τὰ

ΨΖ'. Πολυειδέστατον ἔμπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἄτοπον· διότι ἢ εἶναι φανερόν, καθὼς ἐὰν ἀνὴρ πράττῃ ἔργα νηπίου· ἢ ὅπως οὖν κεκρυμμένον, ὥστε διὰ νὰ τὸ εὕρητις χρειάζεται καί ποίαν σκέψιν, ἐὰν καὶ ὀλιγοχρονιωτάτην· τοιαῦτα εἶναι τὰ ἐρωτήματα, Τίνα εἶχαν πατέρα οἱ υἱοὶ τοῦ Ζεβεδαίου; Πόσον διήρκεσεν ὁ τριακονταετής πόλεμος; κτλ. ἀλλ' ἐὰν ἀπαιτῆται μακρὰ σκέψις, τὸ γελοῖον χάνεται δι' αἰτίαν, ἥτις θέλει ἐξηγηθῆν ὑστερα. Καὶ πάλιν τὸ ἄτοπον εἶναι ἢ πραγματικόν ἢ ἀνύπαρκτον· τὸ πρῶτον εὐρίσκεται εἰς τὰ ἀντιφατικά· τὸ δεύτερον, εἰς τὰ φαινόμενα μόνον τοιαῦτα. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται Διὰ τί ὁ εἰς γελᾷ ὅπου ἄλλος ἀδιαφορεῖ· διότι νομίζουν τινὲς ἄτοπα τὰ ὀρθότατα· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ὁ βουλευτὴς τῶν Ἀβδῆρων γελᾷ ἐκ καρδίας κατὰ τοῦ Δημοκρίτου νομίζων ἀτοπώτατον πρᾶγμα, ὅτι ἡ Σελήνη εἶναι δεκαπλάσια ὅλης τῆς Πελοποννήσου (Βεβλ. Ἀβδ. Βιβλ. Α, Κεφ. Δ'). Τὸ ἄτοπον προσέτι εὐρίσκεται ἢ εἰς τὴν σύναψιν ἀναρμόστων πραγμάτων, καθὼς, ἐάντις ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν γυμνὸς ἐπανωφόριον, καὶ μὲ τὸν νυκτικὸν πῖλον εἰς τὴν κεφαλὴν· ἢ εἰς τὴν ἀντίστροφον χρῆσιν τῶν πραγμάτων, καθὼς ἐάντις προσπαθῇ νὰ κόψῃ μὲν διὰ τῆς γραφίδος, νὰ γράψῃ δὲ διὰ τῆς μαχαίρας· ἢ εἰς τῶν συμβαμάτων τὴν ἀντίθεσιν μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς, ἐάντις σοβαρῶς καὶ ὑπερηφάνως περιπατῶν σκουδάφῃ ἑξαφνα, καὶ πέσῃ ἐπίστομα· ἢ εἰς τὴν σύναψιν ἀσυναρτήτων καὶ ἀνακολουθῶν κρίσεων· οἷον, Ἄγριον θηρίον εἶναι ὁ λέων· πρέπει ἄρα νὰ κοιμώμαθα καὶ, Ῥάβδος ἐν γωνίᾳ· ἄρα βρέχει· ἢ εἰς τὴν σύναψιν ἀνοικείων λέξεων καὶ φράσεων, καθὼς ἐὰν Γραικὸς ἀναμιγνύῃ εἰς τὴν γλῶσσαν του λέξεις τουρκικὰς ἢ ἰταλικὰς, ἢ ἐὰν γραμματισμένος ῥίπτῃ περὶ ἑαυτὸν λέξεις καὶ φράσεις ἁπτικὰς καὶ ἀρχαίας πρὸς ἐπίδει-

ξιν τῆς σοφίας του· ἢ εἰς τροπὴν τινα τῆς λέξεως· οἶον το
τοῦ Διογένητος, Ταχέως, ὡς οὗτος, μετέβης ἀπὸ τῶν Ὀλυμ-
πίων ἐπὶ τὰ νέμεα· καὶ τὰ ἄλλα λεκτικά παιγνυῖδια, εἰς τὰ
ὁποῖα φανερώνεται διπλὴ ἔννοια· ἀλλ' ἀδύνατον εἶναι νὰ
ἀποδοθοῦν ὅλαι αἱ πηγαὶ τοῦ γελοίου.

ΨΗ'. Πρέπει τώρα νὰ ἐξηγήσωμεν τί θέλει νὰ εἴπῃ Ἀν-
ώδυνον, οὐ φθαρτικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ συστατικὴ διαφορὰ τοῦ
γελοίου. Σημαίνει δὲ τοῦτο Νὰ μὴ προξενῆται ἐκ τοῦ ἀτόπου
ἀλγεινὸν αἴσθημα. Ἡ πτώσις, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ σοβαρῶς καὶ ὑ-
περηφάνως περιπατοῦντος εἶναι μὲν γελοία, ἐὰν ὁ πεσὼν σπικωδῇ
πάκιν εὐθύς· εἰ δὲ μείνῃ κείμενος πολλὴν ὥραν, κατὰ φυσικὸν
λόγον θέλομεν στοχασθῆν, ὅτι ἐβλάφθητι ἀπὸ τὴν πτώσιν, καὶ
δὲν θέλομεν γελάσιν, ἀλλὰ θέλομεν τρέξιν εἰς βοήθειάν του.
Διὰ τοῦτο δὲν κρίνομεν γελοίαν καὶ τὴν πτώσιν τῶν παιδίων·
διότι, παρεκτός ὅτι ἐδῶ κἀνεὶς δὲν βλέπει τινα ἀτοπίαν, ἐπει-
δὴ φυσικὸν εἶναι νὰ πίπτῃ παιδίον αἰσθενὲς ἔτι νὰ περιπατῇ,
καὶ μὴ ἐξεῦρον νὰ φυλάττεται· ἡ ἀσθενὴς καὶ βοήθειαν χρεια-
ζομένη ἡλικία του μᾶς κινεῖ εἰς συμπάθειαν πλέον παρὰ εἰς
γέλια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συμπάθητικὴ τῶν ἀνθρώπων αἰσθησις
εἶναι διάφορος· ἐκ τούτου προέρχεται ἡ διαφορὰ τῆς κρίσεως
τοῦ γελοίου· ὥστε ὅπου ὁ εἰς κλαίει, τοῦ ἄλλο οἱ ὀφθαλμοὶ
πλημμυροῦνται ἀπὸ τοῦ γέλωτος τὰ δάκρυα.

ΨΘ'. Ἄλλ' ὅμως ἐλλείπει ἀπὸ τὸν Ἀριστοτελικὸν ὁρι-
σμὸν χαρακτήρ ἀκόμη εἰς, διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται ἐντελής κατὰ
πᾶσαν περίστασιν· διότι δὲν μᾶς εἶναι γελοία πᾶσα ἀνώδυνος
καὶ οὐ φθαρτικὴ ἀτοπία, ἐὰν δὲν τὴν ἀντίληφθῶμεν ἀπροσ-
δακτικῶς· διὰ τοῦτο εἵπαμεν ἀρχήτερα (ΨΖ'), ὅτι ἐὰν τὸ
ἀτοπον εἶναι κεκρυμμένον, καὶ ἀπαιτεῖται πολὺς καιρὸς καὶ
στενοχωρία εἰς φανερωσίν του, παύει τὸ γελοῖον, ἐπειδὴ αἰ-

ρεται ἐκ μέσου τὸ ἀπροσδόκητον. Δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ γελοῖα ἀνέκδοτα, εἰάν τινες διηγῶνται μὲ μακρολογίαν, ἢ τὰ ἐπαναλαμβάνωσι πολλάκις, παύουσι νὰ εἶναι γελοῖα· διὰ τοῦτο ἡ συνήθεια ἀποκατέστησε καὶ τὰ γελοιότατα ἀδιάφορα, καὶ πολλάκις μὰ Δία σεβάσμια.

Ρ'. Ἀλλὰ τίς εἶναι ὁ λόγος τῆς εὐφροσύνης, τὴν ὁποίαν αἰσθανόμεθα ἀντιλαμβανόμενοι τὰ γελοῖα; ἀναμφιβόλως ὅτι ἑξαφνα κινεῖνται αἱ ζωτικαί μας; δυνάμεις ἐκ τῆς ταχείας τοῦ αὐτοῦ παρατηρήσεως, ἥτις εἶναι ἡνωμένη μὲ ἀνεύθυνον ὑπεροχῆς ἡμῶν αὐτῶν συναίσθησιν· συναισθανόμεθα τρόπον τινα τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ὅτι ἡμεῖς δὲν ἠθέλαμεν πράξειν τοιαῦτα ἄτοπα καὶ ἄλογα. Διὰ τοῦτο ἐντρεπόμεθα ὅταν ἡμεῖς αὐτοὶ γινώμεθα εἰς ἄλλους γελοῖοι, ἐπειδὴ πειράζεται μὲ τοῦτο ἡ συναίσθησις μας· εἰάν δὲ γελῶμεν καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν, τὸ κάμνομεν προσπαθοῦντες νὰ λυτρωθῶμεν ἀπὸ τὴν κυριεύουσαν ἡμᾶς λύπην, ἢ νὰ ὑποκριθῶμεν, ὅτι δὲν μᾶς ἐπείραξεν ὁ κατάγελως· ὅτι δὲ γίνεται ἐσωτερικὴ κίνησις εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ γελοίου, φαίνεται ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν κινήματων, τὰ ὅποια εἶναι ἐκείνης ἀποτελέσματα· πολλάκις δὲ ἀπῆλλαξεν ἡ κίνησις τοῦ γέλωτος πολλοὺς ἀρρώστους ἀπὸ τὰς ἀσθενείας των· Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, Διὰ τὸ αἰσχρὸν καὶ τὸ ταπεινὸν εὐθὺς ἀποῦ ἀναλχθῶν τὸν χαρακτῆρα τοῦ γελοίου, δὲν προσβάλλουν ὀυσαρέστως, ἀλλὰ γίνονται μάλιστα εὐφροσύνων αἰσθημάτων πρόξενα (ΨΕ.). Μᾶς παρίσταται τότε ἀπροσδοκῆτως ὡς ἀζήμιος ἀτοπία, καὶ οὕτω μᾶς εὐαρεστεῖ.

ΡΑ'. Διὰ νὰ κρίνη τίς τι γελοῖον, ἀπαιτεῖται κάποια εὐφυΐα ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· διότι ὅς τις κυριεύεται ἀπ' ὀξύν πο-
νον, δὲν δύναται νὰ γελάσῃ. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄνθρωποι,

οἱ τινες εἶναι ἐκ φύσεως τόσον κατηφεῖς, ὥστ' ὀλίγον γελῶσιν, ἢ καὶ παντάπασι δὲν κινουῦνται εἰς γέλια, καθὼς μᾶς διηγοῦνται περὶ τῶν παλαιῶν Ἀναξαγόρου καὶ Φωκίωνος καὶ Μάρκου Κράσσου καὶ Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου κτλ. καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον προσέτι δὲν κινεῖ πάντοτε γέλια τὸ γέλοιον (4Η').

ΡΒ'. Ἡ ιδιότης τοῦ νὰ ἀνακαλύπτῃται τὰ γελοῖα ὀνομάζεται εὐτραπελία, καὶ ὁ ταύτην ἔχων, εὐτράπελος· τὸ ἐναντίον ταύτης λέγεται δυσκολία· καὶ τὸ συγκεκριμένον, δύσκολος ἢ ἀγέλαστος· ἢ εὐτραπελία ἀπαιτεῖ βαθμὸν τινα ὑψηλότερον ὀξυνοίας καὶ ἀγχινοίας, ἢ γον τῶν δυνάμεων ἐκείνων, διὰ τῶν ὁποίων ἀνακαλύπτονται εὐκόλως αἱ εἰς τὰ πράγματα διαφοραὶ καὶ ὁμοιότητες (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΕΘ', ΡΟ'). Διὰ τούτων πράγματα ἀδιάφορα δύνανται νὰ κατασταθῶσι γελοῖα, εἴαν τις δι' ὁμοιώσεως ἢ διακρίσεως ἀποδώσῃ εἰς αὐτὰ τὴν βαφὴν τῆς ἀτοπίας. Ἐάν, φερ' εἰπεῖν, τὴν ὀπισθεν κορυφῆς ὄρους ἀνατέλλουσαν Σελήνην ὀνομάσῃ τις νυκτερινὸν τοῦ ὄρους πῖλον, ἢ εἴαν τις πρὸς τὸν καταντικρὺ παρὰ τὴν αὐτὴν τράπεζαν καθήμενον καὶ ἐρωτήσαντα, Τί διακρίνει τὸν φρόνιμον ἀπὸ τὸν τρελλόν; ἀποκριθῇ, Ἡ τράπεζα· τὸ γελοῖον τότε γεννᾶται ἐκ τῆς ὁμοιώσεως καὶ διακρίσεως. Διὰ νὰ εἶναι δὲ ἀναντιρρήτως ἀρεστή ἡ εὐτραπελία, πρέπει νὰ μὴ γένη ποτὲ κακία· γίνεται δὲ, εἴαν μὴ φειδομένη οὔτε σεβάσμα, οὔτε ἀγαπητὰ προσπαθῇ μόνον νὰ ἐκτελῇ τὴν ἐπιθυμίαν της· ὁ χαρακτήρ οὗτος εἶναι τὸ Τω θαστικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ πικρὸν καὶ ψυχρὸν· καὶ πολλάκις τὸ ἐμεταχειρίσθῃ ὁ Γάλλος Οὐολταίρος· ἢ δὲ εὐτραπελία ἐξ ἐναντίας προέρχεται ἀπὸ φιλανθρωπίας, καὶ εὐσπλαγχνίας καὶ διεγείρει συμπάθειαν καὶ καρδίας κίνησιν διὰ-

φορον ἀπὸ τὸ γέλοιον· τοιαύτη εὐτραπεία φαίνεται συχνάκις εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Γερμανοῦ Βεϊλάνδου.

ΡΓ'. Ἀφ' ἐλ' εἰς ὀνομάζεται τὸ ἀπλοῦν καὶ φυσικὸν καὶ ἀνεπιτηδευτον, καὶ εἶναι ἐναντίον τοῦ προσποιημένου καὶ ἐπιτετηδευμένου· ἀλλὰ τὸ φυσικὸν φαίνεται ἄτοπον, ἐὰν εἶναι ἐναντίον τοῦ ἐπεισάκτου καὶ ἐπικτήτου, τὸ ὁποῖον ἀποχωρεῖ μὲν ἀπὸ τὸ φυσικὸν, μᾶς γίνεται δὲ φύσις διὰ τὴν συνήθειαν. **Η'** φυσικὴ λοιπὸν ἀπλότης, ἥτις εἶναι ἐναντία τοῦ εἰδισμένου τρόπου τῶν φρονημάτων καὶ τῶν πράξεων, ὀνομάζεται ἀφ' ἐλ' εἰ α. Τοιοῦτον τι γίνεται, ὅταν παιδίον εἰς συναναστροφὴν κυριευθὲν ἀπὸ φυσικὰς τινας χρείας ὁμίλῃ περὶ τῶν ὁποίων τὰ ἥθη προστάζουσι σιωπὴν, ἢ κοράσιον φανερόνῃ τὴν εἰς ὑπανδρείαν πλίσσιν του, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ κρύπτῃ κατὰ τὰ ἥθη. Διὰ ταῦτα ἡ ἀφέλεια φαίνεται ὡς ἀναρμοστία ἢ ἀτοπία καὶ προσπίπτουσα ἐξαφνικῶς διεγείρει γέλωτα ἢ γέλιον. Εὐάρεσται δὲ ἡ ἀφέλεια, διότι εἶναι ἐλευθέρᾳ ὅχι μόνον ἀπὸ κακώτροπον βιασμὸν τῶν ἐθίμων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα τὰ συνημμένα μετὰ τῶν ἐθίμων, ἐνῷ αἱ ἐπικρατοῦσαι ἰδέαι καὶ συνήθειαι ἀντιφέρονται πολλάκις καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὴν ἀγαθότητα. Εἶναι δὲ ἀφελεῖς καὶ πολλοὶ ἡλικιωμένοι, ὧσων δὲν διεφθάρησαν τὰ ἥθη ἀπὸ τὴν βεβιασμένην συνήθειαν. Εἰς τὴν ἀφέλειαν τῶν παιδίων δοκιμάζομεν καί τι ἐράσμιον καὶ θελκτικὸν καὶ κατανυκτικόν· διότι, ἐνῷ χαίρομεν διὰ τὴν παιδικὴν ἀκακίαν καὶ φυσικὴν ἀπλότητά, δὲν θυνάμεθα νὰ μὴ αἰσθανθῶμεν ἐν ταυτῇ καὶ λύπην τινα, ὅτι ὁ μικρὸς οὗτος ἄνθρωπος θέλει ἀπομακρυθῇ ἀπὸ τὴν ἀκακίαν καὶ ἀπλότητα διὰ τῆς κοινωνικῆς συνηθείας. Τὸ δὲ τῆς αἰδοῦς ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον συμβαίνει συχνάκις εἰς τὰς ἀφελείας τῶν ὁπωσούν ἡλικιωμένων, εἶναι φυσικὴ ἀκολουθία

τοῦ ὅτι ἐγνώρισαν ἥδη τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, καὶ φοβούνται μήπως προσέκρουσαν εἰς αὐτήν· ἡ συναίσθησις λοιπὸν ἐδῶ, καθὼς ὅπου τις καθίσταται γελοῖος (Ρ'), προξενεῖ τὴν ταραχὴν τοῦ ἀφελοῦς, καὶ τὴν κίνησιν τοῦ ἐρυθμήματος.

ΡΔ'. Ὅταν τὸ γελοῖον παραλαμβάνεται ὡς παιγνίδιον εἰς τὸ νὰ εὐφραίνῃ τοὺς συναναστρεφόμενους, ὀνομάζεται ἀστεῖσμός· ὕλη δὲ τοῦ ἀστεϊσμοῦ εἶναι συνήθως ἀνεύθυναι τινες ἀπάται, καὶ τίμια πειράγματα, ἢ ἄλλαι ἀπροσδόκηται τροπαὶ στοχασμῶν καὶ λέξεων καὶ πράξεων, αἱ ὅσαι παριστάνουσαι ἀβλαβῶς ἀτοπίαν ἐξαφνίζουσι τὸν ἀκούοντα καὶ τὸν κινουσιν εἰς γέλωτα. Ἐὰν δὲ τοῦτο γίνεται ἀκαίρως καὶ ὑπεναντίως εἰς τὰ ἥδη καὶ εἰς τὴν τιμὴν, ὀνομάζεται βωμολοχία· Ὅτι δὲ τὰ δύο ταῦτα εἶναι διάφορα, γίνεται φανερόν καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ μὲν βωμολόχος εἶναι μισητός καὶ καταφρονητός· ἡ δὲ βωμολοχία πειράζει καὶ ἀτιμάζει τὸν βωμολοχούμενον. Διὰ τοῦτο λέγομεν περὶ μὲν τοῦ μηδεμίαν ἔχοντος αἴσθησιν πρὸς ἀστεϊσμούς· Ἀφῆστον, δὲν καταλαμβάνει ἀστεῖσμόν· περὶ δὲ τοῦ μὴ θέλοντος νὰ βωμολογῇται· Μὴ τὸν πειράξης, εἶναι φιλότιμος ἄνθρωπος· τὸ μὲν πρῶτον ὡς φόγον ἀγροικικοῦ ἤθους· τὸ δὲ δεύτερον, ὡς ἔπαινον εὐαισθήτου καρδίας· ὅταν δὲ εἶναι πολλὰ παχυλὸς ὁ ἀστεϊσμός, ὥστ' ὑπερβαίνει ἡ ἀτοπία ἐπαισθητῶς πᾶσαν πιθανότητα, τὸ τοιοῦτον ὀνομάζεται λήρος· συνέχεια δὲ πολλῶν φορτικῶν, τὰ ὅποια λαμβανόμενα ὁμοῦ παριστάνουσιν ὁλόκληρόν τινα πράξιν, ὀνομάζεται ληρωδία (Γαλλιστί Farce).

ΡΕ'. Τὸ γελοῖον ὀνομάζεται καὶ κωμικὸν καθολικώτερα· μερικώτερα δὲ κωμικὸν λέγεται ὅτι μετ' ἀγχιναίας παριστανόμενον φαίνεται γελοῖον (ΡΔ'). καὶ ἐὰν ἡ παρα-

στασις στρέφεται εἰς ἀνθρωπείας ἀμαρτίας καὶ μωρίας, τότε ἀποτελεῖται τὸ ἰδιαίτητα λεγόμενον κωμικόν· καὶ εἰ μὲν ἀ-
πασχολεῖ τὰς ὑψηλοτέρας τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ὀνομάζεται
ὕψηλόν· εἰδὲ τὰς ταπεινοτέρας, τὰ πεινόν.

Σημείωσις. Τὸ κωμικόν ἔλαβε τὸνομα ἀπὸ τὴν κωμῶδιαν· ἡ
δὲ, ἢ ἀπὸ τοῦ κῶμη καὶ ὦδῃ, ἦγουν ὦδῃ φαλλομένη εἰς τὰ χωρία,
ἢ ἀπὸ τοῦ κῶμος καὶ ὦδῃ, ἦγουν ὦδῃ φαλλομένη εἰς ἀτάκτους καὶ
βακχικούς χορούς. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης παρῴγει ἄλλοθεν ὄχι τὴν κωμω-
δίαν, ἀλλὰ τοὺς κωμῶδους· διότι λέγει (Περὶ Ποιητ. Δ'. 3. Ἐκθ. δὴν
Γερ.) «ὡς κωμῶδους οὐκ ἀπὸ τοῦ κωμῶσαι λεχθέντας, ἀλλὰ τῇ κατὰ
«κῶμος πλάνῃ, ὑψιμαζόμενους ἐκ τοῦ ἄστεος.» Ἄλλο πρέπει νὰ ση-
μειώσωμεν καὶ περὶ τοῦ κωμικοῦ ὅτι ἔπαμην καὶ περὶ τοῦ τραγικοῦ
(Ψ. Σημ.), ἔγουν ὅτι δὲν εὐρίσκεται μόνον εἰς τὴν κωμωδίαν, ἀλλὰ
καὶ εἰς ἄλλα ποιήματα καὶ ἔργα, καὶ ἀντὶ αὐτοῦ εἰς τὰς γενικὰς τῆς Λι-
σθηματικῆς ἰδέας, καὶ πρέπει νὰ διακριθῇ ἀπὸ τὸ κυρίως κωμωδικόν, ὡς
γένος ἀπὸ τοῦ εἶδος· ἀλλ' ὁ ὅρισμός τῆς ἰδέας ταύτης εἶναι δυσκολώτε-
ρος παρὰ τὸν τοῦ τραγικοῦ. Βέβαιον εἶναι, ὅτι τὸ κωμικόν προέρχεται
ἀπὸ τὸ γέλοισιν· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰκις ἐκλαμβάνονται συνώνυμοι ὅροι
τὸ γέλοισιν καὶ τὸ κωμικόν· ἀλλ' ὁμως δὲν δύναται πᾶν κωμικόν νὰ ὀνο-
μασθῇ ἐν ταυτῷ καὶ γέλοισιν, ἦγουν κωμικαὶ μυθιστορίαι, κωμικαὶ ἐ-
ποποιίαι, κωμικὰ δράματα ψέγονται προφανῶς ὀνομαζόμενα γέλοισιν·
πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξηγηθῇ σαφέστερα ἢ ἔννοια τοῦ κωμικοῦ. Κωμικόν
λέγεται κυρίως πᾶσα μετ' ἀγχινοίας τῶν πραγμάτων παράστασις, διὰ
τῆς ὁποίας λαμβάνουσιν τὸν χαρακτήρα τοῦ γέλοισιν· καὶ ἐπειδὴ ἀνδρώ-
πων κακίαι καὶ μωρίαι, ἐάν καὶ κατ' ἑαυτὰς εἶναι μωρυπαὶ καὶ ἐπιφο-
γοί, ἐμποροῦν ἐκ τῶν ἀτοπιῶντων νὰ φανῶσι γέλοισιν το κωμικόν ἀπο-
δίδεται οἰκειότατα εἰς ταύτην τὴν σημασίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν λέγεται
καὶ ἡ κωμωδία, ἥτις εἶναι εἶδος δράματος. Ὅρθως λοιπὸν ὥρισε τὴν
κωμωδίαν ὁ Ἀριστοτέλης λέγων (Περὶ Ποιητ. ζ'. 1. Ἐκθ. δὴν Γερ.) «ἡ
«δὲ κωμωδία ἐστὶ μίμησις φαυλοτέρων μὲν, οἰμύνεται κατὰ πᾶσαν κα-
«κίαν, ἀλλὰ τοῦ αἰσχροῦ, οὗ ἔστι τὸ γέλοισιν μέρος.» Οὕτως εἶναι τὸ
βουλευτήριον τῶν Ὀρνιθῶν εἰς τὸν Ἀριστοφάνει κωμικόν, ἐπειδὴ παρι-
στάνονται εἰς αὐτὸ αἱ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ πολιτευμάτων κακίαι
καὶ μωρίαι ὡς γέλοισιν μὲ πολλὴν ἀγχινοίαν· τοιαῦτα δὲ εἶναι καὶ ὁ Φι-
λάργυρος τοῦ Μολιέρου, καὶ αἱ Μικραὶ πολιτεῖαι τοῦ Κροσσέβου καὶ.
Ἐκ δὲ ταυτῶν ἐληφθῇ τὸ κωμικόν καὶ εἰς τὸ νὰ σημαίνῃ πᾶν ὅ,τι πε-
ριεχέι τοιαύτην παράστασιν κωμικόν ποίημα, φέρ' εἰπεῖν, κωμικὴ ὄρχη-

σις, κωμική ζωγραφία, κωμικὸν μελοῦδραμα. καθὼς καὶ ἡ δύναμις τοῦ παριστάνοντος ταῦτα ὀνομάζεται δύναμις κωμικὴ (Λατινιστὶ *vis comica*).

Ρζ. Ἐὰν εἰς τὸ κωμικὸν συνέλθουν πράγματα, τὰ ὅποια διὰ τὸ ἑτερογενές των εἶναι πάντῃ ἄμικτα καὶ ἀσύναπτα· σχήματα, φέρ' εἰπεῖν, ἀνθρώπων καὶ ζώων καὶ φυτῶν, ὥστε νὰ φαίνωνται συννηζημένα καὶ συμφυτρωμένα εἰς ἓν· τὸ κωμικὸν ὀνομάζεται παρὰ φύσιν. Ἰταλιστὶ δὲ καὶ εἰς ὅλας σχεδὸν τῆς Εὐρώπης τὰς γλώσσας λέγεται *Grottesche*, ἡγουν σπηλαιῶδες, ἐπειδὴ τὸ πρῶτον εὐρέθησαν τοιαῦται ζωγραφίαι εἰς παλαιὰ σπήλαια· ὑποκάτω εἰς τὰ ἐρείπια τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ λουτρῶν τοῦ Τίτου, ἔπειτα καὶ ἀλλαχοῦ. Φορτικὸν δὲ λέγεται, ἔάν τὰ πράγματα, καὶ μάλιστα ὅ,τι μέρος αὐτῶν εἶναι αἰσχρὸν καὶ ταπεινόν, παριστάνωνται καθ' ὑπερβολὴν αἰσχρὰ, καὶ διεστραμμένα· καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶδη, καὶ μάλιστα τὸ δεύτερον, ἐμποροῦν νὰ παρασταθῶσιν ὅχι μόνον μὲ τὴν ζωγραφίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ποιητικὴν, μιμητικὴν κτλ. Ἀλλὰ τί εἶναι κυρίως τὸ ἐκ τούτων ἀρέσκον; ἀναμφιβόλως τὸ ἐλεύθερον τῆς φαντασίας παίγνιον· ἀλλ' ὅτι καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ φυλάττεται ὁ χρυσοῦς τοῦ Ὁρατίου κανὼν, *Est modus in rebus*, εἶναι πάσης ἀμφιβολίας ἐκτός. Κατ' ἄλλον τρόπον τὸ γελοῖον πίπτει εἰς τὸν τεχνίτην, καὶ ὅχι εἰς τὰ ἔργα του.

ΡΖ. Ἐὰν τὸ κωμικὸν παρεκτός τοῦ γελοίου ἔχῃ καὶ σκοπὸν ἄλλον ἡθικόν, ὀνομάζεται *Σατύρικο κωμικόν*· τὴν σήμερον καὶ αἱ Σάτυροι σκοπὸν ἔχουν τὴν διόρθωσιν τῶν ἡθῶν — ἐάν δὲ τὸν ἐπιτυχάνουν ἢ ὅχι, δὲν ἐξετάζομεν. — καὶ διὰ τοῦτο ἀνερυνᾷ ἢ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀνθρώπου διὰ νὰ τὰ παραστήσῃ γελοῖα, ἢ τὰς κακίας του διὰ τὰς ἀναδείξῃ ἀξιοκακρίτους. Ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ διαίρεσις τῆς σατύρας

εἰς τὴν γελοίαν καὶ εἰς τὴν σπουδαίαν· ἡ πρώτη εἶναι σατυροκωμική, καὶ ἔδωκεν ἐκ τῶν μωριῶν τοῦ ἀνθρώπου ὕλην εἰς τὴν Ποικτικὴν διὰ νὰ γεννήσῃ παντοῖα ποιήματα· διότι καὶ ἔπη καὶ δράματα καὶ μυθιστορίαι καὶ ζωγραφίαι καὶ ὀρχήσεις δύνανται νὰ περιέχωσι τὸ σατυρικόν. Αἱ κωμωδίαὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, τὰ φορτικά τοῦ Ὁγαρθίου (Hogarth), πολλαὶ μυθιστορίαι τοῦ Βειλάνδου, εἶναι σατυροκωμικὰ ποιήματα. Τὸνομα δὲ τοῦ σατυρικοῦ οἱ μὲν θέλουν ὅτι προῆλθεν ἀπ' Ἀθηναίου ποιητῆν Σάτυρον· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ Σατύρου τοὺς συνοδοιπόρους τοῦ Βάκχου· ὁ δὲ Κιντιλιανὸς (Inst. orat. 10, 1) τὴν θέλει ὅλην ἐφεύρημα τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὴν γράφει διὰ τοῦ ι Σάτιρα, καὶ ὅχι διὰ τοῦ υ, Σάτυρα.

ΡΗ'. Τὸ δὲ Τραγικοκωμικόν, ἢ, ὡς τὸ ἔλεγον οἱ παλαιοὶ, ἢ Κωμωδοτραγωδία, σημαίνει ἀνάμειξιν τοῦ κωμικοῦ μὲ τὸ τραγικόν. Συνάπτονται δὲ ἢ ὡς ἀπλὴ μεταβολὴ τοῦ τραγικοῦ εἰς τὸ κωμικόν, ἢ ὡς ἀληθινὴ ἐκδοχὴ τοῦ τραγικοῦ ὡς κωμικοῦ. Εἰς τὸ πρῶτον φυλάττεται ὁ ἴδιος καθενὸς χαρακτήρ, καὶ γίνεται ἡ ἀλλαγὴ μόνον εἰς ἄνεσιν καὶ ἀνάπαυλιν τινὰ τῆς καταπονηθείσης ψυχῆς ἐκ τῆς τοῦ τραγικοῦ παρατηρήσεως· οὕτω κἄποτε εἰς τοῦ Σακεσπέρου τὰς τραγωδίας διαδέχονται τὰς τραγικὰς σκηνὰς σκηναὶ κωμικαί· καὶ εἰς τὰ θέατρα παριστάνεται κἄποτε πρὸ τραγωδίας μικρὰ κωμωδία, ἢ καὶ τανάπαλιν· καὶ ἔφεξαν μὲν σφοδρῶς καὶ τὸν Σακεσπῆρον καὶ τὴν ἄλλην συνήθειαν τῆς ἀλλαγῆς, ἐπειδὴ (ἔλεγον) εἶναι τὰ δύο ἀσυμβίβαστα, καὶ ὅτι τάχα ἐξ ἀντιθέτων τρόπον τινὰ φορῶν κινουμένη ἡ ψυχὴ ἐξουθενόνηται τὰ παθήματά της· ἀλλ' ἐδίδαξεν ἱκανῶς ἡ πείρα, ὅτι τοιαῦται συνάψεις δὲν εἶναι ἀναγκαίως δυσάρεστοι· καὶ ἐὰν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον τραγικὸν καὶ κωμικὸν συναντῶνται κατὰ μέ-

ραν, διὰ τί νὰ ἐξορισθῇ τοιαύτη μεταβολὴ ἀπὸ τῆς τέχνης τὴν ἐπικράτειαν; Προσέτι ἐκ τῆς ἀντιθέτου ταύτης μεταβολῆς ἐπιτείνεται μᾶλλον τοῦ τραγικοῦ ἡ δύναμις. Ὅπως ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, εἶναι ἀναντιρρόπον, ὅτι ἡ τραγικοῦ μὲ τὸ κωμικὸν σύναψις ἀπαιτεῖ μεγάλην κρίσιν καὶ ἐπιτηδειότητα τοῦ τεχνίτου διὰ νὰ μὴ κἀμὴ πράγματα ἐναντία τοῦ σκοποῦ του. Πάντῃ διάφορος εἶναι ἡ δευτέρα σύναψις, ἥτις ὑπὸ τῶν παλαιῶν ὠνομάζετο καὶ Ἰλᾶρο τραγωδία· αὕτη εἶναι τοῦ τραγικοῦ εἰς τὸ κωμικὸν μετουσίωσις, νὰ εἶπω οὕτω, τὴν ὁποίαν ἐνεργεῖ τὸ κωμικὸν πνεῦμα, καθὼς τὰ ζωϊκὰ σώματα μετουσιόουσιν εἰς αὐτὰ τὰς ὁποίας εἰσδέχονται ἔξωθεν τροφάς. Τραγικοκωμικὴ εἶναι κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην σημασίαν ἡ βατραχομομαχία τοῦ Ὁμήρου, καὶ πολλὰ φλυακισμένα ὀνομαζόμενα ποιήματα, τῶν ὁποίων τὸ κωμικὸν βᾶσιν ἔχει τὴν εἰρωνείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ Αἰσθηματικῆς κρίσεως.

ΡΘ'.

Η' περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ καὶ τῶν μὲ ταῦτα συγγενῶν κρίσις δὲν προέρχεται ἀπὸ ιδέας, οὐ δ' ἀπὸ τὰ δι' αὐτῶν προσδιοριζόμενα γνωστὰ ἀντικείμενα, ἀλλ' ἀπὸ αἰσθήματα χαρᾶς ἢ λύπης, ἥγουν ἀπὸ τὸν τύπον, τὸν ὁποῖον κάμνει τὸ ἀντικείμενον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ περατηρητοῦ· καὶ διὰ τοῦτο εἶναι κρίσις ἐκ τῶν ὑστέρων· διότι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ κρίνη τις πράγματα καλὰ καὶ ὑψηλὰ, εἰς δὲν προσπέσωσιν εἰς τὰς αἰ-

σθήσεις τοῦ κρίνοντος· καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ πείσω-
μεν τινὰ μὲ λόγον, ὅτι εἶναι τι καλὸν ἢ ὑψηλόν, ἐὰν δὲν τοῦ
τὸ καθυποβάλωμεν εἰς τὰς αἰσθήσεις· ἀλλ' ὅμως ἀπαιτεῖται
εἰς τὴν κρίσιν ταύτην ὑψηλοτέρατις ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, διὰ
νὰ ἐκλαμβάνῃ τὴν κρίσιν καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν, μὴ ὅλον
ὅτι λογικῶς δὲν δύναται νὰ τὴν ἀποδείξῃ τοιαύτην.

ΡΙ'. Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν, Διὰ τί ζητοῦμεν ἀπὸ
πάντα νὰ κρίνῃ καλὸν καὶ ὑψηλὸν ὅτι κρίνομεν ἡμεῖς τοιοῦ-
τον, καὶ ἀποδίδομεν εἰς τὸ κάλλος ἰσχύν, μὲ τὴν ὁποίαν
ἐφελκύει τὰς ἀπάντων καρδίας, καὶ ἐκλαμβάνομεν ὡς μέγα
ἐλάττωμα ἀνθρώπων τινῶν, οἵτινες στεροῦνται ταύτην τὴν
αἴσθησιν.

ΡΙΑ'. Ἐντεῦθεν δὲ διακρίνεται ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψη-
λοῦ εὐαρέστησις ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἡδέος καὶ ὠφελίμου, ἥτις εἶ-
ναι μερικὴ καὶ κατὰ συμβεβηκὸς, κρεμασμένη ἀπὸ μεταβλη-
τοὺς προσδιορισμοὺς μερικῶν ὑποκειμένων, εἰς τὰ ὅποια συν-
έβη νὰ προσπέσῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἢδὺ ἢ ὠφέλιμον (ΙΕ'. Σημ.).
Διὰ τοῦτο ὅχι μόνον δὲν ζητοῦμεν, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστοῦμε-
θα, ἐὰν ἄλλοι δὲν τὰ αἰσθάνωνται τοιαῦτα.

ΡΙΒ'. Ἡ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ εὐαρέστησις εἶναι ἀπο-
δείξεως ἀνεπίδεκτος· διότι ἀπόδειξις ἐμφιλοχωρεῖ ἐκεῖ μόνον
ὅπου εἶναι δυνατόν νὰ συμπερανθῇ τι ἐξ ἀρχῶν (Λογικ. ΣΝΖ'.
κ. ε. ξ.), τὸ ὅποιον βέβαια δὲν γίνεται εἰς εὐφρόσυνον αἴσθη-
μα διεγερθὲν ἐξ ἀντιλήψεως. Ὅπου δὲ ἀπόδειξις δὲν γίνεται
οὐδὲ βία πληροφορήσεως εἶναι δυνατὴ· ἡ εὐαρέστησις λοιπὸν
δὲν προστάζεται εἰς κἄνένα· εἶναι ἐλευθέρη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ
αἰσθηματικὴ κρίσις κρέμαται ἀπὸ ταύτην τὴν εὐαρέστησιν, εἶ-
ναι καὶ αὕτη ἀναπόδεικτος καὶ ἀβίαστος, καὶ ἐμπορεῖ καὶ πε-
ρὶ αὐτῆς νὰ ρηθῇ τὸ λατινικόν, De gustu non est dis-

putandum. Ἡ καθολικότης λοιπὸν καὶ ἡ ἀναγκαιότης τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως εἶναι μόνον ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ ἡ μετάδοσις τῆς ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρεσθήσεως γίνεται μόνον διὰ πραγματικῆς δεξιῶς· μεσολαβεῖ δὲ ἅποτε καὶ λόγος χρησιμεύων μόνον εἰς τὸ νὰ κάμῃ προσεκτικὸν τὸν, ὅς τις ζητεῖ νὰ μάθῃ τῆς εὐαρεσθήσεως τὸ πάθημα.

Σημειώσεις. Δραματικὰ ποιήματα ἀρῶσιν συχνάκις πλέον διὰ δασκόμενα εἰς τὴν σκηνήν, παρὰ ἀναγνωσκόμενα εἰς τὸ βιβλίον· ἄλλων δὲ ἡ εὐαρέστησις γίνεται ἐκ μόνης τῆς ἀναγνώσεως· ὁ δὲ λόγος τούτου εἶναι, ὅτι ἔμπροσθεν τῆς σκηνῆς διεγείρεται ἄλλως ἢ αἰσθησις, καὶ ἄλλως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ δραματικὰ ποιήματα εἶναι διὰ τὴν σκηνὴν διωρισμένα, πρέπει κινεῖς νὰ μὴ τὰ κρίνῃ, πρὶν ἴδῃ τὴν παράστασίν των, καὶ μάλιστα κατὰ πάντα ἐπιθετικῶς γινομένην. Ἐρχομαι καὶ ἰδεῖ λέγει ὁ δραματικὸς ποιητὴς πρὸς τὸν κριτὴν τόν. Καταλαμβάνεται δὲ ἐκ τούτων διὰ τί ἡ κρίσις τῶν παλαιῶν δραματικῶν ποιημάτων γίνεται δίσκολος καὶ διάφορος ἀπὸ τὴν τῶν νεωτέρων· ὅτι τὰ νεώτερα καὶ μόνον ἀναγνωσκόμενα ἐμποροῦν νὰ κρίθωσι ἵποτιθέμενα διὰ τῆς φαντασίας, ὅτι παριστάνονται εἰς τὸ θεάτρον· ἀλλὰ τὰ Ἑλληνικά, μ' ὅλην τὴν δραστην φαντασίαν μας ἐμποροῦν νὰ φανῶσι ἀτελῆ, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὰ παλαιὰ θεάτρα, οὐδὲ τὸν τρόπον τῆς τῶν δραμάτων παραστάσεως· εἴαν δὲ διὰ τῆς φαντασίας βάλωμεν παλαιὸν ποίημα εἰς νεώτερον θεάτρον, τοῦτο μόνον ἀρκεῖ νὰ τοῦ φείσῃ μὲν μέγα μέρος τῆς ἀξίας.

ΠΙΓ'. Εἶναι λοιπὸν ἡ περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ κρίσις αἰσθηματικὴ· καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ γνωστικὴν· καὶ ὁ ἄνθρωπος, εἴαν δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τῶν αἰσθηματικῶς εὐαρεστούντων, λέγεται ἄνθρωπος μὲ αἴσθησιν· καὶ ἐπειδὴ ἡ κρίσις αὕτη ἀπαιτεῖ ὑψηλοτέραν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν, συμπεραίνεται, ὅτι δὲν εἶναι μέτοχοι ταύτης ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Πολὺ πλέον στεροῦνται τὴν αἴσθησιν ταύτην τὰ ἄλογα κτήνη, τὰ ὅποια ὅχι μόνον πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλὸν ἀδιαφοροῦσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πρὸς τὸ θῆλυ συνουσίας τῶν δὲν κάμνουν καμμίαν ἐκλογὴν εὐμορφίας, οὐδὲ τὸ ἴδιον ἐαυτῶν σώμα προσπαθοῦν ποτὲ νὰ καλλύνωσιν.

PIΔ'. Ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις εἶναι μέντις διαβατικὴ· εἶναι δέτις ἄλλη ἐμπειρικὴ· καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἡ ἀρχικὴ δύναμις τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ἥγουν ἡ δεξιότης τῆς ἐκ τοῦ κάλλους καὶ ὕψους εὐαρεσθήσεως· ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἐνέργεια τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ἥτις ἀναφαίνεται διάφορος εἰς διάφορα ὑποκείμενα περὶ διαφόρων ἀντικειμένων, ἐπειδὴ κρέμαται ἀπὸ ἐμπειρικὰ διδόμενα, τὰ ὅποια εἰς διάφορα ὑποκείμενα ἐμποροῦν νὰ παραλλάσσουν ἐπ' ἅπειρον. Διὰ τοῦτο ἡ δεξιότης τῆς εἰς τὸ καλὸν καὶ ὑψηλὸν εὐαρεσθήσεως ἄλλοι μὲν εἶναι δραστικωτέρα, ἄλλοι δὲ ἀδρανεστέρα. Ἡ Αἰσθηματικὴ λοιπὸν κρίσις ἔχει χρεῖαν καλλιεργείας καὶ ἀσκήσεως.

PIΕ'. Ἄνθρωποι πάντῃ ἀναίσθητοι, ἥγουν στερημένοι δι' ὅλου τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον· διότι ἔχνη τῆς ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρεσθήσεως εὐρίσκονται καὶ εἰς τοὺς ὠμοτάτους ἀνθρώπους· καὶ οἱ ἄγριοι προσπαθοῦν νὰ καλλύνωσι τὸ σῶμα των μὲ γελοῖα διὰ τοὺς πολιτισμένους ἀνθρώπους μέσα· καὶ τὰς μικράς των καλύβας διατάττουσιν ὅπως οὖν εἰς τὸ εὐπρεπέστερον· ἀλλ' ὅμως δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ἡ αἴσθησις εἶναι τόσον ἀσθενὴς καὶ ἀμβλεῖα, ὥστε ἐμπορεῖ τις νὰ τοὺς ὀνομάσῃ ἀναίσθητους· εἶναι δὲ καὶ τινες, οἵτινες παντάπασιν δὲν ἀρέσκονται εἰς εἴδη τινα τοῦ καλοῦ, φέρ' εἰπεῖν, τῆς μουσικῆς, ἴσως, διότι τὸ αὐτίον των, τὸ ὄργανον ταύτης τῆς εὐαρεσθήσεως, δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην φυσικὴν τελειότητα.

PIΣ'. Ἐάν ἅρα πᾶς ἄνθρωπος ἔχει τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν κατὰ τὴν διαβατικὴν σημασίαν, ἀλλὰ πᾶς δὲν τὴν ἔχει κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν· καὶ κατὰ τοῦτο ὀνομάζεται ἀναίσθητος ἄνθρωπος, ὅς τις κατὰ τὴν ἀτομικὴν του κατάστασιν

εἶναι ἢ γενικῶς ἢ ἐν μέρει ἀνεπίδεκτος τῆς ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ εὐαρεσθήσεως· ἢ ἀναλογία τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, αἵτινες ἀντιλαμβάνονται τὸ καλὸν καὶ ὑψηλόν, καὶ ἡ κατάστασις τῶν εἰς τοῦτο συνεργούντων ὀργάνων εἶναι κατὰ συμβεβηκὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον τοῦτον οὕτω διατεθειμένα, ὥστε τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλόν, ἢ εἶδη τούτων τινὰ, δὲν κάμνουν κἄνένα τύπον εἰς τὴν ψυχὴν του, ἢ κἄν δὲν κάμνουν τὸν ἀπαιτούμενον. Κατὰ δὲ ταύτην τὴν σημασίαν νήπια παῖδιά, καὶ μωροὶ, καὶ μαινόμενοι, καὶ ἀπολίτιστοι καὶ κακοπολίτιστοι ἄνθρωποι εἶναι ἀναίσθητοι.

ΠΙΖ'. Ἡ Αἰσθηματικὴ λοιπὸν κρίσις, καθὼς καὶ πᾶσα ἀρχικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει χρεῖαν ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως· ἢ μὲ τὰς Μούσας καὶ Χόριτας συναναστροφὴ εἶναι τὸ ὁποῖον ἀνοίγει ταύτην τῆς εὐαρεσθήσεως τὴν αἴσθησιν. Διὰ τοῦτο εὐλόγως διακρίνονται διάφορα αἰσθηματικῆς κρίσεως εἶδη· ἥγουν ἄωρος, κακοπολίτιστος, πολιτισμένη, ὠρίμη, ὀξεῖα, μαλθακὴ, παράξενος αἰσθηματικὴ κρίσις· αὐταὶ δὲ καὶ αἰ' κατ' ἔθνη διακρινόμεναι· οἷον, Ἑλληνικὴ, Ῥωμαία, Γερμανικὴ, Γαλλικὴ, Τουρκικὴ κτλ. ἀναφέρονται ὅλαι εἰς τὴν ἐμπειρικὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν. Αἱ τοῦ πολιτισμοῦ βαθμίδες, ἐπάνω τῶν ὁποίων στέκουν καὶ μερικοὶ ἄνθρωποι καὶ ὁλόκληρα ἔθνη, εἶναι διάφοροι ἐπ' ἄπειρον, καὶ διδουν εἰς τὴν ἀτομικὴν ἢ ἔθνικὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν ἄπειρον ποικίλιαν. Τοῦτο δὲ πρέπει γὰρ νοῆται περὶ παντὸς ἐν γένει τοῦ ἀνθρώπου πολιτισμοῦ· διότι, ἐπειδὴ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι συνέρχονται ἀκριβέστατα, καὶ ἀποτελοῦσιν ἐν ἀλληλένδετον ὅλον· διὰ τοῦτο ἡ ἀσκήσις τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως εἶναι μέρος τῆς γενικῆς ἀσκήσεως τοῦ πνεύματος, καί, καθὼς τοιαύτη, προσδιορίζεται ἀναγκαιῶς ὑπ' ἐκείνης.

PIH'. Ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ νεωτερισμὸς τῆς χρήσεως τῶν πραγμάτων, ἢ ἡ λεγομένη **Moda**, ὡς ἐπικρατοῦσα συνήθεια ὄλων σχεδὸν τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν, μεταβάλλει πολὺ τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν, ἔχομεν καθημερινὰ μὰ Δία παραδείγματα, ἐνῶ πολλάκις διὰ τοῦτον καὶ μόνον ἐκλαμβάνομεν καλὰ ἢ αἰσχρὰ πολλότατα ἀδιάφορα ἢ καὶ ἐναντία πράγματα. Τί θαυμαστὸν λοιπὸν εἶναι, ἐὰν ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις εἶναι τόσον μεταβλητὴ, καὶ ἐπομένως τόσον ἀπατηλὴ; Διὰ τοῦτο τὴν διαίρουσι πάλιν εὐλόγως εἰς ἀληθινὴν ἢ γνησίαν, καὶ εἰς ψευδὴ ἢ νοθευμένην· ἀλλὰ Τίς εἶναι ἡ μία, καὶ Τίς ἡ ἄλλη, πρέπει νὰ τὸ ἐξετάσωμεν ἐφεξῆς.

PIΘ'. Ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις, καθὼ μὲν διαβατικὴ (**PIΔ'**), εἶναι γενικὸς χαρακτὴρ παντὸς ἀνθρώπου· καθὼ δὲ ἐμπειρικὴ, κρεμαμένη ἀπὸ παθήματα χαρᾶς ἢ λύπης (**PO'**), δὲν εἶναι καθενὸς ἰδίᾳ, ἀλλὰ μόνων τῶν καλλιεργημένων ψυχῶν. Διὰ τοῦτο καθολικὸς μὲν τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως ἐκ τῶν ἀντικειμένων κανῶν, διὰ τοῦ ὁποίου ὡς καθολικοῦ κριτηρίου νὰ προσδιορίζεται ἐκ τῶν προτέρων τὸ καλὸν καὶ ὑψηλόν, δὲν ὑπάρχει. Κριτικὴ δὲ τῶν κατ' αἰσθασιν ἀρεστῶν συναγμένη ἐξ ἐμπειρικῶν κανόνων περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ὑπάρχει ἀναμφιβόλως· διότι ἡ τέχνη μᾶς ἔδειξε διὰ τῶν πιστοτάτων τῆς ἱεροφαντῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρέδωκε τὰ μυστήριά της, πλῆθος ἀντικειμένων, τῶν ὁποίων ἡ αἰσθηματικὴ ἀξία ἐγνωρίσθη καθολικῶς. Ἐκ δὲ τούτων ὡς ἀρχετύπων δύνανται νὰ πορισθῶσιν ἐμπειρικὰ κριτήρια καὶ κανόνες τοῦ κατ' αἰσθασιν εὐαρεστοῦντος. Ποῦ δὲ ἐπιστηρίζεται ἡ τούτῳ δύναμις, πρέπει νὰ τὸ ἐξηγήσωμεν εὐκρινέστερα.

PK'. Ἐὰν ἡ αἰσθηματικὴ εὐαρεστήσις ἀντικειμένου τινος εἶναι καθολικὴ, καὶ ἐπομένως ὅλοι (ἢ καὶ οἱ πλείστοι) πο-

λειτουργοί άνθρωποι καὶ λαοὶ συμφωνοῦσιν εἰς τὴν περὶ τούτου κρίσιν των· εὐλόγως δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι ἀνάλογον μετὰ τοὺς ἀρχικοὺς νόμους τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστήσεως, καὶ ἐπομένως ὅτι ἔχει ὑψηλὴν τινα αἰσθηματικὴν ἀξίαν καὶ τιμὴν. Διὰ τοῦτο ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὅποια ἐνυπάρχει τοῦτο τὸ καθολικόν, ἂν καὶ ἐμπειρικόν, καὶ διὰ τοῦτο ὅχι ἀπαιστον κριτήριον τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀρχέτυπα καὶ παραδειγματικά καὶ κανονικά, ἐπειδὴ ὡς παραδείγματα τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως γίνονται κανόνες γενέσεως καὶ κρίσεως ἄλλων ὁμοειδῶν ἀντικειμένων. Διὰ τοῦτο κατέχουν καὶ τὸν πρῶτον τόπον, εἰς τὴν σειρὰν τῶν κατ' αἴσθησιν εὐαρεστούντων.

ΡΚΑ. Ἡ συμφωνία τῶν πολλῶν ἔχει μέγα βᾶρος εἰς τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν· καὶ ὅσον πλείοτερα ὑποκείμενα παρδαινόνται ὁμοίως μετὰ ἡμᾶς, καὶ ὅσον προκομμενέστεροι εἶναι αἱ συμπαθαινόμενοι, τόσον εὐλογώτερα δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ αἰσθημᾶ μας εἶναι γενικῶς ἀνθρωπίνον, καὶ ἡ ἐπὶ τούτου θεμελιωμένη κρίσις μας εὐμοιρεῖ καθολικὴν δύναμιν. Ἐκ τούτων ἐξηγείται, διὰ τί οἱ τεχνίται θηρεύουσι κατ' ὑπερβολὴν τὴν γενικὴν εἰς τὰ ἔργα των εὐαρεστήσιν, καὶ διὰ τί θάκνουνται κατακαρδῶς ἀπὸ τὸν ψόγον καὶ μᾶς μόνον φωνῆς μεταξύ λαοῦ σοφοῦ καὶ πολιτισμένου. Ἐξουρσῶσιν οὗτοι, ὅτι τὸ ἀληθῶς καλὸν ἀρέσκει εἰς καθένα, καὶ καλλονὴν τῶν ἔργων των οἱ ἄλλοι μέσου δὲν δύνανται νὰ δεῖξωσιν, εἰ μὴ διὰ τοῦ ἀρεστοῦ τυποῦ, τὸν ὅποιον κάμνουσιν εἰς σοφὰς ψυχάς.

ΡΚΒ. Ἡ καθολικὴ αὕτη εὐαρεστήσις κυρίως δὲν εἶναι καθολικὴ, ἐπειδὴ εἶναι ἐμπειρικὴ, καὶ στηρίζεται εἰς ἐπαγωγικὸν συλλογισμόν, ὅς τις δὲν εἶναι πλήρης (Λογικ. Σ')· καὶ προσέτι ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν ὀνομαζομένων σοφῶν, οἵτινες

χαίρουσι νὰ κρίνωσι μέτριον ἢ ἄσχημον ἢ καὶ ἄθλιον τὸ ὑπὸ τῶν ἄλλων καλὸν καὶ ὑψηλὸν κρινόμενον, ἴσως διὰ νὰ τιμήσωσι πλείοτερον ἑαυτοὺς καὶ τὰ ἔργα των· τοιοῦτοι εἶναι οἱ παροιμιάζομενοι Ζωῖλοι καὶ παλαιοὶ καὶ νεώτεροι· ἀλλὰ καὶ ἐὰν ᾖτο καθολικὴ, ὁ χαρακτήρ οὗτος θέν εἶναι ἄπταιστος, ἐπεὶδὴ καὶ αὐτὴ ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις εἶναι μεταβλητὴ καὶ ἀπατηλὴ, καὶ ἐμπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ πολὺν χρόνον ψευδὴς καὶ νοθευμένη αἰσθησις (PIZ', PIH').

PKΓ'. Καὶ ὅμως κριτήριον τοῦ κατ' αἰσθησιν ἀρέσκοντος θέν ὑπάρχει ἄλλο (PIO'). Κρατοῦμεν λοιπὸν ὡς κανόνας, ὅσα ὄλων ἢ τῶν πλείστων, καὶ τούτων πολιτισμένων, ἡ κρίσις ἐτίμησε μὲ τὸ καλλιστεῖον ὑπὲρ τὰ ἄλλα. Ταῦτα θέλουν θεωρεῖσθαι ὅχι μόνον ὡς μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ ὡς παραδείγματα ὁρθῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως εἰς τοὺς ἐπερχομένους χρόνους. Κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν ἦσαν κανόνες τοῦ Πολυκλείτου καὶ Μύρωνος τὰ ἔργα· καὶ τώρα θεωροῦνται τοιαῦτα ἡ Ἀφροδίτη τῶν Μεδίκων καὶ ὁ Βατικανὸς Ἀπόλλων. Καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων δὲ ἀξίζουσι τὸνομα τοῦτο ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Αἰνείας, αἱ ῥῆδαι τοῦ Πινδάρου καὶ αἱ τοῦ Ὀρατίου, τὰ ποιήματα τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, αἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Κικέρωνος κτλ.

PKΔ'. Ἐκ δὲ τούτων πορίζεται τελευταῖον καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Κλασσικοῦ, καθὼς τὸ ὀνομάζουσι αἱ Εὐρωπαῖοι, ἢ τοῦ ἐξ-όχου, καθὼς ἴσως πρέπει νὰ τὸ ὀνομάσωμεν ἡμεῖς. Κλασσικὸν λέγουσιν οὗτοι πᾶν ὅ,τι ἐπέχει τὸν πρῶτον βαθμὸν εἰς τὸ εἶδος του, καὶ ἐπομένως κατ' αἰσθηματικὴν ἔννοιαν πᾶν ὅ,τι ὑπερβαίνει τὰ ἄλλα, καὶ δύναται νὰ παραληφθῇ τύπος καὶ παράδειγμα τελειότητος. Κλασσικὸς ἐμπορεῖ νὰ ὀνο-

μασθῇ καὶ ὁ τεχνίτης αὐτὸς, καὶ τὰ ἔργα του, εἰς τὸν ἐκεῖνος καὶ ταῦτα συμφωνῶσι μετὰ τοῦ κλασσικοῦ τὴν ἰδέαν.

Σημειώσεις. Κατ' ἀρχάς τὸνομα τοῦτο ἀπέδιδε ὑπὸ Σερουίου Τυλλίου εἰς τὰς μοῖρας, εἰς τὰς ἐποὰς ἐδιαίρειν οὗτος τὸν λαὸν τῆς Ρώμης (Liv. 1, 42, 43)· οἱ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους πλούσιοι ὠνομάσθησαν τότε κλασσικοὶ (Λατινιστὶ Classici). Ἡ λέξις φαίνεται ὅτι εἶναι ἑλληνικὴ ἀπὸ τὸ κλῆσις (βλέπε Λεξικὸν Λατινογερμανικὸν τοῦ Schönberg, εἰς λέξιν Classici)· διότι ἐκαλοῦντο οἱ μᾶς τινας κλάσεις εἰς πληρωμὴν τῶν φόρων. ἢ εἰς ἄλλην πολιτικὴν ὑπουργίαν. Δὲν τὴν ἐφύλαξαν ὁμῶς οἱ τὰ ρωμαϊκὰ ἐλληνίσαντες, ἀλλ' αὐτῆς ἐμεταχειρίσθησαν διαφόρους ἄλλας, ἦγον μοῖρας, συντάξεις, τιμήσεις κτλ. Ἐκ δὲ τῶν Κλασσικῶν τούτων πολιτῶν μετέφεραν τὴν λέξιν πάλιν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸ νὰ σημαίνουν τοὺς ἀρχαιότερους ἐνδοξοὺς συγγραφεῖς πομπῆς καὶ ρήτορας, ὡς τὸ μαρτυρεῖ ὁ Γέλλιος (Noct. att. 1918.)· οἱ δὲ Νεώτεροι Εὐρωπαῖοι ὀνομάζουσι ὅχι μόνον τοὺς ἀρίστους τεχνίτας Κλασσικοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ των τὰ ἔργα Κλασσικά· ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ λέξις δὲν σημαίνει ἄλλο, εἰ μὴ ἔξοχόν τι εἰς τὸ εἶδος του. Ἐξόχους ἢ παραδειγματικούς εἶναι καλὸν ἴσως νὰ τοῖς ὀνομάζωμεν ἡμεῖς, εἰς τυχὸν δὲν εἶναι καλῆτερον νὰ φυλάξωμεν τὴν λέξιν Κλασσικός, ὡς συνήθη τὴν σήμερον καὶ υἱοδετημένην εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης τὰς γλώσσας· τὴν γραφὴν του τότε πρέπει νὰ κἀμνωμεν διὰ δύο σς, καθὼς τὴν ἔπλασαν ἐξ ἀρχῆς οἱ Ῥωμαῖοι.

ΡΚΕ'. Οὔτε ὅλοι οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς πρέπει νὰ ὀνομάζωνται Κλασσικοὶ (διότι καὶ ἐξ αὐτῶν πολλοὶ δὲν εἶναι τοιοῦτοι), οὔτε μόνον οὗτοι ἔχουσι τὸ ἐνδοξόν τοῦτο δικαίωμα· διότι εἶναι πολλοὶ καὶ Ἀσιανοὶ καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων Δυτικοὶ συγγραφεῖς Κλασσικοὶ ἐπίσης· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τεχνῖται. Ἐχουσι δὲ οἱ παλαιοὶ Κλασσικοὶ τὸ μέγα προτέρημα, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπῆρξαν παράδειγμα εἰς τοὺς νεωτέρους· καὶ ἡ ἀρχαιότης περιέσθηνκεν εἰς τὰς κεφαλὰς των ἀγιασμοῦ τινας κάλυμμα, τὸ ὁποῖον κἀνεῖς δὲν ἀποτολμᾷ νὰ βεβηλώσῃ. Ἀπέκτησαν δὲ, μάλιστα οἱ συγγραφεῖς, καὶ προτέρημα ἄλλο ἀπὸ τῆς ἐκλιπούσης, καὶ, νὰ εἴπω οὕτως, ἀποθανούσης γλώσσης των· διότι, ἐπειδὴ αἱ

γλώσσαι των ἔγειναν τρόπον τινα στερεότυποι καὶ ἀκίνητοι, καὶ τὰ δὲ αὐτῶν γραμμένα πονήματά των μένουσιν αἰωνίως νέα, ἐνῷ τὰ εἰς τὰς νεωτέρας καὶ ζώσας γλώσσας γραφόμενα ἀπαρχαίωνονται κατ' ὀλίγον διὰ τῆς προαγομένης τῶν γλωσσῶν ἀλλοιώσεως, καὶ παραχωροῦσι τὴν τιμὴν εἰς τὰ νεώτερα. Διὰ τοῦτο τὰ παλαιὰ εἶναι ἐπιτηδειότερα παρὰ τὰ νεώτερα νὰ γίνωνται γενικὰ αἰσθηματικῆς κρίσεως παραδείγματα.

PKC'. Κλασσικὸν λοιπὸν εἰς τὴν τέχνην δὲν εἶναι ἄλλο εἰ μὴ τὸ χρησιμεῖον ὡς παράδειγμα καὶ κανὼν· εἰς τὴν φύσιν τὸ τοιοῦτο δὲν συναυτᾷται, ἐπειδὴ ἡ τέχνη ἀμιλλᾷται νὰ γεννήσῃ τὴν ἰδανικὴν καὶ ἔξοχον τελειότητα εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦντος· καὶ ἐπομένως τὸ τεχνικὸν πρέπει νὰ εἶναι καὶ κλασσικόν, ἐὰν μέλλῃ νὰ σεμνύνεται εἰς τοῦ τεχνικοῦ τῶνομα. Τὸ δὲ φυσικὸν ἐξ ἐναντίας δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξυψόνεται εἰς τὸ ἰδανικὸν διὰ νὰ εἶναι τέλειον εἰς τὸ εἶδος του· καὶ ἐὰν ποτὲ ὑψωθῇ ὅπως οἶον κάλλιστός τις ἀνὴρ, ἢ εὐειδεστάτη γυνή, γίνεται κατὰ συμβεβηκός. Τῆς φύσεως λοιπὸν ἔργον ἀναλογικῶς μόνον ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κλασσικόν, ἥγουν ἐὰν ἔχῃ ὁμοιότητα μὲ τὰ κλασσικὰ τῆς τέχνης ἔργα, τὰ ὅποια τεχνουργοῦνται ὡς ἔγγιστα τῆς ἰδανικῆς τελειότητος.

PKZ'. Ἐδῶ παύει ἡ καθαρὰ Αἰσθηματικὴ, τῆς ὁποίας περίληψις εἶναι τρόπον τινα ἡ ἐφεξῆς. Σκοπιμότης τις μᾶς δίδεται νὰ γνωρίσωμεν εἰς πᾶν κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦν ἀντικείμενον (**KE', NO'**). Αὕτη δὲ ἡ σκοπιμότης δὲν εἶναι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ μόνον ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ κρίνεται ὅχι κατ' ἰδέας, ἀλλὰ μόνον κατ' αἰσθήματα (Αὐτ. καὶ Μεταφυσ. **ΠΑ', Σημ.**). Ἡ δὲ κρίσις αὕτη ὀνομάζεται αἰσθηματικὴ (**PII'**) πρὸς διαφορὰν τῆς τελολογικῆς κρίσεως,

ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ἐφηρμοσμένη Αἰσθηματική.

ἢ

Καλλιτεχνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τί ἐστὶ Τέχνη, καὶ Διαίρεσις τῶν τεχνῶν
εἰς καλὰς καὶ βαναύσους.

ΡΚΗ'.

Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἔχει δύναμιν ὅχι μόνον νὰ γεννᾷ αἰσθηματικὰς ἰδέας, καὶ κατ' αὐτὰς νὰ κρίνῃ δεδομένα ἀντικείμενα, ἀλλὰ καὶ νὰ κάμνῃ πράγματα τὰς ἰδέας ταύτας, ἥγουν νὰ ἐργάζεται κατ' αὐτὰς ὕλην τινὰ, καὶ οὕτω διὰ πράξεων τινῶν νὰ παριστάνῃ τὸ κατ' αἴσθησιν ἀρέσκον. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τῆς Τέχνης, ἥτις, ἐὰν ὁδηγῇται ὑπὸ τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως, ὀνομάζεται καλὴ.

Σημείωσις. Ἡ τέχνη αὐτὴ κυρώς δὲν εἶναι καλὴ, ἀλλὰ μόνον τὰ γεννηματά της· τὸ ἐπίθετον ὅμως τοῦ καλοῦ μεταφέρεται καὶ εἰς τὴν τέχνην αὐτὴν, ἐὰν εἶναι τοῦ καλοῦ τέχνη, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν

τεχνίτην· διὰ τοῦτο καὶ δυσειδίστατος ἄνθρωπος ἔμπορεῖ κατὰ τοῦτο νὰ ὀνομάζεται καλὸς τεχνίτης· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ καλὴ τέχνη διὲν γεννᾷ μόνον τὸ καλόν, ἀλλὰ καθόλου τὸ κατ' αἴσθησιν ἀρίστον, εἴτε καλὸν εἶναι εἴτε ὑψηλόν, εἴτε καὶ ἀνάμικτον ἐκ τῶν δύο· διὰ τοῦτο ὁ ἕρως καὶ ἡ τέχνη εἶναι ἀνάμικτος, καὶ πρέπει ἐνταῦθα νὰ πλατυνθῇ τὸ καλὸν εἰς τὸ νὰ σημαίῃ πᾶν τὸ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦν.

ΡΚΘ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καλὴ τέχνη ἀναφαίνεται, ὅταν εἰς ἐμπειρικῶς δεδομένην ὕλην ἐφαρμόξῃ τὰς ἐκ τῆς ἀρχικῆς διαθέσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμειν προσδιοριζομένους αἰσθηματικὰς ἰδέας, διὰ νὰ τὰς ἀναδείξῃ πράγματα (**ΡΚΗ'**). Διὰ τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἐφηρμοσμένην αἰσθηματικὴν ἢ φιλοσοφικὴν τῶν καλῶν τεχνῶν ἔρευνα. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῇ αὕτη καὶ **Καλλιτεχνία**. Περὶ ταύτης θελομεν ὁμιλήσκειν πρῶτον γενικῶς· ἔπειτα εἰδικώτερον κατὰ τοὺς διαφόρους αὐτῆς κλῶνας, ἡγοῦν περὶ τῶν καλῶν τεχνῶν, ἀποδίδοντες ἐκάστης τὸν γενικὸν χαρακτῆρα, καὶ ἀφίνοντες τὴν λεπτομερεῖ αὐτῆς ἔρευναν εἰς τὰς μερικωτέρας τεχνολογικὰς πραγματείας.

ΡΛ'. Τέχνη εἶναι ἕξις λογικοῦ ὄντος νὰ ποιῇ τι σκοπίμως μὲ ἐλευθέρους κανόνας, καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, κατὰ τὴν ὁποίαν γινώσκει μόνον ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν, ἥτις ποιεῖ σκοπίμως μὲ ἀναγκαίους κανόνας. Ἡρεμᾶται δὲ ἡ τέχνη καὶ ἀπὸ τὰς δύο, καὶ τὰς προαπαιτεῖ ἀναγκαίως διὰ τὴν ὑπαρξίν της.

ΡΛΑ'. Διότι τέχνη καὶ ἐπιστήμη στρέφονται καὶ αἱ δύο εἰς πᾶν ὅτι δύναται ὁ ἄνθρωπος ὡς λογικὸν ὄν· ἀλλ' ἡ μὲν εἰς ὅτι δύναται νὰ πράξῃ, καθὼ πρακτικῶς λογικὸν ὄν· ἡ δὲ, εἰς ὅτι γινώσκει διὰ τῆς θεωρητικῆς τοῦ δυνάμειος ὡς θεωρητικῶς λογικὸν ὄν· ἡ τέχνη παράγεται ἀπὸ τὸ τί κτείν, διότι ὁ τεχνίτης γεννᾷ τρόπον τινὰ τὰ τεχνήματά του· ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τοῦ ἐπίστασθαι, ἡγοῦν ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως γινώσκειν. Εἶναι δὲ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐργάζεται ὁ

ἄνθρωπος εὐθὺς ἀπὸ τὰ ἐξεύρει· ὅς τις, φέρ' εἰπεῖν, ἐξεύρει
 Πῶς ἐπὶ γραμμῆς εὐθείας ἵσταται κάθετος, ἢ κατασκευάζεται
 τρίγωνον ἰσοπλευρον, ἐμπορεῖ καὶ νὰ τὸ κάμῃ. Ὑπάρχουσι
 δὲ καὶ πράγματα, τὰ ὅποια ἐμπορεῖ τις νὰ κάμῃ χωρὶς νὰ τὰ
 ἐξεύρῃ· οὕτω βλέπομεν, ἀκούομεν, περιπατοῦμεν χωρὶς νὰ
 ἐξεύρωμεν ἀσφαλῶς Πῶς γίνονται ταῦτα· εἰς ὅλα ταῦτα δὲν
 ἀπαιτεῖται καμμία ἔξις ἢ ἐπιτηδεύσις· καὶ ἐπομένως οὐδὲ
 εἰς τὴν ιδέαν τῆς τέχνης καθυπάρχονται· διὰ τοῦτο λέγομεν
 περὶ πραγμάτων, τὰ ὅποια δύναται καθεῖς. Τοῦτο δὲν εἶ-
 ναι τέχνη· ἀλλ' εἶναι τελευταῖον πράγματα, τὰ ὅποια
 δὲν δύναται τις νὰ κάμῃ, εἰάν καὶ τὰ ἐξεύρῃ, καὶ πολὺ ὀλι-
 γώτερον, εἰάν τὰ ἀγνοῇ· οὕτως ἐξεύρουσι τινες Πῶς κατα-
 σκευάζεται ὠρολόγιον ἢ μύλος, χωρὶς νὰ δύνανται νὰ τὰ κα-
 τασκευάσωσιν αὐτοί. Πρὸς ταῦτα ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα τις ἔξις
 προσγινομένη δι' ἀσκήσεως· καὶ εἰς αὐτὰ ἐφαρμόζεται τῆς
 τέχνης ἡ ιδέα.

ΡΑΒ'. Προαπαιτεῖται λοιπὸν εἰς τὴν τέχνην γνῶσις τις
 ἢ ἐπιστήμη τοῦ πράγματος, εἰς τὸ ὅποιον ἀσχολεῖται, καὶ
 διὰ τοῦ ὁποίου ἀναφαίνεται· εἰς τὴν ποιητικὴν, φέρ' εἰπεῖν,
 ἢ γνῶσις τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἢ τῶν χρωμάτων,
 εἰς τὴν τεκτονικὴν ἢ τῆς εἰς οἰκοδομὴν ἀρμοδίας ὕλης· καὶ
 ἐπειδὴ προσέτι πάσης τέχνης οἱ κανόνες γίνονται ἐπιστήμης
 ὑπόθεσις· καταφαίνεται ἐκ τούτων λαμπρότατα, ὅτι τέχνη
 καὶ ἐπιστήμη εἶναι ἀναποσπάτως συνδεδεμένα. Διὰ τοῦτο
 οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ἐλάβαναν ἀδιαφόρως τὰ
 ὀνόματα (Ἀριστοτ. Κατηγ. ζ'. 26, ἐκδ. δὺω Γεφ. καὶ Κιν-
 τιλ. Inst. Orat. 2, 18)· ἀλλ' ὁμως δὲν πρέπει ἡμεῖς
 νὰ τὰ συγχέωμεν, ἐπειδὴ, ὡς ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ των (ΡΑ'),
 ὅς τις στηρίζεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ τεχνίτου καὶ ἐπιστήμονος,
 διακρίνονται προφανέστατα.

ΠΑΡ'. Ὡς ἐξετάσωμεν τώρα καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ἔργων τῆς φύσεως ἀπὸ τῶν τῆς τέχνης· ἡ φύσις ἐνεργεῖ κατ' ἀναγκαίους κανόνας· ἡ δὲ τέχνη, κατ' ἐλευθέρους (**ΠΑ'.**) καὶ ἡ μὲν ἐνέργεια ἐκείνης, μὴ ὅλην τὴν σκοπιμότητά της, μᾶς φαίνεται ὡς ἀνάγκης ἔργον, ἀπὸ τυφλὴν ὁρμὴν προερχόμενον· ταύτης δὲ, ὡς πράξεις ἐλευθέρου, καὶ ἀπὸ τὸν ὀρθὸν αὐτοῦ λόγον ρυθμιζομένη· ὅταν λοιπὸν ὀνομάζωμεν τὴν φύσιν τεχνίτριαν, καὶ παντεχνήμονα, τότε τὴν ἐξομοιάζωμεν μὲ τὴν τέχνην, ἐνθυμούμενοι μόνον τὴν σκοπιμότητα τῆς ἐνεργείας της, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν τρόπον. Διὰ τοῦτο μάλιστα εἰς ζῶα, τὰ ὅποια μᾶς δείχνουν σημεῖα ὑψηλοτέρου βαθμοῦ σκοπιμότητος εἰς τὰς ἐνεργείας των, ἀπαριθμοῦμεν τεχνικὴν ὁρμὴν ἔμφυτον· καὶ ὅταν τὰ ζῶα ταῦτα θυνάμεθα νὰ στρέφωμεν καὶ νὰ κινῶμεν, ὡς θέλομεν, ὥστε νὰ μεταδιδώμεν εἰς αὐτὰ διὰ τῆς ἡμετέρας τέχνης (ἐνῷ τὰ ἐξασκοῦμεν διὰ κατὰναγκαστικῆς τινος ἐπαναλήψεως, καὶ τὰ συνεπείζομεν εἰς ἐνεργείας τινάς) ἀκόμη ὑψηλότερον σκοπὸν τῶν ἐνεργειῶν των· τότε λέγομεν περὶ αὐτῶν, ὅτι μαθητεύουσι τέχνης· Πίθηκες, σκύλακες, ἵπποι, κάτοι κτλ. ἐπιβραβαιοῦσι τὰ λεγόμενα· ἀλλ' ἡ κτηνώδης αὕτη τέχνη εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος ἀπὸ τὴν τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἐκείνη τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι εἰ μὴ ἐνέργεια κρεμαμένη ἢ ἀπὸ μόνην τὴν φύσιν, ἢ βοηθουμένη ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην τέχνην διὰ τῆς συνηθείας· σπουδὴ δὲ εἰς τὸ τοῦ ζώου πρὸς τὸ καλῆτερον, ἢ τελειωτικὴ κλίσις δὲν φαίνεται εἰς αὐτὰ καμμία.

ΠΑΔ'. Σκοπὴν λοιπὸν πράξις μὲ ἐλευθέρους νόμους καὶ κανόνας εἰς μόνον προσιδιάζει τὸν ἀνθρώπου, ὡς λογικὸν ζῶον, καὶ τοῦτο μόνον ἀναδεικνύει ἀληθινὸν τεχνίτην. Καὶ δύνανται μὲν οἱ κανόνες οὗτοι νὰ ἐπιστηρίζωνται εἰς τοὺς ἀ-

ναγκαίους νόμους τῆς αὐτοῦ καὶ ὕλικῆς φύσεως· αἱ κοινότητες, φέρ' εἰπεῖν, τῆς ῥητορικῆς εἰς τοὺς νόμους τοῦ συλλογίζεσθαι· οἱ τῆς τεκτονικῆς εἰς τοὺς τῆς βαρύτητος· οἱ τῆς ἰατρικῆς, εἰς τοὺς τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῶν φυσιολογικῶν δυνάμεων κτλ. ὀνομάζονται δὲ πάλιν ἐλεύθεροι, ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπινος Λόγος προβάλλει εἰς ἑαυτὸν σκοποὺς τινας, ὅταν ἐργάζεται τεχνικῶς, καὶ ἐκ τῶν σκοπῶν τούτων γεννᾷ τοὺς κανόνας μὲ σαφεστέραν ἢ ἀσαφεστέραν συνείδησιν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τοὺς σκοποὺς τούτους μεταβαλλόμενα τὰ φυσικὰ πράγματα ὑπὸ τῆς τέχνης λαμβάνουσι συχνάκις παντάπασιν ἄλλοιόν εἶδος· διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μόνου τοῦ εἶδους διακρίνομεν τὰ φυσικὰ ἀπὸ τὰ τεχνικὰ πράγματα, εἰάν καὶ ὅθεν ἐξεύρωμεν τοὺς σκοποὺς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐμορφώθησαν οὕτως· εὐρίσκονται, φέρ' εἰπεῖν, συχνάκις ὑπὸ τὴν γῆν μεταξὺ ἐρειπίων παλαιᾶ σκευῆ, τῶν ὁποίων ἀγνοεῖται ἡ χρῆσις, ἀλλ' ἡ μόνη πρόσοψις μαρτυρεῖ, ὅτι ὅθεν ἐκβῆκαν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς φύσεως· φέρουσι τρόπον τινα τὸ ἐπίσημον τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης εἰς τὸ μέτωπον, ἕως οὗ νὰ διαλυθῇ παντάπασιν τὸ εἶδος τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως, καὶ νὰ κατεργασθῇ ὑπ' αὐτῆς ἡ ὕλη διὰ παραγωγὴν νέων τῆς γεννημάτων.

ΡΛΕ'. Ἐὰν εἰς τὴν τέχνην παρατηρήσωμεν τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀπασχολεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καὶ τὴν βάλλει εἰς ἐργασίαν· θελεῖ φανῆν ἐκτελουμένη ἢ ὡς παιδιὰ (ΛΔ') ἢ ὡς κόπος· εἰς τὸ πρῶτον ὀνομάζεται ἡ τέχνη ἐλευθέριος· εἰς τὸ δεύτερον, βάνανυσος. Ἐλευθέριος δὲ τέχνη, ἥτις σκοπὸν ἔχει τὴν παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρεστοῦ, ὀνομάζεται αἰσθηματικὴ ἢ καλὴ τέχνη (ΡΚΗ').

Σημείωσις. Ἐλευθέριαι τέχναι (Λατινιστὶ Artes liberae ἢ liberales) ἀριθμοῦντο ἀπὸ τοῖς παλαιαῖς Ῥωμαῖς ἐπτά. Γραμματικὴ

Ἀριθμητική, Γεωμετρία, Μουσική, Ἀστρονομία, Διαλεκτική, Ῥητορική, ἐκ τῶν ὁποίων συνεπληροῦτο ἡ ἐγκύκλιος αὐτῶν παιδείας (Κιντλ. Inst. Oral. 1, 10). Ἐκ δὲ τούτων αἱ μὲν τρεῖς πρῶται ἐδιδάσκοντο εἰς τοὺς ἀρχαίους, καὶ ὠνομάζοντο Τριεῖς διον (Λατ. trivium)· αἱ δὲ λοιπαὶ, εἰς τοὺς προβεβηκότας, ὠνομάζονται τετραεῖς διον (Λατ. quatrivium). Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι ἐδῶ συγχέονται τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, καθὼς τὸ προείπαμεν (ΡΑΒ'). ὠνομάσθησαν δὲ οὕτως, ἐπειδὴ τέχναι μὲν τινες καὶ ἐπιστήμαι ἐκρίνοντο ἅξαι ἀνδρὸς ἐλευθέρως γεννημένου καὶ καλῶς ἀναθρεμμένου· ἄλλαι δὲ, τῶν δούλων, ἢ ἀνθρώπων ἐκ τοῦ πολλοῦ καὶ συφεισώδους ὄχλου. Ὑστερον δὲ, ὅφ' οὐ κατεστάθησαν τὰ τεχνικὰ συστήματα, ἢ συνάφεται, τέχναι ἐλευθέροι ὠνομάσθησαν, ὅσαι δὲν ἐπεριέχοντο εἰς καμμίαν συνάφειαν, ἀλλ' ἐλευθέρως τὰς ἐργάζετο πῶς ὅς τις ᾔθελε· ἀλλὰ μὲ τοιοῦτους προαιρετικοὺς καὶ τυχαίους χαρακτήρας δὲν ἐρμηνεύεται ἡ ἔννοια ἐλευθερίου τέχνης. Πρέπει λοιπὸν εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους νὰ ἐκμεταλλεύσωμεν βαρύτερα τὸ πρᾶγμα.

ΡΑΣ'. Ἐλευθέροι λοιπὸν τέχναι ὠνομάζονται οὔτε διὰ τὰ ἐπιτηδεύοντα ταύτας πρόσωπα· διότι καὶ ἀνδράποδα δύνανται νὰ τὰς ἐργάζωνται· οὔτε διὰ τοὺς νόμους, οἵτινες περιορίζουν τὴν ἐκτέλεσίν των εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· διότι καὶ αἱ ἐλευθέροι τέχναι ἐμποροῦν νὰ καθυποβαλῶσιν εἰς περιορισμοῦ νόμους· οὔτε διὰ τοὺς κανόνες, τοὺς ὁποίους ἀκολουθεῖ ὁ τεχνίτης· διότι εἰς ὅλας τὰς τέχνας εἶναι ἐλεύθεροι οἱ κανόνες (ΡΑ, ΡΑΓ')· ἀλλὰ μόνον διὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀπασχολοῦσι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· ὅταν ἡ ἀχολία εἶναι τερπνὴ, καὶ ἡ χρῆσις τῆς τέχνης γινομένη ἐλευθέρως ὑποχρεώνει τὸν τεχνίτην καὶ νὰ τὴν ἀρχίσῃ καὶ νὰ τὴν συνεχίσῃ, ἡ τέχνη τότε εἶναι ἐλευθέριος· τοιαύτη ἐνέργεια δὲν γίνεται μὲ ἀκουσιότητα, αὐτὸ ἐνοχλεῖται ὁ ἐνεργῶν. Τοιαῦται τέχναι εἶναι Μουσική, Ποιητική, Ζωγραφική, Ὁρχηστική, Ὑποκριτική, καὶ τὰ κατ' ἐξοχὴν ὠνομαζόμενα παιγνίδια, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν εἶδος τέχνης εἰς τὰς ἐλευθερίους τέχνας ὑποτασσόμενον.

ΡΑΖ'. Ὑπάρχουσι δηλονότι δύο γένη καλῶν τεχνῶν·

τὸ μὲν περιέχει τὰς τέχνας, ὅσαι σκοποῦσι τὴν τοῦ κατ' αἰσθῆσαι εὐαρεστοῦντος παράστασιν, καὶ τὴν δι' αὐτῆς γέννησιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐθυμίας· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζονται καὶ αἰσθηματικαὶ τέχναι, καὶ ὑψηλότερα παιγνίδια· τὸ δεύτερον περιέχει τὰς κατ' ἐξοχὴν ὀνομαζομένας παιγνίδια, ἥρ' εἰπεῖν, σφαῖραν, ἀμάδα, κυβείαν, χαρτία, ἥτλ. τῶν ὁποίων ὁ μόνος σκόπος εἶναι διὰ τῆς τοῦ παίζειν ἐνεργείας νὰ συντέμνωσι τὸν χρόνον, καὶ νὰ σπκόνωσιν ἀπὸ τοὺς συναναστρεφομένους τὸ βάρος τῆς ἀκηδείας· εἶναι λοιπὸν ἐξοδευτικά τοῦ χρόνου, καὶ μὰ Διὰ φθαρτικά τοῦ πολυτίμου τούτου χρήματος· ἀλλ' ἐμποροῦν μ' ὅλον τοῦτο νὰ ὀνομασθῶσι τερπναὶ τέχναι.

Σημείωσις. Τερπνὴ δὲν ὀνομάζεται ἡ τέχνη, τῆς ὁποίας μόνον τὰ γενήματα εἶναι τερπνά, οἷον ἡ μαγειρικὴ, ἡ ζαχαρευτικὴ (διότι εἰς τὴν πρᾶξιν αὐταὶ εἶναι μᾶλλον ἀτερπεῖς παρὰ τερπναί), ἀλλ' ἥτις αὐτὴ κατ' ἑαυτὴν εἶναι τερπνὴ· ὅτι δι' εἰς ἀνθρώπους τῶας, οἷτινες ἐπιτηδεύουσι τὰς τερπνάς τέχνας πλέον διὰ τὸ μετ' αὐτῶν πολλάκις συνδεδεμένον κέρδος παρὰ διὰ διατριβὴν χρόνου καὶ διάχυσιν, ὅταν το εἰλοσθὲν κέρδος μεταβληθῇ εἰς ζημίαν, αἱ τέχναι γίνονται ἀτερπεῖς καὶ βδελυκταὶ καὶ κατάρατοι· τοῦτο καμμίαν βλάβην δὲν ἐπιφέρει εἰς τὸ τερπνὸν τῆς τέχνης· διέτι πᾶν τερπνὸν ἀναδεικνύουσιν ἀτερπεῖς αἱ περιστασεις. Ἐπίσης δὲ εἶναι ἐπουσιῶδες καὶ ἀδιάφορον διὰ ταύτας τὰς τέχνας, καὶ ἱκανοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπερτεροῦσι τὰς λοιπὰς κατὰ τὸ γυμναστικὸν τοῦ νοῦς, καθὼς ἡ κυβεία καὶ τὸ λεγόμενον Σάχ παιγνίδιον, ἢ τοῦ σώματος, καθὼς ἡ σφαῖρα, καὶ τὸ βυλλιάριον.

ΡΑΗ'. Βάναυσοι τέχναι ὀνομάζονται, ὅσων ἡ πρᾶξις φαίνεται κόπος, καὶ ἐκτελοῦνται μόνον διὰ τὸν δι' αὐτῶν παρατηρούμενον σκοπὸν, ὅς τις κινεῖ τὸν τεχνίτην καὶ νὰ ἀρχίσῃ καὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν πρᾶξιν των. Τοιαύτη ἐνέργεια εἶναι καδυποβαλμένη εἰς βίαν τινὰ προερχομένην εἴτε ἀπὸ τὸ πράττον αὐτὸ πρόσωπον, εἴτε ἄλλοθεν· διότι βία ἐμφιλοχωρεῖ πανταχοῦ, ὅπου ἡ ἐνέργεια δὲν εἶναι κατ' ἑαυτὴν ἡδέια, ἀλλὰ προστάζεται ὡς ἀναγκαία διὰ τινὰ ἄλλον σκοπὸν· ἐπομένως βάνευσις ὀνομάζεται καὶ τέχνη,

ἥτις ἐκτελούμενη ἐνασχολεῖ τὸ πνεῦμα ὅχι ὡς παιδιὰ, ἀλλ' ὡς κόπος οἶον, Θεραπευτικὴν, Λογαριαστικὴν, Χωρομετρικὴν, Πολεμικὴν, Ἐμπορικὴν, καὶ ὅλαι αἱ μηχανικῶς ἐκτελούμεναι, αἵτινες εἰς τὴν τεχνολογίαν ὀνομάζονται Χειροτεχνίαι· λέγονται δὲ αὐτῶς ὅχι, ὅσας ἐργάζεται μόνον ἡ χεὶρ, χωρὶς μετοχὴν τῆς ψυχῆς· διότι πᾶσα τέχνη ἀπαιτεῖ εἰς τὴν ἐκτέλεσίν της κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἁπλοῦσαν ψυχικὴν ἐνέργειαν· συνήθως ὀνομάζονται χειροτεχνίαι, ὅσαι περιλαμβάνονται εἰς συναφεΐας.

ΡΑΘ'. Διαίρουσιν λοιπὸν καὶ αἱ βάνουσαι εἰς δύο γέννη τεχνῶν. Εἰς τὸ πρῶτον ἀνάγονται αἱ ὑψηλότεραι κοπιαστικαὶ τέχναι, αἵτινες καταγίνονται εἰς ὅσα προϋποθέτουν μεγαλύτερον μέτρον πνευματικῶν δυνάμεων, καὶ διὰ τὰ κατὰ τὴν ὁρθοδόξον ἀπαιτοῦν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν. Εἰς ταύτας εἶναι ἀντίστιχοι, καὶ συνεργοὶ ἐπιστήμαι τινες ἰδιαιτέραι· εἰς τὰς ἀνωτέρω (ΡΑΗ), φέρ' εἰπεῖν, καταλεχθεΐσας κατὰ τάξιν τέχνας αἱ ἐφεξῆς ἐπιστήμαι. Ἰατρικὴ, Ἀριθμητικὴ, Γεωμετρία, Πολιτικὴ, Ἐμπορικὴ· ὅλαι, καθὼ ἐπιστήμαι, θεωρητικῶς μόνον ἐκλαμβάνονται. Τὸ δεῦτερον γένος περιεχει τὰς κατωτέρας βανούσους τέχνας, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται κατ' ἐξοχὴν χειροτεχνίαι, καὶ τέχναι κοπιαστικαί, λεπτοουργικὴν, φέρ' εἰπεῖν, μηχανικὴν, ἀρτοποιητικὴν, ραπτικὴν, ἐμβαδοποιητικὴν κτλ. Τούτων ἡ μὲν πρᾶξις γίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τῶν χειρῶν· ὁ δὲ κόπος εἶναι πλεον τοῦ σώματος παρὰ τῆς ψυχῆς.

Σημείωσις. Ἡ Λατινικὴ ἔκφρασις Artes sellulariae ἢ Seditariae, μετὰ τὴν ἐποχὴν ἐσημάνθησαν αἱ χειροτεχνίαι, προήλθεν ἀπὸ τὴν κατὰ συμβεβηκὸς περίστασιν τοῦ ὅτι καθίστανται οἱ τεχνίται εἰς τὴν ἐργαστικὴν τοῦ καθέστρου ἐνῷ ἐργάζεται· ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἀρμόζει εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς τέχνας· διότι καὶ ὁ γραμματισμένος αὐτὸς καθήμενος γυμνάζεται τὴν τέχνην τοῦ γράφειν, τοῦ συλλογίζεσθαι, τοῦ ἀναγνώσκειν

τοῦ διδάσκειν. Αὐτὸ τοῦτο πρέπει νὰ εἰπωμεν καὶ περὶ Λατρεῖς ἄλλου ἐπιδίδου *Artes mercenarias*, ἥσαν τέχαι ἔμμοδοι, τὸ ποῖον ἀπέδωκαν καὶ αὐτὸ εἰς τὰς χειροτεχνίας, ἐπειδὴ τάχα ἄλλως ὁ τεχνίτης δὲν ἀναλαμβάνει τὴν ἐπίπονον πρᾶξιν των, εἰμὴ ἀποβλέπων εἰς τὴν ὁποῖον μέλλει νὰ λάβῃ μισθόν. Ἀλλὰ τὸ ἐπίβλεπον τοῦτο ἀρρεῖται ἔχει μόνον εἰς ἑλᾶς τὰς βαναύσους τέχνας (φάρ' ἐπίειν, Θεραπευτικὴν, Μηχανουργικὴν, Στρατιωτικὴν), ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἑλευθερίους, λέγως Ζωγραφικὴν, Ἑρμογλυφικὴν, ἐνῶ καὶ τῶν δύο εἰδῶν οἱ τεχνίται, εἰν καὶ οὖν ἐνεργῶσι πάντοτε ἐπ' εὐδαιας διὰ τὸν μισθόν, ἀλλὰ συνήθως δέχονται ἀσμένεστατα ἀμοιβὰς διὰ τὰ ἔργα των. ἔλαι λαπὸν αἱ τέχαι καὶ ἑλευθερίοι καὶ ἀνελευθεροὶ εἶναι ἔμμοδοι. Καὶ οἱ γραμματισμένοι ἀποβλέπουσιν εἰς ἀμοιβὰς διάτε τὰ συγγράμματά των, καὶ διὰ τὰς ἐκ στέματος διδασκαλίας των, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ μὴ διὰ μεταχειρίζονται τέχνην, τὴν συγγραφικὴν καὶ τὴν διδακτικὴν, ἥτις εἶναι ἀνάμικτος ἐκ βαναύσων καὶ ἑλευθερίων, τὸ μὲν διὰ τὴν καθημερινὸν κόπον, τὸ δὲ διὰ τὸ λογικὸν καὶ αἰσθηματικὸν εἶδος της. Τὸ δὲ μέγεθος τῆς ἀμοιβῆς κρέμαται ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν κάμνουσι τὰ τεχνικὰ ἔργα εἰς τοὺς πλουσίους· διὰ τοῦτο πολλάκις ἀμειβονται πλέον ποσπταὶ καὶ ζωγράφοι καὶ τέκτονες, καὶ μὴ διὰ ὀρχησταί, παρὰ διδασκαλοὶ καὶ στρατηγοὶ καὶ ἀστρονόμοι.

PM. Δύναται δὲ καὶ ὁ ἑλευθέριος τεχνίτης νὰ κάμνη τὸ ἔργον του μὲ κόσπον, καὶ νὰ κατασταδῇ βανάυσος καὶ χειρῶναξ· οὕτω γίνονται Μουσικοὶ ἀποβλέποντες μόνην τὴν ἀργυροληψίαν. Ποιηταί, οἵτινες κάμνουσι πανηγυριστικούς καὶ ἐγκωμιαστικούς στίχους διὰ μόνον τὸ ἀργύριον. Ὑποκριταί, πανταχόσε περιπλανώμενοι διὰ τὸ κέρδος, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, ὅσους ἀναγκάζει ἡ πείνα εἰς ἐργασίαν. Καὶ ὁ βανάυσος τεχνίτης ἐμπορεῖ νὰ κάμνη τὸ ἔργον του ὡς παιδιάν, καὶ οὕτω πλησιάζει ὅπως οὖν εἰς τὸν ἑλευθέριον τεχνίτην· συμβαίνει δὲ τοῦτο, ὅταν ἐργάζεται μὲ αἰσθηματικὴν κρίσιν, καὶ διευθύνει τὴν ἐνεργείαν του εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἰσθησιν ἀρίσκειντος. Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχουσι τέχαιτινες, αἵτινες ἐπιδέχονται τὴν ἀνάμειξιν ταύτην, καὶ κινουσι πρὸς τοῦτο αὐτόμολον τρεπόντινα τὸν τεχνίτην· διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ ἐκλάβωμεν

τὰς τέχνας ταύτας ὡς μικτὰς, ἥγουν μέρος μὲν ἐλευθερίους, μέρος δὲ, βαναύσους.

ΡΜΑ'. Ἐπειδὴ δὲ ὁ καλὸς τεχνίτης πρέπει νὰ παραστήσῃ ὅ,τι αἰωρεῖται ἔμπροσθεν τῆς ψυχῆς του, εἴτε ἐξωτερικῶς ἀντιληπτὸν εἶναι, εἴτε μόνον ἐσωτερικῶς, δι' ὁποιοῦδῃ-πρὶν τινος ἐξωτερικοῦ (οἶον, φωνῶν, χρωμάτων, σχημάτων κτλ.) μὲ τρόπον, ὥστε ἡ παράστασις νὰ εἶναι αὐτὴ κατ' ἐαυτὴν ἀρεστὴ εἰς τὸν θεωρὸν χωρὶς τινος ἑτεροειδοῦς διαφόρου καὶ κέρδους· ἐντεῦθεν ἔμποροῦμεν νὰ κάμωμεν δύο ἀκόμῃ ὁρισμοὺς τῆς καλῆς τέχνης, τὸν μὲν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, τὸν δὲ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον, ἡ καλὴ τέχνη εἶναι αὐτὴ κατ' ἐαυτὴν ἀρέσκουσα παράστασις τοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ τεχνίτου διὰ μέσων τινῶν ἐξωτερικῶν· κατὰ δὲ τὸν δεύτερον, Ἐξίς τῆς τοιαύτης παραστάσεως δι' ἀσκήσεως ἐγγινομένη. Τὸ ἔργον λοιπὸν τῆς καλῆς τέχνης πρέπει νὰ εἶναι κατ' αἴσθησιν ἀρεστὸν διὰ τῆς παραστάσεως.

Σημείωσις. Οἱ ἀνωτέρω ἐκτεθέντες ὁρισμοί, οἵτινες ἔπονται ἀναγκαίως ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ρηθέντων περὶ καλῆς τέχνης, εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ στερεὰ βάσις τῆς Καλλιτεχνίας· ἔμποροῦμεν δὲ νὰ τοὺς εἰπώμεν καὶ καλῶς τοῦ τεχνικῶς παριστανομένου κάλλους, εἰάν ὡς καλὸν ἐκλάβωμεν καθολικώτερον πᾶν τὸ κατ' αἴσθησιν ἀρίσκον (ΡΚΗ' Σημ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ παραστατικῆς δυνάμεως καὶ ἔξεως, καὶ τοῦ λεγομένου Δαιμονίου τῆς τέχνης.

PMB'.

Πᾶσα καλὴ τέχνη ἀπαιτεῖ παραστατικὴν δύναμιν, ἥτις προέρχεται ἀπὸ τὴν φαντασίαν. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχει ταύτην τὴν δύναμιν, ἐὰν καὶ δὲν τὴν δεικνύωσι πάντες. Στηρίζεται δὲ εἰς τὸ ἀλληλένδετον τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸ ὅποιον ἢ τῶν δευτέρων ἐνέργεια γίνεται παραστατικὸν μέσον τῆς ἐνεργείας τῶν πρώτων· οὕτως ὁ προφορικὸς λόγος εἶναι πρακτικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια, ἥτις παριστάνει ἔμμονον τινα ἐνέργειαν ἢ θεωρίαν, ἢ νόησιν, ἢ τὸν λόγον τὸν ἐνδιάθετον· ὁ δὲ ἐννεὸς, ἀντὶ τούτου μεταχειρίζεται παραστατικὰ μέσα τῆς θεωρίας του τὰ σχήματα τῶν χειρῶν καὶ τὰ κινήματά τοῦ προσώπου, καὶ, ἐὰν εὐτυχῇ νὰ μάθῃ τὴν γραφικὴν τέχνην, μεταχειρίζεται καὶ τοὺς γραφικοὺς χαρακτῆρας· ὅσον δὲ δραστηριωτέρα εἶναι ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου, τόσον ἐνεργητικωτέρα γίνεται ἡ παράστασις του, ἐνῷ βοηθούμενος ὑπ' ἐκείνης ἰνδύλλεται σαφῶς καὶ εὐκρινῶς καὶ ποικίλαχῶς πᾶν ὅ,τι θελή.

Σημειώσεις. Διαφορεῖται τὴν φαντασίαν εἰς ἀναδοτικὴν καὶ γενετικὴν· κ' ἐκείνη μὲν λέγουσι τὴν ἐπαναλαμβάνουσαν, ὅσα προσέλαβεν ἡ αἴσθησις· ταύτην δὲ τὴν πλάττουσαν ἐξ αὐτῆς νεατὰ ἐντα, καὶ τὴν νομίζουσι κυρίως ἀπαραίτητον εἰς τὴν τεχνίτην· ἀλλὰ καὶ ἡ ἀξία τῆς πρώτης εἶναι ἐπίσης μεγάλη, καθὼς καὶ ἡ τῆς δευτέρας· καὶ εἶναι μὲν ἡ γενετικὴ ἡ κυρίως εἰς τὸν τεχνίτην ἀναγκαία, ἐπεὶ δὲ

κατ' ἄλλον τρόπον δὲν δύναται νὰ αὐτοσυρρήσῃ τίποτε, ἀλλὰ μόνον μι-
μεῖται· εἶναι δὲ καὶ ἡ ἀναδοτική ὅχι ὀλιγώτερον ἀναγκαῖα, ἐπειδὴ χω-
ρὶς αὐτῆς δὲν ἤθελεν ἔχειν ὕλην νὰ πλάσῃ νῖα. Ἐμπορεῖ, φέρ' εἰπεῖν,
ὅστις ἔξπαι πάντοτε εἰς ἄδουδρον καὶ ἐκτεταμένην πεδιάδα, καὶ δὲν ἰδε
ποτέ τὴν εἰκόνα καλῆς τοποθεσίας, νὰ παραστήτῃ τοιαύτην;

ΡΜΓ'. Πᾶσα καλὴ τέχνη ἀπαιτεῖ ἐκ μέρους τοῦ τεχνί-
του καὶ ἄσκησιν· διότι ἡ παράστασις ἔχει τὰς μηχανικὰς δυ-
σκολίας τῆς, αἵτινες συναντῶνται εἰς τὸ ἀκατέργαστον τῆς
ὠμῆς ὕλης, ἡ ὁποία θέλει εἶσθαι τὸ παραστατικὸν μέσον, καὶ
διὰ τοῦτο πρέπει νὰ λάβῃ εἶδος τι καὶ μορφήν· ἡ γλῶσσα,
φέρ' εἰπεῖν, ξύλα καὶ λίθοι, χρωματιστικαὶ βαφαί, τὰ ὁποῖα
μεταχειρίζονται ὁ ποιητὴς, ὁ ἀγαλματοποιὸς, ὁ ζωγράφος,
διὰ νὰ παραστήσωσιν ἐξωτερικῶς τὸ ἐσωτερικόν, ἔχουσιν εἰς
τὴν πρᾶξιν τὰς δυσκολίας τῶν, αἵτινες νικῶνται διὰ τῆς ἀ-
σκήσεως, ἡ ὁποία μεταβάλλει τὴν δύναμιν εἰς ἔξιν. Ἐντεῦθεν
γεννᾶται ἡ τεχνίτου ἀρετὴ (Λατ. *virtus artistica*),
ἥτις ἀποδίδεται μὲν ἰδιαίτερα εἰς τὸν Μουσικόν, ἐπανήκει δὲ
κυρίως εἰς πάντα τεχνίτην, ὅστις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀπέκτη-
σεν ἔξιν νὰ πράττῃ εὐκολώτατα καὶ τὸ δυσκολώτατον.

ΡΜΔ'. Ἡ καλὴ τέχνη ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἔργον
Δαιμονίου· οὕτω δὲ ὀνομάζομεν ἰδιότητα τινὰ τῶν ψυχι-
κῶν δυνάμεων, διὰ τῆς ὁποίας ἀναφαίνονται ἐνεργοὶ αὐταὶ
καθ' ἑαυτὰς, καὶ γενετικαὶ νέων πραγμάτων. Αὕτη ἡ ἰδιότης
ἀποτελεῖ τοὺς δαιμονίους καὶ περιφήμους τεχνίτας, ἐπειδὴ ἡ
φύσις αὐτὴ τοὺς χαρίζει τὸν αἰσθηματικὸν κανόνα τῆς τέ-
χνης τῶν.

Σημεῖώσεις. Αἱ ἀρχικαὶ τῆς ψυχῆς δυνάμεις φαίνονται διὰ τῆς
πειρας εἰς μερικὰ πρόσωπα μὲ παντοδαπότητος παραλλαγάς. Τινὲς δὲ
ἐξ αὐτῶν φαίνονται καὶ εἰς τὴν τρυφερωτάτην ἡλικίαν, καὶ τῶν αὐτῶν
δόξομένων (γενούς, ἀγωγῆς, τυχῆς κτλ.) εἰς ἄλλους μὲν ὑπάρχουσιν, ἀπ'
ἄλλους δὲ ἐλλείπουσι. Τοιαῦται λοιπὸν ψυχικαὶ καταστάσεις οὐκ ἔμπο-
ροῦν νὰ ἐληφθῶσιν οὔτε ἀρχικαὶ (διότι ἔπρεπε νὰ τὰς ἔχωσιν ὅλοι οἱ

ἀνθρώποι χωρίς ἐξαιρέσεων οὔτε ἐπίκτητοι, ἀλλ' ἐμφυτοί, ἦγον γεννημένοι μετὰ τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ἐποιοῦν ἀνέκκοισιν. Ἐκ τούτων τῶν ψυχικῶν διαδέσεων ἢ καταστάσεων ἢ δεξιότητων, ἢ ὅπως ἄλλως εἰλέες νὰ τὸς ἐνομάσῃς, εἶναι καὶ ἐκεῖνη ἡ δαυμάσιος ἀγαπητῶν τινῶν τεχνῶν τῆς φύσεως δεξιότης, τὴν ὅποιαν οἱ Εὐρωπαῖοι ἐνομάζουσι *Genie*, καὶ ἡμεῖς συμφωνῶς μ' ἐκείνους ἐμποροῦμεν ἴσως νὰ εἰπώμεν *Δαιμόνιον*, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἔχουσα τοῦτο φαίνεται ἐνοικοῦν ὑψηλοτέρην τι πνεῦμα, ἔρωσι μὲ τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους, βοηθοῦν αὐτόν, διευθύνοντε καὶ διεξάγον εἰς τὰς πράξεις του. Τοιοῦτος ἀνθρώπος δακνυεῖ εἰς τὰς πράξεις του ξενικοῦτον ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας παράγῃ ἐλευθερώς ὅπῃ αἱ ἄλλοι, ὅσων ἀνστενοχωρηθῶσι, τῶν ἀδυνάτων εἶναι νὰ κατορθώσωσι.

PME. Τὸ δαιμόνιον ποτὲ δὲν εἶναι παθητικόν, ἀλλὰ πάντοτε ἐνεργητικόν καὶ δημιουργικόν, ἐὼν καὶ κατὰ διαφόρους βαθμοὺς εἰς διαφόρους ἀνθρώπους· εἶναι δὲ ἂν ὅχι γενικῶς ἀρχικόν (διότι ἤθελαν τὸ ἔχειν ὅλοι, [ἀνωτ.])· ἀλλ' ἀτομικῶς τοιοῦτον, ὡς ἐλεύθερον χάρισμα τῆς φύσεως ἀποδοθέν μόνον εἰς μερικοὺς ἀνθρώπους· καὶ εἶναι, ὡς ὅλα τὰ ἀρχικά, ἀνερρήνευτον. Ἡ ἐξήγησίς του ἐκ φυσικῶν ἀρχῶν (οἷον, ἐρεθισιμότητος τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἢ, κατὰ τὴν Γαλλίαν, κρανιοσχοπίαν, τοῦ μεγέθους τοῦ κρανίου, καὶ ἄλλων τινῶν μερῶν, τὰ ὅποια ἴσως εἶναι αἱ ὀργανικαὶ ὑποθέσεις ψυχικῶν τινῶν ἐνεργειῶν, καὶ δι' αὐτῶν ἐμπορεῖ νὰ φανῇ μεγαλητέρα ἐπίτασις καὶ ἰσχὺς εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας) δὲν ἐρμηνεύει κυρίως τίποτε· διότι, παρεκτὸς ὅτι ἡ ὀρθότης τοιούτων ἐξηγήσεων εἶναι ἀναπόδεικτος, γεννᾶται καὶ ἡ νέα ἀπορία. Πόθεν προέρχεται ἡ μεγαλητέρα τῶν νέρων ἐρεθισιμότης, ἢ τὸ μέγεθος τῶν ὀργάνων τοῦ ἐγκεφαλίου εἰς ἀνθρώπους τίνας; Διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ παραβάλωμεν τὸ δαιμόνιον μὲ τὴν ἠλεκτρικὴν ὕλην λέγοντες, καθὼς αὕτη φαίνεται εἰς σώματά τινα καὶ μετ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τῶν σωμάτων, οὕτω καὶ ἐκεῖνο φαίνεται εἰς πνεύματά τινα καὶ μετ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τῶν πνευμάτων.

PMΣ'. Ἐστοχάσθησαν τινὲς ὅτι τὸ *Genie* ταυτίζεται μετὰ τὸ *Talent*· ἀλλ' οὐ ἐξηγηθῇ ἡ σημασία τῆς λέξεως, πίπτει ἐξ ὁλοκλήρου ὁ στοχασμὸς οὗτος. *Talent*, ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν *Τάλαντον*, εἶναι λέξις μεταφορικὴ, σημαίνουσα πᾶν ἐξαιρετικὸν χάρισμα, μετὰ τὸ ὅποιον στολιζει ἄνθρωπον τινα ἢ φύσις· καὶ πιθανὸν εἶναι, ὅτι μετεφέρθη ἡ σημασία της ἀπὸ τὸ εὐαγγελικὸν *τάλαντον*. Τὸ *τάλαντον* λοιπὸν εἶναι ἢ *δαιμόνιον*, εἰὰ φανερώνεται διὰ μεγάλης καὶ χωριστῆς *γονιμότητος*, ἢ *εὐφυΐα*, εἰὰ φαίνεται διὰ μεγάλης *ἀντιληπτικῆς* *δυνάμεως* κτλ. *Τάλαντον* λοιπὸν εἶναι γένος· *δαιμόνιον* δὲ, εἶδος· καὶ ἐπομένως τὸ μὲν *δαιμόνιον* εἶναι καὶ *τάλαντον*· τὸ δὲ *τάλαντον* δὲν εἶναι καὶ *δαιμόνιον* (*Λογικ. Ο'*).

PMZ. Τὸ *δαιμόνιον* δὲν περιορίζεται εἰς μίαν μόνην ψυχικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐμπορεῖ νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς ὅλας, ὅπου εἶναι δυνατὴ *γονιμότης* ὅποιουδήποτε εἶδους τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων. Διὰ τοῦτο διαιρεῖται εἰς *καθολικὸν* καὶ *μερικὸν*· ἀλλ' εἰὰ εὐρίσκεται ἄνθρωπος *καθολικὸν* ἔχων *δαιμόνιον*, καὶ ὅλῃν τὴν *σημασίαν* τοῦ *καθολικοῦ*, εἶναι *ζήτημα*, τὸ ὅποιον δυσκόλως ἐμπορεῖ νὰ ἐπιλυθῇ· ἡ *πείρα* τουλάχιστον ἀκόμη δὲν μᾶς εἶδωκε τοιοῦτο παράδειγμα· φαίνεται δὲ ὅτι ὁ *φυσικὸς* *περιορισμὸς* τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος μόνον *μερικὸν* *δαιμόνιον* ἐπιδέχεται.

Σημειώσεις. Ὠνόμασαν τινὲς τὸν Γερμανὸν *Λεϊβνίτιον* *καθολικὸν* *δαιμόνιον*· ἀλλὰ τὸν ὄνομα στρέφεται μόνον εἰς τὰς ἐπιστήμας· ὥστε ἐκ τῶν καλῶν τεχνῶν τίποτε δὲν ἔδειξε ὁ *Λεϊβνίτιος*· καὶ ὅτι, εἰὰ ἤθελεν, ἐφαίνετο *δαιμόνιος* εἰς τὴν *Ποιητικὴν*, *Ζωγραφικὴν*, *Μουσικὴν* κτλ. εἶναι καὶ ἀναπόδ-κτον.

PMH'. Διὰ τοῦτο προσφύεστερον εἶναι νὰ διαιρέσωμεν τὸ *δαιμόνιον* εἰς *ἐπιστήμονικόν* καὶ *τεχνικόν*· καὶ καθὲν νὰ ὑποδιαιρέσωμεν εἰς ὅσας ἐπιστήμας καὶ τέχνας ἐμπορεῖ νὰ ἀ-

ναφανῆ· οὕτως ὑπῆρξαν δαιμόνιοι πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ στρατηγικοὶ Κῦρος, Σόλων, Λυκούργος, Περικλῆς, Θεμιστοκλῆς, Ἐπαμεινώνδας, Ἀγσιλάος, Φίλιππος, Ἀλέξανδρος, Αννίβας, Σκιπίων, Σύλλας, Πομπήιος, Καῖσαρ, Κάρολος. Θεωρητικοὶ δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐξετατικοί. Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ἱπποκράτης, Ἀρχιμήδης, Κοπέρνικος, Βάκων, Γαλιλαῖος, Κέπλερος, Νεύτων, Λεῖβνίτιος, Εὐλερὸς, Κάντιος. Τεχνῖται δὲ δαιμόνιοι. Ὅμηρος, Πίνδαρος, Σοφοκλῆς, Φειδίας, Ἀπελλῆς, Δημοσθένης, Κικέρων κτλ. Τὸ δὲ τεχνικὸν δαιμόνιον ἐκτείνεται ὅχι μόνον εἰς τὰς καλὰς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς βαναύσους τέχνας. Ἄλλ' ἐὰν ἐξετάσωμεν βαθύτερα τὸ πρᾶγμα, τὸ δαιμόνιον εἶναι μόνον τεχνικόν· διότι καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας τίποτ' ἄλλο δὲν ἐκτελεῖ εἰμὴ τὴν ὕλην τῆς ἐπιστήμης δεῖκνυει ὑπ' ἄλλο νέον ἢ διάφορον εἶδος (ΡΚΗ.).

ΡΜΘ'. Ὅταν λοιπὸν γίνεται λόγος περὶ δαιμονίου, πρέπει πάντοτε νὰ ἐννοῶμεν τὸ τεχνικόν· καὶ ὅταν μὲν ἀναφαίνεται εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν, τὸ ὀνομάζομεν καλλιτεχνικὸν δαιμόνιον, τὸ ὅποιον πάλιν κατὰ τοὺς διαφόρους κλῶνας τῶν καλῶν τεχνῶν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ποιητικόν, μουσικόν, ζωγραφικόν κτλ. Ὅταν δ' ἐξ ἐναντίας δεῖκνύεται εἰς τὰς βαναύσους, γίνεται ἐνεργὸν διάφορως κατὰ τὴν διάφορον τέχνην· ἐὰν, φέρ' εἰπεῖν, ἀναφανῇ εἰς τὴν τέχνην τοῦ διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ στρατηγικῆς διοικήσεως μεγάλας μεταβολὰς ἐνεργεῖν εἰς τὸν κόσμον, ὀνομάζεται πολιτικόν, ἢ πολεμικόν, ἢ ἡρώϊκόν δαιμόνιον, ὅποτε δύναται νὰ ὀνομασθῇ καὶ πραγματικόν.

Σημείωσις. Πρακτικὸν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ, ἐπεὶδὴ ἴσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἡθικόν. Ἡ ἀρετὴ κρέμαται κυρίως ἀπὸ τὴν θείαν, ἥτις εἶναι ἐλευθέρια. Ἡ ἀρετὴ λοιπὴν ἀφανίζεται, ἐὰν ὑποτεθῇ ἔργον θαυ-

μονίου. Πραγματικὸν δὲ δαιμόνιον ὀνομάζεται ὅχι μόνον ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ πολεμικὸς, ἀλλ' ἐν γένει πᾶς πολυπράγμων καὶ πολυσύσχελος, ὅν. Οἰκονόμος, Ἰατρός, Παιδαγωγός, καὶ πᾶσα οἰκοδίσπονα ὡς τροφὸς τῶν τέκνωντις, καὶ δεσπότης τῶν οἰμακῶντις πραγμάτων· καὶ μὰ Δία εἰς ταύτην τὴν σφαῖραν, ὅπου ἐτέθη ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς, ἐμπορεῖ να δεῖξῃ τὸ δαιμόνιον τῆς πολὺ ὠφελιμώτερος παρὰ εἰς κῆρυξ στέχους, ἢ γράφῃ μυθιστορίας, ἢ μεταφράζῃ διὰ τὴν λάμψιν ὡς αἰσθηματικὸν δαιμόνιον.

PN'. Ἀλλ' ἐμπορεῖ νὰ ἀναφανῇ τὸ δαιμόνιον καὶ εἰς τὴν τέχνην τοῦ τὰς ἐπιστήμας πλατύνειν καὶ τελειοποιεῖν· καὶ τοῦτο ἢ δι' εὐτυχῶν παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων, ὅποτε φαίνεται τὸ παρατηρητικὸν καὶ πειραματικὸν δαιμόνιον· ἢ διὰ βαθυτέρας ἐρεύνης καὶ σκέψεως τοῦ προκειμένου (ὡς θεωρητικὸν δαιμόνιον), ἢ δι' εὐτυχοῦς ἀνιχνεύσεως καὶ ἀνακρίσεως ξένων σφαλμάτων καὶ ἀπατημάτων (ὡς κριτικὸν δαιμόνιον), ἢ διὰ καταλλήλου διατάξεως καὶ λογικῆς ὁλομελείσεως τῶν γνώσεων (συστηματικὸν δαιμόνιον)· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο γενικῶς ἐπιστημονικὸν δαιμόνιον (PMH'), καὶ ἀναφαίνεται εἰς ἐν ἢ εἰς ἄλλο εἶδος κατὰ καιρούς. Πλάτων μὲν ἔλαμψεν ὡς θεωρητικὸν καὶ αἰσθηματικὸν δαιμόνιον. Ἀριστοτέλης δὲ ὡς κριτικὸν καὶ συστηματικόν. Ὁ Κάντιος ὡς θεωρητικὸν δαιμόνιον ἐπρόλαβεν εἰς τὸν οὐρανόν, ὅσα ὁ Ἑρσχελος ὡς παρατηρητικὸν εὗρκεν ἔπειτα· καὶ οἱ δύο εἶναι δαιμόνιοι. Καὶ καθ' ὡς εἰς τὰς τέχνας, εἰς τεχνίτης δὲν ἐπιτηδεύεται μὲν πᾶς, ἀριστεύει δὲ εἰς μίαν τινά· οὕτω καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας εἰς ἄλλην ἄλλος ἐκλάμπων πρέπει πάντες νὰ ἀπολαύωσι τοὺς δικαίους στεφάνους κατὰ τὸ εἶδος τοῦ καθείς.

PNA'. Ἡ ἀρχετυπία ἢ ἰδιοτροπία (Originalitas) εἶναι οὐσιώδης τοῦ δαιμονίου χαρακτήρ· οἱ δαιμόνιοι ἄνδρες ὑπερπηδῶσι τὰ συνειδισμένα ὅρια καὶ παρεκβαίνοντες ἀπὸ τὴν τετριμμένην ὁδὸν, ἐκβάλλουσιν εἰς τὸ φῶς

νεοφανῆ καὶ ἀνέλπιστα γεννήματα, τὰ ὅποια λέγονται ἀρχέτυπα, ἢ αὐτοῦργήματα· ἀλλὰ μόνον οἱ εἰς τοῦτο διορισθέντες ὑπὸ τῆς φύσεως ἐμποροῦν νὰ παράξωσι τὰ τοιαῦτα· οἱ δὲ ἄλλοι θέλοντες νὰ φανώσιναι, καὶ ὑπερβαίνοντες τὰ συνήθη ὅρια, γεννῶσιν ἐκτρώματα ἄμορφα, ὅποια βλέπομεν καθ' ἡμέραν τὰ ἔργα τῶν ἐλεεινῶν σχολαστικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ χαρακτῆρος καὶ τῶν
ιδιοτήτων αὐτοῦ.

PNB'.

Ε' ἂν τὰ ἔργα τῆς καλῆς τέχνης ψθιάσωσιν ὑψηλὸν τελειότητος βαθμὸν, ὁ τεχνίτης, ἐν ᾧ τὰ παράγει, εὐρίσκεται εἰς κατὰστασιν τοιαύτην, κατὰ τῆς ὁποίας ἐνδιεγείρονται εἰς αὐτὸν πολλαὶ ἔννοιαι, αἵτινες τὸν ἐμψυχόνουσι χωρὶς νὰ τοῦ στερῶσι τὸν ἀναγκαῖον ἐπιλογισμὸν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων του· ὀνομάζεται δὲ ἡ κατάστασις αὕτη ἐνθουσιασμός.

PNΓ'. Ἡ ἐργασία τῶν τεχνιτῶν, διὰ τῆς ὁποίας κἀμνουςὶ πράγματα τὰς ιδέαι των, ὀνομάζεται παράστασις γενικῶς, καὶ εἰς τὰς λεκτικὰς τέχνας, ἐρμηνεία. Τρόπος δὲ ὀνομάζεται ὁ ἰδιωτισμὸς καθενὸς τεχνίτου εἰς τὴν παράστασιν ἢ ἐρμηνείαν (Γερμ. *die Manier*, Γαλλ. *la Maniere*, ἀπὸ τὸ λατινικὸν *manus*, ἥγουν *χείρ*)· ἐπειδὴ δὲ ἡ χεὶρ ὑπουργεῖ εἰς τὴν παράστασιν· διὰ τοῦτο ἐσημαίνετο ὁ τρόπος ἀπὸ τοὺς παλαιούς μὲ τὸ ἔργον *χειρὸς* τοῦ δεῖνος, ἢ καλὰ μου ἢ γραφίδος· εἰς δὲ τὰς λεκτικὰς

τέχνας, ἰδέα λόγου, καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ὕψος ἢ στύλος.

PNΔ'. Ἡ παράστασις εἶναι ἢ κυρία ἢ καταχρηστική· ἢ πρώτη εἶναι, ὅταν ὅ,τι φαντάζεται τις, τὸ παριστάνῃ ἐξωτερικῶς· οἷον, φαντάζομαι λέοντα, καὶ παριστάνω διὰ ζωγραφίας ἢ ἀγαλματοποιῆας λέοντα· ἢ δευτέρα, ὅταν ἠθικὰς τινὰς ἰδέας προσωποποιῇ ὁ τεχνίτης· οἷον, ἡ Δικαιοσύνη παριστάνομένη ὡς Θεὰ κρατοῦσα εἰς χεῖρας ζυγαρίαν. Ἡ καταχρηστική παράστασις, ἥτις λέγεται καὶ εἰκονική εἶναι α') ἀποτελεσματικὴς ἀνάγκης· ἐπειδὴ ἄλλως δὲν δύναται νὰ παρασταθῶσι αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι εἰς ἀνθρώπους ἀκαλλιεργήτους· β') τῶν συγκυρητικῶν νόμων τῆς φαντασίας (Εμπειρ. Ψυχ. PH')· διότι, ἐπειδὴ τὰ ὅμοια ἀνακαλοῦσιν ἄλληλα εὐκόλως, διὰ τοῦτο ἡ παράστασις εἰκονίζει τὴν νεότητα μὲ τὸ ἔαρ, τὸ γῆρας μὲ τὸν χειμῶνα, τὸν θάνατον μὲ τὸν ὕπνον, τὴν ταραχὴν τῆς ψυχῆς μὲ τὴν τρικυμίαν κτλ. γ') τῆς ἀγχινοίας, ἥτις εὐκόλως παρσύρεται εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζεται μεταφορὰς, παραβολὰς, ἀλληγορίας. κτλ.

PNE'. Πᾶν καλὸν ἔργον πρέπει νὰ ἔχῃ χαρακτῆρα τινα ὅχι τὸν κατὰ λογικὴν σημασίαν (Λογ'. ΛΓ'), ἀλλ' ἕτερον αἰσθηματικὸν καὶ τεχνικόν, ὅστις προσδιορίζεται μέρος μὲν ὑπὸ τῆς ἀγχινοίας τοῦ τεχνίτου, μέρος δὲ ὑπὸ τῆς ἐργασίας τῆς ὕλης, ἐκ τῆς ὁποίας παράγεται τὸ ἔργον. Ἰδιότητες δὲ οὐσιώδεις τοῦ χαρακτῆρος εἶναι τὸ ἐν καὶ τὰ πολλὰ, τὸ πλήρες καὶ ἡ ἀκρίβεια, ἀναλογία καὶ σαφήνεια, τὸ πρέπον καὶ ἡ εὐκρίνεια. Εὐθὺς θέλομεν τὰ θεωρήσειν ἰδίως εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους.

PNΣ'. Τὸ ἐν καὶ τὰ πολλὰ, ἀναποσπάστως συνδεσμένα πρέπει νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὸ καλὸν ἔργον· διότι χω-

ρίς τοῦ πλήθους δὲν δύναται τὸ ἔργον νὰ ἐνασχολήσῃ ἱκανῶς τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, ὥστε νὰ τὰς ἐξυψώσῃ ζωηρῶς καὶ αἰσθηματικῶς· καὶ χωρὶς τῆς ἐνότητος δὲν δύναται ἡ ἀσχολία αὕτη νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἁρμονική· διὰ τοῦτο τὰ μέρη πάντα ἔργου τινος πρέπει νὰ ἀποτελοῦσιν ἓν ὅλον· ὥστε τὰ ἐπεισόδια, φέρ' εἰπεῖν, ἐπικοῦ δράματος νὰ εἶναι ἀκριβοῶς συνδεδεμένα μετὰ τὴν κυρίαν πράξιν· καὶ τὰ πρόσωπα, τὰ ἐφ' ἑνὸς πέντακος ζωγραφούμενα, νὰ παρισσάνωνται μετὰ καὶ ποῖαν πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ στενοχωρῇται καὶ νὰ συνεπιπίπτῃ τὸ ἔργον διὰ τὴν κοινωνίαν ταύτην· ἡ διὰ βλεμμάτων, σχημάτων, θέσεως, ἢ ὁποιασδήποτε ἄλλης ἐπαισθητῆς ἀναφορᾶς τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον κοινωνία εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἓν εἰς τὰ πολλά.

PNZ'. Τὸ πλήρες καὶ ἡ ἀκρίβεια· ὥστε, οὔτε νὰ ἐλλείπῃ ὅ,τι ἀναγκαίως ἀνήκει εἰς τὸ ἔργον, διὰ νὰ εἶναι σύμφωνον μετὰ τὴν ἰδέαν τοῦ παριστανομένου, οὔτε νὰ περιτεσῇ τι, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ ἐπιφορτίζεται τρόπον τινα τὸ ἔργον· καὶ εἶναι μὲν μερικὰ τινὰ αὐτὰ κατ' ἑαυτὰ θεωρούμενα καλὰ· ἀλλ' ἐάν δὲν ἔχῃσι τὸν τόπον των εἰς τὸ ὅλον, πρέπει πρὸς χάριν τοῦ ὅλου νὰ ἀποβαλθῶσι. Διὰ τοῦτο λόγος μετὰ παντοδαπὰς παρεκβάσεις καὶ ἱστορίας, καὶ παροιμίας, καὶ σεσωρευμένας μαρτυρίας, ἀγροῦ ζωγραφία μετὰ πολλὰ ἀντικείμενα, κτλ. εἶναι ἐλαττωματικά, ὡς παρεκτρέποντα τὴν προσοχὴν ἀπὸ τὰ οὐσιώδη καὶ κύρια. Ἡ ἀκρίβεια λοιπὸν ἀπαιτεῖ τὸ ἔργον νὰ μὴ εἶναι τί πλέον παρὰ πλήρες· τὸ δὲ πλήρες, νὰ μὴ ἐλλείπητι οὐσιώδες μέρος· ἀλλὰ τί εἶναι τὸ οὐσιώδες μέρος· πρέπει νὰ προσδιορίσῃ ἡ τοῦ ὅλου ἰδέα. Ἀπὸ τέλειον μὲν ἀνδριάντα δὲν πρέπει νὰ ἐλλείπωσιν οὐδὲ τὰ κῶλα, λέγω χεῖρες καὶ πόδες· ἀπὸ προ-

τομὴν δὲ ἐλλείπουσιν, ἐπειδὴ πρέπει νὰ παρασταθῇ μόνον ἡ κεφαλὴ μὲ τὰ γειτνιάζοντα αὐτῆς μέρη. Τὸ πλήρες λοιπὸν εἶναι εἰς τὴν τέχνην σχετικόν.

Σημείωσις. Τὸ ἔνδυμα δὲν εἶναι οἰσῶδες μέρος τοῦ σώματος, καὶ ἐμπορεῖ νὰ λείψῃ διὰ λόγον, τὸν ὁποῖον εἶπαμεν ἀρχήτερα (ΟΙ'). ἀλλὰ κἄποτε (οἷον εἰς παράστασιν Ἑστιάδος) εἶναι οἰσιῶδες, ἐπειδὴ ἡ γυμνότης ἤθελεν εἶσθαι ἐναντία εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ αὐτοῦ εἰκνός.

PNH'. Ἀναλογία καὶ τὸ πρέπον, ὥστε καθεὶν μέρος νὰ φυλάττῃ τὴν προσήκουσαν ἀναλογίαν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα μέρη καὶ πρὸς τὸ ὅλον καὶ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ὅλου. Διότι ἐὰν τὰ μέρη στήλης, οἴκου, λόγου, δράματος, τὰ μέλη ἀνδρωπίνου ἢ ζωϊκοῦ σώματος κτλ. δὲν φυλάττουν πρὸς ἀλλήλα τὴν ἀπαιτουμένην ἀναλογίαν, χάνεται ἡ ἐκ τοῦ ἔργου εὐαρέστησις ἐπίσης, καθὼς ἐὰν ἐπὶ θεάτρου φαίνονται Ἕλληνες μὲ γαλλικὰ ἐνδύματα, ἢ ἐὰν ἐκκλησία εἶναι στολισμένη ὡστὴν θεάτρον, ἢ πράγματα κοινὰ καὶ τετριμμένα ἐκφράζονται μὲ ὑψηλοῖαν. Ἡ διαστροφὴ ὅμως τῆς ἀναλογίας καὶ τοῦ πρέποντος γινομένη εἰς τὰ γελοῖα (οἷον, εἰς φορτικόν τι ἔργον) δὲν γεννᾷ τι ἐναντίον τὸ κανόνος, ἀλλὰ μάλιστα τὸν ἐπιβεβαίώνει. Διότι εἰς τὰ τοιαῦτα διαστρέφουσι τὸν κανόνα διὰ νὰ κάμουν τὸ πρᾶγμα ἄτοπον καὶ ἄλογον, τὸ ὁποῖον κινεῖ τὸν γέλωτα (Ψ').

PNΘ'. Σαφήνεια καὶ εὐκρίνεια, ὥστε ὅ,τι ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὁ τεχνίτης, νὰ καταλαμβάνεται εὐκόλως ἀπὸ τὸν παρατηρητὴν, καὶ νὰ ἀφανίζονται καὶ τὰ μικρὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ πειράξωσι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὅλου. Διὰ καλῆς διατάξεως τῶν μερῶν, καὶ πρεπούσης διαμερίσεως τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς (τὰ ὁποῖα ἐμφιλοχωροῦν ὅχι μόνον εἰς τὴν ζωγραφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶν εἶδος παραστάσεως, καὶ γίνεται διὰ χρωμάτων καὶ διὰ τόνων) κατορ-

θύνεται ἐξαίρετα ἡ εὐκρίνεια, διὰ τῆς ὁποίας ἐξυψονονται τρόπον τινα τὰ ἐπισημότερά μέρη, καὶ προσφέρονται πλησιέστερα εἰς τὸ ὄμμα ἢ εἰς τὸ αὐτίον τοῦ παρατηρητοῦ. Διὰ ταῦτα καὶ ἀλληγορικαὶ πικραστάσεις οὕτως ἀνιγματοδῶς ἐκθετόμεναι, ὥστε μετὰ πολλοῦ χρόνου σκέψιν καὶ μόλις νὰ καταλαμβάνη τις τὴν ἔννοιάν των, εἶναι ἐλαττωματικαὶ ἐπίσης, καθὼς καὶ ἱστορικαὶ ζωγραφίαι, ὅπου δὲν καταλαμβάνεται χωρὶς σχολιάσματα ἡ κυρία πράξις. Ἀλλὰ Τί νὰ εἰπώμεν περὶ τοῦ τῆς τέχνης μυστικισμοῦ, ὅς τις ἐπίτηδες σκεπάζει τὸ παριστανόμενον μὲ ψηλαφητὸν καὶ ἀδιάβατον σκότος, ὥστε μόνοι νὰ τὸ ἐποπτεύωσιν οἱ μεμνημένοι μὲ ὑπερφυσικὸν τρόπον τινα φῶς; Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη ἔχουσι βέβαια τὰ μυστήριά των, καὶ καθ' ἑκάστην ἀπαντῶμεν εἰς αὐτὰς πράγματα, τὰ ὅποια οὔτε νὰ καταλάβωμεν οὔτε νὰ ἐκφράσωμεν θυνάμεθα, ἀλλὰ μόνον μὲ ἀνεκλάλητα αἰσθήματα καὶ ἀπροσδιορίστους εἰκασίας τὰ ἀντιλαμβανόμεθα· ὁ ἀναγκαῖος οὗτος μυστικισμὸς εἶναι ἱερὸν τι κάλυμμα, τὸ ὁποῖον παρομοίως μὲ τὸ τῆς Ἰσίδος περικαλύπτει πᾶν ὅ,τι ὑπερεξυψάνεται ἀπὸ τὸ γεῶδες καὶ αἰσθητὸν καὶ πεπερασμένον εἰς τὸ οὐράνιον καὶ ἰδανικὸν καὶ ἀπέραντον· ἀλλ' εἶναι πύκτη διάφορος ὁ κατὰ συμβεβηκὸς μυστικισμὸς, τὸν ὁποῖον πολλοὶ καὶ ἐπιστήμονες καὶ τεχνῖται φιλοτιμοῦνται ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὰ ἔργων· οὗτος εἶναι ἐναντίος καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστήμης, διὰ τῆς ὁποίας κατανοοῦμεν τὰ ὄντα, καὶ εἰς τῆς τέχνης, διὰ τῆς ὁποίας παριστάνονται, ἀλλὰ δὲν κρύπτονται τὰ πράγματα. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ τούτου πρέπει νὰ ζητῶμεν εἰς πᾶν καλὸν ἔργον, καθὼς καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιστήμην, τὴν σαφήνειαν καὶ εὐκρίνειαν. Ἀλλὰ πολλάκις ὁ σκοτεινὸς τρόπος τῆς ἐκφράσεως ἀληθειῶν τινῶν ἐλύτρωσε πολλοὺς ἀπὸ κινδύνους καὶ καταδρωμαὶς τῆς τυραννίης καὶ τῆς δεισιδαιμονίας.

Σημείωσις. Αἱ εἰρημεναι ἰδιότητες τῶν καλῶν ἔργων εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ οἰσιώδεις, καὶ ὕψανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς ἰσορῖθιμους αἰσθηματικούς κανόνας ἢ τεχνικά αἰτήματα· οἷον, Πᾶν καλὸν ἔργον πρέπει νὰ ἔχῃ ἐνότητα καὶ παντοδαπότητα — καὶ εἶναι πλήρες καὶ ἀκρφέες κτλ. Τί πρέπει ὅμως ὁ τεχνίτης νὰ κάμῃ, διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τοὺς κανόνας τούτους, δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ περαιτέρω· ἀλλὰ πρέπει τὸ τοιοῦτον μέρος μὲν νὰ ἀρεθῇ εἰς τὴν ἰδιαίτερον θεωρίαν τῶν μερικῶν καλῶν τεχνῶν, μέρος δὲ εἰς τὴν αἰσθητικὴν καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ τεχνίτου. Παρεκτός δὲ τῶν ἰδιοτήτων τούτων εἶναι καί τινα προτερήματα, τὰ ὅποια προσγίνονται εἰς τὰ καλὰ ἔργα, καὶ ἐπιτείνουσι τὴν εἰς αὐτῶν εὐαρίστησιν· ἀλλὰ πρέπει καὶ αὐτὰ νὰ εἶναι ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα καθεῶς ἔργου, ἐπειδὴ δὲν ἐπιδέχεται ἐπίσης πᾶν ἔργον πᾶν δυνατόν προτέρημα. Τὰ προτερήματα ταῦτα ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς κατὰ συμβεβηκὸς καὶ μερικαὶ ἰδιότητες καλῶν ἔργων. Ἐκ τούτων τῶν προτερημάτων εἶναι ὁ αἰσθηματικὸς πλοῦτος, ἦγον ἢ πλήρωσις αἰσθηματικῶν ἰδεῶν, αἱ ὅποιαι ὑπόκεινται βάσις εἰς τὸ καλὸν ἔργον· ὁ νεωτερισμὸς καὶ ἡ τόλμη, τὰ ὅποια ἐπικρατοῦν κάποτε εἰς τὴν παράστασιν καὶ σύναψιν τῶν ἰδεῶν πάντῃ διαφερόντως ἀπὸ τῶ συνήθους· ἡ ἀντιπαράθεσις, διὰ τῆς ὁποίας τὸ μέρη διατάσσονται οὕτως ἀντιθέτως ὥστε τὸ ὅλον κάμναι ἰσχυρώτερον εἰς τὴν ψυχὴν τύπον, χωρὶς νὰ βάλλῃ τὸν παρατηρητὴν βιαίως μεταξὺ δύο ἀντιθέτων αἰσθημάτων, καὶ νὰ καταβροσανίσῃ τὴν ψυχὴν μὲ τοῦτον τὸν τρόπον. Ὅτι δὲ τὰ προτερήματα ταῦτα εἶναι κατὰ συμβεβηκός, γινέται φανερόν ἐκ τούτου, ὅτι πολλὰ τεχνικά ἔργα, ἐπαινετὰ ἄλλως, δὲν τὰ ἔχουσιν οἷον, αἱ περισσότεραι ὡδαὶ τοῦ Ἀνακρέοντος, πολλοὶ μῦθοι τοῦ Αἰσώπου, πολλὰ μικρὰ καὶ εὐάριστα μουσουργήματα τοῦ Μοζάρτου, τοῦ Αὐδίνου κτλ. Τὸ προτέρημα τοῦ νεωτερισμοῦ μάλιστα εἶναι κατὰ πάντα ἐπουσιώδες καὶ τυχαιόν· ἄλλως ἔπρεπεν ὅλα τὰ παλαιὰ περίφημα ἔργα νὰ χάσωνται τῇ αἰσθηματικῇ των ἀξίαν· ἀλλ' αὐτὴ εἶναι ἀμετάρπτος, μ' ὅλον ὅτι τὸ ἔργον χάνει κατ' ὀλίγον τὰ διληγνῆρα τοῦ νεωτερισμοῦ, καὶ ἡ εἰς τὴν ψυχὴν προσβολὴ τὸν ἐξασθενεῖται ὅπως οὖν διὰ τῆς ἐπαμειλημμένης ἀπολαύσεως. Ἡ παντοτεπὴ μάλιστα σπουδὴ τοῦ τεχνίτου περὶ τῶν νεωτερισμῶν βλάπτει τὴν τέχνην, ἐπειδὴ παραφέρει τὸν τεχνίτην, εἰάν καὶ ᾗδεον εἶσθαι ἀντὶ ἐμβριθῆς, εἰς παρεκτροπὰς, εἰς τὰς ὁποίας τὸν ἀκολουθοῦσι καὶ ἄλλοι.

ΡΕ'. Τὸ φυσικόν, καὶ τὸ ἀληθινόν, καὶ τὸ ἡθικόν ἐμποροῦν μὲ κάποιους περιορισμούς νὰ ἐκληφθῶσιν ἀναγκαῖαι ἰδιότητες καλῶν ἔργων, ἐπειδὴ ἡ τέχνη δὲν εἶναι

οὕτω προσήλωμένη εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἥθους, ὥστε νὰ μὴ εὐαρεστώσῃ τὰ ἔργα της χωρὶς τὴν τούτων αὐστηρὰν φυλακὴν καὶ τήρησιν.

ΡΕΑ'. Φυσικὸν εἰς τὴν τέχνην εἶναι ἡ μίμησις τῆς φύσεως. Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν Ποιητικὴν του (Κεφ. Β', 1, 2, "Ἐκδοσις τῶν δύο Γεφ.) θέλει ὅλας τὰς καλὰς τέχνας μιμητρίας, καὶ τὰς διακρίνει ἐκ τοῦ τρόπου τῆς μιμήσεως. Ἡ Ἐποποιᾶ δὲ (λέγει) καὶ ἡ τῆς τραγωδίας παίησις, ἔτι δὲ ἡ κωμωδία, καὶ ἡ διθυραμβοποιητικὴ, καὶ τῆς αὐλητικῆς ἡ ἡπλίστη καὶ κιθαριστικὴς πᾶσαι τυγχάνουσιν οὕσαι μίμησις ἢ τὸ σύνολον· διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων τρισίν· ἡ γὰρ τῷ γένει ἢ ἑτέροις μιμῆσθαι, ἢ τῷ ἑτέρῳ, ἢ τῷ ἑτέρως καὶ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἐμπορεῖ τις ἴσως νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐκ τούτων ἀναφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης θέλων ὅχι πάσας τὰς τέχνας μιμητρίας· ἀλλὰ μόνον τινὰς, οἷον, ποιητικὴν, μιμητικὴν, μουσικὴν· ἀλλ' εἰς τὸ Γ'. Κεφάλαιον φαίνεται ὅτι θέλει καὶ ζωγραφικὴν καὶ ἀγαλματοποιητικὴν καὶ πᾶσαν τέχνην μιμητρίαν. Ταύτην τὴν γνώμην ἐπροστάτευσαν πολλοί. Νεώτεροι ὅμως θεωροὶ τῆς ἀληθείας, οἵτινες ἠσθάνθησαν τὸ ἀνίκανον καὶ περιωρισμένον ταύτης τῆς γνώμης, καὶ μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἠθέλησαν νὰ παραιτήσωσιν ὀλοτελῶς τὸ ἀξίωμα τῆς μιμήσεως, μετέβαλαν τὴν ἑκφράσιν εἰς τὸ μίμησις τῆς καλῆς φύσεως· ἀλλ' ἡ ταιαύτη μεταβολὴ δὲν ἔχει καμμίαν διαφορὰν ἀπὸ τὴν γνώμην τῶν πρώτων· διότι ἡ καλὴ φύσις εἶναι καὶ αὕτη φύσις· καὶ τὸ κατὰ μίμησιν αὐτῆς γινόμενον ἔργον ἐμπορεῖ ἐπίσης νὰ ὀνομασθῇ φυσικόν.

ΡΕΒ'. Διὰ νὰ προσδιορίσωμεν λοιπὸν, αὐτὴ ἡ γνώμη αὕτη ἔχῃ τὸ κύρος της, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ πραεργημένα (ΡΛΓ') περὶ διαφορᾶς τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης. Ἡ

φύσις ἐργάζεται μὲν σκοπίμως, ἀλλὰ κατὰ κανόνας ἀναγκαίους, καὶ ὅ,τι παράγει, ἐννοεῖται ἀπὸ τὴν ψυχὴν μας ὡς σκοπίμον, χωρὶς νὰ τὸ ἀναφέρωμεν ἢ εἰς ἡμᾶς ἀπολύτως, ἢ εἰς τὴν εὐαρέστησίν μας· ἀλλ' ἐὰν προστεθῇ καὶ ἡ ἀναφορὰ αὕτη, καὶ φαίνεται τὸ φυσικὸν ἔργον (οἶον, ἄνθος, ζῶον, ἄνθρωπος), εἰς τοιοῦτον εἶδος, ὥστε μᾶς ἀρέσκει· ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ προσγίνεται κατὰ συμβεβηκός· διότι δὲν ἐμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ φύσις τὰ ἐκαστασκεύασεν ἐπίτηδες οὕτως, ὥστε νὰ προξενήσῃ εἰς ἡμᾶς εὐαρέστησιν. Συμβαίνει ὅμως (δὲν ἐξεύρομεν πῶς) εἰς πολλὰ φυσικὰ ἔργα νὰ ἀπαντᾷται καὶ ἡ καλλονή· ἀλλ' ἡ καλλονὴ αὕτη εἶναι κατὰ συμβεβηκός, καὶ ὑποτάσσεται πάντοτε εἰς τὸν κύριον καὶ οὐσιώδη σκοπὸν τῆς φύσεως, καὶ ἐπομένως εἶναι περιορισμένη διὰ τῆς ἀνάγκης τῶν εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ ἐκεῖνου ἀποβλεπόντων φυσικῶν νόμων.

ΠΕΓ'. Ἀλλ' ἡ καλὴ τέχνη ἐξ ἐναντίας δὲν ἔχει εἰς τὰς γεννήσεις της κἀνένα ἄλλον σκοπὸν, εἰ μὴ τὴν διεγερσιν αἰσθηματικῆς εὐαρεστήσεως· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καλὴ ἢ αισθηματικὴ τέχνη (**PKH'**). Ἐλευθέριως εἰς τοῦτο ἀσχολούμενη, καὶ ἔχουσα τοὺς ἰδίους τῆς κανόνας πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἰδίων τῆς σκοπῶν δὲν ἔχει χρεῖαν νὰ μιμηθῇ τοὺς κανόνας τῆς φύσεως καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐμπορεῖ νὰ περιορισθῇ καὶ αὕτη· ἀλλὰ σπουδάζει περὶ τὸ ἰδανικὸν (διὰ τὸ ὅποιον καὶ ὀνομάζεται κατ' ἐξοχὴν τέχνη τοῦ ἰδανικοῦ), τὸ ὅποιον δὲν εὐρίσκεται ἐκτὸς τοῦ τεχνίτου, ἀλλ' ἐντὸς αὐτοῦ, ἔργον τῶν ψυχικῶν τοῦ δυνάμεως (**ΛΖ'**). Ἐὰν λοιπὸν καὶ κατασκευάζῃ ὁ τεχνίτης φυσικὰ πράγματα, δὲν ἀντιγράφει ὅμως τὴν φύσιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν εὐγενίζει καὶ τὴν καλλύνει, ἐξυψόνων αὐτὴν εἰς τὸ ἰδανικόν· τὰ δὲ ἔργον του τὸσον μόνον εἶναι φυσικόν, ὅσον συμφωνεῖ γενικῶς μὲ τὴν φύσιν

τοῦ παριστανομένου, ἡγουν ὅτι οἱ παριστανόμενοι ἄνθρωποι φαίνονται ὡς ἄνθρωποι, αἰσθάνονται, νοοῦσιν, ὁμιλοῦσι, πράττουσιν.

ΡΕΔ'. Ἄλλ' ὅμως ἐμπορεῖ ὁ τεχνίτης νὰ πλάσῃ καὶ φύσιν ἄλλην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπαντῶνται ἄλλα ὄντα παρὰ τὰ τῆς ὑπαρχούσης, καὶ ἐπικρατοῦσι νόμοι ἄλλοι παρὰ τοὺς ἐκεῖνης. Ἐμπορεῖ νὰ πτερώσῃ ἀνθρώπους καὶ λέοντας καὶ ἵππους, ἐμπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ Νηρηΐδας, Σφίγκας, Κενταύρους· ἐμπορεῖ νὰ κάμῃ ἄλογα ζῶα, δένδρα, ἄνθη, βουνὰ νὰ αἰσθάνωνται, νὰ λαλῶσι, καὶ νὰ πράττωσι καθὼς καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἐμπορεῖ νὰ κατοικήσῃ τὸν ἄνω καὶ κάτω κόσμον, τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν ἅδην μὲ ὄντα, τὰ ὅποια κἀνεῖς οὐτ' εἶδεν οὐτ' ἤκουσε· καὶ μὲ συντομίαν, ἐμπορεῖ νὰ κτίσῃ κόσμον ἄλλον, ὅπου τὰ πάντα τόσον μόνον εἶναι φυσικὰ, ὅσον δὲν ἀντιμάχονται γενικῶς εἰς τὸ δυνατόν τοιαύτης φύσεως, ὁποίαν τὴν προϋπέθεσε, δημιουργήσας αὐτὴν μὲ τὴν μαγικὴν τῆς φαντασίας του ῥάβδον. Ἐὰν λοιπὸν ὁ τεχνίτης πρέπη νὰ φυλάττεται μὴ γείνῃ τὸ γέννημά του παρὰ φύσιν, ἢ ἡ τέχνη του ἀφύσικη, πρέπει πρῶτον νὰ ζητηθῇ περὶ Τίνος φύσεως εἶναι ὁ λόγος, καὶ ποίαν φύσιν ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὁ τεχνίτης· διότι τὸ κατὰ τὴν μίαν ἐκδοχὴν παρὰ φύσιν, ἐμπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ τὴν ἄλλην φυσικώτατον· εἰ δὲ ζητεῖται περὶ τοῦ πάντῃ φυσικοῦ καὶ καθημέραν συναντωμένου· εἰς τοῦτο πρέπει νὰ μείνῃ ἄπιστος ὁ τεχνίτης, εἰ μὲλλῃ νὰ ὀνομάζεται ἀληθὺς τεχνίτης.

Σημειώσεις. Οἱ Ζωγράφοι καὶ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ, καὶ ὅσοι ἐν γένει παριστάνουσι τεχνικῶς ἀτομικόν τι, τὸ ἑποῖον εἰρήσκειται εἰς τὴν αἰσθητὴν φύσιν, εἶναι ἀναντιρρήτως μιμηταὶ τῆς φύσεως· ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτοι, εἰάν εἶναι τῆς τέχνης των ἐγκρατέστατοι, δὲν λησμονοῦν οὐδ' ἐδῶ τὸ ἰδεατικόν, ἀλλ' ἐξεύρουσι, μενοντες πιστοὶ εἰς τὴν φύσιν, νὰ συνάψωσι εἰς τὰ ἔργα των καὶ καλλονὴν ὑψηλοτέραν. Ἐπάρχουσι μ' ἔλεον

τοῦτο καλὰ τέχνη, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν κἀνὲν εἰς τὴν φύσιν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ἡδύνατο νὰ μιμηθῶσι· ἢ ἀξίζουσιν ἄραγε οἱ συρριμμοὶ καὶ τὰ κρούγματα τῶν πτηνῶν νὰ ἐνομασθῶσι παραδείγματα τῆς ἡμετέρας ὀργανικῆς καὶ φωνητικῆς μουσικῆς; ἀξίζουσιν αἱ φωλαὶ τῶν πετεινῶν καὶ αἱ διέφυγες τῶν ἀσπαλίγων, ἢ τὰ σπῆλαια τῶν Τρωγλοδυτῶν νὰ ἐνομασθῶσι παραδείγματα τῶν καλῶν μας οἰκῶν, τῶν ὠραιοτάτων ναῶν, τῶν μεγαλοπρεπῶν βασιλείων; Δὲν ἡδύνατο ὁ ἄνθρωπος ἢ νὰ στρέψῃ παντοῦς τὴν φωνὴν του ἢ νὰ φυσήσῃ μὲ τὸ στόμα του τὸν αἶλιν; Δὲν ἡδύνατο μένος του νὰ στοχασθῇ Πῶς νὰ κατασκευάσῃ αἰκίαν, ὅσον δύναται στερεῶν καὶ αναπαιτικῇ καὶ ὠραίαν; Ἐπ' ἀληθείας ἔπρεπε ὁ ἄνθρωπος, τὸ εὐγενέστατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον τῆς φύσεως ὂν, νὰ εἶναι κατ' ἀρχὰς πολλὰ μωρὸς, εἰς ἔμελλε τοιαῦτα πράγματα νὰ διδασθῇ ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα! Ἐὰν δὲ ἦτο κατ' ἀρχὰς τέσσον μωρὸς, Πῶς ἀποκατεστάθη ἐφεξῆς τέσσον φρόνιμος; Τίς εἰκόταξε τὸν ἄνθρωπον νὰ θυμῇ ἐπὶ θεάτρῳ διὰ εἶχων καὶ ἀσμάτων; ἢ εἶναι παρὰ φύσιν πρᾶγμα τὰ θεάτρα; Εἶναι πρᾶγμα τῆς ὑψηλοτέρας φύσεως, τὴν ὁποίαν ἔπλασεν ὁ ἄνθρωπος· καὶ ὅς τις θέλει τὸ φυσικόν, καὶ προσκαλεῖ τοὺς τεχνίτας νὰ μιμῶνται τὴν φύσιν, πρέπει νὰ θέλῃ, ὥστε καὶ ἡ θεατρικὴ γλῶσσα νὰ εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ἄτακτος, καθὼς εἶναι καὶ ἡ τὴν ὁποῖν λαλοῦσι τῆς φύσεως οἱ ἄνθρωποι· καὶ προσέτι ὃ ἀποδιώξῃ ἀπὸ τὴν σκηνὴν τὴν διὰ μελωδίας συνομιλίαν, ὡς παρὰ φύσιν· καὶ νὰ καταργήσῃ τὰ πλεῖστα τῶν καλῶν τεχνῶν ἀριστουργήματα. Διὰ τοῦτο ὅλοι τὴν σήμερον τῆς Γερμανίας ὁ σοφοὶ ἀπέβαλον ἀπὸ τὰς καλὰς τέχνας τὸ περιωρισμένον τοῦτο αξίωμα τῆς τοῦ φυσικοῦ μιμήσεως. (βλ. Krug's Aesthet. §. 66; Anmer. 1. Boutermek's Aest. A. The. p. 280, 2. ausg.).

ΠΕΕ'. Τὸ Ἀληθινὸν ἔχει πρὸς τὸ καλόν, ὡς τὸ φυσικόν. Εἰ μὲν τὸ παριστανόμενον εἶναι ὑπάρχον πρᾶγμα, οἷον Ἀλπεῖς, Ρῆνος, ἱστορικοῦντε, εἰς τῶν ζώντων ἀνθρώπων· τὸ τεχνικὸν ἔργον εἶναι ἀληθινὸν κυρίως, ἢ ἡ τεχνικὴ παράστασις συμφωνεῖ μὲ τὴν τοῦ ἀντικειμένου ἔννοιαν· εἰ ὃ εἶναι πεποιημένον, ἡγουν ἐλεύθερον γέννημα τῆς φαντασίας, εἴτε ἐδημιούργησεν ὅλην τὴν ὕλην αὐτὴν, εἴτε καὶ ἐδανείσθη μέρος ἀπὸ τὴν φύσιν, ἢ ἀλήθεια δὲν ἐμφιλοχωρεῖ ἐδῶ· ἱκανὸν εἶναι μόνον, εἰς ἡ παράστασις, εἶναι σύμφωνος πρὸς ἐαυτὴν, ἡγουν ἔχῃ τὸ ἐν καὶ τὰ πολλὰ (PNS')· ἀλλ' εἰς τὸ

παρίστανόμενον εἶναι ἀληθινόν, ἥγουν ἔχη κῦρος ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἀδιαφορεῖ ἡ καλὴ τέχνη, ἐπειδὴ ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησις εἶναι ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ διάφορος, καὶ ἀνεξάρτητος ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην (ΙΓ'). οὐδὲ πιθανότητα κατὰ τὴν κυρίαν τῆς σημασίας (Κρηπ. II) ἐμποροῦμεν νὰ ζητήσωμεν ἀπ' αὐτὴν, ἐπειδὴ ἡ φαντασία πλάττει τεχνικῶς πολλὰ, τὰ ὅποια εἶναι πραγματικῶς ἀπίθανα· ἀλλ' ἐνθ' ἡ φαντασία μᾶς μεταθέτει διὰ τῆς μαγικῆς τῆς ῥάβδου εἰς κόσμον ἄλλον, λαμβάνει τὸ πλάσμα διὰ τῆς ἀπάτης (Illusion) φάσματι ἀληθείας, ὥστε τὸ πιστεύομεν ὡς ὑπάρχον ἢ συμβάν εἰς τὴν φύσιν. Τὸ αἰσθηματικὸν τοῦτο φάσμα τῆς ἀληθείας εἶναι διάφορον καὶ ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴν ἀλήθειαν (Λογ. Α'. ΣΟΘ'). Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ φάσμα ἀλήθεια αἰσθηματικὴ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ἥτις εἶναι αἰσθηματικὴ κρίσις, κρεμασμένη ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς χαρᾶς ἢ λύπης, καὶ διὰ τοῦτο οὔτ' ἀποδεικνυμένη λογικῶς, οὔτε ἀναιρουμένη (ΡΘ'), (καὶ Λογικ. ΣΟΘ').

ΡΕΖ'. Τὸ Η'Θ' εἶναι διάφορον ἀπὸ τὸ καλόν, καθὼς καὶ ἡ ἐξ ἐκείνου ἀπὸ τὴν ἐκ τούτου εὐαρέστησιν (ΙΓ'). διὰ τοῦτο δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς κανὼν τοῦ καλοῦ ἔργου· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, ὅς τις εὐαρεστεῖται ἐκ τοῦ καλοῦ ὡς αἰσθηματικὸς, εὐαρεστεῖται καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ὡς ἠθικός· διὰ τοῦτο κακοήθης χαρακτήρ καλοῦ ἔργου δὲν ἐμπορεῖ νὰ προξενήσῃ ἄκρατον εὐαρέστησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πρέπει λοιπὸν τὰ καλὰ νὰ παριστάνωνται εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ λυπῶσι τοὺς χρηστοὺς καὶ σεμνοὺς ἀνθρώπους· ἔρωτες, καὶ περιγραφαὶ κάλλειν, καὶ ἐκφράσεις αἰσθημάτων εἶναι πολλάκις ἀντικείμενα τοῦ τεχνίτου, ὅς τις σκοπὸν ἔχει

να διεγείρῃ τὴν εὐαρέστησιν πολιτισμένων καὶ κοινωνικῶς ζώντων ἀνθρώπων· ἀλλ' αὕτη ἡ εὐαρέστησις πρέπει, ὅσον εἶναι δυνατόν, νὰ μὴ γίνεται ἀσέμνως καὶ κακοήθως, καὶ μὲ βλάβην τῆς ἠθικῆς εὐαρεστήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Λογικὴ ὁλομέλεια, ἢ σύστημα τῶν καλῶν τεχνῶν.

ΡΕΖ'.

Η' ἐπικράτεια τῆς καλῆς τέχνης, διὰ τὰ διάφορα παραστατικά μέσα, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν κρεμαμένους διαφόρους παραστάσεως τρόπους, πρέπει νὰ διαιρεθῇ εἰς πολλὰς μικροτέρας. **Μ'** ὅλον ὅτι λοιπὸν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὠδηγήθη κατ' ὅλγον εἰς ἐφεύρεσιν τῶν τεχνῶν καὶ μέρος μὲν κατὰ σύμβεβηκός, μέρος δὲ μὲ βουλὴν καὶ προαίρεσιν· καὶ μ' ὅλον ὅτι τὰ παραστατικά μέσα ἐμπερικλείονται ὅλα εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀνθρωπίνης πείρας· μ' ὅλον τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νὰ περιορίζεται ἡ καλὴ τέχνη εἰς παραστάσεως τινας τρόπους ἀρχικούς καὶ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὴν ἀρχικὴν τοῦ πνεύματος ἐργασίαν, ἀπὸ τῆν ὁποίαν κρέμαται καὶ αὐτὴ ἡ πείρα (Μεταφυσ. ΡΗ'). Πρέπει λοιπὸν νὰ εὕρωμεν τοὺς παραστατικούς τούτους τρόπους ἀνελλιπῶς, καὶ νὰ τοὺς ὁλομελίσωμεν οὕτως, ὥστ' ἐξ αὐτῶν νὰ γεννηθῇ σῶμα τέλειον ἢ σύστημα τῶν καλῶν τεχνῶν.

ΡΕΗ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καλὴ τέχνη παριστάνει τὸ ἐ-

σωτερικὸν διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ (ΡΜΑ'), τὰ δὲ ἀντικείμενα τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως, τὰ ὅποια μεταχειρίζεται ὡς παραστατικὰ μέσα, ἀνάγονται εἰς ἀκουστὰ καὶ ὁρατὰ (ΚΖ')· καὶ ἐπειδὴ ὅσα δι' ἀκοῆς καὶ ὁράσεως ἀντιλαμβάνομεθα, εἶναι ἢ σημαντικοὶ τόνοι, ἢ μορφωμένα εἶδη, ἢ ἐμφαντικὰ σχήματα· διὰ τοῦτο διαιροῦνται ἀναγκαίως αἱ καλαὶ τέχναι εἰς τρία ἀνώτατα γένη, ἥγουν τονικὰς, καὶ πλαστικὰς, καὶ μιμητικὰς, τὰς ὁποίας ἐμποροῦμεν νὰ τὰς ἐκλάβωμεν ὡς τρία βασίλεια τῆς τέχνης, καθὼς ἐθεωρήσαμεν καὶ τρία βασίλεια τῆς φύσεως (Μεταφυσ. ΡΠΖ').

ΡΕΘ'. Τὸ πρῶτον, τῶν τονικῶν τεχνῶν, παριστάνει παντοδαπὸν τι κατὰ διαδοχὴν, ἥγουν ἐν χρόνῳ. Τὸ δευτέρον, τῶν πλαστικῶν, παριστάνει παντοδαπὸν τι, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη εὐρίσκονται ἐκτὸς ἀλλήλων, ἥγουν ἐν τόπῳ· εἰς τὸ τρίτον περιέχονται τελευταῖον αἱ μιμητικαὶ τέχναι, τῶν ὁποίων τὰ παραστατικὰ μέσα εἶναι τὸ κατὰ διαδοχὴν ἠνωμένον μὲ τὸ κατ' ἔκτασιν, ἥγουν παντοδαπὸν, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη εἶναι ἐνταυτῷ καὶ πλησίον ἀλλήλων, καὶ τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, ἥγουν καὶ ἐν τόπῳ καὶ ἐν χρόνῳ.

ΡΟ'. Ὁ δὲ ἐσωτερικὸς λόγος (εἰς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἐμφωλεύων) τῆς διαφορᾶς ταύτης εἶναι ὁ ἐφεξῆς. Ἐπειδὴ πᾶσα καλὴ τέχνη σκοπὸν ἔχει νὰ παραστήσῃ τι αἰσθητῶς· διὰ τοῦτο εἶναι συνδεδεμένη εἰς τοὺς νόμους τῶν αἰσθήσεων· καὶ ἐπομένως ὅλαι αἱ καλαὶ τέχναι πρέπει νὰ ἐμπερικλείωνται ἐντὸς τούτων τῶν νόμων, ὡς ἀπαραιτήτων ὁρίων· εἶναι δὲ ἀρχικὸς τῶν αἰσθήσεων νόμος, πᾶν ὅ,τι γίνεται αἰσθητὸν νὰ περικλείεται ἐν χρόνῳ, ἢ ἐν τόπῳ, ἢ καὶ ἐν ἀμφοτέροις (Μεταφυσ. ΚΖ', Λ'). Ἄρα καὶ ὅλαι αἱ καλαὶ τέχναι ὡς πρὸς τὰ παραστατικὰ αὐτῶν μέσα ἀναφέρονται ἀρχικῶς

καὶ ἀμέσως εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν χρόνον, ἢ καὶ εἰς τὰ δύο ἐντάμα· αἱ μὲν λοιπὸν τοικαὶ ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι καὶ τέχναι ἐν χρόνῳ· αἱ δὲ πλαστικαί, ἐν τόπῳ· αἱ δὲ μιμητικαί, ἐν χρόνῳ ἐνταυτῷ καὶ τόπῳ. Ἐχουσι δὲ πρὸς ἀλλήλας, ὡς θέσεις, ἀντίθεσεις, καὶ σύνθεσις (Μεταφυσ. Α').

ΡΟΑ'. Καθὲν ἀπὸ τὰ τρία βασιλεία τῆς τέχνης περιέχει δύο τάξεις καλῶν τεχνῶν, τῶν ὁποίων διαφορὰ εἶναι ἡ ἐφεξῆς· διότι ἡ τέχνη ἐμπορεῖ νὰ ἔχῃ σκοπὸν ἢ μόνον τὴν αἰσθηματικὴν χαρὰν, καὶ ἐκ τούτου νὰ εἶναι πάντῃ ἐλευθέρα εἰς τὴν παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεσθήσεως· ἡ ἐπεξεργάζεται ἀντικειμέναινα, τῶν ὁποίων ὁ σκοπὸς μὲν εἶναι ἄλλος, μετ' αὐτοῦ δὲ συνάπτει ὁ τεχνίτης καὶ τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν· ἐντεῦθεν προκύπτουσι δύο τάξεις τῆς καλῆς τέχνης· ἡ μὲν τοῦ ἀπολύτου καλοῦ, ἡ δὲ τοῦ σχετικῆς· ἡ πρώτη ὀνομάζεται κατὰ ἄρᾱ· ἡ δευτέρα, ἐφηρημοσμένη καλὴ τέχνη (ΚΕ'). Τῆς πρώτης τάξεως παραδείγματα ἔχομεν πολλὰ ποιήματα, ἄσματα, ζωγραφίας, καὶ ὅσα διὰ τὸ κάλλος τέρπουσι τὸν θεωρόν. Τῆς δευτέρας, οἰκους, νομίσματα, ἐνδύματα, τὰ ὅποια, καὶ καλὰ ἂν δὲν ἦσαν, ἐπλήρουν τὸν σκοπὸν τῶν· μ' ὅλον τοῦτο προσθέτουσιν εἰς τὸν κύριον σκοπὸν οἱ τεχνῖται τὸ κάλλος, ὥς τι δευτερεῦον καὶ σχετικὸν κατηγορήμα. Τὸ πρῶτον, ἐπειδὴ σκοπὸν ἄλλον δὲν ἔχει εἰ μὴ τὴν εὐαρέστησιν, ὀνομάζεται δικαίως κατὰ ἄρᾱ καλόν· τὸ δὲ δευτερον καλόν, ἐπειδὴ ἐφαρμόζεται εἰς σκοπὸν κύριον ὡς συμβεβηκὸς, ὀνομάζεται ἐφηρημοσμένον.

ΡΟΒ'. Πᾶσα τάξις τῶν καλῶν τεχνῶν διαιρεῖται εἰς δύο γένη, τῶν ὁποίων διαφορὰ εἶναι ἡ ἐφεξῆς· διότι ἡ τέχνη μεταχειρίζεται ἢ ἐν παραστατικῶν μέσον εἰς παραγωγὴν τῶν

ἔργων της, ἢ συνάπτει πολλὰ εἰς τρόπον, ὥστε τὸ ἐξ αὐτῶν γινόμενον νὰ εἶναι ἐν συγκεχωνευμένον καὶ συμφυὲς ὅλον· ἐν-
 τεῦθεν προκύπτουσι τὰ δύο γένη τῶν καλῶν τεχνῶν, αἱ ἀ-
 πλατὶ καλαὶ τέχναι, καὶ αἱ σύνθετοι· ἡ ἀπλὴ τέχνη ἐν-
 εργεῖ αὐτὴ κατ' ἐαυτὴν τὸ ἔργον της, οἷον ποίημα, εἰκόνα·
 ἡ δὲ σύνθετος παραλαμβάνει καὶ ἄλλας· οἷον, ὠδὴν μὲν
 πρέπει ἡ Ποιητικὴ νὰ τὴν ποιήσῃ καὶ ἡ Μουσικὴ νὰ τὴν το-
 νίσῃ· Θεατρικῆς δὲ παραστάσεως, πρέπει ἄλλη τέχνη νὰ συν-
 θέσῃ τὸ λεκτικόν, καὶ ἄλλη τὸ μουσικόν μέρος, καὶ ἄλλη νὰ
 διατάξῃ τὰς σκηναγραφίας. Τὴν ἀξίαν τοῦ συνθέτου καλοῦ
 εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορίσῃ ἀκριβῶς, ὅς τις δὲν δύναται
 νὰ διακρίνῃ εἰς πᾶσαν μίαν ὅλας τὰς τέχνας, ὅσαι συνῆλθαι
 κοινῶς εἰς παραγωγὴν τοῦ συνθέτου ὅλου.

ΠΟΓ'. Τὸ μὲν γένος τῶν ἀπλῶν καλῶν τεχνῶν ὑπο-
 διαιρεῖται εἰς δύο εἶδη, τῶν ὁποίων διαφορὰ εἶναι ἡ ἐφεξῆς·
 διότι ἡ τέχνη μεταχειρίζεται εἰς τὴν παράστασίν της ἢ μέσα,
 τὰ ὅποια λαμβάνει ἀπὸ τὴν φύσιν, ἢ τοιαῦτα, τὰ ὅποια κρέ-
 μανται τρόπου τινα ἀπὸ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δὲ
 γένος τῶν συνθέτων καλῶν τεχνῶν δὲν περιέχει ὑφ' αὐτὸ κἄν-
 ἐν ἄλλο εἶδος· διότι ἡ σύνθεσις της ἀπαιτεῖ νὰ εἶναι εἰς αὐ-
 τὴν πολυειδῆ καὶ παντοδαπὰ τὰ παραστατικὰ μέσα.

ΠΟΔ'. Φυσικὰ μὲν εἶναι τὰ μέσα, ὅταν ἡ τέχνη με-
 ταχειρίζεται σωματικὰς ὕλας, ἢ τόνους, ἢ προσωπικὰ κινή-
 ματα εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρέσκοντος· διότι ἡ
 φύσις αὐτὴ τῆς τὰ χορηγεῖ ἀπὸ τὰ τὸν τόπον πληροῦντα σώ-
 ματα, ἢ ὁ ἄνθρωπος διὰ φωνῶν καὶ κινήματων ἀπροαιρέτως
 μὲ μόνον ψιλὴν φυσικὴν ὁρμὴν παριστάνει τὰ ἐντὸς ἐαυτοῦ
 συμβαίνοντα. Προαιρετικὰ δὲ καὶ κατὰ συνθήκην εἶναι,
 ὅταν ἡ τέχνη μεταχειρίζεται γράμματα, ἢ λέξεις, ἢ κινήμα-

τα θεληματικά πρὸς παράστασιν τοῦ καλοῦ· καὶ εἶναι μὲν καὶ τὰ φυσικὰ διὰ τῶν προαιρετικῶν ἡλλοιωμένα, εἶναι δὲ καὶ τὰ προαιρετικὰ διὰ τῶν φυσικῶν· διότι κατ' ἄλλον τρόπον ὅεν ἦτο γενικὴ ἢ χρῆσις των εἰς τὴν τέχνην· ἀλλ' ὅμως ὅεν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ παύσῃ ἡ οὐσιώδης αὕτη διάκρισις τῶν τεχνῶν, αἱ ὁποῖαι μεταχειρίζονται τὰ διάφορα ταῦτα παραστατικά μέσα.

ΡΟΕ'. Κατὰ τὴν γενικὴν λοιπὸν τῶν καλῶν τεχνῶν εἰς τρία βασιλεια διαίρεσιν (**ΡΕΗ'**), πρέπει νὰ διαλάβωμεν περὶ καθενὸς εἰς τρία τὰ ἐφεξῆς κεφάλαια· δηλαδὴ περὶ τῶν τονικῶν καλῶν τεχνῶν, περὶ τῶν πλαστικῶν, καὶ περὶ τῶν μιμητικῶν· τὰ δὲ ἄλλα μέρη τῶν καλῶν τεχνῶν, ἡγουν αἱ τάξεις (**ΡΟΑ'**), καὶ τὰ γένη (**ΡΟΒ'**), καὶ τὰ εἶδη (**ΡΟΓ'**), θέλουν μᾶς ὁδηγήσειν εἰς εὗρεσιν καὶ ἐξέτασιν τῶν μερικωτέρων τεχνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῶν τονικῶν καλῶν τεχνῶν.

ΡΟΣ'.

Τὸ βασιλειον τῆς τονικῆς τέχνης ἐκτείνεται ἐν γένει εἰς ἅλας τὰς καλὰς τέχνας, αἵτινες μεταχειρίζονται εἰς παράστασιν σημαντικῶς τόνους (**ΡΕΗ'**). Οἱ τόνοι οὗτοι ἢ εἶναι ἄναρθροι, ἐὰν δὲν λεγύζωνται καὶ διαρθρόνωνται διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς, ἀλλ' ὡς ἀρχικῶς ἀπλᾶ φωνήσεις ἀκούμεναι ἀπὸ τοῦ αὐτίου κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν κρίνονται

φυσικά σημεῖα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως· ἢ ἕναρθροί, εἰν συγκροτοῦνται ἀπὸ πολλὰ διακεκριμένα φωνήματα, σχηματιζόμενα ἀπὸ τῶν τοῦ ἀνθρώπου λαλητικῶν ὀργάνων, καὶ ἐπομένως ἀκουόμεναι ὡς λέξεις ἀπὸ τὸ αὐτίαν κρίνονται κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν προαιρετικὰ σημεῖα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως. Καὶ τὰ δύο εἶδη τῶν τόνων ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ ἡ τέχνη πολλαχῶς, καὶ οὕτω νὰ παράξῃ διαφόρους τονικὰς τέχνας.

ΡΟΖ. Ἐάν προσέξωμεν τὸν νοῦν εἰς τὰ ἀκουστὰ, θέλομεν ἰδεῖν, ὅτι προέρχονται καὶ ἀπὸ ζῶντα, καὶ ἀπὸ ζωῆς ἁμοῖρα πράγματα· τῶν δευτέρων δὲν ὀνομάζονται ἤχοι τὰ ἐκπεμπόμενα, ἀλλὰ πάταγοι, καὶ κρότοι, καὶ ψόφοι, καὶ φλοῖσβοι, καὶ ροῖζοι, καὶ ἄλλα τούτων ὅμοια· τῶν πρώτων οἱ ἤχοι ἔχουσι κᾷποιαν φυσικὴν σημασίαν, ἐπειδὴ μὲ τὴν ὕψωσιν καὶ ταπεινώσιν καὶ ἄλλην τροποποιῶν ἐμφαίνουσιν τι ἐσωτερικῶς καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπου, καὶ εἰς τᾶλλα ζῶα· ὁ δὲ ἀνθρώπως ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ καὶ τεχνικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα λέγονται ὄργανα, εἰς παραγωγὴν τῶν ἤχων. Σημαίνει δὲ δι' αὐτῶν ἢ ἀπλῶς τὰ αἰσθημάτων, οἷον χαρὰν, λύπην, φόβον, ἐλπίδα κτ. ἀνάρθρως καὶ ἀπλῶς αὐτοὺς ἐκπέμπων· ἢ λιγύζων τὴν φωνήν, καὶ διαθρόνων, ἐμπορεῖ νὰ σημάνη ἰδέας καὶ στοχασμούς· τὰ μέρη πάσης ἐνάρθρου φωνῆς εἶναι ἢ στοιχεῖα ἢ συλλαβαί· ἐπειδὴ δὲ, διὰ νὰ γείνη μία λέξις σημεῖον ἰδέας, ἐμπορεῖ νὰ σχηματισθῇ πολλαχῶς· ἐκ τούτου συμπεραίνεται, ὅτι ὁ σχηματισμὸς τῶν λέξεων εἶναι προαιρετικὸς καὶ κατὰ συνθήκην.

ΡΟΗ. Ἀλλ' ὅταν εἰς πληθος τι ἀνθρώπων λέξεις τινες παραληφθῶσι νὰ σημαίνωσιν ἰδέας τινας, καὶ μεταδοθῶσιν ἐκ γενεᾶς εἰς γενεάν οὕτως, ὥστε νὰ συνθηλάζωνται τρόπον τινα ὑπὸ

τῶν ἀνθρώπων τούτων μετὰ τὸ μητρικὸν γάλα, ἢ γλώσσα τότε λέγεται μητρικὴ, καὶ εἰς αὐτὴν εἶναι συνδεδεμένα ὅχι προαιρετικῶς, ἀλλὰ φυσικῶς αἱ λέξεις καὶ αἱ ἰδέαι· καὶ γίνονται τρόπον τινὰ χαρακτὴρ φυσικὸς καὶ ἀναγκαιὸς τοῦ λαλοῦντος ἔθνους. Διὰ τοῦτο πᾶν ἔθνος θεωρεῖ δικαίως τὴν γλῶσσαν του, ὥστε ἀνῆκον ἀπολύτως εἰς τὴν ὑπαρξίν του, ὡς ἀγίον τι κτῆμα ἐμπιστευθὲν εἰς αὐτὸ ἀπὸ τοὺς προπάτοράς του, διὰ τὸ ὅποσον ἔχει δίκαιον καὶ χρέος νὰ πολεμῇ ἐπίσης καθὼς καὶ διὰ τὴν χώραν του.

ΡΟΘ'. Ὅταν ἐκφωνῶνται αἱ λέξεις, μετὰ τῶν ἐνάρθρων τόνων ἀκούεται μεταξὺ καί τι ἀναρθρου· καὶ ἐκ τούτου προξενοῦνται εἰς τὸν ἀκούοντα καὶ ἰδεαὶ ἐκ τῆς ἐναρθρίας, καὶ αἰσθημάτατινα ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἐκφωνουμένης ἀναρθρίας. Καταφαίνεται δὲ ἐκ τούτων, ὅτι ἡ τέχνη ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ πολλαχῶς τοὺς τόνους πρὸς παραγωγὴν καὶ γέννησιν τοῦ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦντος.

Α'. Τάξις.

Ἀπολύτως καλαὶ τονικαὶ τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἀπλαῖ.

α'. Εἰδός.

Μουσικὴ.

Π'.

Ο'ταν ἡ τονικὴ τέχνη ἐν γένει μεταχειρίζεται τοὺς ἀναρθρους τόνους ὡς φυσικὰ σημεῖα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως πρὸς παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦντος, ὀνομάζεται **Μουσικὴ**. Καὶ οἱ μὲν τόνοι αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς θεωρούμενοι δὲν εἶναι ἀντικείμενον αἰσθηματικῆς εὐφροσύνης. Ἐὰν

δὲ διὰ τοῦ τραποῦ τῆς συνθέσεως βαλθῶσιν εἰς ταιαύτην ἀναλογίαν, ὥστε διὰ τῆς μελωδικῆς καὶ ῥυθμικῆς αὐτῶν ἀκολουθίας καὶ διὰ τῆς ἁρμονικῆς συνυπάρξεως νὰ ἐνδιεγείρῳσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκούοντος ἐλευθέραν καὶ κανονικὴν παιδιὰν παντοδαπῶν αἰσθημάτων καὶ παθημάτων· ἀποτελεῖται ἐκ τούτων μουσικόν τι τεχνούργημα (ΚΖ.). Χαρακτῆρες λοιπὸν οὐσιώδεις τῆς Μουσικῆς εἶναι μελωδία καὶ ἁρμονία καὶ ῥυθμός, περὶ καθενὸς τῶν ὁποίων λέγομεν ἐφεξῆς κατ' ἰδίαν.

ΡΠΑ'. Μελωδία. Εἰς μόνος τόνος ἐμπορεῖ νὰ ἐκπλήξῃ τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς δυνάμεώς του, ἢ νὰ τὸν κολακεύσῃ διὰ τῆς μαλακότητός του. Πολλοὶ ὅμως τόνοι διάφοροι τὸ ὕψος, τὸ βάθος, τὴν ἰσχύν, τὴν διάρκειαν, ἐνούμενοι μετ' ἀλλήλων κάμνουν καλόν τι ὅλον, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ἐμπορεῖ ἡ ψυχὴ νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ κρίνῃ μὲ ἀκατάληπτον ταχύτητα· ἡ σύνθεσις τῶν τόνων, ὅταν γίνεται εἰς τρόπον τοιοῦτον, ὥστε διάφοροι τόνοι ν' ἀκούωνται ἀπὸ τὸ αὐτίον εἰς διαφόρους χρόνους, μὲ κανονικὴν καὶ εὐάρεστον διαδοχὴν εἰς μουσικόν τι ἔργον, ὀνομάζεται μελωδία. Μελωδικὴ δὲ ὀνομάζεται τὸ πρῶτον μέρος τῆς μουσικῆς θεωρίας, τὸ ὁποῖον διδάσκει τοὺς κανόνας ταύτης τῆς συνθέσεως.

ΡΠΒ'. Ἀρμονία. Ὅταν δὲ ἡ σύνθεσις τῶν τόνων γίνεται οὕτως, ὥστε διάφοροι τόνοι ν' ἀκούωνται ἀπὸ τὸ αὐτίον κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, μὲ κανονικὴν καὶ εὐάρεστον συνυπάρξιν εἰς μουσικόν τι ἔργον, ὀνομάζεται ἁρμονία. Ἀρμονικὴ δὲ, τὸ δεύτερον μέρος τῆς Μουσικῆς θεωρίας, τὸ ὁποῖον διδάσκει τοὺς κανόνας ταύτης τῆς συνθέσεως.

ΡΠΓ'. Ρυθμός. Ἐπειδὴ δὲ, διὰ νὰ ἀκουσθῇ εἰς τόνος ἢ ἀπλοῦς ἢ ἀναμεμιγμένος μὲ ἄλλους, ἀπαιτεῖται χρό-

νός τις, ὅς τις εἰς διαφόρους τόνους ἐμπορεῖ νὰ εἶναι διάφορος, ἐπειδὴ οἱ μὲν ἔχουν διάρκειαν μακροτέραν, οἱ δὲ βραχυτέραν, καὶ ἀκολουθοῦσιν εἰς ἀλλήλους ἄλλοτε μὲν βραδύτερα, ἄλλοτε δὲ ταχύτερα· διὰ τοῦτο εἰς πᾶν μουσικὸν ἔργον πρέπει νὰ εἶναι χρονικόν τι μέτρον, διὰ τοῦ ὁποίου προσδιορίζεται καὶ ἡ σχετικὴ τῶν τόνων διάρκεια καὶ ἡ αὐτῶν ταχύτης εἰς τὰς προσόδους των· ὁ κανονικὸς καὶ εὐάρεστος προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου τῶν τόνων εἰς μουσικόν τι ἔργον, ὀνομάζεται ῥυθμός· καὶ Ῥυθμική, τὸ τρίτον μέρος τῆς μουσικῆς θεωρίας, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει τοὺς κανόνες ταύτου τοῦ προσδιορισμοῦ.

Σημείωσις. Ὅλα τάλλα, ὅσα διδάσκει ἡ μουσικὴ θεωρία μὲ ἀκριβείαν καὶ λεπτομέρειαν, περιέχονται εἰς αὐτά· ἀλλ' εἶναι ἔργον τῆς μερικῆς Μουσικῆς, καὶ τῶν Μουσικῶν ἀνδρῶν νὰ τὰ ἐξετάζωσι μ' ἔλην τὴν ἀπαιτουμένην ἔκτασιν. Σημειόνομεν δὲ μόνον, ὅτι φεῖται ἀληθῶς χρῆμα εἶναι ἡ Μουσικὴ· καὶ ὅχι μόνον εἰς τὸν Ὀλύμπου, τὴν εἰδωλολατρικὴν τῶν Θεῶν καθέδραν, ἐψάλλαν Ἀπόλλων καὶ Μοῦσαι· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἱεράν ἡμῶν πίστιν Ἀγγελοὶ ὕμνοῦσαν ἐν οὐρανῷ τὸν πανάγαθον Κύριον· ὥστ', εἰς ὀνομάστητις τὴν τερπνὴν ταύτην τέχνην Οὐρανίαν, λέγει προφανεστάτην, καὶ ἀπὸ πάντας ἐμολογουμένην εὐλήθειαν.

β'. Εἶδος.

Ποιητική.

ΡΗΔ'.

Ὅταν ἡ τονικὴ τέχνη μεταχειρίζεται τοὺς ἐνάρθρους τόνους ἢ τὰς λέξεις ὡς σημεία τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως πρὸς παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦντος, ὀνομάζεται Ποιητική. Καὶ τὰ μὲν σημεία ταῦτα καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα ἀσχολοῦσι μόνον τὸν Λόγον· εἰς δὲ διὰ τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως προσλάβωσι τοιοῦτον εἶδος, ὥστε διὰ τῆς πρὸς τὸ αἰσθητὸν αναφορᾶς των ἐνδιεγείρουσιν εἰς τὴν φαντασίαν ἐλευ-

Θέραντινα καὶ πρὸς τὸν λόγον συμφωνοῦσαν παιδιάν· ἀποτε-
λείται ἐκ τούτου καλὴ τις λεκτικὴ εἰκὼν, ἢ ποιήμα, ἢ ποιη-
τικὸν τεχνούργημα, εἰς τὸ ὁποῖον φαίνεται τοῦ ποιητοῦ ἡ ἐρ-
μηνεία ὡς μέσον αἰσθηματικῆς εὐαρεσθήσεως, ἀναλαμβάνουσα
δρόμον ἀνάλογον μὲ τὸν μουσικὸν ῥυθμὸν (ΡΠΓ'), καὶ ἐπο-
μένως μετρουμένη.

ΡΠΕ'. Ἡ ποιητικὴ δὲν παρίστανει μόνον τὰ διανοήματα
τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ποιοῦσα ἰδικόν της κόσμον· ὅθεν ἔλαβε
καὶ τὸνομα· ἀπασχολεῖ μάλιστα τὴν φαντασίαν καὶ διεγείρει
διὰ τῶν λέξεων καὶ ἄλλους νὰ ἐποπτεύωσι καὶ νὰ αἰσθάνων-
ται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ νὰ συζῶσι μετ' αὐτῆς εἰς τὸν
αὐτὸν κόσμον τῆς ποιήσεως· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐρμηνεία τῆς
λαμβάνει πάντῃ ἰδιόκτητόν τινα χαρακτῆρα· καὶ ἐπειδὴ τὴν
μεταχειρίζεται μέσον αἰσθηματικῆς, καὶ ἐπομένως ὕλικῆς πα-
ραστάσεως, γίνεται καὶ αὕτη ὕλικὴ καὶ σωματικὴ, ἀπομα-
κρυνομένη, ὅσον εἶναι δυνατόν, ἀπὸ τὰ ἀφηρημένα, καὶ πλη-
σιάζουσα, ὅσον δύναται, εἰς τὰ συγκεκριμένα, καὶ ζητοῦσα τὰς
ὁμοιότητας τοῦ ὑπὲρ αἰσθῆσιν πρὸς τὸ αἰσθητόν, διὰ νὰ τὸ
μεταβάλλῃ ἐκεῖνο εἰς αἰσθητόν. Διὰ τοῦτο εἶναι ἰδιότητες τῆς
ποιητικῆς ἐρμηνείας αἱ μεταφορικαὶ καὶ εἰκονικαὶ φράσεις, οἱ
τρόποι, τὰ σχήματα, ἡ ὀνοματοποιία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα λαμβάνει
καὶ ὁ πεζὸς λόγος τινα συμμέτρως πρὸς τὸν χαρακτῆρα του.

ΡΠς'. Γίνεται δὲ ἡ ποιητικὴ αἰσθητὴ καὶ ὡς πρὸς τὴν
χρῆσιν τῶν λέξεων, ἐπειδὴ λαμβάνει ῥυθμὸν τινα ἀνάλογον
μὲ τὸν τῆς μουσικῆς. Καὶ διὰ τοῦτο μεταχειρίζεται τὸ μέτρον
τῶν συλλαβῶν, διὰ νὰ τὰς συνάπῃ πρεπόντως κατὰ τὸ μα-
κρὸν καὶ κατὰ τὸ βραχὺ, τοὺς πόδας, τοὺς στίχους, τὰ κῶ-
λα, καὶ πολλάκις τὸ ὁμοιοτελεύτητον, ὥστε νὰ προξενῇ εἰς
τὴν ἀκοῇ θέλγητρα πολλὰ διὰ τῆς εὐρύθμου εὐηχίας. Διὰ

τούτων τῶν μέσων προξενεῖ ἡ ποιητικὴ εἰς τὴν φαντασίαν ἐλευθέραν τινα παιδίαν, ἁρμονικῶς ἔχουσαν πρὸς τὸν Λόγον διὰ τῶν ἐνάρθρων τόνων, καὶ οὕτως ἐνδιεγείρει αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν. Περὶ δὲ τῶν εἰδῶν τῆς ποιητικῆς, ἐκ τῶν ὁποίων σί μὲν δέχονται δύο (ἐπικὸν καὶ δραματικόν), οἱ δὲ τρία (ἐπικὸν καὶ δραματικὸν καὶ λυρικόν), οἱ δὲ τέσσαρα (ἐπικόν, καὶ δραματικόν καὶ λυρικόν καὶ διδακτικόν), τόσον ὀλιγώτερον ἐμποροῦμεν νὰ τὰ προσδιορίσωμεν, ὅσον τὸ ποιητικόν πνεῦμα δὲν ἐπιδέχεται θεσμὰ, ἀλλ' ἐλευθέρως μεταβαίνει ἀπὸ τὸ ἐπικόν εἰς τὸ δραματικόν ἢ λυρικόν, καὶ ἀντιστρόφως· πολλάκις δὲ ἐμπορεῖ νὰ παριστάνῃ μὲ ποιητικὸν κάλυμμα καὶ τὰ μαθήματα τῆς ἀληθείας, καὶ οὕτω μὲ τὴν ἀνάμειξιν τοῦ ὠφελίμου καὶ τοῦ ἡδέος νὰ γίνεται διδασκαλίας· ἀλλ' ὅταν ἀναλαμβάνῃ ὁ ποιητὴς τὴν διδασκαλίαν ὡς ἄμεσον σκοπὸν τοῦ, καὶ ἀφανίζεται οὕτως ἡ ἐλευθέρη παιδιὰ εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς ποιήσεως· ἡ τέχνη τότε καθυποβάλλεται εἰς σκοπὸν ἄλλον, καὶ ὀνομάζεται ὄχι πλέον ἀπόλυτος, ἀλλὰ σχετικῶς κατὰ τὴν τέχνην ἢ ἐφηρμοσμένη (ΡΟΑ').

Σημείωσις. Τὸ ποιεῖν κυρίως εἶναι ἴδιον πάσης καλῆς τέχνης, εἰς ἣν ὁ τεχνίτης δὲν μιμῆται, ἀλλ' αὐτουργῇ τὰ ἔργα του· καὶ οὕτως πᾶντο πᾶσα καλὴ τέχνη νὰ ὀνομάζεται ποίησις. Ὁ Κωνσταντὸς (Inst. Graec. 2. 18.) ἐνομάζει ῥητῶς τὴν Ζωγραφικὴν εἶδος ποιητικῆς· ἀλλ' ἡ χρῆσις ὥκεισε τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς μίαν μόνον τέχνην, ἡ ποιητικὴ εἶναι ὡρον ἐμφυτον εἰς τὸν ποιητὴν, ἀλλὰ τὸ ὡρον τοῦτο δὲν ἀναπτύσσεται χωρὶς τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, καὶ χωρὶς τὴν ἄσκησιν. Φύσις, καὶ λόγος, καὶ ἔθος πρέπει νὰ συνέλθωσιν εἰς τὸ νὰ ἀποκαταστήσωσιν τὴν ἀγὰρ τὸν ποιητὴν· καὶ δὲν ἐκ τούτων χωριστὰ δὲν εἶναι ἱκανόν. Συγγραμματα τῆς ποιητικῆς τέχνης ἔχομεν μένου τὸ παλαιὸν τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐκ τῶν νεωτέρων δὲν γνωρίζω ἄλλο, εἰμὴ τὸ πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τοῦ φιλολογικοῦ ἡμῶν Γυμνασίου συγγραφέν ὑπὸ Κ. Οἰκονόμου, καὶ ἐκδοθὲν ἐν Βιέννῃ τὸ 1817 ἔτος. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο κάμνει τιμὴν εἰς τὸν συγγραφεῖα, καὶ εἶναι ἄξιον νὰ μελετᾶται ἀπὸ πάντα φίλον τῆς ποιητικῆς ὁμογενέμας.

Β'. Γένος.

Σύνθετοι.

Ῥοδική, ἢ Ψαλτική.

ΡΙΠΖ'.

Ο^νταν ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ποιητικὴ ἐνωθῶσι μετ' ἀλλήλων εἰς παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστήσεως, παράγουσι τότε τὴν Ῥοδικὴν ἢ Ψαλτικὴν· διότι εἰς τὸ μέλος ἢ τὴν ᾠδὴν ἢ τὴν φωνητικὴν λεγομένην μουσικὴν ἐναρθρόνεται ἐν ταυτῷ ἡ φωνὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ σημαίνει τὴν ἐσωτερικὴν του κατάστασιν ὅχι μόνον ἀπροσδιορίστως διὰ φιλῶν τόνων, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ διὰ λέξεων· ἡ Ψαλτικὴ λοιπὸν ἐνεργεῖ ἐσχυρώτερα εἰς τὴν καρδίαν παρὰ ἡ μόνη μουσικὴ ἢ ἡ μόνη ποιητικὴ. Καὶ ὅμως αἱ δύο αὗται τέχναι αἱ ἀρχικῶς ἠνωμέναι ἔπρεπε κατ' ὀλίγον νὰ χωρισθῶσι, εἰς ἑμέλλαν ὅλας οἱ κλῶνες τῆς τονικῆς τέχνης νὰ ἀναπτυχθῶσι καὶ νὰ μορφωθῶσι τελειότατα.

ΡΙΠΗ'. Οἱ πρῶτοι Ποιπταὶ ἦσαν καὶ Μουσικοὶ, καὶ οἱ πρῶτοι Μουσικοὶ ἦσαν καὶ Ποιπταί· αἱ δύο αὗται τέχναι ἠνωμέναι ὑπῆρξαν ἀρχαί τῆς καλλιεργείας τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς ἀποδεικνύουσι τὰ περὶ Ὀρφέως, Μουσαίου, Ἀρίωνος κτλ. λεγόμενα. Διὰ τοῦτο εἰς τοὺς παλαιούς τὸ ᾄδειν ἐσήμαινε καὶ τὸ ποιεῖν, καὶ ἡ ᾠδὴ καὶ τὸ ποίημα. Καὶ ἡ λύρα ἐδόθη σύμβολον τῆς ποιητικῆς ἐν γένει, καὶ ὅχι μόνον τῆς λυρικῆς· καὶ ὁ Ἀπόλλων καὶ αἱ Μοῦσαι, οἵτινες ἐπένεαν τοὺς ποιητὰς, ἤξευραν νὰ καθαρίζωσι. Καὶ ἡ μουσικὴ δὲν ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς τὴν ἀπλὴν μουσικὴν, ἀλλὰ τὴν ἐκ ποιητικῆς καὶ μουσικῆς σύνθετον Ῥοδικὴν· ἡ ᾠδὴ κυρίως, ὡς αἰσθηματικὸν τεχνούργημα, συντίθεται ἐξ ἐναρθρῶν καὶ ἐναρθρῶν τόνων διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς· ὅταν ἀπλῶς καὶ

ἀνάρθρως ψάλλῃ τὸ στόμα, ἔμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ὄργανον, ἢ ὡς πετεινῶν κελαδημάτα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ λόγος· ἀλλ' εἰς τὴν ἀληθινὴν ψαλτικὴν, τὸ στόμα ψάλλει καὶ ἐνταυτῷ ἐκφωνεῖ τόνους ἐνάρθρους, ἤγουν λέξεις σημαντικὰς, καὶ προσδιοριστικὰς τῶν ὑπὸ τῆς ἀπλῆς μουσικῆς ἀπροσδιορίστων αἰσθημάτων· ὅτι δὲ ἡ ψαλτικὴ πρέπει νὰ περιέχῃ ποιητικὴν λέξιν, καὶ ὄχι πεζὴν, καὶ ὅτι, ὅταν αἱ ῥῆδαι συντροφεύωνται ἀπὸ ὀργανικὴν μουσικὴν, δὲν πρέπει νὰ στενοχωρῶνται καὶ νὰ πνίγωνται ἀπὸ τὴν σύντροφον, εἶναι αὐτόθεν κατάδηλον.

Σημειώσεις. Ἐὰν συχνάκις ψάλλωνται ἀπὸ Μουσικοῦς, καὶ τεύχονται ἔργα πεζὰ καὶ ἄμετρα, εἶναι μία ἀπὸ εἰς πολλὰς τῆς τέχνης καταχρήσεις, τὰς ὁποίας δὲν πρέπει νὰ ὑπομένωσιν ἄνθρωποι μὲ αἴσθησιν. Ἐὰν οἱ Μουσικοὶ ἐκείνοι ἦσαν ἐν ταυτῷ καὶ πρῆταί, καὶ ἠδύναντο νὰ συνδέσωσιν ἰδιὰ των ποιήματα, δὲν ἦθελαν κἀμεν τοιαύτην ἀτοπίαν. Ἡ Μουσικὴ εἶναι ἡ Δραμικὴ, ἡ ἐκκλησιαστικὴ, ἡ δημώδης· ἡ μερικώτερά τοῦτων θεωρεῖται ἀνήκει εἰς τὴν ἰδιαιτέραν θεωρίαν τῆς τέχνης. Σημειόμενον μόνον τὸ εἰς ὅλους μας γνωστότατον, ὅτι εἰς τὸ γένος μας Δραμικὴν ψαλτικὴν δὲν ἔχομεν ἀκόμη· ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας εἶναι μόνον φωνητικὴ· ἡ δημώδης συντροφεύεται πολλάκις μὲ τὴν ὀργανικὴν κατὰ τὸν Ἀσιατὸν τρόπον.

Β'. Τάξις.

Σχετικῶς καλὰ καὶ τονικὰ τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἀπλὰ.

ἀ. Εἶδος.

Ἀπαγγελία.

ΡΙΘ'.

Ε' ἂν ἡ ἐκφώνησις τῶν λέξεων γίνεται διὰ τῆς τέχνης οὕτως, ὥστε ἡ διὰ τῆς φωνῆς παράστασις τῶν νὰ προξενῇ αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, ὀνομάζεται Ἀπαγγελία· ἀσχολεῖται

λοιπὸν μόνον εἰς τοὺς ἀνάρθρους τόνους, οἵτινες ἀκούονται μὲ διάφορον ὕψος ἢ βάθος, καὶ μὲ διάφορον ἰσχὸν, ἢ ταχύτητα, καὶ βραδύτητα, ὅταν ἐκφωνῇτε ἀνάρθρους τόνους ἢ λέξεις. Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ λέξεις φανερόνουςι προσδιωρισμένον τι, καὶ ἡ ἐκφώνησις λόγου ἢ ποιητικοῦ ἢ πεζοῦ ἔχει κυρίως τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ γεινώσῃ ἀκουστὰ τὰ λεγόμενα· διὰ τοῦτο ἡ τέχνη τῆς ἀπαγγελίας εἶναι ὑποτεταγμένη εἰς ἄλλον ἐκτὸς αὐτῆς κείμενον σκοπὸν, εἰς τὸν ὁποῖον περιορίζεται ἀναγκαίως.

ΡΨ'. Αἱ λέξεις εἰς τὴν ἀπαγγελίαν εἶναι δεδομένοι· καὶ ἡ τέχνη μόνον καταγίνεται εἰς τὸ νὰ τὰς ἐκφωνήσῃ εὐαρέστως· εἶναι δὲ πάντῃ ἀδιάφορον, ἂν ὁ ἐκφωνητὴς τὰς εὐσυνθεσεν, ἢ τὰς παρέλαβε συνθεμένας ἀπ' ἄλλον· ἐὰν δὲ, ἐνῷ τὰς ἐκφωνεῖ, ἐνταυτῷ καὶ τὰς συνθέτει, δὲν εἶναι τὸ τοιοῦτον οὐσιώδες, ἀλλὰ συμβεβηκὸς εἰς τὴν ἀπαγγελίαν· ὡσαύτως εἶναι ἀδιάφορον, ἂν ὁ ἐκφωνῶν τὰς ἀναγινώσκῃ ἀπὸ βιβλίου, ἢ τὰς ἐκφέρῃ ἐκ στήθους· διότι καὶ ἡ ἀνάγνωσις, διὰ νὰ γίνε-ται εὐαρέστως, πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τοὺς κανόνας τῆς ἀπαγγελίας· ὁ δὲ ἀπὸ στήθους ἐκφωνῶν ἀρέσκει πλέον, ἐπειδὴ ἔχει τὸ φάσμα ἐλευθερίας μεγαλητέρας, καὶ συγχωρεῖται νὰ μεταχειρισθῇ ζωηρότερα σχήματα καὶ κινήματα. Ταῦτα δὲ δὲν εἶναι κυρίως τῆς ἀπαγγελίας, ἀλλὰ τὰ θανείζονται ἀπὸ τὴν μιμητικὴν τέχνην, ὥς θέλομεν εἰπεῖν ὕστερα· καὶ ἡ ἀπαγγελία ἔμπορεῖ νὰ ἔχῃ τὸ κάλλος τῆς καὶ χωρὶς τούτων.

ΡΨΑ'. Ἡ ἀπαγγελία εἶναι τέχνη ἀπλή, ἐπειδὴ καταγίνεται μόνον εἰς τοὺς ἀνάρθρους τόνους, ἐνῷ ἐκφωνοῦνται οἱ ἑναρθροί· εἶναι δὲ καλὴ σχετικῶς, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἐλευθέρᾳ, ἀλλὰ φέρεται κατὰ τὴν σημασίαν τῶν ἐκφωνουμένων λέξεων. Πρῶτος δὲ αὐτῆς κανὼν εἶναι, ἡ εὐκρίνεια τῆς ἐκφωνήσεως, τὸ ὁποῖον ἔλεγον οἱ παλαιοὶ »Περίτρανα λαλεῖν« διὰ νὰ κα-

270 ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΟΝΙΚΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ.

ταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἀκροατὴν καὶ πᾶν στοιχεῖον πάσης μιᾶς λέξεως· δεύτερος δὲ, νὰ γίνεταί κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὥστε νὰ μὴ συμβαίνει ἀντίφασις τῶν ἐκφωνουμένων λέξεων πρὸς τὰ σημααινόμενα· τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν τὸ ἐρωτηματικόν, φέρ' εἰπεῖν, ἐκφέρεται ὡς ἐπιφώνημα, ἢ ὡς κατηγορητικὴ πρότασις, τὸ λυπηρὸν ὡς χαρποῖον, τὸ φιλικόν ὡς ἐχθρικόν κτλ.

ΡΨΒ. Ὁ περιορισμὸς τῆς ἀπαγγελίας εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ γίνωνται καταληπτὰ τὰ ἐκφωνούμενα, δὲν συγχωρεῖ τὴν φωνὴν νὰ ἐπιτείνεται ἢ νὰ ὑφίσταται ἐλευθέρως, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἀκολουθῇ κατ' ἓνα τρόπον· μέτριοι τιμὲς παραλλαγαί εἶναι τῆς καλῆς ἀπαγγελίας αἱ ἀρεταί· ὅταν εἶναι πολλὰ ὀλίγα, τὸ σφάλμα τῆς λέγεται *μονοτονία*· ὅταν εἶναι παρὰ πολλὰ, λέγεται *πολυτονία*, ἥτις ἀναδεικνύει τὴν ἀπαγγελίαν εἶδος ψαλτικῆς· μόνον ὁ μουσικὸς εἶναι ἐλεύθερος νὰ μεταχειρισθῇ ὅσας καὶ ὁποίας θέλει παραλλαγὰς, ἐπειδὴ ἡ τέχνη του εἶναι ἐλευθέρα. Ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν Διατί δύο εἰδήμονες τῆς καλῆς ἀπαγγελίας ἀπαγγέλλουσι τὸ αὐτὸ χωρίον ἢ μὲ οὐδεμίαν ἢ μὲ πολλὰ μικρὰν διαφοράν· δύο δὲ μουσικοὶ τονίζοντες τὸ αὐτὸ ποίημα ἐμποροῦν νὰ τὸ τονίσωσι διαφόρως καὶ πρὸς ἀλλήλους, καὶ κατ' ἑαυτὸν ἕκαστος κατὰ πολλοὺς τρόπους; ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀπαγγελία εἶναι δεμένη τρῶπον τινα τέχνην, ἡ δὲ μελοποιΐα, ἐλευθέρα.

Σημειώσεις. Ἡ ἀπαγγελία εἶναι ψυχὴ, νὰ εἴπω, οὕτω τῆς ἐννοίας τῶν ἐκφωνουμένων λέξεων· καὶ μετρίως καλὰ συγγράμματα ἀναδεικνύει κάλλιστα, καὶ τὰ κάλλιστα ἀσχημίζει ἢ εἰδῶσις ἢ ἄγνοια ταύτης τῆς τέχνης· διὰ τοῦτο ἀνάγκη εἶναι νὰ συνεκδίδωμεν τοὺς νέους μας εἰς τὴν καλὴν ταύτην τέχνην, τῆς ὁποίας οἱ κανοναὶ ἀποδίδονται εἰς τὴν Γραμματικὴν καὶ Ῥητορικὴν.

β'. Εἶδος.

Εὐγλωττία.

Οταν ὁ λόγος, ὡς μέσον μεταδόσεως τῶν διανοημάτων, καλλιεργῇται διὰ τῆς τέχνης οὕτως, ὥστε ἡ διὰ λέξεως παράστασις τῶν ἐννοιῶν νὰ προξενῇ αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, ὀνομάζεται εὐγλωττία. Μόνος τῆς λοιπὸν σκοπὸς εἶναι νὰ καλλύνῃ τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον μεταχειρίζομεθα μέσον τοῦ νὰ μεταδώσωμεν εἰς ἄλλους τὴν ἐννοιαν ἀληθειῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἐννοοῦμεν. Διὰ τοῦτο εἶναι ὑποτεταγμένη εἰς τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ λόγου, καὶ δὲν ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ ὅπως θέλει τὴν σύνθεσιν τῶν παραστατικῶν λέξεων. Καὶ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην δὲν ἔχει τὸν ἐλεύθερον ὁρὸμον εἰς τὸ συνθέτειν τὰς λέξεις, καθὼς ἡ ποιητικὴ (ΡΠΔ').

ΡΠΔ'. Ὅς τις λαλεῖ, σκοπὸν ἔχει νὰ κάμῃ φανερόν τὸν ἐνδιάθετόν του λόγον διὰ τοῦ προφορικοῦ (Καθολ. Γράμ. Γ.), ἥγουν σκοπὸν λογικόν, ὅχι αἰσθηματικόν· ἡ δὲ ἐκ τούτου εὐαρέστησις εἶναι σκοπὸς δεύτερος καὶ πάρεργος, τὸν ὁποῖον ἐκπληρῶνει ἡ εὐγλωττία. Πρέπει δὲ νὰ παραλάβῃ βοήθον τῆς εἰς τοῦτο τὴν φαντασίαν, ὥστε δι' αὐτῆς νὰ ἐκλέγῃ καὶ νὰ συναρμόζῃ οὕτω τὰς λέξεις, ὥστε νὰ διεγείρεται εἰς ἐνέργειαν καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἐποπτεία καὶ αἰσθesis τοῦ τὰς λέξεις ἀκούοντος. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον δύναται καὶ θέλει μεταχειρισθῇ ὁ λέγων κ' ἐκεῖνα τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ὁ ποιητὴς κάμνει τὴν γλώσσαν ὄργανον αἰσθηματικῆς παραστάσεως, λέγω δὲ τρόπους, σχήματα κτ. (ΡΠΕ'). ἄλλ' ἐπειδὴ σκοπὸς ἐνταῦθα δὲν εἶναι κυρίως ἡ αἰσθηματικὴ εὐαρέστησις, ἀλλ' ἀσχολία τοῦ Λόγου· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ λάβῃ μέτρον εἰς τὴν χρῆσιν ταύτην, καὶ ἐπομένως ν' ἀποφεύγῃ πᾶν

ἔτι τὸν μὲν σκοπὸν τοῦτον δύναται νὰ βλάψῃ, τὸν δὲ λέγοντα ν' ἀποδείξῃ φίλον τῶν αὐτίων κόλακα.

ΡΨΕ'. Ἡ εὐγλωττία εἶναι ἀπλὴ τέχνη, ἐπειδὴ δὲν καταγίνεται εἰς τὴν ἐκφώνησιν, τὴν ὁποίαν στέλλει εἰς τὴν ἀπαγγελίαν (ΡΠΘ'), ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν λέξεων, καὶ λαλῶνται, καὶ γράφονται, καὶ ἐπομένως ἐμποροῦν νὰ δεικνύσῃ τὴν ἐνέργειάν των καὶ ἀναγινωσκόμεναι καὶ ἐκφωνοῦμεναι. Εἶναι δὲ καλὴ σχετικῶς· διότι ἡ καλὴ παράστασις ὑποτάσσεται ἐνταῦθα εἰς σκοπὸν ἐκτὸς τῆς ἐπικρατείας τῆς τέχνης κείμενον· ὥστε ὁ λέγων δὲν τολμᾷ νὰ παραδοθῇ, καθὼς ὁ ποιητὴς, εἰς τὴν ἐλευθέραν παιδίαν τῆς φαντασίας, ὥστε νὰ ἐνδύῃ λεκτικῶς τοὺς στοχασμοὺς του, διὰ νὰ εὐφράνῃ τὴν καρδίαν. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὴν ποιητικὴν εἶναι συγχωρημένα τολμηρὰ πηδήματα τῶν στοχασμῶν, ἀλλεπάλληλοι εἰκόνες καὶ παραβολαί, ἀσυνήθιστοι λέξεις καὶ σχηματισμοὶ λέξεων κτλ., ἀλλ' ὅχι καὶ εἰς τὴν εὐγλωττίαν· διότι μίαν μόνον ποιητικὴν ἄδεια ὑπάρχει, καὶ εἰς ποιητικὸς οἷστρος (*furor poeticus*). Ὅπου δὲ ἐπικρατεῖ ὁ Λόγος, δὲν δύναται νὰ κινηθῇ ἐλευθέρως ἡ φαντασία.

ΡΨΣ'. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἶναι συγχωρημένον εἰς τὸν λέγοντα νὰ μεταχειρίζεται εἰς τὸν λόγον του μέτρα· διότι ὅστις μετρεῖ καὶ μὲν νύει συλλαβὰς καὶ ἐκ τούτων συνθέτει στίχους, φαίνεται ὅμοιος μὲ τὸν ζωγράφον, ὅς τις τρίβει χρώματα διὰ νὰ γράψῃ εἰκόνας, ὥστε δι' αὐτῶν νὰ εὐφράνῃ τὰς φαντασίας τῶν θεατῶν του. Λόγος ὅμως, ὅπου σκοπὸς εἶναι ἡ ἀσχολία τῶν ὑψηλοτέρων τῆς ψυχῆς δυνάμεων, πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ταιούτου παιγνιδίου, καὶ ἐπομένως χωρὶς ποιητικῆς ταραχῆς νὰ βαδίζῃ ἡσυχος εἰς τὰ ἔμπροσθεν· διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ λόγος πεζὸς καὶ ἄμετρος. Ὁ καλὸς λοι-

πόν, ἀλλ' ὅχι ποιητικὸς, λόγος ἀπαιτεῖ μὲν κᾶποιαν εὐ-
χρίαν, τὴν ὁποίαν πρέπει ὁ λέγων νὰ ἐπιτηδεύεται μὲ κανονικὴν,
εὐκாலον, ἀβίαστον, εὐκρινὴ ἀκολουθίαν τῶν λέξεων· ἀλλ' ὁ
χαρακτὴρ τοῦ πεζοῦ λόγου τόσον εἶναι διάφορος ἀπὸ τὸν ποιη-
τικὸν ῥυθμόν, ὥστ' εἰς μόνος στίχος, ἂν παρεμπέσῃ εἰς τὸν
πεζὸν λόγον, εἶναι πολλὰ ὀχληρὸς καὶ κακὸς, ἐπειδὴ διακόπτεται
τὸ εὐτακτον βαδισμὸς τοῦ.

ΡΗΖ'. Ποιητικὴ λοιπὸν καὶ εὐγλωττία εἶναι καὶ αἱ δύο
καλαὶ λεκτικαὶ τέχναι· ἀλλ' ἡ μὲν ἀπολύτως, ἡ δὲ σχετικῶς
καλὴ· ἡ μὲν ἔμμετρος, ἡ δὲ πεζή· ἡ μὲν πτερόνει τὸ πνεῦ-
μα· ἡ δὲ τὸ δεσμεύει εἰς τὰ ὅρια τῆς μετρίότητος· ἡ μὲν ἀπ-
αιτεῖ μεγάλην φαντασίαν· αὕτη δὲ, πλείωτέραν κρίσιν· ἐκείνης
σκοπὸς εἶναι ἡ τέρψις, ταύτης δὲ ἡ ὠφέλεια, ἐπειδὴ περιλαμ-
βάνει τὸ ἐπιστολικόν εἶδος, τὸ διαλογικόν, τὸ ἱστορικόν,
τὸ ἐπιστημονικόν, τὸ φιλοσοφικόν, καὶ ἥθελε περιλάβειν καὶ
αὐτὸ τὸ τῆς Μαθηματικῆς, εἰάν αὕτη δὲν ἀπέκλειε τὴν εἴσοδον
εἰς πᾶσαν λεκτικὴν τέχνην μεταχειριζομένη τὴν σύντομον, ἀφ-
ηρημένον, καὶ σημειωτικὴν γλῶσσαν.

Σημειώσεις. Καὶ οὗτοι μὲν εἶναι οἱ γενικώτεροι τῆς εὐγλωτ-
τίας κανόνες, τοὺς ὁποίους φυλάττουσιν ἀκριβῶς, ὅσοι σκοπὸν ἔχουν τὴν
λογικὴν τῶν ἰδεῶν τῶν μεταδόσιν· ἀλλὰ ζητεῖται ἐν ταῦτα διὰ τί εἰς τὰς
τῶν παλαιῶν, καὶ τῶν νεωτέρων εἶναι συγχωρημένον νὰ παρανοσιώρῃσι
εἰς τὸν πεζὸν λόγον καὶ στίχους ποιεῖν; ἀναμφόβως, διότι ἐδῶ ὁ
λέγων φανερεῖται, ὅτι ταῦτα δὲν λέγει ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν νοῶν καὶ
τῆν κρίσιν ἄλλου, ἥγουν τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Εὐράπιδου κτ. Γίνεται δὲ
φανερὸν, ὅτι οἱ χωρὶς ἀνάγκης φέροντες συχράς στίχους εἰς τὸν λόγον
τῶν δεικνύουσι μὲ τοῦτο, ἡ ὅτι αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀξέπιστατοι, καὶ προσ-
τρέχοντες εἰς πλάτη ἄλλων· ἡ ὡς εἴπαμεν ἐπιδεικνύουσιν, ὅτι ἀνηγνώσαν
ποιητὰς.

Β'. Γένος.

Σύνθετοι.

Ῥητορικῇ.

ΡΥΗ'.

Ε' ἂν ἡ εὐγλωττία καὶ ἡ ἀπαγγελία ἐνωθῶσι διὰ τὸ νὰ παράξωσι κοινῶς καλόν τι ἔργον, ἐκ τῶν δύο γεννᾶται ἡ Ῥητορικῇ. Ἀσχολεῖται αὕτη εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὰ πράγματα οὕτως, ὥστε ν' ἀποδεχθῶσιν αἱ ἀκούοντες τὴν ἀλήθειάν των, καὶ μὲ τὴν δύναμιν τῆς λέξεως νὰ προσδιορισθῇ ἡ θέλησίς των. Διὰ τοῦτο ὁ ῥήτωρ πρέπει καὶ τὸν λόγον του νὰ συντάξῃ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς εὐγλωττίας, καὶ τὴν ἀπαγγελίαν του νὰ κάμῃ μὲ τρόπον εὐάρεστον, ὅπου δύναται νὰ μεταχειρισθῇ καὶ μέτριάτινα κινήματα τοῦ σώματος, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ βαρύτερα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀκροατοῦ.

ΡΥΘ'. Σκοπὸς λοιπὸν τῆς ῥητορικῆς εἶναι νὰ πείσῃ τοὺς ἀκούοντας εἰς τὴν ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο ὁ ῥήτωρ ἀναλαμβάνει εὐγλωττίαν ὑψηλοτέραν παρὰ τὴν κοινὴν καὶ συνήθη· ἡ δύναμις τῆς εὐγλωττίας του ταύτης τὸ πλεῖστον κρέμαται ἀπὸ τὴν τῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ὅποια θέλει νὰ πείσῃ τοὺς ἀκροατάς του, εὐκρινῇ εἰδήσειν, ἥτις εἶναι τὸ πραγματικὸν μέρος· ὅχι δὲ ὀλιγώτερον, καὶ ἀπ' τὴν καλὴν αὐτῶν ἔκφρασιν, ἥτις εἶναι τὸ λεκτικὸν· τρίτον εἶναι ἡ ἀπαγγελία, ἥτις πρόσλαμβάνουσα καὶ τὰ τοῦ σώματος σχήματα ἀποτελεῖ τὴν ὑπόκρισιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πραγματικὸν εἶναι δεδομένον ἅλ-
λαθεν εἰς τὸν ῥήτορα, ὡς διδασκόμενον ἀπὸ ἐπιστήμας ἄλλας, καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν του ἐμπειρίαν τῶν τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, εἴαν εἶναι κοσμικὴ ἢ ὑπόθεσις· ἢ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν γραφῶν, εἴαν εἶναι ἐκκλησιαστικῇ· διὰ τοῦτο μέρη τῆς ῥητορικῆς εἶναι αὐτὰ ἡ καλὴ σύνθεσις τῶν λέξεων· καὶ ἡ ὑπόκρισις.

Σημειώσις. Ὁ Δημοσθένης εἶμα τόσον τὸ δεύτερον μέρος τῆς ῥητορικῆς, ὥστε εἰς τὰς τρεῖς ἐρωτήσεις Τί πρῶτον, Τί δεύτερον, Τί τρίτον ἐν τῇ ῥητορικῇ, ἀπεκρίθη Ἰπόκρισις. Διὰ τοῦτο ὁ Αἰχί- νης ἀναγινώσκων πρὸς τοὺς ῥοδίους μαθητάς του τὸν περίφημον Περὶ τοῦ Στεφάνου λόγον, ἐνῷ ἐκείνοι τὸν ἐξαύμαζαν, Τί, εἶπεν, κῆδέετε κάμειν, εἰάν τὸν ἰκούετε ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Δημοσθένους; Βαλλέριος Μάξιμος, διηγούμενος τὰ πράγματα τοῦτο, συμπεραίνει πολλὰ ὀρθῶς. «Ergo in Demosthene magna pars Demosthenis abest; quod legitur potius, quam auditor» ἤγουν εἰς τὸν Δημοσθένην ἑλλείπει μέγα μέρος τοῦ Δημοσθένους, ἐπειδὴ ἀναγνώσκεται, ἀλλὰ δὲν ἀκούεται. Ταῦτα πρέπει νὰ σημειώσωσιν ἀκριβῶς εἰς τὸν νοῦν των, ἔσοι τῶν ἡμετέρων νῦν σκοπὸν ἔχουσι νὰ γινώσκωσιν ὠφέλιμοι ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀμφωνος.

Σ'. Ἡ ῥητορικὴ δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ πείσῃ τοὺς ἀκούον- τας εἰς μόνον τὰ περὶ κατηγορίας καὶ ἀπολογίας, τὸ ὁποῖον λέγεται δικανικὸν γένος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ παραινετικόν, καὶ εἰς τὸ ἐγκωμιαστικόν, καὶ εἰς τὸ ψεκτικόν, καὶ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λεγομένου ἐπιδεικτικοῦ γένους. διότι ἵπάντοτε ζητεῖται ἡ συγκατάθεσις τῶν ἀκροατῶν εἰς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ῥή- τορος. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ῥήτωρ ἀντὶ ἀληθειῶν ἀποδείξεων ἐμπο- ρεῖ νὰ μεταχειρισθῇ σοφίσματα καὶ νὰ ἀπατήσῃ τοὺς ἀκούον- τας. διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ εἶναι ἀνὴρ ἀγαθός, ζηλωτὴς τῆς ἀρετῆς, ὅ,τι ὁμιλεῖ μὲ τὸ στόμα, νὰ ἐκβαίνειν ἀπὸ τὰ ἐνδύτατα τῆς καρδίας του, ποτὲ νὰ μὴ προστατεύῃ πράγμα, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πληροφορημένος ὅτι εἶναι ἀληθινόν καὶ ἀγαθόν. κατ' ἄλλον τρόπον εἶναι ψεύστης καὶ ἀπατεῶν.

ΤΑ'. Εἰς τὴν ὑπόκρισίν του ὁ ῥήτωρ πρέπει τὴν μὲν ἀπ- αγγελίαν νὰ ἐξασκῇ πολλὰ τεχνικῶς, τὰ δὲ σχήματα τοῦ σώματος νὰ δανεισθῇ ἀπὸ τὴν μιμητικὴν. Καὶ κατὰ τὰ δύο πρέπει νὰ εἶναι σεμνὸς καὶ μέτριος. διότι ὅσαι τονίζουσι μὲν τὴν φωνήν των εἰς τὸ μουσικώτερον, κινουῦσι δὲ χεῖρας παρά- φόρως καὶ ἀτάκτως, στρέφουσι δὲ τὸ ὅλον σῶμα κατὰ παν- τοίας φορὰς, κινουῦσι δὲ πολλαχῶς τὴν κεφαλὴν, δὲν εἶναι

πλέον ῥήτορες, ἀλλὰ σκηνικοί καὶ θεατρικοί. Εἰς τὴν ὑπόκρισιν φέγεται πλέον ἢ ὑπερβολὴ παρὰ ἢ ἔλλειψις. Οἱ ἱεροκῆρυκες μάλιστα πρέπει νὰ προσέχῃσι μεγάλως μὴ ἀτιμάσῃσι τὸν ἱερὸν τόπον, ὅθεν πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ εὐταξία καὶ σεμνοπρέπεια, μὲ τὴν ὑπερβολικὴν καὶ θεατρικὴν ὑπόκρισιν των.

ΣΒ'. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ ῥητορικὴ εἶναι σχετικῶς καλὴ τέχνη· διότι κύριός της σκοπὸς εἶναι νὰ πείσῃ τοὺς ἀκροατὰς, ἥγουν νὰ προσδιορίσῃ τὴν θέλησιν των εἰς ὅσα τοὺς προβάλλει· τὸ δὲ κάλλος αὐτῆς εἶναι δευτερεύον, καὶ κατὰ συμβεβηκός· πλὴν ὅτι ἡ αἰσθηματικὴ ἐδῶ εὐαρέστησις χρησιμεύει καὶ πρὸς τὸν κύριόν της σκοπόν· διότι ἔχομεν κλίσιν νὰ πιστεύωμεν εὐκολώτερα ὅσα μᾶς ἀρέσκουσι.

Σημείωσις. Ἡ ἰδιαιτέρα ῥητορικὴ τέχνη διδάσκει ἐντελῶς τοὺς κανόνας καὶ τῆς καλῆς συνθέσεως τῶν λέξεων, καὶ τῆς ὑποκρίσεως. ἔχομεν δὲ σὺν Θεῷ εἰς τὴν γλῶσσαν μας τρεῖς νέας πραγματείας ῥητορικῆς. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ἐκδοθεῖσαν Βιέννῃ, 1812. Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου ἐκδοθεῖσαν Βιέννῃ, 1813. καὶ Νεοφύτου Βάμβα ἐκδοθεῖσαν ἐν Παρίσις, 1813. εἶναι καλαὶ καὶ αἱ τρεῖς· ἀλλὰ τίς ἐκ τούτων εἶναι προκριτοτέρα, εὐκολα συμπεραίνει ὁ κριτικὸς ἐκτε τῶν ἐνταῦθα εἰρημένων μὲ συντομίαν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκάστης αὐτῶν ἀνάγνωσιν.

ΣΓ'.

Αἱ τονικαὶ τέχναι, ὅσαι μεταχειρίζονται ἐνάρθρους τόνους ἢ λέξεις ὡς παραστατικὰ μέσα, ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι καὶ λεκτικαὶ τέχναι· τὸ ὁποῖον ὄνομα ἐξαπλόνεται εἰς τέχνας πλείους παρὰ τὴν ποιητικὴν καὶ ῥητορικὴν· διότι πᾶσα τονικὴ τέχνη πλὴν τῆς πρώτης (ΠΙ') εἶναι λεκτικὴ, καὶ αὐτὴ πρὸς τούτοις ἡ Ψαλτικὴ (ΠΙΖ'). Ἀλλὰ ποτὲ ὅθεν ἐμποροῦν αἱ λεκτικαὶ τέχναι νὰ ὀνομασθῶσι καλαὶ ἐπιστήμαι, ἐπειδὴ καμμία ἐπιστήμη ὅθεν ἔχει σκοπὸν τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, ἀλλὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ νοός. Ἐπειδὴ δὲ αἱ λεκτικαὶ τέχναι, καθ' ὅσον τονικαί, ἀναφέρονται ἀρχικῶς εἰς τὸ εἶδος τοῦ χρόνου (ΡΘ')· διὰ τοῦτο εἶναι ἀρ-

μόδιαι νὰ παριστάνωσι τὸ μεταβλητὸν τῶν ἀντικειμένων, καὶ ἐπομένως συμβεβηκότα, καὶ ὁλόκληρον σειρὰν συμβεβηκότων, διὰ τῶν ὁποίων μεταβαίνουνσι πολλὰ πράγματα ἀπὸ μιᾶς καταστάσεως εἰς ἄλλην (Μεταφυσ. 4Δ').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'.

Περὶ τῶν πλαστικῶν τεχνῶν.

ΣΔ'.

Τὸ βασίλειον τῆς πλαστικῆς ἐν γένει τέχνης περιλαμβάνει ὅλας τὰς καλὰς τέχνας, αἱ ὁποῖαι μεταχειρίζονται εὐπλαστον ὕλην ὡς παραστατικὸν μέσον (ΡΕΗ'). Τὰ δὲ δι' αὐτῶν πλαττόμενα μορφώματα ἢ εἶναι ἀληθινὰ σώματα, ἐὰν γεμιζῶσι τὸν τόπον καθ' ὅλας τὰς διαστάσεις, ὁπότε τὰ ἀντικείμενα παριστάνονται μὲ τρόπον σύμμετρον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν, ἢ εἶναι φαινόμενα σώματα, ὅταν παρατηρῶνται ἐπὶ μιᾶς μόνου ἐπιφανείας, ὁπότε τὰ ἀντικείμενα παριστάνονται κατὰ τε προκίρτικῶς. Καὶ τὰ δύο εἶδη τῶν μορφωμάτων ἐμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῇ πολυειδῶς ἡ τέχνη, καὶ οὕτω νὰ διαιρεθῇ εἰς διαφόρους πλαστικὰς τέχνας.

Α'. Τάξις.

Ἀπολύτως καλαὶ πλαστικαὶ τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἀπλαῖ.

α'. Εἶδος.

Γλυφικὴ.

ΣΕ'.

Οταν ἡ πλαστικὴ ἐν γένει τέχνη μεταχειρίζεται εἰς παρά-

στασιν τοῦ κατ' αἰσθῆσιν ἀρέσκοντος σωματικὰς ὕλας, αἱ ὁποῖαι πληροῦσι τὸν τόπον κατὰ τὰς τρεῖς διαστάσεις του, ὀνομάζεται **Γλυφικὴ**. Ἡ τέχνη λοιπὸν αὕτη καταγίνεται εἰς τὸ νὰ παράγῃ μορφὰς πληρωτικὰς τοῦ τόπου, καὶ ἐπομένως μὲ τὴν φυσικὴν αὐτῶν περίμετρον, κατ' αἰσθηματικὴν κρίσιν· ἐμπορεῖ δὲ ἡ μορφή νὰ γείνη ἢ μεγάλη ἢ μικρά, μ' ὅλον ὅτι ἡ τέχνη τείνει πάντοτε εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ τὰ μεγέθη ἰδανικῶν μορφῶν τελείου ἀνθρώπου. Ὀνομάζεται δὲ **Ἀνδριαντοποιητικὴ**, ὅταν κάμνῃ τοὺς εἰς τιμὴν ἥρωός τινος ἐγειρομένους ἀνδριάντας. **Ἀγαλματοποιητικὴ**, ὅταν κατασκευάζῃ τῶν θεῶν ἀγάλματα, ὅπότε ἐλέγετο καὶ **Ερμολυφικὴ**, ἀπὸ τοῦ Ἑρμοῦ καθολικευθὲν τὸ ὄνομα, καὶ ἴσως καὶ ἄλλα ὀνόματα.

Σζ'. Ἡ ὕλη τῆς γλυφικῆς εἶναι πολλὴ καὶ παντοία· λίθος, καὶ μάλιστα μάρμαρον, μέταλλα, ἐλεφάντινα ὅσθα, ξύλον, φελὸς, πίσσα, θεῖον, ἄργιλλος, γύψος. Παριστάνει δὲ τὰς μορφὰς ἢ ὁλοκλήρους ἢ ἑνὲς μέρους, ἢ γουν μόνον τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ στήθος, ὅποτε τὸ πλαστοῦργημα ὀνομάζεται ἰδίως **προτομή**· καὶ πάλιν ἢ κάμνει τὰς μορφὰς, ὥστε νὰ βλέπωνται πανταχόθεν· ἢ τὰς προσηλόνει μόνον εἰς μίαν ἐπιφάνειαν, ὥστε κατὰ μέρος νὰ βλέπωνται ὑπεράνω αὐτῆς· λέγονται δὲ τὰ τοιαῦτα **ἀνάγλυπτα**, ὅποτε ἡ ἀγαλματοποιία πλησιάζει εἰς τὴν ζωγραφίαν· ἀλλὰ πάλιν διαφέρει ἀπ' αὐτὴν, ἐπειδὴ τὰ ἔργα τῆς ὑψούμενα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν πληροῦσι τὰς τρεῖς διαστάσεις τοῦ τόπου, καὶ δὲν μένουσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας, καθὼς τὰ τῆς ζωγραφίας· καὶ πάλιν ἐμπορεῖ ἢ Ἀγαλματοποιία ἢ νὰ παραστήσῃ καθὲν μόρφωμα χωριστὰ, ἢ νὰ συμπλέξῃ πολλὰ ὁμοῦ· τὸ τελευταῖον λέγεται **σύμπλεγμα (Gruppe)**· ἐδῶ εἶναι ἡ τέχνη περιωρισμέ-

νη προσέχουσα μὴ τὰ συμπλέξῃ καὶ ὑπερβολὴν, ὥστε τὸ ἔργον νὰ χάσῃ τὴν ἐνότητα καὶ πολλαπλότητα (ΠΝΣ.). Τελευταίον ἔμπορεῖ νὰ παραστήσῃ τὰς μορφὰς ἢ εἰς τὸ φυσικὸν τῶν μέγεθος ἢ νὰ τὸ παραλλάξῃ· ἡ δὲ παραλλαγή γίνεται διττή· διότι ἢ τὰς παριστάνει μικροτέρας ἀπὸ τὸ φυσικόν, ἢ μεγαλητέρας· τὸ δεύτερον λέγεται κολοσσιαῖον (ΟΖ.), καὶ γίνεται μάλιστα εἰς μορφὰς ἰδανικῶν ἀνθρώπου εἰδῶν, διὰ τῶν ὁποίων παριστάνονται θεοὶ καὶ ἥρωες, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ εἰς αὐτοὺς ἐκ τοῦ ὑπὲρ ἀνθρώπου μεγέθους ἡ ἰδέα τοῦ ὕψους (ΞΕ.).

ΣΖ'. Ἐπειδὴ τὰ ἔργα ταύτης τῆς τέχνης διὰ τῆς πραγματικῆς τοῦ τόπου πληρώσεως κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ διαστάσεις διδόναι εἰς τὴν ἐποπτείαν αἰσθητὴν τινα ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο εἶναι περιττὸς, μᾶλλον δὲ βλαβερὸς εἰς αὐτὴν ὁ χρωματισμός· διότι ἢ ἔμπορεῖ νὰ τὰ συγχέῃ ὁ θεωρὸς μὲ ἔργα τῆς φύσεως (ἀνθρώπους ζῶντας καὶ ζῶα), ἢ νὰ ὑπολάβῃ εὐθὺς, ὅτι ὁ τεχνίτης ἠθέλησε μὲ τὸν τρόπον τοῦτον νὰ τὸν ἀπατήσῃ. Διὰ τοῦτο φαίνεται ἀρμοδιώτατον εἰς ἀγαλματοποιῶν τὸ λευκὸν μάρμαρον διὰ τὸ ἀχρωμάτιστόν του. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεία χρωματισμένων κηροπλάστων διεγείρει ἀπ᾽ ὧς τι αἰσθημὴ· διότι παρεκτὸς ὅτι οἱ χρωματισμοὶ οὗτοι εἶναι αὐτοὶ καὶ ἑαυτοὺς πάσης χάριτος ἄμοιροι, φαίνεται καὶ ἀντίφασίς τις μεταξὺ τῆς διὰ τῶν χρωμάτων δεικνυμένης ζωῆς, καὶ τοῦ θανάτου, ὅς τις ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἀκίνησάντων· ἀλλ' εἰς τὰ ἀψυχα πράγματα, ὅπως λέγω καὶ ἄνθη τεχνικὰ, ἔμπορεῖ ἡ πλαστικὴ νὰ μεταχειρισθῇ ἀμέμπτως τὰ χρώματα, ἐπειδὴ εἰς ταῦτα ἡ τέχνη σκοπὸν ἔχει νὰ μιμηθῇ τὴν φύσιν.

Σημειώσεις. Οἱ παλαῖοι ἀγαλματοποιοὶ ἐχρῶσαν καποτε τὴν κόμην (καποτε δὲ τῆς ἑοῦδα τοῦ ἰοῦ τὸ χρῶμα· εἶπεν τὸ «ἰοβόστρυχοι καὶ ἰοπλόκαμοι Μοῖσαι,» Πάρ. Ἰοβ. Ζ., ἀντίσ. β.) καὶ τὰ ἐν-

δῶματα, ἔβαλαν δὲ καὶ χρωματισμένους λιθῶνους ὀφθαλμοὺς εἰς τὰ ἀγάλματα, διὰ νὰ τοὺς παρασταίνωσι ρυθμούς. Καὶ τοῦτο μὲν ἔμπορεῖ νὰ δικάσῃ· δὲν εἶναι ἔμως τόσον ἀτόπον, ὅσον ὁ χρωματισμὸς τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἱματισμοῦ. Δὲν ἦτο βέβαια τοιοῦτος ὁ μὲ τὸν εἰρηφονιστὴν ὁ Φειδίας τὴν Παλλὰδα· ὁ μέγας οὗτος τεχνίτης ἤθελε τὴν ἀναφορτὴν τοιοῦτον στολισμοῦ, ὅς τις πρὸ αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀπυνηθιστός· καὶ ἐνέδυνε τὴν Θεάν του τοιοῦτον τῶν χρυσοῦν ἱματισμῶν, ὁ ἐποίης ἐπαίρετο ἀπ' αὐτῆς καὶ πάλιν προσημεζέτο. Σημειούμεν δὲ τελευταίον, ὅτι ἡ ἀγαματοποιία, ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον ἐμορφονοντο αἱ διάφοροι ὕλης (ΣΣ.) ὠνομάζετο γλυπτική, πλαστική, τορευτική κτλ.

β'. Εἶδος.

Γ ρ α φ ι κ ῆ.

ΣΗ'.

Ε' ἂν ἡ πλαστικὴ τέχνη μεταχειρίζεται ὕλικας τινὰς ἄλλοι-
φας εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρέσκοντος, ὠνομάζετο
Γ ρ α φ ι κ ῆ μὲν ἐν γένει, Ζωγραφία δὲ μερικώτερον,
ὅταν εἰκονίζῃ ζωῆς μετοχα ὄντα, ἢ γοὺν ἀνθρώπους καὶ ἄλλα
ζῶα. Τὰ σώματα δὲ αὐτῆς παριστάνονται φαινόμενα μόνον,
ὅτι γεμίζουν τὸν κατὰ τρεῖς διαστάσεις, τῷ ὄντι δὲ εἶναι
μία ἐπιφάνεια χρωματισμένη εἰς τρόπον, ὥστε νὰ δεῖκνῃ
ἀληθινὸν καὶ πραγμάτικὸν σῶμα. Διὰ τοῦτο ἡ σημειωτικὴ
ἢ σκιαγραφικὴ εἶναι βῆσις τῆς γραφικῆς, διότι ἡ αἰ-
σθηματικὴ κρίσις τῶν εἰκόνων ἀποβλέπει μόνον εἰς τὸ διὰ τῆς
σημειώσεως ἢ σκιαγραφίας προσδιοριζόμενον ἐποπτικὸν αὐτῶν
εἶδος.

ΣΘ'. Ἡ γραφικὴ μεταχειρίζεται διαφόρους ὕλης, ἐπάνω
τῶν ὁποίων παριστάνει τὰ ἔργα της, οἷον πανία, χάρτην,
δέρματα, ξύλα, ἐλεφάντινα κόκκαλα, ἄργιλλον, τίτανον κτλ.
καὶ διάφορα χρώματα, καὶ διάφορα ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων
τὰ ἐξερράζεται καὶ τὰ προσαρμόζει, τὰ ὅποια ὅλα ἀφίνουμεν

νὰ ἐξετάξῃ ἡ μερικωτέρα καὶ πρακτικὴ γραφικὴ. Διαιρεῖται δὲ ἡ γραφικὴ ἐκ μὲν τῶν χρωμάτων, εἰς χρωματιστικὴν καὶ ἀχρωμάτιστον, καὶ μονοχρωμάτιστον, καὶ πολυχρωμάτιστον· ἐκ δὲ τῶν ἀντικειμένων, εἰς χωρογραφίαν, ἀνθογραφίαν, φυτογραφίαν, ζωογραφίαν, γραφικὴν τοῦ ἰδανικοῦ, τοῦ ὑπάρχοντος, φορτικὴν, χαρακτηριστικὴν, μαχογραφίαν· ἐκ δὲ τῶν ἐπιφανειῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ γραφή, εἰς γραφικὴν τάπητος, χάρτου, τιτάνου, ἀργίλλου, ξύλου, λευκαργίλλου· ἐκ δὲ τῶν τόπων, διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι προσδιορισμέναί αἱ γραφαί, εἰς ἐκκλησιαστικὴν, θεατρικὴν, αἰκιακὴν· ἐκ δὲ τοῦ μηχανικοῦ τρόπου τῆς γραφῆς, εἰς ἐγκαυστικὴν (παλαιὰν καὶ νέαν, μετὰ τὴν ὁποίαν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ κηρογραφία καὶ ἡ μαλθογραφία, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ ὕαλογραφία καὶ ἡ λευκαργίλλογραφία) καὶ εἰς μωσαϊκὴν, καὶ εἰς πτερογραφίαν (λέγω τὴν συνθέτουσαν διαφόρων χρωμάτων πτερὰ φυσικὰ εἰς ἑνὸς ὅλου παράστασιν), πανοραματικὴν, ὑφασματογραφίαν, λιθογραφίαν, χαλκογραφίαν κτλ.

ΣΓ'. Χρώματα λοιπὸν καὶ ἡ σημειωτικὴ, καὶ ἡ ταύτην ὀδηγοῦσα διοπτρικὴ ἐπιστήμη εἶναι τῆς γραφικῆς τὰ οὐσιωδέστατα μέσα· ἡ μὲν στηριζομένη εἰς ὀπτικογεωμετρικὰ θεωρήματα μᾶς δείχνει πῶς παριστάνονται τὰ ἐγγύς καὶ τὰ πόρρω ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας· ἡ δὲ σημειωτικὴ ἢ ἰχνογραφία, πῶς νὰ τὰ παριστάνωμεν ἡμεῖς· τὰ δὲ χρώματα ἐμφυλόνουσι τρόπου τινα τὴν σημείωσιν, καὶ μάλιστα, εἰς τὰ ἀντικείμενα εἶναι ζωντανὰ, ὡς ἀνθρώπινα σώματα, τῶν ὁποίων μόνον ἡ ἐπιφάνεια ἀναγγέλλει τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν· διὰ τοῦτο ὁ χρωματισμὸς εἰς ταύτην τὴν μίμησιν ὀνομάζεται καὶ σάρκωσις· ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ εἰκὼν γίνεται οὕτω καταληπτοτέρα εἰς τὸν ὀφθαλμόν, ἐπειδὴ διὰ τῶν χρωμάτων σημαίνονται αἱ ἐπ' ἅπασαν χωροῦται παραλλαγαὶ τοῦ φωτός καὶ

τῆς σκιᾶς, καὶ αἱ λεπτόταται καὶ ὀξύταται τροπαὶ παντὸς ὅ,τι εἶναι ὁρατὸν εἰς τὰ ἀντικείμενα. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀγαλματοποιᾶ ἀποφεύγῃ τὸν χρωματισμὸν εἰς τὰ ἔργα τῆς, τὰ ὅποια ἔχουν οἰκοθεν τὴν ἀλήθειαν (ΣΖ)· ἀλλ' ἡ γραφικὴ τὸν ἀγαπᾷ, διὰ τὴν δόσιν εἰς τὰ ἔργα τῆς τὸ σωματικὸν φάσμα τῆς ἀληθείας τῶν.

ΣΙΑ'. Ἡ γραφικὴ διὰ τῆς διοπτρικῆς σημειογραφίας ἢ στερεοφανείας, διὰ τῆς ὁποίας παριστάνει ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας τὰ πόρρω καὶ τὰ ἐγγὺς (ΣΙ), δύναται νὰ παραστήσῃ πράγματα, τὰ ὅποια ἀδυνατεῖ ἡ ἀγαλματοποιᾶ· τοιαῦτα εἶναι παράστασις χώρας, τοποθεσίας, ἀνατολῆς καὶ δύσεως ἡλίου κτλ. ἀλλ' ὅταν τὰ παριστανόμενα εἶναι σειρὰ συμβεβηκότων πολλῶν, ἄλλο μέσον παραστάσεως δὲν εὐρίσκεται, εἰ μὴ ἡ ἱστορία.

Σημείωσις. Εἰς τοὺς παλαιοὺς δὲν ἦτο ἐξηκριβωμένη ἡ διοπτρικὴ ὡς πρὸς τὰς γραφικὰς παραστάσεις, καθὼς θέλουσι οἱ νεώτεροι τῆς τέχνης ταύτης διασῶνται. Ἄν εἴναι τοῦτο ἀληθινόν, ἔπεται ὅτι τὰ περὶ Ἀπελλοῦ καὶ ἄλλων ζωγράφων ἱστορούμενα νὰ εἶναι ψευδῆ. Ὅπως ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ τέχνη αὕτη εἶναι καὶ τερατοτάτη, καὶ μορφητικῇ τῆς τοῦ καλοῦ αἰσθήσεως.

Β'. Γένος.

Σύνθετοι.

Παραδεισοποιᾶ.

ΣΙΒ'.

Η' Παραδεισοποιᾶ εἶναι πλαστικὴ παράστασις ἀγρῶν καὶ χωρῶν, μεταχειριζομένη ὕλην ἀπὸ τὸ βασιλεῖον τῶν φυτῶν, καὶ συνθέτουσα ταύτην μὲ ἄλλα φυσικὰ ἢ τεχνικὰ ἀντικείμενα, καὶ παριστάνουσα εἰς τοὺς θεωροὺς μετ' αἰσθηματικῆς εὐαρεστήσεως, ὥσταν μεγάλην τινα εἰκόνα ἀγροῦ ἢ χώρας· οἱ παραδεῖσαι λοιπὸν ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καλοὶ τεχνικοὶ

ἀγροὶ εἰς τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἡ φύσις, μὲ τῆς ὁποίας τὴν βοήθειαν τοὺς παράγει ὁ τεχνίτης, νὰ μὴ ὑποδουλόνηται ἀπὸ τὴν τέχνην, ἀλλὰ μόνον νὰ ὀδηγῇται ἀπ' αὐτὴν εἰς παραστασὶν τοῦ αἰσθηματικῶς εὐαρεστούντος.

Σημειώσεις. Ἡ λέξις Παρσδεῖσος εἶναι Περσικὴ, καὶ σημαίνει κατὰ τὸν Ξενοφῶντα μέγαν τόπον πλήρη φυτῶν καὶ τερπνῶν θυμαρίων, ἐκ τέχνης καλλιεργημένον πρὸς διαχυσιν καὶ εὐφροσύνην τῶν εἰς αὐτοὺς περιπατούντων (Κύρου Ἀνάβ. Α', Β, γ. Κύρου Παιδ. Α, γ, 11. δ, στ, Β. Οἶκον, δ, 13 κτ.): Ἐξαιρεῖται ἐντεῦθεν ἡ Θεολογικὴ σημασία τοῦ Παραδείσου, ὡς ἀνεξερευνήτου μὲ λογισμοὺς ἀνθρώπινους.

ΣΙΓ'. Διαφέρει δὲ ἡ παραδειςσοποιῖα ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν κηπουρίαν· διότι αὕτη δὲν ἔχει σκοπὸν ἄλλον, εἰ μὴ νὰ ὠφελῇ μόνον ὁ καλλιεργῶν ἀπὸ τὸ εὖδαφος τῆς γῆς, εἰς τὸ νὰ ἀπολαύσῃ, ὡς εἶναι δυνατόν, πολλὰ καὶ χρήσιμα φυτὰ· ἐκείνη δὲ σκοπὸν ἔχει νὰ εὐφράνῃ μόνον τοὺς θεατὰς, εἰς τὸ ὁποῖον προστίθεται κάποτε κατὰ συμβεβηκὸς καὶ ἡ ὠφέλεια. Τὰ δὲ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων συντίθενται οἱ παράδεισοι, παρεκτὸς τῶν φυτικῶν, αἶον χόρτων, φυτῶν, δένδρων, ἄνθων, εἶναι καὶ ἄλλα πολλὰ τὰ μὲν τέχνης, τὰ δὲ φύσεως γεννήματα, αἶον λόφοι, βρύσεις, ρυάκια, καταρράκται, οἰκοδομαί, ἐρείπια, σπήλαια, ἀνδριάντες κτλ. Ἀλλὰ ταῦτα ὅλα δὲν πρέπει νὰ βαλθῶσι προαιρετικῶς καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν, ὥστε νὰ τὰ βλέπῃ ὁ θεατὴς τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ συνταχθῶσιν οὕτως, ὥστε διὰ τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως νὰ νομίζῃ ὁ θεωρὸς ὅτι εὐρίσκεται εἰς ὁλόκληρον τινὰ ἀγρὸν ἢ χώραν.

ΣΙΔ'. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ παραδειςσοποιῖα εἶναι τέχνη σύνθετος ἐκ τῆς πλαστικῆς μερικώτερον, καὶ ἐκ τῆς γραφικῆς, πλάττουσα καὶ γράφουσα εἰς μεγάλην ἔκτασιν τόπου παντοδαπὰ συνερχόμενα εἰς ἐνὸς καλοῦ παραδείσου ἰδέαν· οἱ δὲ μικροὶ παράδεισοι, ὅσοι συνήθως στολι-

ζουσιν ἰδιωτῶν οἰκίας, ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μικρὰ εἰκονισμάτια· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι εἶναι μᾶλλον κῆποι παρὰ παρὰδασοί, σκοπὸν ἔχοντες ὅχι ἀπλῶς τὸ καλόν, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκιακὴν ἐκ τῶν χρησίμων φυτῶν οἰκονομίαν, φανερόν εἶναι ὅτι ἡ τέχνη εἰς αὐτοὺς εἶναι σχετικῶς καλὴ, καὶ ὅχι ἀπολύτως (ΡΟΑ').

Σημείωσις· Ἐὰν προστεθῇ πολλὴ τέχνη καὶ μεγάλη παρατήρησις εἰς τὰς διαρθεύσεις καὶ ἐξισώσεις καὶ διορθώσεις τῶν παραδείσων· ἡ φύσις τότε ὑποδουλοῦνται εἰς τὴν τέχνην· καὶ ἡ φαντασία δὲν εὐρίσκει ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐνέργειάν της, ἀλλ' ἀναγκάζεται ἀπὸ τὰς γωνίας καὶ τοὺς περικλυτοὺς ψαλιδισμοὺς καὶ τᾶλλα ἐπιτηδεύματα νὰ ἐποπτεύῃ μόνον τὴν τέχνην· διὰ τοῦτο οἱ Ἀγγλικοὶ παραδείσοι προτιμῶνται τὴν σήμερον ἀπὸ τοὺς τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι περικλείοντες ἐκτάσεις τέπων βουνοῶν καὶ ποικίλων μεταχειρίζονται εἰς αὐτὰς ὀλίγον μέρος τῆς παραδεισικῆς τέχνης, ἀφίοντες τὸ πλεῖστον νὰ φαίνεται φυσικόν. Σημειόνομεν δὲ ἐνταῦθα ὅτι καὶ οἱ βοτανικοὶ κῆποι γίνονται πρὸς οἰκονομίαν, καὶ ὅχι πρὸς τέρψιν· διότι, ἂν καὶ διαφέρωσι ἀπὸ τοὺς κοινούς κήπους, μ' ὅλον τοῦτο οἰκονομοῦνται πρὸς ἐπιστημονικὴν ὠφέλειαν διὰ τὴν φυσικὴν περιγραφὴν, καὶ πρὸς πρακτικὴν διὰ τὴν θεραπεία τῶν ἀρρώστων· ἡ αἰσθηματικὴ λοιπὴν εὐαρέστησις εἰς αὐτοὺς εἶναι πᾶρεργος.

Β'. Τάξις.

Σχετικῶς καλὰί πλαστικαὶ τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἀπλάξ.

α'. Εἶδος.

Ἀρχιτεκτονική.

ΣΙΕ'.

Ε' ἂν ἡ κατασκευὴ παντοίων οἰκοδομημάτων γίνεται οὕτω διὰ τῆς τέχνης, ὥστε ἡ θεὰ τοῦ εἶδους τῶν νὰ προξενῇ αἰσθηματικὴν εἰς τὴν ψυχὴν εὐαρέστησιν, ἡ πλαστικὴ τέχνη ὀνομάζεται Ἀρχιτεκτονική. Καλλύνει λοιπὸν αὕτη πάν-

τα, ὅσα δύνανται νὰ οἰκοδομηθῶσιν ἀπὸ ἀνθρωπίνην χεῖρα πρὸς ὅποιανδήποτε χρῆσιν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ οἰκοδομήματα ἔχουν πάντοτε σκοπὸν προσδιωρισμένον, ἐκ τοῦ ὁποίου προσδιρίζεται καὶ τὸ εἶδος των ἀσχέτως ἀπὸ τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν· διὰ τοῦτο ἡ τέχνη ὑποτάσσεται εἰς σκοπὸν ἄλλον παρὰ τὸν τῆς καλλονῆς, καὶ ὑπ' αὐτοῦ περιορίζεται εἰς τὰ ἔργα τῆς, παριστάνουσα σχετικὸν τὸ καλόν.

ΣΙΓ'. Τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δὲν εἶναι μόνον ὅσα συνήθως ὑποπίπτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, λέγω οἶκοι, καὶ τείχη, καὶ ἄλλα τινα· διότι παρεκτὸς τούτων εἶναι πολλότατα ἄλλα, εἰς τὰ ὅποια ἐφαρμόζονται οἱ κανόνες τῆς, οἷον γέφυραι, θριαμβευτικὰ τόξα, ἁμαξαί, μουσικὰ ὄργανα, καθέδραι, κλίναι κτλ. Εἰς πᾶν δὲ ἔργον τῆς ἀπαιτεῖται εὐρύθμια, ἥγουν εὐάρεστος σχέσις τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον, καὶ συμμετρία, ἥγουν συμφωνία καὶ ἀναλογία τῶν μερῶν καὶ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον· καὶ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν του ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι εὐρύχωρον καὶ ἀναπαυτικὸν καὶ διαρκές, καὶ νὰ ἔχῃ καὶ ἄλλας καλὰς ιδιότητας προσδιοριζομένας ὑπὸ τῶν περιστάσεων.

ΣΙΖ'. Τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς πρέπει νὰ γίνωνται διαφόρως κατὰ τὸν διάφορον σκοπὸν, τὸν ὅποιον ἀποδίδομεν εἰς αὐτά. Βασιλικὸς οἶκος, καὶ ἰδιωτικὸς, ναὸς καὶ θέατρον, κολυβιστεῖον καὶ νοσοκομεῖον, ὄπλοθήκη καὶ βιβλιοθήκη, θριαμβευτικὸν τόξον καὶ γέφυρα, θυσιαστήριον καὶ θρόνος κτλ. Πόσον διαφόρως πρέπει νὰ κατασκευασθῶσι, καὶ Πόσον πρέπει νὰ προσέχῃ ὁ ἀρχιτέκτων εἰς τοὺς στολισμούς των, ὥστε νὰ μὴ λυπῇται ἡ αἴσθησις εὐρίσκουσα εἰς οἰκοδόμημα στολισμὸς πρέποντας εἰς ἄλλο!

ΣΙΗ'. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἔθνη καὶ ἡθλ. τῶν ἔθνων, καὶ ἡτὸ κλίμα τῆς χώρας ἐμπορεῖ νὰ περιορίσῃ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν

εἰς τὴν γέννησιν τῶν ἔργων τῆς· ἐντεῦθεν ἡ διαφορὰ τῶν Χριστιανικῶν πρὸς τοὺς ἔθνικοὺς ναοὺς, τῶν παλαιῶν θεάτρων πρὸς τὰ νεώτερα, τῶν οἰκῶν τῶν βορειοτέρων ἔθνων πρὸς τοὺς τῶν νοτιωτέρων· ἐντεῦθεν καὶ ἡ διαφορὰ τῶν κατὰ διάφορον αἰσθησιν εἰδῶν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς· οἶον, Αἰγυπτιακὴ, Ἑλληνικὴ, Ῥωμαϊκὴ, Γοτθικὴ κτλ.

ΣΙΘ'. Ἡ ἐφεύρεσις καὶ χρῆσις τῶν στηλῶν ἡ κιόνων συνεισφέρει πολὺ εἰς τελειοποίησιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Εἰς τοὺς παλαιούς Ἕλληνας ἦσαν τρία εἶδη στηλῶν, ἡ Δωρικὴ στήλη, τὴν ὁποίαν ὠμοίαζαν μὲ εἶδος ἀνδρός· ἡ Κορινθιακὴ, τὴν ὁποίαν ὠμοίαζαν μὲ γυναῖκα· καὶ οὐδετέρας τῆς καὶ τῶν δύο μετέχουσα, ἡ Ἰωνικὴ. Εἰς τὴν Ῥώμην προστετέθη καὶ ἡ Τυρρηνικὴ στήλη, καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ, αὕτη μὲν ὁμοιοτέρα μὲ τὴν Κορινθιακὴν· ἐκείνη δὲ, μὲ τὴν Ἰωνικὴν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ στήλαι παρελαμβάνοντο ὡς ὑποστήριγμα ἐποικοδομημάτων, τὰς ἐκτασκαύαζαν συχνάκις ἀνθρωπομόρφους, ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς μορφήν ἐχούσας· καὶ αὗται εἶναι αἱ ὀνομαζόμεναι Καρνατίδες, καὶ Πέρσαι, καὶ Τελαμώνες, καὶ Ἀτλαντες κτλ.

Σημείωσις. Τὰ μερικώτερα τούτων καὶ εἰς τὰς οἰκοδομὰς ἐφαρμοζόμενα ἀφῶμεν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν, ἥτις ἐξεῖρει νὰ τὰ ἐξακριβώσῃ πλέον παρὰ ἡ αἰσθηματικὴ, τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι νὰ δώσῃ μόνον μίαν ἰδίαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

β'. Εἶδος.

Καλλιγραφία.

ΣΚ'.

Ε' ἂν ἡ μόρφωσις τῶν γραμμάτων πρὸς σημειώσιν καὶ δῆλωσιν τῶν λέξεων γείνη διὰ τῆς τέχνης οὕτως, ὥστε ἡ θεὰ τοῦ εἶδους τῶν νὰ προξενῇ εἰς τὴν ψυχὴν αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν, ἡ τέχνη ὀνομάζεται Καλλιγραφία. Καλλύνει λοιπὸν

αὕτη ὅχι μόνον τὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνῃ χειρᾷ γραφόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπὸ τοῦς τύπους ἐξερχόμενα· διὰ τοῦτο διαίρεται εἰς καλὴν Χειρογραφίαν, καὶ καλὴν Τυπογραφίαν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ δύο εἶναι οὕτω περιορισμένη διὰ τοῦ κυρίου σκοποῦ καὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ ἐλευθέρως τὴν παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεσθήσεως.

ΣΚΑ'. Ἐπειδὴ κύριος σκοπὸς τῶν γραμμάτων εἶναι νὰ ἀναγινώσκωνται ἀπὸ τοῦς ἄλλους, ἡ καλλιγραφία ἀπαιτεῖ πρῶτον νὰ γράφεται καθὲν γράμμα εὐκρινῶς καὶ καθαρῶς· δεύτερον, νὰ μὴ συγκολλῶνται δύο ἢ τρία γράμματα εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ καταλαμβάνωνται· τρίτον, νὰ διασώζωσι πρὸς ἄλληλα συμμετρίαν καὶ ἀναλογίαν, ὥστε νὰ μὴ γίνεταί τὸ ξ, φέρ' εἰπεῖν, μεγαλότερον πολὺ κατ' ἀναλογίαν ἀπὸ τὸ α, ἢ τὸ β ἀπὸ τὸ γ κτλ. τέταρτον, ἐπειδὴ μεταξὺ στίχων δύο μένει ἄγραφος ποσὸς τις τόπος, ὁμοίως καὶ τὸ περιθώριον λεγόμενον· ταῦτα τὰ κενὰ καὶ ἄγραφα νὰ μὴ εἶναι οὔτε πολλὰ μεγάλα καὶ ἐκτεταμένα, οὔτε πολλὰ μικρὰ καὶ στενοχωρημένα.

ΣΚΒ'. Εἶναι λοιπὸν ἡ καλλιγραφία σχετικῶς καλὴ τέχνη, ἐπειδὴ καλλύνει τὰ διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἀναγνώσεως γραφόμενα σημεῖα· ἀλλ' ὅμως εἶναι πολλὰ χρήσιμος, ἐπειδὴ κινεῖ τὸν ἀναγνώστην νὰ διαβάξῃ μὲ περισσοτέραν τοῦ χαρὰν τὰ προκείμενα γράμματα· καὶ μᾶς ἐχάρισε διὰ τῆς καλῆς τυπογραφίας κάλλιστα κειμήλια, τὰ ὅποια στολιζοῦσι τὰς λαμπρὰς τῶν Εὐρωπαϊκῶν βιβλιοθήκας, καὶ προξενοῦσι τιμὴν εἰς τὸν τούτων τεχνίτην ἄνθρωπον.

Σημείωσις. Τὰ βιβλία τῶν προέμων μας ἀναγνώσκωμεν εἰς τὸ εἶδος τῆς γράφῃς, τὸ ὅποιον ἐφεύρηκεν ἡ καλλιγραφία τῶν νεωτέρων. Τῶν παλαιῶν κατεστάθηναι εἰς ἡμᾶς δύσανάγνωστα, ὡς γινέται φανερόν

ἀπὸ τὰ εἰς τὰς διφθίρας σωζόμενα παλαιὰ χειρόγραφα. Ἡ καλλιγραφία τῶν ἑλληνικῶν μας γραμμάτων ἀπαιτεῖ καὶ τὴν θέσιν τῶν τέκνων νὰ ἴσχυται προσφυῶς καὶ καλῶς, ὥστε καὶ ἐκ τῆς τούτων θέσεως νὰ ἐνδιεγείρται εἰς τοὺς ἀναγινώσκοντας εὐάρεστον αἰσθησιάν. Οἱ Ἄγγλοι ἐτύπωσαν πολλοὺς συγγραφεῖς μας καὶ μάλιστα τὸν Ὅμηρον μὲ καλοῖς τύποις· αἱ ἐκδόσεις τῶν δύο Γεφυρῶν εἶναι καλῶς τυπογραφήμεναι ὅχι ἐλγυτέρας παρὰ τὰς τοῦ ἡμετέρου Κοραΐ.

Β. Γένος.

Σύνθεσις.

Νομισματικὸν σπῆμα.

ΣΚΓ.

Πρὶν καλλιεργηθῶσι οἱ ἄνθρωποι, ἥλλαξαν ἡμετέβαλλον (καθὼς καὶ τῶρα ἀκόμη κάμνουν, τὰ ἀπολείπιστα ἔθνη, καὶ κατὰ περιστάσεις τινὰς καὶ αὐτὰ τὰ πολιτισμένα), φορτία, μὲ φορτία, ἢ γενικῶς πράγματα τίμια (ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ αἱ ὑπουργαί) μὲ τίμια πράγματα· ὀνομάζει δὲ τὴν πρᾶξιν ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης μεταβλητικὴν (Πολιτ. Α'). Ἀφ' οὗ δὲ ἐφεξῆς ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζονται ὡς γενικὰ συναλλαγματικά μετὰ τὰ μέταλλα, καὶ μάλιστα τὰ λεγόμενα εὐγενῆ, εἰδὼς δὲν μέταλλα ἀντ' ἄλλων πραγμάτων. Διὰ τὴν ἐλαφρύνησιν δὲ τὸ ἔργον τοῦτο, ἔκοπταν ἀρχύτερα τμήματα μετ' ἄλλων διάφορα τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ βάρος, τὰ ἐχάρασσαν μὲ ἐπίσημόν τι διὰ νὰ τὰ γνωρίζωσιν εὐκόλως, καὶ οὕτω τὰ ἐμεταχειρίζοντο εἰς τὰς συναλλαγὰς.

ΣΚΔ. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ τέχνη τοῦ νὰ χαράσσωσι μεγαλῆτερα ἢ μικρότερα μεταλλικὰ κομμάτια, παριστάνοντα θωρησμένην τινὰ τιμὴν, τὰ ὅποια νὰ μετρῶνται μόνον ἀντὶ νὰ ζυγίζωνται, διὰ νὰ ἐμποροῦν εὐκόλως νὰ δίδωσι καὶ νὰ λαμβάνωσι πᾶσαν κατὰ τὸ δεκαὺν ποσότητα ἀντὶ τιμῶν πραγμάτων. Ἡ τέχνη αὕτη εἶχε κατ' ἀρχὰς τὴν αἰσθηματικὴν

εὐαρέστησιν, ὅσῃ καὶ ἡ τοῦ κτίζειν καλύβας· ἀλλὰ πραγματοποιήσῃ τῆς τοῦ ἀνθρώπου καλλιτεργείας, ἐτελειοποιήσῃ καὶ αὕτη, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι πλαστικαὶ τέχναι.

ΣΚΕ'. Νομισματοκοπία λοιπὸν εἶναι τέχνη μορφόουσα οὕτω τὰ νομίσματα, ὥστε εἰκὼν καὶ ἐπιγραφή ἐνδιεγείρουν εὐαρέστησιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ. Καλύνει λοιπὸν αὕτη τὰ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἀξίαν εἰς ἀμοιβαίας συναλλαγὰς ἔχοντα νομίσματα, καὶ τὰ εἰς μνήμην ἀξιοτιμῆτου τινος προσώπου χαρασσόμενα, καὶ τὰ εἰς ἐνδειξιν τιμῆς ὑπὸ βασιλέων καὶ ἡγεμόνων εἰς ἄνδρας ἀξιολόγους βραβεύόμενα. Ἀλλὰ διὰ τὸν κύριον τοῦ νομίσματος σκοπὸν καὶ τὸ ἐκ τούτου προσδιοριζόμενον εἶδος, χάνει ἡ καλὴ τέχνη μέγα μέρος τῆς ἐλευθερίας τῆς εἰς τὸ νὰ παριστάνῃ, ὅπως θέλῃ, αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν.

ΣΚς'. Εἶναι λοιπὸν ἡ νομισματοκοπία ἀπὸ τὰς σχετικῶς καλῶς τέχνας· καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπερβῇ μέτρα τινα εἰς τὸ μέγεθος καὶ τὴν περίμετρον τῶν ἔργων τῆς, ἀλλὰ παριστάνει πάντοτε τὸ ἀρεστὸν εἰς μικρὰ μεγέθη· περιορίζεται δὲ ὅχι μόνον ὅταν τεχνουργῇ τὰ συναλλαγματικὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται καὶ κατ' ἐξοχὴν νομίσματα, ἀλλὰ καὶ ὅταν κατασκευάζῃ τὰ διὰ μνήμην γινόμενα, ἢ βραβεῖα διδόμενα, τὰ ὁποῖα πρὸς διαφορὰν ἐκείνων ὀνομάζονται ἐγκόλπια (ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους, **Medailles**)· διότι ἐὰν καὶ εἰς αὐτὰ, ἐπειδὴ δὲν χρησιμεύουν εἰς συναλλαγὰς, ἔχει πλειοτέραν ἐλευθερίαν παρὰ εἰς ἐκεῖνα, μ' ὅλον τοῦτο καὶ ταῦτα ἔχουν τὴν ἀρχήν των ἀπὸ τὰ κυρίως νομίσματα, καὶ δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰμὴ μετὰλλενα κομμάτια μὲ ἰδιαιτέραν σφραγίδα· καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ διαφέρουσιν

ἀπ' ἐκείνα πολὺ κατὰ τὸ σχῆμα, εἰάν δὲν μέλλουν νὰ χάσῃσι παντελῶς τὸν νομισματικὸν χαρακτῆρα τῶν.

ΣΚΖ'. Εἶναι δὲ ἡ νομισματοκοπία σύνθετος τέχνη· διότι πρῶτον εἰς σωματικὴν τινα μάζαν οἶδε μορφήν, τὸ εἶδος τοῦ νομίσματος ἐν γένει, καὶ ἐμπορεῖ νὰ στολίσῃ καὶ τὴν ἐπιφάνειάν της μὲ ἄλλα εἶδη, οἷον κεφαλὰς, ἢ ὀλόκληρα σώματα ἀνθρώπων ἢ ζώων, ἐπίσημα μὲ ἀλληγορικὰς μορφὰς κτλ. τὸ ὅποιον εἶναι ἐνδεχόμενον, ἐπειδὴ πολλὰ νομίσματα, καθὼς τὰ σημερινὰ τῶν Ὁθωμανῶν, δὲν ἐπιφέρουν τοιαῦτα μορφώματα· καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι πλαστικὴ τέχνη· δεύτερον, ἐπιγράφει εἰς τὸ νόμισμα σημεῖα τινα, λέξεις ἢ ἀριθμοὺς, τὰ ἅποια μέρος μὲν σημαίνουν τὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος, μέρος δὲ τὴν εἰκόνα, εἰάν ἔχουν, ἢ τὴν πολιτείαν, ἢ τὸν ἡγεμόνα τῆς πολιτείας, ὅπου κόπτεται τὸ νόμισμα· καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι τέχνη γραφικὴ. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ καλὸν νόμισμα πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὅλον καλῶς μεμορφωμένον, καὶ νὰ ἔχῃ καὶ τὴν εἰκόνα καλὴν, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν καλὴν· διὰ τοῦτο ἡ νομισματοκοπία εἶναι τέχνη πλαστικοκαλλιγραφικὴ, ἥγουν σύνθετος. Ἐάν καὶ ἔχῃσι καὶ ἄλλα τινα ἔργα εἰκόνας καὶ ἐπιγραφὰς ἡνωμένα, οἷον τρόπαια, ὀβελίσκοι, τάφοι, σκευή, ὅπλα κτλ. ἀλλ' ὅμως πούποτε δὲν ἐνόνονται τὸσον συχναῖς, καὶ τὸσον ἀναγκαίως καὶ τὸσον ἐσωτερικῶς, καθὼς εἰς τὰ νομίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλείοτερα μὲ ἐν κτύπημα λαμβάνουν καὶ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ἐπιγραφὴν.

Σημείωσις. Ὅτι δὲ ἡ νομισματοκοπία δὲν εἶναι ἐλευθέρη τέχνη, φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐφεξῆς ιστορίας. Ὅταν εἰς τὴν Γαλλίαν ἐκέπησαν τὰ πρῶτα νομίσματα μὲ τοῦ Ναπολέοντος τὴν εἰκόνα, μ' ὅλην τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τῶν, ἔξαιχωνεύθησαν, καὶ ἐκόπησαν κατ' ἄλλον τρόπον, ἐπειδὴ δὲν ἦσαν ἀρμόδια εἰς τὰς συναλλαγὰς τοῦ κοινωικοῦ βίου. Οἱ τραπεζίται ἱπαραπονήθησαν πρῶτοι, ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ Ναπολέοντος ἐπρόξενει βλάβην εἰς τὴν ἐμπορίαν, ἐπειδὴ ἐν τῷ σφράγισμα

πολλὰ ὑψηλὸν καὶ ἐξέχον ἢ τὸ δύσκολον καὶ ἄχρηστον εἰς τὸ ἀριθμεῖν, ἐκχειρίζειν, ἐμπερικλείειν εἰς βαλάντια κτλ. Ἐναγκάσθη λοιπὸν ἡ διαίεσις νὰ κόψῃ ἄλλο νόμισμα μὲ κεφαλὴν ἐπιπεδοτέραν, καὶ χροσιμὴν εἰς τὰς κοινὰς συναλλαγὰς. Οἱ παλαιοὶ νομισματοκόποι δὲν ἔδιδαν τόσον προσοχὴν εἰς τὴν κοπὴν τοῦ ὅλου νομίσματος, ὅσον εἰς τὸ χάραγμα τῶν εἰκόνων· εἰς ταῦτα φαίνονται κεφαλαὶ πολλὰ καλῶς σχηματισμένοι, καὶ μὲ πολλὴν αἰσθησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξέχουν κατ' ὑπερβολὴν, εἶναι φανερόν, ὅτι τὰ νομίσματα ἐκεῖνα δὲν ἦσαν τόσον εὐμεταχειρίστα εἰς τὴν κοινωτικὴν βίον, ὅσον τὰ σημερινά. Σημειώομεν δὲ προσέτι ἐνταῦθα ὅτι παρὰ τὴν τέχνην τῆς νομισματοκοπίας, εἶναι ἄλλη διάφορος ἡ νομισματικὴ καὶ λεγομένη ἐπιστήμη· αὕτη δὲν καταγίνεται εἰς κοπὴν νομισμάτων, ὡς ἐκεῖνη, ἀλλ' ἀνερευνᾷ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς τέχνης· διακρίνει καὶ γνωρίζει τὰ διαφορὰν ἐποχῶν νομίσματα, τὰ κράσι αἰσθηματικῶς καὶ μηχανικῶς, τὰ διατάττει εἰς διαφοροὺς συλλογὰς καὶ τάξεις, πορίζεται ἐξ αὐτῶν διαφοροὺς τεχνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς καὶ ἱστορικὰς ἀληθείας· ὁ δὲν γινώσκει κατὰ πόσον, ὅτι δὲν περιέχεται αὕτη εἰς τῶν καλῶν τεχνῶν τὴν ἐπικράτειαν, ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὴν φιλολογικὴν ἀρχαίολογίαν.

ΣΚΗ'.

Καθὼς ὀνομάζονται πλαστικαὶ τέχναι πληθυντικῶς οἱ διάφοροι κλῶνες τῆς πλαστικῆς τέχνης (ΠΕΗ'), οὕτως ὀνομάζονται αἱ αὐταὶ καὶ γραφικαί, ὅταν εἰς τὸ πρῶτον σχέδιον τῶν ἔργων τῶν μεταχειρίζονται ζωγραφικῶς τὴν σημειώσιν ἢ ἱχνογραφίαν (Γαλ. *arts du dessein*). Καὶ ἐπειδὴ ἀρχικῶς καὶ ἀμέσως ἀναφέρονται εἰς τὸ εἶδος τοῦ γόπου (ΡΟ'), διὰ τοῦτο εἶναι ἐπιτήδεια νὰ παριστάνωσι τὰ μόνιμα μέρη τῶν ἀντικειμένων· καὶ ὅταν δὲ παριστάνωσι τὰ μεταβλητὰ, ἐξ ἀνάγκης πρέπει καὶ ταῦτα τρόπον τινὰ νὰ τὰ σταθερόνωσι, καὶ νὰ τὰ παρίνωσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ τῶν μιμητικῶν τεχνῶν.

ΣΚΟ΄

Τὸ βασιλεῖον τῆς μιμητικῆς τέχνης ἐν γένει περιλαμβάνει ἄλλας τὰς καλὰς τέχνας, ὅσαι μεταχειρίζονται ὡς παραστατικὰ μέσα ἐμφαντικὰ κινήματα (ΡΕΗ΄). Ταῦτα δὲ τὰ κινήματα ἢ εἶναι μεταβολαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, αἱ ὁποῖαι φανερόνους φυσικῶς καὶ ἀπροαιρέτως τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν, ἢ εἶναι προαιρετικαί, διὰ τῶν ὁποίων τὸ σῶμα μεταβάλλει τὸν τόπον του. Καὶ τὰ δύο εἶδη τῶν κινήματων μεταχειρίζεται ἡ τέχνη, καὶ δι' αὐτῶν καὶ τῆς τούτων μὲ τὰς τονικὰς τέχνας ἐνώσεως διαιρεῖται εἰς διαφόρους μιμητικὰς τέχνας· διότι φύσει ὁ ἄνθρωπος διὰ κινήματων τινῶν σημαίνει χαρὰν, λύπην, ἀγάπην, μῖσος καὶ ἄλλα ἐπικρατοῦντα εἰς αὐτὸν πάθη· καὶ πάλιν μεταφέρεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον παλλαχῶς πρὸς ἐνδείξιν τινῶν διαθέσεών του. Ὅλα τὰ κινήματα ταῦτα τελειοποιεῖ ἡ τέχνη πρὸς αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν.

Α΄. Τάξις.

Ἀπολύτως καλὰὶ μιμητικαὶ τέχναι.

Α΄. Γένος.

Απλαῖ.

α. Εἶδος.

Μιμικῆ.

ΣΛ΄.

Οταν ἡ μιμητικὴ τέχνη (γενικώτερον ἐκλαμβανομένη) με-

ταχειρίζεται εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦντος τὰς τοῦ ἀνθρώπινου σώματος μεταβολάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι φυσικὴ καὶ ἀπροκίρετος ἔμφασις τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως, ὀνομάζεται κατ' ἐξοχὴν μιμική, ἢ μιμητικὴ ἢ μερικιώτερων. Τὸ εἶναι λοιπὸν ταύτης τῆς τέχνης ὑφίσταται εἰς ἐκφραστικὴν τινα, καὶ καθ' ἑαυτὴν εὐάρεστον κινήματων συναρμογὴν, διὰ τῆς ὁποίας βάλλεται τοῦ θεατοῦ ἡ φαντασία εἰς ἐλευθέραν τινα καὶ πρὸς τὸν νοῦν σύμφωνον παιδίαν, καὶ ἐπομένως εὐφραίνεται τὸ πνεῦμα του. Διὰ τοῦτο ἡ παθογνωμία, ἥτις εἶναι μέρος τῆς φυσιογνωμίας, δίδει εἰς τὴν μιμικὴν τὰς φυσικὰς τῆς βίσεως. Ἡ δὲ χειρονομία εἶναι κλὼν τῆς τέχνης ταύτης μερικιώτερος.

ΣΛΑ'. Καταγίνεται λοιπὸν αὐτὴ ἡ τέχνη εἰς τὰς κινήσεις τῶν μερῶν τοῦ σώματος, καὶ ὅχι τοῦ ὅλου. Τισθεῖται κινήσεις ὀνομάζονται εἰς τὴν γλῶσσαν μας σχήματα (Γερμανιστὶ, Geberden), οἷον γέλια, ἀνοιγμα τοῦ στόματος, κίνημα τῆς κεφαλῆς, ἔκτασις τῶν χειρῶν, συστολὴ καὶ σταύρωμα αὐτῶν, πλαγιασμοὶ τοῦ σώματος εἰς διάφορα μέρη κτλ. Τοῦ προσώπου τὰ σχήματα, μάλιστα τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς τοὺς ἀπαίους ζωγραφίζεται τρόπον τινὰ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, παριστάνουσιν αἰσθητότερα τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν. Ταῦτα ὅλα, μ' ὅλον ὅτι φυσικῶς παριστάνουσι διάφορα πάθη τοῦ ἀνθρώπου, ἐμπορεῖ νὰ τὰ μεταχειρισθῇ ἡ τέχνη, ὥστε νὰ κάμνῃ τὴν παράστασιν τῶν ἐντὸς μὲ τρόπον, ὅς τις διὰ τὴν ῥηθείσαν ἀνωτέρω παιδίαν τῆς φαντασίας συμφώνως μὲ τὸν νοῦν νὰ εὐφραίνῃ τοὺς θεατάς. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν καὶ εἰς ταῦτα εἶδος συνθέσεως τῶν σχημάτων εὐαρέστου· καὶ ἐπειδὴ πᾶν πάθος τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀντίστικον τὸ ἰδικόν του ἐξωτερικὸν κίνημα· διότι ἀναμφιβόλως ἄλλο εἶναι τὸ κίνημα τοῦ

θυμοῦ, ἄλλο τῆς χαρᾶς, καὶ ἄλλο ἄλλου· ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν, ὅτι ὁ μῖμος πρέπει νὰ ἐξεύρῃ τῶν παθῶν τὰ κινήματα, εἴτ' οὕτως νὰ εἶναι παθογνώμων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ χεῖρες ἐκτεινόμεναι καὶ συσπλεγόμεναι ἐμφαίνουσι πολλὰ ἐσωτερικὰ τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο μέρος τῆς μιμητικῆς τέχνης εἶναι ἡ λεγομένη χειρονομία ἢ χειροσοφία, καθὼς τὴν ἔλεγον οἱ παλαιοί.

ΣΑΒ'. Πρέπει δὲ νὰ διακρίνωμεν τὴν φυσικὴν καὶ ἀπροαίρετον μιμητικὴν ἀπὸ τὴν τεχνικὴν καὶ προαιρετικὴν, ὅτι τῆς δευτέρας ὁ τεχνίτης δὲν πρέπει νὰ γίνεται ὑπερβολικὸς τόσον, ὥστε εἰς τὴν παράστασιν τῶν ξένων παθῶν νὰ χάσῃ αὐτὸς τὸ λογικόν του· οἱ ἀληθῶς πάσχοντες, καὶ φυσικῶς κινούμενοι ἐμποροῦν νὰ καταντήσωσιν εἰς τοῦτο· ἀλλ' οὗτοι δὲν ὀνομάζονται οὐδὲ μῖμοι, οὐδὲ σκοπὸν ἔχουσι νὰ ἀρῶσιν, ἀλλὰ μόνον ἀναγκάζονται ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτὴν νὰ κάμωσι ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ κινήματα εἰς ἐξήγησιν τῆς ἐσωτερικῆς των καταστάσεως· οἱ τεχνῖται μῖμοι πρέπει νὰ φυλάττωσι τὰς φρένας των, ὥστε νὰ τελειώσωσι μέχρι τέλους τὴν ἀρχιζομένην παράστασιν, καὶ νὰ μὴ τὴν ἀφήσωσιν εἰς τὸ μέσον ἀπὸ ὑπερβολὴν παθήματος.

Σημειώσεις. Μετὰ τὴν λέξιν χειρονομία ἐξελάμβαναν οἱ παλαιοὶ ὅλην τὴν μιμητικὴν τέχνην· τὸν ὀνόμαζαν δὲ καὶ χειροσοφίαν, καὶ Λεβωνάξ τις Μιτυληναῖος χειρισέφους ὠνόμασε τοὺς τεχνίτας, καθὼς φαίνεται εἰς τὸν περὶ ὀρχήσεως τοῦ Λουκιανοῦ διάλογον. (Τομ. Ε'. Σελ. 161. ἐκδ. 2 Γερ.). Ὁ Ἀδριανὸς (Βιβ. Α'. κεφ. 18.) δηγίται ὅτι Τέλειος τις ἢ Τελέστης ὀρχηστροδιδάσκαλος ἐξεύρηκε πολλὰ σχήματα, « ἅκρως ταῖς χερσὶν· λεγόμενα δεικνυσούσαις. » Οἱ παλαιοὶ μῖμοι μετέβαιραν πολλὰκις ἀπὸ τοῦ τεχνικοῦ εἰς τὸ φυσικόν. Ὁ Γέλλιος δηγίται (L. 7. c. 5.), ὅτι ὁ ὑποκριτὴς Πῶλος θέλων νὰ παραστήσῃ τὴν λύπην τῆς Ἠλέκτρας εἰς τὴν Ἠλέστραν τοῦ Σοφοκλέους ἀντὶ νὰ ἐπάρῃ τὴν πλάστιγγὴν τοῦ Ὀρεστοῦ, τὴν ὅποιαν ἔπρεπε νὰ βαστάζῃ ὡς Ἠλέκτρα, ἔπρεπε τὴν ἀληθινὴν ἀπὸ τῶν τῶρον τοῦ υἱοῦ του, καὶ βαστάζων

αὐτὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς εἰς τὰς ἀγκάλας του, τῶν σφοδρῶς ἐκινήθη, ὥστ' ἐγίμισε τὸ πᾶν ὅχι ἀπὸ προσπονημένα δάκρυα, ἀλλ' ἀπὸ πραγματικά καὶ ἀληθινά. Τοιοῦτος πόθος χάνει τὴν αἰσθηματικὴν εὐαρεστίαν. Ἀλλ' οἱ παλαῖοι, καθὼς καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων, φαίνεται, ὅτι εὐπρέστου μὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς μιμήσεως, καθὼς βλέπομεν εἰς τὸν Ἀριστοτέλην (Ποιητ. ΚΖ, 2, 3 ἐκδ. δ'ὺν Γεφ.) περὶ Καλλιπιδου τινος. Καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους δὲ ὀλίγοι εἶναι οἱ Ἰφλάνδοι, οἱ Βρόκμανοι, οἱ Κῶχοι· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐαρεσται ἢ μίμησις τῶν, ὅταν ἔχη ὑπερβολὰς.

β'. Εἶδος.

Ὅρχηστικὴ.

ΣΛΓ'.

Ὅρχηστικὴ ἢ χορευτικὴ ὀνομάζεται ἡ μιμητικὴ τέχνη, ὅταν μεταχειρίζεται τὴν προαιρετικὴν κίνησιν ὅλου τοῦ σώματος εἰς παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστήσεως. Τὸ εἶναι λοιπὸν ταύτης τῆς τέχνης ὑφίσταται εἰς τοιοῦτον εἶδος τῆς τοῦ σώματος κινήσεως, ἥτις διὰ πανταδαπῶν γραμμῶν ἢ φορῶν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς συμμετρίας καὶ τοῦ ῥυθμοῦ παραλλασσομένων, ἀρέσκει καὶ εὐφραίνει τοὺς θεατάς. Διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ὄρχησις καὶ τὴν συνοδίαν τῆς μουσικῆς, μ' ὅλον ὅτι ἡ ὄρχηστικὴ δὲν εἶναι κοινῶς ἠνωμένη καὶ συνθεμένη μ' αὐτὴν εἰς τὸ νὰ παράγῃ κοινόν τι ἔργον.

ΣΛΔ'. Ἡ ὄρχησις εἶναι τεχνικὴ, μ' ὅλον ὅτι ἐπιστηρίζεται εἰς φυσικὰς βάσεις. Διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος πρὶν μάθῃ νὰ χορεύῃ, πρέπει πρῶτον νὰ μάθῃ νὰ περιπατῇ καὶ νὰ περιπατῇ στερεῶς καὶ ἀκλονήτως. Τὸ μέσον λοιπὸν, διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ τοιαύτη τοῦ σώματος κίνησις εἶναι οἱ πόδες, οἱ ὅποιοι ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσιν ὀρχήσεως ὄργανα· ἀλλὰ διὰ νὰ ἀρέσκῃ ἡ κίνησις τῆς ὀρχήσεως, πρέπει καὶ ὅλον τὸ κορμὸν νὰ τρέπεται τακτικῶς, καὶ μάλιστα οἱ βραχίονες,

οἱ πάντες βοηθοῦσι τὴν κίνησιν εἰς τὸ νὰ τηρῇται ἰσορροπία κατὰ τὴν στάσιν τοῦ σώματος.

ΣΔΕ. Ἡ ὄρχησις θεωρουμένη καθ' ἑαυτὴν εἶναι φυσικὴ ἔμφασις τῆς εὐφροσύνης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀναμφιβόλως ἐγεννήθη ἡ τέχνη· διότι ἡ δὲ εὐφροσύνης διεγειρομένη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αἰσθησις τῆς ζωῆς ἐμφανίζεται πάντοτε διὰ κινήματων τοῦ ὅλου σώματος, λέγω σκιρτημάτων, πηδήμάτων, καὶ ἄλλων τοιούτων ἀλλοιώσεων· ἀλλ' ἡ τέχνη λαβούσα ἐντεῦθεν τὰς ἀφορμὰς σκοπεῖ γενικῶς τὴν παράστασιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστήσεως διὰ παντοίων κινήσεων τοῦ ὅλου σώματος, διὰ νὰ φαίνεται ἡ ὄρχησις καλὸν ἀντικείμενον, καὶ εὐφροσύνης παραίτιον ὅχι μόνον εἰς τὸν ὄρχησιν, ἀλλὰ περισσότερον εἰς τὸν θεατὴν τῆς ὄρχήσεως· διὰ τοῦτο ὅχι μόνον τὰ μερικὰ κινήματα πρέπει νὰ γίνωνται καλῶς, ἀλλὰ καὶ συνόμα λαμβανόμενα νὰ συνιστῶσιν ἀρμονικόν τι ὅλον· αἱ θέσεις τοῦ σώματος, οἱ ὁρόμοι τοὺς ὁποίους κινεῖται, αἱ σχέσεις πρὸς τοὺς συγχορεύοντας ὅταν εἶναι πολλοί, πρέπει νὰ συνιστῶσι τοιοῦτον τι καλὸν καὶ εὐάρεστον σύμπλεγμα, ὥστε εἰς αὐτὸ νὰ παρατηρῇται καὶ παντοδαπότης καὶ ἐνότης, τὸ ὅποσον εἶναι ἡ κυριωτέρα ἰδιότης παντὸς καλοῦ ἔργου (PNΣ.).

ΣΔΣ. Ἡ ὄρχησις ἔχει ὁρόμον ποιητικόν, ὅχι κοινόν καὶ πεζόν. Καθὼς λοιπόν ἡ διαδοχὴ τῶν τόνων τοῦ ποιήματος γίνεται ἀναλόγως μὲ μουσικὸν τινα ῥυθμόν, οὕτω πρέπει νὰ γίνεται καὶ ἡ διαδοχὴ τῶν χορευτικῶν κινήματων· διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ὄρχησις καὶ τὴν συνοδίαν τῆς μουσικῆς, ἥτις βοηθεῖ καὶ τὴν ὄρχησιν, εὐφραίνει ἐνταυτῷ καὶ τὴν ψυχὴν. Ἐπειδὴ ὅμως πᾶσα μία τέχνη ἐνταῦθα ἀσχολεῖται κατ' ἰδίαν, καὶ ἡ ὄρχησις δὲν ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἐνταυτῷ καὶ

ὡς ἔργον τῆς μουσικῆς· διὰ τοῦτο ἡ ὀρχηστικὴ εἶναι ἀπλὴ καλὴ τέχνη.

Σημειώσεις. Ἡ σχοροβατική, καὶ ἡ ἀεροπνεῦστικὴ ἢ λεγομένη (Γερμανιστὶ Luftspringerey) δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν ὀρχηστικὴν. Διότι σκοποῦσιν αὗται τὴν ἐπίδωξιν σωματικῆς ῥωμαλαιοῦτος καὶ εὐκαμψίας· καὶ τὸ καλὸν εἰς αὐτάς ἢ δὲν παρατηρεῖται παντάπασι, ἢ γινέται παρὰ συμβεβηκός· κυρίως αὗται εἶναι ἐκτραχηλιστικαὶ τέχναι, καὶ ἡ χαρὰ, τὴν ὁποίαν δοκιμάζει ὁ θεατὴς, προέρχεται ἐκ τοῦ, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀπέφυγε τὸν κινδύνον τοῦ νὰ θρᾷσῃ τὴν κεφαλὴν του. Σημειούμεν δὲ ἐνταῦθα, ὅτι αἱ χεῖρες εἰς μὲν τὴν χειρονομίαν (ΣΛΑ') εἶναι ὅργανα τῆς κινήσεως τῶν μερῶν τοῦ σώματος· εἰς δὲ τὴν κίνησιν τοῦ ὅλου σώματος εἶναι βοηθητικά μόνον μέσα, καθὼς ἐμπορεῖ νὰ φανῇ εἰς τοὺς ταχέως περιπατοῦντας· τὴν παρατήρησιν ταύτην ἔκαμνεν εἰς τοὺς παλαιούς χρόνους ὁ Ἀριστοτελὴς εἰς τὸ περὶ ζῶων πορείας «οἱ θύοντες θάττον θύουσι παραπείοντες τὰς χεῖρας». Αἱ χεῖρες λοιπὸν ἔχουν καὶ τὴν ἰδίαν τὴν κίνησιν, καὶ γίνονται ἀξίολογον μέσον κινήσεως εἰς τὴν ὀρχησιν· ἀλλὰ καὶ ἡ καλὴ βάστασις τοῦ ὅλου σώματος, χωρὶς τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ γείνῃ καμμία καλὴ κίνησις, κρείσσεται ἀπὸ τὰς χεῖρας. Διὰ τοῦτο ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα Maintien (βάστασις τῶν χειρῶν) λέγει γενικῶς τὴν τοῦ σώματος βάστασιν. Βλέποντες δὲ τὴν ὀρχηστικὴν ἀπλὴν τέχνην (ΣΛΣ') ἐξαίρουμέν ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνόνονται ψαλτικὴ καὶ ὀρχησις, καὶ ὅτι ἡ μία παρίστανει διὰ τῶν, ἐμφανίζει ἡ ἄλλη διὰ κινήματων. Περὶ ταύτης τῆς συνθέτου ὀρχηστικῆς θέλομεν ὁμιλήσειν εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους. Σημειούμεν δὲ τελευταίον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ὀρχησις ἐσήμαινε τὴν μιμητὴν ἢ θεατρικὴν, καθὼς γίνεται φανερόν ἀπὸ τὸν περὶ Ὀρχήσεως διόλογον τοῦ Λουκιανοῦ. Οἱ Ἕλληνες, ἐξελάμβαναν πάντοτε σχεδὸν τὸν χορὸν, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ συμπόσια των, ὡς θεατρικὸν δράμα, τὸ ὁποῖον ἐπαριστάνετο ἀπὸ τεχνίτας ὀρχηστὰς πρὸς εὐφροσύνην τῶν θεωρῶν, ἐνῶ τὴν σήμερον εἰς τὰς συναναστrophὰς τὸν ἔχουσιν ὡς μέσον διαχύσεως καὶ εὐθυμίας μόνον τῶν χαρμενύτων προσώπων, ἐνῶ οἱ ἄλλοι τῆς συναναστrophῆς αἰσθάνονται ὀχληρίαν καὶ ἀκηδίαν, καὶ μεταχειρίζονται πολλάκις ἄλλα παιγνίδια πρὸς διασκέδασιν τῆς κακῆς ταύτης δαιμονος.

Β'. Γένος.

Σύνθετος.

Δραματική ἢ Ὑποκριτική.

ΣΛΖ'.

Μιμική καὶ ὀρχηστική ἐμποροῦν καὶ νὰ ἐνωθῶσι πρὸς πα-
ράστασιν τοῦ κατ' αἰσθῆσιν ἀρέσκοντος· ἐκ τῶν ὁποίων γεν-
νᾶται ἡ Ὑποκριτικὴ τέχνη. Τὸ εἶναι ταύτης τῆς τέχνης ὑφί-
σταται εἰς καλὴν ἀπολύτως καὶ εὐάρεστον παράστασιν ἀνθρω-
πίνων χαρακτήρων διὰ πράξεως. Κατὰ δὲ τοῦτο ὀνομάζεται
καὶ **δραματικὴ τέχνη**, ἡ ὁποία εἶναι πολλὰ ἐκτεταμένη
καὶ παντοῦρα περιλαμβάνουσα καὶ πολλῶν ἄλλων τεχνῶν
κλῶνας. Διὰ τοῦτο εἶναι δύσκολος ὁ ἀποδοθῆ εὐκρινὴς ταύ-
της ιδέα· χαρατῆρα κύριον ἔχει τὴν μέμψιν, εἰδικώτερον δὲ,
ὅτι εἰς αὐτὴν παριστάνονται πρόσωπα πράττοντα ἢ ὀρῶν-
τα, καὶ χαρακτηρίζοντα τὸ ἥθος καὶ τὸ φρόνημα διαφόρων
ἀνθρώπων· ἀλλ' ἡ πράξις πρέπει νὰ εἶναι ζῶσαστις, ἥγουν
ἀνθρώπου μὲ ἐσωτερικὰ πάθη καὶ κλίσεις, καὶ ὅχι μηχανική.
νὰ ἀρέσκη καθ' ἑαυτὴν, ἥγουν ἀσχέτως ἀπ' ἄλλους σκοποῦς,
οἱ ὅποιοι ἐμποροῦν νὰ ἐπιτυχηθῶσι δι' αὐτῆς (διόρθωσις, φέρ-
ειπεῖν, τῶν ἡθῶν)· νὰ δεικνύῃ ἔργα ἀνθρώπινα, εἰς τὰ
ὅποια ἐμφαίνονται οἱ χαρακτῆρες καὶ τὰ ἥθητων.

ΣΛΗ'. Ἡ παριστανομένη πράξις πρέπει νὰ ἔχῃ συνερ-
γούντα πολλὰ πρόσωπα, ἀλλ' ὅλα νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς σκο-
πὸν ἓνα· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ, ἰδιότης παντὸς
καλοῦ ἔργου (PNΖ'). Ὁ δὲ εἰς τόπος, καὶ εἰς χρόνος, τοὺς
ὁποίους ζητοῦν πολλοὶ εἰς τὸν μῦθον τῆς πράξεως, δὲν εἶναι
ἀναγκαῖα τοῦ καλοῦ δράματος ἴδια· διότι ἡ φαντασία δύνάται
νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ μεταξὺ τοπικὰ καὶ χρονικὰ διαστήματα,

καὶ νὰ ἐνώσῃ εἰς ἓν ὅλον τοὺς χωρισμένους τόπους καὶ τοὺς χωρισμένους χρόνους· ἤθελεν εἶσθαι λοιπὸν περιορισμὸς περὶ τὸς εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην, εἰς παρὰ τὸ ἐν τῆς πράξεως, ἀπητοῦντο ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ ἐν τὸ τόπου καὶ τὸ ἐν τοῦ χρόνου. Εἰ μὲν ἡ πράξις ἔχει τραγικὸν χαρακτῆρα (Ψ), τὸ δράμα εἶναι τραγωδία, καὶ ἡ παράστασις τραγική· εἰ δὲ κωμικὸν (ΡΕ), τὸ δράμα εἶναι κωμωδία, καὶ ἡ παράστασις κωμική κτλ.

ΣΛΘ'. Ἡ παράστασις ἐμπορεῖ νὰ γείνη πρῶτον διὰ σχημάτων καὶ τοπικῆς μεταβολῆς χωρὶς τὸν προφορικὸν λόγον· καὶ ὁνομάζεται παντομίμα, ἡ δισατρική ὁρχησις· ἡ μιμητικὴ ἐδῶ κἀποτε πλησιάζει εἰς τὴν ὁρχησιν διὰ τῆς τοπικῆς μεταβολῆς, ἢ γίνεται ὁρχησις, καθὼς εἰς τῶν παλαιῶν τὸς πολεμικὰς ἢ ἐνόπλους ὁρχήσεις, καὶ εἰς τὰ λεγόμενα βαλλέτα τῶν νεωτέρων· ἡ ὁρχηστικὴ τότε συνημμένη μὲ τὴν μιμητικὴν λαμβάνει μεγαλητέραν ἀξίαν, καὶ γίνεται δραματικὴ τέχνη· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῇ καὶ ὑψηλοτέρα ὁρχησις πρὸς διαφορὰν τῆς ἀπλῆς, ἥτις ὡς μὴ παριστάνουσα πράξιν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κατωτέρα.

ΣΜ'. Ἐμπορεῖ θεύτερον νὰ παραλάβῃ συνεργὸν τὸν προφορικὸν λόγον· ἤσαν ὁ ὑποκριτὴς νὰ πράττῃ διὰ λόγου· τότε ἡ τοπικὴ μεταβολὴ πρέπει νὰ ἔχῃ ἡσυχον καὶ σταθερὸν χαρακτῆρα· διότι νὰ ἐμιλῇ τις καὶ νὰ χορεύῃ (μάλιστα πολὺ καὶ μεγάλα) εἶναι τρόπον τινα φυσικῶς ἀσυμβίβαστα πράγματα. Ἀλλ' ἡ δραματικὴ τέχνη πρέπει νὰ ἐνωθῇ μὲ τὴν ποιητικὴν διὰ νὰ κάμνωσι τὸ καλὸν ἔργον κοινῶς, καὶ νὰ μὴ μεταβληθῇ ἡ σκηνὴ εἰς συναναστροφῆς καὶ κοινῶν συναλλαγμάτων τόπον. Ἡ ὑποκριτικὴ τότε λαμβάνει ἀπὸ τῆς ποιητικῆς τὰς χεῖρας τὸ παριστανόμενον, τὸ ὅποιον, καθὸ μὲν

ἐποιήθη, εἶναι ἔργον τῆς ποιητικῆς, καθὼς δὲ παριστάνεται, ἔργον τῆς ὑποκριτικῆς. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται ποιητικοδραματική τέχνη· ἡ δευτέρα, μιμητικοδραματική, ὅπως λέγεται καὶ σκηνηκὴ, καὶ δικαίως ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κατ' ἐξοχὴν δραματική· ἐκείνη δὲ, δραματικὴ ποίησις, ἢ δραματοποιΐα.

ΣΜΑ'. Ὅταν ὁ δραματικὸς τεχνίτης ὁμιλῇ ἀπλῶς εἰς τὴν παράστασίν του, εἶναι ἀνάγκη μετὰ τῶν κανόνων τῆς μιμικῆς νὰ φυλάττῃ καὶ τοὺς τῆς ἀπαγγελίας (ΡΠΘ'). Ἡ δραματικὴ τέχνη φαίνεται τότε λεκτικὴ ἢ ἀπαγγελτικὴ ὑποκρισις. Ἐὰν δὲ παριστάνῃ ψαλλῶν, ἡ τέχνη ὀνομάζεται αὐτὴ μὲν μελοδραματικὴ, τὸ δὲ ἔργον τῆς μελοδραμα· ἡ ἔννοσις αὐτὴ δίδει εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην ὑπεράτην ἀξίαν τῆς αισθηματικῆς εὐαρεστησεως· πρέπει ὅμως νὰ νικῇσιν μεγίστας δυσκολίας, ὥστε νὰ φυλάττεται πάσης μίαν τέχνης τὸ ἴδιον, καὶ νὰ μὴ ὑψόνεται ἡ μία μετὰ τὴν ταπεινώσει τῆς ἄλλης. Διὰ ταύτην τὴν ἀξίαν ὀνομάζεται τὸ ἔργον ταύτης τῆς συνθέτου τέχνης κατ' ἐξοχὴν ἔργον (ἰταλ. Opera).

ΣΜΒ'. Καθ' ὅποιονδήποτε ἀπὸ τοὺς εἰρημένους τρόπους ἂν γένηται ἡ παράστασις, εἶναι φανερωτάτον, ὅτι ἡ υποκριτικὴ τέχνη εἶναι σύνθετος. Διότι διὰ νὰ παρασταθῶσιν ἀνθρωπῖνοι χαρακτῆρες μετὰ ζωντανῶς τρόπον τινα πράξεις, δεῖν εἶναι πρὸς τοῦτο ἰκανὴ μόνον ἡ μιμητικὴ, ἐπειδὴ εἰς αὐτὴν μόνον ἐσωτερικὰ ἐνέργεια ἀναφαίνεται· ἀλλ' ἐδῶ εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἐνέργεια πρὸς τὰ ἔξω μεταβαίνουσα, ἥγουν πράξεις κατὰ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως (Κρηπ. ΝΓ'). καὶ ἐπομένως ἀπαιτεῖται ἐξ ἀνάγκης τοπικὴ μεταβολὴ τοῦ παριστάνοντος τεχνίτου. Διὰ τοῦτο ἐνόνονται εἰς αὐτὴν τὰ δύο κυριώτερα εἶδη τῆς κινήσεως, τὰ ὅποια ἐδιακρίναμεν ἀνωτέρω (ΣΚΘ').

εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀποτελεῖν ἠνωμένα τὴν ὑποκριτικὴν τέχνην, ὅλον τε ἀρμονικὸν καὶ σύμφωνον, καὶ μεγάλης τέρψεως παραίτιον εἰς τὸν θεωροῦντα.

Σημείωσις. Δράμα καὶ πᾶνμα κατὰ λέξιν εἶναι ταυτοσημαντα· ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (Ποιητ. Δ', 3, ἐκδ. δ'ὺν Γαρ.), ὅτι τὸ ὁ ρ ᾱ ν εἶναι λέξις ὠρικὴ καὶ εἶναι πιθανόν, ὅτι πρῶτοι οἱ ὠρικοὶ ἐφεύρηκαν τὴν δραματικὴν τέχνην· ἔπειτα ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἢ λέξις ὁ ρ ᾱ μα σημαίνει ποίημα ἐπὶ σκηνῆς παριστανόμενον· καὶ οἱ μὲν ποιηταὶ τούτων ἐνομάζονται δραματοποιοί, οἱ δὲ ὑποκριταί, δραματικοί· ὡσαύτως ἡ τέχνη τῶν μὲν πρῶτων λέγεται δραματοποιεῖα, τῶν δὲ δευτέρων, δραματική. Σημειοῦμεν δὲ ἐνταῦθα περὶ τῶν ἀπὸ πολλοῦ ἀνστηρῶς ἀπαιτουμένων τῶν ἐνοτήτων πράξεως, καὶ τόπου, καὶ χρόνου (ΣΑΗ'), ὅτι τὸ μὲν πρῶτον αἰτεῖται δεκαίως· τὰ δὲ ὅσα δεύτερα περικλείουσιν εἰς στενὰ ὅρια τὴν τέχνην. Ἡ φαντασία διὰ τῆς ἐλλαγῆς τῶν σκηνῶν μετατρέχεται καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καὶ ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον. Πολλοὶ μεγάλοι δραματοποιοὶ καὶ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν ἐφυλάξαν ταύτας τὰς ἐνότητας. Αἱ Εὐμενίδες τοῦ Αἰσχύλου, φέρ' εἰπεῖν, ἀρχονται μὲν εἰς τοὺς Διελφούς, λαμβάνουσιν δὲ τέλος εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἡ μεταλλαγὴ τῆς σκηνῆς μετέδρατε τὸν θεωρὸν ἀπὸ τὸν ἓνα τόπον εἰς τὸν ἄλλον, καὶ μεταξὺ τῶν ὅσων κυρωτέρων μερῶν τῆς πράξεως ἐξελαμβάνει ἡ φαντασία ὡς παρελθόντα ἱκανὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὅποιον ἤρχετο ἡ Ὀρέστης ἀπὸ Δελφῶν εἰς Ἀθήνας. Τοιαῦται διαφοραὶ τόπου καὶ χρόνου εὐρίσκονται καὶ εἰς πολλὰς κωμωδίας τοῦ Ἀριστοφάνους, εἰς τοὺς Ἰππείδης, εἰς τὴν Βέρηνην, εἰς τοὺς Βατράχους κτλ. Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ φυλάττεται μέτρον, καὶ ὅτι ὁ Σακισπῆρος, καὶ ἄλλοι δραματοποιοὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐξέπεισαν κατὰ τοῦτο εἰς τὴν ὑπερβολὴν, εἶναι ἀναμφιβόλον. Εἶναι δίκαιον καὶ εὐδὸν νὰ μὴ γίνωνται ταχίστα αἱ ἀπὸ τόπου καὶ χρόνου μεταπηδήσεις εἰς τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ δράματος· ἀλλ' ὅταν παύῃ τὸ μέρος, καὶ γίνῃται κάποια διακοπὴ, τότε ἂν φαίνεται τόπος ἄλλος καὶ χρόνος ἄλλος, ἢ φαντασίᾳ δέχεται εὐμένως τὰς μεταβολὰς.

Β'. Τάξις.

Σχετικὸς καὶ ἀμνηστικαὶ τέχναι.

Α'. Γένος.

Ἀπλαῖ.

α'. Εἶδος.

Παλαιστική.

ΣΜΒ.

Παλαιστικὴ τέχνη ὀνομάζεται, διὰ τῆς ὁποίας αἱ εἰς τὸ ἀγωνίζεσθαι κινήσεις γίνονται οὕτως, ὥστε εὐφραίνουσι τὴν ψυχὴν, διὰ τοῦ εἶδους τῶν. Ὁ ἀγὼν λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ κρίνῃ καλὸς, εἴαν εἶναι μιμικὸς (ΣΔ), ἥγουν εἴαν ὁὐκ εἶναι μάχη περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, ἀλλὰ παράστασις τοιαύτη, ὥστε αἱ κινήσεις τῶν ἀγωνιζομένων νὰ φαίνωνται φιλὸν μιμήσεως παῖ-
γνιον, μὲν ὅλον ὅτι ἡ τέχνη εἶναι προσδεδεμένη εἰς τὸν προσ-
διορισμὸν τούτων τῶν κινήσεων διὰ τοῦ ἀρχικοῦ τῆς πάλης σκοποῦ, ἥγουν νὰ προσβάλλῃ τὸν παλαιόντα καὶ νὰ φυλάττε-
ται τὰς προσβολὰς του.

ΣΜΓ'. Διὰ νὰ εἶναι καλὴ καὶ εὐάρεστος ἡ τέχνη αὕτη, ἀπαιτοῦνται οὕτω τὰ ἐφεξῆς· πρῶτον νὰ ἐλλείπῃ ἀπὸ αὐτὴν πᾶν εἶδος μάχης, ἡ ὁποία στενοχωρεῖ κατ' ὑπερβολὴν τὸ σῶμα, καὶ λυπεῖ τὸν θεωρὸν· τοιαύτη εἶναι ἡ τῶν ἀγωνιζομένων ἀμει-
σος συμπλοκή, ἡ ὁποία καὶ τοὺς προσπαλαιοῦς στενοχωρεῖ, οὐδὲ τοὺς συγχωρεῖ νὰ κάμωσι διαφόρους εὐαρέστους κινήσεις· αἱ μακρὰς δὲ λοιπὸν γινόμεναι διὰ ξίφους ἢ ραβδίων, ἢ ἄλλων ὀργάνων προσβολαί, ἐπειδὴ ἐπιδέχονται παντοίους σχηματι-
σμοὺς εἰς τὰ κινήματα τῶν ἀγωνιζομένων, ἐπιδέχονται καὶ κάλλος, καὶ προξενοῦν εἰς τοὺς θεωροὺς εὐαρέστησιν.

ΣΜΔ'. Δεύτερον, νὰ ἐλλείπουν ἀπὸ αὐτὴν ὅλα τῆς μά-

χης τὰ εἶδη, τὰ ὅποια φαίνονται βίαια καὶ ἐπικίνδυνα εἰς τὴν ζωὴν· ταιαῦται εἶναι αἱ γινόμεναι διὰ πυρρῶδων ὀργάνων, τῶν ὁποίων τὴν βίαν ἀναγγέλλει καὶ μόνητων ἡ ἐκπυρσοκρότησις. Αἱ θηριομαχίαι τῶν παλαιῶν, καὶ τῶν νεωτέρων ἕως πρότερον ἐνιαυτῶν, καὶ θανατηραὶ ξιφομαχίαι οὐδ' ἀξίζουσιν τὸ ὄνομα τῆς καλῆς τέχνης, ὡς βαρβαρότητος καὶ ἀπανθρωπίας ἀποτρόπαια γεννήματα.

Σημείωσις. Αἱ παλαιαὶ ἦσαν εἰς τοὺς προγόνους μας (τὲ ἐσωτερικῶς φιλοκαλύτατον ἔθνος, τὸ ὁποῖον ὑπερβῆναι πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τοῦ καλοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου, ἐάν ἔζη πολιτικῶς ἕως τῶρα ἡδέλαμεν ἔχειν καλὰ, τὰ ἑποῖα οὐδ' ὑπερβύθησαν ἴσως οἱ νεώτεροι) ἦσαν αἰσθηματικῆς εὐαιρεσιότητος ἀντακείμενα, καὶ ἐσυγκαταριθμοῦντο μὲ τοὺς γυμναστικούς ἀγῶνας, οἱ ὅποιοι ἐπανηγυρίζοντο μεγαλοπρεπῶς εἰς διωρισμένους τόπους καὶ διωρισμένους χρόνους ἀπ' ὅλα τὰ ἑλληνικὰ ἔθνη. Τὰς περίελαβαν δὲ εἰς τὸ ὄνομα ἑρχηστικῆν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν Ὅμηρον γίνεται φανερόν (Ἰλιάδ. Π'. 517.), ὅπου εἰς Ἡρώς ὄνομαζοι τὸν ἄλλον Ὀρχηστῆν, καὶ ἀπὸ τῶν περὶ ἑρχήσεως διάλογον τοῦ Λουκιανοῦ. Ἐπρόσεχαν δὲ πολὺ οἱ Ἕλληνες νὰ μὴ βλαφθῇ τίποτε πάντῃ ἀπὸ τοὺς παλαιότες, καθὼς γίνεται φανερόν ἐκ τῆς ἐφεξῆς ῥήσεως τοῦ Πλουτάρχου (Πολιτ. παραγγέλ. σελ. 282). «Τῶν ἐν ταῖς «παλαιότραις διαμαχομένων ἐπισφαίροις περιζέουσι τὰς χεῖρας, ὅπως «εἰς ἀνέκαστον ἢ ἀμιλλα μηδὲν ἐκπέπτῃ, μαλακῇ ἔχουσα τὴν πληγὰν «καὶ ἄλυτον.»

β'. Εἶδος.

Ἰππικὴ.

ΣΜΕ'.

Εἰς τὸ ἰππεύειν κινήσεις γίνονται οὕτω διὰ τῆς τέχνης, ὥστε νὰ εὐφραίνουσιν τῆς ψυχῆν μὲ τὸ εἶδος τῶν, ἡ μιμητικὴ τέχνη ὀνομάζεται ἰππικὴ. Τὸ ἰππεύειν λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ κριθῇ καλόν, ἐάν εἶναι ὀρχηστικόν (ΣΛΓ'), ἥγουν ἐάν φαίνεται τρόπον τινὰ ὡς ὀρχησις, ὥστε ἡ τοπικὴ μεταβολὴ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος διὰ τοῦ ζωϊκοῦ νὰ παριστάνεται ὡς φανέρωσις ἐξυψωμένης αἰσθησεως τῆς ζωῆς, μὴ ὅλον ὅτι ἡ

κίνησις αὐτὴ διὰ τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μὲ τὸ ζῶον συνάφειαν δὲν εἶναι ἐλευθέρα, ὅσον εἰς τὴν ὄρχησιν, καὶ ἐπομένως εἶναι κατὰ τοῦτο περιορισμένη ἡ τέχνη.

ΣΜΣ'. Διὰ τὴν γένη δὲ καλὴ ἵππασία, ἀπαιτοῦνται ἀναγκαιῶς τρία τὰ ἐφεξῆς. Πρῶτον, τὸ ζῶον, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει εἰς ἐκτέλεσιν τῆς τέχνης, νὰ εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, καλὸν καὶ ὠραῖον ζῶον, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον δὲν δύνανται ν' ἀρέσωσιν αἱ κινήσεις του. Ἡ ἵππικὴ λοιπὸν μεταχειρίζεται μόνον τὸν εὐγενὲς ἵππον, ὅς τις διὰ τὸ εἶδος, μέγεθος, δύναμιν, εὐλιγυστίαν καὶ σχέσιν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, φαίνεται ὅτι ἐπίτηδες ἐθιωρίσθη ἀπὸ τὴν φύσιν διὰ ταύτην τὴν χρῆσιν διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀγαλματοποιῶν εἰς παράστασιν ἀνθρώπου ἐπὶ ζῶον καθημένου ἄλλο ζῶον δὲν μεταχειρίζεται, εἰ μὴ τὸν ἵππον.

ΣΜΖ'. Δεύτερον, νὰ κάθεται στεγρῶς ὁ ἐπιβάτης εἰς τὸν ἵππον εἰς τρόπον, ὥστε αὐτὸς καὶ τὸ ζῶον νὰ φαίνεται ἓν κενταυροειδὲς σύμφυτον πρᾶγμα. Ἐκ δὲ τούτου φαίνεται, ὅτι ἡ λεγομένη Ἀγγλικὴ ἵππασία, ὅπου οἱ ἐπιβάται στέκουν ὀρθοὶ ἢ καὶ χορεύουν ἐπὶ τοῦ ζώου, δὲν εἶναι ἵππικὴ.

ΣΜΗ'. Τρίτον, νὰ ἀποφεύγῃ πᾶν ὅτι δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἰδέαν τῆς καλῆς ἵππασίας εἰς τὴν τοῦ ταξειδίου ἢ δυσκόλου καὶ βαρείας μεταβάσεως τοῦ ἵππέως. Διὰ τοῦτο καὶ εὐταῦθα, καθὼς καὶ εἰς τὴν ὄρχησιν, πρέπει νὰ εἶναι διάφοροι παραλλαγαί, ἥγουν παντοδαπότης εἰς τὴν κίνησιν, ἐπειδὴ ἡ ὁμοιομορφία τῆς, ὅχι μόνον διαμάχεται εἰς ἓν ἀπὸ τὰ οὐσιώδη ἀπαιτήματα τῆς καλῆς τέχνης (ΠΝΣ'), ἀλλὰ οἶδει καὶ εἰς τὴν κίνησιν τὸ φαινόμενον τοῦ κόπου καὶ τῆς στενοχωρίας. Διὰ τοῦτο ἀποκλείονται ἀπὸ τὴν ἵππικὴν αἱ ἵππαστικάί ἀμιλλαι ἢ ὁρόμοι, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ὅχι ἡ εὐαρέστησις, ἀλλὰ τῆς ταχύτητος τοῦ ἵππου ἐπίδειξις· οὗτοι δὲ ἐμ-

πορεῦν τόσον δικαίως νὰ συγκатаριθμηθῶσιν εἰς τὴν ἵππικὴν, ὅσον οἱ πεζικοὶ δρόμοι εἰς τὴν ὄρχησιν. Ἡ δὲ Ἀγγλικὴ ἵπ-
πασία (ΣΜΖ') ἔχει πρὸς τὴν ἵππικὴν τὸν αὐτὸν λόγον, τὸν
ὁποῖον ἔχουν ἡ σχοινοβατικὴ καὶ ἡ ἀεροπιδυτικὴ πρὸς τὴν
ὄρχησιν (ΣΛΖ', Σημ.).

ΣΜΘ'. Ἡ ἵππικὴ εἶναι σχετικῶς καλὴ τέχνη, ἐπειδὴ
σκοπὸν ἔχει τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μεταφορὰν τοῦ ἵππεύον-
τος· εἰς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν προστίθεται δεύτερος σκοπὸς
τὸ κάλλος, τὸ ὁποῖον ὅταν τὸ προσλάβῃ διὰ τῆς τέχνης,
προξενεῖ αἰσθηματικὴν εὐαρέστησιν.

Β'. Γένος. **Σύνθετοι.**

Ἰππικός ἀγών.

ΣΝ'.

Ε' ἂν ἡ παλαιστικὴ συναφθῇ μὲ τὴν ἵππικὴν, ἡ μιμητικὴ
τέχνη γίνεται ἵππικός ἀγών. Ἐμπορεῖ δηλονότι ἡ ἵπ-
πικὴ νὰ γείνη ἢ ὡς παράστασις πάλης, ἢ ὡς πολεμικὴ ἐφ'
ἵππων ὄρχησις, καὶ οὕτω νὰ προξενήσῃ αἰσθηματικὴν εὐαρέ-
στησιν. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ φαίνεται σπουδαῖος καὶ ἀλη-
θινὸς ἀγών, ἀλλὰ μόνον ἐνοπλος παιδιὰ, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον
τρόπον ἀντιμάχεται εἰς τοῦ ἀρεστοῦ τὴν ἰδέαν.

Σημείωσις. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσι γέννημα-
τα τῶν χρόνων, ὅποτε ἐπεκράτου τὰ τῶν ἵππων τάγματα εἰς τὴν Εὐρώ-
πῃ· διὰ τοῦτο ὁμοῦ μὲ τοὺς ἵππους ἀφανίσθη μέγα μέρος καὶ τούτων.
Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος φαίνονται οἱ ἵπποδρομικοὶ οὗτοι ἀγῶνες
χρήσιμοι μεταξὺ τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες τοὺς ἐνομάζουν Ζερρίτ.
διότι ἐν τρέχουσιν ἔριπποι πολλοὶ κυνηγῶσιν εἰς τὸν ἄλλον, καὶ βαλ-
λονται μὲ λογχάρια τινα, τὰ ὅπερ ἐνομάζουν Ζερρίτια, ὅθεν ἐκβῆκε καὶ
ὄλου τοῦ ἵππου ἀγῶνος τὸ ὄνομα.

ΣΝΑ'.

Αἱ μιμητικαὶ τέχναι ὀνομάζονται καὶ παραστατικαί, ἐπειδὴ, ἐνῷ ἐκτελοῦνται, παριστάνεται ὁ τεχνίτης ὡς τεχνικὸν ἔργον εἰς τὰ ὁμμάτια τῶν θεωρῶν· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκληφθῇ μερικώτερον ὁ ὅρος· διότι καθολικώτερον ὅλαι αἱ καλὰ τέχναι εἶναι παραστατικαί, ἐπειδὴ παριστάνουν εἰς τοὺς θεωροὺς εὐάρεστόν τι ἀντικείμενον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ παραστατικά τῶν μιμητικῶν τεχνῶν μέσα στρέφονται εἰς τὸν χρόνον καὶ εἰς τὸν τόπον (PEZ')· διὰ τοῦτο συγγενεύουσιν αἱ τέχναι αὗται ἀφ' ἑνὸς μὲν μέρους μὲ τὰς τονικάς, ἀπ' ἄλλου δὲ μὲ τὰς πλαστικάς τέχνας· καὶ ἔμπορουν συναπτόμεναι μὲ τὰς συγγενεῖς τῶν νὰ κάμωσι βαθυτέρους καὶ ἰσχυροτέρους τύπους εἰς τῶν θεωρῶν τὰς ψυχάς.

ΣΝΒ'. Αἱ μιμητικαὶ τέχναι ἔμπορουν καὶ μὲ γενικὸν ὄνομα νὰ ὀνομασθῶσι Θεατρικαί· διότι ὅλαι ἀπαιτοῦν θεωροὺς, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εὐφρανθῶσιν αἱ ψυχαὶ μὲ καλὴν παιδίαν τεχνικῶν κινήσεων. Διὰ τοῦτο κοινὸν ἀπασῶν παραστατικῶν μέσον εἶναι ἡ κίνησις. Κίνησις δὲ εἶναι τι διαδοχικὸν καὶ χρονικόν, καὶ ἐνταυτῷ ἐκτεταμένον καὶ τοπικόν· καὶ ἐκ τούτου γεννᾶται ἡ συγγενειά τῶν καὶ μὲ τὰς τονικάς καὶ μὲ τὰς πλαστικάς τέχνας, μὲ τὰς ὁποίας συνάπτονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον.

ΣΝΓ'. Ὑπὲρ πάσας δὲ τὰ ἄλλας ἀγαπᾷ τὴν σύναψιν ταύτην ἡ δραματικὴ τέχνη (ΣΛΖ), ἥτις εἶναι κατ' ἐξοχὴν Θεατρικὴ, ἐπειδὴ εἰς τὰς παραστάσεις της ἔμπορουν νὰ ἐνωθῶσιν ὅλαι σχεδὸν αἱ τέχναι διὰ νὰ ἐνεργήσωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστήσεως. Διὰ τοῦτο ἡ τέχνη αὕτη ἔμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ τὸ ἀξιολογώτατον μέσον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἔθνων· καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ποιό-

τητα τῶν δραμάτων ἑνὸς ἔθνους, καὶ ἀπὸ τῶν βαθμῶν τῆς τελειότητος τῶν ἐμπορεῖ τρόπον τινὰ νὰ συμπερανθῇ ἡ κατάστασις τοῦ πολιτισμοῦ του.

ΣΝΔ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει πάλιν νὰ ἐκλάβωμεν τὴν δραματικὴν τέχνην πρῶτην ἀπὸ ὅλας· διότι πᾶσα μία ἔχει τὰ προτερήματά της· καὶ οὔτε ἡ ποιητικὴ δύναται νὰ κάμῃ τὰ ἔργα τῆς μουσικῆς, οὔτε αὐτὴ τὰ ἐκείνης, οὔτε καὶ αἱ δύο τὰ τῆς δραματικῆς· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐννοεῖται καὶ περὶ πάσης ἄλλης. Ἀλλ' ἡ δραματικὴ λαμβάνει μέγα μέρος τῆς ἐνεργείας της ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τῶν ἄλλων, λέγω μουσικῆς, ποιητικῆς, ζωγραφικῆς, καὶ αὐτῆς τῆς τεκτονικῆς· ὥστε, ἐὰν θελήσωμεν νὰ τῆς ἐπάρωμεν τὰ ξένα πτερὰ, μὲ τὰ ὅποια στολιζέται, θέλει μείνειν αὐτὴ ἱκανῶς φαλακρὰ καὶ ἄκοσμος. Ἀς ἀφήσωμεν λοιπὸν εἰς πᾶσαν καλὴν τέχνην τὰ ἰδιά της καλὰ, καὶ ἅς μὴ ζητῶμεν νὰ ταπεινώσωμεν καμμίαν, ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ τὰ ἐκτελέσῃ ὅλα. Φανερόνεται δὲ προσέτι διὰ τοιούτων φατριαστικῶν κρίσεων ἡ ἄγνοια τῶν κρινόντων, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἄδικος ὁ λόγος· οὐτίνος τὴν γνῶσιν ἀφῆρηταί τις, τούτου καὶ κατηγορεῖ προχειρότατα.

Σ η μ ῑ ω σ ι ς. Ἡ δραματικὴ τελειότης εἶναι μέτρον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἔθνων, ὅχι μόνον κατὰ τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν, ἀλλὰ τὸ περιεσσότερον κατὰ τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασίν των. Διότι κανεὶς δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι τὰ δράματα δὲν μορφώνουσι μόνον τὴν αἴσθησιν τῶν ἔθνων, ἀλλ' ἔχουσι μεγάλην ῥοπὴν καὶ εἰς τὸν νοῦν καὶ εἰς τὰ ἠθικὰ· καὶ ἔτι ἐκ τῶν δραμάτων, τὰ ὅποια ἀγαπᾷ τι ἔθνος, καὶ ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον τὰ παριστάνει, ἐμπορεῖ εἴκοιλα ὁ κοινὸς νὰ ὀδηγηθῇ εἰς κατάληψιν καὶ τῆς παιδείας καὶ τῆς ἠθικῆς τελειότητος τοῦ ἔθνους. Ἐὰν καὶ κανὲν ἄλλο δεῖγμα δὲν εἶχαμεν τῆς παιδείας τῶν θαυμαστῶν Ἀθηναίων, αἱ τραγωδίαι τοῦ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου καὶ Ἀσχύλου, καὶ αἱ κωμῳδαὶ τοῦ Ἀριστοφάνους ἠδὲ λαυ μᾶς δείξουν τὴν ὑψηλὴν τοῦ πολιτισμοῦ περιεπὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτοτο ὁ μέγας ἐκεῖνος λαὸς· ἐπομένως δὲ πολλὰ περισσότερα

ἡθέλαμεν ἐξεῖρεν περὶ αὐτοῦ, εἰάν ὁ χρόνος δὲν μᾶς ἠφάνιζε πολλῶν ἄλλων δραματοποιῶν τὰ ἔργα. Καὶ τὴν σήμερον ἡ δραματοποιία δι-
κνύει καθεὺς ἀπὸ τὰ νεώτερα ἔθνη τὴν προκοπὴν του καὶ εἰς τὰς ἐπι-
στήμας, καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, καὶ εἰς τὰ ἥθη, καὶ γενικῶς εἰς πᾶν
εἶδος πολιτικῆς, καὶ ἠθικῆς, καὶ ἐπιστημονικῆς καλλιέργειας.

ΣΝΕ'.

Ἐάν ἔτι ἅπαξ ἐπιθεωρήσωμεν ὅλην τῆς καλῆς τέχνης
τὴν ἐπικράτειαν, θελομέν ὁλομελίσειν ὅλας τὰς καλὰς τέχνας
τυστηματικῶς κατὰ τὸν ἐφεξῆς τρόπον.

Α'. Τονικαὶ τέχναι (ΡΟΖ'. - ΣΓ').

α'. Ἀπόλυτοι.

a. Ἀπλαῖ.

1. Μουσικὴ (ΡΗ').

2. Ποιητικὴ (ΡΠΔ').

b. Σύνθετοι — Ὡδικὴ ἢ ψαλτικὴ (ΡΠΖ').

β'. Σχετικά.

a. Ἀπλαῖ.

1. Ἀπαγγελία (ΡΠΘ').

2. Εὐγλωττία (ΡΨΓ').

b. Σύνθετοι — Ῥητορικὴ (ΡΨΗ').

Β'. Πλαστικαὶ τέχναι (ΣΔ'. - ΣΚΗ').

α'. Ἀπόλυτοι.

a. Ἀπλαῖ.

1. Γλυφικὴ ἢ Ἀγαλματοποιία (ΣΕ').

2. Γραφικὴ ἢ Ζωγραφία (ΣΗ').

b. Σύνθετοι — Παρασκευαστοποιία (ΣΙΒ').

β'. Σχετικά.

a. Ἀπλαῖ.

1. Ἀρχιτεκτονικὴ (ΣΙΕ').

2. Καλλιγραφία (ΣΚ').

b. Σύνθετοι — Νομισματοκοπία (ΣΚΓ'.)

Γ'. Μιμητικάί τέχναι (ΣΚΘ'. - ΣΝΔ'.)

α'. Ἀπόλυτοι.

a. Ἀπλαῖ.

1. Μιμική (ΣΛ'.)

2. Ὀρχηστική (ΣΛΓ'.)

b. Σύνθετοι — Ὑποκριτική ἢ δραματική (ΣΛΖ'.)

β'. Σχετικάί.

a. Ἀπλαῖ.

1. Παλαιαιστική (ΣΜΒ'.)

2. Ἱππική (ΣΜΕ'.)

b. Σύνθετοι — Ἱππικὸς ἀγών (ΣΝ'.)

Σημειώσεις. Ἐσυγκαταρίθμησαν τινὲς μὲ τὰς καλὰς τέχνας καὶ τὴν κοσμητικὴν ἐν γένει, τῆς ὁποίας εἶδη ἀπέδωκαν τὴν ῥαπτικὴν τῶν ἐνδυμάτων, καὶ τὴν ἐπιποποιίαν· ἀλλ' ἐπεὶ ἡ τέχνη τοῦ κοσμεῖν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα δι' ἐνδυμάτων καὶ ἄλλων καλλωπισμῶν (οἷον δακτυλίων, ἀλίσεων, ὠρολογίων, πτερῶν, ἀνδρῶν, ἀδαμάντων, ψιμμυθίων, προσδέτων κομῶν κτλ.), ὡσαύτως καὶ τὰ οἰκήματα δι' ἐπίπλων, περιορίζεται πάντοτε ἀπὸ τὸν νεωτερισμὸν ἢ τὴν *Modam*· καὶ μάλιστα ἡ θεωρία τῶν πλειοτέρων τούτων τεχνουργίων ἀνάγεται εἰς τὰς πλαστικὰς καὶ γραφικὰς τέχνας, διὰ τοῦτο ἤτε περιττὸν νὰ διαλάβωμέν τι περὶ τούτων, μ' ὅλον ὅτι ἐγράφησαν καὶ γράφονται πολλὰ ἀποβλέποντα μάλιστα τὸν καλλωπισμὸν τοῦ καλοῦ φίλου. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐσυγκαταρίθμησαν μὲ τὰς καλὰς τέχνας καὶ τὴν φωτοπυροτεχνικὴν, διὰ τῆς ὁποίας γίνονται φωτισμοί, καὶ παριστάνονται διάφορα πυροτεχνήματα (Γερμανιστὶ *Feuerwerken*)· ἀλλ' αὐταὶ μέρος μὲν ὀδηγοῦνται ὅπῃ τὴν γραφικὴν καὶ πλαστικὴν, μέρος δὲ σκοπὸν ἔχουν ὅχι τὸ καλόν, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ διὰ τῆς τοῦ φωτὸς ὁράσεως, καὶ τὸν κνησμὸν τοῦ αὐτίου διὰ τῶν ἐκπυροσφροτήσεων καὶ τῶν πυροτεχνήματων. Τὰ τοιαῦτα ἐμποροῦν νὰ λογισθῶσι ὡς τέρατα ἢ ὡς γυνήματα τῆς καλῆς τέχνης, καὶ νὰ ἀποκλησθῶσι ἀπὸ τὸν καταλογὸν τῶν γνησίων κένων τῆς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Παροράματων διόρθωσις.

Σελίδι 4, Στίχῳ 14, Γράφε, ἐπραγματεύοντο. — Σελ. 5, στ. 7, Λόγου. — Σελ. 12, στ. 24, προτάττωμεν. — Σελ. 13, στ. 5, κατηγορεῖται. — Σελ. 17, στ. 25, τὰ δύο. — Σελ. 26, στ. 32, εἶδη. — Σελ. 32, στ. 25, ἐπιλογισμοῦ. — Σελ. 71, στ. 5, καθ' ἓνα. στ. 14, ὕλης. — Σελ. 79, στ. 17, πάλιν. στ. 20, κινήσεις. στ. 27, μεταβαλλουσῶν. — Σελ. 88, στ. 10, τῆς. — Σελ. 94, στ. 26, βλάβην. — Σελ. 96, στ. 29, καὶ. — Σελ. 101, στ. 4, διήκουσα. στ. 28, ἀληθινῇ. — Σελ. 104, στ. 9, ἥ. — Σελ. 109, στ. 5, συνείδησις. στ. 9, γινώσκει. — Σελ. 111, στ. 11, φέρονται. — Σελ. 112, στ. 29, σκοπῶν. — Σελ. 121, στ. 26, ἀνεξήγητα. — Σελ. 125, στ. 17, ἀπεδείξαμεν. — Σελ. 130, στ. 9, χρόνων. — Σελ. 134, στ. 1, αἰσθήσεων. — Σελ. 155, στ. 16, ὅς τις. — Σελ. 158, στ. 26, θηριομαχίαι. — Σελ. 162, στ. 2, ὅτι. — Σελ. 170, στ. 22, τὸν. — Σελ. 186, στ. 14, τὰ. — Σελ. 187, στ. 27, ἔκστασιν. — Σελ. 203, στ. 32, ἀναπαύονται. — Σελ. 216, στ. 30, ἀξιοκατακρίτους. — Σελ. 224, στ. 1, πολιτισμένοι. — Σελ. 240, στ. 24, δαιμονίους. — Σελ. 243, στ. 5, ἐξεταστικοί. — Σελ. 289, στ. 16, καλᾶς. — Σελ. 294, στ. 30, Σοφοκλέους. — Σελ. 298, στ. 17, μηχανική.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ:

[illegible]

No 3

100

 ΣY

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

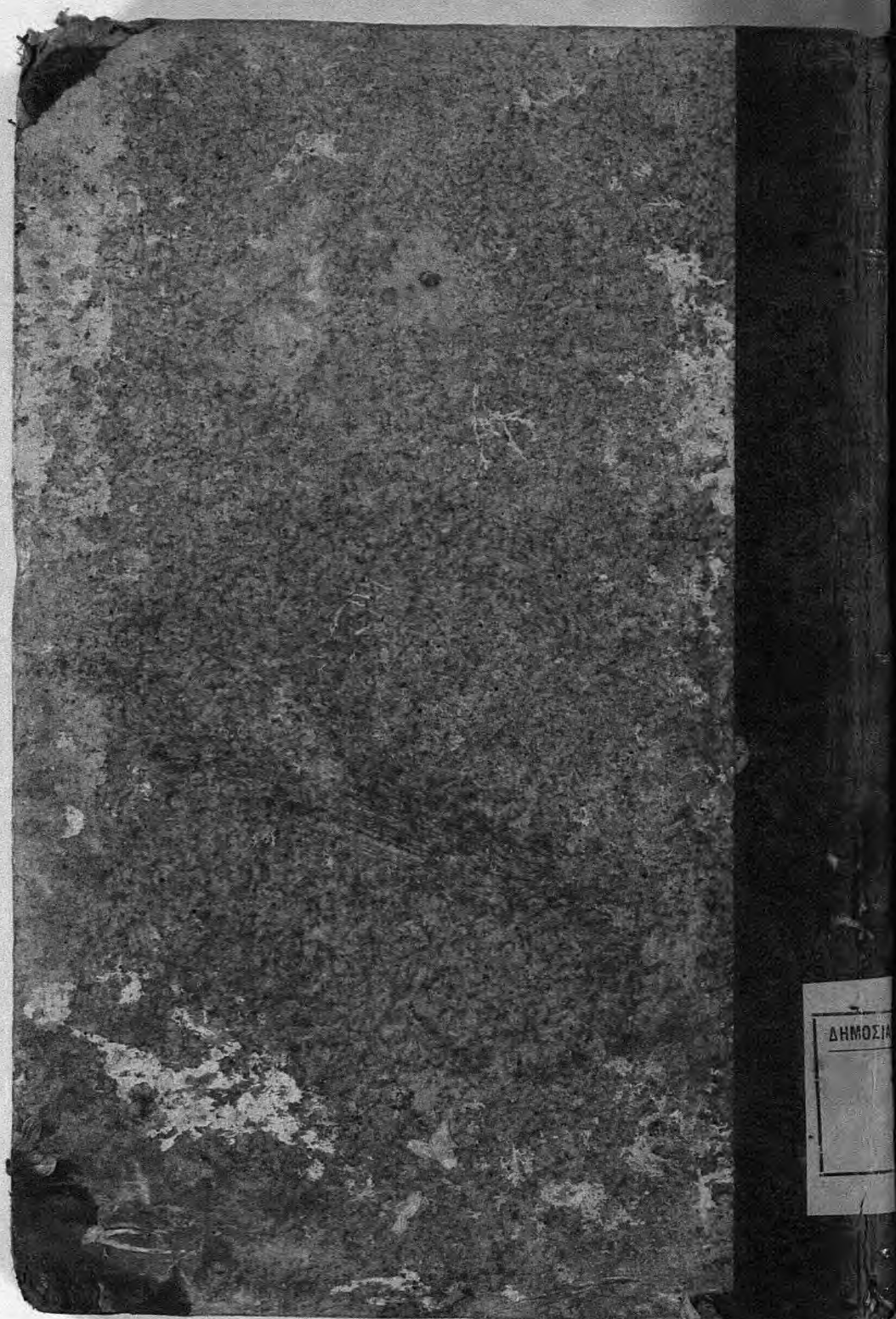
ἀριθ. χρ. 363

Ἡμερομηνία
ἐπιστροφῆς

ONOMATEPΩNYMON

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βεροίνης

ΔΗΜΟΣΙΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας